

RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK

4. kötet

Szenci Molnár Albert

**Discursus
de summo
bono**

(Értekezés a legfőbb jóról)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

SZENCI MOLNÁR ALBERT
DISCURSUS
DE SUMMO BONO

(Értekezés a legfőbb jóról)

Régi Magyar Próza Emlékek

4.

Sajtó alá rendezte

Vásárhelyi Judit

Kritikai kiadás

A „Discursus de summo bono” Szenci Molnár Albertnek, a magyar késő reneszánsz egyik legnagyobb alakjának utolsó fordítása. A mű koncepciója — az igaz, teljes és állhatatos jelzőjú legfőbb jó keresése a világi javak között, a világi javak elvetése és a legfőbb jó transzcendenciába utalása — a XVI—XVII. századi egyre erősödő refeudalizációs társadalmi környezetben élő, csalódott, kiábrándult polgárság tudatának kivetítődése. Az értekezés ugyanakkor Világtükörnek is tekinthető, melyben példák hosszú sora igazolja a lényegében egészen Boëthiusra visszavezethető sztoikus mondanivalót. Szenci Molnár Albert klasszikusan letisztult prózája, a versidézetek kitűnő átköltése teszi a művet élvezetes olvasmánnyá.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

2003 JÚN 30.

512357 Bt 2

SZENCI MOLNÁR ALBERT

DISCURSUS DE SUMMO BONO

(Értekezés a legfőbb jóról)

RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK

Szerkeszti
TOLNAI GÁBOR

4. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1975

SZENCI MOLNÁR ALBERT

DISCURSUS
DE SUMMO BONO

(Értekezés a legfőbb jóról)

Sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta

VÁSÁRHELYI JUDIT

KÁLMÁN BÉLA
magánkönyvtárából

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1975

KÉSZÜLT
AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
RÉGI MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI
TANSZÉKÉN

Lektor
BÁN IMRE

512 357^{óra}
MISKOLC

ISBN 963 05 0662 9

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1975   **Vásárhelyi Judit**

Printed in Hungary

TARTALOMJEGYZÉK

Bethlen Gábor és Szenci Molnár Albert	7
Szenci Molnár Albert utolsó évei	11
A „Discursus de summo bono”	25
Ziegler pályája	25
A mű társadalmi háttere	26
A „Discursus” koncepciója	28
A „Discursus” filozófiai háttere	31
Justus Lipsius és Ziegler sztoikus koncepciójának összehasonlítása	34
Históriák a „Discursus”-ban	37
Szenci Molnár Albert „Discursus”-fordítása	39
A fordítások stilisztikai vizsgálatáról általában	39
Szenci Molnár Albert fordítói elvei	40
Szenci Molnár Albert prózafordítói törekvései a „Discursus”-ban	41
Szenci Molnár Albert prózafordítói stílusa a „Discursus”-ban	47
A „Discursus” verses idézeteinek magyar fordítása	63
A sententia-fordítások verstani vizsgálata	66
A versfordító Szenci Molnár Albert stilisztikai eszközei	70
A sententia-fordítások értékelése	79
Szenci Molnár Albert versfordításai egyes Nyéki Vörös Mátyás-kiadások függelékében	80
Összefoglalás	83
DISCURSVS DE SVMMO BONO, AZ LEGFÖB IOROL	
[Dedicatio.] Az nemes es vitezlő Darholtz Ferentznek	86
David Chytraeus .. Georgio Cieglero	93
David Hilken ... Secretarij, <i>Εἰς ἀγαθοβίωτητα Domini Ciegleri</i> ..	94
Samuel Spilenberger verse	95
Ionas Spilenberger verse	96
TÜKÖRE EZ VILAGNAK ES MINDEN ÖRÖMÉNEK és dicsőségének	
AZ ELSŐ RÉSZ.	Ez Világnak sokféle jóvairól és azoknak külömbőségéről. 97
MASODIK RESZ.	Hogyha az <i>Summum bonum</i> , avagy az Legfőb Ió ... <i>in bonis corporis</i> , az testnek javaiban találtasséké? 103
HARMADIK RÉSZ.	Hogyha az Legfőb jó az Szerencsé- ben találtasséké? 133

NEGYEDIK RÉSZ.	Hogyha igaz, tellyes és állandó öröm . . . találtasséké az nagy jószágban és gazdagságban?	181
ÖTÖDIK RÉSZ.	Hogyha az nagy tisztesség és ez világi dicsőség hozzoné és szerezzéné nyugalmas bódog életet	248
HATODIK RÉSZ.	Hogyha az szép ekes öltözet, ruhazat, hozzonne valami hasznót az csendesz bodog életre. . . . ?	292
HETEDIK RÉSZ.	Hogyha az szépség, ekes termet hozzone igaz, tellyes es allando örömet, es bodog életet?	307
NYOLTZAD RÉSZ.	Hogyha az nagy kedves epületek igaz, tellyes es allando örömet s-bodog életet hozhatnake . . . ?	317
KILENTZEDIK RÉSZ.	Az Nemessegről és Vitezlő Urasagrol.	346
AZ TIZEDIK RÉSZ.	Az nagy Urak gratiaiáról, kedveröl, kegyelmeröl.	361
TIZENEGGYEDIK RÉSZ.	Hogyha az <i>Summum bonum</i> . . . az Királyságban es nagy Uraságban talaltasseke?	382
TIZENKETTÖDIK RÉSZ.	Az elmének javairól.	443
REGISTROMA AVAGY MVTATO táblája az Reszeknek	az	459
mellyek ez <i>Discursusban</i> foglaltatnak		
Jegyzetek		463
Rövidítések, jegyzéke		509
Szójegyzék		517
Képmelléklet	524—525. lap között	
Névmutató		525

BETHLEN GÁBOR ÉS SZENCI MOLNÁR ALBERT

„Arte et Marte
dimicandum est.”¹

Bethlen Gábor a magyar történelem egyik legkiválóbb egyénisége volt. Értékelői — akár kortársak, akár nem — egyaránt csodálattal emlékeznek meg róla, példának tekintik mint politikust, hadvezért, kultúrpolitikust. Helyét a haza legnagyobb fiai között jelölik ki: Hunyadi János, de még inkább Hunyadi Mátyás alakjával állítják párhuzamba. Mint Mátyásnak, neki is a szabad, független, központosított állam megvalósítása volt a legfőbb célja. A század elején — s különösen Báthori Gábor idején — szétzüllött, bizonytalanná vált gazdasági és politikai életet tudatos merkantilista gazdaságpolitikával, az iparos réteg támogatásával, a közigazgatás átszervezésével javította meg. Szinte teljes vallásszabadságot biztosított népének. Mindezek eredménye nem maradt el; Szenci Molnár Albert megalapozással állapította meg:

„Miután téged ünnepélyesen az ország kormányzójává emeltek, felvirágozik a régóta sanyargatott Erdély, újjáépülnek feldúlt vidékei: újjászületnek az igazhitű egyházak és gyülekezetek és a hatalmad alatt álló hét szász város lakói is nagyon örvendeznek, és örömeiket világosan el is mondták nekem, amikor városaikon és határaikon át utaztam.”²

Az ily módon egységes, központosított állam, melynek földjét hosszú évtizedekig megkímélte a háború, képes volt az európai politikában is szerepet játszani. A harmincéves háborúban való részvétel megerősítette Erdély külpolitikai helyzetét, a Habsburgok elleni győzelmek pedig erejét igazolták. Az egész Magyarország felszabadítását és egyesítését ugyan nem tudta a fejedelem megvalósítani, törekvései mégis méltók az elismerésre.

¹ Bethlen Gábornak Gyulaféhevárott 1629. július 13-án kibocsátott oklevele szerint e jelmondat olvasható a papok nemesi címerében. Kiadta: *Dr. Zsinika Ferenc*: Bethlen Gábor címeres levele papok részére. Nagyenyedi Album. 1926. 107—110.

² Szenci Molnár Albert: *Secularis concio euangelica*. Oppenheim 1618. RMK I. 482. Ajánlólevél. (A kötetben található latin nyelvű idézeteket saját fordításban közöljük.) — Legújabb kiadása: Szenci Molnár Albert költői művei. Sajtó alá rendezte: *Stoll Béla*. RMKT XVII/6. Akadémiai, Budapest 1971. 488.

Méltán hasonlítják Mátyás királyéhoz Bethlen kulturális tevékenységét is. Nagyszabású építkezésekbe kezdett: „Fehérvárat, Radnóton, Alvinczen, Balásfalván, Fogaras és Várad váraiban nagy fris fejedelmi pompás épületű házakat építtetett vala . . .”³ Külföldi építésszek, kőművesek, magyar képirók, anabaptista mesteremberek dolgoztak a fejedelem alkalmazásában, s munkájuk legszébb eredménye az aranyos mennyezetű, velencei kárpitoktól ékes gyulafehérvári vár, Bethlen székhelye volt.

A reneszánsz udvartartáson kívül kultúrpolitikájában irodalmat támogató igyekezete volt a legszámottevőbb. Szenci Molnár Albertet idézzük, aki Mátyást és Bethlent e vonatkozásban többször összehasonlította: „Mátyás Budán gyűjtött könyvtárat és nagy becsben tartotta a tudós férfiakat; Te Gyulafehérváron kezdte el jeles könyvtárat gyűjteni, ugyanott gimnáziumot alapítottál és élére tudós férfiakat állítottál.”⁴

A fejedelem nemcsak a hazai iskolákban gondoskodott az új művelt értelmiség felneveléséről, hanem a német egyetemekre, Heidelbergbe, Marburgba is tehetséges növendékeket küldött. Bojti Veres Gáspár, Geleji Katona István, Gyöngyösi Kiséri András, Szilvási K. Márton — hogy csak néhányat említsünk, tanultak a fejedelem jóvoltából idegenben, s hazakerülve fontos állásokat töltöttek be a fejedelem államában.

Az európai kultúrához való felzárkózást, amit Bethlen kultúrpolitikájával szorgalmazott, az írók fordításaiikkal igyekeztek elősegíteni. A nemzeti jelleg hangsúlyozása érdekében az anyanyelvű kultúra felvirágoztatása volt a céljuk, ezért szólaltatták meg magyar nyelven a Nyugaton általánosan elterjedt, legnagyobb hatású műveket.

E programot legtökéletesebben Szenci Molnár Albert valósította meg. Bár élete nagy részét külföldön töltötte, s „magyar földön mindig kicsit nyugtalan és jövevény” volt, mégsem távolodott el hazájától, azt lehet mondani, hogy külföldön lett igazán magyarra.⁵ A német városokban elsajátított tudásanyag, az ott tapasztalt polgárosodási mozgalom, kitűnő kortársak ismerete ösztönözte, ébresztette rá a hazai hiányosságok, az elmaradottság felismerésére.⁶ Gazdag életműve láttatja, hogy az anyanyelvű kultúra létre-

³ Szalárdi János *Siralmas magyar krónikája kilencz könyvei*. Kéziratok után szerkeszté Kemény Zsigmond. Pest 1853. 31.

⁴ Szenci Molnár Albert: *Lexicon Latino-Graeco Ungaricum*. Heidelberg 1621. RMK I. 513. Ajánlólevél. — RMKT XVII/ 6. 494.

⁵ Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Magvető, Budapest 1972. 113.

⁶ Turóczy-Trostler József: *Szenci Molnár Albert Heidelbergben*. Magyar irodalom — világirodalom. Akadémiai, Budapest 1961. 109—155.

hozását tekintette kora legfontosabb feladatának; ennek igyekezett eleget tenni, amikor a nyelvtudomány, teológia és etika terén régóta várt alapl munkákat tolmácsolt a magyarság számára, *Dictionarium*-a, *Grammaticá*-ja, a bibliafordítás átdolgozása és kiadása, *Institutio*-fordítása, zsoltár- és prédikációfordításai a legfőbb bizonyítékai céltudatos törekvésének. Sok művét ajánlotta patrónusának, Bethlennek, látva és tudva, hogy mindketten ugyanazt az ügyet szolgálják a maguk fegyvereivel: Bethlen kultúrpolitikájával, Molnár Albert pedig fordításaival.

Így fonódik össze a magyar XVII. század első harmada két legjelentősebb egyéniségének törekvése. Szenci Molnár hálás csodálója és elismerője volt Bethlennek, Bethlen pedig újra és újra hazahívta Molnárt. Személyes kapcsolatuk 1624-től vált szorosossá, amikor is Molnár Albert végleg Magyarországra költözött.⁷

⁷ E fejezethez felhasználtuk még a következő műveket: Erdély öröksége IV. A fejedelem 1613–1629. Szerk. *Makkai László*. Franklin, Budapest. — *Herepei János*: Bethlen Gábor művelődéspolitikája és az új értelmiség kiképzése. Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. Szerk. *Keserű Bálint*. I. Budapest–Szeged 1965. 171–272. — *Szekfü Gyula*: Bethlen Gábor. Magyar Szemle Társaság, Budapest 1929. — *Tarnóc Márton*: Bethlen Gábor művelődéspolitikája. Helikon, 1971. 3–4. sz. 331–338. — *Tolnai Gábor*: Szenci Molnár Albert értékelésének néhány kérdése. Vázlatok és tanulmányok. Művelt Nép, Budapest 1955. 23–41. — *Vita Zsigmond*: Bethlen Gábor szellemi arcképéhez. Tudománnyal és cselekedettel. Irodalom, Bukarest 1968. 11–57. — *Wittman Tibor*: Bethlen Gábor. Művelt Nép, Budapest 1952.

SZENCI MOLNÁR ALBERT UTOLSÓ ÉVEI

„Mirabile et varium vitae
meae et itinerum curricu-
lum ipsemet miror maxi-
me . . .”⁸

Szenci Molnár Albert életének utolsó korszakáról nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre, s ezek semmi esetre sem elégségesek ahhoz, hogy az egész periódust részletesen le tudjuk írni. Az egyre ritkuló életrajzi adalékok, Szenci Molnár írói-fordítói munkásságának csökkenése következtében alakult ki az az ítélet, hogy Molnár Albert a tragikus sorsú magyarok közé tartozott, azok közé, akik megelőzve a magyar fejlődés szintjét, külföldről tanulva, idegenben tudtak alkotni s hazájukért tevékenykedni, hazakerülve pedig elvesztették a lehetőséget tehetségük kibontakoztatására. Szerb Antal szerint Szenci Molnár Albert és „Apácai Csere János . . . mintha a nagy orosz írókkal, Turgenyevvel és Dosztojevszkijjel tartanának rokonságot: csak Nyugaton tudták igazán kifejezni és megvalósítani szülőföldjük iránt érzett imádatukat . . . Nekik Európa kultúrmagassága és a honi kisszerűségtől való távolság kellett ahhoz, hogy egy másik, különb Magyarorszáért fáradozhassanak. Hazamenni a létező Magyarorszába annyit jelentett, mint lemondani az ideális Magyarországról”.⁹ E kicsit romantikus megítélésben tényleges igazságmag is van, de nem szabad elfelejtenünk azt a kitartást sem, amellyel életük végéig küzdöttek.

A következőkben e gondolat jegyében tárgyaljuk Szenci Molnár Albert életét 1624-től, számba véve a biztos tényeket, és Szenci Molnár utazásaiból és tartózkodási helyeiből kiindulva, a kor eseményeit is felsorakoztatva próbálunk egy általános — bár sok esetben hipotetikus — képet adni az itthon, Magyarországon, illetve Erdélyben megtelepedett tudós prédikátor utolsó éveiről.

Szenci Molnár Albert 1612—1615 között családostul Magyarországon tartózkodott,¹⁰ de sem Baththánynál Rohoncon udvari

⁸ Szenci Molnár Albert 1624. júl. 29-én kelt, Camerariushoz frott leveleiből. Közölte: *Décsi Lajos*. ItK 1908. 218—225.

⁹ *Szerb Antal*: Magyar irodalomtörténet. Magvető, Budapest 1972. 103—104.

¹⁰ Szenci Molnár Albert Naplója, levelezése és irományai. Kiadta: *Décsi Lajos*. Akadémia, Budapest 1898. 57—70.

prédikátorként, sem Komáromban lelkeszként nem működött sokáig. A „Török és Tatár hirekkel elrémítött gyenge Német háza népére”¹¹ való hivatkozással visszautasította a Bethlen által a gyulafehérvári Gimnáziumban felkínált állást¹² is, s 1615-ben visszaköltözött Németországba: Oppenheimbe, majd 1619-ben Heidelbergbe. 1622-ben azonban a harmincéves háború e területre is áttért, a Tilly vezette sereg elfoglalta a várost, s a Molnár családnak menekülnie kellett a barbár betörők elől. A vallásháború e viharos korszakáról később 1625-ben így emlékezett meg: „Szinte csak ez is csuda, hogy az ki most ezt magyaról írom az Isten anyaszentegyházának dicsőségéről, ennekelőtte három esztendővel messze földön felfiggesztetvén kinoztattam, pörsölttettem az ellenségtől.”¹³

1624

„... az Istenec czudalatos gondviseléséből czelédestől ismét felköltöztem ez Renus és Moenus Vizeinec mellyékére” (Hanauba) — írta 1624-ben.¹⁴ Ez a város átmeneti lakóhelye volt, hiszen ugyanebben az írásában jelezte először, hogy végleg haza fog költözni, eleget téve Bethlen hívásának: „... árra az kívánatos hivatalra, melyet Felsőes paranczolattyából Gelei István Uram hivsegessen megirt az elmúlt esztendőben, Kassán költ levelében.” A „kívánatos hivatal” Szenci Molnár fordítói tevékenységének az itthoni folytatását jelentette, amint ez egy Camerariushoz¹⁵ még Hanauból írt leveléből kiderül: „Gábor fejedelem hazahív és ígéri, hogy kegyelmesen gondoskodni fog rólam. Más hivatalt nem parancsol, mint hogy fordítással és könyvkiadással foglalkozzam és e célból íródeákokat fog adni. Erdélyben, Gyulafehérváron már megfelelő nyomda¹⁶ van a szükséges könyvek kinyomtatására.”¹⁷

¹¹ Szenci Molnár Albert: *Postilla Scultetica*. Oppenheim 1617. RMK I. 475. Ajánlólevél. — RMKT XVII/6. 486.

¹² Szenci Molnár Albert: *Secularis Concio Euangelica*. Oppenheim 1618. RMK I. 482. Ajánlólevél. — RMKT XVII/6. 488.

¹³ *Consecratio Templi Novi*. Sajtó alá rendezte Szenci Molnár Albert. Kassa 1625. RMK I. 546. 152.

¹⁴ Szenci Molnár Albert: *Az Keresztyeni Religiora es igaz hitre valo tanitas*. Hanau 1624. RMK I. 540. Ajánlólevél. — RMKT XVII/6. 498.

¹⁵ Camerarius Ludwig (1573–1651) V. pfalzi Frigyes kancellárja. Fontos szerepet vitt a harmincéves háború idején a politikai és diplomáciai életben.

¹⁶ Herepei János 1622. november 3-i sáfárbejegyzést közöl egy „typographus” érkezéséről. Adattár XVII. sz.-i szellemi mozgalmaink történetéhez. Szerk. *Keserű Bálint*. I. Budapest—Szeged 1965. 511.

¹⁷ *Décsi Lajos*: Szenci Molnár Albert levelei Camerariushoz és Leodiushoz. ItK 1908. 218–225.

Szenci Molnár német barátai is javasolták, hogy fogadja el a fejedelem hívását. Ugyanebből a levélből tudjuk meg, hogy Bethlen Gábor csak 16 aranyat küldött neki az útra, aminek nagy részét már el is költötte, s a hitelezőknek is alig lesz elég a maradék. Tehát V. Frigyes pfalzi választófejedelemnek, Bethlen szövetségesének a támogatása nélkül nem is tudott volna hazajutni. Ezért írta meg hazakészülésének hírét Camerariusnak, és útvonala is Hágán át vezetett, ahol a kért segítséget megkapta.

Molnár Albert — a levél szerint — vállalkozott a két szövetséges fejedelem, Frigyes és Bethlen közötti üzenetközvetítésre is: „Ha Frigyes király esetleg valami elintéznivalót parancsol fia keresztapjánál¹⁸ hűségesen megteszem.”

Hágából Amszterdamba vezetett útja, ahol feltartóztatták, s csak négy hét múlva indulhatott tovább. A közben levő időt kihasználva átrándult Angliába, s onnan Anstruther dániai angol követtel együtt tért vissza Utrechtbe. Hogy Angliában milyen célzattal és hol járt, nem tudjuk, de érdekes, hogy útitársa az az Anstruther, akinek feladata a német háború előkészítése volt. A követ az Angliával diplomáciai kapcsolatot kereső Bethlen érdekében is szót emelt Jakabnál, de ebben az időben az még mereven elzárkózott a szemében „parvenu” Bethlen támogatásától.¹⁹ A tárgyalásokról Szenci Molnár adhatott hírt, amikor hazatért.

1624 júniusában Amszterdamból nyolc nap alatt hajózott el a Balti-tengeren át Danckába, ahol Frigyes ajánlóleveleinek hatására a szenátus 20 tallért, a vagyonosok 60 aranyat ajándékoztak neki.

Következő állomása Thorn volt, ahol János szuperintendens Leodiusnak, Frigyes quaestorának ajánlására szeretettel fogadta. Ezért levélben mondott köszönetet Leodiusnak 1624. augusztus 23-án Thornból. Innen Krakkót útba ejtve, ahová ajánlólevelekkel ellátva ment, Szilézián át Kassára érkezett 1624 őszén. Bethlen már augusztus 3-án kiutaltatott számára 48 forintot, az Erdélybe megteendő út költségeire.²⁰

Nem sok idő múlva Erdélybe indult, útközben meglátogatta Sárospatakon Rákóczi Györgyöt, és egy *Institutio*-fordítást ajándékozott neki, 1624. november 2-i kelettel.²¹ Herepei szerint Kolozvára mentében több napig időzött pártfogóinál Debrecenben és Váradon.²²

¹⁸ *Szekfü Gyula*: Bethlen Gábor. Magyar Szemle Társaság, Budapest 1929. 99.

¹⁹ *Szekfü*: i. m. 243–244.

²⁰ *Radvánszky Béla*: Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. Házi történelmünk emlékei I. Kassa 1889. 189.

²¹ *Tinn Mária*: Szenci Molnár Albert ismeretlen sorai. ItK 1961. 193.

²² *Herepei János*: Adatok Szenci Molnár Albert életéhez. Adattár I. 19.

Szenci Molnár a fejedelemnél tett látogatásáról híven beszámolt Leodiusnak 1625. január 29-én és február 4-én kelt levelében. Ezek tanúsága szerint a politikai életről és a Molnár család letelepedéséről egyaránt tárgyaltak. Molnár Albert valószínűleg átadta Frigyes üzenetét, beszélt Anstrutherrel való találkozásáról, megtárgyalták az általános politikai helyzetet, Molnár további állhatatos Habsburg-ellenes harcra ösztönözte a fejedelmet: „sok érvel meggyőztem a nagyságos fejedelmet arról, hogy ne tűrje, hogy a Ferdinánd-pártiak elszakítsák a protestánsok szövetségétől. A jövőben is azon leszek, hogy semmilyen tétivel, sose szegje meg az igazhitű fejedelem kötelességét.” Nem véletlen, hogy ezt éppen a pfalzi fejedelem kancellárjának írta meg, hiszen Frigyes Bethlen állandó szövetségese volt, s a Habsburgokkal ebben az időben házassági kapcsolatot kereső Bethlen kitartására szövetségesei gyanakodhattak.²³ Ezt a gyanakvást kellett eloszlatnia.

Az első, január 29-i levélben csak jelezte Molnár Albert a fejedelem vele kapcsolatos döntését: „Kérésemre nagyságos urunk Kassán jelölt ki lakhelyet. Fizetésem egy évre: 170 forint, 32 köböl búza, 4 hordó bor, 10 bárány, 2 disznó, 12 rőf angol posztó, 10 szekér fa.”²⁴ Örömmel írta: „a magyar Kálvin-mű dedikációja fejében 100 forint honoráriumot kaptam és hazám más nemesinek jóindulatát és bőkezűségét napról napra tapasztalom.”²⁵

Hosszabban ekkor nem tudott hírt adni magáról, mivel azon a napon, 1626. január 29-én Alvincivel együtt a Szepsiben megtartott kisebb zsinatra kellett utaznia, ahol egyes egyházi hivatalok betöltéséről, házassági perek eldöntéséről, iskolai ügyek felülvizsgálatáról tárgyaltak. Négy nap múlva tért haza, s lakásán találta Kostnert, aki Magyarország és Hága között járva üzeneteket, leveleket közvetített, „akinek szavaiból megtudtam, hogy előző leveleid, melyeket Turnnak²⁶ adtál, nem veszték el, hanem eljuttotak Nagyságos urunk kezeihez, aki azokat a titkos írás jeleivel együtt magánál tartotta. Sőt azokat is, melyeket utoljára nekem adtál, s melyekről lemondott, szokása szerint megküldte nekem”. Valószínű tehát, hogy Szenci Molnár hazafelé titkos leveleket

²³ *Szekfü*: i. m. 212–218.

²⁴ A Ványai Illyés-féle számadáskönyv szerint: 1625. Febr. 4-én: 12 rőf fajlondi posztót, márc. 25-én: 45 forintot kapott. Közölte: *Décsi Lajos*. Szenci Molnár Albert Naplója 393.

²⁵ L. a 8. jegyzetet.

²⁶ Turn Mátyás, cseh gróf, a harmincéves háborúban a protestánsok vezére.

hozott Frigyestől Bethlennek, amit azután a fejedelem Molárnak visszaküldött. A következő idézet érdekesen bizonyítja, hogy Molnár Albert nem ismerte fejedelme terveit. Ebben az időben próbált Bethlen mindent megtenni nyugati szövetségesek szerzése érdekében, ezért mindenfelé tárgyalt, követek és levelek útján:²⁷ „Nagyságos urunk tervei igen titkosak, még a legravaszabb lojális osztrák sem képes kifürkészni.” 1625. április 1-én hasonlóképpen írt Bethlen kiismerhetetlenségéről Camerariusnak: „Nagyságos Gábor fejedelmünk terveit csak ő és az Isten ismeri.” E levélben újra közvetítést vállalt a pfalzi választó és Bethlen között, belevonva Bethlen Gábornak Poroszországba utazó unokaöccsét, Pétert is. Ugyanebben a levélben megdöbbenéssel számolt be a politikai hírekről: „Ausztriában Ferdinánd folytatja a protestánsok üldözését, Germániából bámulatos híreket hoznak nagy megmozdulásokról. Ma hallottunk egyeseket, akik azt mondják, elterjedt a francia király²⁸ római császárrá választásának híre.” Régi pártfogójának, V. Frigyesnek hálás híveként tette hozzá őszinte óhajtással: „Bárcsak Frigyest magasztalná római császárrá az Isten!”

Az európai politikai élet eseményei át- meg átszöttek Szenci Molnár életét. Közben fordítói munkásságát is folytatva a bekecsi templom felszentelésekor elmondott prédikációkat rendezte sajtó alá.²⁹ E munkára a templomot építtető Monaki Miklós³⁰ és felesége kérte meg, s Molnár nagy örömmel tett eleget e feladatnak, egyben köszönetet mondva a neki „idegen országba . . . küldött Segedelemért, s-mind az Monaki és Somosi Házoknál nyuytott, és onnan küldött kedves jótéteményekért.” A felszentelés 1625. január 1-én történt, Szenci Molnár — ezek szerint — január első napjait Bekecsen töltötte, sőt a *Napló* utolsó adata szerint Somoson is időzött az év folyamán.³¹ A prédikációgyűjteményben Szepsi Mihály, Károlyi András, Prágai András és Tasnádi Mihály prédikátorok beszédén kívül két Szenci-fordítás is helyet kapott, a *Bálványképek ellen* című Scultetus-prédikáció,³² függelékként pedig egy Molinaeus-értekezés:³³ *Hivseges es idvösseges Tanáczadás, Az olly*

²⁷ *Székfü*: i. m. 242.

²⁸ XIII. Lajos.

²⁹ RMKT XVII/6. 500—502.

³⁰ A Monaki családról l. Szepsi Csombor Márton összes művei. Sajtó alá rendezte: *Kovács Sándor Iván és Kulcsár Péter*. RMPE I. Akadémiai, Budapest 1968. 465.

³¹ Szenci Molnár Albert *Naplója* . . . 86.

³² Abraham Scultetus (1566—1624) református teológus, V. pfalzi Frigyes udvari prédikátora.

³³ Petrus Molinaeus (1568—1658) református teológus. Leidenben, Párizsban és Sedanban működött.

Házasságról, melly két ellenkező Religion való Személyec között leszen címen, melyet Szenci Molnár szintén németből fordított. Nem véletlen, hogy éppen ilyen témájú munkát választott, ugyanis a január 29-i szépsi zsinaton a vegyes vallású házasságokról is tárgyaltak.

1625 őszén Molnár Albert valószínűleg találkozott a Kassán járó Bethlennel és kíséretével. A fejedelem ún. „kassai sétáján”³⁴ Szenci Molnár által tisztelettel és barátsággal emlegetett személyek is jelen voltak: Bethlen István, Kapi András.

Ugyanebben az évben, 1625. december 6-án üdvözlőverset írt Kassán Pataki Füsüs János *Királyoknak tüköre* című művéhez.³⁵

Molnár Albert a *Consecratio*-ban a zempleni prédikátorok beszédeit, Alvinci egy prédikációját és saját fordításait olvasztotta egészszé; a *Pataki Füsüs-könyv* pedig, mely Bethlennek készült, az akkori Magyarország legnagyobb protestáns tekintélyétől kapta meg első irodalmi kritikáját. Mindebből kitűnik, milyen fontos személyiség volt Szenci Molnár Albert ebben az időben.

1626

1626 márciusában Kassa fontos események színhelye volt. Bethlen Gábor itt tartotta meg esküvőjét Brandenburgi Katalinnal, ezzel a házassággal is közelebb akarván kerülni Európa Habsburg-ellenes uralkodóihoz.³⁶

Szenci Molnár 1626. március 15-én Leodiusnak beszámolt az esküvőről és az ezzel kapcsolatos benyomásairól. Örömmel emlékezett Rusdorffra,³⁷ aki elsőként említette előtte a fejedelemnek Katalinnal való házassági tervét, s a fejedelemszöny német környezetétől lelkesedéssel várta a tudomány elterjesztését. A fejedelmi házaspár és a kíséret a levél írásakor már Erdély határán lehetett, Molnár Albert szerint a húsvétot Gyulafehérváron akarták ünnepelni, és a szász városok meglátogatására is készültek.

Molnár a levélben újra célzott a Hollandiába készülő Bethlen Péter által történő üzenetközvetítés lehetőségére, amiről előző levélben is beszélt.

111

³⁴ *Kerekes György*: Bethlen Gábor fejedelem Kassán. 1619–1629. Kassa 1943. 155.

³⁵ Pataki Füsüs János: *Királyoknak tüköre*. Bártfa 1626. RMK I. 549. Üdvözlővers. — RMKT XVII/6. 450.

³⁶ *Szekfü*: i. m. 245–246.

³⁷ Ezek szerint Molnár levelezésben állt Rusdorffal, a londoni pfalzi ügynökkel is, de levelezése nem maradt fenn.

1626 nyarán hosszabb utazást tett Erdélybe.³⁸ Június 4-től egy hónapot Gyulafehérváron töltött, találkozott Bethlennel, aki megoldotta lakásproblémáját. Bethlen ugyanis július 5-én levelet küldött a kassai tanácshoz: „Mivel Molnár Albert hívünknek az hűségtek városában állapotjához illendő csendes szállása nincsen és az mostanival nem is lehet contentus ... hűségteket kegyelmesen intjük, az német paróchiában, holott ott sok és tágas házak legyenek, rendeljen alkalmas szállást neki. Úgy ítéljük, hogy az mely Fabricius prédicátort hozatnak, holott esmerős barátja, jól megalkoszik azzal, nem is veszekedő ember penig; ha penig ott valami okon nem lehetne szállása, az német káplán az mely házban lakik az német paróchiában felköltöztetvén onnét, adja azt szállásul neki, melyet tőlök kegyelmesen veszünk . . .”³⁹

Július 7-én Molnár Albert már újra Kolozsváron volt Ruttkai Ferencel együtt, akit Bethlen ajándékokkal Pázmány Péterhez küldött.⁴⁰

1627

Szenci Molnár életével kapcsolatban 1627-ből semmi adat nem ismeretes. Herepei János Tornai P. Gáspárnak 1628. január 28-án keltezett, Molnár Albertnek szóló ajánlása alapján feltételezte, hogy már 1627-ben állandóan Gyulafehérváron tartózkodott.⁴¹ Ezt azonban teljes bizonyossággal még nem tekinthetjük Molnár Erdélybe való áttelepülése időpontjának.

1628

Az időleges, valószínűleg 1627-ben megkezdett erdélyi tartózkodásnak a lezárulását egy lévai könyvbejegyzés mutatja. Molnár Albert „Erdélyből útban szerencsétlen hazájába” Perlaki Mártonnak, a lévai lelkésznek ajánlotta az *Institutio*-fordítás egyik példányát.⁴² A „szerencsétlen haza” Szencet, Molnár Albert szülőfaluját jelenti. Emlékeztetünk arra, hogy 1590. augusztus 15-i naplófeljegyzésében ugyancsak „hazajaként” említette Szencet.⁴³

³⁸ Adattár I. 15.

³⁹ Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor fejedelem levelezése. MTA, Budapest 1886. CCCXXIII. levél.

⁴⁰ Adattár I. 17.

⁴¹ Herepei János: Szenci Molnár Albert tragédiája. ItK 1966. 160–165.

⁴² Módos László: Adalék Szenci Molnár Albert életéhez. ItK 1956. 488–490.

⁴³ Szenci Molnár Albert Naplója 7.

Az 1627—1628-as erdélyi tartózkodás okát Herepei a kálvinista Szenci Molnár és az „ostyás” Alvinci Péter közti viszony megromlásában kereste.⁴⁴

1629

Az 1629-es évben történetekre a *Discursus de summo bono* 1630. január 20-án kelt ajánlóleveléből⁴⁵ következtethetünk. E szerint Molnár Albert 1629 nyarán Brewer Lőrinc ismételt kérésére „megfordítá” a *Discursus*-t „egy keserűség vigasztalo és egy igaz szeretetre oktato könyvecskékel egyetemben”. Az utóbbi kettő kiadásáról nincs tudomásunk, Szenci — saját bevallása szerint — „ezekkel vigasztalta magát némellyeknek szomorító és kártévő rágalmozások ellen”. A három könyv fordítását tehát még Kassán kellett kezdenie, talán ott is fejezte be. Az 1630. január 20-i ajánlólevél azonban már Kolozsvárott kelt, így a Molnár család valószínűleg ősszel költözött Erdélybe.

A sáfárfeljegyzések szerint augusztus 9-én Molnár Albert meglátogatta a Magyarnagyzsomborban fürdőző fejedelmet, s három nap múlva, augusztus 12-én tért vissza Kolozsvárra.⁴⁶ Nyolc nap múlva — valószínűleg Sárospatakon, Rákóczi Györgynél való pár napos tartózkodás után — Olaszliszván át Kassára ment. Olaszliszvkai tartózkodásáról Miskolci Csulyak István emlékkönyve tanúskodik, mely Szenci Molnár 1629. augusztus 20-án kelt bejegyzését tartalmazza.⁴⁷

Herepei János feltételezte, hogy Molnár még Erdélybe való áttelepülése előtt átadta a *Discursus de summo bono* kéziratát Lőcsén a Brewer-nyomdának, sőt Hilyóban patrónusánál, Darholtz Ferencnél is megfordult, és — Bod Péter,⁴⁸ továbbá Horányi Elek⁴⁹ szerint is — a barátainál való időzése miatt már nem találta életben a fejedelmet.

A Molnár család helyzete a letelepedés után, 1629-ben nyomorúságos volt. A kassai járandóság megszűnt, adósságokkal küszködtek. A művelt és kultúrát támogató Darholtz Ferenc segítségével tudták csak rendezni adósságaikat, sőt azután is a patrónus ado-

⁴⁴ L. a 41. jegyzetet.

⁴⁵ Szenci Molnár Albert: *Discursus de summo bono*. Lőcse 1630. RMK I. 594. Ajánlólevél. — RMKT XVII/6. 502—504.

⁴⁶ Adattár I. 27.

⁴⁷ L. a 41. jegyzetet.

⁴⁸ Idézi: *Dézsi Lajos*: Szenci Molnár Albert Naplója ... 397.

⁴⁹ *Horányi Elek*: *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*. 1776. II. 652.

mányából éltek: „ez elmúlt esztendőben szűkölködő állapotomat megszárván oly segedelmét és annyi költségét nyuytotta, táplálá-sunkra, mellyel ez előtt való jób időkben, Nemet Országi fő Aca-demiában-is egy tanulo ifiat tisztességessen tanitathatot volna. Mely kegyelmed kedves ajandekával it való adossagimbol-is ki menekedtem, és még mostan-is azzal élek az enyimeckel; annak-felötte jegybe adot leanyunkat-is ugyan azonbol rövid nap ki házasittyuk Istennek kegyelme velünk lévén.”⁵⁰

1630

Az 1630. év volt a *Discursus* megjelenésének éve. Molnár Albert — mint a bevezetőből láttuk — Darholtz Ferenc támogatásából élt Kolozsvárott. Nagy tekintélynek örvendett. A Kolozsváron megforduló Frölich Dávid őt is felkereste és íratott vele emlékkönyvébe 1630. május 20-án.⁵¹

Opitz Márton a hazakészülő Schödel Mártonnak 1630. május 24-én írt levelében a legnagyobb tisztelettel emlékezett meg Szenci Molnár Albertről: „Kolozsváron van Molnár Albert, tudós férfiú, akinek Magyarország mindenkinél inkább adósa, aki csak ott litera-torként tevékenykedett. Ha meggondolják a tieitek, mily nagy munkával segítette az egyházat és iskolákat, idáig eléggé ingadozó szerencséjét szilárd talajra helyezik.”⁵²

Személye iránti tisztelet és munkásságának megbecsülése mutatkozott meg Dengelegi Péter kolozsvári tanár részéről is. 1630-ban Gyulafehérvárott megjelentette *Rövid anatomia* című vitairatát,⁵³ melyben Káldinak Károli Gáspárt és Molnár Albertet vádoló *Oktató intésé-re*⁵⁴ felelt, és melyben „egyszersmind Károlyi Gas-pares Szenci Molnár Albert az ő hasznos munkájjokkal edgyüt [Káldi] patvaros nyelvenec ostorozasa alol fel szabadittatnak”. Sorra vette Káldi egyes megjegyzéseit, és rövidebb-hosszabb ok-fejtés során bebizonyította azok hamis voltát, s a két református fordító igazát mind általános teológiai kérdésekben, mind pedig a fordítás módszerében, eredményében. Molnárnak jólesett Dengelegi igyekezete, jó szívvel fogadta, és üdvözlőverseivel további munkálkodásra serkentette:

⁵⁰ L. a 41. jegyzetet.

⁵¹ *Házi Jenő*: Egy ismeretlen adat Szenci Molnár Albert életéből. Magyar Nyelv 1936. 318—319.

⁵² Szenci Molnár Albert Naplója ... 397—398.

⁵³ *Dengelegi Péter*: *Rövid anatomia*. Gyulafehérvár 1630. RMK I. 592.

⁵⁴ *Káldi György*: Szent Biblia. Végén: *Oktató intés*. Bécs 1626. RMK I. 551.

ronczon s-epiczen,
Teveligöt tericzen
Effele irásokkal, . . .
Bizvan az Christusban,
Tusakodgyek batran
Az pilises tulkokkal.⁵⁵

Molnár Albert július 31-én és szeptember 3-án az özvegy fejedelem-asszonynál járt. Ekkor még bizonytalan volt az új fejedelem kiléte.⁵⁶ Molnár a sáfárfeljegyzésekben utazásai alkalmával *papként* szerepelt.

1630. december 22-én iktatták I. Rákóczi Györgyöt Erdély fejedelmévé. Az új fejedelem régóta pártfogolta Szenci Molnár tevékenységét. Többek között az ő kérésére fordította le Kálvin *Institútió*-ját, s egy példányt ajánlott is neki. Hihetetlen, hogy éppen mint fejedelem vonta volna meg jóindulatát régi tisztelőjétől!

1632

1632-ben (ez a következő adatunk) Tályai Z. Mihály Leidenben megjelentetett *De persona D. nostri Jesu Christi* című teológiai disputációját a kolozsvári református egyház oszlopainak, köztük Szenci Molnárnak ajánlotta.⁵⁷ Ezek szerint fő tartózkodási helye továbbra is Kolozsvár maradt, de járt Gyulafehérváron is ebben az évben. Nemrég előkerült latin nyelvű bibliája 129. lapjára ugyanis a következő bejegyzést írta: „die 9. August. 1632 Alb. Juliae.”⁵⁸

1633—1634

Molnár Albert életére vonatkozó utolsó adatunkat Medgyesi Pál *Praxis pietatis* című fordításának bevezetője tartalmazza.⁵⁹ „1633-ban Molnár Albert érkezék Erdélyből, a' Keresztyén Pátronus Uraktul collecta-gyüteni, és itt-kinn jártában talál egyd Gemmariusnál a' Praxisra. Német nyelven. Midön a' Könyvnek bötsül-

⁵⁵ RMKT XVII/6. 367.

⁵⁶ Adattár I. 29.

⁵⁷ *Tályai Z. Mihály*: Disputatio Theologica Tertia: de persona D. nostri Jesu Christi. Leyden 1632. RMK III. 1483.

⁵⁸ *Biblia Sacrosancta Testamenti Veteris et Novi* . . . Tiguri 1543. Megtalálható a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium könyvtárában.

⁵⁹ *Oláh Gábor*: Új adat Szenci Molnár Albert utolsó évei történetéhez. ItK 1905. 370.

hetetlen hasznosságát látná, mindjárt ugyan utában Etsedben mulattában, fordításához kezd, s az eleién egy néhány levelet tsak hamar meg is fordít. Azonban érkezék hozzánk is. Debrecenben; és mikor a' könyvnek mondhatatlan nagy hasznát beszélné, jelentém, hogy olvastam volna én-is a' könyvet, sőt edgy-néhány darabokat belőle edgyben-szedezetvén ki-is botsátottam volna.⁶⁰ Megörüle annál inkább a boldog emlékezetü Jámbor, s kér mindgyárt, hogy a' Német Fordítást az Angliaival egy-két tekintettel vetnök össze. És holott a' Német Fordításban nagy változások, tsonkaságok és kiváltképpen a' levelek szélin feljegyzett Szent Irás Locusinak a' régi Páterek Mondásinak elhagyási tapasztaltatnak vala, felette igen kezde engem kérni, hogy az Angliai Nyelvből fordítatánám meg egészen a' könyvet szintén oly formán az mint ott-vagyon. És több illetén beszédink után edgyet az elébbiek közül töllem elvivén; ho' Erdélyben meg visszament; nem sok idő mulva, halála előtt tsak hamar, mostani Püspökünket Keresszegi István Uramat levele által találta meg, hogy az egész könyvnek fordítására engem őkegyelme kényszeritene; a' maga felül említett fordításotskáját-is cum Nominum sui et mei Inscriptione [mindkettőnk nevének a felírásával] kiküldötte, s így fogtam hozzá derekasan a' fordításhoz. "

E részlet egyszerre bizonyítja, hogy Szenci az egyház szolgálatában állt, s mint egyházi személy adományokat gyűjtött; felkereste Rákóczi fejedelem volt vetélytársát, a politikailag és kulturális szempontból még mindig jelentős udvart vivő Bethlen Istvánt, régi patrónusát; felfigyelt a puritanizmus alapmunkájára, sőt fordításához is hozzákezdett.

Sokáig nagyon nehéz volt megállapítani Szenci Molnár halálának időpontját. Bod Péter,⁶¹ Szathmári Pap Zsigmond,⁶² Toldy Ferenc,⁶³ Dézsi Lajos feltételezése után a halál pontos időpontjára Herepei János bukkant rá a kolozsvári unitárius számadáskönyvekben: 1634. január 17-én halt meg a nagy zsoltárfordító prédikátor.⁶⁴ A pestisjárványnak lett áldozata, másfél nap mulva el is temették. Alsted és Bisterfeld versekkel búcsúztak tőle.⁶⁵

Végigtekintve Molnár Albert utolsó életszakaszán, megállapíthatjuk, hogy hazajövele után, Bethlen Gábor uralkodása alatt

⁶⁰ Medgyesi Pál: *Scala coeli*. Debrecen 1632. RMK I. 609.

⁶¹ *Bod Péter*: *Magyar Athenas*. Nagyszében 1766. 184.

⁶² *Szathmári Pap Zsigmond*: *Erdélyi Prédikátori Társ*: Kolozsvár 1837. VII. XXXIV.

⁶³ *Toldy Ferenc*: *Magyar költészet kézikönyve*. Budapest 1876. I. 119.

⁶⁴ *Adattár* I. 39.

⁶⁵ Szenci Molnár Albert *Naplója* 398–399.

a politikai közvetítő szerepét is betöltötte. Az útban hazafelé szerzett hírek, üzenetek átadása után is kapcsolatot tartott Frigyes kancellárjával, Camerariusszal és quaestorával, Leodiussal, s vállalta azok „intései”-nek a fejedelemhez való közvetítését is. Bethlen politikai kérdésekről is tárgyalt vele, kikérte véleményét, meghallgatta Szenci elképzeléseit, de terveiről nem mindig nyilatkozott előtte. Szenci Molnár az általános politikai helyzet Bethlenre és a közvéleményre való hatását hírül adta nyugati levelező partnereinek. A pfalziakkal való levelezése csak 1626-ig áll rendelkezésünkre.

A politikai közvetítés feladatának vállalásával a két fejedelem kapcsolatát kívánta szorosabbra fűzni. Frigyes is, Bethlen is nagyon sokat támogatta őt, mindkettejük hálás alattvalójának vallotta magát. Természetes, hogy a maga eszközeivel a két fejedelem szövetségét igyekezett erősíteni. Az is természetes, hogy a fejedelem a kiterjedt ismeretességgel rendelkező, sokfelé megfordult, tapasztalt, tiszteletre méltó Szenci Molnárt politikai ügyekbe is bevonta, hiszen Szenci Molnár jól ismerte Bethlen politikai tárgyaló partnereit: Rusdorffal, Anstrutherrel és bizonyára más személyiségekkel is összeköttetésben állt. Hangsúlyoznunk kell azonban azt is, hogy Bethlennek elsősorban kulturális tervei voltak Szenci Molnárral kapcsolatban. Ember Pál feltételezése szerint a kassai iskola felügyelője volt, ami elképzelhető, de nem bizonyítható.⁶⁶ Annyi bizonyos, hogy magasabb iskolai beosztást sem Kassán, sem Gyulafehérváron nem kaphatott, mivel hányatott, nélkülözésekkel teli németországi tanulmányai során a magisteri rangot nem szerezte meg.⁶⁷

I. Rákóczi György uralkodása idején nem alakult ki a fejedelem és Szenci Molnár között olyan bensőséges személyes kapcsolat, mint Bethlen idejében. Adataink és feltételezéseink szerint ekkor egyházi állása volt.

Érdeemes végiggondolni még egyszer, kikkel érintkezett az itthoniak közül. Bethlen papjával, Alvinci Péterrel együtt vett részt a Szepsiben megtartott zsinaton, a *Consecratio*-ba belefoglalta Alvinci egy prédikációját; Keresszigit levélben kereste fel; Darholtz Ferenc és a Monaki házaspár patrónusa volt; Spilenberger Sámuel és Jónás örömmel üdvözölték a *Discursus*-t; kiadók, köztük Brewer munkát adtak neki; a kor tudósai közül Frölich Dávid kereste fel. Külföldről Opitz Márton omlegette szeretettel. A Gyulafehérváron tanító Alsted és Bisterfeld szintén barátai voltak.

⁶⁶ Szenci Molnár Albert Naplója

393.

⁶⁷ L. a 41. jegyzetet.

Elfelejtették — szokták mondani. Nyomorgott, olyan szegény volt, hogy még az ördöggel is cimborált — tartotta a nép.⁶⁸ Alkotó munkára valóban alkalmatlanok voltak a körülmények, nem teljesen találta meg itthon az áhított nyugalmat.⁶⁹ Fordítói munkásságát mégis folytatta (Molinaeus, Scultetus, Ziegler—Betuleius), s a legutolsó mű, melyen dolgozott, szervesen beleépült Medgyesi Pál *Praxis pietatis*-fordításába, bizonyítva „annak a hazája hasznára született boldog emlékezetű embernek újabb és végsőbb jó igyekezetit”.⁷⁰

⁶⁸ *Tolnai Gábor*: Molnár Albert éneke. Évek — századok. Magvető, Budapest 1958. 111—131.

⁶⁹ „*edendis libris convenientius otium*” — 1. a 12. jegyzetben idézett műben.

⁷⁰ L. az 56. jegyzetet.

A „DISCURSUS DE SUMMO BONO”

Szenci Molnár Albert a *Discursus de summo bono* magyar fordításának előszavában így foglalja össze a mű keletkezését: „ . . Rigában . . az nevezetes tudos Georgius Cieglerus . . az nemes Tanácsnak és Scholarchaknak gratulalván és kedveskedvén bocsátá ki ez könyvet Deákul illyen titulussal: De incertitudine rerum humanarum Discursus Theologicus, Ethicus et Historicus: Mellyet ottán hamar Német nyelvre fordítottanak és világ tükörének neveztenek. . Ez Német editiot . Josquinus Betulejus megöregbitvén, és titulussát változtatván másodszer bocsátta ki Hanoiában, Anno 1609.”⁷¹

ZIEGLER PÁLYÁJA

Ziegler (Georgius Cieglerus, Tegelmeister) 1551-ben született Tallinnban.⁷² Königsbergben tanult, majd Güstrow, Dassow, Schönberg városokban működött az egyház szolgálatában. 1587-ben Livónia fővárosában, Rigában telepedett le, és a Peterskirche alkalmazottja lett. A Bodecker-krónika feljegyzése szerint⁷³ 1597. július 23-án istentiszteleten úrvacsoraosztáskor a bort előbb nyújtotta a híveknek, mint a kenyeret, ezért eltiltották papi hivatala gyakorlásától. Egy hónap múlva újra visszatérhetett hivatalába, de a századfordulón ismét felelősségre vonták, mivel „lázító szavakat hallatott”, s 1601-ben végleg elbocsátották. Ezután Königsbergben telepedett le, ahol 1621-ig egyházi hivatalokat viselt. Itt halt meg 1633-ban.

⁷¹ A magyar nyelvű *Discursus*-szövegeket az alábbi kiadásból idéztük: Szenci Molnár Albert: *Discursus de summo bono*. Lőcse 1630. RMK I. 594.

⁷² J. F. Recke—K. E. Napiersky: *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexicon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland I*. Mitau 1877. 350.

⁷³ Bodecker *Chronik Livländischer und Rigascher Ereignisse 1593—1638*. Kiadta: Napiersky. Riga 1890. 2.

Írói munkásságának legnagyobb részét Rigában fejtette ki: kiadott egy imádságoskönyvet,⁷⁴ itt jelentette meg *De incertitudine rerum humanarum Discursus* . . . című művét is 1598-ban két alkalommal, majd 1599-ben.⁷⁵ A három latin kiadás után lefordította könyvét németre, a fordítás *Welt Spiegel* címen 1599-ben ugyancsak Rigában jelent meg.⁷⁶ A *Discursus* nagy és tartós hatást keltett: németül három ízben adták ki Pomerániában (Stettin 1606, Lüneburg 1633, 1664), svédül (Stockholm 1620), hollandul (Amsterdam 1663) is megjelent.⁷⁷ Magyarországon a XVII–XVIII. században egyaránt ismert és közkedvelt volt. A Betuleiustól származó német átdolgozást (Hanau 1609) Lőcsén 1618-ban is kiadták. Szenci Molnár fordítása, mely először Lőcsén 1630-ban jelent meg, Kolozsvárott 1701-ben és 1777-ben is napvilágot látott.

A MŰ TÁRSADALMI HÁTTERE

A bevezető szerint Ziegler a rigai res publica konzuljainak és előjáróinak ajánlva *Discursus*-át, háláját akarta leróni, amiért őt, aki 1597-ben „statu quidem huius Rei publicae turbulento”⁷⁸ érkezett meg, nagyon szívesen látták, és békéjéről, állásáról gondoskodtak.⁷⁹ Az általa csodált, vallást és rigai iskolapolitikát támogató res publicának akart mind hangjával, mind pedig tollával a segítségére lenni.

Műve erkölcsfilozófiai értekezés, melynek háttérében a XVI. század végi családott polgárság világgépe áll.

A XV. században meginduló nagy földrajzi felfedezéseket követő gazdasági és kereskedelmi fellendülés, az árutermelés és pénzgazdálkodás kibontakozása a polgárság megerősödését és előretörését jelezte. A reneszánsz embere — gondoljunk Pico della

⁷⁴ Ein schön nye andechtlich Bedebock. Riga 1595. A. Buchholtz: Geschichte der Buchdruckerkunst in Riga. 1588–1888. Riga 1890. 25. Verzeichnis.

⁷⁵ Buchholtz: i. m. 38, 42. Verzeichnis.

⁷⁶ Buchholtz: i. m. 43. Verzeichnis.

⁷⁷ Recke–Napiersky: i. m. 350–351.

⁷⁸ A latin nyelvű *Discursus*-szövegeket az alábbi kiadásból idéztük: Ziegler: *De incertitudine rerum humanarum discursus* Riga 1599. (MTA Könyvtárának Mikrofilmtárában: A 2528/V.)

⁷⁹ Rigában 1584–1589 között a Gergely-naptár bevezetésekor kiéleződtek az ellentétek a patriciusok és polgárok között. Világtörténet IV. Főszerkesztő: J. M. Zsukov. Kossuth, Budapest 1963. A livóniai háború c. fejezet 475–483.

Mirandola⁸⁰ csodálatos, lelkes fejtegetésére — újra átélte „az embernél semmi nincs csodálatosabb”⁸¹ érzését, méltósága, fensőbb-sége tudatában, önmagát a világ középpontjába állítva „szerette”, „csodálta”, „megérteni vélte” az egész világot, szabadon kívánta alakítani azt és önmagát. A XVI. század során viszont megváltoztak körülményei és lehetőségei. „A roskadozó világ és elaggott kor végóráiban élünk” — mondta Ziegler bevezetőjében. E pesszimista, lemondó világlátás mögött az húzódik meg, hogy a tőkés fejlődés nem vezethetett el Pico della Mirandola ábrándjához. Tudomásul kellett vennie a polgárságnak, hogy az egyre erősödő refeudalizáció következtében nem képes megvalósítani önmagát, sőt háttérbe szorult, hiába kereste boldogulását a földön. Jellemzően tanúskodik erről a kiábrándulásról a Ziegler-mű előtt olvasható előszavában David Hilchen, III. Zsigmond lengyel király lívóniai titkára: „Ugyan mi értelme van annak, hogy az egyes életformákat sorra vegyük, hiszen egyik sem mentes a különféle keservektől, és fel kell ismernünk, hogy ezer baj és veszedelem fenyegeti azt, amibe csak belekezd az ember.”

A XVI—XVII. század fordulójának politikai életében a török és keresztény Európa ellentéte mellett a kereszténységen belül a refeudalizáció eszmei támaszául szolgáló, újra erősödő katolicizmus és protestantizmus vallásháborúja bontakozott ki. Németországban a protestáns Unió (1608) és a katolikus Liga (1609) megalakulása a bekövetkező pusztító összecsapás árnyékát vetette előre. Magyarországon és Erdélyben is éreztették hatásukat e társadalmi és politikai tendenciák: 1593-tól kezdve a tizenöt éves háború tette bizonytalanná az emberek életét. Az 1608-as országgyűlés: a nagybirtok és a Habsburg-hatalom összefogása, az örökös jobbágyság megszilárdulása a reakció megerősödését jelentette.⁸² Erdélyben a századforduló éveiben többször végigsöpört a háború, még Bethlen központosított államában, mely a török vazallusa volt, sem élhetett a lakosság teljes létbiztonságban.

⁸⁰ Giovanni Pico della Mirandola: *De hominis dignitate*. (1486.) Világirodalmi Antológia. Szerk. *Trencsényi-Waldapfel Imre*. II. Középkor és renaissance. Szerk. *új. Horváth János – Kardos Tibor*. Tankönyvkiadó, Budapest 1955. 337–339.

⁸¹ Sophoklész: *Antigoné* 332–333. *Trencsényi-Waldapfel Imre* fordítása. Világirodalmi Antológia. Szerk. *Trencsényi-Waldapfel Imre*. I. Ókor. Szerk. *Szilágyi János György – Trencsényi-Waldapfel Imre*. Tankönyvkiadó, Budapest 1962. 256.

⁸² A magyar irodalom története 1600–1772. Szerk. *Klanczay Tibor*. Akadémiai, Budapest 1964. A magyarországi és az erdélyi fejlődés c. fejezet, 5–8.

A kor embere ebben az „álhatatlan, tétovázó, vadult”⁸³ világban a társadalom alakításában való aktív részvételtől megfosztva etikai síkon próbált kiutat keresni.⁸⁴ Hogy hogyan, azt Ziegler koncepciójának részletes tárgyalása során láthatjuk.

A „DISCURSUS” KONCEPCIÓJA

A világnak mely java a legfőbb, mi az igaz öröm forrása – ez a *Discursus* központi problémája. Ezekre a kérdésekre kapunk részletes feleletet a mű 12 fejezete folyamán, amikor is az egyes javak vizsgálatára kerül sor.

A világi javak három csoportba sorolhatók:

1. *Bona corporis*: szépség, erősség, egészség, hosszú élet, testi serényesség, gyorsaság, gyönyörűség .

2. *Fortunae bona*: gazdagság, pénz, tisztesség, érték, hatalom, tartomány, nép, fejedelemség, fényűzés, hívséges barátok...

3. *Animi bona*: bölcsesség, értelem, mesterség, tudomány, igazság, tökéletesség, tisztaság, szeretet, barátság, emberség, szelídség, alázatosság, szerénység, munkaszeretet .

Hogy egy *bonum Summum bonum* legyen, ahhoz három kritériumnak kell eleget tennie (5, 6):

1. „ö magában tökéletes igasságu legyen”,

2. „tellyességnek és minden fogyatkozás nélkül valónak-is kel lenni”,

3. „álhatatosnak és nem ingadozónak kel lenni”

A kor embere azonban egyetlen olyan földi jót nem tud találni, mely akár az egyik kritériumnak megfelelné.

Elutasítódik az epikureista életélvezet.

Megbukik a kor szemlélete szerint:

a szépségkultusz;

– a nagyszerű építmények varázsa;

a fejedelmekben való bizalom sem ad biztonságot.

Az ember a Fortuna játékszerévé válik:

– dicsőség, tisztesség a földön csak teher lehet;

– a vállalkozások, törekvések, szorgalmatoskodás pedig egyenesen hiábavaló. A földrajzi felfedezések következtében kitáguló

⁸³ *Discursus* 126.

⁸⁴ *Klaniczay Tibor*: A reneszánsz válsága és a manierizmus. ItK 1970. 4. 419–450.

világ messzi pontjaira irányuló kereskedelmet két szempontból utasítja el a *Discursus*. Egyrészt azért, mert általa a kereskedők nyugalma megszűnik, másrészt érdekes módon pedig azért, mert az „Árosemberek” vállalkozásaikkal a kereszténység ellenségeinek hatalmát erősítik: „Az Keresztyénsegnek ellenségét-is erőssiti ember az nyereségért; mindenféle hadi erőt szerszámot visznek annak, ályut, vasat, golyóbist, füvet, szénát, gabonát, eleséget, és így vastagittyák annak hatalmát, és fegyvert adnak kezében, mellyel őket veri vágia, és még ennél-is inkább fogia verni.” (122);

– a gazdagság, hatalom csak gondot, boldogtalanságot hoz magával;

– a pénz hatalma teszi még hidegebbé a világot:

. . . . mindent az arany bir ez világon.
Minden csak aranyra, pénzre tör és vágy,
Pénzt pénzt kiált, kiért mindent hátra hágy.
Ióság és mesterség nem becsültetik,
Mind csak az arany s-az pénz kerestetik . . .

(102.)

Az Elme javai: a bölcsesség, értelem, tudomány, mesterség stb. sem vezethetnek célhoz az elme gyengesége és a megismerés lehetetlensége miatt: „In artibus et scientiis, minden tudományokban és mesterségekbe[n] ez földön, sok defectivák sok nem tellyeségessek találatnak, . . . Es sok vagyon még elröitve In rerum natura, az természetben, à mellyeknek még fundame[n]tomas végre nem mehettek . . . az Defectusok-is . . . az mi értelmünknek erőtelenségében vadnak, az mely az igen felséges dolgokat meg nem foghattya.” (401.)

Az Elme javai körébe sorolt igazság, tökéletesség, tisztaság stb. is eltorzul a tapasztalatok szerint: „Az értelem kisebbedig, az emlekező elme megfogjátkozik; Az jósághoz, Istenességhez, tisztasághoz es tisztességhez való szeretet meghidegül ez avult meg hidegült világban, és végre elvetemedik és vetekké s-gonossággá valik.” (402.)

A mű élesen bírálja a világ ilyenén való állapotát; kikel a fejlődelmek, nemesi rendűek zsaroló, kiszipolyozó uralkodása ellen. Ostorozza a közrendűek mohó harácsolását. Panaszkodik a szabadság hiánya miatt: „Az mely szabadság, megbecsülhetetlen nemes és drága kincs; sem arannyal se[m] semmi jóval fel nem válthatni, bódog és nyugodalmas élet-is szerez. Az hol pedig semmi szabadság nincs, nincsen ott semmi nyugodalmas bódog élet-is.” (300.)

Az emberek egyenlőnek születtek — hirdeti Boëthius alapján:

Mind szegény s-gazdag Istentől származik,
Egyenlő eredetünk innen láttzik.

(287.)

A földi élet elégtelenségének leírása mellett a mű az egyenlőség, szabadság és erkölcsösség igényét hangoztatja.

A gazdagok — szegények ellentétét nem azonosítja teljes mértékben az erkölcsileg rosszak és jók ellentétével. Miként a gazdagok között is akadnak a vagyonukkal helyesen élni tudók, úgy a szegények között is „találni sok gonosz és elfordult embereket, kiváltképpen a csavargó koldusokban, a kikben legnagyobb és fertelmesb vétkek regnálnak, az melyről itt mi nem szólunk. Mert vadnak szántszándékból és kényeségből lett koldusok, és nem kívánnak meg gazdagulni, és egy helyben maradni és lakni: hogy semmi fejedelemség fenytike alá ne szorittassanak, és minden csintalanságot szabadon cselekedhessenek.” (106.) Az emberek megítélésének szempontja tehát nem szegénységük vagy gazdagságuk, hanem erkölcsös életük.

Megoldásként e tudós, sztoikus humanista koncepció szerint az életet csak a belenyugvás, az állhatatosság, az önuralom teheti itt a földön valamelyest elviselhetővé. A kor embere éljen magának, uralkodjék indulatain, s hite, vallása, a túlvilági boldogság ígérete adjon vigasztalást neki. Lactantius nyomán:

Mivel minket úgy teremtett az Isten,
Hogy az égre nézhessünk egyenesen;
Oda fel tekintsünk tehát szüntelen,
Es dicsérjük az Istent sziveinkben.

(278.)

A mondanivaló kifejtése „Isten igéjével, ez világ historiáival, és az régi bölcsék mondásával” történik (7).

A „régii bölcsék mondási”-nak tüzetesebb vizsgálata és a koncepcióval való együttes értelmezése vezet el a *Discursus* filozófiai háttérének, forrásának megtalálásához; az idézett történetek, melyek a művet különösen népszerű olvasmánnyá tették, műfaji és pszichológiai szempontból egyaránt érdekesek.

A „DISCURSUS” FILOZÓFIAI HÁTTERE

A *Discursus*-ban 65 olyan latin idézet szerepel, melyet Betuleius is, Szenci Molnár is versben fordított le. A prózát megszakító verses forma már magában is kiemeli e sententiák központi jelentőségét. Ezek tartalmi összefoglalásai, konklúziói a részletesen tárgyalt példázatoknak és fejtegetéseknek.

Az idézeteknek és szerzőik filozófiai beállítottságának a megállapítása hozzásegít bennünket a *Discursus* világnézeti előzményének kiderítéséhez is.

Az idézett auktorok között központi helye van Cicerónak, az eklektikus római gondolkodónak. Elhangzik egy idézet:

a *De legibus*-ból, mely Platón műve mintájára készült;

a *De finibus bonorum et malorum* — sztoikus etikát kifejtő beszélgetéséből;

a *Tusculanae disputationes*-ből, mely sztoikus elvek alapján a boldog élet legfontosabb mozzanatait tárja fel;

a *De amicitia* című gyakorlati erkölcsről szóló, sztoikus értekezéséből;

a *De officiis* I. és II. részéből, mely idézetek a sztoicizmus nézeteit hirdetik az erényes életről.

Szerepel még egy-egy sententia Cicerónak a Piso elleni, a Sulla, ill. Archias poéta védelmében mondott beszédeiből, általános megállapítások az életről.

A sztoicizmus tanait képviselik a *Horatius Epistulák*-ból vett idézetek is, valamint az „aurea mediocritas”-t hirdető *Carmina* II. 10. költeménye, és az első szatírának a boldogság és megelégedettség kérdéseit boncolgató, fősvényeséget kigúnyoló részletei is.

A legtöbb idézetet *Ovidius*-ból meríti a *Discursus*. Itt idézett sentenciái a sztoicizmus vulgáris irányzatához állnak közel, akár korai műveiből (*Ars amatoria*, *Amores*), akár száműzetésének szomorú éveiben írt költeményeiből (*Ex Ponto*, *Tristia*) valók.

Ugyancsak a sztoicizmus eszméit hangsúlyozzák a *Discursus*-ba felvett *Seneca*-idézetek a *Thyestés*-ből, ill. a filozófus etikai rendszerét összefoglaló leveleiből.

Ezeken kívül Aristotelés, Plautus, Sallustius, Propertius, Publilius, Pomponius, Plinius, Juvenalis, III. századi Cato, Ausonius egy-egy sententiá-ja erősíti még a *Discursus* sztoikus koncepcióját.

A legtöbb idézet a Bibliából való, ezeket azonban csak két alkalommal fordítják versben, szerepelnek keresztény szerzők is: Augustinus, Bernardus, Lactantius.

A keresztény felfogásnak megfelelően a pogány idézeteket bizonyos esetekben átértelmezte a német, illetve a magyar fordítás.

A latin eredeti és a két fordítás egymás mellé állításával szemünk elé tárulnak e változtatások:

— több Isten → egy Isten:

„Ita *dis* placitum est . . .” (Plautus: *Amphitruo* 653.)
„Also gefellt es *Gott* allzeit . . .”⁸⁵ (38.)
„Tetczet az *Istennek* . . .” (25.)

— általános alany → Isten:

„Plectatur simili poena . . .”
„Mit gleicher Müntz bezahlet *Gott* . . .” (182.)
„Az *Isten* hasonló büntetéssel vér . . .” (118.)

— a természet mellett megjelenik *Isten*:

„*Naturâ* hoc æquum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiozem.” (Pomponius 50. 17. 206.)

Die *Natur* vns hat geleret wol,
Dass niemandt sich bereichen sol,
Mit andern Schaden vnd Verderb,
Sondern mit *Gott* sein Brot erwerb.
(182.)

Természettül az belénk óltva vagyon,
Más kárával senki se gazdagólylon.
Hanem *Istennek* áldásából várja,
Hogy légyen ö kenyere, táplálása.
(118.)

— a német és magyar fordításban megjelenik a *Religio*:

Aurum omnes victa iam pietate colunt,
Auro pulsa fides; auro venalia iura;
Aurum lex sequitur, mox sine lege pudor.
(Propertius III. 13, 49.)

Stift Mordt, Raub, Brandt, Vneinigkeit.
Verkehret die *Religion* . . .
(157.)

⁸⁵ A német nyelvű *Discursus*-szövegeket az alábbi kiadásból idéztük:
Betuleius: *Vom höchsten Gut* Lőcse 1609. RMK II. 383.

öl, prédál, éget, szerez veszedelmet.
Felforgattya az igaz *Religiót*.

(102.)

A mű tartalmának és az igazolásul szánt sentenciáknak a vizsgálatából nyilvánvaló, hogy a *Discursus* elsősorban a keresztény morállal áll kapcsolatban, másfelől pedig erősen támaszkodik a sztoicizmus antik nagyjaira. Az egész koncepció forrását Boëthius: *Consolatio Philosophiae* című újplatonista és sztoikus elveket egyesítő művében lelhetjük fel, melyet az utókor keresztény szemlélete miatt tisztelt.

A *Consolatio* második, illetve harmadik könyve tárgyalja a Summum bonum kérdését. A második könyvben a Philosophia a Szerencse természetéről beszél Boëthiusnak. Rámutat annak állhatatlanságára, forgandóságára, s ennek kapcsán bebizonyítja, hogy a Szerencse nem lehet Legfőbb jó, mivel állhatatlan: „ad beatitudinem percipiendam fortunae *instabilitas* adspirare non possit”⁸⁶ („a szerencse állhatatlansága nem segíthet a boldogság clérésében”⁸⁷ II. 4).

Ugyancsak itt beszél a méltóságról és hatalomról, mint Fortuna ajándékairól. Ezekben sem rejtezik semmi kívánatos, semmi eredendően jó. A dicsőségvágy, szolgálatok szintén csak hiábavalóságokra ragadják az embereket.

A harmadik könyvben a Philosophia az igaz és tökéletes boldogsághoz készül elvezetni védencét. „Ea vera est et *perfecta* felicitas, quae sufficientem, potentem, celebrem, laetumque perficiet.” („Az az igazi és tökéletes boldogság, amely az embert másra nem szorulóvá, hatalmassá, tiszteltté, híressé és örömtől repesővé teszi.” III. 9.) Zieglernél is a Summum bonum legfőbb kritériumai: „*Verum, perfectum et stabile* sit.” („Igaz, tökéletes és állandó legyen.” 29.)

Ezután a Philosophia sorra veszi a boldogság képzelt fajtáit: a Fortuna adta javak: a vagyon, a tisztség, a hatalom, a dicsőség, népszerűség stb.; a testi javak: a szépség, gyorsaság stb. A részletesebb tárgyalás során kiderül, hogy ezek mindegyike elégtelen az igaz és teljes boldogság megadásához. A harmadik csoportról, az Erény körébe tartozó jelenségekről, mint barátság, népszerűség, házi boldogság csak említést tesz. Ezek részletes vizsgálatára nem tér ki, de a végső következtetés ezekre is vonatkozik: „A földi

⁸⁶ A latin nyelvű Boëthius-szövegeket az alábbi kiadásból idéztük: Boëthius: *Philosophiae consolationis libri 5*. Rec. *Guilelmus Weinberger*. New York – London 1964.

⁸⁷ A magyar nyelvű Boëthius-idézeteket Hegyi György fordításában közöljük. Boëthius: *A filozófia vigasztalása*. Magyar Helikon, Budapest 1970.

javak sem el nem vezetnek afféle ösvények gyanánt a boldogsághoz, sem önmaguk nem boldogítanak.” (III. 8.)

Végül szól a Philosophia a Legfőbb jó megismeréséről: „A legfőbb jónak a legfőbb Isten a magában hordozója. A tökéletes jó azonban, megállapítottuk, azonos az igazi boldogsággal! Ebből pedig szükségszerűen az következik, hogy a tökéletes boldogság a legfőbb Istenben lelhető fel.” (III. 10.)

A *Consolatio* további fejtegetéseit, melyekben a platóni ideatanak megfelelően Isten lényegét, legfőbb jóvoltát taglalja Boëthius, a *Discursus* már mellőzi (III. 11, 12).

Mindezek alapján tehát legalább Boëthiusig, az V. század Sókratéséig vissza tudjuk vezetni a Summum bonum XVI–XVII. századi koncepcióját. Ziegler az egyes bonumok látszatjellegéről szóló rövid, egy-egy *caputra* vagy még annyira se kiterjedő Boëthius-fejtegetéseket példákkal, bibliai idézetekkel önálló fejezetekké bővítette, s az egész gondolatmenetet feszes, logikus szerkezetbe illesztette.

Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy Boëthius magyarországi utóéletének a virágzását általában a XVIII. századra szokták tenni, ekkor jelent ugyanis meg több alkalommal latin, illetve magyar nyelvű kiadása.⁸⁸

A *Consolatio* eszméit — bár nagyon sok közvetítéssel — már a XVII. század ember-világ harmóniájáról lemondó, de valamiképpen kiutat kereső kora is átvette. A *Discursus*-ban három verses és két prózai *Consolatio*-ból származó idézet található, melyeket Szenci Molnár Albert — első magyar Boëthius-fordítóként magyarra fordított. Boëthius tragikus sorsa is szerepel a példák között (198, 317).

JUSTUS LIPSIUS ÉS ZIEGLER SZTOIKUS KONCEPCIÓJÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A *Discursus* fentebb vázolt koncepciója az újsztoikus irányzatnak egy eddig nem konstataált, egészen Boëthiusra visszavezethető ágát képviseli.

Felmerül a kérdés, hogy a korban jellemzőnek tartott, Lipsius nevéhez fűződő, Senecához visszanyúló újsztoicizmus mennyiben érintkezik a *Discursus*-ban felújított boëthiusi rendszerrel. A *De*

⁸⁸ Turóczi-Trostler József részletesen tárgyalta Boëthius művének XVIII. századi magyarországi recepcióját. (Keresztény Seneca. Magyar irodalom — világirodalom, II. Budapest 1961. 205–209.) A „Discursus”-t másik fejezetben említette (i. m. 213).

Constantia című 1584-ben megjelent Lipsius-mű és a *Discursus* egybevetése alapján következtethetünk az eltérésekre, azonosságokra.

A kiinduló probléma formailag nem azonos. Ziegler a Legfőbb jót keresi, Lipsius pedig az élet elviselésének mikéntjét — mégis lényegében mindketten a követendő életutat kutatják.

A *Constantia* Justus Lipsius és Carolus Langhnius beszélgetését tartalmazza. Langhnius, a nagyhírű belga humanista, az Állhatatosság tanának a kifejtésével igyekezett a háborús viszontagságok elől külföldre menekülni szándékozó Lipsiust visszatartani.

Beszélgetésük kiindulópontja: Test és Lélek lényege és egymáshoz való viszonya. A Test a földtől, a Lélek pedig a sztoicizmus vallotta tűz-princípiumtól veszi eredetét. Mindegyik uralkodni vágyik a másikon. A „Test hadnagya” a Vélekedés, a Léleké pedig az Okosság. Az Okosságot a „görögök Elmének, a Deákok Értelemnek mondtak” (79).⁸⁹

Ez az Okosság a ziegleri Elme javának felel meg, amely ugyancsak Isten adománya, de Lipsiusnál egyértelműen pozitív: „Az Emberi es Isteni Dolgok felől való tökeletes itelet es ertelem.” (78.)

Langhnius okfejtése szerint az Okosság révén képes az ember magáévá tenni „az Istenhez közelítő dolgot, meg-nem mozdulni” (81). Tehát az Okosság révén jut el az egyes ember az Állhatatossághoz. Az Állhatatosság lényege: „Az Elmenek Egyenes es meg-Mozdulhatatlan ereje, mely a külső jo szerencsekél fel nem fuvalkodik, avagy a szerencsetlenségek miat (magat) el nem hadgya.” (78.)

Az Állhatatossággal felvértezett elme bárhol, bármilyen körülmények között képes helytállni. Az embernek önmagát kell tehát Lipsius szerint megváltoztatnia, az Okosságot és ennek útítársát, az Állhatatosságot kell szívébe fogadnia, s akkor biztos számára az élet elviselése.

Az Állhatatosságot az egyes emberben a Vélekedés és az Indulatok veszélyeztetik. Az embertől független dolgokat a Vélekedés valóságos javaknak és nyomorúságoknak ítéli, holott azok csak „falsa bona”, „falsa mala”. Innen adódnak az emberek hiábavaló Indulatai: kívánság és öröm a Gazdagság és Méltóság iránt, félelem és bánat a Betegség stb. miatt (82).

Itt is megjelenik tehát a „falsum bonum” fogalom, melyet az emberek valóságos jónak néznek, s utána vágyódnak.

Zieglernél a bonum és Állhatatosság fogalmak szintén szerepelnek, de egészen más helyen, más értelmezésben. Szerinte az emberek

⁸⁹ Justus Lipsius nézeteinek vizsgálatához felhasználtuk Justi Lipsi: *De constantia libri duo. Lugduni Batavorum 1589. Magyarul Laskai János fordításában idézzük: Laskai János válogatott művei. Magyar Iustus Lipsius. Sajtó alá rendezte: Tarnóc Márton. RMPE II. Akadémiai, Budapest 1970.*

azért nem boldogulnak, mert a külső világ javainak szolgálatába állítják magukat, melyek nem igazak, nem teljesek és nem állhatatosak. Az Állhatatosság tehát a jónak nem kizárólagos jellemzője, hanem az egyik szükséges feltétele az illető bonum Summum bonummá válásának. Nem egyedüli szubsztancia, mint Lipsius rendszerében. Az alapvető különbség a kérdésfeltevésben van. Justus Lipsius immanens, Georgius Ziegler pedig transzcendens etikai alapon ad választ a felvetett kérdésre. Azaz Lipsiusnál a szubjektum kerül középpontba, Zieglernél viszont a szubjektumnak az objektív létező jók közül való választása a három jellemző tulajdonság alapján. Ziegler lehetővé teszi a választás szabadságát, de a választható földi javak szükségszerűen negatív voltának bemutatásával valójában csak a választás illúziója marad az egyének. Emiatt az egyén csak a transzcendens boldogság megvalósulhatóságában bízhat.

Sokkal súlyosabb Ziegler elképzelésének végső kicsengése, mert a Legfőbb jónak a földi életben való lehetőségéről teljes egészében lemond, míg Lipsiusnál magáévá teheti az ember az Állhatatosságot.

Ziegler szerint — mint Lipsius szerint is — a földön az ember számára a vallás elfogadása, a túlvilági, majdani boldogság ígéretében való hit, önmagának a vallás tanításával való vigasztalása adhat értelmet az életnek, tehát egy benső tudati-érzelmi meggyőződés. Így vonatkozik közvetve a szubjektumra Ziegler koncepciója is.

A szabadság és szükségszerűség viszonyának igen dialektikus fel fogásában hasonló a két koncepció. Isteni rendelés alá vetett Szükség uralkodik a földön — vallják. A predetermináció igazolására mindketten az egymást váltó világbirodalmakat sorolják fel (Lipsius 97–99, Ziegler – Szenci: 381–383). A Szerencsét mint sorsformáló tényezőt kiiktatják rendszerükből. Ziegler a tulajdonképpeni Szerencsét az isteni Gondviseléssel teszi egyenlővé (42, ugyanez Lipsiusnál: 103). Ettől megkülönbözteti a köznapi szóhasználat „szerencséjét”, amelyről bebizonyítja, hogy sem nem igaz, sem nem teljes, sem nem állandó (41–93).

Justus Lipsius nem tagadja a szabad akarat meglétét, de híres hajóhasonlatával jelentéktelenre korlátozza annak hatáskörét. Mindkettejük szerint az igazi szabadság: „Istennek engedni” — csak az szabad (Lipsius: 95), illetve csak az él boldogan (Ziegler Szenci: 135–137), aki ezt a szükségszerűséget felismeri.

Ez az elv transzcendens célok követését sugallja. Mindkét elv magába foglalja a társadalmi változtatás lehetetlenségét is, az atomizálódott társadalom egyes embere számára ad önmaguk megőrzésére erkölcsi parancsot.

A két koncepció tehát végeredményben azonos megoldásra jut. Lipsius állhatatossággal viseli az isteni rendelés következtében szükségszerűen bekövetkező sorsot, Ziegler pedig arra tanít, hogy az embernek a „meghidegült” világban a hit — mint igaz, teljes és állhatatos jó — választásával, a túlvilágra szegezve tekintetét kell élnie. Az Állhatatosság, illetve a hit jelzi a megoldást, hasonló módon. Közvetlen kapcsolatot a művek között kimutatni nem tudunk, bár Lipsiusé előbb jelent meg, s Ziegler ismerte is talán, mégsem befolyásolta őt a *Discursus* Boëthiusra épülő koncepciójának kidolgozásában. A hasonló válaszadást az azonos kor, a közös sorsproblémák magyarázzák.

HISTÓRIÁK A „DISCURSUS”-BAN

Ziegler műve német fordítását *Welt Spiegel*-nek nevezte, ugyanis mondanivalóját nemcsak okfejtésével akarta belesulykolni olvasójába, hanem a könyvébe szervesen beillesztett történetek sorozatával is. Címválasztása és szerkesztői módszere megfelelt a humanista kor divatjának.

A történetek nagy része általánosan elterjedt, sokat hallott és emlegetett toposz auktoroktól, költőktől, a mitológiából és a Bibliából. Általában pesszimizták, kivéve néhányat, ahol az igazság győzedelmeskedik. Intő, oktató célzatúak.

Előadásuk többféle formában történik, s így az elmélkedésgyűjtemény egyszerre több műfajt sűrít magába. Ennek magyarázatát egyrészt abban láthatjuk, hogy Ziegler maga is változatosra törekedett, másrészt főleg abban, hogy nagyon pontosan vette át forrásait, és sok esetben a német, illetve magyar fordításban is rá lehet ismerni pl. az eredeti Plutarchos — vagy Sabellicus-helyre stb. Az auktorok novellisztikus (Hérodotos), anekdotizáló (Plutarchos), vagy regényszerű (Flavius Josephus), vagy adomázó (Diogenés Laertios) előadásmódjának megfelelően változik a *Discursus* hangvétele.

A főbb típusok:

1. A legismertebb történetek előadásakor csak *hivatkozik* az állítását sorsukkal, cselekedetükkel igazoló személyekre. Felsorolja őket, s a felsorolás után többnyire kiválaszt közülük egyet, akinek a történetét részletesen elmeséli — ezzel a történettel valamennyi felsorolt személy sorsát is megvilágítva (pl. 70).

2. Már hosszabban, de még mindig csak néhány mondattal tesz *említést* sokszor egy-egy híres királynak vagy hősnek a sorsfordulatról (pl. 69).

3. A meglepő, csattanóval végződő vagy a főhős szellemes mondatát, választát elmesélő történetek *anekdotákként* tarkítják az elbeszélést (pl. Sókratés, 204).

4. Időben követve a hős életútját, röviden összefoglalja hőse sorsát, *summát* írva (pl. Metellus, 62).

5. A hős egyetlen cselekedetének vagy sorsfordulatának a tömör, a részmozzanatokot csak jelző, mégis kerek egészként való elbeszélésében jelenik meg a *novella* (pl. Mátyás király, 306–307).

6. Egy esetben viszont hosszabb *szemelvényben* (363–380) beszél el Heródes királynak és fiainak a viszályát, Josephus *Antiquitates Judaicae* című művének XIII–XV. könyve alapján.

Meg kell azonban állapítanunk, hogy számos történetet több alkalommal idéz a *Discursus*. Ez az ismételtetés a művet néhol unalmassá teszi. A másik esztétikai hiányosság a hosszadalmasság, mely leginkább a Heródes és fiai ellenségeskedését elmesélő szemelvényben mutatkozik meg (363–380).

Ugyanakkor viszont a magyar fordító stiláris érzéke, költői invenciója kerek, önmagában zárt és élvezetes darabokká formálta a már jól ismert történeteket. Egyetlen szemelvényvel illusztráljuk állításunkat. Az egymás mellé állított magyar és német szöveg összehasonlásából kiderül, Szenci menyire átélten, realista szemlélettel ábrázolta az anya fájdalma II. Mahomet kegyetlenkedésének elbeszélésekor:

Die Mutter kompt gelauffen,
findt ihr Kindt auff der Erden
todt liegen, hebt es auff, thut
(wie zu gedencen) kläglich,
vnnd erfüllet alles mit ihrem
Geschrey. Erweget sich auch
ihres Lebens in solchem schre-
cken, vnnd verflucht den Tyran-
nen gräwlich, vnnd thut gar er-
bärmlich, dass sie auch dahin fel-
let, vnnd wird für todt gehandelt.
(551.)

Sietséggel futamodik az anyja,
lattyá az földön halva fekünni.
Szörnyü az mit cselekeszik, az
mint meggondolhatni, sikolt,
jaygat minden s-eltölt nagy
jaygatással, üvöltéssel; oda
szánnya életet-is az nagy re-
mülésben, és keményen át-
kozza az Tyrannust, és keser-
vesen rikolt, siránkozik, végre
le rohan, és hólnak láttatik.
(349–350.)

SZENCI MOLNÁR ALBERT „DISCURSUS”-FORDÍTÁSA

„ . . . ez nyelvnek nem utolsó
ekesgetője vagyoc . . . ”⁹⁰

A FORDÍTÁSOK STILISZTIKAI VIZSGÁLATÁRÓL ÁLTALÁBAN

A fordítások stilisztikai vizsgálata több elvi probléma tisztázását teszi szükségessé.

Figyelembe kell ugyanis vennünk, hogy a fordítói stílus az írói-költői stílus egy sajátos változata, amelyet alapvető módon befolyásol a fordítandó mű szerzőjének stilisztikai-formai eszköztára, s az, hogy a fordítónak nyelve készletét egy más, sokszor idegen kultúrkörből származó alkotói szándék kifejezésére kell mozgósítania. A szabadság és a választás lehetősége a stílus kialakításában fordításkor lényegesen kisebb, de még mindig megvan. Meglétét elősegíti egyrészt a nyelv szinonimakincse, amely minden stílus kialakításának alapja, és amely számos lehetőséget kínál a fordítónak; másrészt pedig az a tény, hogy a fordító általában maga választja meg fordítandó művét.

A fordító is rányomja bélyegét a lefordított műre. Nemesak szürke szolgál, hanem az objektíve rendelkezésére álló nyelv alkotó alakítója az eredeti mű megszólaltatása érdekében.

A hű és ugyanakkor az eredetinek megfelelő esztétikai értékű és formailag pontos kifejezés vagy akár szó megtalálásához rendkívüli nyelvtudás, nyelvérzék szükséges, de a nyelvnek is képesnek kell lennie az idegen gondolatok tolmácsolására. Ez is magyarázza azt, hogy minél régibb időben keletkezett a fordítás, annál kevésbé tükre az eredetinek. A fordítások filológiai pontosságát, formai megfeleléseit nem mai mércével kell tehát mérnünk a régi magyar irodalomban!

A fordításnak az eredetitől való eltérése származhat a befogadó nyelv nehézségéből mint objektív tényezőtől, de származhat az írói-fordítói egyéniségnek a fordításra való beleszólásából is — ez a szubjektív tényező. A lefordított műben természetesen e két tényező egymással kölcsönhatásban érezteti befolyását.

⁹⁰ Károli Gáspár: Szent Biblia. Ez második kinyomtatást igazgatta . . . Szenci Molnár Albert. Hanau 1608. RMK I. 411. Ajánlólevél. — RMKT XVII/6. 472.

SZENCI MOLNÁR ALBERT
FORDÍTÓI ELVEI

Szenci Molnár Albert — a XVI. századi magyar humanisták hagyományát folytatva — következetes harcot folytatott a magyar nyelv győzelméért. *Grammaticá-t*, szótárt adott népének, s prózai és verses fordításai hosszú sorával bizonyította a magyar nyelv gazdagságát. Beletartozott tehát ő is abba a körbe, mely a XVI—XVII. század fordulóján a magyar nyelv uralkodóvá tételén fáradozott.⁹¹

Átérezte fordítói vállalkozásainak jelentőségét: „Annakokaért énis az masodic kibocztáshoz, nem kezdettem bizonyara mosdatlan kézzel. .” — vallotta a bibliafordítás második kiadásának ajánlólevelében.

Elsősorban a pontosság és a szöveg hiteles megőrzésének igényét állította követelményként maga és kortársai elé: „Az előbbi fordítást nagy igyekezéssel megtartottam: hanem csac az szolasnac disztelen modgyát, mellyec az idegen nemzetből valo corrector miat estenec volt, azokat kitisztítottam.”⁹²

Medgyesi Pál is így emlékezik: „az Angliai Nyelvből fordítánám meg egészen a könyvet szintén oly formán a mint ottvaygon”⁹³ — bízatta őt Molnár Albert.

Nagyon jól látta, hogy saját ékesszólása nem mindig bizonyul elég tökéletesnek: „Noha én az Magyar szónac olly ékessen folyasával azt nem fordithattam, az mint Nemetül vaygon irva: Az miképpen hogy, az széneyetis ha megfordittya ember, nem szinte olly ékes más felől. De én az én vékony eröm szerint szolgáloc az egyigyü hiveknek.”⁹⁴

Zsoltárfordításának előszavában így összegezte mindazokat a nehézségeket, amelyekkel meg kellett birkóznia: „Annakokaért meggondolhattya minden, minemő nagy munkával kellet ennekem ez hoszszu Magyar igeket, az Franciai apro igékből álló versekre formálnom, holot egy syllabával sem tettem többet hozzá, sem az sensustul nem kellet eltávoznom. Mert nagyob gondom volt az fundamentombéli igaz értelemnec fordításara, hogy nem az verseknek ékesgétésére. Ha azert valaki én nálamnál modosban

⁹¹ Laskai János válogatott művei. Sajtó alá rendezte: Tarnóc Márton. Akadémiai, Budapest 1970. Bevezetés 13–18.

⁹² L. a 90. jegyzetet! — RMKT XVII/6. 468.

⁹³ Medgyesi Pál: *Praxis pietatis*. Debrecen 1636. RMK I. 657. Ajánlólevél.

⁹⁴ Szenci Molnár Albert: *Postilla Scultetica*. Oppenheim 1617. RMK I. 475. Ajánlólevél. — RMKT XVII/6. 486.

fordítangja, örülök rayta, es ezt félen téven énis azzal élec örömesben, az Istenec diczeretire.”⁹⁵

A fenti idézetek alapján megállapíthatjuk, hogy Szenci mind a prózában, mind pedig a versben való fordítás elvi nehézségeivel tisztában volt, s fordítói gyakorlatában tehetsége, nyelvtudása, kifejezésre, gyönyörködtetésre való tudatos törekvése következtében le is küzdötte azokat.

A következőkben a *Discursus* prózáját, majd versbetéteit vizsgálva Szenci Molnár Albert fordítói-írói-költői egyéniségére próbálunk fényt deríteni. Mind a próza-, mind pedig a versrészletek tanulmányozásakor két kérdésre kerestünk választ:

— Az eredetitől való eltérések milyen fordítói törekvések alapján jöttek létre?

— Milyen önálló nyelvi-stilisztikai formák és eszközök segítségével tolmácsolta anyanyelvén az eredeti német nyelvű művet?

SZENCI MOLNÁR ALBERT PRÓZAFORDÍTÓI TÖREKVÉSEI A „DISCURSUS”-BAN

Ebben a fejezetben a magyar és német változat egybevetésével mutatunk rá azokra a főbb szempontokra, melyeket Szenci Molnár alapul vett fordítása készítésekor.

Egységes terminológia — visszatérő formulák

Molnár Albert a mű kulcsfogalmait következetesen, egyformán adta vissza. A következő szójegyzékben a leggyakrabban előforduló erkölcsi fogalmak német és magyar megfelelőit állítottuk egymás mellé. A korabeli szóhasználathoz viszonyítva azoktól eltérő, szokatlan kifejezést nem találunk köztük:

Dignitet	méltóság
Freude	öröm
Fürsichtigkeit	előlellátottság
Gemüt	Elme
Geschickligkeit	mesterség
Güter des Gemütes	Elmének javai
Herrligkeit	dicsőség

⁹⁵ Szenci Molnár Albert: *Psalterium Ungaricum* Herborn 1607. RMK I. 407. Ajánlólevél. — RMKT XVII/6. 16.

Hertzleid
Kunst
rechte Freude
Ritterschafft
Tugend
Wollust

keserőség
tudomány
igaz öröm
Vitezlö Urasag
jóság, Jóságos cselekedet
gyönyörűség

A mű koncepciózus egységére törekedve igyekezett Szenci Molnár szóhasználatban is visszaadni annak logikus szerkesztésmódját. Ezt azáltal érte el, hogy a különböző helyeken előforduló azonos, fő következtetéseket mindig azonos módon mondta magyarul, bár a német szövegben ezek megfogalmazása különböző volt.

... werden wier auch keine Vollkommenheit, oder vollkommene Seligkeit vnd Frewde darin finden.

(36.)

... semmi tellyességet, avagy tellyes bódogságot és örömet abban nem találhatunk.

(24.)

A következő két példában más igealakok helyett is a talál igével alkotott kifejezést használta Szenci:

. in den Gütern des Leibes, kein Summum bonum, vnd höchstes Gut zu suchen.

(35.)

... az Testnek javaiban, semmi Summum bonum, és Legfőbb jó nem találhatatik.

(23.)

Also ist nun aussführlich gemacht, dass kein Vollkommene, kein Beständige Frewd, vnd recht selig Leben beym Glück ist zuerwarten

(143.)

Immár azért bövségessen megmutattatot, hogy semmi tellyességes, semmi álhatatos öröm és igaz bódog élet az Szerencsében nem találhatatik ..

(93.)

A szöveg adaptálása magyar viszonyokra

Annak érdekében, hogy a magyar olvasók magukénak érezzék a könyvet, Szenci Molnár bizonyos változtatásokat hajtott végre az eredeti szöveghez képest. Ilyenkor nem fordításról, hanem adaptálásról van szó.

A példák az eredeti művekben előforduló speciálisan rigai vagy német környezetre utaló kifejezések megmásítását mutatják.

...muss als denn der elende Mensch mit *Cölnischer Gewicht* alles bezahlen, was er in der Jugendt auff geborgt...

(54.)

Er kan sich nicht ersettigen, wen schon *Elb* vnnd *Rhein* ihme mit Goldt zuflüssen.

(172.)

...ihnen das grosse Erbgut ...möchten wünschen dass es auff dem *Rigischen Bodem* oder da das *Meer am tieffsten* geblieben were.

(218.)

...sich also wissen zu accommodiren, dass sie bey den Lateinischen gut Lateinisch, bey den Teutschen gut Teutsch seyn.

(488.)

Akkor kel osztán az nyavalyás embernek az *Budai mértékkel* meg fizetni mindent, valami kölcsönt ifiúságában vött...

(36.)

Nem elégétheti meg magát ha szinte mind *Duna*, *Tisza* arannyal folya reá-is...

(112.)

...és kívánhatnák hogy az *pesti* mezön, vagy az *Duna* fenekén veszet vólna minden gazdagságok.

(142.)

...ugy tudgyák magokat accommodalni és szabni; hogy az Latinusoknál, jó Latinusok, az *Magyaroknál jó Magyar hütön valók* legyenek.

(309.)

Molnár Albert hasonlóan adaptálta a német szólásokat is. Hangulatilag az eredetieknek megfelelő, de magyaros jellegű képekkel, leleményesen adta vissza azokat:

Wie er diesen betrogen, jennen vbersetzt, diesen auff's *Ëiss* geleitet, jennen auff's *Aug* gedruckt, einem andern einen *Hassen* redlich an den *Sattel* gebunden, vnnd ihn auff's *Narrenseil* gelättet.

(297.)

Mint tréfálta, játszottatta meg amazt, miként tolt ki imennek szemét, mint rántotta nyakába az keleptzét. Ezt mint eytette ki az nyeregből, amazt mint ültette az két szék közzé.

(192.)

Pontosság a „pontatlanság”-ban

A pontosság és hűség — mint láttuk — Szenci Molnár Albert legfőbb követelménye volt önmagával szemben. A szó szerinti teljes megfelelés egy-egy tartalmi egységen belül azonban jóformán csak a címekben valósult meg. Nem is azt jelentette számára a pontosság igénye, hanem ahogy zsoltárfordításának előszavában kifejtette: „az fundamentombéli igaz értelemnek fordítását”.⁹⁶ Prózájában is a kifejezések lényegének, velejének a tolmácsolásával igyekezett a tartalmi hűség igényének eleget tenni. Eltávolodott ugyan az eredeti szövegtől, de csak azért, hogy pontosítva, egyértelműen, a magyarok számára ismert kifejezéssel közvetítse azt. Ezt a törekvését szolgálták kiegészítései és tömörítései.

Kiegészítések

— tartalmi kiegészítések:

Darumb auss diesen allen genugsam zu verstehen, dass schöne vnd prechtige Kleider kein recht selig Leben wircken, noch ware Fröwde in dem Hertzen erwecken können.

(355.)

Mind ezekből azért eléggé megérthetni, hogy az szép friss drága öltözetekben semmi igaz bódogságu élet nincsen, sem az szívben nem szereszhet igaz örömet az ékes öltözet és ruházat.

(229.)

A megértetés érdekében Szenci Molnár a hosszabb okfejtés után még egyszer kitette az alanyt, az egyhangúság veszélyét a jelzők változatos alkalmazásával kerülve ki.

A következő példában a metaforikusan használt szavak konkrét megfelelőjét is beillesztette a magyar fordító a mondatba:

Es ist billich dass der im Rauch vnnnd Dampff erstricke, der nur eitel Windt, Rauch vnnnd Dampff für Geldt verkaufft hat.

(286.)

Meltó és alkotmas dolog, hogy füstel hallyon meg, az ki csak füstöt párát, s-hiába való szót adot penzen el az embereknek.

(185.)

⁹⁶ L. az előző jegyzetet.

— esztétikai jellegű kiegészítések:

Molnár Albert gondot fordított a magyar szöveg kifejező szépségére, élvezhetőségére is. Ezt láthatjuk a következő példán is, amelyben a szórend és mondatszerkesztés megváltoztatásával, önálló igehasználattal remekül kihasználta a német tényközlésben rejlő esztétikai lehetőségeket:

[Cyrus] . in sonderheit das
Gewelb mit Golde vnterzogen,
vnd darin mit Edlensteinen
den gantzen Lauff des Himmels,
an statt der Sternen formiret.
(388.)

Cyrus . de kiváltképpen az
bólhaytasokat vonyatta meg
arannyal, és az égnek egész
forgását úgy formáltatta ki,
hogy az csillagok helyett drá-
ga kövek csillag módra tün-
döklenének.

(247.)

Tömörítés

Különösen a történetek elmesélésekor sok esetben a koncepció feszesebb, összefogottabb volta érdekében rövidített Szenci:

In Cyro dem gewaltigen Per-
sen König eusserte sich eine
gut Zeit ein hohes Gemüt, dass
nach grossen dingen trachten
würde.

(262.)

Cyrusban az Persiai hatal-
mas Királyban, jó ideién ki-
mutatódott, hogy nagyra vá-
gyó elméie volna

(170.)

Also seyn viel andere fürtreff-
liche Männer ihrer Güter wegen
in Leib vnd Lebens Not vnd
Gefahr kommen.

(240.)

Igy estenek sok jeles em-
berek az ő gazdagságok mi-
att halálos veszedelembe.

(156.)

Szenci Molnár Albert korábbi munkásságának hatása a fordításra

A zsolnárfordítások vizsgálatakor kiderült, hogy Szenci Molnár az általa „megjobbított” magyar bibliafordítást nagymértékben felhasználta a magyar versek készítésekor.⁹⁷ Ugyancz történt e

⁹⁷ Császár Elemér Szenci Molnár Albert zsolnárai. ItK 1914. 157—, 279—, 403—.

fordításában is. A koncepciónak megfelelően sűrűn idézték a szerzők a Bibliát, s Molnár a Károli-fordítást vette alapul a bibliai helyek közvetítésekor. Ez természetes, hisz talán önkéntelenül választott egy-egy jól ismert fordulatot, s egészen bizonyos, hogy a *Discursus* Bibliát olvasó közönsége is könnyebben fogadhatta be új, „épületes” olvasmányát a már ismert idézetek révén.

Ich gab mein Hertz drauff,
dass ich Weissheit vnnnd Thor-
heit vnnnd Klugheit lernete.
Ich ward aber gewar, dass
solches auch Mühe ist. Denn
wo viel Weissheit ist, da
ist viel gremens, vnnnd wer
viel lehren muss, der muss
viel leyden.

(621.)

Adtam annak felötte az én
elmémet az bölcseségnek tu-
dására, és minden esztelenség-
nek és bolondságnak megtu-
dására, de megesmerem ezt-is
lenni az léleknek nyomorusá-
gának, mivelhogy az bölcse-
ségnek sokságában sok busu-
las vagon, és valaki öreg-
biti az bölcseséget, öregbiti
az gyötrelmet.

(395—396.)

A megfelelő bibliai hely: Salamon Prédikátor 1:17, 2:18:⁹⁸

Adtam annakfelötte az én elmémet
az bölcseségnek tudására, és min-
den esztelenségnek és bolondságnak
megtudására, de megesmerém eztis
lenni az leleknek nyomoruságának.

Anakutanna mivelhogy az bölcseség-
nek sokságában soc busulás vagon,
és valaki öregbiti az bölcseséget,
öregbiti az gyötrelmet.

(687.)

. die Töchter Sion stoltz seyn,
vnnnd gehen mit auffgerichtem
Halse, mit geschmincketen
Angesichten, tretten einher
vnnnd schwentzen, vnnnd haben

. . az Sionnak leányi kevé-
lyek, és felemelt nyakkal jár-
nak, festet ortzáiokkal, fényes,
szemekkel idestova pillogat-
nak, tétova poroszkálván jár-

⁹⁸ A Biblia-idézeteket Szenci kiadása alapján közöljük — l. a 90. jegyzetet.

köstliche Schuh an ihren Füssen.

(374.)

nak, és az ő lábokkal nagy zengést bongást szereznek.

(239.)

Ésaiás 3:16:

az Sion leányi felfuvalkottanac, és felemelt nyackal járnac, és szemekkel pillognac idestova poroszkalván járnac, és az ő lábokkal nagy zengést bongást szereznek.

(704.)

SZENCI MOLNÁR ALBERT
PRÓZAFORDÍTÓI STÍLUSA A „DISCURSUS”-BAN

A következőkben Szenci Molnár fordítói stílusát vizsgáljuk az egyes stilisztikai formák sorra vételével. Az elemzés alapja itt is az eredeti német szöveggel való összehasonlítás. Figyelmünket a szövegeltérésekre irányítjuk, mert Molnár Albert fordítói leleménye ezekben mutatkozik meg. Nem szolgaián fordított: az anyaghoz is és a magyar nyelv rendszeréhez is hűnek maradvatudott pontos, de egyszersmind hatásos is lenni. Látni fogjuk, hogy az általa önállóan alkalmazott stílusesszközök sok esetben meg egyeznek a manierizmus kedvelte formai sajátóságokkal. Hogy a fordítás manierista-e vagy sem, azt az egyes stílusjegyek sorra vétele után tárgyaljuk.

Szövélasztás

Szenci Molnár rendkívüli stilisztikai érzékkal választotta meg szavait. Az eredeti pontos megfelelőit tartalmilag, hangulatilag egyaránt sikerült visszaadnia. Sokszor viszont az ő fogalmazása éppen azért nyújtott többet stilisztikailag, mert a tartalmat tekintette elsődlegesnek, s annak alapján szabadon választott nyelvünk szókészletéből.

Az igei állítmányok megválasztása igen fontos atmoszférateremtő eszköz. Erre közlünk néhány példát, melyek az egyre szabadabb fordítás fokozatait képviselik:

Es hat zwar Gott der Allmechtig keinen Gefallen daran, dass die Menschen kinder so gantz vnnd gar die Hende sincken lassen . .

(264.)

NEM kedvelli bizonyára és nem javallya azt az Mindenható Vr Isten, hogy az embereknek fiai csak *lefüggeszszék csüggeszszék* kezeket .

(171.)

Gleich wie ein Rauch vom Winde vertrieben vnnd verwehret wirdt .

(323.)

Miképpen az füst hogy az szél-től elüzettenik és *elszélleztetik* .

(209.)

Seinen [Coriolanus] Zorn konte die Stadt Rom, ob sie ihm wol demütig zu Fuss fiel, weder durch Geistliche, noch Weltliche Brechen.

(319.)

Kinek haragiát Roma városa, noha magát megaláztatván *esedeznék* néki, semmikeppen meg nem engesztelhette, sem az Lelkiek, sem az világi renden valók.

(207.)

Szenci Molnár a „lábhoz esés” képe helyett a könyörög „esik” igéből képzett szinonimáját használta.

Szerencsés kézzel alkalmazta Molnár Albert a hangutánzó és hangulatfestő igéket is:

. *wird* . die Königin mit ihren Jungfrawen ins Wasser *gestürtzt*.

(116.)

. és az Királyné az ö leányival az vízbe *lotczannak* .

(75.)

Viel Golde vnd Gut zusammen geschlagen vnnd reich geworden seyn

(295 — 296.)

Sokan . . pénzt, jószágot *vakarsálnak*, gyűjtenek össze, és meggazdagulnak

(191.)

Szinonimahasználat

Szenci Molnár tisztában volt a szinonimák jelentőségével. Szótárával bizonyította be a magyar nyelv gazdag lehetőségeit ugyanazon fogalom különböző árnyalatainak kifejezésére. Fordításaiban a szinonimákat sikeresen hasznosította: sok esetben a német egy-

hangú szóismétléses előadásmód élénkítésére és atmoszférateremtésre:

. . *grosse Hunde* keren sich nicht an der *kleinen Hunde* anbellern.

(318.)

. . amaz *nagy komondor* nem gondol az *kutyótska* ugatásával. (206.)

Es stünden vnd warten aber draussen für der Thür, die ihm das *rote Purpurkleid* zu vberantworten in Befehlich hetten: Werden sie baldt eingefordert, die geben ihm ein solch Purpurkleidt, dass er vber den ganzen Leib geferbt, vnd in Stücken zerhawen wird.

(82 – 83.)

. . de az aytón kívül állanak és várakoznak, kiknek meg vagyon parancsolva, hogy az *piros* bibor ruhát reá adgvák: Ezek menten bé hivattatnak, kik nékie oly *veress* bibor ruhát adnak, hogy mind az egész teste *meg veressedik*, és darabonként vagdaltatik.

(54 – 55.)

Példánkban a „piros—veres” szóváltás annál is inkább remek, mert az utolsó előtti tagmondat állítmánya: „veressedik”

A német ismétlést pontosan követő fordításra is van példánk. Szemelvényünk a szóismétlés és szinonimahasználat együttes előfordulását mutatja:

Man list von einem König, den man nimmer hat *lachen* sehen. So lieblich, so *lächerlich* hat man ihm nichts fürbringen können, dass man ihn *zum lachen* hette mügen bewegen.

(519.)

Olvastatik egy Kiralyról, az kit soha nem láttak *nevetni*; Hogy soha olly kedves, *nevetéséges* dólgot nem fordithattak, hozhattak eleibe, hogy valami *mosolyodásra* indithattak volna.

(330.)

Erősítés — fokozás

Rengeteg olyan esetet találunk, amikor Szenci Molnár a német szöveghez képest nyomatékosabbá tette a fogalmazást, és mélyebb hatást tudott gyakorolni az olvasóra. Ezt többféle stilisztikai eszközzel tudta elérni:

Alaki erősítés figura etimologicával

... alle Herrligkeit dieser Welt, wechst so lang biss es auffshöhhest kommen ist, darnach nimpt es wieder ab vnd zergehet. (323.)

. ez világnak minden dicsősége addig nevededik, miglen legföbbségére megyen, annak utánna osztán mind szálton száll, és elmulik. (209.)

E példában Szenci önálló képalkotását is megfigyelhetjük, ezáltal tűnik „nagyon szabad”-nak fordítása az eredetihez képest.

Tartalmi erősítés

Szenci Molnár sokszor erősebb tartalmú szavakkal fordította a német kifejezéseket, különösen a pejoratív szavak esetében. A negatív jelenségek túlzása a manierizmus egyik legfőbb jellemzője.

... ob er schon von jederman für einen *Geitzhals* darüber gescholten so fragt er nichts daran. (197.)

. és ha szinte ötött azért minden ember *somfánál főző* *Sobráknak* mondgya-is .. nem gondol ő semmit azzal. (129.)

Dagegen aber hielt sich Diogenes Cynicus gantz *vnsauber*, *hundisch* vnd *vnflätig*. (272.)

Ellenben Diogenes Cynicus igen *rusnyán és moslékossan* viselte magát. (176.)

Érdekes, hogy a német „hundisch” a Hund kutya szót idézi az olvasó tudatába, Szenci pedig a disznóéhoz hasonló életmódot láttat a „moslékossan” kifejezéssel.

(E jelenség általában halmozással együtt valósul meg, ott idézünk még további példákat.)

Képalkotás

A manierista stílus a meghökkentés, csodálkozás kiváltása céljából gyakran használt különleges szóképeket. Szenci Molnár Albert önállóan, mértékkel alkalmazta ezeket, és nem is annyira meghökkentő céllal, mint inkább a teljesebb kifejezés szándékával.

Vnnd der Keyser Vespasianvs
hat seinem grossen vnnd herr-
lichen Namen . . . nicht einen
geringen Schimpff angehengt . . .
(179.)

Es az Vespasianus Császár, az
ö nagy dicsőséges nevét, . . .
nem kevés gyalázattal *kormo-
sitotta* .
(116.)

Ja dabey bleibts noch nicht . . .
(622.)

De még ez gonoszt nem elégli
az *Invidia az rutalmas kofa* . . .
(396.)

Szenci Molnár a német hiányos mondatot alanyos szerkezettel
egészítette ki, mely a metafora szép példája.

Gleich wie der Mensch kein
Mensch mehr ist, sonder nur
ein todter Körper, vnd *stink-
kend Ass*, wenn die Seele
als das fürnembste am Men-
schen von dem Körper geschei-
den ist. Also wenn die vom
Adel sich der Tugend nicht
befleissigen, haben sie nur
den blossen Namen des Adels,
vnnd wenn sie den Lastern
sich ergeben, so ist nichts
scheusslichers auff Erden.
(451.)

Az mint hogy az ember nem
ember osztán, hanem csak
hólt test, és *büdös dög*, midőn
az lélek az főb rész, az testől
eltávozik: azonképpen hogyha
az Nemessek az jóságos csele-
kedetre nem adgyák magokat,
csak pusztá nevét viselik az
Nemességnek, és midőn az *gya-
lázatos vétkekben fetrengenek*,
semmi náloknál utálatosb nin-
csen ez földön.
(286.)

Példánkban az eredetinek megfelelő, de túlzott képet és egy
önálló képet láthattunk.

Halmozás

Az azonos mondatrészek, szerkezetek halmozását különösen a
manierista stílus kedveli. Az enyhén manierista stílusú Betuleius-
mű is bővelkedik e jelenségben. Szenci Molnár azonban még inkább
kidomborította a manierista jelleget, növelte az egymás mellé
rendelt mondatrészek, szerkezetek számát.

Egy mondaton belül csak *egyfajta mondatrészt* halmoz:

— igei állítmány:

Darumb trieb er die sache mit Brieffen an Salome vnnnd an den Vatter, darin er die beyden je lenger je mehr *verleumbdet*, als wenn er so sehr sorgfeltig für des Vatern Wol-fart, auch abwesend were.

(580.)

Annakokáért levelei által moz-gattya dolgát Saloméánál és az attyánál; az mellyekben mind két attyafiait keményen *ruttollya, gyalázza, szidalmazza, szörnyíti*, mintha oly nagy szorgalma-tos gongya vólna az attyá-nak bodog állapottyára még távól létében-is.

(368.)

Was *hat* diesem heiligen vnnnd fürtrefflichen Lehrer Fraw Invidia nicht *zugefügt*?

(623.)

Mit nem *szót font, kent, vont* erre az sze[n]t emberre az mord Invidia?

(397.)

A retorikus kérdés felháborodott hangulatát négy egy szótagú, rímelő, páronként egy-egy magas és mély hangrendű igei állít-mánnyal fokozta.

— névszói állítmány:

Nachdem der Berg zur Kunst vnnnd Tugend, gar einen en-gen Weg hat, vnd derselbe gehet gar hrumb herumb, ist ganz *schlipfferich, rauch, wild, vnnnd mit allerley Dorn vnnnd Disteln* bewachsen.

(619.)

Mivel az tudományok és jo-ságok magas Hegyének igen szoros és szellyel meszsze ke-rengő uta vagyon, az mely igen *csuszamékony, sikamló, hátaho-porjás, kietlen, vad, mindeféle tövissel, kóroval* bé nőt.

(394.)

— alany:

Sondern muss leiden, dass ihn *Würme vnd Motten, die kleinsten geringsten Thierlein* verzehren.

(249.)

Hanem el kell szenvedni, hog à *moly, szű, féreg, az apró állatocskák, bogárotskák* meg-emészszék.

(162.)

-- tárgy:

Soltestu ihm aber in sein Hertzgrüblein hinnein sehen, da würdestu tausenterley *Schmertz vnd Trawrigkeit* finden, die ihm die Kleider nicht benemmen können.

(356.)

. . de ha az ő szüvöknek barlangocskáiban bétékinthetnél, nézhetnél ezerféle *szomorúságot, bút, bánatot, keserűséget, sérelmet, fáydalmat* találnál benne, az mellyeket az ő ékes öltözetek el nem vehetnek.

(230.)

határozó:

Es schemete sich nicht der Keyser Caligvla . sich auff die *Räuberey vnd Schinderey* zu begeben

(175 176.)

Nem szégyenlette az Caligula Császár magát *dulásra, fosztásra, nyuzásra* adni .

(114.)

jelző:

Alexander ist ein *wildt vnd wüster* Mensch worden.

(17.)

Nagy Sandor *rut, vad és fertelmes* emberré lött.

(11.)

(E jelenségre a jelzők tárgyalásakor még kitérünk.)

Egy mondaton belül *több mondatrészt* halmoz:

— alany, állítmány:

. . da wir sehen das viel herrliche *Geschlechter vntergehen*, vnd zusehens verderben . .

(219.)

Midön láttyuk, hogy jeles nagy *familiák, nemzetek elfogynak, fogyatkoznak* és szemlátomást *elenyésznek*.

(143.)

tárgy, állítmány:

. also haben wol die Lüste einen schönen Glantz vnnnd

. . azonképpen az gyönyörűségeknek szép fényességek és

lieblichen Schein, aber sie *verwunden, stechen vnd brennen die Seele* jemmerlich.

(30.)

kedves láttattyok vagyon, de kegyetlenül *sértegetik, sebhetik, gyakdossák és furdallyák az sziveket és lelkeket.*

(20.)

— határozó, állítmány:

O ihr elenden Menschen, sehet mit welcher *mühe, Arbeit vnd Gefahr, schlaget* ihr die zeitlichen Güter *zusammen.*

(246—247.)

O nyomoruságos emberek, ihon mely nagy *munkával, gondal, fáradsággal és veszedelemben forgással, horgollyátok vondozzátok* öszve az idő szerint v'ló jókat .

(160.)

Az állítmányok megválasztása példa a leleményes szóhasználatra is.

Szintagmák halmozása:

— tárgy, határozó:

Wie man denn erfahren, dass der Sathan denen so sich ihm ergeben, *glüende Kolen* zu essen fürgesetzt, welche jnen so *lieblich* geschmeckt, als sonst keine Kost auff Erden, etc.

(191.)

Az mint meg tapasztaltatot, hogy az Sátán azoknak, az kik ő néki adták magokat, *eleven szenet, izzó tüzet* adot eleikbe enniek, mely nekik *oly igen édesnek és jó izünek* tettett, mint akar mely drága étek ez földön, etc.

(124.)

— jelzőkkel erősített határozó:

Oder ihn nochmal *mit ihren Threnen* bewegen konte, dass er daheim bliebe .

(243.)

.hanem *nagy zokogásokkal, sürő könyves szemmel* kéri hogy hon maradna .

(158.)

Nem tartoznak viszont a stilisztikai halmozások közé azok az alakzatok, melyeket szemmel láthatóan a megértetés céljából alkalmazott a fordító:

Denn die Weltkinder . . . ihr Datum auff die Corporis bona, auff die Güter des Leibes gesetztet .

(11.)

Mert ez világ fiai . az ő Datumokat, czéllyokat in corporis bona, az testnek javiban helyeztették .

(8.)

Az erősítés céljából alkalmazott stíluseszközök felsorolását egy olyan szövegrész idézésével zárjuk, melyben halmozott, metaforikus és erős kifejezés egyaránt szerepel, s bár a német is nagyon szemléletes kép, Szenci fogalmazása még meghökkentőbb, még elborzasztóbb:

Darumb auch der löbliche Keyser Augustus, die Heuchler nicht hat leyden können, hat . . . eine schädliche Pest aller wolbestelten Regiment vnnd Herren Höfe genennet.

(285.)

Annakokáért az dicseretes Augustus Császár-is, nem szenvedhette az képmutató hizelkedőket . . . Minden jól rendelt közsegi rendnek és Vrak udvarinak, ártalmas mételeyenek és dögletinek nevezte azokat.

(184.)

Szenci Molnár Albert jelzőhasználata

Az irodalmi alkotásokban a mondatrészek közül a jelzőnek van a legfontosabb szerepe. Írók, költők egy-egy találó jelzői determináns megválasztásával egyszerre teljesítik a kifejezés és a gyönyörködtetés esztétikai parancsát.

Szenci Molnár már a zsolnárfordításokban megmutatta, milyen gazdag költői invenciója van e téren is. Aki egyszer is hallotta vagy olvasta a „szép híves patak”, „szép kies mező” kifejezéseket, bizonytalansággal rácsodálkozott találó, könnyed, kifejező művészségükre és keresetlen, egyszerű voltukra.

A jelzők szempontjából vizsgálva a *Discursus* prózáját, megállapíthatjuk, hogy e mondatrészt itt is a legnagyobb gonddal és esztétikai igénytelenséggel választotta meg.

A német jelzőket pontosan, a tartalomnak megfelelő jobb jelzőkkel fordította:

Der verstand nimpt ab die Gedächtnuss vergehet, die Lieb zur Tugent vnd Gottseligkeit, Zucht vnd Erbarkeit erkaltet in *dieser alten vnd kalten* Welt .

(631.)

Az értelem kissebbedig, az emlekező elme meg fogjátkozik; Az jóságához, Istenességhez, tisztasághoz è tisztességhez való szeretet meg hidegül ez *avult meg hidegült* világban . . .

(402.)

Figyelemre méltó, hogy Szenci Molnár a következő mondat fordításakor a modern költészetre jellemző szinesztéziás változtatást végzett: a németben a füstnek csak a szemmel érzékelhető tulajdonsága jelenik meg, Szenci fordításában más érzékszerv is szerep jut:

Dieser [Vetronius Thurinus] war gewöhnet den Leuten einen *blauen* Dunst für die Augen zu machen.

(285.)

Vetronius Thurinus . . nagy remenségnek *illatozó* füstöt adta az emberek szemek eleibe.

(184.)

Molnár Albert sokszor használt jelzőt olyan esetekben, amikor a németben nem talált:

Was ists dann für eine Vnsinnigkeit .

(221.)

Micsoda *bódult* esztelenség

(144.)

Heliogabalus vnd Caligula . konten sie doch auff die Weiss, die Schwermut ihres Hertzen nicht wegnemmen.

(231 – 232.)

Heliogabalus és Caligula illyen módon sem távozthatták el az ő szívöknek *készerű* kísértetét.

(151.)

Kein Laster, Sünd vnd Schand ist ihnen zu viel gewesen . .

(303.)

Semmi *ritalmos* véték, bűn gyalázat nem vólt sok ő nékiek

(196.)

Állandó jelzők:

...so schwere sie bey ihrem Gott der Sonnen .

(120 121.)

...esküszik ő az ő Istenére az *Fényes* Napra .

(78.)

Da nun die Sonne auff das güldene Kleidt scheinete . . .

(357.)

Midön azért az *fényes* nap az ő aranyas öltözetire tündöklenék

(230 – 231.)

A következő példában a németben halmozott határozók mind-egyike jelzővel lett kiegészítve:

Kleiderschmuck aber vielmehr *vnzüchtigen* Männern vnd Weibern, Ehebrechern vnd Ehebrecherinnen zustünde, als *ehrlichen* Männern, Gesellen, Frawen vnd Jungfrawen.

(341.)

Az öltözeti ékesség pedig sokkal inkább *fáyatlan* férfiakhoz, *buidázkodó* aszszonyokhoz, *kátzér* leányokhoz, *parázna* férfiekhez, *házasság törő* gazdaszszonyokhoz, *fertelmes* leánzókhöz illenék inkább, hogy nem mint *tisztességes* férfiakhoz, aszszonyokhoz és leányzókhöz.

(221.)

Szenci Molnár sokszor rendelt egymás mellé több jelzót, mint a német szöveg, ezzel új meg új, órá és korára jellemző momentummal gazdagítva a tartalmat:

természeti képeket gazdagító jelzők:

Vnd wie die Nesseln einen lieblichen Schein haben

(30.)

Es mint az csalányok, hogy *szép zöld* szint mutatnak .

(20.)

Dazu einen solchen grossen ebenen Plan zur Wahlstete erwehet

(72.)

Erre és nagy *szép* egyenes mezőt Tábor helynek rendeltem .

(48.)

durvább, túlzó, meghökkentő jelzők:

eine vnflätige Saw . . .
(342.)

moslékos rusnya disznó . . .
(222.)

. . . solch ein grawsame Sünde

(543.)

. . . oly *rettenetes szörnyü* vétket . . .

(345.)

... sie diesen Vbelthäter beraubet .

(545.)

... azért fosztották meg az ilyen *iszanyatos* gonosztévő embert.

(346.)

Szenci Molnár a manierista stílusra jellemző hosszú szerkezetes jelzőket is alkalmazott, a németnek megfelelően, de a legtöbb esetben önállóan.

.. dieser glükselige Heldt . . .

(243.)

ez igen jó szerencsés nagy nevezetes személy

(158.)

Marcvs Coriolanvs sein Vatterlandt durch seine Mannligkeit errettet.

(319.)

Marcus Coriolanus-is . az ő hazáit *erős férfiu serény* gondviselésével . . . szabadította meg.

(206 – 207.)

A következő példa a „Mannligkeit” értelemnek megfelelő, másfajta szerkezettel való kifejtését mutatja:

der [Demetrius] von menniglichen vmb seiner Tugendt vnd Mannligkeit wegen . geliebet wardt.

(559.)

Demetrius az ő szép jóságért, *vitezi módra indult bátorságos elmejeért* mindenektől . szeretetnék.

(354.)

A mondatalkotás érdekessége

A *Discursus* mondatalkotási módjának legjellemzőbb sajátossága az, hogy több esetben a mondatban egy szintagma ellentétes jelentéstartalmú szavakból — egy pozitív és egy negatív tagból áll. Mindez a mondanivalóból adódik, hiszen az értekezés célja megmutatni, hogy az emberek tévesen hiszik pozitívnak, boldogságot hozónak az egyes földi javakat. Ez pedig tudattartalmuk hamisságának dialektikus bemutatásával lehetséges, vagyis azzal, hogy a két pólust együttesen vonultatják fel egy mondaton belül.

Példák az „ellentétező” mondatalkotásra:

— a németben, magyarban egyaránt megvan:

Den[n] so freund vnd lieblich die Wollust sich stellet, vnd mit lieblichen Geberden anlachtet, wenn sie jemandts in ihre Stricke bringen wil, so feindtselig bitter vnd hochschädlich ist sie *wiederumb*, wenn sie den armen Menschen in ihre Stricke gebracht, vnd stehet ihme nach Gut vnd Blut, Leib vnd Leben, Ehr vnd Glimpff beschweret sein Gewissen, vnd bringet ihn vmb die Seligkeit dazu.

(49—50.)

Mert valamely igen kedvesen és szerelmetesen az gyönyörűség magát mutattya, és édes pepecseléssel mosolyodik kirekire, midön valakit az ő töriben akar hozni; meg olly kegyetlen keserű és felötte ártalmas ő *viszontag*, midön az szegény embert Töörébe akasztalta, és annak jávaira, vérére, testére életére, tisztességére, hira nevére tör és vágyódik, meg nehezíti annak lelki esméretit, és végre idvössegétől-is megfosztja.

(33.)

A magyar részletben az önálló halmazások, jelzőhasználat és szóválasztás folytán az ellentét még plasztikusabb.

Szenci Molnár Albert alkalmazza ezt az eljárást:

... haben sich dieser Zeit dem Sauffleben vnd der Schwermerey so gar ergeben, dass der meiste Hauff vermeynt, ihr Frewd vnd Himmelreich sey fürnemlich daran gelegen.

(18—19.)

Holot az népek ez ilyen dősülésre és disztelen *részegségre* annyira *réá édesedtek*, hogy nagy része azt alittyta, hogy ő nékik ez légyen kiváltképpen az ő örömök és menyországok.

(12.)

Hosszú, több tagmondatos körmondatok is megjelennek a *Discursus*-ban. Molnár Albert egy összetettebb gondolat apróbb lépéseit sokszor csak vesszővel, pontosvesszővel választotta el egymástól, és így szinte lélegzetvétel nélkül hömpölyög a gondolat a konklúzióig, a német megállásokkal megszakított szerkesztésmódjával szemben:

Mannicher bawet ihm ein stattlich Lusthauss. Bereitet ihm mit grosser Mühe einen schönen Garten. Er vermeinet sich darin wol zu ergetzen vnd erquickken, der Sorgfeligkeit vnd mannicherley Gedancken loss zu werden. Befindet aber sich mercklich betrogen, denn die Sorg vnd Mühe folget ihn auff den Fuss, vnd lest ihn auch nicht in seinem schönen Lustgarten, noch in seinem Ruhebettlein zu frieden.

(430.)

Némely csénáltat magának igen szép gyönyörűséges mulató házat, nagy szorgalmatoskodással készített igen szép ékes kertet, azt reméli hogy abban magát nagy kedvessen meg nyugottya, enyegeti, és meg úyittya, és az szorgalmatos gondoktól megmenekedhetik: de veszi osztán eszébe hogy igen igen megcsalatott; mert az szorgalmatosság, gondolatos nyughatatlan mindgyárt nyomába következik reáia, és ez ő szép kertében, söt még nyugodalmának ágyában sem hágy két néki.

(272.)

A mondat két ellentétes pólusból áll ebben az esetben is. Szenc: Molnár az ideális boldogság festésekor jelzőkkel, halmozásokkal ékesíti stílusát, hogy annál meglepőbb legyen a mondat másik, az ideális világgal szemben való világot festő része, mely okfejtéssel bizonyítja be az ideák ellentétének megvalósulását. Mindez a németben három mondattal fejeződik ki, Szencinél egyetlen körmondatban.

Máskor viszont megrövidíti a mondatot: a konklúziót amiért okfejtése elhangzott a némettel ellentétben külön mondatban fejezi ki:

Darowegen wenn sich das Glück von einem wendet, welchem es ein zeitlang liebkoset, vnd begint denselben sawr anzusehen, dem es ein zeitlang manchen freundlichen lieblichen Anblick geben, vnd denselben gar hinunter stöst, welchen es zuvor erhoben: so wird

Annakokaért midön valakitől elfordul az Szerencse, az kinek egy ideig kedvesen hizelkedet; és azt komoron kezd tekintelni, az kinek annakelőtte mosolygó orczát mutogatott, és azt letaszigállya az kit elfelemelt vólt; olyankor az bánat és keserűség sokkal

die Trawrigkeit vnnd das Hertzleidt grösser, denn die Frewde zuvor niemal gewesen, vnnd mücht ihm der Mensch wünschen dass ihn nim[m]ermehr ds Glück also angelacht vnnd erfrewet het

(75.)

nagyob, hogy nem az előtt való öröm vólt volna valaha. Es kívánhatná akkor az ember, hogy bár ötet az szerencse soha úgy meg ne örvendeztette volna . .

(50.)

A prózafordítás értékelése

Szenci Molnár Albert prózafordításának e néhány példájában a fordító önállóságának bizonyítékait láthattuk. A sokszor csak néhány szavas idézetekben is tetten érhattük és elismerhettük Szenci Molnár sokrétű, élvezetes fordulatait, melyekkel a tartalomnak megfelelően interpretálta a német szöveget. Prózája változatos stíluselemekből tevődik össze, képes bármilyen hangulatot, lelkiállapotot, eseményt vagy okfejtést plasztikusan kifejezni. Egyszerűség, kerestetlenség, mesterkéletlenség jellemzi nyelvhasználatát. A zsoltárokban oly sokszor tapasztalt költőiség prózáját is áthatja, kifejezőbbé, szebbé teszi. Nyelv- és stílusművészet, esztétikum, pszichikai realizmus (l. 38. lap) egyaránt megfigyelhető prózájában, mely egyben sajátos helyet foglal el a magyar irodalomban.

Felmerül a kérdés, hogy a megállapítható önállóságok alapján mely stílus körébe sorolhatjuk a magyar fordítást.

Molnár Albert — mint láttuk — a német változatot manierista stílusesszűközökkel interpretálta, illetve kibővítette, művét mégsem utalhatjuk teljes egészében a manierizmus körébe. Kétségtelen, hogy vannak részletei, melyek a legmanieristább prózáírók stílusához állnak közel. Bán Imre⁹⁹ a *Discursus* „ékes öltözetekről” szóló felháborodott hangú, halmozásokkal, concettóval, jelzőkkel teli részletét (217—218) a manierizmus példájaként idézte. Ez a hangvétel és kifejezémód azonban nem érvényesül az egész műben. Két okát látjuk ennek: az egyik Szenci Molnár Albert klasszikus auktorokon iskolázott műveltsége, amit bevezetői, ajánlásai bizonyítanak a legszebben; a másik ok pedig az előtte álló lefordítandó mű stílusa volt, melyet a manierizmus kevésbé befolyásolt. Kissé bőbeszédű, tudós, logikusan érvelő Ziegler és Betuleius prózája.

⁹⁹ Bán Imre: A velencei barokk-kongresszus eredményei és tanulságai. Filológiai Közlöny 1956. 498—508.

Természetes, hogy Molnár Albertet e két mozzanat korlátozta abban, hogy annyira manierista művet hozzon létre, mint Rimay János. De az is kétségtelen, hogy a korban elterjedő manierista stílus befolyásolta fordítása elkészítésében.

Rimay és Szenci prózastílusának különböző voltát egy-egy tartalmilag hasonló részlet párhuzamba állításával illusztráljuk. Rimay Prágai András új könyvéről számol be Rákóczi Györgynek, s azon kesereg, hogy mennyire korlátozott egy ilyen könyv hatása az udvarokban. Szenci Molnár a *Discursus* második részében szintén az udvari élet feslettségéről ír:

Csakhogy akadályt nagyot látok ennek a drága Orának sok szép hasznai gátolására s fojtogatására, a sok trágár, borbolond, csapza, nyalka, rusnyabeszédü ocsmán dolgok cselekedő faytalanoknak, bordélyoskodóknak eláradásából, szaporodásából, Országunkban torlódnia, kikkel mind Fejedelmi s mind Uri Paloták, Udvarok igen megrakodtak...¹⁰⁰

Az ki mostan keményen ihatik, az dólgot valóban megálhattya, és egyebet italával ki győzhet, nagy jeles vitézi erős embernek tartatik. Ez illyenek közzül néha nagytisztességre, méltóságra emeltetnek némellyek; Királyok, Fejedelmek, és Vrak környül kell naponként lenniék, fő tisztekben állattatnak, igazgattyák az udvarokat, tartományokat és az népeket

(13.)

Egy-egy hosszabb összefüggő részlet mutatja meg igazán Szenci Molnár prózastílusának a nagyszerűségét. Az örökségre hagyatkozó, elnevelt, kényes, semmihez sem értő nemesúrfikról pl. a következő elítélő, szatirikus leírást olvashatjuk:

„... te magad azt gondolnád: hogy annyira töttél immár szert, hogy gyermekidnek-is elég lészen: nem lészen szükségek hogy más ember lába alá szorullyanak, studiummal vagy egyéb tanulással töríék feieket, kár vólna hogyha az ifiuság gyenge virágának valamit kellene szenyvedni. Sokkal jobb bársony süvegecskét feltenni és egy szép tol cimmert belé, hogy arról esméríék az bolondot. Selyemből kötött harisnyát, duplás sarut kell lábokba adni, és jó ideién nemeskedésre, gögösködésre kell őket szoktatni. Mert ugyan

¹⁰⁰ Rimay János összes művei. Összeállította: *Eckhardt Sándor*. Akadémiai, Budapest 1955. 438. Az idézett levél 1629. május 25-én kelt.

végre-is nemes urfiakká kell lenniük, elegendő vagyon egész életükben.

Hogy pedig ez ilyen gyengén neveléssel az gyermekek megvesztegetődnek, midőn az atyák anyák, ottan hamar után sétálókká akariák őket tenni, annak osztán buvát láttyák nagy szübeli fájdalommal; és meg kell eszmélleniük, hog' ez így Nemessültecske, az ő patrimoniumát meg emésztötte, elköltötte, minek elötte, alig ment volna el róla az bölcső illattya." (141.)

Ügyes, szemléletes retorikával ítéli el az emberi nagyratörést: „O gyalázatos megvakitatott világ! hová gondolsz? mire törsz, s-vágyódol ilyen igen? mit sietsz ily szertelenül az te romlásodra, veszedelmedre! Sok hászontalan munkát, fáradságot szerzesz magadnak, testednek lelkednek nyughatatlanságot, veszedelmet. O nyomoruságos emberek, ihon mely nagy munkával, gondol, fáradsággal és veszedelemben forgással, horgollyátok vondozzátok öszve az idő szerint való jókat: Mely nagy inséggel szorgalmatoskodással biritatok, tartjátok s-örizitek azokat: mely igen nag' siralommal keserüséggel vesztitek ismét el? Holott azok, nem erre, sem az örök életre; nem csak nem használnak; hanem sokkal inkább és minden módon, magatoknak, és az tiéiteknek felötte igen ártalmassak és veszedelmesek, az mint ekkéig eléggé megmutatott." (160.)

Példáink alapján láthatjuk, hogy Szenci Molnár a manierista stílusnak egy klasszikus, letisztult, önálló változatát valósította meg, mely átmenet a XVII. századi prédikátorok és a manierista írók prózastílusá között.

A „DISCURSUS” VERSES IDÉZETEINEK MAGYAR FORDÍTÁSA

Szenci Molnár Albert a műben szereplő sententiák lefordításakor a latin eredetit és annak német már versben megformált -- megfelelőjét látta maga előtt. Kimutatható, hogy csak néha nyúlt vissza a latinhoz, leginkább a német verset vette alapul. Talán közelebb érezte magához a kortársa által készített verseket, mint a latin szövegeket, ha viszont ez a német szöveg túlzott eltéréseket mutatott a latinhoz képest, visszakanyarodott az eredetihez. Ennek két legfrappánsabb példája:

Quem res plus nimio delectavere secundae,
Mutatae quatiunt.

(Horatius: Epistolae I. 10. 30-- 31.)

Bey guten Tagen offft des Glück verblendt,
Wendet sich aber vnnd nimpt kein gut Endt.
(75.)

Az kit gyönyörködtet az jó Szerencse,
Bánattal rongálja, mert el kél kénce.
(50.)

Itt Szenci Molnár egész sorban kifejtve, a latinak szinte az „ízét” adva vissza tolmácsolta az idézet utolsó két szavát: Mutatae = mert el kél kénce; quatiunt = bánattal rongálja.

Fortuna cum blanditur captatum advenit.
(Publilius Syrus F. 2.)

Wie Glass hell scheint, doch bald zerbricht,
Also das Glück, drumb traw ihm nicht.
(97.)

Ha az Szerencse mosolyog kedvedre,
Akkor álnok tört vét veszedelmedre.
(63—64.)

A magyar vers a latinhoz tért vissza, kifejtve és személyessé téve azt: captatum advenit = álnok tört vét veszedelmedre.

Szenci Molnár ugyan általában a német verset követte, mégsem találunk egyetlen olyan verset sem, mely a német pontos megfelelője lenne. A németből átvett interpretációkban számos változtatást hajtott végre: egyrészt az egyszerűsítés és rövidítés révén a latinos tömörség és a hosszabb német versekben tapasztalt költőiség egységét teremtette meg; másrészt pedig általánosítva és személyhez szövegebban kívánta megfogalmazni mondanivalóját.

Egyszerűsésre törekvés:

So gedenck, dass es im kein Ernst sey.
(74.)

Nem valónak, csak tettetésnek hidgyed.
(49.)

Rövidítés: a németben terjedősen elmondottakat a lehető leg-rövidebben, legtömörebben igyekezett kifejezni. A sorrövidítés így általános tendencia nála:

12 német sor 6 magyar sor	(85—86)
22 német sor 10 magyar sor	(244)
16 német sor 8 magyar sor	(277—278)

Általánosítás és emberközpontúság:

Vita Fortunâ, non sapientiâ regitur.

(Cicero: Tusculanae disputationes V. 25.)

Das Glück die Weissheit hindert sehr,
Dass sie nicht kan fortkom[m]en mehr.
(68.)

Az Szerencse bölcseséget úgy meg veszti,
Hogy abban előmenetre nem ereszt.
(45.)

A Cicero-idézetben az életet kormányozza Fortuna, Betuleius verse szerint a bölcsességet akadályozza a Szerencse, Szenci fordításában azonban az ember áll középpontban, őt „veszti meg” a Szerencse a bölcsességben való előmenetelben.

Ludit in humanis divina potentia rebus.

(Ovidius: Ex Ponto IV. 3. 49.)

Das Glück treibt gar ein seltsam Spiel,
Mit grossen Herrn oft vnd viel.
(93.)

Az emberek dólágában ez világon,
Az Szerencsének sok játéka vagyon.
(61.)

Szenci Molnár a „nagy urak” említése helyett visszatért az általános latin kifejezéshez: „in humanis rebus”.

A latin és német idézetek összeötvözésével tömören, költőien fejezi ki a gondolatot:

„Magnum est divitiarum contubernio non corrumpi, et affluentibus divitiis, vitiorum fomitibus, animum servare inconcussam.”
(Seneca 20. Epistola 90).

Es ist ein gross nun merck mich eben,
Also nach Gut vnd Reichthumb streben.
Dass du sein weist zu brauchen recht,
Vnd dabey bleybest from[m] vnd schlecht.
Vnd es dich nicht thue stürzten bhendt,
In Sünd, Noth, Schandt vnnnd all Elendt.
(164.)

Nagy dolog az gazdagsággal úgy birni,
Hogy azzal ember szentül tudgyon élni,
Es azok mellet tökéletességben
Megmaradni, bün és gyalázat ellen.

(107.)

Ezeket a fordítói „fogásokat” általában nem nyelvi akadályok miatt, hanem szándékosan, fordítói programja tudatos megvalósítása során alkalmazta Szenci Molnár Albert.

A SENTENTIA-FORDÍTÁSOK VERSTANI VIZSGÁLATA

Verselés

Molnár Albertet a versek megalkotásában nem kötötte a dallam, mint a zoltárok fordításában. Mint a német fordító, ő is hangsúlyosan verselt, de versformáit szabadon választotta meg a 65 idézet fordításakor.

61 esetben alkalmazott két-, ill. háromütemű tizenegyesekből álló versformát. Ezek német megfelelői 55 esetben főleg nyolcasokból állnak, de helyenként hét vagy kilenc szótagú sorokat is tartalmaznak. A fennmaradó hat német vers ütembeosztása: 1- 1 esetben 6-os, ill. 10/11-es; két-két esetben pedig 10/9-es és 4/4/7-es. Szenci Molnár 4 esetben tért el a tizenegyes sortól. Kétszer alkalmazott nyolcas sorokat: ezek egyikének 9-esekből, másikának 4/3/ 4/4 sorokból álló német vers felel meg. Egy esetben találunk tízes sorokból álló verset a német 8/6-os forma fordításaként. Végül megemlítjük Szenci Molnár legfigyelemreméltóbb formai megoldását: egy Balassi-versszakot (l. később).

A magyar változatok tehát általában hosszabb sorokból állnak, mint a német versek. A szótagszámnövekedés sok esetben lehetővé tette, hogy Szenci a mondanivalót kevesebb sorban fejtse ki. Mindezt találkoztott tömörítő szándékával is, melyet már említettünk. Nemcsak hosszúságuk, hanem jellegük is más a német verseknek: ütemesek, kopogósabbak, indulószerűek, a szó és ütemkezdet nagyrészt egybeesik bennük; Szenci Molnár versei hömpölygőbbek, lassúbbak, csak néha döccen kicsit a sor.

Az oly sokszor használt tizenegyes formát már a zoltárfordítások során is alkalmazta:¹⁰¹ pl. „O felséges Úr mi kegyes Istenünc”

¹⁰¹ *Gáldi László*: Szenci Molnár Albert zoltárverse. Akadémiai, Budapest. 1958. 62 63, 86 87.

(8 1): „Az Istenben bizom jó reménsséggel” (11 1); „Te benned biztunc eleitől fogva” (90 : 1) stb. Ez a jellegzetes sorfajta hazánkban a XVI–XVII. században egyre inkább elterjedt, s a korszak uralkodó versformájának mondhatjuk. Megtalálható már a XVI. századi históriás énekekben: Tinódi legállandóbb verstípusa;¹⁰² használta Ilosvai, Sztárai, Balassi (*Az Szentháromságnak első személye*), s számos egyházi népéneknek is ez a formája (Vásárhelyi András, Batizi András).¹⁰³

Mint említettük, tízes szótagú sorokból egyetlen Cicero-sententia fordítása áll. E vers sorai négy ütemre osztható középütemes tízesek: 3/2/ 3/2 (23). Bár a német versikét gondolatilag pontosan igyekszik visszaadni, a formai változással együtt tartalmilag is más, gazdagabb, gördülékenyebb vonalvezetésű verset alkotott a fordító. Ez az idézetgyűjtemény egyik legszebb darabja. A felező tízes sorfajta a tizenegyesek mellett a zsoltafordításokban központi helyet foglal el a zsoltaérok magyaros jellegűvé tételében – mint ezt Gáldi László megállapította,¹⁰⁴ s a verstani kutatások szerint a korban indult meg a felező tízes „hatalmas térhódítása”, mely régebbi irodalmunkban is előfordult (*Szent László-himnusz, Mátyás halálát sirató vers*).¹⁰⁵

Tehát Szenci Molnár korában elterjedt, és általa a zsoltaérokban és eredeti költeményeiben, illetve más versfordításaiiban (tízesre példa: a 172. vers, tizenegyesre: a 171. vers a RMKTV XVII/6. kötetében) használt versformákban alkotta meg a *Discursus* vers-téteit.

Formailag a *Discursus* legérdekesebb fordítása Horatius Licinius-ódája befejező strófájának *Balassi-versszakban* való tolmácsolása. (84–85.) A 12 soros német vers formája is emlékeztet a Balassi-strófára a belső rímek elhelyezése szempontjából:

4/4-7j /4/4/7/ /3/3/7/ /3/3/7
a a b c e b d d e f f e

Wenn vber dier,
Mit gross Begier,
Das Glück freundlich thut schweiben.
So soltu nicht,
Merek mein Bericht,
Dich gar zu hoch erheben.

¹⁰² Szabolcsi Bence: A magyar zene évszázadai. Tanulmányok a középkortól a XVII. századig. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1959. 118–132.

¹⁰³ Horváth János: Magyar vers. Akadémiai, Budapest 1948. 218.

¹⁰⁴ Gáldi: i. m. 83.

¹⁰⁵ Horváth János: m. 113.

Wenn wiederumb,
Mit Vngestüm,
Vnglück einher will brechen.
Stell ein dein Klag,
Mit nicht verzag,
Kanst dich nicht besser rechen.
(130 – 131.)

Szenci Molnár átköltése:

Ha Szerencséd raytad, valamint akartad, oly kedvessen
tündöklük,
ö hozzá ne bizzál, fel se fuvalkodgyál, mert hirtelen
változik.
Ha ellened támad, bátoricsad magad, mint erőss szühöz
illik.

Molnár Albert zsoltárfordításának előszavában a „legszebp” magyar zsoltárfordításnak Balassiét tekintette (*Boczásd meg Istenem, ifjuságomnac vékét*),¹⁰⁶ s maga is alkalmazta zsoltárai között a 6/6/7-es periodikus alapegységet, de vagy két periódusból (79. zs.), vagy kétszer két periódusból (3. zs.) alkotott egy szakaszt a Marot-, Lobwasser-féle eredetiknek megfelelően. Dengelegi könyvéhez írott, időben a *Discursus*-fordításhoz igen közel álló verse is négy periódusból áll.¹⁰⁷ Rímelhelyezése a Balassi-strófának megfelelő: aab/ccb/ddb/ceb. Hatott tehát rá a kordivat, mely nagy előszeretettel alkalmazta a Balassi-strófát (pl. Prágai András).¹⁰⁸ Igazi Balassi-strófát, három periódusból állót azonban csak itt, a *Discursus*-ban írt. A vers különös érdekessége rímképlete: aab/ccb/aab azaz az első periódus és a harmadik első két sorának az összecsendítését figyelhetjük meg.

A rímek

Az említett Balassi-versszak sajátos és érdekes rímelését kivéve mindenhol páros rímet találunk, egyetlen esetben csoportrímet (278).

¹⁰⁶ L. a 95. jegyzetet.

¹⁰⁷ RMKT XVII/6. 367.

¹⁰⁸ Prágai András: Fejedelmek serkentő órája. Bártfa 1628. RMK I. 566. A 21. lapon Propertiuust fordít Balassi-strófával.

Nyomuk sincs a zsoldárfordításokban alkalmazott ölelkező és keresztírmeknek, amelyeket Horváth János¹⁰⁹ szerint Szenci Molnár Albert honosított meg irodalmunkban. A páros rímek uralkodó voltának oka az, hogy Szenci a sententiák magyar megfogalmazása során arra törekedett, hogy a hosszabb sententiák két-két soronként fejezzék ki a kifejtendő gondolat részleteit. Egy lezárt kerek egységet alkot általában a két sor, s a páros rím a két sor szorosabb összetartozásának formai kifejeződése.

A rímek eléggé kezdetlegesek. Túlnyomórészt egy szótagú szuffixumok rímelnék össze:

azonos igeragok:	virágzik	—	leesik	(244)
azonos képzők:	keresni	—	örzeni	(133)
azonos jelek:	mondana	—	kivánna	(112)
azonos névszóragok:	vigságból	—	bánatból	(63)

Előfordul, hogy azonos vagy hasonló alakú igei és névszói szuffixumok asszonánc rímeivel csendül össze a két sor:

készítet	—	keserüséget	(50)
emberek	—	gerjednek	(173) stb.

Ritkábban tőszóval rímel a szuffixum:

Szerencse	—	követte	(50)
kiván	—	javán	(111)

Tőszó rímel tőszóval:

asszonánc:	királ'	—	regnál	(388)
	kút fő	—	jötön jö	(23)
	for	—	jámbor	(317)
tiszta rím:	érez	—	szerez	(23)
	vonyítás	—	vanitas	(215)

Szerepel egy esetben szórím is:

nevetnek-is	—	még-is	(129)
-------------	---	--------	-------

A prózában is találunk néhol rímelő részleteket. Példánk egy ilyen mutat, mely lényegében két nyolcas, páros rímű verssort tesz ki:

¹⁰⁹ Horváth János: Rendszeres magyar verstan. Akadémiai, Budapest 1951. 182.

Hamis keresménnek kincse,
nem szál harmad örökösre.
(142.)

A VERSFORDÍTÓ SZENCI MOLNÁR ALBERT
STILISZTIKAI ESZKÖZEI

A fentiekben felsorolt egyszerűsége, tömörsége, általánosításra, emberközpontúságra, személyessé tételre való törekvés mellett a szépségre, kifejezésre való igyekezet is jellemzi a Szenci Molnár-fordításokat.

A költő-fordító leleménye a versek zenéjében, a szóhasználatban, a plasztikus jelzőhasználatban, egyes mondatrészek halmozásában, néha önálló képalkotásban, a hasonlatok, metaforák visszaadásában, enjambement-ok alkalmazásában mutatkozik meg. Ezek a stilisztikai eszközök a zsoltárookban is fellelhetők.

Alliteráció

„ az tudomány nem tiszteltetik” (173); „ .kinoknak követe” (50); „... életét ékesitse” (389); „... vét veszedelmedre” (64).

Az egész vers hanghatását biztosítják az alliteráló szavak a következő három idézetben:

Pénzt pénzt kiált, kiért mindent hátra hágy.
(102.)

*Az Szerencsére nagy szerencsétlenség,
örömrre következik keserűség.*
(64.)

*Vak az Szerencse és mindent meg vakit,
Valaki tőle várja előmenetit.*
(45.)

A zsoltárookban rengeteg példát találunk az alliterációra:
„... kezednek kemény volta” (39 : 6); „szörnyü szemeket” (22 : 9); „szegény szükölködő vagyoc” (109 : 13); „Mert mondom: hogy megáll mind öröcké irgalma” (89 : 1); „... az te igéd Megáll és megtart az magas mennyekben” (119 : 45).

A versfordításokban az alliterációt sok esetben figura etimologica is erősíti (e jelenséget a *Discursus* prózastilusának elemzésekor is tárgyaltuk: a 47. lapon):

A' mellyből minden gonosz jötön jö.
(23.)

minden szegénnél szegényeb lett.
(70.)

Ha az szegény bölcsnél bölcseb volna-is,
Nem böcsültetnék csak egy fillyérre-is."
(192.)

A zsoltárokban:

„varván vártam” (40 : 1); „Pörölly Uram pörölömmel” (35 : 1);
„öröckön öröcké” (113 : 1).

Szóismétlések

a nyomatékosítás céljából:

Pénzt pénzt kiált, kiért mindent hátra hágy.
(102.)

Azt kiáltya: még *töb töb* kell énnékem.
(110.)

a szentenciózusság céljából:

az „arany” szó ismétlése (102); a „golyóbis” szó ismétlése (85
86)

a német vers jelzőismétlésének visszaadására:

Ein *falschen* Schein, der Frewd allein,
Die Wollust mit ihr bringt.
Gross Hertzeleidt, aus *falscher* Frewd
Man allezeit erwirbt.
(35.)

Az jó örömmek csak *hamis* szine,
Semmi igasság nincsen ő benne.
Az *hamis* öröm nagy sérelmet hoz,
Ne bizzék azért bár senki ahoz.
(23.)

Idegen szó használata

Szenci leleményessége mutatkozik meg egy idegen és egy magyar szó összerímeltetésében:

Ez világi dicsőségre vonyítás,
Csak héában valóság és vanitas.
(215.)

Jelzőhasználat

Jelzőhasználat néha megfelel a németnek:

„die wahre Tugend” (332) „az igaz jóság” (215)

Legtöbbször jelzőkkel egészíti ki a német szöveget:

„Quelbrun” (35) „csorgó kút fő” (23)

E jelzős kapcsolat a zsoltárokban is megtalálható: „Az czurgo kutfejeket . . .” (107 17).

„die Tugend” (453) „kegyes jóság” (287)
„das Spiel” (77) „kedves játéki” (51)
„ein Knecht der Sünden” (611) „rút bünöknek rabja” (389)

A következő példában Szenci Molnár a német vers körülírásos kifejezésmódját egyetlen jelzővel fordította:

Viel besser ist von vns gethan,
Dass wir den Himmel schawen an,
Mit seinen schönen Sternen klar,
Die herzlich gläntzen immerdar.
(438.)

Sokkal jobb nekünk az eget szemlélnünk,
Tündöklő csillagival együt néznünk . . .
(278.)

Halmazott mondatrészek

Megfelel a németnek:

Denn es ist dir nicht mehr bereit,
Als Angst, Noth, Klag vnd Trawrigkeit.
(76.)

Mert az néked egyebet nem készítet,
Hanem bút, bánatot, keserüséget.
(50.)

Többet halmoz, mint a német. A németben található névszó-halmozás helyett igéket halmoz:

Gelt hindert die Gottseligkoit
Stiftt Mordt, Raub, Brandt, Vneinigkeit.
(157.)

Bántya, rontya az Isteni félelmet,
öl, prédál, éget, szerez veszedelmet.
(102.)

Hast Vorrath jetzt auff ma[n]che Jahr.
(146.)

Egyél, igyál, örvendgy, aludgy, nyugodgyál.
(94.)

E Lukács-idézet fordításakor a német előzmény helyett a Bibliát használta fel: „tedd magadat kényelembe, egyél, igyál, gyönyörködjél!” (Lukács 12 : 19.)

A következő példában Molnár Albert a német melléknévhalmozással szemben szintén igéket halmozott:

Der *nichtig* vnd *geferbter* Ruhm,
Feldt weg, verwelcket wie ein Blum.
(333.)

De az mit hamissan *költnek*, *tettetnek*,
Mint az virág mind elhulnak, elesnek.
(215.)

A zsoltórokban ilyen jellegű halmozások nincsenek nagy számban, ott inkább azonos szerkezetek egymás mellé állításával találkozunk.

Szenci Molnár bizonyos esetekben nem halmozott annyit, mint Betuleius; a halmozás helyett jelzőt használt:

Das ist ihr Cron, Frewd, vnnnd Reichthumb.
(267.)

Az ő nékik koronájok, *szép* kincsek.
(173.)

Was bkümmert ihr euch doch so sehr,
Vmb jrdisch Gut, Gelt, Pracht vnd Ehr . . .
(258.)

Földi jókon *sok* pénzen ne csügjetek . . .
(167.)

Geld bricht Glauben, Trew vnd Ehr .
(157.)

Hütet meg szég, *minden* hüséget elveszt . .
(102.)

Költői képek

Szenci Molnár Albert költői képei igen változatosak. Sokszor átveszi a latin, illetve a német versből:

— a latinból:

Aula est, olla scatens ferventibus escis.
Az Vdvar oly fazék, mely méreggel for . . .
(317.)

Nec victa libidine colla
Foedis submittat habenis.
(Boëthius III. 5.)

Magát vétkek igájában ne eytse.
(389.)

a németből:

Die zarte Frucht, der edelen Zucht,
Darunter gar vertirbt.
(35.)

Sok jóságoknak szép czevetéjét,
El rontya, vesztí minden gyümölcsét.
(23.)

— önálló képalkotások:

Wenn du dich selber, merck mich ebn,
Zum Knecht der Sünden hast ergebn.
(452.)

Ha te szolgálja s' rabja vagy az bűnnek,
Förtőjében heversz minden vétkeknek.
(286.)

(A „bűn” mint „förtő” előfordul a zsoltárookban is: „sáros förtő”
40 1, „förtös sár” 69 : 6.)

Wenn vber dier,
Mit gross Begier,
Das Glück freundlich thut schweiben.
(130.)

Ha Szerencséd raytad, valamint akartad, oly kedvessen tündöklök . . .
(85.)

Az ember felett „tündöklő Szerencse” plasztikusabb kép az ember felett lebegő Szerencsénél, benne van a kápráztatás és a hamar-elmúlás mellett az „eltűnés” fenyegető veszélye is.

Szenci Molnár képeiben a „vét” igét különböző jelentésben használta:

„wendet sein Gesicht” (76)	„háta vét” (50)
„Es stelt sein Netz” (74)	„hálót vét” (49)
„captatum” (Seneca)	„tört vét” (64)

Az „esés” különböző konkrét és átvitt jelentéseit variálta:

konkrét:

Mint az virág mind elhulnak, *elesnek*.
(215.)

Az rosa-is nem mindenkor virágozik,
Ha kemény szél éri elhull, *leesik*.
(244.)

elvont

Mellyet mihelt te megnyertél,
örömed mellől *el estél*.
(156.)

konkrét:

Ha veszedelemben *estél*,

elvont:

Kétségben ugyan ne *essél*.
(84.)

Az „ínségbe ejt” kifejezés a zsoldárok nyelvében is megtalálható: „Bringst ihn in Noth” (243); „Ínségben eytesz” (158); „Semmi énségben nem eyti .” (46 3).

Konkrét igéket gyakran átvitt, belső lelkiállapotot kifejező névszóval együtt használt: „Bánattal rongál” (50); „Indulatit bölcsen birja, fogdossa” (389); „ne üz igen nagy Névre” (216).

(Az utóbbi megtalálható a zsoldárokból is: „Uram, nem üz nagyra szívem” 131 1.)

A hasonlatok tekintetében Molnár Albert követte elődjét, mégis érdemes kiemelni a következő részletet, melyben a német terjedelmes, részletező hasonlatából rövid, lényegét jelölő, jelzőkkel, halmozásokkal tarkított hasonlatot alkotott:

Gleich wie ein Blum im Sommer heiss,
Vnd wie die zarten Lilien weiss.
Wie die Violen edler Art,
Vnnd auch die Rösslein hübsch vnd zart.
Wachsen daher, wie man mag sehen,
Fein lustig, lieblich, da sie stehen:
Gar baldt kompt dan[n] ein saurer Windt,
Vnnd stöst sie an schnell vnnd geschwindt.
Da ists geschehn in einer Stundt,
Verderben sie vnd gehen zu Grundt,
Hengen den Kopff, verwelcken gar,
Wenn kompt der Herbst vnd Winter dar.
Also die Schön merck mein Bericht,
Die Zeit verzert vnd macht zu nicht.

(384.)

Mint az szép virág Nyári melegségben,
Es az liliom s' viola az kertben,
Az rosa-is nem mindenkor virágzik,
Ha kemény szél éri elhúll, leesik.
Az szépség-is elmulik azonképpen,
Mert az idő meg emészti hirtelen.

(244.)

Szenci Molnár a metaforákat is többnyire átvette elődeitől, de újjáteremtette azokat

jelzővel:

Die Wollust gwiss ein Quelbrun ist
Darauss all böss entspringt.

(35.)

Az gyönyörűség olly *csorgó* kút fö,
A' mellyből minden gonosz jötön jö.
(23.)

alliterációval:

Was kan denn das Glück anders seyn,
Dann ein Vorbodt künffeiger Pein.
(76.)

Mi lehetne hát egyéb az Szerencse,
Hanem jövendő *kinoknak követe*.
(50.)

A versmondattan érdekességei

Találunk példát a versfordításokban a közölésre és az enjambement-ra is.

-- közölés:

Sok jóságoknak szép czemetéjét,
El rontya, veszti minden gyümölcsét.
(23.)

A zsoltárokban:

Ö paranczolati
Igazac mondási,
(19 4.)

Uram haylékodat
Szeretem házadat,
(26 8.)

enjambement:

Es azok mellet tökéletességben
Megmaradni, bün és gyalázat ellen.
(107.)

Munka, gond és fáradságnélkül senki
Nagy tisztességnek szerit nem teheti.
(215.)

A zsoltárokban:

... mert én
Tudom hogy ezt mind te czelekedted
(39 6.)

Boldog az ki az Urban
Bizic, szemét elhaytván
(40 2.)

*

Végül szólni kell a Szenci Molnár-versfordítások hangulati sokrétűségéről is: Molnár akár az „aszszony emberül jaygató” Cicerót,¹¹⁰ akár Ovidius intelmeit vagy Propertius kifakadásának interpretációját fordítja, mindegyiknek visszaadja nemcsak gondolati magvát, hanem hangulatát is. Így zsoltáros, áhítatos (118, 167, 287); oktató (85, 147): intó (49, 70); gúnyos, csúfondáros (130); átkozódó (158).

A versgyűjtemény legszebb darabjai pedig azok, melyek a természet egy-egy képét villantják fel őszinte, kifejező formában, ahogyan a természet már a zsoltárokból is megjelent.

A makrokozmosz:

Sokkal jób nekünk az eget szemlélnünk,
Tündöklő csillagival együtt néznünk .
(278.)

Az menyüto kö ütt magas cserfákat,
Nem bántya az alacson bokrotskákat.
(216.)

A zsoltárokból:

„Menyüto nyilaiddal széleszd el” a gonoszokat
(144 3.)

Az ember világa:

Az gyönyörűség olly csorgó kút fö,
Sok jószágoknak szép czemetéjét,
El rontya, veszti minden gyümölsét.
(23.)

A már idézett virághasonlat, melynek párhuzamát a zsoltárokból is megtalálhatjuk:

Ember életi az fűhöz hasonló,
Fölnö, és zöldül, de hamar elmulo,

¹¹⁰ Discursus 51.

Mint az gyenge virág az sík mezőn,
 Mellyet mihelt meg fuval á meleg szél
 Elhull és hervad, ékessége elkél,
 Ember nem tudgya hol volt s' hova lön.
 (103 8.)

Itt a hasonlat az élet hirtelen elmúlását magyarázza, a *Discursus*-ban pedig a szépség hamar továtűnését.

A SENTENTIA-FORDÍTÁSOK ÉRTÉKELESE

A sententia-fordítások tartalmi, formai és stilisztikai vizsgálatából nyilvánvaló, hogy Szenci Molnár Albert nagyfokú tudatossággal valósította meg versfordítói alapelvét — a gondolati mag pontos visszaadását. A formát a zsoltárokkal ellentétben szabadon választhatta meg, s ezzel megkönnyítette a maga számára a versek plasztikus és költői megfogalmazását. Még több szabadságot engedett meg magának a versidézetek fordításakor, mint a prózai szöveg esetében.

Mint a zsoltárpárhuzamokból láttuk, a sententia-versek szervesen beleépülnek Szenci Molnár életművébe, bizonyítva a zsoltárfordító költő sokoldalú fölkészültségét. A minél egyszerűbben, tömörebben való kifejezés igénye, a németben tapasztalt sallangok mellőzése a versek egyszerű, átélt, nemes interpretációit eredményezték, igazolva Szenci önjellemzését: „ez nyelvenc nem utolso ekesgetője vagyoc (távol legyen az kerkedseg).”¹¹¹

A verseknek nemcsak szépségük, költői hitelük miatt van nagy jelentőségük a korabeli magyar irodalomban, hanem abból a szempontból is, hogy egyes auktorok műveiből ezek az első magyar részletfordítások. Cicero, Ovidius, Horatius,¹¹² Seneca stb. e művei ekkor még magyarul nem voltak ismeretesekek; Boëthius első fordításai is itt jelennek meg: Cato,¹¹³ Ausonius, Publilius¹¹⁴ bölcs mondásait ugyan már ismerték magyarul, de nem verses fordításban. Az esetek nagyobb részében ugyan német közvetítés útján kerülnek hozzánk az antik idézetek — ez azonban semmit sem von le a munka úttörő jelentőségéből.

¹¹¹ L. a 90. jegyzetet.

¹¹² *Trencsényi-Waldapfel Imre*: Klasszikus arcképek X. Horatius noster. Akadémiai, Budapest 1964.

¹¹³ Libellus elegantissimus. qui inscribitur Cato, de praeceptis vitae communis. Debrecen 1591. RMK I. 239.

¹¹⁴ *Dieta Graeciae sapientum*, interprete Erasmo Roterdamo, Item Mimi Publiliani Debrecen 1591. RMK J. 237.

SZENCI MOLNÁR ALBERT VERSFORDÍTÁSAI
EGYES NYÉKI VÖRÖS MÁTYÁS-KIADÁSOK
FÜGGELÉKÉBEN

Nyéki Vörös Mátyás *Tintinnabulum tripundantium* című művének kiadásai két világosan elkülöníthető csoportot alkotnak, melyeket Jenei Ferenc protestáns és katolikus típusnak nevezett.¹¹⁵ A protestáns típusú kiadásokban a szöveget magyar címmel, protestáns szempontoknak megfelelően kihagyásokkal közölték. E kiadások végén pedig tizenhárom nem Nyékitől származó vers következik az alábbi megjegyzéssel: „Hogy ez Könyvnek utollya üressen ne maradna, tehát még-is a' kegyes Olvasónak egy nehány szép intő Verseket hozok elő.”

Waldapfel Imre 1934-ben az év nélkül megjelent XVII. századi lőcsei¹¹⁶ és az 1784-es budai kiadás alapján a versek egyikéről megállapította, hogy Horatius I. 1. szatírája egy részletének magyar fordítása, melyet az ismeretlen fordító a „barokk Sinnspruch” szellemében erkölcsi célzattal tolmácsolt magyarul.¹¹⁷

E versek valamennyiének közvetlen forrását Szenci Molnár *Discursus*-fordításában találjuk meg. Mind Nyéki Vörös Mátyás, mind Szenci műve a földi élet helyett a túlvilágra irányítja a figyelmet. Viszont míg a *Discursus*-ban a való világ egyes javainak tagadásán van inkább a hangsúly, a *Tintinnabulum* a túlvilági életet már barokk szellemben hangsúlyozza és részletezi.

A Nyéki-kiadásokban szereplő *Discursus*-ból vett versek még nem szakadtak el teljesen az eredeti műben betöltött szerepüktől, ugyanis a *Discursus* II–V fejezetének megfelelő tartalmi egységeit summázó címek után következnek:

„A' Testi gyönyörűségben igaz Bóldogság, és valóságos öröm nem találtatik.” cím alatt a *Discursus* 1630-as kiadásának 23. lapján található Cicero- és Augustinus-idézet;

„E' Világi Szerentsében-is nintsen semmi igaz.” cím alatt az uo. 49. lapon található Publilius-, az 50. lapon levő Horatius-, Seneca-, Boëthius-, valamint az 51. lapon levő Cicero-idézet;

„Továbbá, a' Gazdagságban-is nintsen semmi tellyesség.” cím után az uo. 129–130. lapon található Horatius-, a 158. lapon levő

¹¹⁵ Pécseli Király Imre, Miskolczi Csulyak István és Nyéki Vörös Mátyás versei. Sajtó alá rendezte: Jenei Ferenc, Klaniczay Tibor, Kovács József és Stoll Béla. RMKT XVII/2. Akadémiai, Budapest 1962.

¹¹⁶ RMK I. 1597.

¹¹⁷ *Waldapfel Imre*: XVII. századi fordítás-töredék Horatiusból. ItK 1934. 402. — *Trencsényi-Waldapfel Imre*: Klasszikus arcképek I. Horatius. Akadémiai, Budapest 1964. 64–65.

Aristotelés-, a 156. lapon található Boëthius-, valamint a 167. lapon található Bernát-idézet;

„Nem bizonyos e' Világi tisztelet és ditsőség.” cím után az uo. 182. lapon levő Seneca- és 184. lapon található Cicero-idézet következik.

Feltételezhetjük, hogy a nyomdász, ha lett volna még helye, tovább folytatta volna a *Tintinnabulum*-mal, különösen annak első részével párhuzamos gondolatokat tartalmazó Szenci-versek átvételét. Erre utal az is, hogy a *Discursus*-idézetek sorrendjét a válogató lényegében nem módosította, csak kihagyásokkal élt.

Valószínűnek tartjuk, hogy a versek először a XVII. század második felében Lócsén, a Brewer-nyomdában, a *Discursus* kiadási helyén jelentek meg. Szenci klasszikus fordításai részleteikben ez által a lőcsei kiadás által hatottak a XVIII. században.

Itt jegyezzük meg, hogy 1701-ben Tótfalusi Kis Miklós is kiadta a protestáns változatú Nyéki-művet, azonban az eredeti költemény után Nyéki Vörös egy katolikus típusú kiadásából egy Nyéki-vers szövegét közölte. Tótfalusi nyomdájában ugyanebben az évben megjelent a *Discursus* teljes szövege is.

ÖSSZEFOGLALÁS

A *Discursus de summo bono* a XVI–XVII. századi csalódott, megtorpant ember sorsproblémáit és kiútkeresését fejezi ki. A kiút illúziójaként a hit Legfőbb bonummá emelése a barokk felé közelíti a művet, a reneszánszban központi, evilági javak megbukása pedig a reneszánsz kor kritikáját, az azon való túlhaladást jelenti¹¹⁸ — a protestáns humanista etika síkján és nem a barokk etika nevében.

A *Discursus* koncepciója Boëthiusnak a *Consolatio Philosophiae*-ban kifejtett sztoikus etikáján alapul, s a mű nagy részét elfoglaló sok bibliai és világi idézet és történet mögül is előtűnik e filozófiai-etikai háttér.

A *Discursus*-fordítás a hazatért Szenci Molnár Albert életművének méltó összefoglalása. Mint minden fordítása, ez is a magyar közönség igényének kielégítését szolgálta. Molnár Albert mindig a hasznos és aktuális művek tolmácsolója volt, korábban a nyelvtudomány, zsoltárok, teológia terén, utolsó korszakában pedig az erkölcsfilozófia területén. *Discursus*-fordításával a magyarokat is bekapcsolta azoknak az európai nemzeteknek a sorába, amelyek körében ez a Boëthiusig visszanyúló újsztoicizmus a XVII. század folyamán elterjedt és hatott. Fordítása beleillik az újsztoikus etikai álláspontot magyarul publikáló művek sorába, melyek közül Thordai János 1630 körül készült Epiktétosz-fordítása¹¹⁹ és az 1641-ben megjelent, Laskai Jánostól származó Lipsius-fordítás¹²⁰ a legjelentősebb.

Szenci Molnár, a *Discursus*-fordításban előző prózai, illetve verses fordításainak eredményeit szintetizálta: mind a prózai, mind pedig a verses részek tolmácsolásakor a hűség és költői szabadság

¹¹⁸ Komlószyki Tibor: Egy manierista „theatrum Europaeum” és szerzője. HK 1966. 85.

¹¹⁹ Keserű Bálint: Epiktétosz magyarul — a XVII. század elején. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Litteraria 1963. 3–44.

¹²⁰ Laskai János válogatott művei. Magyar Iustus Lipsius. RMPE II. Sajtó alá rendezte: Tarnóc Márton. Akadémiai, Budapest 1970.

dialektikáját juttatva érvényre. Nem volt idegen számára a mű problematikája, a legteljesebb mértékig átélte korának, a „meghidegült” világnak a sorsfordulót, ezért tudta olyan őszintén átérezni és közvetíteni e sztoikus koncepciót, mely saját bevallása szerint vigaszt nyújtott neki megpróbáltatásai idején.¹²¹

A fordítás ízes magyarságáról, a fordító nyelvtudásának mélységéről és gazdagságáról a példák meggyőzhettek bennünket.¹²² „Szép rend, methodus, világos értelem”¹²³ s „dictionis Vngaricae elegantia”¹²⁴ — voltak legfőbb esztétikai követelményei. Utolsó művében ezeket a lehető legmagasabb szinten valósította meg.

*

Végezetül szeretnék köszönetet mondani Bán Imre professzor úrnak rendkívül nagy segítséget jelentő lektori véleményéért, Tolnai Gábor professzor úrnak munkám önzetlen támogatásáért, valamint Bónis Györgynek, Dán Róbertnek, Kovács Sándor Ivánnak, P. Mayer Erikának és Vizkelety Andrásnak készséges segítségükért.

¹²¹ Discursus: Ajánlólevél. 3.

¹²² *Erdélyi János*: A bölcsészet Magyarországon. Budapest 1885. 88. — *Bán Imre*: Apáczai Csere János. Akadémiai, Budapest 1958. 62. — *Uő.*: A magyar manierista irodalom. ItK 1970. 4. 463.

¹²³ Szenci Molnár Albert: *Postilla Scultetica*. Oppenheim 1617. RMK I. 475. Ajánlólevél. — RMKT XVII/6. 486.

¹²⁴ Szenci Molnár Albert: *Dictionarium Ungarico-Latinum*. Nürnberg 1604. RMK I. 393. Ajánlólevél. — RMKT XVII/6. 464.

DISCVRSVS
DE SVMMO
BONO

AZ LEGFÖB IOROL,
MELLYRE EZ VILAG MIDEN-
koron serényen és válóban vágyódik.

Az Bibliai és Világi sokféle Historiákért és
Példákért olvasásra kedves és
hasznos.

*Ennekelötte IOSQVINVS BETVLEIVS
által Hanoviaban bocsattatot ki.*

Mellyet mostan némellyeknek kérésekre
Magyarrá forditot
Sz[enci] M[olnár] A[lbert]

LöCSEN Nyomtattatot,
Brewer Lörintz által, 1630.

AZ NEMES ES VITEZLÖ
DARHOLTZ FERENTZNEK,¹ FIN-
tának² és Hylliónak³ &c. örökös Vranak^a,
Istenének igaz hittel, Fejedelmének tiszta hiv-
séggel kedves Szólgájának; nékem szeretettel
tisztelendő Patronusomnak^b és jó tévő Vramnak,
kivánok az Vr Istentől minden lelki testi^c áldá-
sokat.

AZ igaz bölcsőséget, Vitezlő Nemes Vram, soha senki igazzábban nem commendálta^d és jőbban^e meg nem dicsérte az Salomon Királynál,⁴ kit az Isten önnön maga ez világon minden embereknél legbölcsebbnek bizonyít. Mert igaz közmondás imez; Hogy akarkijis arról^f tud igazab itiletet tenni, az mihöz ő legjobban ért, és az miben ő tudos. Az Nicostratus fő Pictor, az mint Elianus⁵ írja, midön az híres neves Zeuxis⁶ képiró munkáját, az Görög Ilonának⁷ egy táblára írot képét almélkodván sokáig szemlélné; hozza járulván egy ember, azt kérdi töle; mit csudálna ő ot olyan igen? Kinek mond Nicostratus: Nem kérdenéd ezt, ha az én szemeimmel látnál. Mely mondásával kimutatta azt, hogy az tanult és tudos emberek, akar mely dologrol igazán, az tudatlanok pedig sockal kü-
lőmben értsenek és ityllyenek.

- a** Discursus: Vranak.
- b** pártfogómnak
- c** Discursus: teszti
- d** ajánlotta
- e** Discursus: jőkban
- f** Discursus: arról

Az jó bölcseségnek eredetiről, tulaydonságáról, hasznáról és dicséretiről az Proféták-is; Moses, Iób, és az többi bizonynyal itiletet tesznek. Lukaacs Evangalista, Iakab Apostallal, Isten adományának bizonyittyák azt és tölle könyörgéssel nyerendőnek.

Ezent árnyékozták^g az Poéták-is, az Minervának,^h bölcsesség Isten aszszonyának az Iupiter agya velejéből való származásán, az mint egykori praefatiombanⁱ arról Deakul¹⁰ bovebben irtam. *Dictionar[io] Norib[er]g[ae] edito.*¹¹

Az bölcséség megszerzésére pedig és terjesztésére igen szükséges eszközök^h az Iskolák és az szép tudományokrol irot könyvek. Mert nem olvasunk az egy Nestornál,¹² az Pylius népek fejedelménél többet, az ki az irások tudományánélkül bölcseségre szert tehetet vólna de ennek-is arra egynéhány száz esztendöt tulaydonitottanak. Erről kíván kiki Deak baráttyának¹³ *Nesto-[2b:]reos annos*, Hoszszu életet. Az Scholaknak^k pedig és könyveknek szükséges és hasznos vóltát az bölcseseg tanulására, tanítására, igen ertötték minden időbeli sze[n]t és tudos emberek. Mert Sz[ent] Markus Evangelistáról azt írják Philo és Hieronymus,¹⁴ hogy tanuló coetust^l és disputalóm sereget gyüytöt, az kik nap estig mind az Sz[ent] Irásnak, és egyeb hasznos tudományoknak tanulásaban, forgatasaban vólnának foglalatosok Egyptusnak nevezetes városaban Alexandriában, melyben Ptolomeus Philadelphus király,¹⁵ annak előtte három száz harmintz esztendőckel könyveckel igen meg rakot Bibliothekat, könyves palotákatⁿ készítetet vólt; az melyben bététetvén voltak az szent könyvek-is mellyeket az hetvenkét Tolmácsok Sidoból Görög nyelvre fordítottanak.¹⁶ Minden kétségnélkül Isteni gondviselesnek ren-

Deut. 4. v. 6.

Iob. 28. v. 20. Luc.
21. v. 15.

Iac. 1. v. 5.

g előljáró beszédemben

h Discursus: ez közök

i Órszó: *reos annos*,

j A [2b]-[3b] lapon élőfej: DEDICATIO. (=Ajánlás)

k iskoláknak

l gyülekezetet, társaságot

m értekező, vitatkozó

n Discursus: paloták

deleseből lett, hogy annyi száz esztendőckel az előtt az bölcseségnek és hasznos tudományoknak anyi sok eszközei, az sok jó könyvek odagyűjtetének, az holot¹⁷ az Keresztyéneknek, a pogányok között első és dicséretes Scholajok fundaltatnék.^o Az melyből nem sok idő múlva, sok hires bölcse Tanítók származtanak, úgy mint Pantaenus,¹⁸ Clemens,¹⁹ Origenes,²⁰ Tryphon,²¹ Dionysius,²² Anatolius,²³ Pierius,²⁴ Theon,²⁵ Athanasius,²⁶ Didymus,²⁷ Ambrosius Alexandrinus,²⁸ Maximus Philosophus²⁹ Constancinapoli pispok, és többek számtalan sokan, kik osztán az Ecclesiakat^p és Republicakat^q az ő bölcseségeckel és tudományockal hasznossan és dicséretesen igazgatták.

De az után következő időkben-is sokan voltak, kik Sz[ent] Markus Evangelista példája által meg indulván Scholákat fundaltanak az igaz tudományoknak terjesztésére. Mert mayd minden tartományokba[n] találtatnak városok, az mellyekben még most-is nagy Scholáknak és Collegiumoknak láttatnak régi jelenségei. Mint Olasz országban legrégiebbnek dicsértetik az Bononiai,^r az mely ottan hamar építetett Sz[ent] Agoston halála után Theodosius II. Imp[erator] idejében.³⁰ Francia Ország az Lugdunumit^s,³¹ a Rhodanus^t viz mellett; Britania Bannochorait;^u,³² Nemet Ország az Trevirisbelit^v tarttyák legrégeb Academiáknak.³³ De soha nem olvasuk több, jelesb, főb Scholáknak fundalását, mint Carolus Magnus Imperatorságában.^w,³⁴ Mert ennek indításából, kezdéséből építetett vagy uyítatott az Papiiai^x és Padvai Olasz országban, Parisi és Tolosai^y Franciában; Pragai Cseh országban. Ezeknek

o alapítottatnék

p itt: gyülekezeteket

q itt: közösségeket

r bolognai

s lyoni

t Rhóne

u bangorit (Walesben)

v trierit

w Nagy Károly uralkodásakor

x paviai

y toulouse-i

utánna való időkben-is, mind az mi idönkig Nemet Országnak főfő helyein, mind nevekedet számok az Gymnasiumoknak és Academiáknak; mellyekből sok tudos böles emberek származtanak, és számtalan hasznos könyvek bocsáttattak ki. És mi Országunkban-is vóltanak kegyes Fejedelmek, kik igen jól értvén az Scholaknak és könyveknek az igaz bölcsesség szerzésre használatos vóltokat, igyekeztenek hasonló dolgokra: úgy mint Matyas Király:³⁵ ki Budan az királyi Collegiumnak már fundamentomat-is^z felrakatta vólt; és az akkor romlani kezdet Görög országból³⁶ és egyébünnet számtalan szép drága könyveket^{aa} [3a:] hordatot az ot való Bibliothekaba 1480. esztend[őben]. Az után 1570. esztendő táyban ifiu Ianos király³⁷ vólt ilyen szándékban. Ki amaz hires Philosophust Petrus Ramustis³⁸ hivatta Párisból Fejérvárrá. De az Blandrata³⁹ orvosnak doha,⁴⁰ eliszonyította az bölcseket az oda meneteltől. Annakutánna Batori Istvan-is⁴¹ hivatta idebé Pádvából Iacobus Zabarellat⁴² tanítasnak okaért de szándékának Lengyel Országi királyságában szakat vége 1586. esztend[őben]^{ab}. De ez dolgot azok közzul senki eléb nem mozdította, az fejedelemi bölcseséggel, igaz religióval^{ac} és az jó könyveknek szeretetivel felékesitetet és az Istenben már bódogul elnyugot Betlen Gabor Vrunknál:⁴³ Ki Testamentomában-is^{ad} az fejedelemi Gymnasiumnak fundálására illendő jövedelmet rendelt és költseget hagyot.⁴⁴ Mellynek Felseges Fejedelem Aszszonyunk és Nagvságos Gubernator^{ae} Vrunk által való eltellyesedes és véghez vitele felöl, Isten után, igen jó remenségben vagyunk.⁴⁵

Immár pedig hogy ez kezünkben lévő könyvnek eredetihöz közel járullyak, az mi időkben Livóniának fő városában, Rigában, midön az becsületes Tanác, az fen héhozot példakra nézvé, az ot

- z alapját is
- aa Órszó: hordlatot
- ab Discursus: észend
- ac vallásossággal
- ad végrendeletében is
- ae kormányzó

való Scholát bölcset Tanítóknak hozatásával öregbítene; és az nevezetes tudos Georgius Cieglerus⁴⁶ ot immár XI. esztendeie^{af} vólta volna az Tanító tiszten, az nemes Tanácsnak és Scholarchaknak⁴⁸ gratulalván és kedveskedvén bocsátá ki ez könyvet Deákul ilyen titulussal:

*DE INCERTITVDINE RERVM HV-
manarum Discursus Theologicus, Ethicus et
Historicus.*^{ah}

MELlyet ottán hamar Német nyelvre fordítottanak, és világ tükörének neveztenek. Ez könyv az külömbkülömb Materiakért^{ai} oly kedves vólta és nagy hamar ugy elkölt, hogy ritkán találtatnának elado exemplárok.^{aj} Ez Német editiot^{ak} azért Iosquinus Betulejus megöregbitvén,⁴⁷ és titulussát változtatván másodszer bocsátta ki Hanoviában, Anno 1609.^{al} De hóg ez Hanoviai editio-is ugy elfogyna, hogy az távulb való tartományokban nagy árron sem kaphatnák, az Nemes és fő embert, Cramerus Antalt⁴⁸ találták meg Löcsén, némelly jó könyveket szerető emberek, hogy ez *Discursus de Summo Bono*,^{am} költségével ujobban ki nyomtattatná és közönséges haszonra az olvasockal közléneje. Ez könyvnek azért kedves vólta és keletit látván az könyvnyomtatók hárman-is kértek engemet, hogy Magyarul forditanám, remélnvén azt, hogy az Magyar Olvasoknal-is kedves fogna lenni ez *Discursus*. Midön azért az Lőcsei becsületos Bruno Braier ötcse, az tisztelendő *Lörintz Brevver*⁴⁹ Könyvnyomtato kérését újétaná, és munkámnak jutalmát-is igérmé, megfordítam ez elmúlt nyáron, egy keserűség vigasztalo és egy

af Discursus: esztendeik

ag középfokú tagozat igazgatóinak

ah Teológiai, etikai és történelmi értekezés az emberi dolgok bizonytalanságáról.

ai anyagért

aj példányok

ak kiadást

al Hanauban, az 1609. évben

am Legfőbb jóról szóló értekezést

igaz szeretetre oktató könyvecskéckel egyetemben: mellyeckel vigasztaltam-is magamat némellyecknek szomorító és kártévő rágalmazások ellen.^{an} [3b:]

Hogy pedig ez töllem Magyará fordított könyvecskét, nemes és vitézljő Darholtz^{ao} Ferentz Vram, nékem kedves Patronusom, az kegyelmed neve alat bocsassam ki, egyik oka ez, hogy miolta én, Petrus Budaëus Praedikator által, nékem az Christusban szerelmes atyamfia által, kegyelmednek^{ap} esmeretségeben jutottam, sokszor nyilvánással vöttem azt eszembe, hogy kegyelmed mind Deak és Magyar könyveknek olvasásában gyönyörködgyék, azokat meg-is tudgya választani, és az én efféle munkácskaimról-is iteletet tudgyon tenni, és az rágalmazók ellen-is meg tudgya otlamazni, amaz bölcs Zeno⁵⁰ példáját követvén: Ki midön hallaná egy magahit embernek azzal kérkedését, hogy ő az Antisthenesben⁵¹ sokakat nem jóvallana, azt kérdetta tölle, Ha alittyáé hogy valami jó-is vólna abban? Ki azt felelte hogy ő nem tudgya. Legottan keményen megfeddi azt Zeno ezt mondván: Te szemtelen azokat mered az Antisthenesben rongyolni és rágalmazni az mellyek rosszak, az mellyek pedig jók, azokat csak tudni sem kívánod.

Továbbá dedicalasomnak legnagyobb oka ez, hogy mennél hamaréb lehetne, háláadó szivemet akarnam kegelmekhöz jelenteni mindekori velünk tet jótétemenyiért, es hogy ez elmúlt esztendőben szükölködő állapotomat megszánván oly segedelmet és annyi költségét nyuytotta, táplálásunkra, mellyel ez elöt való jób idökben,⁵² Nemet Országi fő Academiában-is egy tanulo ifiat tisztességesen tanitathatot vólna. Mely kegyelmed kedves ajándekával it való adossagimból-is ki menekedtem, és még mostan-is azzal élek az enyimeckel; annak felötte jegybe adot leanyunkat-is ugyan azonból rövid nap ki házasittyuk Isten[n]ek kegyelme velünk lévén.⁵³ Mind ezekert mondom hogy igy

an Órszó: Hogy

ao Discursus: Darholoz

ap Discursus: kegyelmenek

akartam elsőben halaado szolgálatra kötelességet mindenek előtt kegyelmednek meg vallani, és az enyimeket-is arra kötelezni. Azonközben kerjük az Vr Istent szivünk szerint, hogy kegyelmedet tartsa meg sok időig jó egészségben^{aq} és bodog állapotban mind az kegyelmed szerelmes Házastársával, Monaki Ersebeth⁵⁴ aszszonyommal az kegyelmed kedves fiaival, leányival, rokonságival nemes sogorival Mariasi Vraiméckal,⁵⁵ és Istenfelő szomszédival egyetemben. Írtam Colosvarat, Ianuariusnak XX. napján, 1630. esztendőben.^{ar}

Kegyelmednek

*Hívéggel szeretettel mindenkor
kész szolgálni*

Szenci Molnár Albert.^{as}

aq égessegeben

ar Discursus: esztendöken

as Őrszó: David

[4a:] David Chytraeus Theologiae Doctor⁵⁶

Georgio Cieglero S[alutem] D[icit]

REverende et doctissime vir, amice colende; Gravissimo catarrho totum mensem Junium laboravi, ut noctes aliquot insomnes tuscendi necessitate duxerim, et de suffocatione non leviter periclitarer. Nihilominus aliquid temporis, eruditae et gravissimae disputationi tuae de Incertitudine rerum humanarum tribui. Quae non modo argumentum, quod tractandum suscepit methodo perspicuâ explicat: verum etiam illecebris variarum historiarum, exemplorum, sententiarum, dictorum, allusionum ita conditur ac exornatur, ut mirifico lectorum animos amore sui inflamment nec unquam discedere satiatum patiatur. Haec si vivam et valebo in epistola quadam ad te copiosius exponam, quae adiungi operi tuo poterit. Nunc petitioni tuae, quâ statim remitti librum volebas, satisfacio. Bene et feliciter vale.
Rostochio.²¹

at David Chytraeus teológiai doktor üdvözetét küldi Georgius Cieglernek. Tiszteletre méltó és igen tudós férfü, nagyra becsült barátom; egész júniusban súlyos hurutban szenvedtem, olyannyira, hogy a köhögés miatt néhány éjszakát álmatlanul töltöttem és majd megfulladtam. Mindazonáltal kis időt szenteltem a te Emberi dolgok bizonytalanságáról szóló, igen gazdag anyagú és igen komoly fejtegetésednek. Amely nemcsak a választott témát adja elő világosan, hanem különböző lebilincselő történettel, példázattal, sentenciával és közmondással, célzással tele van rakva, és azoktól olyan ékes, hogy olvasójának a lelkét csodálatos szeretetre gerjeszti, és nem engedi sohasem, hogy az betelve elforduljon tőle. Mindezt, ha élek és egészséges leszek, levélben bővebben is kifejtem, ezt csatolni lehet majd művedhez. Most eleget teszek kérésednek, hogy rögtön küldjem vissza a könyvet. Él jöl és boldogan. Kelt: Rostock.

David Hilken Regiæ Majestatis Poloniae per
Livoniam Secretarij,⁵⁷ *Εἰς ἀγαθοβίότητα*^{au}
Domini Ciegleri

*SI dubitas quænam sit vita beata, libellum
Hunc velut ex multis, perlege, certus eris.
Certior ast factus, vitam simul elige certam,
Haec levis et brevis est, altera certa manet.
Auctor honorandus: vacuam quia crimine vitam
Ducere demonstrat, quâque sequenda viâ.*^{av, aw}

au Discursus: *Εἰς ἀγαθοβίότητα*

av David Hilken Lengyelország királyi fenségének livóniai titkára Ciegler Ur „Legfőbb Javához”. Ha nem tudod, mi a boldog élet, ezt a könyvecskét olvasd el, oly biztosan fogod tudni, mintha sokat olvastál volna. Felvilágosítva válaszd egyszersmind a boldog életet, ez a [földi] élet jelentéktelen és rövid, a másik [túlvilági] biztosan megmarad. A szerzőt dicséret illeti: mert megmutatja, melyik utat kell választani, hogy büntelen életet éljünk.

aw Órszó: Nemo

[4b:] Nemo ante mortem beatus.
Solon.^{ax}

ἐπιγραμματικῶς^{ay}

*Magnus Alexander totum qui vicerat Orbem
Letho victus humi vermibus esca iacet.
Hae sunt divitiae nostrae, hic honor, haecque voluptas:
Quae tria pro trino Numine mundus habet.
Summum crede Bonum vita si quaeris in ista
In scirpo nodum quaeris, in igne gelu.
Unum fac, moriari pie, vel sponte sequetur
Summum quod quaeris nocte dieque Bonum.
O quando in puro illo erimus certoque sereno!
Divitiis plena deliciisque domo?
Illá, ubi de facie ad faciem sine fine beatis
Sacrosancta venit conspicienda TRIAS?
Illá, ubi vel quovis fruier Deitate momento
Terrestris superat gaudia mille globi?*

*Doctor Sam[uel] Spilenberger*⁵⁸
Patriae Medicus
vitae huius satur f[ecit] et o[r]dinavit^{az}

ax Senki nem boldog a halála előtt. (Hérodotos I. 32.)
ay Discursus: *ἐπιγραμματικῶς* (= epigramma módjára)
az Nagy Sándor, aki az egész földkerekséget legyőzte, a haláltól legyőzve a földben fekszik, földi férgek eledeléül. Ilyen a gazdaságunk, ilyen a dicsőség, ilyen a gyönyör. E hármat hármas istenségnek tartja a föld. Ha az ilyen életben keresed a Legfőbb jót, hidd el, csomót keresel a kákán és fagyot a tűzben. Egyet tégy, jámborul halj meg, és magától követ a Legfőbb jó, amelyet éjjel-nappal keresel. O mikor jutunk arra a tiszta, biztos és csendes helyre, a gazdagsággal és élvezetekkel teli házba? Oda, ahol az örökké boldognak szemtől szembe láthatóvá válik a Szentháromság? Oda, ahol ha csupán egy percig élvez-ném is az Istenséget, az a földi világ ezer élvezetét felülmúlja? Spilenberger Sámuel doktor, városi orvos beleunva a jelen életbe készítette és rendezte össze.

*SVnt multi satis aurei libelli,
Omneis inter at aureos libellos
MOLNARIS placet aureus libellus.*

Ionas Spilenberger⁵⁹
Reip[ublicae] Leutsch[oviae] Apothecarius.^{ba}

ba Elég sok arany könyvecske van, de mindezek között az arany könyvecskék között Molnárnak az arany könyve tetszik. Spilenberger Jónás Lőcse városának patikusa.

[1:] TüKÖRE EZ VILAGNAK
ES MINDEN ö öRÖMÉNEK
és dicsőségének.

AZ ELSő RÉSZ.

EZ VILÁGNAK SOKFELE JOVAIRÓL
ÉS AZOKNAK KÜLÖMBSEĞÉRŐL.

AZ legbölcsebb és értelmesb emberek, az Istentől egyebek fölött nagy elmének ajándékival meg ékesítették, minden időben vágyódtanak az *Summum bonumra*, az az, a Legfőb jóra. Mert minekutánna a Mindenható Isten a világot sok és külömbkülömbféle jókkal, az embernek javára bé töltötte: Azoknak pedig az jóknak egyik¹ sokkal szebb, nemessebb, méltóságosb, hasznosb és jób, hogy nemmint az másik: Eleitől fogván azért az Tudós emberek között sok Disputálások és kérdések inditattanak, hogy mellyik volna mindenek között, az Legfőb és nemessebb jó, az mellyre minden embereknek kellene vágyódnio, minden ö elméjeket, gondolattyokat, minden fáradságokat és munkájokat kellyen fordítaniok és igazítaniok, hogy annak szerit tehessék és azt meg nyerhessék. És ök azt *Summum bonum*nak, az az, Legfőb jónak hívták.

Az *Summum bonum* pedig, avagy az Legfőb jó olly^a [2:]^b Kincs és Ióság, az melly nem csak méltósággal, tekintettel, becsülettel, jószággal, haszonnal, szépséggel halad fellyül minden egyéb jókat: Hanem az mellyel minden egyéb jók-is vélo és benne vadnak, és annál sohol semmi fogyatkozás nem eresztethetik.²

Az ki azért ez *Summum bonum*nak szerit tette, az az, az Legfőb jót meg nyerte, az bódog embernek mondatik, és az-is; és annak mindene meg vagyon, valamijének lenni kell, és valamit magá-

Bölcs emberek mindenkor vágyódtak a Legfőb jóra.

Mi legyen az Legfőb jó.

Ki légyen az bódog ember.

a Őrszó: Kincs

b A 2—3. lapon élőfej: ELSő RESZ Ez világnak sokféle jóvairól.

nak kívánhatna mind testében, lelkében; és semmire töbre nincsen annak szüksége. Annak az ö Lelke, az mint à 25. *Psal[mus]*^c 13. *v[ers]* mond-gya, az jóban lakozik, és semmi nyomorúság nem közelit az ö haylékához, à mint à 91. *Psalmus* 10. versében vagyon. Semmi kereszt és háboru nem san-yargathattya az ö szívét, ez világnak semmi gyönjörúsége el nem tévelyíti ötet, és semmi eset el nem rontya. Egy summában:^d Bódog ember az mind testében lelkében.

Ez világl jóknak
külömbsege.

Hogy azért az Tudos emberek Ez *Summum bonumot*, és Legföb jót meg találhatnák, ez egész világnak minden javait el nézték,³ és azokat három Classisba, avagy három rendre osztották.

1.
Bona corporis.

Az első renden valókat és az többi között kisebb értékűeket neveztek *Bona corporis*, Testnek javainak, az minémü az Szépség, Erösség, Egészség, Hoszszu élet, az testnek serénysége, gyorsasága, Testnek gyönyörúsége, és egyéb efféle az mi az embernek testét illeti.

Fortunae bona.

Az második rend azokat az jókat foglallya bé, mellyeket az Pogányok tetzése szerint az Szerencse hoz,^e és neveztetnek *Fortunae bona*, Szerencse jovainak, ugymint,^f [3:] Gazdagság, Pénz, Iószág, Tisztesség dicsőség, érték, hatalom, Tartomány, Nép, Királyi ország, Fejedelemség, Nag épületek, drága öltözetek, Vrak gratiája,^g jó kedve, hivséges baráti kinekkinek, és egyebek effélék.

3.
Animi bona.

Az harmadik rendre tartoznak az legnemesb és becsüsb jók, az mellyeket *Animi bona*, az Léleknek vagy elmének javainak neveztenek, minémü az Bölcseség, értelem, Mesterség, tudomány, az jószágos cselekedet minden ö dólgaival, Igasság, tökéletesség, tisztaság, szeretet, barátság, ember-ség, szelidség, alázatosság, és többek illyenek.

Mint keresték az
embereknek fiai az
Legföb jót.

Mivel pedig az embereknek természetek és elméjük nem mindenben egyenlök, egynek egyhöz, másnak máshoz vagyon kedve, és kívánsága:

c zsoltár

d mindent egybefogva

e Discursus: Szerencséhöz

f Órszó: Gaz,

g kedve, kegyelme

annakokáért kiki minden azt tartotta az ő Legfőb javának, *Summum bonum*ának, az mit ő Természetiből kedvellet és szeretett.

Es ez aránt az embereknek fiai meg oszlottanak. Az ki természeti szerint az testi gyönyörüségre, és világi örömeire vólt haylandó,⁴ *Bona corporis*, az testnek javait tartotta az ő *Summum bonum*ának, Legfőb javának. Az ki természetiből, az Gazdagságot, pénzt, marhát,⁵ jószágot, tisztességet, és dicsőséget kivánt és szeretett, az *Bona fortunae*, az szerencse javait tartotta és alította⁶ *Summum bonum*nak. Az ki pedig az Tudományra, mesterségre és bölcsességre s-jószágos cselekedetre, természetiből való kívánságát, vágyódását érzette, tehát azokra-is igyekezett, és ha arra szert tehetet, magát egyebek felött bódognak tartotta, és az *Bona animi*, az elmének javait alította az ő Legfőb javának.

Es láttyuk ez mái napon-is hogy nincsenek minden^h [4:]ⁱ emberek azon egy elmével, és annak okáért nem-is üznek mindnyájan egyféle munkát, dólgot: Kitkit az ő természeti mire indit, azt alittya és tartya ő legjóbnak, minden ő igyekezetét, szorgalmatosságát arra fordittya. hogy azt meg nyerhesse, annak szerit tehesse: és ha annak szerit tötte, bódognak tartya osztán magát, és minden egyéb dólgot csak semminek tart.

Ez világ fiai az *Bona corporis*, Testnek javait tartják Legfőb jónak, azért vágynak, szaggatnak⁷ minden erejekkel az testi gyönyörüségre, örvendezésre, vigságra, szeretik az szép termetü formát, örömet halgattya az kedves musikát, sziveknek minden indulattya csak az világi dólgokra vagyon, tánczolnak, ugrálnak, kardoskodnak,⁸ játszadoznak, észnek, isznak, zabálódnak. Hogy ha ezek nálak eléggé meg vannak, bódogoknak tartják magokat, és egyéb dologra semmi számot nem tartnak.

Ellenben találsz olly némü embereket, az kik kevéssé kapnak efféle testi gyönyörüségen, ha-
ne[m] minde[n] ő *datumok*, igyekezetek, à Pénzre,

^h Őrszó: embe-

ⁱ A 4–5. lapon élőfej: ELSŐ RESZ Ez világnak sokféle javairól,

Micsodák mostan-is az embereknek vágyódási, dolgai.

1.

2.

gazdagságra tör. Avaág naág indulattal vágyódnak az tisztességre, dicsőségre, értékre, hatalomra; országoknak, népeknek birására, és felséges nagy dólgoakra. Szeretik az szép épületeket, drága öltözeteket, keresik az Fejedelmeknél Vraknál à nagyra becsületet: és ez ilyeneket olly igen kedvellik szeretik, hogy életeket, testeket, véreket jószágokat azokra való vágyakodásból szerencsére⁹ vetik. Annakokáért az *Fortunae bona*, a Szerencsének jovai az ö *Summum bonum*jok, Legföb javok: és egyéb jókkal nem gondolnak. Es ha ezekre kívánságok szerint eléggé szert tehetnek, mindeneknél Legbódogbaknak itilik magokat.¹ [5:]

3. Vizsontag az harmad rend, melly nem gondol ez világi mulatsággal, játékkal, gyönyörüséggel; kevéssé tekint-is az pénzre, gazdagságra, és efféle szerencse javaira: Ennek szüve, elméje sokkal fellyeb való dólgoakra vagyódik, ugy mint Mesterségre, tudományokra, bölcseségre, értelemre: szorgalmatossan tanulnak ifiuságoztól fogva, hogy az Tudományokban, nyelveknek tudásában egyebet fellyül haladhassanak: Szorgalmatossan igyekeznek tisztaságra, tisztességes életre és minden jószágos cselekedetekre. Es így minden serénységgel, munkával fáradsággal törnek, vágyódnak, *ad animi bona*, az elmének javaira, azokban tartják magokat bódogságosoknak, és egyéb dólgoakat mind semminek itilnek.

Lássuk meg annakokáért mind az három classit rendit, rakásit, ez világ javainak; és vizsgállyuk s-keressük fel szorgalmatossan, mellyik rendben és rakásban légyen és találtassék az Legföb jó.

Es hogy annyival közel jussunk az mi *Propositumunkra*, és célunkra, elsöben az *Summum bonum*nak, Legföb jónak némelly tulaydonságit kell meg mutatnunk, mellyeknek imez hármát jegyezzük itt fel.

Mert ha ugyan *Summum bonum*nak és Legföb jónak kellyen lenni és mondatni, tehát szükség előszer, hogy ö magában tökéletes igasságu légyen, és minden hamis festet szinnélkül¹⁰ meg

j Órszó: Vi-

Haromféle tulaydonsági az Legföb jónak.

álhasson. Másodszor tellyességesnek és minden fogyatkozás nélkül valónak-is kel lenni. Annakfelette harmadszor, álhatatosnak és nem ingadozónak kel lenni.

Mert ha az Legfőb jónak ez tulaydonsági nem vólná-^k[6:]nak, nem lehetne, nem-is mondathatnék Legfőb jónak. Oka, mert ha valóban igaz nem vólna, hanem hamis, és csak festet színye vólna, mint némelly jóknak vagyon kívül valami színyek, de valóban nem azok, az miknek láttatnak, nem viselhetné az Iónak nevét, nem hogy Legfőb Iónak mondathatnék. Miként az Citrin¹¹ szintén ollyannak látzik mint ha Gemánt vólna, de való igasság szerint nem Gemánt. Es az Glasiasticusis¹² drága könek látzik ugyan, de magában igaz valóssággal csak üveg és nem drága kö.

Hahol pedig nem Tellyességes vólna, hanem fogyatkozás találtatnék benne. avagy az ő tellyességes vóltát másunnan venné, avagy az ő jóságában megbántódnék, isméglen¹³ nem mondathatnék Legfőb jónak, az melynek minden fogyatkozás nélkül valónak kel lenni.

Hogyha pedig harmadszor, álhatatlan, és elmulandó vólna, és el hadná azt, az ki ötöt birja, ugy sem lehetne az Legfőb Ió, az melynek az embernél álhatatossan meg kel maradni, mind az életben és halálban.

Az Legfőb Ió annakokaért, Igaz, tellyességes, és álhatatos; és igaz, tellyes, és álhatatos örömet-is szerez azoknak az embereknek szívökben, az kik ez jót meg nyerték és birják. Az melly öröm igaz gyümölcse és munkálkodása, az Legfőb jónak, az mellyben áll az embernek igaz boldogsága. Mert az miképpen hogy az Legfőb jó, igaz, tellyességes, és álhatatos, ugy az öröm-is az melly abból származik, igaz tellyességes és álhatatos, és nem vétethetik el az embertől, az mint mi azt tulaydon helyen, az Isteni szent Irásból eléggé meg akarjuk mutatni és bizonyítani.^m [7:]

^k Órszó: nak,

^l A 6–7. lapon élőfej: ELSŐ RÉSZ Ez világnak sokféle javairól.

^m Órszó: Immár

1.

Valóban igaz.

2.

Tellyességes.

3.

Álhatatos.

Az igaz öröm gjümölcse az Legfőb jónak.

Immár azért az mi szándékunk és elintezésink¹⁴ szerint ez világnak javait, az mint azok három rendben állattak, vegyük előnkbe, és azokat è Regulákⁿ szerint, és ez ö három tulajdonsági szerint lássuk meg examinállyuk^o és fontollyuk jól meg, és az Istennek Igéjét, mind ez világ historiáit, és az régi bölcseknek mondásit fogjuk és hadgyuk ítélő Biráinknak ez dologban.

Es ezeknekutánna, az miképpen az serény és szorgalmatos méhecskék, mellyek sok és külömbkülömb féle virágokból szopogattyák az édes mézet; azonképpen mi-is az Isten igéjének szép kies, gyönyörű zöld mezején, és az mennyei Profétai és Apostali Irásoknak Paradicsomkertébe[n];^p és osztán az Pogány historiákon-is által járván, szorgalmatosan keressük és tudakozzuk fel, hogy ha ez Legfőb jó, mind ezekben, és külön valamelyikben, az Testnek, Szerencsének és elmének javaiban valaha fel találtattassék és megleltesséké?

n szabályok
o megvizsgáljuk
p Discursus: Paradicsomkertébé

MASODIK RESZ.

HOGYHA AZ *SUMMUM BONUM*, AVAGY AZ LEGFÖB IÓ, AZ AZ, AZ IGAZ, TELLYES ÉS ÁLHATATOS ÖRÖM *IN BONIS CORPORIS*, AZ TESTNEK JAVAIBAN TALÁLTASSÉKÉ?

MiDön az szent Ianos Evangelista ez Világot és annak örömét és kívánságit megszemlélte vólna, azt ő, annak természet szerint való igaz színéről, ki írta és ki festötte, imez igékkal: *Minden az mi ez Világban vagyon, az mind testnek kivansága, szemeknek bujálkodása es életnek kevelysege.* Es bizonyára ha ez^a [8:]^b világot meg tekintélyük, mit találunk egyebet ő benne? Mert ez világ fiai kik az ő *Datumokat*, *czélyyokat in corporis bona*, az testnek javaiban helyheztték, azoknak minden örömök, kívánságok az testnek mindenféle gyönyörködtetésében vagyon, azok minden vig-ságokat, örömöket, az énekekben tánczolásban, kardoskodásban,² játéokban vadászásban, jóllakásban, bujálkodásban, tisztátalankodásban *etc*, keresik. Szeretik az szép termetü személyeket, és az ő egéségekben, erejekben, ifiuságokban bizakodnak. Egy summában, Cyclopsok³ módgyára vad és rutalmas Sardanapalusi életet⁴ élnek, mindenféle bódultságban, tobzódásban, kevelységben, pompáskodásban és nagyra vágyó felfuvalkodságban mennek el. Es ezeket tartják magok menyországra gyanánt, és azt alittyák, hóg csak ők mindenkor vigságban és jóllakásban lehessenek, éyjel nappal dorbézolhassanak, czintalankodhassanak, és az Bacchus ökleletin⁵ vitézkedhessenek, tehát igen bódogok ők, és mindenek elégségessen meg vagyon és nem-is kívánnának magoknak jób és bódogságosb életet.

1. Ioh. 2. v. 16.¹

Esa. 5. cap.

Amos. 6.

a Őrszó: vilá-

b A 8—9. lapon élöfej: MASODIK RESZ Az Testnek gyönyörtüségéről.

Az mint ez ilyen életet az Bölcseségről írott könyvnek mestere meg írja, miként nódicsák^o tudniillik egymást efféle vigadozó életre ilyen igéckel: Nosza azért lakjunk az jelen való jokkal, és az örökséggel, mint az ifiúsággal úgy éllyünk. Ió borral és drága kenettel tellyünk meg. Ekessécsük meg magunkat rósa koszorukkal, minekelötte megszáradna, senki közzülünk ne legyen az ő bujálkodása nélkül, mindenüt hadgyuk jeleit az mi vigaságunknak, mert ugyan sincsen töb hasznunk benne.

Mert ez az régi dal, ének, mellyet ez mái napon is é-c[9:]nekelnek ez világfiai. Es szinte ezen éneket zendítették Esaiásnál amaz hizot atyafiak: és mostan-is igen mondga utánnok ez jelen való világ: Iertek el, ugymondnak az néma és crös testü ebek; Hozassunk bort, részegedgyünk meg borral, hólnap-is ugy lakjunk mint ma, vagy sockal jobban. Es az 5. *cap[ut]* után, igen világos formáját írja ki ez ilyen zabálódó életnek: Iay azoknak, ugymond, à kik jó reggel fel kelnek, hogy reszegekedgyenek, és mulatnak az bor mellett mind estvéig hogy az bor felgerjeszsze őket, kiknek lakodalmokban vagyon hegedü, lant, dob, sip, és bor. Az Vrnak dólगत pedig nem tekéntik meg, és nem gondollyák meg az ő kezének cselekedetit. Es más helyen, mond ez ilyen elázott társaságról: Imé meg bodultanak ezek az bortol, és szédelgenek az erős italtól.

Esa. 56. 11. 12.

Esai. 11. 12.

Esai 2^a. v. 2.

Es bizonyára igyenes⁷ példa, az mellyel tetczet az szent Léleknek, hogy ez ilyen ostoba társaságot szem eleiébe irassa. Mert nyilvánással ha ez széless elmeü ittass társaságot meg tekentyük, mit látunk egyebet ő benne, szörnyü, újálatos, iszonyu, és az mellett szárandó szomorü *Spectaculum*nál; jáczodás nézésnél, Cyclopsi vad zordon társaságnál, söt emberi formában öltözött együtt ülö, és környül szökdösö eleven ördögöknél! Mit hallasz ott egyebet, hanem hogy az el részegült bodult Bacchus fiai röhögnek mint az disznók! Bögnnek mint az tehének, orditnak mint az far-

c Őrszó: nekel-

kasok. Az melly éktelen élotról az Esaias Proféta viszontag örök Iayt kiált: Iay az kevélységnek koronáianak, az Ephraim részeginek, és az ő dicsőséges ékességének elhullo virágának, kik az bortúl tántorganak.

Esai. 28. v. 1.

Söt csudálkozván nézed ez csudas társaságnak csuda^d [10:]^e erkölcsöket, pepecseléseket,^{f, g} gyes-talásokat.^h Némellyek nevetnek, mások sirnak, egyik aluszik, az másik vigyáz, némelljek énekelnek és tombolnak. Némellyek üldögelnek, és nagy terhes dolgokról disputálnak. Láthatnál vagy kettőt benne, kik mint atyafiak egymást úgy szeretik, legottan egyszó miatt fegyvert rántnak és egymáshoz ütnek, vágnak. Söt az kik imént^g az szeretetnek miatta egymást ölelték, csókolták, egyszempillantásban egy mással özveharagusznak, egymast ölik, foytogattyák. Vgyhogy efféle zabálódó életről igazán mondgya az Bölcs Salamon: Kinek jay! kinek ohaytas? kinek haborgás? kinek oknélkül való sebek? kinek szemeknek veressége? Tudniillik az bornál mulatóknak, az kik mennek az jo bor korcsomáknak keresésére, és az töltött bornak megivásara.

Prov. 23. v. 29. 30.

Mint az böles Sirak-is mond: Az bor sok embe-
reket elveszt. Mint az kemence^h meg próbállya az
fegyver élit; ugy à bor à kevélyeknek szívöket,
mikor meg részegednek.

Syrach. 31. v. 30. 31.¹⁰

Micsoda szemmel nézheti azért az kegyes Isten
ez ilyen részeg csapokat és haragnak büdös edé-
nyeit? Minémü szemmel láthattják ezeket az
szent Angyalok? Mint fogják ök nézni az utolsó
napon ez ilyen dühösködő ördögöket?

Illyen életet élt Balthasar Király¹¹ az ő udvari
Nemesseivel és Palotás Aszszony népével, és nem
iszonyodot az arany és ezüst edényekből, az mely-
lyeket Nabuchodonozor az ő atya az Ierusalemi
templomból el prédált, az Mindenható Istennek

Dan. 5. Balthasar.

d Őrszó: erköl-

e A 10—11. — 14—15. lapon élöfej: Második Rész, Az
Testnek gyönyörűségéről.

f Discursus: epecseléseket

g Discursus: innént

h Discursus: kemencse

nagy gyalázattárára és csufolására, innia, és minden istentelenséget üznie cselekednie, miglen egy kéz à falon az ő életének és egész Csaszárságának végét, változását fel írná.¹ [11:]

Luc. 16. Az Gazdag.
Tekozló fiu.

Az gazdag ember szent Lukacsnál, minden n apon dicsőségessen és örvendetesen lakozott, és drága biborban bársonba öltözött. Azonképpen az tékozló fiu minden javait az kurvákkal és latrockal költi el.¹²

Alexand. M. Plutarch.
Curtius.

Igaz példáiát mutattyák ez ilyen életnek az Historia irok, az Nagy Sandorban:¹³ az melly egyébkint icles vitéz kegyes Monarcha volt, mindenféle jószágos cselekedeteckel fel ékesitetett, és Királyok eleibe adott kiváltképpen való példáia és tüköre az bölcseségnek, vitézlő bátorságnak, iószerecsés¹ jó hadviselőnek, igasságnak és tisztaságnak; az mennyire az lehetséges volt az pogány emberben: De mihelt az részegeskedésre és testi gyönyörüségre adta magát, az ő jószágos dolgaiban menten hajú törést szenyvedett, és rut, vad és fertelmes emberré lött. Altal verte, ölte vagdalta az legiób és nemesseb barátit és tanácsosit. Felgyuytotta és meg égette az Napkeleten való jeles és leg hatalmasb Persepolis várost,¹⁴ az melyben nagy Királyok neveltettek és mellyből sok nepek jó törvényeket hoztanak: Az melly város egyszersmind tiz ezer hajót minden szerszámival elkészitotett. Kedvezett volna bizonyára annak józan korában, de egy részeg kurvátul el hitettetvén, részegségében véghez kellett menni az szörnyü dolognak.

Persepolis Sandortul
meg égetetik.

Olly igen el merült volt az nagy ivásban, hogy az kik legkeményebben ihatnának azoknak országot, népeket és sok ezer forintot adna. mellyért sokan az ő udvarában az nagy itallal meg ölték magokat. Mert mint ő maga élt, ugy élt az ő egész hadi népe-is. Az hol ök mezőre kimentek, nem látott ember ott fegyverben öltözött vitezlő se.^k[12:]regeket, mint annak előtte. Fegyver dorék,¹⁵ sisak,

i Órszó: Az
j Discursus: iószerecsese
k Órszó: regeket

pánczél, pais félre tétettnék, kiki mind kannát, tálat, csészét, pohárt, üveget, borral tele palaszkot, hordozot kezében, és feiében rósa koszorút. önnön maga az Király magass folyosós padlásra vitetett fel mint az Bacchust szokták ki pingálni, kiirni. Koszorukkal, kannákkal, boros üvegphárokkal felékesitetvén. Az ilyen bolondult és dösölő étellel hamar időn nem csak életét vesztette el, hanem az egész Monarchiát, mellyet nagy munkával és jószágos cselekedetivel nyeret vólt.

Mayd hasonló példáia vagyon ez ilyen dösölésnek az rutalmas disznódi életnek az *Heliogabalus*,^l ¹⁶ Romai császár udvarában, és sockal az előt nem külömb tükör láttatot az Assyriai Monarchának *Sardanapalus* udvarában-is. Adta vólna Isten, hogy ez ilyen élet azoknál maradot vólna, és egyéb Keresztyén Vraknak, Feiedelmeknek udvarokban-is bé ne csuszot, omlot vólna: az holot efféle részegeskedő élet és zabálódás mayd ugyan szünetlenül gvakoroltatik.

Heliogabalus.

Sardanapalus.

Ez az csapás és nyavalya mint egy özönviz ki rohant mind ez egész világra. Német országra kiváltképpen és az mellet egynéhány Királyos országokra. Holot az népek ez ilyen dösölésre és disztelen részegségre annyira reá édesedtek, hogy nagy része azt alittyta, hogy ő nekik ez légyen kiváltképpen az ő örömeök és menyországok.

Németország

Olaszország, Spaniolország, és egyéb nemzetségek, utálatos paráznaságot üznek, és Sodomai¹⁷ gyalázathban élnek. Es nagyob része ez világnak ez utolsó időkben, minden ő *Datumát*, tzéllját minde-
nestől ez testi gyönyörűségben helyhezteti.^m [13:]

Az ki mostan keményen ihatik, az dólgot valóban megálhattya, és egyebeket itálával ki gyözhet, nagy jeles vitézi erős embernek tartatik. Ez illyenek közzül néha nag tisztességre, méltóságra emeltetnek némelleyek; Királyok, Feiedelemek, és Vrak környül kell naponként lenniük, fő tisztekben állattatnak, igazgattyák az udvarokat, tartományokat és az népeket. Nincsenek-is az Császa-

^l Discursus: Heliogabalus

^m Órszó: Az ki

rokhoz, Királyokhoz és Fejedelmekhez való *Legatió*kban, követségekben, és nagy dólgoznak véghez vitelére alkalmatossabbak, mint az kik jól ihatnak, sokat el emészthetnek, avagy az mint ők szoktak szólni, igen jól értnek az italhoz. Ezek lehetnek gazdagocká, értékesekké és hatalmasocká. Ezek nyernek pénzt, gazdagságot, Tartományokat, népeket. Nem külömben mint régenten Tiberius Császár,¹⁸ az ki ez okon Biberiusnak¹⁹ hivattatott; mely midön két nap és éyjel mind ivot vólna Pomponius Flaccussal,²⁰ és Lucius Pisóval,²¹ az egyiknek az egész Syria országot, az másiknak az Roma városán való *Praefecturát* és Tisztartóságot aiánlotta és adta.

Tit. c. ius

Görög Ország.

Italia.

Ihon ez mái napon-is ilyen az állapot. Görögország-is, Italia, és Francia Ország, mely nemzetek egyébkor, hogy az részegséget gyöölötk, az szabad tudományokra és nyelvek tanulására adták magokat, nagy dicséretesek vóltanak, ez gyalázattól most-is mint régenten olly kevéssé mentségessek. Mert még Plinius-is²² azt írja felöllök, hogy az ő ideiében nem csak ő magokat részegítették, bolondították a nagy itallal meg, hanem még az oktalan barmot-is az részegítő itatra kényszerítették.

Négy bolondok borivása Olasz országban.

Es az Paulus Diaconus Historiáiából²³ tudván vagyon;ⁿ [14:] Hogy Olaszországban 4 vén bolondok egymás közöt nem emberséges italt kezdettek. Mert mivel az első és az véneb 95. esztendő vólna, az másik hozzá közelb 87. az harmadik 66. és közzülök az ifiabbik 58.º esztendőbe járna: az véneb az ifiabbal ketten, az két közbölsöre annyi pohárbort köszöntek, az mennyi esztendeit az ő életeknek vethetnék öszve, ugy mint tudni illik 153.^p és amazok ezeknek meg feleltek az italban, és mivel hogy ők-is szinte annyi esztendőket ugy mint 153. hoztak öszve, ők-is ezeknek viszontag annyi pohárt offeraltak és itattak meg vélek. Az melly otromba italnak módgya még Német Országban, álig hallatott.

n Őrszó: Hogy

o Discursus: ifiabbik. 58

p Discursus: 151

Az mint azért hogy ezek minden ö *Datumokat*,
tzillyokat, az itálban, dösölésben helyhez tették,
azonképpen vadnak ollyak, kik az bujálkodásra,
avagy egyéb testi gyönyörüségre, világi örömré és
csufságokra legjenek haylandók, minden kíván-
ságok, kedvek és vigasságok csak azokban vagyon.
Eyjel nappal, minden szorgalmatossággal csak
azt üzük, keresük. Xerxesnek²⁴ az Persiai hatalmas
Királynak scmmiből nem volt fogyatkozása, az mi
ez világi gyönyörüségre szolgálna, és csufszági
játékra, de mégis parancsolatot bocsátot ki, az
mellyben nagy jutalmat ígér annak, az ki csak
valami uy csufszágos játékot és tréfát gondolhatna
és találhatna. Plutarchus írja, Az Antoniusról,²⁵
hogy ez egy Szakácsnak, ki egy vacsorát szépen
rendelt vólt, és az étkeket jól el készítette vólt,
egy Gazdag póljár jószágát aiándékozta. Olly igen
az testnek gyönyörüségére adta vólt magát ez az
Antonius, azonképpen az ö Felesége az Cleopatra-
is,²⁶ az ki egykor fel fogad-^q[15:]ta az ö Vrával,
hogy ö eggyetlen egy lakodalomban harmadfél
tonna aranyat elköltene. Lehetetlennek látzot
ez az Antoniusnak, helyén hadgya azért az foga-
dást, és eltellyesiteti, itélő biróiúl fogiák erre
az Lucius Plancust. Az Cleopatra, az mint szokása vólt
elkésziteti az drága lakodalmat. Az historiák
bizonyittják hogy ezek ketten mindenkor nagy
pompáskodásban éltenek, és egymásnak az Királyi
vendégség szerzésben semmit nem engedtenek,
hanem mindenik azon vólt hogy övé légyen à
gyozedelem. Midön azért meglett vólna az lako-
dalom, mond Antonius, hogy még közel sem költ
vólna arra harmadfél tonna arany. Igaz és ugy
vagyon, mond az Királyné aszszony; mert eddig
még csak az meg szerzés és hozza adás vólt, ez
után következnek az legjób.²⁷ Erös etzetet hozat
azért egy tálba. Csudállya az Király mit akarna
azzal cselékedni. Az Királyné ottan nyul az füléhez,
az mellyen olly *Orientalis*^r drága gyöngy függet,
az mellyhez hasonlót, az mint Plinius²⁸ írja, az

Xerxes.

Antonius.

Cleopatra.

q Órszó: ta az
r napkeleti

Napkelet soha nem hozott, és harmadfél tonna aranyra becsültetett, ezt ő leszakasztja, az erős etzetbe mártja, és hogy az, az ő természeti szerint hamar el olvadna, száíához viszi az tálat és egy itallal felhörpenti à harmadfél tonna aranyat. Emeli kezét az másik füléhez-is, az másik drága gyöngyöt-is le akaria szakasztani és el nyelni, Lucius Plancus menten az karjára esik, és nyertessé hadgya, és így menti meg hogy az másik-is oda ne kellyen.²⁹ Oh világ fiainak nagy bódultsága; à kik azt alittyák hogy csak arra születtenek és arra heljheztenek az Isten földének színére, hogy csak gabona emésztő férgek legyenek, és az lstennek drága nemes aiándékit olly okatlanul és haszontalanul kellyen el pázárlaniok, és meg emésztienek. [16:]^s

I.

Hogy ha azért ez ilyen gyönyörűségekben igaz Bódogság, és valóságos öröm találtasséké?

NOha ez mostani időben nagy részént az emberek az Testi gyönyörűségekben keresik az *Summum bonumot*, az az, az Legfőb jót, és azt alittyák hogy azokban talállyanak igaz és allandó örömet: és az gyönyörűségek magokban olyanok, hogy szép kedves külső színét mutassák az igaz, tellyes és allandó örömnék, és bódogságnak, és így az Világ fiainak sziveket és elméieket meg indityák és elfoglallyák; Mi mindazonáltal okos értelmű, bizonyos és álhatatos fundamentomokból az ellenkezőt mutattjuk meg. Először hogy az Gyönyörűségekben semmi igazságos; Másodsor hogy semmi álhatatos nincs; és annakokáért azokban semmi igaz, tellyes-séges és álhatatos Bódogság és öröm nem találtatik.

Elsőben, az testi gyönyörűségnek álорczáiát hamis színét az mellyel pompáskodik, vonnyuk le, és mutassuk meg hogy semmi bizonyos abban nincs,

Az gyönyörűségbe[n]
nincsen igaz bódogság
és öröm.

s A 16 – 17. lapon élőfej; Második Rész, Az Gyönyörűségekben nincsen igaz öröm.

és hogy az semmi igaz örömet nem nemzhet. Mert midőn ez megbizonyítatik ö magától-is a következők, hog à *Summum bonum*. avagy az Legfőb jó az Gyönyörüségekben nem találhatik.

Onnan kezdgyük pediglen el, az honnan leginkáb illik, és lássuk meg melly kedves légyen az Mindenhatónál ez ilyen gyönyörüségbe veszték, az balandó embereknek. Ha annakokáért az Isteni sz[ent] Irásban eltekintélünk,³⁰ mindgyárt azt talállyuk, hogy az Isten szent és tiszta valóság légyen, minden tisztátalanságnak valóban gyűlölöie, és ez^t [17:] ilyen barbaros és zavaros dólógát, ez veszet gonosz világnak rettenetessen megkünteti. Iay azoknak, ugymond Esaiasnál, az kik jó reggel fel kelnek, hogy részegeskedgyenek, és mulatnak az bor mellett mind estvéig, hogy az bor öket felgerieszsze, elhevitse. Annakokáért elkel vitettetni az én népemnek véletlen, és az ö tiszteletes embereinek, és köznépnek szomiuságot kell szenvedniek. Ennekokáért az koporsó-is igen ki teriesztette az ö hasát, és az pokol az ö torkát felötte igen feltátotta, hogy az én népemnek mind tiszteletessi, mind közönséges sokasága abba le szárljanak, és az kik ez földön gyönyörüségben éltek, mind gazdagok s-örvendezők, hogy minde nek le nyomattassanak, és az kevélyeknek szemei meg aláztassanak. Iay azoknak az kik serények az nagy italtra, és erős vitézek az részegségre. Annakokáért miképpen meg emészti az pozdoriát az lang, és az polyva semmivé lészen az lang előtt, azonképpen ezeknek gyükerek meg rothad, és ezeknek virágok mint az por elmulik. Mert az Vrnak, à Seregeknek Vrának törvényét meg utálták: és az Izraëlnek szent Istenének beszédét megkáromlották. Annakokáért geriedet fel az Vrnak haragja az ö népe ellen, és fel huzván az ö kezét annyira meg verte azt, hogy az hegyek-is meg rendülnének, és az ö holt testek elvettetvén hevernének az utzákon. Es mind ezekkel-is nem múlt még el az ö haragja.

1 Iohan[nis] 2 v[ersus] 15, 16.

t Órszó: ilyen

Essa. 5. v. 11, 12, 13,
14, 16, 22, 23, 25,

Ne szeressétek ez világot, se azokat az mellyek ez világban vadnak. Ha valaki szereti ez világot, nincsen abban az atyának szerelme, mert valami ez világban vágon (mint testnek kívánsága, szemeknek bujálkodása, élet-^w[18:]^vnek kevélysége) nem az atyától vagyon, hanem ez világtól, és ez világ elmulik az ő kívánságával együtt.

Ioh. 8. v. 44:

Innet én azt állatom; Az mi az Istentől nem származik, az gonosz lélektől kell annak származni; nem-is lehet igasság, hanem merő gyilkosságnak és hazugságnak kell lenni. Mert az Satan, az testi gyönyörűségeknek fundálója, atya az hazugságnak és az gyilkosságnak, annakokáért nem származhatik ő töle egyéb, hanem hazugság és hamisság, az igasságnak színe alatt; merő kedvetlenség az gyönyörűség színe alatt, merő kár és gyilkosság az haszonnak és kedvességnek színe alatt.

Es mely igen utállja az Vr Isten ez ilyen Epicurus³¹ vészett életet és rútalmasságot, eléggé megmutatta az vizözönben,³² és értésére adta ez egész világnak, midőn az első zordon nyers világ, az Istennek Lelkétől nem akarna vezéreltetni; és mind heába lenne, valamit az igasságnak praedicatora az Noë ő nékiek az Isten igéjéből jövendőlné; és ök mind csak öttek ittak; adtak s- vöttek, házassultak és házassítottak. Es semminek alítottak mindent, miglen szinte kezekbe adatnék az elhittel.³³ Annakfelötte ilyen panasz szók hallattanak az kegyes Istentől: Bánom én hogy az embert teremtettem!³⁴

Ha azért az Isten az vadonnan uy világnak nem kedvezett, hanem azt az ő haragjában, színe elől elvetötte, sokkal kevesbé fog kedvezni, ez megavult hideg világnak, az melly illy fölöttéb szertelenkedik: és nem eszik iszik mint az első világ; hanem szünetlenül szörnyen dösöl, duskáz és zabálódik. Nem ád, veszen vásárol, hanem hazud, csal, minden álnoksággal, csalárdsággal él, fortélyos prak-^w[19:]tikákkal,^x csuda nyuzással fosz-

u Órszó: nek

v A 18—19. — 24—25. lapon élőfej: Második Rész, Az gyönyörűségekben nincsen igaz öröm.

w Órszó: tikác-

x mesterkedésekkel

tással, usoráskodással kereskedik. Nem házasal és házását, hanem bátorsággal faytalankodik, kurválkodik, paráználkodik; Söt mindenestöl fogva Sodomain Venus hegyvévé változott, és az első világ gonosságának mértékét sokkal fellyül multa.

Nem ragadtaé meg az Istennek itileti az faytalan, bódult, részegült Sodomitakat az ő dufofulo dühösködésekben és minden napi dösölésekben és zabálódásokban? Nem elég keményen száraztottaé meg az pokolbéli tüzzel ez borral elázott nedves atyafiakat? Elengednéje tehát ez mostani rutalmasságot ez Gomorrai világnak?

Amaz tobzódó, frissen lakó gazdagnak nincsen mostan és nem-is léssen soha öröcké csak egy kis csöp vizecskéje-is az pokolbéli tűznek röttenetessen kénzo tűzében, mind abból az ő servettel,³⁵ buzával, serrel, borral. drága malosával³⁶ való bövelkődéséből, kedves Alakanticumából,³⁷ jóizü Hipocrassából,³⁸ csak egy cseppet sem kaphat mondom, ezekből, hogy az ő elszáradott nyelvét azzal egvszer meg enyhithetné és hivesithetné. Az mit azért az Isten illy nagy valósággal, és illy kemény haraggal és busulással megbüntetet, minden időben, és mostan-is hallatlan drágasággal, döghalállal, hadakkal és egyéb nyavalyákkal, országotat, városokat, naponkint ostoroz és büntet abban bizonyára keves bizonyos jónak, keves bódogságnak, és igaz örömmek kell lenni. Látni való azért hogy ezek à jók, ez illyen büntetendő kívánságokban gyönyörködésekben, ez világnak játékos csufságiban nem találtathatnak.

Es noha ez világi gyönyörűség az Testnek igen ked-v[20:]ves és jó iző, és az embernek szívét nagy szerelmetes szépszinnel foglallya el, és vonzza magához; de az vége s-kimenetele meg mutattya, hogy ez illyen gyönyörűség végtére nagy kedvetlenséget, unalmat, székséget, nyavalyát, és jayveszélét szerez: és mint az Madarászok addig mind édesdeden sipolnak, miglen az ártatlan sziveket az ő töriőkbe és hálóiokba hozzák; és mint az csipke bokrok kedves szint mutatnak, és szép

Genes 19.

Tobzódó gazdag. Luc. 16.

Az gyönyörűség kedves az testnek de megmar mint az kigyó.

y Őrszó: ves

róságokat hoznak; ha pedig ember beléjük kap, igen meg gyakdosnak³⁹ és megsértnek, úgy cselekednek az Testi gyönyörűségek-is. És mint az csalányok, hogy szép zöld színt mutatnak, de keményen megégetnek, ha ember hozzájuk nyúl; azonképpen az gyönyörűségeknek szép fényességek és kedves láttattatok vagyon, de kegyetlenül sértegetik, sebhettek, gyakdossák és furdallyák az sziveket és lelkeket. Igazán mondgya azért Salomon: Ne nézzed az bort mikor veress, mikoron mutattya az űveg-pohárba az ő színét; midőn peseg: kedvessen elcsusz jóllehet, de végezetre mint az kigyó megmar, és mint az mérges kigyó megcsip és megsért.

Prov. 23. v. 31, 32.

Az gyönyörűség sok
véteknek szülője.

Annak felőtte az Gyönyörűség nem csak ő magában iszonyu nagy bűn, melyet az igaz Isten keményen meg büntet, hanem sok egyéb bűnök-is nemz, az mint Salomon az meg említet helyen *v[ersus]* 33. szól: Osztán az te szemeid nézik az idegen aszszonyi állapotot, és gonosságot gondol az te elméd.

Az mindennapi látás hallás mutattya, mennyi bűnre, vétekre, gyalázatra taszicsa az részegség az embereket, és a példák bizonyították. Noé meg meztelenedik az ő fiai előtt. Az Loth vér ellen való gyalázatban léledzik az ön[n]ön² [21:] saját leányival, az mellyek az részegségnek ez szép gyümölcsét igen esmerték, kétségnélkül az gyakran való látásból hallásból, azért mondták: Adgyunk bort innya az mi atyánknak, és hályunk ő véle, és fogadgyunk magot az mi atyánktól, mert nincsen immár töb férfiú ez világon az ki velünk hálna az egész földnek módgya szerint. És noha mind két leányi tőle terebbe estenek, még-is azt mondgya az Irás, hogy Loth azt meg nem érzotte sem mikor lefekünnék, sem mikor felkelne: olly igen elnyomta vólt őtet az ittasság. Hogy ha azért ez eshetett ez illyen nagy szent emberen az részegség miatt, hogy illyen szörnyü vér ellen való bűnben keverednék, az mellyen embernek haia-szájai felborzadhatnának, mint őrizkedhetnének tehát meg ez álhatalan elméü, Bor és Ser mellet

Noé Loth.
Gen. 9. 22. Ibid. c.
19. v. 30. &c.

z Őrszó: saját

vitézkedő emberek az vétkektől és rútalmas gyalázatoktól?

Nem láttuké ezent az Istennek népén az Pusztában, mely az Mindenható Istent az Sinai hegyen az tűzből hallotta szólni, naponként látta az Istennek dicsőségét, es látható jelenségét az ő jelen voltának az Szövetség Sátorában: de még-is midőn à Moabitáktól az ő lakodalmokra és áldozattokra hivattattak, és vélek vendégeskedtek volna, à Moabiták leányival való kurválkodásra vetemedtenek, és azt oly nyilván és szemtelenül üzték, hogy az Zimri az Simeoniták Hadnadgya, egy Moabita Capitánnak leányával nyilvánással szemlátomást fertelmeskednék, nagy boszszontatásokkal Mosesnek és az egész gyülekezetnek, mellyek az Szövetség haylékának, aytala előtt állának és sirnának: Melly miatt ő-is az kurvával egygüt által veretett, és minden feiedelmei az Izraél 12. nem-^{aa}[22:]zetségének az fákra akasztattanak fel.

El halgatom itt minémü játékot indított Herodes az ő születése napián való jóllakásban, italban, tánczolásban, az Keresztelő sz[ent] Ianossal:⁴⁰ az mellyen nem csak ez szent ember, (az melynek ő gyilkossa lött) veszi feiét: hanem annyit főznek fonnak az^{ab} vacsorai tánczon, hogy mind attya annya s-leánzó, mind Kiraly s-mind Királyné és az egész ország elvész, romol miatta. Hasonlatosképpen midőn Holofernes-is töb ételt, italt vöt volna hozzáia, hogy nemmint az elöt völt szokása, à Iuditnak illetlen szerelmére geriesedett, és osztán az önnön feiét, és minden az elötte vett dicséretes gyözedelmét oda vesztette.⁴¹

Nemde az Nagy Sandor-is, nem az részegség miatt vetemedetté az mindenféle kegyetlenkedésre, szégyenre és gyalázatra? Nem azáltal vesztette oly hamar időn el az ő nagy dicséretes hírénevét, szerencsésiét, országát népeit, és mind az egész Monarchiát? Antonius és Cleopatra, az mindennapi részegeskedés által, paráznaságban, kegyetlenkedésben, és egyéb nagy bünökben estenek,

As Iaraállíták az pusztában. Num. 26.

Herodes.

Holofernes

Sandor.

Antonius. Cleopatra.

^{aa} Őrszó: zetsé-
^{ab} Discursus: és

Plutarchus.

Cambyses.

melly miatt osztán szerencséseiket, bodogságokat, legjób vitézlő seregöket, országokat, népeket, és egész ö birodalmakat, söt testeket, életeket mind elvesztötték, ugy hogy végre Antonius ö maga által verte magát, Cleopatra-is magát méreggel ölte meg, ez vólt gyümölcse az ö gyönyörü jóllakásoknak. Az mint Cambyses-is,⁴² részegségében az önnön hugát vötte feleségül, vér ellen fertelmeskedet: az ö öcsét meg öli; Hadi népét elüzi: az ország kincset eltékozollya, pazárollya, rútalmas vad étellel; mellyeket az Historiák rakással hoznak elő.^{ac} [23:]

Mivel hogy azért ez világi gyönyörüségeknek ilyen állapattyok, mint egy világos tükörben láthatni, hogy csak külső pusztza színét viselik az bódogságnak és az igaz örömnök, és az ö festett fényességekkel csalárdul és veszedelmessen foglallják el az embereket, kik természetek szerint háylándók az gyönyörködésekre, mellyek önnön magokban hamis és nem tellyes örömet nemzenek, és sok szomorúságokban, sérelmes bánatokban, az mint továbbad⁴³ meg értyük, vezetnek és eytenek.

Annakokaért *in corporis bonis*, az Testnek javiban, semmi *Summum bonum*, és Legföb jó nem találtathatik, az mint à Pogány böles Cicero-is mondgya:

Imitatrix boni est voluptas, malorum mater omnium, cuius blanditijs corrumpuntur, quae naturá bona sunt.^{ad}

Az gyönyörüség olly csorgó kút fö,
A' mellyből minden gonosz jötön jö:
Az jó örömnök csak hamis szine,
Semmi igasság nincsen ö benne.
Az hamis öröm nagy sérelmet hoz,
Ne bizzék azért bár senki ahoz.
Sok jóságoknak szép czemetéjét,
Elrontya, veszti minden gyümölcset.⁴⁴

ac Órszó: Mivel

ad A gyönyörüség a jónak utánzója, minden gonosz szülő-anya. Csábítása megrontja azt, ami természettől fogva jó. (Cicero: De legibus I. 45.)

Igazán mondotta azért Sz[ent] Agoston: *Seculi laetitia, est impunita nequitia, et sequitur aeterna tristitia. Momentaneum quod delectat, aeternum quod cruciat.*^{ae}

öröme s-gyönyörüsége az testnek,
Kárt veszedelmet, jajt hoz te lelkednek.
Rövid az öröm, mellyet tested érez,
De lelkednek örök sérelmet szerez.⁴⁵

II.

Az testnek Gyönyörüségei vallyon tellyességes bódogságot és örömet hoznak?* [24:]

Miképpen hogy az Testnek Gyönyörüségeiben, semmi igasság, avagy igaz bódogság és öröm nem találtatik; azonképpen semmi tellyességet, avagy tellyes bódogságot és örömet abban nem találhatunk. Mert minden öröm, kedvesség, és játékos csufság, az mely az testnek gyönyörüségéből terem, ezerféle veszedelmekkel és szomorúsággal vagyon meg szozattatván.

Ha midön valaki egy oly vigasságos társaság közé menend, alitván azt, hogy magát meg örvendeztethesse és az elviselt munka után magát megenyhicse, mint az Bölcs Salamon tanit az ő Prédikátorában, nagy gyakorta az ő reménségében meg csalatkozotnak talállya magát, és az örömet, az mellyet keres, semmiképpen fel nem találhattya. Söt ha midön reméni hogy valami kevéssé magát megörvendeztetheti, az-is ottan gyalázatoson fel fordul. Igen könnyen meg eshetik az örvendezés közben, hogy ember illetinél többett vagy kevesebett cselekedgyék avagy szólyon; az mi másnak nem olly igen tettzik, hanem gyalázatosságra fordittatik, és gonosz végre magyaráztatik. Az vigasságban ember igen hamar *Excessust*^b tehet,

Cap. 17. v. 8, 9.⁴⁶

ae A világ öröme meg nem büntetett bűn, és örök szomorúság követi. Pillanatnyi, ami gyönyörködtet, örökké tartó, ami kínozni fog.

a Órszó: Mikép-

b túlzást

az mellyel az Isten meg bántatik, és az lelki esméret meg sértetik és nehezitetik. Gyakorta némely valamit jó indulatból szól vagy mivel, de másoktól igen gonosz értelemre vonyattatik, mellyre nézve meg vettetik, és annál kevesebbec becületben tartatik. Némely jámbornak néha az értetlen és fajtalan emberektől olyyakat kell hallani, az mellyek ő néki kevesse tettezenek, onnét az öröm szomorúságra fordul, az melyből gyakorta kedvetlenkedés fed-^e[25:]dödés, és haborodás indul. Ez osztán szép kellő gyümölcse az igen nagy szorgalmatossággal kereset, és oly nagy kölcséggel szerzett öröme nek és meg enyhödésnek. Nincsené ez aránt⁴⁷ ugy az dolog mint az Cicero mondgya?

Voluptas saepius relinquit causas poenitendi, quam recordandi.^d

Testi enyhödést és rövid örömet, gyakorta bú, és nagy bánat követet.⁴⁸

2.

Egy vig orara, sok bánatos ora következik.

Cap. 14.⁴⁹

Ha pedig embernek vólt-is valaha vagy egy örvendetes napja vagy orája, minden efféle reá következő szomoruságnélkül, az mely noha ritkán esik, vagyon az helyett ellenben ez nyavalyás életben az embernek sok gonosz napja es orája, ugy hogy az előbbeni örömet és megvidámulást igen könnyen elfeledhetni, az mint az Syrak-is szól: Egy gonosz óra azt mivel, hogy ember minden örömeről elfeletkezzék. Es az pogány Plautus:

Ita dis placitum est, Voluptatem ut moeror, comes consequatur. Quin incommodi plus maliq[ue] illico assit, boni se obigit quid.^e

Tetzet az Istennek ez temporálás,^f

Hogy bünnélkül ne lenne az vigadás.

Ha kinek vagy egy öröme érkezik,

Arra sok ezer bánat követközik.⁵⁰

c Őrszó: dödés,

d A gyönyörűség gyakrabban ad okot a bűnhödésre, mint a visszaemlékezésre. (Cicero: De finibus bonorum et malorum II. 106.)

e Úgy tetszett az isteneknek, hogy a gyönyörűséget útitársként a bánat kísérje. Sőt mihelyst valami jó osztályrészül jutott, nyomban több kellemetlenség és baj következzék be. (Plautus: Amphitruo 635.)

f vegyítés

Sokszor esik, hogy midőn ember legnagyobb örömet alitana lenni, nagy véletlen és hirtelenséggel szörnyű szerencsétlenség és veszély fordul elő, és ez ilyen *repentina calamitas*,^g mind az egész örömet elrontya, és nagy szomorúságra fordítja.

Az Balthasar Király lakodalmának és lakásának, melyet ő az ő Fejedelmeivel, Grofival, alatta való nagyságos Vrackal, Vr aszszonyockal üzött és örvendeztetet, minémü vége lett legyen meghalottuk oda fellyeb, és meg mutattya az Bibliai Historia.

Midőn Holofernes az véle való fejedelmeckel jól iszik^h [26:]ⁱ és Iuditot hozattya, meg magát véle örvendeztesse és gyönyörködtesse, rútil megcsalatott az ő reménségében és az reménlett örvendezés, nagy veszélyre serelemre fordult, melyben nem csak életét, hírénevét, tisztességét vesztette el: hanem egész Hadi Seregét-is gyalázatos szaladásra jutatta, az mint meg mondatott.

Az Nabal öröme, vigadozása-is mint sózatott legyen meg, az historia megmutattya. Es midőn az Ammon az David fia Absolontól csalárdul vendégségbe hivatott és hogy immár az bortul vigkedvet-is vett volna, véletlenül agyon vereti meg öleti az Absolon, azért, hogy az ő hugát Thamárt meg szeplősítette volna.

Hasonlatosképpen az Iuda Királya az Ela, midőn Thirsában, az Arsa Tisztartó házánál örvendezne és vigadna, és boritallal magát meg terhelte volna, az önnön szolgájától Zimritől nagy véletlenül hirtelenséggel meg ölettetik; az mint azt-is az Bibliai historia bizonyította.

Szinte igyen lett dólga à Syriai Benhadad Királynak-is. Ki meg szállotta Samariát, dúlt fült, hatalmaskodott, bizakodott nagy sokaságu Seregében. Meg izeni az városba Achab Királynak: Így cselekedgyenek bár én vélem az Istenek, avagy annál-is inkább, hogy Samarianak minden pora

Holofernes.

1 Sam. 25. 38. Nabal. Ammon.

2 Sam. 13.

1 Reg. 16. 9.

1 Reg. 20. v. 10, 11.

^g váratlan csapás

^h Órszó: és Iu-

ⁱ A 26—27. lapon élőfej: Másod Rész. Az gyönyörüségekben nincsen igaz öröm.

elég nem leszen, hogy az én vélem való nép közzül mindeniknek csak marockal jusson; De meg felele az Izraëlnek Királlya és monda: Mondgyátok meg néki; ne kérkedgyék az ki fegyverbe öltözik, ugy mint az ki immár leveti az fegyvert. Midön azért Sátorában ülne, és ennék, innék az ő harmincz két Királyival, kik néki Segítségére jöttek vala, és hogy szinte bódult részeg vólna; ki^j [27:] ütnek az Samariabéliek: S-ö azt parancsollya, hogy elevenen fogják őket. De az Samariabéliek valakiket elől érnek mindeneket ölnék, vágnak, erre mind az egész hadi nép meg futamodik; és Benhadad öröme, vigassága nagy bánatra és keserüségre fordul; ugy hogy az felfuvalkodott vas vitézségü nagy Királynak az ő véle való 32. Királyockal nagy szégyennel kell szaladnia: és hálát ád az ő Isteneinek, hogy elevenen elszaladhatott.

Atila.

Minden Pogány Históriák rakvák efféle példákkal, mellyeket sok vólna előszámlálni. Atila⁵¹ az Magyaroknak kegyetlen Királlya, ki azt tartotta hogy ő *Flagellum irati Dei*, az meg haragut Istennek Korbácsa vólna, midön Királyi menegzeit vigan lakná, az ő nagy vigassága legottan nagy keserüségre változék, mert mindgyárt elhálásnak első éttzakáián, az ő ifiú mátkáiának karián halva találta. Efféle példákat az mi idönkben nem keveset értünk, hogy nagy örömek véletlen való hirtelen szomorúságra fordultanak.

Henricus.

Francia országnak Henricus 2. Királlya,⁵² minnekutánna 1559. esztendőben az Hispaniai Filep Királlyal frigyét kötöt vólna, és è frigykötésnek megerössítésére annak leányát feleségül vette vólna, és egyszersmind az ő Hugát Filibertus Hertzegenek adta vólna, és azt az Királyi és Hertzegi menegzöt Parisban nagy dicsőséges pompával és örvendetes vigaságokkal egynéhány napokon *celebrálná*, ékesitené mulatná, és azonközben az igaz *Reformatusok* anyaszent Egyháza, nagy szomorúságban és keserüségben vólna, ugy hogy ollyannak láttzanék, mintha az anyasz[ent] Egyház és az Isten Igéie, Francia országban már tel-

j Őrszó: ütnek

lyességgel^k [28:]^l oda lett volna, az Királynak minden helyeken ki adatot és felszegesztetett kemenséges parancsolattya miatt, mely által egész Franciában az igaz *Religio* mindeneknek, feiek, jószágok és életek vesztese alatt megtiltatott, és azon az hitön valók mind *proscribáltattak*,^m és szabad praedára bocsáttattak. Annakokáért Annas Burgaeus-is,⁵³ jeles tudós fő ember *Assessor*ⁿ az Parlamentumban, egynéhányad magával fogságra vitetik, és Momgomerius⁵⁴ őrizeti alá adatik. Es osztán Augustus hónap 10. napján, mikor az menyegzői öröm szinte jóvában volna, egymás után harmadnapig gyűröre ökledeztek,⁵⁵ és minden vitézi lovagló játékokat üztek, gyakorlottak volna, és az Király-is személye szerint az pályva futtató helyen volna, és minden lovas rendi játékban magát frissen forgatná, mivel vigkedvü Király-is volna; és immár jó hagyásnak okaért, Filibertusnak meg tisztelésére még eggyet futtatni akarna, egy törni való kopiát ad az meg említett Momgomeriusnak kezébe, és akarattya ellen-is kényszereti azt, hog ő véle megütközzék. Ez az ütközetben az kopiát az Királynak az mellyébe törí, mellyből egy száalka az Sisakon által, ahol à nem vólt jól békapcsolva, az szemében és fejében olly igen bément, hogv az Királynak először az szeme, osztán az nagy fáyaldalmoknak miatta esze elméie, végre kilenced nap után élete-is oda lenne és el veszne. Es ez öklelő hely nem meszsze vólt az vártól, az mellyben Annas és az ő *Evangelicus* társai fogságban tartattanak. Innen az menyegzei nag öröm, nagy búra, bánatra és siralomra fordult, és mind az aranyas Kárpitokkal, drága szünvegekkel megékesitetet paloták nagy hirtelen fekete posztóval vonattattak bé. Es à^o [29:] holot⁵⁶ annakelőtte Rézdobok, Trombiták, és mindenféle szép vigságos szerszámok zengettenek, és énekek musikák hal-

Annas Burgaeus.

k Őrszó: oda

l A 28--29. lapon élőfej: Második Rész, Az Gyönyörüségekben nincsen igaz öröm.

m számkivetésbe küldettek

n itt: ülnök

o Őrszó: holot

lattanak, ott minden elcsendesült, és semmi egyéb nem hallatot sirásnál, jaygatásnál.

Es mivelhogy az hirtelen siralomra vált örömekek historiáira jutni találtunk, még vagy kettőt elő kell számlálnunk.

Carolus VI.

Minckutánna mi az Franciai Henricus Királyról emlekezetet tettünk, jutat eszünkbe ez historia Franciában lett más dólgot-is, az mely ez időknek előtte az Hatodik Károly Királyon⁵⁷ esett Francia Országban. Egykor ez Vdvarában menyegzőt szerzett egy Nemes embernek, és mivel valamennyére gyengült vólt az feje, az tanácsosok néha csufos játékokat meg engedtek *néki, és akarattýára bocsátták. Ezen à menyegzőn az Vendégeknek, Aszszonyoknak, leányoknak, valami tréfas játékot akart készíteni. Magát azért más ött személyekkel, vadak formájára öltözteti; Az Király Oroszlány formában egész testét gyantával, szurockal, kenderrel len csepüvel mind bévonattya, hasonlóképpen az társait, mint az medvéket, farkasokat és egyéb vad állatokat nagy módossan és mesterségessen úgy formáltattya ékesgetteti. Es így eljönek estve az menyegzőre. Itt nagy *conkursus* és odafutás leszen, kiki minden látni akarja ez Királyi csufos játékot. Hogy azért ez vad állatok ott így tántzolnának, énekelnének, tombolnának; az Aureliai Lajos Hertzeg az Király attyafia, véssen egy gyertyát, azzal közel járúl hozzáiok, hogy az játékot valóban⁵⁸ láthassa, az gyertyából véletlen egy szikra esik az Királyra, felgyuytya azt, és azonképpen mind az töb-^p[30:]^q bit-is midön az Király óltalmára futnának, az melyre nag szörnyü mord kiáltás kezdetik. Ketten égnék és sülnék kegyetlenül, szörnyü sikóltással meg-is halnak: kettő közzülök harmadnapra az után hasonló jaygatással végezük életeket. Egyik az pintzébe ereszkedik, és magát borral, vízzel megöntözvén menti meg életit. Az Királyt az aszszonyok borittýák bé az ő hoszszu szoknyáiok-

p Órszó: bit-is

q A 30—31. lapon élőfej: Második Rész, Az gyönyörüségekben nincsen igaz öröm.

kal, és óltyák az kegyetlenkedő tüzet nagy szükségűs igyekezettel.

Szinte ilyen szomorú Tragoedia eset az mi idönkben, *Anno* 1570. egy N. városban, holot egynéhány atyafi N. Grófok, egyéb nemesekkel az ö Vrokat Fassángban meglátogatnák. Midön ezek az Fassángi örömben,^r az ö Vrokat N. és egyéb jelen lévő aszszonyoknak és leányoknak, valami Fassángos játékot, (vagy Mummensantzot,^s az mint néhol szokták) akarnának offerálni és mutogatni, ollá készitik magokat mint az Satyrusok,⁵⁰ vagy vad emberek, és bé vonnyák magokat szurokkal, gyantával, szöszszel, lennel és egyéb éléklékkel, midön azért játszodnának, szöknének, ugrálnának, egymásnak Mummensantzot, kártva, kotzka játékot nyuytanának, egyiknek közszülök elesik az kotzkáia. Egy gyermek, ki az-is ollan öltözetben völt, felakaria venni, és az gyertyától, mellyet kezében tartott, meggyullad. Az jámbor Gróf N. szánakodván az tűz miatt szenyvedö gyermecken, azt meg akaria segéteni; de attól ö maga-is felgyullad, csak hamar mind eggyig felgyuytogatták egymást. Az Gróf, kiváltképpen való gondviseléséböl, egy kád vizet készitetet völt efféle történhetö szükségre, hogy oda futnak az viz elenyészik. Egy nagy medentzét teli hoz egy inas, midön azért nagy sietséggel az^t [31:] palotába jutna, meg botlik s-el ontya az vizet. Más megint egy vederbe akar vizet hozni, ennek-is viszsa jötében ki esik az feneke: ott kezdetik az nagy rémülés szörnyü sivás rivás, jay veszély, kiáltás: és nagy keserves sirással kellet nézniek, hogy három Grofok ifiuságoknak virágában, három óra alatt, nagy kinnal és keserves kiáltással meg égnének, és életektöl meg fosztatnának. Erre minden vigadózás keserves szomorúságra fordult.

Albertus Cranciusban olvassuk, az Magdeburgi Lajos Ersekröl,⁶¹ ki midön Fassángban egynihány Nemeseit, és szölgait aszszonyokkal, leányokkal

Lib. 10. c. 31.**

r farsangkor

s álarcos mulatságot

t Örszó: palotá-

hozzá hivatta volna Kalbiaba, közel Magdeburg-hoz. Azockal együt egynehány napot mindenféle vigadozásban, jáczodozó csufságokban töltött el. ő maga az Ersek tanzcolással, tombolással, és egyéb furczálkodással egyebeket mind meg igyekezett haladni: Minden tréfálódásban csufolkodásban, mind első és utolsó ő maga akart lenni. Ez történik azért egy Hetfön, hogy estve hét orakorban, midön ez ilyen örömben tellyes tánczot folytatnának, egy kis tüzecke, mellyet csak egy inasis elnyomhatott volna, láttatik az Palotában, ez öket oly szertelen elrémitette, röttentette, hogy mindnyájan az Ersekel egyetemben, nagy sereggel futamnak az gradicshoz: az mely noha mind erős faragott kövekből vólt csinálva, még sem birhatta el az reá futott sokaságnak terhét, hanem megrepedezett és leromlott. Mellyről az Ersek, három szász emberrel együtt nyakra före esett alá: de mindnyájan éppen és sértetlen maradtanak, az Ersek kívül és három udvari Nemes ifiai kívül: kik ez esés miatt másodnapra meg holtak.^u [32:]^v Illyen módon ez à Fassángi játéknak és örvendezésnek-is szomoru és keserves lett az kimeneteli:

*Vsque adeo nulla est sincera voluptas:
Sollicitumq[ue] aliquid laetis intervenit.^w*

Nincsen állandó öröm ez világon,
Minden jóknak nagy változása vagyon.
Veszedelem jö az öröm napjára,
Es azt fordította jayra, nyavalyára.⁶²

Es így az-is eléggé nyilván vagyon, hogy semmi testi gyönyörűségben és világi mulatságos játéokban tellyességes öröm nem találatik.

^u Örszó: Illyen
^v A 32—33. lapon élőfej: Második Rész, Az gyönyörűségben nincsen igaz öröm.

^w Semmi gyönyörűség nem állandó, valami gyász mindig megszakítja az örvendetes eseményeket. (Margalits: Supplementum 282.)

III.

Hogyha vagyóné az Gyönyörűségben áthatatos öröm.

Mivel mind ezekből, az mellyek eckedig⁶³ béhozattattanak, elég nyilván vagyon, hogy semmi igasságos, semmi tellyességés, semmi állandóságos nem találtatik az testnek gyönyörűségében, mindazonáltal az következőkbe-is egykevessé többeden szemlélyüksze⁶⁴ meg, ez világnak gyönyörűségét, és melly igen állandó lehessen az, vizsgáljuk meg jobbadon.

Es bizonyára ha itt mi bé akarnók hozni, nem csak az Isten szentinek, hanem az Pogányoknak-is sokféle panaszolkodásokat, az gyönyörűségnek hamar elfutó vóltáról, és az nagy bánatos sérelemről, mellyet utánna szokot hagyni, azt mondom, hogy az időből-is fogyatkozásunk lenne.^a Csak ez azért panaszunkra és szánakodásunkra méltó, hogy à gyönyörűség, melly ő magában rövid és mulan-^b [33:]dó à mint az embereknek, à kik arra adgyák magokat, javokat és életeket elfogattya⁶⁵ és meg rövidíti, azonképpen mindenféle betegségekkel-is sanvargattya, és végezetre az igen idő előtt való halállal-is elveszti. Mert valamelly igen kedvessen és szerelmetessen az gyönyörűség magát mutattya, és édes pepecseléssel mosolyodik kire kire, midön valakit az ő töriben akar hozni; meg olly kegyetlen keserü és felötte ártalmas ő viszontag, midön az szegény embert Törébe^c akasztalta, és annak javaira, vérére, testére életére, tisztességére, hire nevére tör és vágódik, meg neheziti annak lelki esméretit, és végre idvössegétől-is megfosztja.

Mert à ki az gyönyörűségnek adta magát, soha semmi zöld ágra nem mehet az, vagy nem vehet semmi vér szemet,⁶⁶ és ha valami tisztességre valót nyert-is örökségül az ő szüléjétől, azt-is rövid időn nagy gyalázattal elkölti, vesztegeti, az mint meg látzik az tékozoló fiuban. Azért mond-

1.

Az gyönyörűség vesztit hozza minden jószágnek.

a Discursus: lenni

b Órszó: dó az

c Discursus: Törébe

Pro. 21. 17.

gya, az Bölcs Király: Valaki az gyönyörű jól lakást szereti, szükölködő léssen az: és az ki igen kedvelli az bort és az friss étkeket nem léssen gazdag. Es ugyan azon módon szól az 23. *caputban*-is *v[ersus]* 21. Az részeges és tobzódó szegény léssen, és szakadozott ruhában öltöztett az sok aluvás. Mond az Syrak-is: Ne örülly gyönyörűségeden, és annak társaságával meg ne köteleztessél. Meg lásd hogy szegénnyé ne légy az gyakran való vendégség miatt, mig semmi ne légyen erszényedben[n], és kölcsön kellyen kérned usorára.

Cap. 18. 33. 34.

2.

Gyönyörűség országot
és népet vesz.

Sött nem csak jószágokban vallanak pedig azok kárt az kik gyönyörűségben élnek, hanem ő miattok egyebek-is sokan kárba esnek, midőn az Isten az ő boszuállását és^d [34:]^e büntetését ő végettek, egész országokra, tartományokra és városokra bocsáttya. Annakokaért hogy Ierusalemben sokak éltenek gyönyörűségben, és jó reggel felkelvén az serénységgel való italra, és mind étzakáig az bor mellett ültének, és dobok, cymbalmok, lantok hegedük vóltak az ő jóllakásokban; és nem néztenek az VRnak dólგaira, és semmi gondgyok nem vólt az ő kezeinek cselekedetire, az egész népet fenyegeti azért az Vr Isten, és mond: Azért kell az én népemnek fogságra vitettetni és az ő jeless embereinek éhséget kell szenvedniek, és szomjuságot kell szenvedniek az ő köz népeinek.⁶⁷

Cap. 6. v. 8. 9.

Hasonló mondásokat forgat az Amos Prophéta-is: Az pompáskodók tobzódásának meg kell szünni: Mert meg eskütt az Vr Isten az ő életére, ugymond az Seregeknek VRa Istene; utáлом én az Iácobnak az ő kevélységét, gyülölöm az ő Palotáit, annakokaért kézben adom az várost, minden gazdagsáigival, és benne valókkal; és ha tiz emberek maradnának-is egy házban, ugyan még-is meg kell halniok.

Ez két bizonyságokat jól meg kellene gondolniok azoknak, az kik az bor italos menyegzőkre,

d Órszó: bünte-

e A 34–35. — 40–41. lapon élőfej: Második Rész, Az gyönyörűségeken nincsen igaz öröm.

és vendégeskedésre csüggenek; és azonban nem néznek az VRnak dólgaíra, és kevéssé törík magokat az Iosephnek sérelmén és kárán.⁶⁸ Es többire mindenkor nagy drágaság következik az országban és városokban, az tartományoknak és népeknek eldúlatások és pusztítatások mellet, midön az telhetetlen buza férgék és Bacchus tömlői illy haszontalanul pazárollyák, vesztik el az Istennek nemes ajándékít, az mint ismét fenyegetődik az Isten Ioél Prophétánál: Ser-^f[35:]kennyetek fel részegessek, és sirjatok, és ordicsatok mindnyajan ti bor ivók az mustért, mert elvétellett az ti szátoktól. Mert erős nép jö fel az én földemre, mellynek száma nincsen, és annak fogai ollyanok mint az oroslánnak fogai, és azoknak zápjai ollyanok mint az nöstén oroslánnak záp fogai: az à nép pusztittya el az én szölömet, és meg hámtya nyesi az én figefáimat és megh meztelenitvén meg mezteleníti és elhánnya azokat.

Ioél. 1. v. 5. 6. 7.

Igen nagy kár és ártalom ez, de az többi között imez sem leg kisebb, hogy az gyönyörűség az embernek nemesb javait tisztességét és jó hírét nevét eltolvajollya, és az helyett ellenbe, gyalázatos hirt nevet szerez ö nékie: Söt az mi nagyobb, gonosz lelki ismeretet ád belé egész életében. Mert az Bacchus sóldosit az ö lelki ismeretük éyjel nappal vádollya az Mindenható Isten előtt, az meg cselekedett bünökért és gonosságért, az mellyekbe ök az gyönyörűség által avatkoztanak, és hogy az Istennek nemes ajándékít olly haszontalanul el pazárlották.

3.

Az gyönyörűség hirt nevet vesz.

4.

Gonosz lelki ismeretett hoz.

Kicsoda sirathatná pedig eléggé meg, az nemes okosságának, drága eszességnek és értelemnek elvesztését és elrontását. Mert az Bacchus cselédi, nem csak tisztességektől, jó hirektől nevektől fosztják meg magokat, hanem minden ö okosságoktól, eszektől, értelmektől és érzékenységektől is, az mint Oseas Proféta mondgya: Az bor és must megesztelenít, megbódít. Ismét Esaias. Megbódultak az erős italtól. Es az bölcs Salamon (*Prov[erbia] 20. v[ersus] 1.*) Az bor csuffá teszi

5.

Eszet elmét vesz.

Ose. 4. v. 11.

Esa. 28. v. 7.

f Őrszó: kenne-

Syrach. 19. v. 21
és 32.º

az embert, és az részegítő állat vaddá és háborgóvá; az ki abban gyönyörködik nem léssen bölcs. Mert az bor és az aszszonyok, mond Syrák, meg bolondit-^g[36:]tyák az bölcseket. Es az kik az kurvákhöz ragazkodnak oktalanná, vaddá lésszenek. Más helyet ismét: Az bolond még bolondab léssen azok miatt, és addig piszmog és pattog, miglen jól meg patéltatik,⁷⁰ veretik és megsebesitetik; és azt-is kezdi mondani az Salamon példabeszédéből: Vernek azok engemet, de nem fáv énnékem, ütögetnek engem, de nem érzem.⁷¹ Bizonyára némellyek annyira jutnak, és nem-is tudgyák másod nap mint lett légyen, és mi esett raytok.

6. Midön pedig az vénség elérkezik, akkor éreztetik osztán meg, micsoda kárt tett légyen az Gyönyörűség az embernek: holott némellyek nagy nehéz édéssel⁷² kell vénségében megenni, az mit ifiúkorában aprított, és az mit kivetet azt béaratni, mikoron az szomorúság az szorgalmatos gondoknak nagy seregével rohan elő, és az test az ifiúsági zabálódással, szüntelen való dösöléssel, részegeskedéssel és bujálkodással megerőtelenült és megromlott. Akkor kel osztán az nyavalyás embernek az Budai mértékkel⁷³ meg fizetni mindent, valami kölcsönt ifiúságában vött, és az mit nagy vigasággal mettzet fel az meghiteles rovásra, nagy szomorúsággal kell öszvevetni és kifizetni. Sirák-is azt mondgya, hogy sokakat megbetegit. Ismét:

Az vénségben, bánatot
szerez.

7. Ez nagy jót, és ezt az jó egészségnek temérdek gazdagságát eljádzák, vesztik az Bacchus balgatag cselédi, és mindenféle betegségeket gyűytnek és szaporitnak.

Az testet meg erőte-
niti az gyönyörűség.

Cap. 30. v. 15.

9. És végre következik az halál az mint Sirac szól *cap[ut] 37. v[ersus] 34.* Az megeléghetetlen faldoklás miat sokan halnak^h [37:] meg, és ismét *cap[ut] 31. v[ersus] 29.* az bor ital sokakat elvesztett. Innen csináltatot imez vers:

Sokféle betegséget hoz.

Halált hoz.

g Őrszó: tyák
h Őrszó: meg

Ense cadunt multi, perimit sed crapula plures.¹

Sok emberek öletnek meg fegyverrel,
De itallal sokkal többen vesznek el.⁷⁵

Mint áthatnak pedig meg az gonosz napokon ez áthatatlan világi hösek? Mint mentheti meg Isten előtt magát ez ilyen csintalan ember, holot ekképpen ő maga löt gyilkossa az ő saiat testének. Bizonyára nagy serelem és keserűség, midön embernek az önnön fegyverében kell meghalni; és az istrangtól kell megfúlni, mellyet ő maga tekert nyakára. Micsoda mentsége lehetne ennek az élő Isten előtt?

Elhalgatom itt az örök kárhozott az mellyel az Isten fenyeget efféle részegségben gyönyörködöket: nem hozo[m] elő az örökké való jayt, mellyet azokra kiált az Vr Iste[n] *Esa[ias] cap[ut]* 5. *v[ersus]* 11. 24.⁷⁶ mondván: Iay azoknak az kik jó reggel felkelnek, hogy részegeskedgyenek. Innen vagyon hog az pokol nagyon fel nyitotta száiat, és szélessen feltátotta az ő torkát, hogy alámenyenek mind az nemesek és mind az köz emberek, mind az gazdagok és örvendezök. Es Ieremiasnál mond az VR: az ő kedveknek ideien tészek nékik lakodalmokat, és megrészegitem őket, hogy vigadgyanak és örökké való álmod aludgyanak, és fel ne serkennyenek, azt mondgya az Vr: Előhozom őket mint az bárányokat az metzésre. Szent Pál-is azt mondgya, hog az részegesek nem biriák örökségül az örök életet.

Es azért így lévén nem heába int illy hiven és valóban az Istennek lelke à gyönyörűségnek távoztatására, à melly az lélek ellen hadakozik. Es micsoda egyéb az mi életünk,¹ [38:] hanem szüntelen való harcza és viadala az Léleknek az testellen? és az testnek kívánsága és gyönyörűsége ellen! Az Istentől nem az gyönyörűségre vagyunk teremtetvén. Annakokáért ez harcz, annyival

¹ Kardtól sokan esnek el, de még többet vesz el az ital. (Margalits: Supplementum 86.)

^j Órszó: hanem

10.

örök kárhozatba eyt az gyönyörűség.

Cap. 51. v. 39.

1. Cor. 6. v. 10. Gal. 5.

Rom. 12. ⁷⁷

veszedelmesb, valamennyivel nagyobb valóság és serénkedés benne legyen. Egy ellenség az másikkal annyi bűt, bosszút és kárt teszen, az mennyit minden erejével tud, és tehet. Azonképpen az gyönyörűség nem keres egyebet mi rajtunk, hanem az mi idő szerint és örökké való veszedelmeket, mind testünkben, lelkünkben, jószágunkban és tisztességünkben. Mi mondathatnék ennél szörnyűsegesb és siralmasb! Mindazonáltal ez mind az örömmek, vigasságnak és enyhődésnek édes és ékes neve és színe alatt leszen meg. Ki nem kívánná az örömet, és az megenyhítő vidámságot? Ennekokaért veszedelmes ez az harc, és igen nehéz itt győzödelmet venni. Azért győzöttetnek annyi sok emberek meg ez harcra az gyönyörűségből, és verettetnek le az ideig való és az örök halálra.

Rom. 8. v. 13.

1. Cor. 15. v.

Erről mondatik az Isten igéjében: Hogy ha test szerint éltek, meg kell halnotok. Mert az test és az vér, nem bírja örökségül el az Istennek országát. Az kik azért test szerint élnek, nem lehetnek kedvében az Istennek. [Ad] Rom[anos] 8. r[ersus] 9.⁷⁸ Meg kell azért térnetek, ugymond az Istennek fia, és olyvá kell változnotok mint az kis gyermekek, hogy ha ugyan bé akartok menni az Istennek országában.⁷⁹ Nem azt kell cselekednetek az mi az testnek tettik, annak kívánságának eltöltésére.⁸⁰ Igaz elég hogy életünknek előbbeni idejét az poganyi akaratszerint költöttük el, midőn bujálkodásban, paráználkodásban részegségben, tobzodásban^k [39:] vóltunk foglalatoskodván *etc.*⁸¹

Rom. 13. v. 11. 12. 13.

Annakokaért ideje immár az álomból felsejkenünk, (mert mostan közeleb vagy[on] hozzánk az idvőség hogy nem mikor himni kezdettünk.) Az étzaka elmúlt, az nap elközelget, vessük le azért az setétségnek cselekedetit, és öltözzünk fel az világossághoz illendő öltözetben, mint nappal ékessen járjunk, nem tobzodásokban és részegségekben, nem ágyasházban való bujálkodásokban, és mértékletlenségben, nem versengésben és irégy-ségben, hanem öltözzétek fel az Vr Iesus Christust,

k Őrszó: vóltunk

és az testet úgy tápláljátok, hogy bujálkodó ne legyen.

Bizonyára az jó Isten alkalmasint való örömet, vigaságot és megenyhödést engedhet meg minékünk, elviselt munkáink és tisztünkben fáradozásink után, az mint az bölcS Salamon mondgya: *caputban*: Nincsen jób, ugymond, az embernek, hanem hogy egvék, igyék és vigadgyon, az ő fáradozási és munkái közben. Es ismét: Hogy az ember eszik és iszik, és él az ő keze munkájából, az mind Istennek ajándéka. Ismét: Nó azért egyed vigassággal az te kenyeredet, és igyad vidámsággal az te borodat, az miglen kedvesek Istennek az te cselekedetid. Legyenek fejérek az te ruháid, és az te fejednek kenete meg ne fogyatkozzék, ély az te feleségeddel, mellyet szeretsz¹ az te héában való életednek minden napjaiba[n], az melly feleséget Isten adott néked ez világon, mind addig mig az te héában való életed tart. Mert ez à te részed az te életedben és az te munkádban, mellyel ez világon munkáloszol.

Eccles. 7. v. 15.⁸⁴

Cap. 8. 15.

Cap. 3. v. 13.

Cap. 8. 9.⁸⁵

Ez ilyen aldó és tisztességes gyönyörködést mondom,^m [40:] az mely az embernek az ő munkájából, és feleségén gyermekein vagon, hogy az Isten elszenyvedheti. De ez ilyen örömmek módgya s-mértéke vagon és czéllya: és ez világgal minékünk úgy kell élnünk, mint ha nem élnék véle, és az mi jovainkal úgy kell élnünk, mint ha nem-is élnék azokkal. Feleségünkel, gyermekeinkel, ha vadnak, mint ha nem volnának: és az Christusért, nagy örömet elhadgyunk mindeneket, mint az szent írásban szellyell imitt amott mondatik.⁸⁴

Az jeles *Ingenium*vak, és fő nemes elmék, nem olly könnyen hadgvák magokat ez ilyen világi örömöktül elfoglaltatni, és meg akadályoztatni, és midön az testnek szükségére valót meg adták,⁸⁵ az mint Sz[ent] Pál tanit, ismet mégtérnek az ő munkájokra, és tiszteteknek dolgaira:⁸⁶ melyben ök

1 Discursus:
m Őrszó: az

híven eljárnak és forgodnak; abban ö nékik sokkal nagyobb örömök és gyönyörűségek vagyon, hogy nem mint az testnek minden gyönyörködtetésében.⁸⁷ Mert jól tudgyák hog minden ö dolgaikról és egész életokról, melyben mint viselték legyen magokat, számot kell adniok annak, az ki eljövendő itilni az eleveneket és az holtakat, az kinek Itélő széki elejébe, mindgyáján elő kell állanunk.⁸⁸

Iól tudgyák azt-is hogy ö nékik az Isten az mennyei Atya, az ö szent fiát nem csak közben járóul, Idvözítőül és Kegyelem Székül adta és állatta elejekbe, hanem példájul-is, az mellyet önékiek egész életekben és minden dolgaikban kellene követniok. Vt gyanánt-is adta azt, az mellyen járniok kellyen, és olly feltett jegyül és czélul, az mellyre minden meg cselekedésekben és elhagyásokban kellyen nékiek arányozniok. Az mint ö magaⁿ [41:] mondgya: En vagyok ez világnak világossága, az ki engemet követ, nem jár az setétségben, hanem életnek világossága leszen annál. Az világosság még egy kevéssé nálatok vagyon, járjatok abban mig nálatok vagyon, hogy az setétség réátok ne borullyon.⁸⁹ Söt igen-is tudgyák az világosságnak választott fiai, hogy semmiképpen nem illik az, hogy az ö Idvözítőjöknek tövis koronáia alatt oly géngel lány tagok találtassanak, tudgyák hogy nem-is illik azoknak az Christussal uralkodniok és örökösül részesülniok, az kik itt ez világgal szünetlen örömben és az testnek gyönyörűségében éltenek.

Ioh. 8. v. 12.

ⁿ Őrszó: mond-

HARMADIK RÉSZ.

HOGYHA AZ LEGFÖB JÓ, BÓDOG ÉLET, ÉS IGAZ, TELLYESSÉGES ÉS ÁLLANDÓ ÖRÖM AZ SZERENCSEBEN TALÁLTASSÉKÉ?

MInekutánna eddiglen azt mutogattuk meg, hogy az Testnek Gyönyörüségeiben, és így következőként akar mi testi jókban, semmi igaz, tellyességes és állandó öröm, és annakokáért az Legfőb jó-is semmi Kép; fel nem tudakoztathatik és meg sem találtathatik: Immár azért ez világi jóknak az második Nemét, mellyet az pogányok *Fortunae bona*, Szerencsének, vagy Szerencse javainak neveztenek, tekintéllyük meg, hánnyuk vessük meg, és minden szorgalmatossággal keressük fel azt, hogyha az Szerencsében, és az szerencse javaiban találtasséké az Legfőb jó, az^a [42:]^b nyugodalmas bódog élet, és igaz, tellyességes és állandó öröm.

Előszer az szerencsét ő magában lássuk meg; annakutánna az szerencse javait-is fontollyok meg és nézéllyük jól meg. De mind az által semmiképpen nem állunk azok mellé, az kik az szerencsének, pogányok módgyára, minden emberi dólgnak kedveszerint való igazgatására, kiváltképpen való Isteni erőt tulaydonitanak. Azoknak sem jóvallyuk vélekedéseket, az kik azt álittyák, hogy ez világon minden dólgnak csak változandó vak szerencsére és történetből¹ legyenek olyanképpen: Hanem midön mi az szerencséről szólunk, azon mi az Isteni *Providentiát*, elől elláto Gondviselést és Isteni igazgatást akarunk érteni, az melly szerint minden emberi dólgnak az Istentől nag csudálatosképpen igazgattatnak és vezéreltetnek.

a Őrszó: nyugo-

b A 42—43. — 44—45. lapon élőfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincs semmi igaz.

hamis^e [45:] csalárd héába való vélekedés legyen: és semmi bódog élet, igaz tellyes, állandó öröm és nyugodalom az Szerencsében nem találtatik, azt akariuk ezentől szem eleiben adni és megmutogatni.

I.

Hogy ha valami igazságos és bizonyos találtassék az Szerencsében?

Fortuna. NOha az Szerencse az Pogányok között¹² az legtudóssabbaktól és nemessebbektől, *rerum omnium dominának* ez egész világnak hatalmas Isten aszszonyának és mindenben regnálónak^f mondattassék és neveztessek, azért hogy ilyen nagy hatalma legyen ez földön, és hogy az emberek fiaival csak úgy játszik az mint akaria, az alsókat fölfelé, s- az felsőket isméglen aláforgattya: de ugyan azon Pogányok, ez Isten aszszonyt békötöt szeműven irták és pingálták ki, azért hogy semmi való-ságost és bizonyost nem találni ő benne, és hog azokat-is megvakittya, az kik ő reá bizzák magokat, az mint Cicero mondgya: *Non solum ipsa fortuna caeca est; sed etiam plerumq[ue] efficit caecos, quos complexa est.*^g

Vak az Szerencse és mindent meg vakit,
Valaki töle várja előmnetit.¹³

Es mivel hogy így meg vakittya az okos elmét, minden értelmes tanácskozásokat-is meg akadékoz és meg bont az mint ismét Cicero bizonyittya mondván:

Vita Fortuná non sapientiá regitur.^h

Az Szerencse bölcseséget úgy meg veszti,
Hogy abban előmenetre nem ereszt.¹⁴

e Órszó: csalárd

f uralkodónak

g Nemcsak maga a szerencse vak, hanem többnyire azokat is vakká teszi, akiknek kedvez. (Cicero: De amicitia XV. 54.)

h Az életet a Szerencse, s nem a bölcsesség kormányozza. (Cicero: Tusculanae disputationes V. 25.)

Nem valaé Saul világi bölcs és eszes Király, nem elég¹ [46:]¹ bölcsen és ravaszson fogotté minden dólghához David ellen! Azt mondgya szóval: Ne légyen az én kezem ő ellene: Mindazonáltal az ő leányát Micholt néki adgya feleségül, hog ötet az meggythesse, és veszedele[m]be vihesse, és általa az Philisteusok kezében essék: és csak száz Philisteusok Környülmertzés bőrét kéri tőle jegy ruhái aiándékúl. Mert azon igyekezett, ugymond az Irás,¹⁵ hogy azt az Philisteusok kezébe eythesse. Hogy az szándéka elő nem mehetet, gyakran akarta ötett dárdáiával az falhoz szegezni. Hogy ezt sem vihethi véghöz, meg parancsolgya, hogy Davidot éyjel házánál vegyék környül és szorítsák meg, és ágyából akarja előhozatni hogy megölettesse. Hogy ez aránt-is elszalad, egész életében mind utánna incselkedik leleskedik, és keménnyen kereszti az Izraélnek minden ezereiben. ő maga-is utánna megyen erős hadi Seregével, valahol lapangani érthetné. Gyakorta Davidot el-is árulták Saulnak. De mind ez sem használt semmit, mivel Isten és az Szerencse nem vólna véle.

Mely bölcsen, mely eszessen, mely okos ravaszkodással fog Absolon minden ő dólghához! Minden reggel az kapu előtt találtatik, barátságossan *insinuálgya*^k magát minden emberek kedvében, kiknek valami dólgek vólt az Királynál, meg öleli az embereket és apolgattya;¹⁸ így keresi az kulcsot az Királykodásra, még-is szóllgya az attyát az emberek előtt. Mehetnék csak én az Királykodásra, ugymond, bezzeg sockal jób előmeneteli lenne dólgotoknak; és ilyenképpen ugyan hozza lopta az embereknek sziveket. Magához csatolgya az alnok Achitophelt. Postákat küld széllyel egész Izraélbe, hogy midön az Trombita szót¹ [47:] hallgyák, készen legyenek. Vgyan megszaze elő-is viszi az dólgot. De mind ez sem használ néki, mivel az Isten, s-az szerencse meg vonta kezét tőle.¹⁹

Saul.

1. Sam. 18. v. 17.

1. Sam. 19.

1. Sam. 23. 24. 25. 26.¹⁴

Absolon 1. Sam. 15.¹⁷

i Órszó: bölcsen

j A 46—47. lapon élőfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincs semmi bizonyos.

k itt: belopja magát, beférkőzik

l Órszó: hallgyák,

2. Sam. 17. Nem elég eszessen, okossan, és serényen intézteé Achitophel-is az ő dolgát, és egy tanácsa szándéka az másikat éri, mint kaphassa meg Davidot, és meg ölhesse. De mivel arra az Isten semmi szerencsét nem adott néki, minden *praktikainak* füstben kellett menni.
- Haman. Azonképpen az Haman álnokságát *praktikait* próbállya, nagy bölcsen kezd dolgához, hogy az Mardocheust el veszthesse, de igen nagy hiba esett dolgában.²⁰
- Mardocheus. Nemde Scipio,²¹ Socrates,²² Plato,²³ Seneca,²⁴ Darius,²⁵ Xerxes, Pompeius,²⁶ Iulius Caesar,²⁷ nem bölcs, értelmes emberek, és nem eszes vitézljő Fejedelmek voltaké? Kik az ő dolgaikat nagy gondviseléssel forgatták, és mindenekett nag bölcsen meg gondoltak, az mennyire emberi okosságokkal és eszességekkel értek, ugy rendeltek mindeneket. De mi haszna lött, midön az Szerencse vélek nem tartotta.
- Xerxes. Xerxes az Görögökkel való hadát bölcsen és értelmessen kezdi el: sok esztendeig való készülettel alkalmaztattva magát ahoz, oly nagy és jó készületü Seregeket gyüjt öszve az egész napkeleten, hogy soha egyszer az miolta ez világ fen áll mezei táborra annyi nép nem vitetet, ugy hog az mint Herodotus²⁸ írja, egész folyóvizeket meg ittanak.
- Exercitus Xerxis. Vgyan ő maga Herodotus 7. könyvében, az Xerxes egész Seregeit, vizen és földön, az elöl utól szágúldók kívül, és az had után menő köznépnek csoport seregei kívül, egybe számlálván, ötven kétszer való száz ezernek, nyólczvan három ezernek, két száznak és húsz embernek találta. A mint^m [48:]ⁿ az jeles tudós ember az Gvielmus Budaeus-is^o,²⁹ Herodotusból így hozta ki, és az Görök igéknek tulajdo[n]sága-is meg mutattya. Noha azért így készítette és alkalmaztatta magát dolgához, és az Görögökhöz vizen földön nagy hatalommal fogott, de ugyan nem vólt véle az Szerencse, hanem minden dolga és szándéka semmivé lött.

m Órszó: az jeles

n A 48—49. lapon élőfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincsen semmi igaz.

o Discursus: Gvielmus, Budaeus-is

Az utolsó Dariusis³⁰ valóban azon vólt, és semmit kísértetlen nem hagyott abban, hogy mint legjób készülettel mehessen hadával Alexander ellen. Az mint önnön maga jelenti, az vitézek előtt tött *Oratio*jában. Az mi az én személyemet illeti, Szerelmes vitézim, én az én részemet cselekedtem és meg cselekedem: Annyi erőtt hadi népet hoztam öszve, mely mind az egész mezöt elborittya. Számlálhatatlan Sereg lovakat, fegyvert, hadi szerszámát készítettem, és köztök elosztottam. Hadi óltalomravalót, élést abrakot proviantot,^p az mennyi szinte elég és szükséges ez illven nagy és hatalmas hadi Seregnek, megszerzettem. Erre és nagy szép egyenes mezöt, az mellyet láttok Tábor helynek rendeltem, és minden ahoz való szükséges dólgoakra gondot viseltem.

Darius.

Curtius lib. 4.

De ez ő gondviselése ő néki ugyan semmit nem segithetett Alexander ellen, az kinek az Szerencse mindenütt mellette vólt, kit az Isten-is arra támasztot, hogy ő általa az Persiai Monárcsiát el töröllye, és annak kevélységét pompáskodását és felfuvalkodását megbüntesse.

Mivelhogy azért az Szerencsének ennyi hatalmasa vagyon az emberi életben, és az, az mit az emberek bölcsen elgondolnak és el rendelnek, gyakorta megbántya és akadékozza, mint találtathatnék tehát valami bizonyos és igaz az Szerencsében?^q [49.]

Es ha mi az dólgot vóltaképpen meg gondollyuk, mint örvendeztethetné ember magát oly igen az Szerencsével, holot természeti szerént mindenkoron igen álhatatlan és elmulandó, és semmi helyen álhatatossan meg nem marad. Sokkal inkább kell azért az szerencsén félni, hogy nem örvendezni. Mindenkoron annakokáért az bölcs és értelmes emberek, az kik à Szerencsének álhatatlan vóltát tudgyák, és meg gondollyák, az nagy Szerencsében igen félelmessek, és jövendő szerencsétlenségtől félnek, az mely bizonyval következik az nagy Szerencsére. Az gonosz szerencsében pedig

^p ellátmányt, élelmet

^q Órszó: Es ha

bátor szível és vidámsággal vadnak, ugymint kik után ottan hamar jó szerencsét remélhetnek. *Fortuna cum blanditur captatum advenit, et tum maxime metuenda,*^r úgy mond, Boëtius.

Az Szerencse ha kedvét nyuytya néked,
Nem valónak, csak tettetésnek hidgyed,
örizd magad mert álnokul hálót vét,
Ottan reád fordit gonosz Szerencsét.³¹

- 4.³¹ Söt az mindennapi meg tapasztalás, látás hallás bizonyította, hogy az jó Szerencse nem csak nagy félelmet szerez az embereknek: hanem merő nyughatatlanságot, fáratságot, bút, bánatot, sziv fájdalmat és sérelmet hoz: és hogy nincsenek nyavalyásb, és nyomorultab emberek, mint az kiknek minden dólgaikban vélek az Szerencse. Mert mivel az nem állandó Szerencse az ő természeti szerint, egykor végre elfordul, azok pedig semmi Szerencsétlenséget, keresztet és nyomoruságot nem szoktak: Az reáik jutot szerencsétlenségnek sérelme sokkal nagyobb lészen nálók, hogy nem az előbbeni örömök vólt. Mivel mind oly elmével vagyunk, hogy sokkal inkább kesergünk^s [50:]^t azon az mit elvesztünk, hogy nemmint ha azzal soha nem birtunk vólna, mint amaz Poëta mondgya:

*Quem res plus nimio delectavere secundae
Mutatae quatunt.*^u

Az kit gyönyörködtet az jó Szerencse,
Bánattal rongálja, mert el kél kécse.³³

Annakokáért midön valakitől elfordul az Szerencse, az kinek egy ideig kedvesen hizelkedet; és

r Amikor hizelkedik a Szerencse, akkor közeleg, hogy elragadjon, és akkor kell a leginkább félni tőle. (Helyesen: Publilius Syrus F. 2.)

s Órszó: azon

t Az 50—51. és 52—53. lapon élőfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincsen semmi bizonyos.

u Azokat, akiket a nagyon kedvező körülmények gyönyörködtettek, a megváltozottak inkább sújtanak. (Horatius: Epistolae I. 10. 30—31.)

azt komoron kezdi tekintélni, az kinek annakelőtte mosolygó orczáat mutogatott, és azt letaszigállya az kit elfelemelt³⁴ vólt; olyyankor az bánat és keserűség sokkal nagyob, hogy nem az előtt való öröm vólt vólna valaha. Es kívánhatná akkor az ember, hogy bár ötet az szerencse soha ugy meg ne örvendeztette vólna, az mint az böles Seneca-is mondgya:

Laetiores relinquit, quos Fortuna nunquam respexit, quam quos deseruit.^v

Dólgok sokkal jóbban vagyon azoknak,
Az kik jó szerencsét soha nem láttak:
Hogy nem kiket az meg örvendeztetett,
Ösztán rájok nagy sérelmet érezett.³⁵

Boëtius-is illyen értelemmel szól:

Mit becsüllöd ennyire az Szerencsét,
Ki szüntelen elfordul és hátat vét:
Mert az néked egyebet nem készítet,
Hanem bút, bánatot, keserűséget.
Mivel hogy töled meg nem tartathatik,
Ha ortzája töled el fordítatik.
Mi lehetne hát egyéb az Szerencse,
Hanem jövendő kinoknak követe.³⁶

Midön azért ez igazán igy vagyon, nem csuda hogy az emberek ily módnélkül sápolódnak, panszolzkodnak és ily szörnyön sirnak, jaygatnak; midön szerencsétlenség jö reáiók. Mert az ő Szerencséiebbe[n], az szerencsétlenséget, az jó időben, az gonoszt meg nem gondolták, az mint öket^w [51:] az Salamon praedikátora tanította: Az jó Szerencsének ideién ély az jóval, és az gonosz napot-is vedd jó neven.

Cap. 7. v. 14.

Igazán annakokáért az emberek fiai, nem sirattyák az raytok eset szerencsétlenséget, mert semmi uység nem történik raytok; ez természeti az szerencsének, és nem-is cselekedik az külömben:

v Vidámabbaknak hagyja meg a Szerencse azokat, akiket soha nem látott, mint azokat, akiket cserben hagyott.
w Órszó: az Sala-

hanem az önnön bolondságokat kell siratniok, hóg az Szerencséhez annyira biztanak, és annak álhatatlanságához magokat nem készítették, az mellyet ha megcselekedtek vólna, az szerencsétlenséget és nyomoruságot nagyob békességes türéssel, és embereb módra megviselhetnék, és nem félelmeskednének és nem bátortalankodnának az szerencsétlenségben. Mely sok jeles fő emberek, midön véletlen szerencsétlenség szállot reáiók, felötte igen csökkent elmével vóltanak és szomorokodtanak, és az ő keresztyekben nem-is vigasztalhatták, és gyamolithatták magokat? Láttjuk ezt amaz hires neves Romai fő Pólgár mesterben³⁷ az Ciceróban, mely aszszony emberül sir és javgat: *O Volucrem Fortunam*, ugymond, *quam cito omnia ex laetitia et voluptate ad luctum et lacrymas recidunt!*^x

O Szerencsének változandó dolga,
 Hogy nem távozik el csintalansága.
 Mely nagy véletlen, és hirtelenséggel,
 ő kedves játéki mint változnak el!
 Minden öröm és gyönyörködés végre.
 Változik sirásra, kcserüségre.³⁸

Ellenben pedig láttjuk azt-is, hogy az Istennek Szentí, még az Keresztben-is mely örvendetes elmével és bátor szível legyenek, mely álhatatossok, és békességes türok az nyomoruságokban, és im ezt mondgyák az sz[ent] Ióbbval: Az Vr adta, és az Vr vötte el-is. Aldot légyen az Vrnak neve. Ha az Vrnak kezéből az jót elvöttük, miért nem vennök à^y [52:] gonoszt-is jókedvel? Mert meg tanólták sz[ent] Páltól: hogy à miben vadnak azzal kellyen meg elégedniek, tudnak meg aláztatni, tudnak fel magasztaltatni, tudnak bővelkedni, és tudnak ehezniis, sokkal birni és nyomoruságot szenvedni.

Tob. 1. 21.

Phil. 4. 12.

x Ó, röpké Szerencse, milyen gyorsan gyászra és könnyre fordul minden az örömből és gyönyörúségből! (Cicero: Pro Sulla 91.)

y Órszó: gonoszt-

Es mint támaszthat az Szerencse az embereknek szüvökre igaz és valóságos örömet: holott az embert mindenféle bünre, kevélységre, kényességre, felebaráttjának megutálására és egyéb vétkekre indította? Mellyet az pogány Sallustius-is³⁹ megvallott mondván: *Lasciviam siquidem amant et superbiam res secundae*. Az jó szerencse szerez kevélységet, nagyra vágyó szívet, gyönyörüséget. Honnan az Isten mennyekben haragra indul, az lelki isméret megnjuktalanítatik, és minde[n] büntetésre csapásra ok adattatik.

Midön Balthasar az Babyloniai utolsó Monárcha, az szerencsére igen tamaszkodnék, vendégeskedik éyjel nappal az ő Vdvari nemesseivel, Vr aszszony népeivel, csufollya-is az igaz Istent, előhozattya az ezüst és arany edényeket-is, mellyeket Nabugodonozor az ő attya az Ierusálemi templomból elpraedált, iszik azokból az ő hatalmasival: és hogy mindenféle káronkodásokat üzne, az ő büntetése nékie egy falra író kéz által hirdettetik meg.

Balthasar. Dan. 5.

Amaz gazdag major ember, igen örvendez az ő gabonáianak bőv termésén, és az ő földének gyümölcsös vóltán, nem adgya az dicsőséget az Vr Istennek, nem-is ád néki hálákat az ő gazdag áldásiért: hanem arról vagyon számvetése, hova rakhassa azokat, az nagy sok jókat, és mint vigasztallya és örvendeztesse magát azokból. De midön az az ő számlálását sok esztendőkre vetette vólna, azon éyjel elvétetik tőle az ő lelke.² [53:]

Gazdag pór. Luc. 12

Hasonlóképpen sokan egyebek, ugymint Croesus, Alexander M[agnus] Pompejus, Caesar, Sylla, az ő nagy szerencséiek által nagy kevélységre, negedségre,⁴⁰ vakmerőség, bátorokodásra és egyébféle vétkekre és bünökre vetemedtenek, à mellyekre ottan hamar az büntetés-is elkövetkezet.

Es miképpen hozhatna igazán az Szerencse bizonyos bódog életet, és igaz örömet, holott szinte ő magában-is nem igaz, hanem csalárd, hamis, álhatatlan és változandó: és igen csudálatos-

z Őrszó: Hason-

képpen jádzik az emberek fiaival, hól tiszteli azokat, hól ismét legyalázza, szégyeníti. Mayd felemeli és viszontag megalázza. Gyakron nag' dicsőségre viszi, ottan ismét alátaszigállya, és sokkal mélyebben leveri, hóg nem annakelőtte felmagasztalta vólt. Ha most kedves szemmel tekint, menten ismét komor és harag szemmel néz reád. Ad, s-meg elveszi, és csudásson cselekedik.

Szerencsének játéka az ember.

P. Ventidius Gell. lib. 15. Noct. Atti. Masurius. Cicero[ue] Tus.⁴⁴ Plin. lib. 7. c. 43.

Vr Isten de micsoda egyéb az nyavalyás szegény ember, hanem csak *Fortunae ludibrium*, az Szerencsének játéka, az mellyel ő csak csufolkodik és nevetséget üz. Az mint Sabellicus^{aa} az P[ublilius] *Ventidiusról*⁴¹ ir, *Quem Fortuna luserit et luserit ad derisum usq[ue] mortalium*. Amellyet ugy meg játzodtatott, ugymond, az Szerencse, hogy senki eléggé nem csudálhattya. Midön még kicsiny gyermek vólna, az annya ölében kétszer vitetett mint egy fogoly az *Triumphalis* szekér^{ab} előtt: annak-utánna nagy szegény állapotban mint egy lovász legénnek, vagy szekérvezetőnek ugy kellett kenyerét keresni. Hogy pedig ismét az szerencse hozzá fordul, ez illyen istáló tisztogató mocskos állapotból olly jeles Vr emberré lészen, hogy először *Caesarnak* az Romai Császárnak követévé, osztán *Tribunus plebis*,^{ac} végre osztán^{ad} [54:]^{ae} tisztartó⁴³ és Romai Biró⁴⁴ lenne. De à *Caesarnak* kimulása után esmét elfordul töle az Szerencse, ugy hogy az város ellenségének kiáltatnék, el kell azért Romából szaladni. Nem soká az után, hóg az *Caesarnak* és az ő ellenséginek kétfelé vonyó pártosi meg békellenének: Nem csak az előbbeni méltóságra és dicsőségre jö vissza *Ventidius*; hanem legföb Püspök⁴⁵ lészen Romában, és végre Pólgár mester: és ugy viseli magát hogy fő Hadi vezérré választatik, és az ő vitézi serénységével meggyözte az népeket, kik az Naptámadati népek közzül egyedül szorongatták az Romaiakat, tudniillik az Parthusokat.

Pontifex summus.

aa Discursus: Sabellinus

ab diadalszekér

ac néptribunus

ad Órszó: tisztar-

ae Az 54—55. lapon élőfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincs semmi bizonyos.

Es ő volt az első, az ki az Parthusokon vett győzelem után Romában *triumfált*.^{af}

Szinte ilyen módo[n] nevezi Eunapius-is⁴⁰ à Ablabiust⁴⁷ *Lusum et pila[m] Fortunae*, az Szerencse játéki laptájának, mivel hogy alacson eredetből csudálatos Szerencse által nagy méltóságra és dicsőségre emeltetett, de viszontag gyalázatosan letaszitatott. *Constant[inus] Magnus*⁴⁸ ötlet oly nagy tisztességre emelte volt, hog ötlet *Testamentum*ban (az mint *Volateranus*⁴⁹ iria) az ő fia mellet, az egész Császári Birodalomnak Igazgatóiává és Gondviselőiév⁵⁰ tenné. De midön az Szerencse fordulna, számkivetésbe üzetik szinte Bithyniáig. Az hová ottan hamar megöletésére küldetnek egynéhányan az Császártól; Kik először az Császártól nagy becsülettel néki adgyák az levelet, mellyet megolvassván igen örvendezett. Megbátorodik. Kérdi hogyha az Császári bibor palástot-is elhoztáké vélek ő néki. Azok néki azt felelik, hogy nincsen semmi parancsolattyok; de az aytón kívül állanak és várakoznak, kiknek meg vagyon paran-^{ag}[55:]csolva, hogy az piros bibor ruhát reá adgyák: Ezek menten bé hivattnak, kik nékie oly veress biborruhát adnak, hogy mind az egész teste meg veressedik, és darabonként vagdaltatik.

Igy nevezi *Valerius Maximus*^{ah, 51} az Romai fő Pólgár mester Mariust⁵² *Fortunae luctationem*, az Szerencse hartzának és tusakodásának: Azért hogy ez az Szerencsének minden álhatatlansága és irégykedése ellen-is mindenkoron bátorságos szivel vitéz módra fel emelkedett.

Mert előszer ő nékie az Szerencse minden utát, módgyát az fő állapotra, méltóságra és dicsőségre elrekeztette, nem nézvén azt, hogy oly nagy serénkedéssel vólna rayta, mely véres veritékkel munkálkodnék hogy valamire mehetne. De valamelyfelé térült és fordult mindenüt héába esett törekedése. De midön az Szerencse fel kezdene serken-

Ablabius. Pila Fortunae.

Marius
Fortunae luctatio.

af djadalmenetet tartott
ag Örszó: csolva,
ah Discursus: maximus

ni, és ő reá kedves szemmel tekintene, ellenben ő néki minden ablakot, aytót oly szélesen kinyitott, hogy ebből az mindenképpen megutált és megvetett Mariusból, az jeles Marius lett, az ki mind az egész Asiát meghódította, ugymond Valerius Max[imus]. Ki az hatalmas Iugurtha Királyt⁵³ meggyőzte, és az ő *Triumfáló* szekere előtt haytotta. Az Német és Cimbriai⁵⁴ hadi Sereget eltörlötte. Melynek két győzedelmi jelenségi Romában most-is láttatnak, az ki hét izben volt pölgár mester: Ki Romából elüzetett: de ottan hamar ismét haza hozatott: az ki *proscribáltatott*, és számkivetésre *sententiáztatott*:^{a1} de mindgyárt viszontag *proscribálta* és számkivetésbe üzte az ő ellenségit. *Quid huius conditione inconstantius*, ugymond az Historicus? Kinek volt valaha álhatatlanság, csudálatosb, és^{ak} [56:]^{a1} változandób szerencsése? Hogyha a nyavalyások, szegények és megutáltatottak közé számláltatik, téhát bizonyára senki nem volt nálánál megvetetteb, és nyomorultab: Ha pedig ember az igen jó szerencsések közzé számlálandgya, nyilván mindeneknél legszerencsésebbnek találhatik.

Valerius^{a1} M. lib. 6.
cap. 11.⁵⁴

Oh micsoda ez földön az embernek élete! Mint hanyattatnak idestova széllyel az vakszerencsétől az szegény nyavalyás Adámfiak! Miképpen az hajó, az háborus tengeren, mely az nagy vizi haboktól idestova hanyattatnak. Mayd igen elfelemelkedik, ismét hirtelen lesuhad az tengeri mélységre. Vgy cselekedik az Szerencse-is: és így üzi játékát az szegény nyomorult emberekkel. Nagy dőlőkre fel emeli azt, és viszont menten az földre hagyítja azt.

Alcibiades.

Erről világos példánk vagy az Alcibiadesben⁵⁶ az Athenási jeles fő Feiedelemben: melynek csudálatos Szerencséséről *Plutarchus* hövségessen ír: de Valerius Max[imus]⁵⁷ egy summába foglalván mond: hogy ezt az embert az Szerencse és az Szerencsét-

a1 ítéltetett

a1 Discursus: Valeirius

ak Órszó: válto-

a1 Az 56 – 57. és 58 – 59. lapon előfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincs semmi valóságos.

lenség egymás között hasonkétfelé osztották.⁵⁸ Az Szerencse ő néki nagy fő nemes eredeti Nemzetséget, bővséges gazdagságot, szép ábrázatot, természet: az Athenásbéli Pólgárokhoz hozzája nagy jókedvét és szeretetét, az főbséges méltóságot és dicsőséget, erőt, hatalmat, jeles jó *ingeniumot*,^{am} és nagy bölcseséget adott. A Szerencsétlenség ellenbe[n], kárhoztatta, számkivetésben üzte, javaitól megfosztotta, szegénységbe, Pólgárok gülölségébe és irigységébe, és végre keserű halálba hozta.

De mire hozunk ily pogány példákat elő? Az Istennek minden Szentei világ kezdetitől fogva, az csalárd^{an} [57:] szerencsének, álhatatlanságát és hamis fogásit, ravasz álnokságát eléggé vözték eszékbe és meg tapasztalták. De nem bíztak ők az szerencséhez: hanem mindenkoron az Mindenható Vr Istennek kegyelmes gondviselésére, igazgatására, őrizésére, őltalmazására néztenek: Az kinek akarattyanélkül, igen jól tudták azt, hogy ő raytok még csak egy leg kisebb dőlgočka sem eshetik. Az mint David szól: Az ki lakozik az felséges Istennek reytekében, és az hatalmas Istennek árnyékában nyugoszik; azt mondgya az, az Vrnak: En őltalmam vagy, én erősségem, én Istenem, és te benned bízom.

Psal. 91. v. 12.⁹⁹

De mindazon által ugyan meg kellett az Szerencsének csalárdságát éreznie, az mint ezokért felkiált sz[ent] Agoston: *Surgat nunc Adam, cum omnibus posteris, etc.* Kellyen fel az Adam minden ő utánna születekkel és mondgyák meg mindnyáian és vallyák meg: Hogy ha valaha közülök élte oly, az ki oly szerencsés lett volna, hogy ő néki mindenekben az ő szívének kivánsága szerint lett légyen dólga; és soha semmi szerencsétlensége nem lett volna. Mert bizony az, az mint ő maga-is mondgya az Istennek szentiről: *charissimus Deo, plenissimus flagellis*: Mennél szerelmesb keresztynén, annál nagyob kereszt feién. Mert az mint az Sóltár mondgya: Csudálatosképpen vezérli az Vr az ő Szentit! Es többire mindenkor az Itiletnek az Vr házától kell elkezdetni.

Psal. 4. v. 4.⁹⁹ 1. Petr. 4. v. 17.

am értelmet
an Órszó: szeren-

Kicsoda nyert minden emberek közül nagyobb kegelmet az Vr Istentől, ki volt nagyobb és az Isten házában hívségesb Mosesnél? Nem volté ő néki az Vrral barátságos *conversatio*ja,^{ao} és kedves eggyesége? és látta az Vrat színről^{ap} [58:] színre? Nem ő néki kellett volnaé azért mindeneknél legszerencséssebb és vigasságosb embernek lenni az egész földön? De mit mond az Irás? Sokkal inkább sanyargattatott ő mindeneknél. Mert mindenelőtte születtetett volna, immár halálra *sententiáztatott* az Faraó Királytól, egyéb Izraélita gyermekekkel egyetemben.⁶¹ Mihelt pedig ez világra születik, az önnön anyjától, ki ötett ez világra hozta az Nilus vizében vettetik. Az szörnyü *Crocodilus*oknak és halaknak ételül adatik. De az Faraó leányától Termutidistől megtaláltatik, felvétetik, annak fiává választatik, az Királyi udvarba uri módra neveltetik. Midön felnöt volna, és az ő jóságait esmérné, Hadi fő Vezérül választatik à Szerencsenek⁶³ ellen az kik AEgyptumban béütöttek volt. Ott ő nagy dicséretet, hirt nevet nyert, hogy az Szerencseneket elkergette, és tulaýdon országokban-is igen szorongatta. Honnan ő bizonyos reménséget vött az Corona felöl, és az Királyi *successio*⁶⁴ felöl. De legottan, (az mint Iosephus és Sabellicus iriak) meg fordult az ő Szerencséje, és az ki azt alította hogy Királlyá lehessen; az egész országból *proscribáltatik*, számkivettetik; és ha el nem szaladot volna, oda let volna élete.

Sok ideig osztán idegen országban juhokat kellett őrizni. Akkoron változik állapotya, midön Isten ötet az ő Izraélita népének fő Hadi Vezérévé teszi,⁶⁵ hogy az AEgyptomi szolgálatsnak házából kihozná, és ő általa Faraó Királyt megbüntetné, az verös tengeren és az Pusztában sok csudákat tenne, és az ő Törvényét nékie adná.⁶⁶ Honnan ő mind az egész világon sokkal híresb nevesbé lött, hog nem mint az elöt volt.^{ar} [59:]

Moses.

Num. 12. v. 7. 8.

Exod. 3. v. 1.⁶²

Iosephus lib. 2. cap. 5.⁶⁴
Sabellicus lib. 1. 7. cap. 8.

ao érintkezés, társalkodás

ap Órszó: színre?

aq utódlás

ar Órszó: Ihon

Ihon mely csudálatosképpen bánik és jatzodozik az Szerencse, az Istennek meg engedéséből, még az Istennek fiaival-is és nagy Szentivel. Sok több példákat-is hoz Sabellicus elő ugyan azon helyen a bizonytalan szerencsének csalárdságáról; Iacob Patriárcháról,⁶⁷ Ióbról,⁶⁸ Davidról, Ioásról,⁶⁹ *Gregorio Septimo*,⁷⁰ *Sarra Columnio*,^{as, 71} *Ludovico Sfortia*,⁷² *Servio Tullio*,⁷³ *Fustidio*,⁷⁴ *Ventidio*, *Fulvio*,⁷⁵ *Metello*.⁷⁶ Mellyek mivel rész szerint az sz[ent] Írásból, és az ő Historiájokból esmeretségek; Más részént az világi Historiákból meg olvastathatnak, mi rövidségnek okáért itt elő nem hozzuk. Hanem csak egyet vagy kettőt említünk meg.

Ki lehet szentségesb Davidnál? Ki volt bölcsseb Salamonnál? Micsoda Királyok vóltanak ez földön az Istentől több jókkal és gazdagságokkal megáldattatván, fellyeb tiszteltetvén, és kiknek vólt jó hírek nevek meszszeb teriesztetvén? Mely Királyok vóltak viszontag ez földön több Keresztel nyomorgással, sanyarusággal meglátogattatván az önnön házoknál, udvaroknál, mint ezek? Nem igen sok jó napiai vóltak David Királynak ez földön. Egész élete tellyes vólt nyavalyával, nyomorusággal, mint az ő drága szép *Psalmusi* mutatták. Ifiuságának idejét, az kergetésben és számkivetésben tölti el.⁷⁷ Midön az Királykodásra mégyen, ellene támad az egész Izraël, Tiz nemzetségek, és Isboset az Saul fiát tészik Királlyá.⁷⁸ Ezekkel hazáiában való hadat kellett néki viselni egész nyölcz esztendeiglen.⁷⁹ Minekutánna az birodalmat kezéhez véski; ellene támadnak minden pogányok és mind az környékbéli Királyok. Az Philisteusok,⁸⁰ az Moabiták, *Hadad Ezer*,⁸¹ az Syrusok Damascusból, az Edomiták, az Amalekiták,⁸² és Ammoni.⁸⁴[60:]^{au}ták.⁸³ Az ő tulaydon házánál indit az Vr Isten mindenféle szerencsétlenséget és veszélt. Ammon az David fia, megszeplőségi

David.

Salomon.

David.

as Discursus: Sarra, Columnio

at Őrszó: ták. Az

au A 60—61. és 62—63. lapon élőfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincsen semmi bizonyos.

Thamárt az ő mostoha hugát. Mellyért meg öli őtet, az Thamar bátyya az Absolon, és kifút az országból.⁸⁴ Midőn pedig az attyával alig békéllet volna meg, ki űzi azt országából,⁸⁵ megfertezteti fényes nappal az egész Izraél szemei előtt az ő attyának ágyasit és aszszony népeit.⁸⁶ Egész hadi Sereggel mégyen az Attya ellen, fel akad az cserfa ágak közzé,⁸⁷ és három dárdával veretik által az szüve,⁸⁸ mint az szent Irás, Samuél könyvében különkülön helyeken bizonyította. Mind ezek kesergették az David szívét; menyi szidalmat, csufoltatást szenvedett ő ez miat ellenségitől és barátítól? Hogy ez ilyen nagy szentséges Proféta házánál-is, ilyen botránkoztatás, pártütés és vérontás indítatik. Mely miat meg szakadhatot volna az ő szive, hogyha az Istennek kegyelmével és irgalmasságával nem vigasztalta volna magát.

Augustus.

David Király mellé állassuk Augustus Császárt,⁸⁹ az ki ennek Historiáját olvassa, eléggé nem csudálkozhatik az Szerencsének csálárdságán, mellyet cselekedik az legfőb személyeivel-is az egész emberi nemzetségnek. Az Szerencse és az szerencsétlenség egyaránt osztoztak ez Császárral-is. Az birodalomnak igazgatásában igen szerencsés, házánál pedig mindeneknél legszerencsétlenb volt. Az szerencse ötet fővé tőtte, és à Romai Monárchianak, az egész világ birodalmának kezdőiévé, midőn alig volna hús esztendős. Nagy erős hadakat viselt, minden ellenségit meggyőzte, és békességet szerzet ez egész világon. De azonközben az szerencsétlenség ezen az nagy és egyébként, szerencsés Mo-^{av}[61:] nárchával-is igen széless mostoha kézzel bánt, és az ő hatalmát ennek Császári testén, igen gyakorlotta, mellyet igen nehéz fogvatkozások és betegségek alávetett, magtalan házassággal, leánnyal, annak gyermekeivel és egész nemzetivel szomorított. Honnét meg tetzik, hogy nincsen ez földön oly szentséges és felséges rend és állapot, az melyben az Szerencsétlenség nem rognálna, és az holott az csalárd Szerencse az ő álnok csin-

av Órszó: nárká-

talanságát ki ne mutatná, az mint az Poëta-is megvallya.

Ovid. 4. de Ponto.

*Ludit in humanis divina potentia rebus,
Et certam praesens vix habet hora fidem.
Tu quoq[ue] fac timeas, et quae tibi laeta videntur,
Dum loqueris fieri tristia posse puta.^{aw}*

Az emberek dólzában ez világon,
Az Szerencsének sok játéka vagyton.
Nincsen oly óra, nincs oly szempillantás,
Hogy ne láttatnék tőle csalárdkodás.
örizkedgyél te-is azért szüntelen,
Az Szerencse hogy ne eytsen veszélyben.⁹⁰

Láttuk ezent *Iustinianus*ban,⁹¹ ezen nevéen az nap keletre való Romai birodalomnak Constantinápolyban lakó második Császársban. Ezt egy *Leontius* nevü *Patricius* megfogja, és az orrát elmettzeti, és Chersonába⁹² küldi *exilium*ban, vagy számkivetésben. Három esztendő mulva *Leontius*t, *Tiberius* viszont meg fogja, hasonlóképpen az ő orrát-is elmettzeti, és fogságba vetteti. Azonban *Tiberius* szüvében gyanóság geried egy fő nemes *Vrra*, *Philippicus Bardanius*ra, mint ha ez az ő Coronáira vágyódnék. Ez gyanóság annyira mégyen, hogy azt láttya álmában *Tiberius*, mint ha egy Saskeselyő repesne az *Philippicus* feién: Elüzi annakokáért, és Chersonába küldi számkivetésre *Iu-ax*[62:]*stinianushoz*; *Iustinianus*-nak-is halálára igyekézik: ez pedig à Török Császársához *Chaganushoz* folyamodik; ki néki felvészi ügyét, gondgyát, feleségül néki adgya hugát és viszontag az ő előbbeni Császárságában helyezteti, megfogja és megöletti *Tiberius*t. *Iustinianus* még az fogságban talállyá az ő ellenségét az *Leontius*t, az ki az ő orrát elmettsette, az mely fogságban ezt *Tiberius* vet tette vólt, és valóba[n] megál-

Iustinianus.

^{aw} Az emberi dolgokban isteni hatalom játszadozik, és alig biztos a mostani óra is. Féj hát te is, és gondolj arra, hogy ami most vidámnak tűnik, amíg beszélsz, szomorúvá lehet. (Ovidius: Ex Ponto IV. 3. 49–50, 57–58.)

^{ax} Órszó: *stinia*-

ki ö véle frigyét vetet vólt, oly igen jó szerencsés vólna, hogy valamit kezdene mindenben kedve szerint való előmeneteli vólna, követe által megküldi néki az frigy levelet, és kivészi magát annak barátságából. Meg gondolván azt hogy az olyan nagy jó Szerencsére, nem sokára hirtelenséggel való szerencsétlenség következnék. Az mint meg-is lett. Az melyben ö nem akart részes lenni. Azért mondgya az szent Agoston: *Prospera huius mundi asperitatem habent veram, iucunditatem falsam, certum dolorem, incertam voluptatem.*^{bf}

Az Szerencsére nagy szerencsétlenség,
örömré következik keserűség.¹⁰¹

II.

Hogy az nagy Szerencse sem hoz tellyes örömet.

- Az^a mint hogy az Szerencse ö magában csalárd és hamis, azonképpen hamis és csalárd örömet és héába való reménséget szerez és hoz: Szinte ugy ö magában nem tellyességes, és tellyességnélkül való örömet, reménséget és nyugodalmat szerez. Es csudálatosképpen cseréli, változtattya dólgozott az embereknek egész életekben. Némelynek *patrocinál*^b egész életében, de gyalázatosan el hadgya azt vénségében, és végtére oly igen meg szomorittya, az mely igen annakelőtte megörvendezettte vólt, és valami jót egész életinek rendiben néki engedet, attól egyszer s-mind hirtelenséggel^c
1. [65:] megfosztya. Másnak egész életében csak egy kedves örömcskét sem engedet, de utólrá nagy barátságossan tekint arra. Némellyet, elévé és utólrán sanyargat, de életének közepén meg örvendezettet. Ellenben nekiket¹⁰² életeknek közepiben szomorit meg, és elsöben és utólrán vélek kedvesen lakozik. Némellyekkel semmi időt, rendet nem

bf Az evilági jólét igaz keserűséget, hamis örömet, biztos bánatot és bizonytalan gyönyört rejt magában.

a Discursus: AAz

b oltalmaz

c Órszó: megfosz-

tart, hanem jádzik vélek, öröm és nyomoruság által, veszéllyel jó állapottal, csuda komorkodással, mint az fenn meg irt példákból megláttuk. Némelykor tetzik az Istennek, hogy valakit az Szerencse által az alacson állapotból, legfelsőb dicsőségre, felemeljen: mint Mosest, Sault,¹⁰³ Davidot, Estert,¹⁰⁴ az Machabéusokat,¹⁰⁵ Sfortiát, Vilichiust,¹⁰⁶ Agathoclest¹⁰⁷ és számtalan sokakat. Viszontag lehangyigal az Isten az Szerencsétlenség által nagy magass fő renden valókat, az legfelsőb dicsőségből az legmélyeségből nyavalyásságra. És *deposuit*,¹⁰⁸ levetőt jádzik vélek, mint Hamánal,¹⁰⁹ Vastival,¹¹⁰ Adonibesekkel,¹¹¹ Croesussal, Henricus *quartussal*,¹¹² és többekkel. Némelynek ittegyen,¹¹³ másnak meg más helyen vagyon nagyob öröme, Szerencséie.

I.

Kiket örvendeztetett meg az Szerencse elsőben, és végtére megszomorított.

Noha ilyenek soka[n] találatnak minden historiákba[n], de mi kedves rövidségnek okáért, csak egnéhány kiváltképpen valókat számlálunk elő, hogy mi ez ilyen példákból meg esmérhessük az Szerencsének tellyességnélkül való voltát.

Megemlítettük oda fel az Polycrategest: Igen jó szeren-^d[66:]^ecsés ember volt ez egész életében, akar ő mit kezdet, cselekedet, akar ő mely csudásan és szokatlanul fogot-is akarmihöz, de az szerencse ugyan mindenkoron hivségessen és igen kedvességessen bánt ő véle. Minden szomszéd-ságit meg gyözte hadaival, azoknak tartományit városit megvötte, és osztán ismét meg adta nékiek. Midön kérdenék, miért mivelné azt, azt felelte, hogy ő azzal köszönetet nyerne, midön valakiét elvenné, és ismét vissza adná néki, sokkal inkább hogy nem mint ha semmit tőlök el nem venne,

Polycrates.

^d Őrszó: csés

^e A 66—67. és 68—69. lapon élőfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincsen semmi bizonyos.

ugy jádzot az Szerencsével, mint övéle az szerencse; de végre, hogy az csalárd Szerencse hátat kezd hozzá fordítani, oly gonosz ellenségévé válik, az mely igen ötet annak előtte kedvellette: és egyszer s-mind nagyobb lött az ő szerencsétlensége, hogy nem annakelőtte minden jó Szerencséie lehetet volna; és mayd mint az minden Szerencsének legmagassab tornyából, minden szerencsétlenségnek legmélyésébs örvényében nyakra főre taszittya. *Oroetes* az Darius hadnadgya nagy álnoksággal à mint meg hallyuk, hozzáia csallya, barátságosan fogadgya, de szörnyüségessen *tractállya* és vendégli: mert meztelen vetkezteti, és egy magoss hegyen, minekutánna keményen és eléggé megkinozta, csigázta volna, egy keresztre szegeztette. Ott függöt mindeneknek csufolására, keményen sütötte nappal az hévség, hogy az kövér siria¹¹⁴ minden testén alá folt, és így süttetet, égettettet elevenen. Ettzaka rettegteti ötet az setéség, és az sok szörnyü éyjeli látás: miglen nagy kinlódással meg kell halni.¹¹⁵

Hugolinus.

Hugolinusról¹¹⁶ és az ő nagy Szerencséieről oda fel emlekeztünk, és azt-is elő hoztuk, micsoda feleleti lett volt^f [67:] az ő kérdésére, és az mi néki megjövendöltetet volt, azt az kimenetel bizonyosnak mutatta. Az Szerencse ő néki egész életében hiven szolgált, és ő-is az Szerencsének: de végre csalárdságát ő rayta valóban meg mutatya. Az Gibellinusok,¹¹⁷ (mivel ő az Gvelfusok pártján volna.) Kiknek Hadnagyok *Rogierius* az Pisai Püspök volt, reá mennek, környül vészik az ő házát, meg ostromlyák és megvészik: Sze me elöt meg ölik egy fiát, és egy unokáiát, kik az attyokat óltalmazták, és ő magát megfogiák és egy Toronyba vetik két fiaival és három unokáival együt, erőssen bészárják, és az külcsot az Torony alatt folyó Arnus vizében vetik. Ott kellett nézni, hogy az ő szerelmes fiai és unokái, az önnön ölében, és ő maga-is vélek együt éhel halna meg, és nagy kiáltással és jaygatással végeznék életeket. Ez lett kimeneteli az nagy Szerencsének.

f Őrszó: az ő ké-

Mely nagy méltóságra és dicsőségre emelte legyen az Szerencse az jeles fő személyt az Belisariust¹¹⁸ az ő dicséretes cselekedeti által, meg mondgya az Historia. Meg gyözi az Persakat, kiüzi az Vandalusokat Africából három hónap alatt. Megfogiák azoknak Királyokatt Gilimerust. *Triumphus*ban és Gyözedelemi pompában hordozza azt. Olaszországból kikergeti az Gotusokat, megszabadittya kezekből Romát, megfogia Vittigest az ő Királyokat, és *triumphussal* viszi Constantinápolyban. Mellyért dicséreti hirdettetik ez egész világon, és Iustinianus Császárnál oly igen kedves és becsületes, hogy néki tisztességére arannyakat veret, és egy felől az önnön Császári képét, más felől az Belisariusét ütteti azokra: ez felibe írással *Belisarius Romanorum Decus*, az az, Belisarius à Romaiaknak ékessége,^g [68:] tisztessége. Ez Szerencsés Belisariust ez vitézlő nagy férfiat, és jeles fő Hadi vezért, oly igen elhadgya vénségében osztán az Szerencse, hogy néki az Császár mind két szemecit kitolyattya, és elveszi minden javait, és oly nagy szegénységre jutattya, hogy végre Constantinápolyban az sz[ent] Sofia Temploma előtt köldülná kenyerét.

Belisarius.

Ide tartoznak Iulius Caesar, és Pompeius, mind ketten jó Szerencsések, jeles bölcs és tudós Regnálók, kezdői és fundálói az Romai Monarchiának. Kikről Plinius¹¹⁹ iria, hogy ezek ketten mint hatalmas diadalmasok, ez egész világot bétöltötték hatalmas cselekedetekkel, de mindazáltal ez ily felséges hatalmu Férfiak-is, ugyan siralmasson és keserves jay szóval végezték életüket.

Iulius Caesar nagy vitézséges cselekedetivel az Nagy Alexanderhez hasonlitaik. Mert három száz nemzetségeket hódoltatot meg, és vetet az Romai birodalom alá, ötvenszer ütközött meg mezei ellenséggel. Francia országban¹²⁰ tisz esztendeig hadakozott: és nyólcz száz várost vett meg ostrommal. ötszer *triumfált* Romában, meg gyözte à Helvetiusokat, kik háromszor való száz ezer emberrel mentek ellene; Száz ezernél többet fogott

Iulius Caesar.

^g Őrszó: tisztos-

meg benne. Az töb Németeket,¹²¹ az kik nagy seregekkel támadtanak ellene, egynéhány izben meggyözte. Egyszer közzülök nyólczvan ezert vágot le, és Királyokat Ariovistust megfogta. Másszor, hogy nagyobb erővel jöttek volna, egyszer való száz ezert vert meg. Midön ök még egyet próbáltak volna, *Vercingentorix* Kapitányok alatt, ismét meg verte öket, és hogy az *Alexia*¹²² városba, ugymint száz nyólczvan ezeren szaladtanak volna, megszállotta öket. Akkor azok-h[69:]nak ismét három száz ezeren jönnek segítségekre. Midön ez két felöl való ellenségi seregekkel láttya magát mint erős két köfalokkal bészárlatni, nagy csudálatos sietséggel mind két részt megverte, és Királyokat-is megfogta. De ha mi minden ö dögait elő akarnók számlálni, sok idő kívántatnék arra. Nemde az Szerencse nem úgy lakotté véle egész életében mint édes fiával? De nem feleyti el természetit. Végezetre elhadgya ötet az Szerencse, úgy annvira, hogy Cassiustól és Brutustól, és egyéb *coniuratusoktól* 23. sebekkel ölettetnék meg az Romai Tanácsházban.¹²³

Imé mely nyavalyás dolog ez világnak minden ö dicsősége! Ez Iulius Caesar, az Romai Monárcchiát nagy munkával fáradsággal szerzette, mellyért tizenkétszer való száz ezer embernek véréit ki ontotta, de még sem veheti ennek hasznát. Midön az nyugtalanásgot hogy már letennéie, és nyugodalmassan akarna regnálni, és az ö elviselt fáradságnak hasznát kívánná venni, legottan szörnyen megölettetik.

Pompejus.

Pompejus M[agnus] az mely méltán Nagy Pompejusnak második Agamemnonnak¹²⁴ és Herculesnek,¹²⁵ és *Rex regum*, az Királyok Királyának hivattatott az övéitől, ki mayd az egész világot meghódoltatta, és az Romai birodalom alá vetötte. Az egész Africát Délre; osztán Európának nagy részét Eszakra, Egész Hispaniát Napenyészetre, az holott ö mint egy nyólcz száz és hetven hat városokat vett meg. Végre földön vizen Naptámadatra, az kisebb és nagyobb Asiát-is elfoglalta.

h Őrszó: nak is-

Nyólcz száz és negyven hat haiókatt nyert: Harmintz egyszer való száz ezer, és nyólczvan három száz ezer ellenséget vágot le és fogot meg. Ez nagy¹ [70:]¹ Pompeiust-is az Szerencse végre, az előbbeni felemelése ellen, oly igen meg-is alázta, és kissebitötte, hogy egy órában, midön az Iulius Caesarra támadna, és az Regnálásért és országlásért véle tusakodnék, az *Pharsalicus Conflictusban*,^k az ütközettel együt dicsőségét is elvesztette. Es hogy az Aegyptomi Ptolomaeus Királyhoz akarna szaladni, egy csólnakban, Achilla¹²⁶ által, az Király parancsolattýából árulóiuil elüttetik az feie. Az teste az parton temettetik el, és egy Temetés jelentő Kö tétetik fel reá, ez írással: *HIC SITUS EST POMPEIUS MAGNUS*. Itt fekszik az nagy Pompeius. Ez Nagy Pompeius-ról írta Ovidius.

*Quid fuerat Magno maius? tamen ille rogavit,
Submissa fugiens voce clientis opem.
Cuiq[ue] Viro totus terrarum paruit orbis,
Indignus effectus omnibus ipse magis.¹*

Ki vólt Nagyob Pompejusról ez földön;
Még-is mást kér hogy rayta könyörüllyön.
Kinek ez egész világ mind engedett,
Végre minden szegénnél szegényeb lett.¹²⁷

Ezen Reges (rombá^m tartozik az Nagy Alexander-is, kinek az Szerencse úgy kedveskedet, hogy tizenhat esztendök alatt az egész világot birodalmában haytya. De mihelt à Szerencse töle él álla, az Iste[n]nek meg engedéséből, egyszer s-mind az egész Monárchát és az ő maga életét-is elveszti.

i Őrszó: Pompe-

j A 70—71. lapon élőfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincs semmi valóságos.

k a pharsalosi csatában (i. e. 48)

l Ki vólt jelesebb Pompeiusnál, mégis menekülve, könyörgő hangon kliense segítségét kérte. E férfinak engedelmekedett az egész földkerekség, de mindenkinél szegényeb lett. (Ovidius: Ex Ponto IV 3. 41—44.)

m lajstromba

Ide tartoznak, *Samson*,¹²⁸ *Ionathan*,¹²⁹ *Holofernes*,
Hannibal,¹³⁰ *Cicero*,¹³¹ *Demosthenes*,¹³² *Crassus*,¹³³
Carolus V.¹³⁴ *tam in morte humilis, quam in vita*
gloriosus. Az mint róla ír Sabellicus, hog' oly alacson
alázatosságra jutott végre halálakor, az mely
dicsőséges az elöt vólt életébe[n]. Sokan vóltak
ilyenek kiknek historiáiokat, példáiokat ide irni
késő lenne.ⁿ [71:]

Lib.
Regnerus. Mindazáltal az *Saxo* Könyvéből, az Daniai
Regnerus Királynak¹³⁵ imez egy példáiát nem lé-
szen illetlen megemlitenünk. Ennek egész életében
oly igen jó Szerencsésen vólt dólga, hogy ő rayta
soha semmi szerencsétlenség nem esnék, sém sze-
rencséeie ött meg nem szomoritaná. Ifiúkorában
egész Norvegiát hatalmába vötte, két nagy Sár-
kányokat ölt meg, és elnyeri azzal az igen szép
Thorát, az Sveciai^o Király leányát. Meg gvözte
amaz erős vitéz Haraldust, és elkergette azt.
Sorlust az Sveciai *Tyrannust* megölte, és így három
országot hayt hatalmában. Daniát, Sveciát, és
Norvegiát. De azzal még nem elégedik meg;
hanem meg vészi Angliát, Scotiát, és az Orcades
szigeteket.¹³⁶ Haddal indult az hatalmas gyöz-
hetetlen Carolus M[agnus] ellen-is, Naptámadat-
ra-is el megyen, meg szorongattya és elgyözi az
Görög országi és Hellesponti Királyokat, és az ő
birodalmát ez világon széllyel igen meszsze ki-
teriesztette. De az szerencse ki ő néki tellyes
életében mindenkoron édest mosolygot, és minden
szándékában véle lett, hirtelen elfordul tőle vén-
ségének ideién: Midön az Angliai Helles Királytól,
kit előb el nyomorított vólt, viszontag meg gyözet-
tetnék, és fogságban vettetnék, s-az kigyóktól
emésztetnék meg.

Hasonlóképpen az Sylla, ki magát nagy Sze-
rencséeiről Szerencsés Syllának nevezette, az
férgektől emésztetet meg.¹³⁷

n Őrszó: Mind
o svéd

II.

Az Kiket az Szerencse elsöben meg szomoritot
és végre osztán meg örvendeztetett.^p [72:]^q

SOkan vannak az olyanok-is, de mi rövidségnek okáért csak egyöcskét hozzunk elő: tudniillik az Daniai *Sveno*¹³⁸ Királyt; az melyre minket az fen meg nevezett *Danica* historia emlekeztet meg. Nagy kegyetlen *Tyrannus* völt ez *Sveno*, először az ö birodalmában. Az Atya jeles Istenfélö Király völt, és az Keresztyén Hütet ö vötte bé először, s-ö vitte Dania országban. Annakokáért elkergeti ötet az ö fia. De ez ö Istentelenségéért valóban meg kellett néki lakolni. Mert annakutánna osztán semmi jó szerencséie, kedves nyugalma nem lett. Hadakozot az Pomeraniai hatalmas Iulin¹³⁹ Város ellen, à mely mostan nincsen ugyan. Ezek néki hadát meg verik, és ö magát egymás után háromszor fogiák meg, és mindenkor annyi sartzért bocsáttyák el, az menyi arannyat ö maga nyomot, és annyi ezüstért az menyit kétszer megnyomhatot. Elöször való sartzát az kincztartóházból fizeti meg: Másodsor el adgya az ö Vadas erdeiét, réteit és szántó foldeit, és ugy tette szerét az pénznek. Harmadszor meg róiák magokat¹⁴⁰ az tisztességes Aszszonynépek Daniában, és sartzal adgyák néki, az ö ékességeket, arany lántzokat, gyüröiket és drága köveiket, hog à Király kiváltatnék, az egész ország csak nem eladatot.

Sveno.

Nem türhetem hogy itt elő ne beszéllyek egy csuda tréfás dölgot, az Crantziusból, mint fogat tatot meg ez *Sveno*^r Király háromszor az Iulin városbéliektöl. Mind az két had az Danusoké és Iulinusoké haiókon völtak az tengeren egymás ellenében. Eyjel vészik eszekben az Iulinusok vigyázói, hogy az Danusok strásás ör állói reggel felé elnyugottak völna. Tanácskoznak azért mit

Lib. 4. cap. 22.

p Örszó: Sokan

q A 72—73. lapon élöfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincsen semmi bizonyos.

r Discursus: Svenoc

kellyen^s [73:] cselekedniek, hogy az ellenséghez nyulhassanak, és reáiak üthessenek. El készítetik egy bátor szívű vitéz legény, ki az Daniai nyelvet-is jól tudná, bé hág ez egy kis haióban mely arra jól el vólt intézve.¹⁴¹ Ezen ő nagy halkal¹⁴² mégyen az Danusok Tengeri hadnagyához, tudván azt, hogy ott légyen az Király, azt tetteteti mint ha ő-is az Király népe közzül való vólna; és mint egy vigyázó Strásás: Hivja az Királt, vólna valami titka, mellyet ő Felségének sietséggel akarna meg jelenteni, az mellyen felötte igen állana az dolog, az ellenségnek nagy kárára, avagy mindenestől fogva meg veretésére. Ez embernek bátorsága kivészen az Királyból minden félelmet. Elő jö az Király az haió palló deszkáira, amaz azon kéri hogy közelb járullyon hozzá, hogy senki ne hallaná az mit akar mondani: midön az Király az deszkán már félig ment, ez vitéztlő nagy sietséggel és erővel meg ragadgva az Királyt vállánál fogva, és hozzáia vonsza a haiótskába: az többi sietséggel el taszittyák az haiótskát, és az Királyt el viszik az övéikhez. Az nagy rémülés miatt a Danusok előszer nem tudnak csak fogyvort-is kapni: semmit kiáltani sem mérnek. Legottan mind a két félnél nagy különböző kiáltás kezdetik. Imezek rikkantnak nagy örömökben. Amazok rikólnak jaygatnak veszedelmeken. Az Iulinusok lassan lassan felvonnyák az vitorlákat, és az el fogot Királlyal jó szél mentében vigan elmennel. Hogy innen-is az mint meg mondaték, ugy elszabadul; Sokkal nagyobb szerencsétlenségbe esik. Környül vétetik az Sveciai Ericus¹⁴³ Királytól, megveretik és az országból tellyességgel ki kergettetik. Szalad Norvegiába, segítséget kér az Olahus Királytól, a kit az ő Attya Ha-⁴[74:]^uraldus állatot vólt fel. De attól csak megútáltatik és csufoltatik. Onnan fút Angliába, holot az Edvardus Király Kémnek alittyá, és meg hadgja hogy az országból kitisztullyon. Scotia fogadgva bé végté-

s Örszó: csele-

t Örszó: raldus

u A 74—75. lapon élőfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincs semmi valóságos.

re, az hová legkevesb reménsége vólt. Itt kezdi dólglát szorgalmatosan meggondolni, honnan származnák ő reáia mind ez à nag szerencsétlenség: vészí eszébe hogy az Keresztyén Religionak megvetése és üldözése, és az ő jámbor attyának megutálása vólna oka minden ő veszedelmének. Magában szál azért, *poenitentiát*^v tart, megvallya büneit és szive szerint szánnya, bánnya vétkei: megtér azért és Keresztyénné leszen: Ottan hamar osztán hogy Ericus meghalna, esmét feltalállya az szerencse, és hozza jút örökös országához: és az igaz Keresztyéni Religiot-is béplántállya, *Poppo* Pispök segedelmével, az mely kiváltképpen való *miraculum*-val és csuda tétellel, megtérítette az egész népet, midön ő az Oltár előtt az egész népnek jelen létében, azoknak kérésekre, egy tüzessen meghevített izzó vas kesztyüt, minden megszerésnélkül¹⁴⁴ az kezére vonson.

Poppo.

Midön honnyában nyugodalomra jutván megértette vólna, hogy az Norvégiai Olahus Király, (az ki ötet háláadatlanul, az mint említök, megvetette, csufolta vólt) az Sveciai megholt Ericus Királynak özvegyét kívánná házastársul, hogy az által Svecia országot magához vonhatná, az megemlit *Sveno* akarván azon boszszuiát megállani, és néki azon mértékkel megfizetni à rayta tött *iniuriát*.^w *Subornál*^x és választ azért kettöt az övéi közzül es küldi őket Norvegiába, kik azt tettetnék, hogy őket à *Sveno* nag méltatlanul kergette vólna el. Ezek pedig azért küldettek^y [75:] oda, hogy az Syrithével való házasulást megakadékoznák. Ezeket az Olahus el fogadgya, és jól tartya; kik azonban az Thirát az *Sveno* leányát minden alkolmatossággal erőssen dicsérik szépségéről és jószágos cselekedetiről; és ezt addig üzik gyakorollják, hogy az Olahus Király az ő elméiét nem csak elfordította à Sveciai özvegytől, hanem Követeket-is küld *Sveno* Királyhoz Daniában, az ő leányának Thirának megkéretésére.

v megbánás

w igazságtalanságot

x alattomban előkészít

y Örészó: oda,

Sveno nékie nagy *sperantiát* és reménséget szerez. Mikor azért annak Olahus hitelt adot volna; arrá beszélík amazok ketten, hogy az Sveciai özvegy Syrithát, mint egy házasságnak okáért hozzá hivatná, de azonban csak meg tréfálná. Midön eliút, és az Király kivánságára az ő maga haióiából az Király haióiába akar menni, egyik végénél az deszka az mellyen az egynéhány leányival megyen, leszalasztatik, óldatik; és az Királyné az ő leányival¹⁴⁵ az vízbe lotczannak, és az övéiktől csak alig vonyattathatnak ki. Mind ezeket *Sveno* mind amaz kettő által cselekedte, *praktikálta*, hogy azt az házassulást meg akadályozza, az mint meg-is lön. Holot immár látná Olahus, hogy az Királyi özvegy az rayta tött *iniuria*ért és boszszus gyalázatért szívét töle elfordította volna; ő maga *Sveno* kéreti az özvegyet, és Svecia országot megnyeri azzal egyyüt. Olahusnak-is izenvén az ő leánya felől Thira felől való reménségét csak semmissé teszi. Látván azért Olahus hogy két szék közzé ültetett, és az csalárdkodást megértette oly igen meg busul, és el haragszik, hogy minden ő ereiét hatalmát felindittya *Sveno* ellen. De mind héában, mert az szerencse immár az *Sveno* partyán vagyon. Megveri azért Olahust és megöleti, és így övévéz [76:]^{aa} teszi az egész Norvegia országát, az Sveciait és Daniát. Anglia országon-is ugy meg állya boszszuiát, hog azt-is az ő birtokába hozza: Es így osztán dicséretessen és Keresztyénül regnált jó nyugalomban és csendességben, mind életinek végeiglen, ugy hogy mind Isten elöt, s-mind az emberektől becsületben tartatot. Es minden Királyoknak dicséretes példát hagyot utánna, hog abban mint egy Tükörben jól megtekintélyék magokat, hogy az Religio tüze valamiképpen meg ne éesse az uyjokat: ha ugyan minden Szerencsétlenséget el akarnak kerülni, és jó békességben és nyugalomba akariák országokat birni. Mert még senkinek nem lett jó Szerencsés

z Őrszó: teszi

aa A 76—77. lapon előfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincsen semmi bizonyos.

vége, valaki arra vágyódot hogy Christust, az ő igéjét és anyaszent Egyházát rontsa és el töröllye.

III.

Kikkel ellenkedet az Szerencse elsőben és utóiban,
Középkor pedig Kiket örvendeztetet meg?

ERről sokak között láttatos példánk vagy on amaz nagy híres neves, dicséretes Persiai Monár-
chában à Cyrusban.¹⁴⁶ Ennek ifiúkorába[n] kevés
szerencsése volt; mielt született, az öreg Attyától
Astyagestől¹⁴⁷ à Medusok Királyától halálra *sen-
tentiáztatot* és kivettetett. Az annya emléjétől
elszakztatik, és az erdön à vadak eleiben vettetik.
Az erdőben pedig egy szoptatos ebnek teiével
tápláltatik, és egy pasztortól neveltetik fel. Mielt
pediglen elárultatik és megesmértetik, menten ki
kell néki Media országból budosni, és Persiába
vitetik.^{ab} [77:]

Cyrus.

De hogy fel kezd serkenni az ő Szerencsése és
ötött elő kezd keresni, úgy el indul dólga az mint
Herodotus iria, hogy semmi ország, tartomány
avagy nép ő néki ellene nem áthatna: valamely-
felé fordulna mindenüt merő szerencse, *victoria*
és győzelem volna jelen, és valamely országot
igyekeznek megvenni, ő töle az meg nem meneked-
hetet. Astyagestől az ő nagy attyától elvész az
egész Media országot, és az Persiai birodalom alá
veti. Hadát viszi Labynithusra, à Babyloniai avagy
Assyriai utolsó Monarchára, mely az Danielnél
Balthasarnak mondatik; megveszi Babylont, és
el törli az sok ideig tartot Assyriai Monarchiát, és
à Persiait fundálja és állattya, mint à Profétáknál
régén meg volt jövendölve,¹⁴⁸ kik ötöt nevé-
is nevezték: Innen vagy on hogy az Szent Irásnak
szeretőie, és az igaz Religionak meg vallóia volt
légyen, az mint azt ő Danieltől, kivel naponként
való *conversatióia* volt,¹⁴⁹ megtanulta és hiven
eszébe vötte. De az Szerencse ötöt ismét elhadgya

Labynitus.

Balthasar.

^{ab} Őrszó: De hogy

vénségében, midön nem szükséges hadat indit csak merő fösvenységből az Massageták¹⁵⁰ ellen, nem nézvén azt, hogy Croesus Lydiának néhai Királya, néki titkos tanacsosa azt igen ellenzené. Ez imigyen szólt nékie, az mint Herodotus iria; Ha néked ugy tetzik hogy halhatatlan vagy, és az te hadi néped-is halhatatlan, tehát semmire nem szükség néked az tanács: Ha pedig meg esméred halandó vóltodat, és hogy az te néped-is az halandó embereknek számok közzé tartozik; tehát meg tudgyad, hogy te az Szerencsének,¹⁵¹ az mely nem állandó, aláia vettetvén vagy. De ezaránt megveti annak tanácsát, és elmégven, és midön az Massagetákra jut, kiváltképpen va-^{ac}[78:]^{ad} ló ravaszsggal él Croesus tanácsából. Mert mivel tudná azt hogy az à nép az bort és az erös italt nem szokta, az ő Táborában minden asztaokat drága étkekkel jó erös édes borokkal elkészitet, és igy elhadgya az tábort, és vissza mégyen, mint ha az Massagetáktól való féltében szaladna. Mikor azért az Massageta Királyné Aszszonnak, Tomyrisnek az Fia, az hadi Sereggel az Cyrus táborába mégyen, és azt elhagyattatván talállya, nagy örömmel kezdnek enni, innya; megrészegednek, és megtelepednek. Cyrus meg fordul és öket mind levágia, és az Királyné fiát megfogia. Hogy ezt meg érti Tomyris, igy izen az Cyrusnak; hogy noha az ő fiát megfogta, és az Massageták hadi Seregének harmad részét elvesztette, megölte, nem fegyverrel és vitézi karral, kézzel, hanem azzal az méreggel, az mellyel ő és az ő népe naponként magát meg éteti, megveszti, és meg bódittya; de ezt ő még elzokogná meg szenyvedné, csak az ő fiát vissza adná, és ismét vissza menne. Ha azt nem mivelné, esküszik ő az ő Istenére az Fényes Napra, hogy holot Cyrus oly igen szomiuhozná az vért, rövid idön meg enyhiti szomiúságát. Mely meg-is lett, midön ötet-is hasonló álnoksággal meggyözné. Mert az ütközetben azt tetteti Tomy-

^{ac} Órszó: ló ravasz-

^{ad} A 78—79. és 80—81. lapon élőfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincs semmi bizonyos.

ris, mint ha ő igen megsebesitetet volna; megfutamodik azért kész akartva, az ő hadi népével. Cyrus utánok nagy sietséggel egy szoross uton az magass hegy alatt; à mellyen ök az ő Seregeiket titkon elröyítve álatták, oly reménséggel, mint ha immár az gyözelem kezénél volna. Az midön azért szinte oda vitte az hova akarta, vissza térül, és az röyökbe hátul hagyot sereg elő rohan elfogia Cyrusnak vissza térésére való útát, és így környül vétet.^{ae}[79:]vén, mind magát s-mind egész hadát megveii, ugy hogy az két száz ezer emberből csak egy sem marad, az ki ez veszedelemnek híret viszza vitte volna. Cyrusnak feiét elcsapták, és Tomyrisnek vitték, azt ő egy ember vérel töltött börsákba dugia, ilyen szókat szólván: *Sanguinem sitiisti, sanguinem bibe*. Az ki mind Vért szomiuhozál, abban most eleget igyál. Igy fordult el szerencséje ennek az hatalmas, bölcs, tudós, és bódog szerencsés Monarchának-is, az ki annyi országokat és hatalmas népeket meggyözött: imé egy aszszonyiállattól egész erejével, hatalmasával eggyüt szörnyen leveretett és lecsepültetett.¹⁵²

III.

Kiket örvendeztetet meg az Szerencse először és útolszor, Középszer pedig szomorgatott.

EZ illyenek sem kevesen vadnak az historiákban, de mi csak egyet hozunk elő az sz[ent] Írásból, és ez világi historiából-is egyet.

Iob, avagy Iobab,¹⁵³ az Második Edomita Király mélyről az *Genesis*ben emlekezet vagon, Kifelől Aristaeus¹⁵⁴ bizonyította, hogy Esau fia lett légyen, elsőben igen jó Szerencsés volt, Isten[n]nek áldásából, és legjamborságosb és főb ember volt az országban, és mind az egész szomszédságban. Megmutattya az ő historiáia, hogy ő néki hét ezer juhái, három ezer Tevéi, öt száz iga barmai, öt száz számári, szolgálai, szolgáló leányi igaz elegen,

Iob.

Gen. 36.

Augustin.¹⁵⁵ Amos.

Iob. 1. v. 3. et. seqq.

ae Őrszó: vén,

hét fia, és három leányi vóltnak. De ezeket ö tölle az Istennek megengedéséből az Szerencse¹⁵⁶ egy nap mind elvötte, és úgy megfosztotta mezételenítötte, hogy ö néki az ö anyyi, javaiból,^{af} [80:] jószágiból semmit meg nem tarthatna;^{ag} annakelőtte az ö testében fekélyekkel, kelisekkel, varakkal úgy meg fogdostatott,¹⁵⁷ hogy csupán mezitelenül ülne az hamuba, és az ö nyavalyáit, nyomoruságit, és javainak gyermekinek vesztét siratná, és cseréppel vakargatná le az ö testéről az rutságot gönyetséget; úgy hogy az leggazdagb és legbecsületesb jóból, egy órában legszegényeb és nyavalyásságosb ember löt legyen. De az mely hirtelenséggel ö leasett, meg oly hamarsággal az Isten, à mint hogy ö minden bizodal-mát csak ö benne helyhezttette, és az Vr kezéből az keresztet, nagy békességes türéssel felvette, ötet felsegitötte: és ötet javaival és gyermekeivel gazdagbá tötte hogy nem az elöt völt, és annakelőtte ö néki hoszszu és nyugodalmas életet engedet, hogy gyermekinek gyermekeit-is láthatná, és még az után száz negyven esztendeig élne.¹⁵⁸

Az Cyrusról imént bé hozot Historiában, emlékezetet tettünk Croesusról-is, az Lydiai hatalmas Királyról, ki elsőben, jószággal tisztességgel és dicsőséggel oly igen nevededet, öregbedet, hogy magát ez földön legszerencsésb és bódogságosb embernek tartaná. Vgy meg vakította völt ez Királyt az Szerencse, az ö dicsőségében. Azért-is mutogatta Solonnak az kincseit, és dicsőségét, hogy attól minde[n] embereknél ez földön bódogságosbnak itiltettetnék és hirdettetnék.¹⁵⁹ Kevélységéből, ellenségül támad Cyrusra, midön látná hog ez igen nevedednék, és az Mediaiak országát az Persak alá hozta. De meg gyözeték töle, hadi népét megveré, magát megfogá, és tizenkét nemes gyermekekkel együt egy rakás fára tétettefel, hogy meg^{ah} [81:] égettesse. Meg esméri ott osztán, hogy ö ez földön mindennél bódog-

af Órszó: jószági-
ag Discursus: tathatna
ah Órszó: égettes-

talamb ember legyen, ki annakelőtte azt alította hogy nálánál boldogságosb ember ne lehessen. Ottogyon¹⁶⁰ meg emlekezet Solonról, ki néki megmondta, Hogy csak egy ember sem mondathatnék és nem itilthetnék boldogságosnak életének vége előtt; mivel senki nem tudhattya, mi eshetik rayta kimulása előtt. Midön azért az rakás fán volna, kiált felszóval: O Solon, Solon! Melyet midön Cyrus Király meghallana, megakaria tudni, micsoda esméretlen Isten volna az, az melyhöz Croesus az ő halálának utolsó veszedelmében kiáltana. Croesus pedig veszteg halgat. Hogy másodsor-is kérdeznék ki volna az à Solon. Azt mondgya hogy az volna, az kit én kívánnék, hogy minden Királyok és kegyetlen *Tyrannusok* halgatnának és követnének. Hogy Cyrus ez szót sem érthetné eléggé meg, másszor-is mondattya véle; hogy megtudhassa ki légyen az à Solon. Akkoron meg beszéli Croesus Cyrusnak mind az egész dólgot és tellyes historiát: Mint tartotta ő legboldogságosb embernek magát, mint hivatta hozzá Solont Athenásból: néki minden kincset dicsőségét megmutatta, remélnvén azt, hogy ötet az-is ez földön mindennél boldogságosb embernek itillye, és egész világra kikiálcsa: és Solon bölcsen mit felelt légyen ő néki, ő penig annak mondását mely bolondul vötte, és meg csufolta. Mostan pedig igen fején telnék az mit nem akart hinni. Hogy azért most igen bánná, ugy gondolta meg Solont, és az ő mondását nag szübéli fohászokodással. Midön ez bölcs beszédet Cyrus hallaná, meggondollya ő-is az csalárd Szerencsének álhatatlanságát,^{ai} [82:]^{aj} meggondollya azt-is hogy ő-is csak ember, és minden Szerencsétlenségnek aláia volna vettvén; és az mi most Croesuson esett, noha az-is nagy Király völt mint ő, mástól szinte azon eshetnék ő rayta-is. Megbávnván azért Croesus megégettetése felöl való szándékát, levéteti az rakásfáról, és hozzáia viteti. Noha az fa immár meggyuy-

^{ai} Őrszó: meg-

^{aj} A 82—83. és 84—85. lapon élőfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincsen semmi igaz.

tatott volt és igen égett, úgy hogy az tűznek mególthatására semmi segítséget nem reménylenének: Véletlen nagy zápor esső indul és mególtya az tüzet. Ekképpen szabadul meg Croesus az halálnak jelen való veszedelméből, és életének hátra maradt idejét Cyrus udvarában csendesz nyugodalomban és jó békességben minden szorgalmas munkás fáradságnélkül töltötte el, és az ő nagy értelmességéért és szerencsés bölcs tanácsadásiért Cyrusnál nagy tisztességben és becsületben tartatott.¹⁶¹ Ez ilyen áthatatlanságát az tellyességtelen Szerencsének jól meg kellene gondolniok minden embereknek; kiváltképpen az kik nagy tisztességre emelttettenek, és ez idő szerint való jókkal az Istentől gazdagon megáldattanak, és nagy Vrak körül vagyon forgások, ez ilyeneknek mondom, hogy jól meg kellene gondolniok az Szerencse változandó voltát, hog' attól meg ne vakitatnának, és ahoz semmit ne biznának, ha szinte magát kedvesnek és barátságosnak tettetné- is, és ráiok mosolyodnék-is. Nem kell néki hinni, mert egy szempillantásban megfordulhat. Igazán int azért à Cato:

*Si fueris felix, quae sunt adversa caveto.
Non uno cursu respondent ultima primis.*^{ak}

Hogy ha az Szerencse rád mosolyodik,
Ne higgy néki, mert hirtelen változik.^{162, a1} [83:]

Viszontag midőn néked az Szerencse valamikor vagy minde[n]kor hátat vét, és hozzád sem[m]i jó kedvet nem mutat, igen jól vagyon dőlgöd, és nagy veszedelemtől vagy bátorságos. Ne kételkedgyél azért és ne törödggyél. Ez az ő szokása, természetű, egyébbel sem bánik különben. Veled sem kezd semmi uyságot. Másképpen kellene magát te hozzád alkalmaztatni, hogy nem minden egyéb emberekhez, és az mint ő néki szokása? hogy ha azt mivelné nem lehetne Szerencse és annak sem neveztetnének.

ak Ha boldog lennél, félj az ellenkezőtől. Nem folyomány a végső állapot a kezdetinek. (Cato: Disticha I. 18.)
a1 Órszó: Viszon-

Ha néked az Isten ez földön jó Szerencsét, házat, jószágot, feleséget, gyermekeket, pénzt és egyéb marhát, tisztességes táplálásra való, és jó barátokat engedet; ezek mind ez világ javai, az Szerencsének mind aláia vadnak vettvén, és néked nem adattanak saiatul: Ha te töled mind ezek, Isten akarattából, elvétetnek. Semmi nem vétetik oly el az mi tiéd és saiatod volna. Mert mind a Szerencséié. Ez az ő csudás természeti szerint, az Istennek reá eresztéséből, csak jád-zik az emberekkel. Mezeitelen és semmivel jöttél ez világra, mezeitelenül kel ki menned-is, és mind az világnak kel hadnod az mi övé, és ő hozzá tartozik. Az mi valakire tartozik, azt ő minden igassággal meg kívánhattya, ugy az Szerencse-is.

1. Tim. 6. v. 7.

Midön valamely drága kö áros, egy drága kövel és gyöngyel ékesitetett gyűröt egy ideig kölcsön engedne és oda adna, hog ideiglen magadat véle örvendeztetnéd; ő pedig osztán azt töled ismét megkérné, felettéb törödnélé azon? Avagy kedvetlenkednélé azért és haragudnálé ő reá: avagy perlenél ő véle érette, hogy az övét vissza kéri. Sokkal inkább köszönnöd kellene néki; hogy egy ideiglen éltél az ő^{am}[84:]vével, és magadat azzal gyönyörködtetted.

Miért szöknél mindgyárt szembe Istennel, mit haragudnál azért reá, hogy valamely szerencsétlenség által töled azt elvészi, az mit az szerencse által te néked adot, és soha az néked sajátod nem vólt, hanem csak ideig vólt engedve; és csak gondviselővé és Sáfárrá tött téged rayta! Söt inkább az sz[ent] Iobbal¹⁶³ azt kellene mondanod: *Domínus dedit, Domínus abstulit.* Az Vr adta, az Vr vötte el-is, Legyen áldot az Vrnak neve. Talám te sem oly hiven Sáfárkodtál véle az Vrnak kívánsága szerént? Avagy efféle idő szerint valók bántásodra lettek volna az örökké valókban.

Annakokáért ugy készítse ember magát ez dologhoz, hogy az Szerencsében, ha midön az min-

am Őrszó: vével,

denünnen ugyan reánk tódul-is, és szinte kívánságunk szerint vagyon dólunk, ne kevélykedgyünk, se bátorságba ne merüllyünk: azonképpen ellenbe ne félelmeskedgyünk és ne hadgyuk el magunkat, az Szerencsétlenségben, midön nincsen dólunk az mi kívánságunk szerint.

Si Fortuna iuvat caveto tolli :
Si Fortuna tonat caveto mergi.^{an}

Fel ne fuvalkodgyál jó Szerencsédben,
Meg se rémüly Szerencsétlenségében.¹⁶⁴

Seneca-is igenous szól:

Nemo confidat nimium secundis ;
Nemo desperet meliora lapsis.^{ao}

Szerencsednek ne hidgy sokat,
Mert ő téged megjázodtat,
Ha veszedelemben estél,
Kétségben ugyan ne essél.¹⁶⁵

Rebus angustis animosus atq[ue]
Fortis appare : Sapienter idem^{ap} [85:]
Contrahes vento nimium secundo
Turgida vela.^{aq}

Ha Szerencséd raytad, valamint akartad, oly
kedvessen tündöklik,
ő hozzá ne bizzál, fel se fuvalkodgyál, mert hirtelen
változik.
Ha ellened támad, bátoricsad magad, mint erőss
szühöz illik.¹⁶⁶

an Ha kedvez a Szerencse, ne törj túl magasra: ha mennydörög a Szerencse, ne merülj kétségbe.

ao Senki ne bizakodjék túlságosan a kedvező körülmények között, hanyatlásukkor senki se veszítse el reményét a jobb dolgokban. (Seneca: Thyestes 615.)

ap Órszó: *Contra-*

aq Balsorsban mutatkozz lelkesnek és bátornak: ugyan csak bölcsen vondd le a túl kedvező széltől dagadó vitorlákat is. (Horatius: Carmina II. 10.)

III.

*Hogy az nagy Szerencse sem szerez semmi állandó
örömet és boldogságot.*

AZ miképpen hogy az Szerencse magában család és hamis; semmi igaz és tellyes örömet és boldog életet nem szülhet és nem szerezhet: azonképpen mivel hogy ő maga álhatatlan és változandó, semmi állandó és megmaradandó örömet és boldog életet nem hozhat.

Az Szerencsét többire mindenkor egy gömbölyű tekére állatván iriák ki, két kiteriesztet szárnyai-val, álhatatlan és hamar elrepülő vóltát jelentvén: hogy ő oly csodálatossan forog, gördöl mint az teke vagy golyóbis: az melynek felsősége mayd alól, az alsó megént fellyül vagy óldaloslag láttatik.¹⁶⁷

Az mint imez versek-is mutattyák.

*Praecipitem movet illa rotam, motus[que] laborum
Nulla quies claudit, nec sistunt otia motum
Hos premit, hos elevat, hos deijcit, erigit illos:
Cogit et in varios homines descendere casus.^a*

Az Szerencse áll kerek golyóbison,

Az mely forog nem áll meg bizonyosson.

Az golyóbis gördül és fút sebessen,

Nem áll meg az Szerencse-is egy helyen.

Az mi fenn vólt, immár alat láttatik,

Az Szerencse-is óránként változik.^b[86:]^c

Imezt lenyomja, s-amazt fel emeli,

Magát az Szerencse így esmérteti.¹⁶⁸

Annakokáért midön *Sesostris*¹⁶⁹ az Aegyptumi Király, egyszor négy Királyt fogatott volna sze-

Sesostris.

^a A Szerencse hajtja gyors kerekét, és a bajok özönlését semmiféle nyugalom nem zárja le; nem állítja meg pihe-nés e mozgást. Egyeseket elnyom, másokat felemel, ezeket leigázza, azokat felsegíti, és különböző balszerencsékbe kényszeríti az embereket.

^b Órszó: imezt

^c A 86—87. — 90—91. lapon élőfej: Harmadik Rész, Az Szerencsében nincs semmi állandó.

kerébe, és azokkal vonyattná magát; és az szekér vonó Királyoknak egyik gyakran hátra tekintene az kerékre, meg akaria tudni Sesostris, miért nézne oly gyakorta az kerékre! talám azon fél hogy az kerék nem mégyen utánna. Nem azért ugy mond, az Rab Király, hanem azt nézem hogy az kerék oly gyakorta fordul; az alsó része mayd fellyül, és az felső megh alól fordul; és az Szerencsének áthatatlanságáról gondolkodom, és az embereknek minden ő dólgain csudálkozom, mely igen hamar elfordulhatnak és elváltozhatnak. En-is hatalmas Király valék mint te, de imé az Szerencse hová fordíta, hogy szekeret kellyen vonnon mint az baromnak. Ez bölcs beszéd szívében hat Sesostrisnek, és meggondollya az Szerencsének nem állandó vóltát, és mivel nem tudga mi eshetik még ő rayta-is, és mire juthatna még életében; meg szabadittya ez Királyokat ez szolgálát alól, felvészí őket szekereére, és annakutánna tisztességben tartotta.

Porus.

Ilyen feleletet adot vólt Porus-is, az Indiai nagy Király, az Nagy Sandornak, midön fogva eleibe vitetnék, és Sandortól kérdenék: Mit alitana azért, és mit érdemlana, hogy ő véle cselekednék. Azt feleli: *Quod hic dies tibi suadet, quo expertus es, quam caduca felicitas esset*: Arra megtanítot tégedet ez mái nap, mellyen az én példám-ból látod és megtanulhatod, mely áthatatlan lévén a szerencse.¹⁷⁰

Szinte ezent jutatta eszében Artabánus-is¹⁷¹ az ő rokonának Xerxesnek, midön véle egy nagy magass hegyen ál-^d[87:]lana, hogy az öszvegyült nagy hadi Sereg népet néznéio: mellyen először Xerxes igen megörve[n]dezet, és magát Szerencsésnek és bódognak alította, hogy ő ily nagy meggyözhetetlen hadi népet földön vizen vinne, vezérlenc: de ottan hamar az után keservesen kezdet sirni. Elméiének ily hirtelen változásán csudálkozik Artabanus, és ennek okát kívánnya tudni. Megfelel az Király: Ne kellyené szivem szerint örvendeznem azon, hogy én ily hatalmas,

d Órszó: lana

jeles nagy sokságu népet látok egygyüt, viszontag hogy ez gondolat ötlék belém, mely rövid és nem állandó legyen ez élet, és hogy ez nép ez elöt száz esztendővel nem vólt, és száz esztendővel ez után nem léssen, mint tarthatnám magamat meg az sirástól? Mond arra Artabanus: Kegyelmes Vram Király, ez nem illetlenül mondatik, és igen igaz: de nyilván valóság az-is, hogy az emberen gyakorta oly dolog esik, az mely keservesb az halálnál. Es noha rövid ez életnek ideie, de ugyan még sincsen senki oly jó Szerencsés, az kinek gyakorta ugy ne esnék dólga, hogy örömesben akarna meg halni hogy nem élni, *etc.* Oh mely sokan vadnak ez mái napon-is jó Artabane, à kik veled tartják ezaránt, à kik téged bizonyára nem hadnak hazugságban. Mert mi hallatik gyakrabban az emberek fiaitól, hanem hogy gyakorta kívánnák halálokat, ebben az igen rövid, és annélkül-is hamar elfutó életben!

Artabani sententia
memorabilia.^e

Hasonló tanuságot ad az bölc Democritus¹⁷² Darius Király eleiében: Midön felesége meg hólt vólna, és azt alitaná hogy ez *Philosophus* azt feltámaszthatnáia, az ő mesterségével. Ezt az *Philosophus* az Királytól meg nem tagadgya; hanem okossággal akaria eleit venni. Azt kíván-^f[88:]nyá azért az Királytól, hogy ha ugyan azt akaria hogy az ő felesége az halálból feltámadgyon, tehát azzal cselekedgye ezt; Kerestessen az ő országában három ifiú embereket, mellyek immár életnek harmintz esztendeit elérték, és azokon soha még semmi nyomoruság nem esett egész életekben: azoknak neveket iria egy czédulára, és azt tegye az meg hólt Királyné aszszonynak mellére, és ugy ismét megelevenedik. Mert jól tudta, hogy à mely igen lehetetlen, az meghólt Királynét az *Philosophiai* mesterséggel megeleveníteni: oly igen lehetetlen vólna az Királynak, három harmintz esztendös legényekre szert tenni, az mellyeken az Szerencse az ő álnok csalárdkodását meg nem mutatta vólna.

Democritus.

^e Artabanus emlékezetes mondása.

^f Ország: nya a-

Méltán *exclamatálhat* és kiáldogalhat¹⁷³ azért az bölcs Syrac, és ez életnek nyavalyásságán valóban *lamentálhat*.⁵ Nagy nyomoruság rendeltetet minden embernek, és nehéz iga vettetett az Adam fiaira annyok méhétől fogva, mind à napig, mellyen az mindeneknek annyához à földbe megtérnek. Az ő gondolatoknak, és szívöknek félelmének szorgalmatos várása, tudniillik az halálnak várása, egyaránt az dicsőségnek székeiben ülőnek, és az alázatosan az földre és hamuba levettetteknek, egyaránt verős bársont és koronát viselőnek, és az nyerslenben, és czondorába öltözetnek. Busulás, irigység, felháborodás, etc. Es az egész szent Irás rakva valóságos életén, mellyeket nem szükség, és unalmas-is volna ide mind béhozni.¹⁷⁵

Mind ezekből azért az mellyek ekkéig előhozatanak, igen könnyen megláthatjuk, mely nyomorult és^h [89:] vakult emberek legyenek azok, az kik az hamis, csalárd, tétovázó, tellyességtelen és álhatatlan Szerencsére bízzák magokat: és azt alittyák, hogy mivel nékik az Szerencse oly kedvekre jár, nem lehetne immár ő nékiek semmi szükségek, és már által mentek ők minden veszedelmen. Ez illyenek mind, csak az zavaros fővenyen éppitenek.¹⁷⁶

Seneca.

Ellenben pedig ezekből arra-is megemlekeztetik az ember, hogy senki felöttéb meg se ijedjen és rémüljön, hogyha háttal fordul-is hozzánk az Szerencse, az mint az bölcs Seneca-is szól:¹⁷⁷ *Nunquam ego Fortunae credidi*, etc. Soha nem adtam én hitelt az Szerencsének. Mert midőn reám mosolyodot, és velem lakot, pénzel, jószággal, tisztességgel, *gratiával* látogatott és egyebeket rakással hordott, mind azokat én csak úgy vöttem, és oly helyre rakta[m] le, az honnan minden bánatom szomorúságon nélkül elvihetneⁱ én elragadhatna. Nagy közben vetést csináltam én ő közötté és én közöttem.¹⁷⁸ An[n]akokáért mikor

g siránkozhat, sopánkodhat

h Órszó: vakult

i Discursus: elvihetn eés

nékem csalárd álnokságot akarna mutatni, és tőlem valamit elakarna fordítani; ugyan semmit nem vőtt én tőlem el. Az Szerencsétlenség nem szomoríthat meg senkit, el sem veszthet, ronthat, az mellyet az elöt az szerencse meg nem csalt. Az Szerencse féli az bátorságosokat, és rettentí az félénk elméiüeket. Elprédálhattya az jószágokat, az álhatatos embereknek elméieket nem mozdíthattya meg. Ieles jól és bölcsen szól ez pogány, de sokkal jelessebben az szent Iób. Ez midön minden ö jószágát elvesztette vólna, az csalárd szerencse nem veheti el az ö szívének Istenben való bizodalmát. Elprédállya az ö jovait és gyermekeit. Iób pedig azt mondgya: *Dominus dedit*: Az Vr adta, az Vr vette el.¹ [90:] Légyen áldot az Vrnak neve. Az Sátán ö néki tulaydon testéhez nyul: kelevényekkel és fekélyekkel veré meg ötet. Ióbnak szíve ugy meg áll mint az erőss köfal. *Etiamsi me occiderit Dominus*. Haszinte megölend-is engemet az Vr, de még-is ö benne remélek. Tudom hogy él az én megváltóm, és feltámaszt engemet az útolso napon, etc.¹⁷⁹

Iób.

Noha azért jószáginknak, tisztességünknek és dicsőségünknek, feleségünknek, gyermekinknek elvesztése à testnek igen nehezen esik és igen fáy. Es az hirtelen való változás, gazdagságból szegénységre, az örömből siralomra, az tisztességből gyalázatra jutás nem lészen szünek fáydalma, és szerelmenélkül: mindazáltal ha magunkat jól meg gondollyuk, és à Szerencsének természetét és tulaydonságát, és az ö javainak mi vóltát jól meg nézéllyük hánytuk vettyük, bizonyára igen kevés okaink lésznek az szerencsétlenségen való törődésre és kesergésre: az mint szinte az Szerencsében való nagy örvendezésre: Sött nagyobb okaink vadnak az Szerencsétlenségen való örömrre és az Szerencsében való bánatra. Miképpen lehetne az, mondhatnád? Imigyen. Nem szólok én most veled az sz[ent] Irásból, az mely erre bővségessen tanít minket; hanem csak az okosságból, és az Szerencsének imént béhozot megírásából, és

j Órszó: Légyen

annak álhatatlanságának megmutatásából. Mert holot az oly csalárd hamiss és álhatatlan, mi lehet néked egyéb az Szerencsének jelen léte, hanem előlfutó postáia¹⁸⁰ az Szerencsétlenségnek! Es hogy olly bizonynyal mint hogy az Szerencse most jelen vagyon, és reád mindenünnen mosolyog, és pedig annál nagyob az szerencsétlenség, mennél nagyob vólt az előbbi jó szerencse.⁴[91:]

Viszontag ugyan azon Szerencse álhatatlanságának *fundamentum*ából. Midön az hozzád háttal fordul, és minden felöl téged kedvetlenül tekintél, mi lehetne az egyéb, hanem jelensége az bátorságnak, hogy te immár mentéséges vagy minden ö csalárd álnokoskodása ellen, az melyet immár nem gyakorolhat raytad, mivelhogy immár eltávoztot töled. Kinek min¹ kellene azért bánkodni, à kinek valamely vérszomiuhozó kegyetlen *Tyrannus* alatt szükség vólna élni, az ki ötet noha kedvessen tekintené és nékie jó szót adna, de valószággal életének és minden előmenetelinek veszedelmére ígekeznék? Ki nem örülné azt, hogy ha az à *Tyrannus* valamely más országba menne, és attól ö megmenekednék? Annakokáért az ki bátorságos életet akar élni, távoztassa és fussa az Szerencsét, valahol és valamint töle lehet: az melyben szörnyen elvesznek valakik reménségeket ö benne helyheztetik. Es valamidön jól vagyon dólgod, meg gondold ollyankor, hogy ismég gonoszul lehet állapotod, ugymond az bölcS Syrac: és ha midön gonoszul vagyon dólgod, ismég jóra fordulhat állapotod.¹⁸¹

Mindeneknek előtte pedig meg kel azt tudnod, hogy te raytad semmi nem eshetik az Istennek kegyelmes akarattyanélkül, és az ö kiváltképpen való elévé ellátása és felséges mennyei és bölcS tanácsanélkül, ezeknélkül mondom, hogy sem Szerencse, sem szerencsétlenség nem száhat te reád. Ennek okai ez életben el lehetnek reytetttétvén: igazságtalanok és nekünk ártalmasok nem lehetnek. Mert csudálatosképpen hordozza és

Psal. 4. v. 4. 1. Pet. 4. v. 17.¹⁸⁰

k Őrszó: Viszon-
I Discursus: nin

vezérli ő az övéit, és többire mindenkor annyira jutattya őket, hogy azok ez^m [92:]ⁿ földön legnyavalyáságosb szerencsétlenb, és megvetetteb emberek legyenek, az kik ő néki legszerelmeseb fiai. Es ellenben azokat legszerencsés dicsőségesbökké és tisztelotesbökké hadga lenni, nagy örömben vigaságban élteti è világon, à kiket tud, hogy az önnön hitetlenségek által ördögökké lesznek végtére, és méltán legnyavalyáságosbagnak kellene lenniük. Tudgyuk azt mindazonáltal, hog à mifeieinknek haiaszálai-is mind megvadnak számláltatván, és azok közzül, csak egy sem eshetik el, az mi Istenünk akarattyanélkül. Es mit árt az mi nekünk, hogyha à mi Idvözitönknek Képcához, ábrázattyához itt az keresztnben, amot osztán az dicsőségben egyenlökké kellyen lennünk? Nem vagyunké mi jöbbak az Verebeknél, kikben kettöt vehetni egy fillyéren, és egy sem esik le közzülök az földre az mi mennyei Atyánk akarattyanélkül: Bizonyára ha magunkat dicsőségünkben meggondolnók, az melyre minket az Isten teremtet, és minden teremtet állatoknak, ez világ javainak uraivá tett, és annakfelötte Christus az mi Idvözitönk minket meg szabaditot, és az mennyei örökké való jóknak-is uraivá tett, mint lehetne tehát, hogy mi az idő szerint való földi dólgoznak elvesztésén oly felötte igen kesergenénk, holot azok sokkal-is aláb valók mi nálunknál? Ki vehetné el mi magunkat mi magunktól? Ki vonhattya mi tölünk azt el, az felségest és drága nemességést, az mink mi nekünk az mi megváltó Christusunkban vagyon? Tudgyuk azt hogy sem halál sem élet, sem jelen való sem következendő, sem magasság sem az alatt valóság és semmi teremtet állatt szakaszthat el minket attól az szeretettől, mely az Christus Iesusban vagyon.^o [93:]

Matth. 10.¹⁰

Matth. 10. v. 29.

Rom. 8.

Immár azért bövségessen megmutattatot, hogy semmi tellyességes, semmi álhatatos öröm és

m Órszó: földön

n A 92—93. lapon előfej: Harmadik Rész, Az Gazdagságról, Kincséről, Iószágról.

o Órszó: Immár

igaz bódog élet az Szerencsében nem találtatik:
mivel az Szerencse ö magában nem igazságos,
hanem hamis és csalárd: Nem tellyességes, hanem
tellyességtelen és fogjatkozásos; nem állandó,
hanem álhatatlan légyen.

NEGYEDIK RÉSZ.

HOGYHA IGAZ, TELLYES ÉS ÁLLANDÓ ÖRÖM ÉS NYUGODALMAS BÓLDOG ÉLET TALÁLTASSÉKÉ AZ NAGY JÓSZÁGBAN ÉS GAZDAGSÁGBAN?

EKKÉdig mi az Szerencsében kerestünk igaz, tellyes és állandó örömet és bódolg életet, de nem találtunk. Immár az Szerencsének javait-is tekintélyük meg; és az megemlitett örömet és bódogságot keressüksze abban-is. Első kezdésünk pedig légyen az Gazdagságról és à jószágokról. Mert è világ minden ereiével igyekezik éyjel nap-pal marhát, jószágot, gyüytteni magának és az övéinek. Es midön az emberek fiai annyira elő vitték dólgoakat, hogy sok pénzt és jókat gyüytötték öszve, bódolgoknak itilik magokat, és szivök éltetik örömmel, és negédeskednek¹ ez földi jókkal. Megutálnak egyebeket, az kiknek jószágból nincsen annyi értekek. Fennyen héaznak, erszények szerént beszéllenek semminek tartanak mindent; az mit pedig ök szólnak az égböl származotnak kell tartatni; az mit^a [94:]^b ök beszélnek annak kell ez földön értekesnek lenni. *Et in multitudine divitiarum suarum gloriantur.* Sokat gyüytnek és nem tudgyák, kié léssen jövendőre. *Vanitatem locutum est os eorum,* Hogy az mi fiaink nevedegyenek ugymond, mint az gyermekdéd plánták, és az mi leányink mint az Palotának ékesítő kö oszlopi. Az mi tellyes tárházaink szól-gáltassanak szüntelen eleséget. Bódolg nép az, az melynek így vagyon dólga! Az miként szent Lukácsnál amaz gazdag dicsekedik az ő sok javai-val, és az ő maiorságának, gabonáiának böv termésével, és sok esztendőre veti, talállya eleségének

Psal. 73. v. 9.^a

Psal. 39. v. 7.

Psal. 144. v. 11. 12.^a

Gazdag ember, Luc. 12.

a Órszó: ök be-

b A 94—95. lapon élőfej: Negyedik Rész, Az Gazdagságról, Kincsről, Iószágról.

számát. En jószágom szaporodik, honnan elmém
bátorodik. Hová tégyek mindeneket? Leronta-
tom az én csüremeimet, és sokkal nagobbakká épi-
tetem, és azt mondom az én lelkemnek:

Imé lelkem, javaim szaporodnak,
Mellyek sok esztendökre-is eltartnak.
Ne aggódgyál azért és ne bánkodgyál,
Egyél, igyál, örvendgy, aludgy, nyugodgyál.
De hald meg bolond, mit mond Isten néked:
Ez éyjel elragad az halál téged.
Kie lészen osztán sok gyüjteményed?
Hová kél örömed és keresményed?⁴

Ezechiás. 1. Reg. 20.⁴
2. Ohro. 32.

Ezechiás egyébként jámbor Király volt, de
örömost látta az ládába gyüjttet veres rókákat,
és hogy az Babyloniai Király követi felgyógyulása
után hozzájöttek volna; meg mutogattya nékiek
minden aranyát, és ezüstit, drága köveit, gyön-
gyeit, és az mi drága szép volt az ő kincstartó
tárháziban. Ezeknek mind elő kellett mutatódni,
azokban volt az ő gyönyörüsége. De izében esett
az ő nékie. Mert az Babyloniaiakban-is volt arany-
ér, mely megpesdült benne; esztendő mulva
azért ismét eljönnek, minden^c [95:] ő hadi ereiek-
kel, és oly igen megpurgállják^d az Ezechias kén-
cstartó házait, hogy semmi ott nem marad; az mint
ötet az Isten Esaias Proféta által megfenyegette
vala.⁶

Croesus.

Midön Croesus az ő nagyságu javait, gazdag
kincseit, Királyi dicsőségét és felséges fenyeségét
mutogatná Solonnak, azt alitván hogy Solon ötet,
ez földön legbódogságosbnak itilnéie; De minek-
előtte magát jól megtekintélhetné, mindeneknél
bódogtalamb lészen. Mert Cyrus Király mindenét
elvész. Es annakelőtte, az mint oda fel meg-
értök, rakás fán megégetésre itili és *sententiázza*.

Bizonyára az arany, drága kövek, gyöngy és
egyéb jószág, ő magokban nem kárhozatosok, és
az Keresztyén-is jó lelki esmérettel birhat affélék-

^c Őrszó: ő hadi
^d megtisztítják

kel. De kárhozatos úgy, ha ember gonosz. lelki esmérettel, és felebaráttjának kárával és veszedelmével pénzt, jószágot, törvény s-igasság ellen öszvegyüyt, rakásol, szivét arra figgeztí, kevélykedik vélek és pompáskodik. Egyébként ez világi s-idő szerint való jók, aiándéki és áldási az Vrnak, az mellyet Isten vélek közöl az övéikkel, még aluvásokban-is, minde[n] ö futosások fáradságok-nélkül-is. Mert az Vrnak áldása tézzen gazdaggá szorgalmatoskodásnélkül, mint az bölcs és gazdag Király az Salomon mondgya; Kinek az Isten áldásából oly nagy gazdagsági, javai vóltanak, hogy az ö ideiében az ezüstnek kevés becsületi vólt, és az mint az Irás mondgya, oly bövségessé tötte az ezüstet Ierusálemben, mint az kövek, és gazdagb vólt minden Királyoknál ez földön. Mert ö az ö nagy bölcsesége által annyira vitte dólógát, hogy az pénz è világnak minden szegoletiröl mayd ugyan reá folyna. Es esztendei jövedelme ötven egyszer való száz ezer, hu-°[96:]⁸szon nyólcz ezer és két száz koronás arany vólna. Vgymint ötven két tonna arany,⁸ azon kívül, az mit az Aros emberek aiándékoztanak, és az minden helyekről jött követek aiándékba hoztanak esztendőnként, az Királyok, az Vrak Arabia országból. Nem csuda azért hogy annyi aranyat költet az Ierusálemi templumnak éppítésére; tudniillik az mint Budaeus⁹ iria, és ember megvetheti két százszor és kilenczvenszer való száz ezer, és hatvan ezer korona aranyat. Többet tett három száz tonna arannál. Es nem vólt még akkor négy esztendőnél többig az birodalomban, mikor mind ez nagy *summát* csak az templum oszlopira, és edényeire költené. Hogyha ide számláltatnék à száz ezer, nyólczvan három, ezer hat száz koronás arany, mellyet az munkások béribé adtak, ment erre az éppületre négy száz tonna arany csak kész pénz, az eleségen kívül, az mennyit à munkások húsz esztendeig megettenek, miglen az templumon és az Király hazán éppitettenek, mind az *materia*, és mindenféle eszközök

Psal. 127.

Prov. 10. v. 2. Salamon gazdagsága.

2. Chron 1. v. 12. 13.⁷

1. Reg. 10.

e Őrszó: szon

f A 96—97. — 101—102. lapon élőfej: Negyedik Rész, Gazdagságról, Ióságokról.

kivöl, az mellyek az éppületre szükségesek, fa, kö, mész, ezüst, ón, értz, etc. Mind ezekre mondom, hogy az mennyi költség ment, ha igen szorossan egybe vetnék, felette nagy *summát* tenne.

Az szent Írás említi azt-is hogy Salomon Galileában husz városokat adott az Tyrus Királynak, az ő segítségéért, mellyel ez nagy éppítést ő-is segítötte.¹⁰ Ismét egy jeles oszlopot-is mely merő arany völt adot néki; az mely Tyrusban az Iupiter templumában, láttatott az ő ideiében azt bizonyítja Eupolemus.¹¹ Nem-is csuda, mivel hogy az mint megemlitök, ez Királynak oly nagy sokaságu javai, és esztendönkint való jövedelmei völnének. Es min-^s[97:]denkor az az hajó-is, az mely három esztendőre Ophirból megjött igen jó féle Ophirinum aranyat hozott, négy száz és ötven talentumat, az az, Harmincz négyszer való száz ezer és hatvan öt ezer korona aranyat, ugy mint harmincz öt tonnát.¹² Az Salomon Királynak azért az ő kincses kamara házánál, annyi ezüst és arany völt, és egyébüt az ő ideiében, mindeneknél ugy bővölködöt, hogy mayd nem-is böcsültetnék, az mint az Írás bizonyította, hogy Salomon annyira elbövítötte az ezüstöt Ierusálemben, mint az köveket az utzán.

2. Chron. 8. v. 18.

Davidnak kincse.

Mivel pedig Salomon az Templum éppítéséhez Királykodásának negyedik esztendeiében kezdet, és három esztendő alatt annyi kincset nem gyüjtöhetet, az mennyi ez ilyen nagy éppületre kívántatnék, azt-is mondgya továbbá az Írás, hogy az ő attya David, sok jókat hagyot utánna ez éppületre. Mert így szól ő nékie David; hogy ő az ő szégenységében a Templumnak éppületire gyüjtött száz ezer talentum aranyat, és ezerszer való ezer talentum ezüstet, hogy az ezüstben szinte annyi vólna az menyi az aranyban, tudniillik az Sidosági legnehezeb mása szerint, százszor és ötven négyszer való százszor száz ezer, az mely tizen öt ezer és négy száz tonna arany. Mayd ugyan hihetetlen *summa*, hogy ha minden talentum vagy mása,¹³ 7700. koronás aranyat teszen.

1. Reg. 6.

1. Chron. 22.

g Órszó: denkor

De az közönséges mérték szerint, melyben minden talentum, vagy mását, hat száz korona aranyra kellene vetni, tizenkét száz tonna arany lenne.¹⁴ Az legalsób számlálás szerint pedig, úgy hogy az mása csak egy Siclussal¹⁵ tenne többet négy forintnál: Nem lenne kilencz tonnánál több: az mely *summa* mayd kevés vólt vólna ez il-^h[98:] Iyen épületre, az mely egy lenne az világnak hét csudás épületi közzül.

Talentum.

Mivel azért az régi Királyok oly nagy jókkal kincsel birtanak, még pedig ezt csak ő szegénységéből valónak mondga, nem csuda hogy az az idő, aranyas időnek mondatott *Saturnus*¹⁶ alatt az Olasz országi Király alatt. Két száz esztendőnél alig többel David előtt. Annál kevesbé csudálkozhatunk rayta, midön olvassuk, hogy az régi Királyoknak temetésére egynéhány tonna arany ment, melyet vélek az koporsóban, s-syrban temetennek, és csudálatosképpen duggattanak el. Es hogy Salomon-is annyi nagy sok jót reyttel el az ő Attyának Davidnak temetésében, hogy Hircanus-is¹⁷ az után ezer három száz esztendővel, midön csak egy lyukat nyitot vólna meg-is, három ezer talentum vagy mása arannál többet venne abból ki. Es Herodes-is, midön az David koporsóját meg nyittatná, nem kevesbet tolvaylot ki belöle, az mint Iosephus iria. *Lib[er] 7. Antiq[uitatum] cap[ut] ult[imum]*.

Aranyas idő Saturnus alatt.

Tizszerte nagyob vólt az David kincse, hogy nem mint az Persiai Királyoké, az melyben száz nyólczvan ezer talentumnál, avagy mása arannál többet nem igen találtnak. De még-is ugyan drága nagy kincs vólt, és ez világra ki hatot nagy hire.

Az Persiai Királyok kincse.

Darius ideiében az Király ez ilyen kincsnél hált, mert az Király ágya feiénél, egy kincses kamarátska vólt éppitvén, az melyben mindenkor öt ezer font, avagy harmincz tonna arany¹⁸ őriztetett, és ezt Király vánkosának, vagy fő allynak nevezték. Lábánál meg más kamora vólt, melyben tartatot három ezer táalentum, és ezt Király

Király vánkosa Persiában, és Samoly.

^h Őrszó: Iyen ép-

Budaeus lib. 4.

Sá-[99:]molyának mondották. Az aluvó kamará vagy ágyas ház, egy mesterséges arany szőlő tövel s-venikével volt bé vo[n]va, mely merő sárga aranyból volt, és az szőlő gerezdek körül rayta mindenféle drága gyöngyel, drága kövekkel voltak megrakva. Vgyan azon Királyi kamorában állot egy viz korsó-is avagy csésze, pohár. Az mely drága mesterséggel volt csináltatván, és az mellyet három százszor való száz ezer koronás aranyra, avagy három száz tonna aranyra becsültének.

Oly pompásson és frissen viselték magokat az Persiai Királyok, és kiváltképpen az utolsó Darius; kit à ő főb Tanácsosi és esküt baráti, minekutánna már az Nagy Sandortól háromszor győzetet volna meg, aranj lántzal kötözték meg, és ugy hurtzolták; végre sok sebekkel ölték meg.

Ez álhatatossága az csalárd Szerencsének, hogy az olyan nem külömben, hanem arany lántzal kötözve vitetik az halálra, az ki oly gyengén alutt, és az oly aranyas vánkoson és szép himes ágyon fekütt: mert midön valamely dolog igen elfel ment, szükség hogy le essék. Es ha az kézijat igen meg vonszak, el kel romlani. Adná Isten hogy ezt meggondolnák minden emberek, és kiváltképpen az Királyok Feiedelmek és az Vrak.

Assyriai Királyok
kincse.

Nagy kincsek volt az Assyriai Monarcháknak-is, és kiváltképpen az utolsó Sardanapalusnak. Mellyet százszor való száz ezer táalentumra avagy funt aranyra becsültek, és tiz annyi ezüstre. Az mely kincset ő, midön irégylené az Arbacesnek¹⁹ az Medusok Királyának, az ki ő reá az várost megszállotta,²⁰ egy nagy rakás fára hordatta, felgyuytatta azt, és magát feleségével és udvari aszzony népeivel együt,^k [100:] és egész Királyi palotával egyetemben meg égétte.

Alexandernek kincse.
Curt. lib. 8.

Mely nagy volt légyen *Alexander Magnus*nak kincse, megemliti *Hermolaus*²¹ *in suis Invectivis*:¹ hogy harmintz ezer öszvéreknek elég tereh volt

i Órszó: molyá-

j Discursus: Kiváltképpen

k Órszó: és egész

l Discursus: Inventivis: Értsd: Hermolaus vádjai-ban

hordozniok. De ez sem csuda, mivel az ő Görög kincséhez az Persiabéli kincset-is hozzá nyerte.

Az Muskák kincse sem mindennél aláb való. Mert azt írja *Cromerus*, hogy 1470. esztendőben, az *Iohannes*²² *Muskavianak* nagy Feiedelme, mely Novigradot megvötte, három száz szekéren alig vihette el csak az aranyat, ezüstet, és a drága köveket, az egyébfele marhának, szorszámnak edénynek vitelére számlálhatatlan sok szekerek vóltanak.

Mennyi légyen az Török Császárnak esztendőnkint való jövedelme, emlekezik arról *P[aulus] Iovius in vita Solym[ani]*²³ hóg vagyon esztendőnkint töb hatvan tonna arany jövedelménél: melynek negyven ötét az Birodalom igazgatására kel költeni. Midön hadat visel, arra semmit nem kel néki költeni, hanem az ő népének magok sóldgyokon kel hadba menniek, és meg annakfelötte minden főfő nékie bizonyos adót ád, úgy hogy ő az hadban öregbiti inkább az ő kincsét, hogy nem mint kissebbitené, Es azt tartya *Iovius*, hogy ő néki egyedül töb kincse vagyon és drága köve, az ő kincses házában, hogy ő minden Királyoknak és egyéb Feiedelmeknek volna minden ő kincses házaikban.

Az Romai Pápák-is már régulta gyüytik, és ez világ javait igen vonták magokhoz, és nagy álnoksággal és serénységgel öregbitették az *S[ancti] Petri patrimoniumat*;^m Szent Peter jól vetette ki hálóiát, és jól járt véle. Az melyre vitte az ő haióiát, és az hálót eltöltötte nagy halakkal. Bez-ⁿ[102:]zeg ez vólna ám az arany idő, mert az egész világ csak pénzt pénzt kiált. Az görbét az pénz meg igyenesiti, és az egyenest az pénz meg görbiti.

Az kinél sok veres Rókácskák vannak,
Mindeneknél becsületi nagy annak.²⁴

*Aurea sunt vere nunc secula : plurimus auro
Venit honos : auro conciliatur amor.*

^m Szent Péter örökségét

ⁿ Órszó: zeg ez

Muskoviták kincse.

Romai Pápa.

*Ipse licet venias Musis comitatus Homere,
Si nihil attuleris, ibis Homere foras.*^o

Mit panaszolkodol azon hogy immár,
Amaz régi arany idő most nem jár:
Az arany idő most-is jelen vagyon,
Mert mindent az arany bir ez világon.
Minden csak aranyra, pénzre tör és vágy,
Pénzt pénzt kiált, kiért mindent hátra hágy:
Íóság és mesterség nem becsültetik,
Mind csak az arany s-az pénz kerestetik.
Ne hidd hát az arany idő elköltét,
Hanem hidgyed mostan is jelen létét.²⁵

Propertius.

*Aurum omnes victa iam pietate colunt,
Auro pulsa fides; auro venalia iura;
Aurum lex sequitur, mox sine lege pudor.*^p

Az pénz mostan mindenüt szörnyen regnál,
Szántalan hamisságot és bünt csénál,
Hütet meg szég, minden húséget elveszt,
Törvént, igasságot elő nem ereszt.
Bántya, rontya az Isteni félelmet,
öl, prédál, éget, szerez veszedelmet.
Felforgattya az igaz Religiót,
Megfoytya az Isteni szolgálatot.²⁶

I.

*Hogyha az nagy sok jó és gazdagság igaz örömet,
és szép csendesz boldog életet hozhaté?^a [103:]^r*

Ollehet ez világ azon vagyon, és valóban fáradoz azon, mint tehessen sok pénzre és jószágra

o Most csakugyan aranykor van: a legnagyobb dicsőség az aranynak jár ki: arannyal nyerik el a szeretetet. Jöhetez Homéros, a Muzsáktól kísérve, de ha semmit sem hozol, Homéros, el fogsz menni. (Ovidius: *Ars Amatoria* II. 277.)
p Legyőzetvén a tisztesség, mindenki az aranyat tiszteli, arany töri meg a húséget, aranyért adják a jogokat; aranyat követ a törvény és törvény nélkül marad a tisztesség. (Propertius III. 13. 49.)

q Ország: Iölle-

r A 103–104. lapon élőfej: Negyedik Rész, Gazdagságról, Ióságáról.

szert, és sok kincset gyűthessen, arra vagyon éyjeli, nappali gondgya, és semmi munkáit, fáradságát nem kiméli, csak hogy valamiképpen meggazdagulhasson, és nyugodalmas életre jut-hasson: mind azonáltal mi szem eleibe rakogat-tyuk, és nyilvánással ki mutattjuk, hogy abban ez világ igen ostobául tévelyeg, és hogy azt, az mit ő az gazdagságban, jószágban keres fel nem találhattya, és hogy az bővelkedő gazdagság, senkit nem téssen csendeszsé s-nyugodalmassá, sem bódog életet nem ad, sem az szünek nem hoz igaz örömet.

Es pedig hogy onnan kezdgyük, az honnét illen-dőb, tudniillik az Mammonnak és nagy gazdag-ságnak természetiről, az mely az ő módgya sze-rént az embernek szivét örömet hozzá vonsza az ő hamis színével, szépségével, és megvakittya az embert, ugy hogy azt alitsa hogy ő az legjőbbat keresi, midőn az sok pénzre, gazdagságra vágyó-dik. Az mellyel az szivek az igaz és legfőb jótól elvonyattatnak és elforditattatnak, az nem igaz és csalárd jóra. Tudniillik az Istentől az aranyra; az teremtőtől az teremtet dologra. Es midőn az szü az Istentől elforditatt, menten megfoszta-tot az igaz bódogságtól, az igaz Főb jótól az igaz örömtől és csendességtől, és az Sátánnak biro-dalmába hozatot, és az Istennek első parancso-lattya ellen cselekedik: és elvesztötte az igaz és csendességes életet, és igen könnyen mindenféle vétkekben, szégyenbe, gyalázatba, sőt mind tes-tének lelkének mindennémü veszedelmében es-hetik. Mint à sz[ent] Pál Apostal tanit, midőn mond:^s [104:] hogy az kik meg akarnak gazdagulni, kísértetben esnek és az ördögnek törében, és sok bolond és ártalmas kívánságokra vetemedhetik, az mellyek az embereket bémeritik az veszedelem-ben. Igen szépen és mesterségessen téski az Apostal öszve az szerző okot és az munkálkodást, az fát és az ő gyümölcsét. Azért mondgya továbbad, az fősvenség gyökere minden gonosznak, melyben gyönyörködvn némellyek, az hüt mellől megté-

1.

Az gazdagság ember-nek szivét elfordittya az Legfőb jótól és vétkekre taszittya.

1. Tim. 6. v. 9, 10.

s Őrszó: hogy

velyedtek, és önnön magoknak sok sęrelmet szereznek.

Matth. 7. Mert mędön az igaz jő elvesztetik, micsoda kővetkezhetik osztán egyéb, hanem mindenféle szerencsétlenség, jay, veszél, véték és gyalázat? Szedhetnié fęgét à tövisről, és szőlőt az boytorjánról? Sőt annyira jutnak az embereknek fiai az elessęgre való szorgalmatosságok miatt; és az gazdagságnak, gőnyőrőségnek kívánsága, és az ideig való jőknak tövisse, megfoytanak és elvesztnek benne minden jőt, minden keresztyéni jóságos cselekedetet, és tisztessęget, az mint ön maga az Isten fia bizonyította. Es mond Syrach: Az ki szereti az pénzt, nem marad az vétéknélkül, és az ki hiába valót keres, véle vész el egyyüt.

Luc. 8. v. 14. Ha pedig valaki azt gondolná, hogy ő ugyan kereshetné az pénzt és gazdagságot: mind azáltal az ő Vrást Istenét, az legfőb jőt sem hadná el: Szerethetné ő az pénzt és az gazdagságot, és egyszer s-mind az ő Istenét-is megtarthatná az ő szivében. De ez ilyen bódogtalan bolond maga elhitetését az embernek, régen kárhóztatta az Istennek fia, és úgy mint hamisságot, és minden gonosznak győkerét megvetőtte, és megmutatta, hogy lehetetlen, hogy azon egy szűben kétféle szeretet légjen egyszer s-mind,^t [105:]^u az Istené és az Mammoné; Nem szolgálhattok ugymond, az Iste[n]nek és az Mammonnak. Vagy, Nem lehet az Isteni és az Mammoni szolgálát egyyüt. Egyyiket szeretnetek kel, és az másikat gyűlölőnök: egyyikhez kell ragaszkodnotok, és az másikat el kel hadnotok. Ebben semmiképpen semmi harmad nem találtatik. Az mint ezt még az értelmes poganyok-is megítélhették. Megmutatta azért *Anaxagoras*,²⁷ és megbizonyította: hogy senki nem kereshetné egyszer s-mind az *virtust* vagy jóságos cselekedetet: és az pénzt, s-az gazdagságot. Es az *Crates Thebanus*²⁸ minden ő *Patrimoniumiát*^v az tengerbe hánta ezt mond-

t Őrszó: az Istené

u A 105—106. lapon élőfej: Negyedik Rész, Gazdagságról, Iószágokról.

v atyai birtokát, öröklött vagyonát

ván: Iób hogy én mericselek el titeket, hogy nem ti sillyeszszetek^w el engemet. *Vos mergi quam mergere praestat.* De sokkal dicséretesebben cselekedtenek, sok hív keresztyének. Az kik midőn látnák hogy az ő javaik az ő szívöket az Istentől elakarnák vonni, és ő nékik az Istenességben akadályokra vólnának, az szegényeknek osztogatták, és az mint előb Syrachból mondók, az ki az pénzt szereti nem marad véteknélkül, és az ki veszendőt keres, azzal ő-is elvesz. Sokkan jutnak veszedelemre a pénzt miat, és szemlátomást elvesznek.

De legjőbben és dicséretesebben cselekesznek azok, az kik jóllehet az Istentől gazdagon megáldattanak, és ök-is az mint az Salomon tanit, ki hadgyák folyni az ő kútfeieiket az szükölködő szegényekre, de ugyan, meg maradnak azoknak birásában, és azokból magokat feleségiket, gyermekiket tisztességben táplállyák nevelik, és nem figgeztik szívöket az ő javaikra, és nem hadgyák azokat magokon uralkodni, hanem ök uralkodnak az ő jovaikon: hogy azok ő nékik semmi bünre, kevélységre, gyönyörü-^x [106:]ség üzésre és egyéb effélékre okot és alkolmatosságot ne adhasanak. Mert bizony dolog az, hogy az idő szerint való jók, nagy alkolmatosságot és okot adhatnak az bünre. Az gazdag emberek könnyen az testi gyönyörüségre vonyhatnak, azt vélvén hogy minden megengedtetik ő nékiek. Többire mind megvetik az szegényeket, és az kik hozzáik gazdagsággal nem foghatók. Könnyen kevélységre és negédségre vetemedhetnek; usoráskodást, nyuzást, fosztást sokkal inkább gyakorolhatnak ök, hogy nem az szegények; hizlallyák, gazdagittyák magokat más emberek kárával. Megfortélyozzák, terhelik az szegénységet. Okot adnak fösvenységekkel tartományokban és városokban nagy drágaságra. Soha meg nem elégedhetnek, nem telhetnek bé. Megbusittyák az Istent, szomorittyák az szent Angyalokat, sertegetik tulajdon lelki esméreteket, és magokat gyakorta

Prov. 5. v. 18.

^w Discursus: sillyessetek

^x Órszó: ség üzés-

nyakra före vetik az nyavalyába és veszedelembé. Annakokáért mondgya az Istennek fia: hogy nehéz az gazdagnak menyországba bémenni.

Vgy vagyon hogy az szegénység közt-is találni sok gonosz és elfordult embereket, kiváltképpen à csavargó koldusokban, à kikbe[n] legnagyobb és fertelmesb vétkek *regnálnak*, az melyről itt mi nem szólunk. Mert vadnak szántszándékból és kényességből lett koldusok, és nem kívánnak meg-gazdagulni, és egy helyben maradni és lakni: hogy semmi feiedelemség fenytike alá ne szoritassanak, és minden csintalanságot szabadon cselekedhessenek. De Christustól ez azért mondatik, hogy az gazdagoknak töb alkotmatosságok vagyon az büntételre az ő gazdagságok által, mellyekkel ök mindeneket inkább megszerezhetnek,^y [107:]^z hogy nem mint az szegények; kiket az ő szegénységek meg akadékoz, hogy kedvek szerint ne élhessenek. Innen mondgya az bölcs Syrach; Bódog az gazdag, az ki vételnélkül találtatik, és nem szomiuhozza az aranyat. De azt-is hozzá teszi: Kicsoda az ilyen, hogy bódognak mondgyuk ötet; mert nagy dólgot cselekeszik az ő népe között. Az ki ez aránt meg próbáltatik, és tökéletesnek találtatik, az olyan méltán dicsértetik. Gonoszul cselekedhetnék, de nem mivel; árthatna is de nem akar. Megmaradnak azért az ő javai, és az szentek dicsérik az ő alamisnáit.

Mond az Pogány bölcs Seneca-is: *Magnum est divitiarum contubernio non corrumpi, et affluentibus divitiis, vitiorum fomitibus, animum servare incussum.*^{aa}

Nagy dolog az gazdagsággal ugy birni,
 Hogy azzal ember szentül tudgyon élni,
 Es azok mellet tökéletességben
 Megmaradni, bün és gyalázat ellen.²⁰

y Órszó: hogy

z A 107—108. lapon élőfej: Negyedik Rész, Gazdagságokról Iószágokról.

aa Nagy dolog az, ha a kincs társaságában nem romlik meg az ember, és a vagyon özönlése, a bünök nyüzsgése közepett rendíthetetlenül megőrzi jó lelkiismeretét. (Seneca 20. Epistola 10.)

Másodszor azért nem szerezhethet az gazdagság semmi igaz örömet és bódog életet; mert ez-is természeti ő néki, hogy az embert tellyességgel megvakította, hogy sem magát, sem az Istent mennyekben, sem felebarátyját igazán nem esmérheti. Mert hol az szü az pénz szeretettel elfoglaltatott, ki aluszik onnan az Istennek és feleinknek szerelme. Bátorságba merül az olyan sem Istennel sem az ő igéivel nem gondol. Akar ember mit mondgyon prédikállyon. *Narratur fabula surdo.*^{ab} Egyik fülén bé mégyen, s-az másikon ki. De még az Isten lába mellő vagy az óltárról-is elvonná, az mint szokták mondani. Megeléjthetetlen farkas az olyan: minden Isteni félelem, igazsága, atyafiúi szeretet ő nálla mind oda veszet. Azt akarná hogy^{ac} [108:] minden emberek elnyomattatnának és elvesznének, csak ő gazdagulhatna meg, és elege lenne. Söt annakelőtte minden emberektől akar szeretetni, és dicsértetni, nagyra becsültetni, és mayd ugyan Isten gyanánt imádtatni.

Es bizonyára nem-is vólna ennyi munkára fáradságra méltó. Mert az nagy jószág senkit gazdagságba nem téssen; Noha sokan gazdagulni akarván, sok marhát, jókat, nagy munkával, fáradsággal, testeknek, lelkeknek veszedelmével gyűtenek, rakásolnak öszve, de ugyan még az leggazdagbak sem távoztathatták el az szegénységet. Mert az nagy keresménnek, józágnak ez-is egyik természeti, vagy vissza vólta, és tulaydon-sága, hogy az embernek szüvét mindenestől fogva meg[í]gedhetetle[n]né és telhetetlenné teszi. Innen vagyon hog az gazdagok oly igen fösvenkednek. Mennél töb-bök vagon, annál többet kívánnak. Az mint az Salamon Prédikátora mondgya: Az ki az pénzt szereti, soha pénzel meg nem elégedik. Az látás hallás, megtapasztalás mutattya, hog a gazdag emberek, noha sem számát, sem mértékét nem tudgyák jószágoknak, marhájoknak, de még-is minduntalan fösvenkednek pana

2.

3.

Az sok jószág nem téssen gazdaggá.

Cap. 5. v. 9.

^{ab} Süketnek beszélnek.

^{ac} Őrszó: minden

szolkodnak sokkal inkább hóg nem az szegények, az kik az panaszolkodástul igen óyják magokat, és szegénységeket nem örömet akarnák kimutatni. Innen vagon ez példa beszéd: Mennél gazdagb, annál szegénb. Mennél gazdagb annál sobrákb.³⁰ Az gazdagnak soha nincsen elege, miglen földel megtelik az száia.

Noha azért az gazdag embereknek sok javai vadnak, de ugyan mindenkor szegények, és nincs semmiük, mert soha nincsen elegek. Midön ellenben à szegények az ö ke.^{ad}[109:]^{ae}veskéikkel megelégesznek, és csendeszm elmével vadnak. Mert az ki meg elégedik gazdag az. Az ki soha meg nem elégeszik, mindenkor szegény az, és szükölködö.

Ezt az Pogányok-is kipéldázták az ö fabuláiókban.^{af} De kiváltképpen az Tantalusban,³¹ az ki Pokolban torkig áll az vizben, és az almák az száia elöt függenek. Midön pedig azokhoz kap, és almát akar enni, mindgyárt elrándulnak elöle, azont mivel az viz-is. Es ilyenképpen az viz közepin, és az almák alat mindenkor éhezni kell és szomiuzni. Szinte így vagon dólgek az gazdagoknak-is: A kik az ö sok javaikkal az nagy fővenségnek miatta nem élhetnek. Egy jó falattyok nincsen belöle. Másnak-is irégylik, senkivel sem közlik. ön magokat rágiák eméztik meg. Igazán mondgya azért az bölcs Seneca: *Conferatur in te quicquid omnes locupletes possederunt*, Hogyha ez világ minden javaival te egyedül birnál-is, valamennyivel valaha ez földön minden gazdagok birtanak: *Ultra privatum pecuniae modum, Fortuna te provehat, auro te tegat, purpura vestiat, et eo delitiarum, opumque perducatur, ut terram marmoribus abscondas, et non tantum habere tibi liceat, sed calcare divitias. Accedant statuæ et picturae, sed quicquid ars ulla luxuriae elaboravit, maiora expectere ab his disces.* Ha szinte, ugymond, téged az Szerencse gazdagsággal minden embereken felül emelne, arannyal befedezne, biborba öltöz-

^{ad} Órszó: veské-
^{ae} A 109—110. lapon élöfej: Negyedlik Rész, Iószágokról,
 (Gazdagságról,
^{af} meséjükben

tetne, legfrissebben étetne, ha az mindennél drá-
 galatosb szép házban laknál, merő márván kö
 pádimontomon^{ag} járnál, és aranyon sétálnál, és
 mindened meg volna, valami ez földön kedves és
 mesterséges: De ugyan még sem volna te néked
 elég. Es szinte azon nagy jószág^{ah} [110:] okot és
 alkalmatosságot adna te néked arra, hogy annál-
 is mindenkoron többet kívánnál. Ez bölcs mon-
 dását Senecának, az Boëtius imez versekbe fog-
 lalta:

*Si quantas rapidis flatibus incitus
 Pontus versat arenas:
 Aut quot stelliferis edita noctibus:
 Coelo sidera fulgent:
 Tantas fundat opes, nec retrahat manum
 Pleno copia cornu.
 Humanum miseris haud ideo genus,
 Cessat flere querelas.
 Quamvis vota libens excipiat Deus,
 Multi prodigus auri,
 Et claris avidos ornet honoribus,
 Nil iam parta videntur.
 Sed quaesita vorans saeva rapacitas,
 Alios pandit hiatus.^{ai}*

Ha ki birna szinte annyi sok pénznel,
 Mint az főveny az tengerparton széllel.
 Vagy ha kinek volna annyi jószága
 Mint az égnek számtalan sok csillaga:
 Vgyan még sem szünnék meg sápolódni,
 Az ember szüntelen panaszolkodni:

ag pádimontom = pavementum = padló, kövezet

ah Őrszó: okot

ai Ha a bőség nem tartóztatná meg kezét teli szarujától, és
 akkora gazdagságot adna, mint amekkora fővenyt forgat
 fel a bőségtől felkorbácsolt tenger, vagy ahány csillag
 ragyog az égen csillagos éjszakákon, az emberi nemzetség
 még akkor sem hagyna fel azzal, hogy szánalmat kereső
 panaszait elsírja. Bármennyire jószívűen osztja az isten-
 ség — sok aranyat elfecsérelve — adományait, és ruházza
 fel dicső tisztekkal a kapzsiakat, már semmi megszerzett
 nem látszik elégnék. Hanem a kapzsiság elnyelve a kért
 javakat, újakért tátja száját. (Boëthius II. 2.)

Noha az gazdag kegyelmű Vr Isten,
Mindennek eleget ád bövségessen,
PéNZ, tisztesség tölle böven adatik,
De az gazdagnak mind kevesnek tetzik.
Azt kiáltya: még töb töb kell énnékem.
Ezekkel én meg nem elégedhetem.³²

Azonképpen az bölcs Cicero, noha pogány vólna,
még-is jól mondotta, hogy: az à szegény, az ki-
nek nincsen soha elege: az ki pedig azzal az kevés-
sel meg elégedik, az mie vagyon, gazdag az ollyan.

Ausonius.

Quis dives? qui nil cupiat. Quis pauper? Avarus.^{aj,ak}
[111:]^{al}

Ki az gazdag? az ki semmit nem kíván:
Ki az szegény? ki nem elégszik javán.³³

Alexander Magnus.

Alexander M[agnus] igen gazdag vólt, az mint
oda fel meg mondók: de még sem vólt ez egész
világ-is elég ő néki: hane[m] midön hallaná az
*Philosophusok*at arról disputálni, hog több világok-
is vólnának, keserven sirt rayta, azért hog azo-
kat még urasága alá nem hozhatta. Némellyek
ugy írják, hogy azon sirt légyen, hogy több vilá-
gok nem vólnának, hogy azoknak elbirásával
nagyob dicsőséget, gazdagságot nyerhetne.³⁴

Crassus.

Amaz gazdag *Crassus*nak kevés vólt egész Ro-
mának és Olaszországnak megdulása, fosztása,
és az Egyházak kincsenek elpredálása; azzal sem
elégedhetik; hanem midön hallaná hogy az Par-
thusok, gazdag népek vólnának, meg pesdül benne-
is az arány ér, és azok javaira ásit. De ez kíván-
ság keservesen eset ő néki.

*Avarus miseriae causa est suae,
Avarus nisi cum moritur recte facit.*

aj Ki a gazdag? Aki semmit sem kíván. Ki a szegény? A
kapzsi. (Ausonius: Septem sapientum sententiae, Bias 3.)
ak Órszó: Ki az
al A 111–112. lapon élőfej: Negyedik Rész, Iószágokról,
Gazdagságról.

*Avaro quid mali optes, ni ut vivat diu.
In nullum avarus bonus, in se pessimus.
Inopiae pauca desunt, avaritiae omnia,
Tam deest avaro quod habet, quam quod non
habet.^{am}*

A fősveny oka ö nyavalyájának,
Meghóltánál nincsen job dólga annak.
Nem-is kívánhatsz gonoszbat nékie,
Hanem hogy sok időt érjen élete.
Az fősveny senkinek nem vólt jó soha,
De magának leggonozb vólt mindaha.
Kevés fogyatkozása az szegénynek,
Sohul semmie nincsen az fősvének.³⁵

Mint az vízkórságosok soha el nem ólthatták
szomiuságokat, ha szinte az kanna szüntelen
száíokon-is, mennél^{an} [112:] többet isznak, annál
többet kívánnak innia; Szinte ugy cselekszik
az-is, az kit egyszer az fősvétség és az pénz szeret
és elfoglalt, és az szüvét megülte, szállotta: Nem
elégétheti meg magát ha szinte mind Duna, Tisza
arannyal folya reá-is.³⁶

*Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit:
Et cum possideant plurima, plura petunt.^{ao}*

Bátor az fősveny ugy elgazdagólna,
Hogy hozzá senki hasonló ne vólna:
De eleget ö soha nem mondana;
Hanem szüntelenül többet kívánna.³⁷

Nem kell azért azokat gazdagoknak itilni, az
kiknek sok javok és pénzek vagyon, hanem az kik

am A kapzsi saját szerencsétlenségének oka. A kapzsi csak
akkor cselekszik helyesen, ha meghal. Ami rosszat kíván-
hatsz a kapzsinak, az az, hogy éljen soká. A kapzsi senki-
hez nem jó, magához pedig a legrosszabb. A szegénység-
ben kevés hiányzik, a kapzsiságban minden, annyira híjá-
val van a kapzsi annak, amiye van, mint annak, amiye
nincs. (Publilius Syrus A. 55, 14, 23, 26, I. 5, T. 3.)

an Órszó: többet

ao Nő a pénz iránti vágy, minél inkább nő a pénz: és bár
sok van az embernek, még többre törekszik. (Juvenalis 14.
139. és Ovidius: Fasti I. 212.)

azzal megelégednek, az mit az Isten ö nékiek engedett. Azok az gazdagok, és szép csendes békeséges életet élnek. Midön azért az telhetetlen fősvény fút, szágóld, gyüyt, takar, kereskedik, nagy munkával, fáradsággal, égességének vesztésével és életének veszedelmével; ugyan még-is ritkán viheti arra dólógát, az mire akarná: és igazán nyavalyás és nyugodalomnélkül való életet él. Sok hiába való munkát, fáratságot szerez magának. Sokat gyüyt, és nem tudgya kire marad végtére. Ellenben pedig igen nagy nyereség, úgy mond az sz[ent] Pál Apostal, az Isteni félelem es az megelégedés.

1. sal. 39. v.

1. Tim. 6.

Mivel az sok jóknak és pénznek ez természetik, hogy az embert megvakittyák, és az szüvet az igaz jótól, az örök Istentől elfordittyák, és minden vétkekre taszigállyák: és azt sem vizsik végbe az miért azokat szeretik és nagy munkával futtyák, keresik. Tudniillik hogy senkit gazdaggá nem tésnek: mind ezekből azért az miket eddig előszám-^{ap}[113:]^{aq}láltunk nyilván vagyon, hogy az sok jó és gazdagság semmi igaz örömet és békeséges bódog életet nem szerez: És hogy ö magában is nem igaz valóságos jó, hanem hamis, elhíthető és csalárd jó légyen az gazdagság.

II.

Hogyha az sok jó és gazdagság tellyességes örömet szerezzené?

AZ miképpen hog à gazdagságban semmi igaz valóság és valóságos igazság nincs; azonképpe[n] és annál inkább, nincse[n] semmi tökéletes tellyesség-is ö benne, avagy nem szerez tellyességes örömet és bódog életet. Mert ez világnak javai, nagy szorgalmatos munkával fáradsággal kerestetnek, és szerzettetnek, nagyob gondal és szorgalmaskodással tartatnak meg és öriztetnek. Legnagyobb

ap Őrszó: láltunk

aq A 113—114. — 119—120. lapon élőfej; Negyedik Rész, Semmi tellyességes nincsen az Gazdagságokban.

búval, gondal és szü fáydalommal vesztetnek el. Akar ember nyerie, biria, tarcsa, örizze, akar költse s-el veszesse, de ugyan mindenkor vagyon az gazdagságban mit várni, az mi az nyugodalmas és bódog életet megháborította, bántogattya és megszorította.

Ha azért elsőben, ez világban szélyvel tekintélünk, és meggondoljuk, mint szerzettessenek ez idő szerént való jók. Mennyi véres veritékében állyon az nyomorult embernek az ő pénze, gazdagsága: Láttjuk azt hogy ez aránt ember semmi munkáit, fáradságát nem kiméli; megszánnya az drága szép időnek vesztét, elfogyatását. Sokféle módot, utat, *praktikát* elgondolnak az emberek, erre mind barátiknak, ellenségiknek élnek segítségekkel, álm sem jö szemekre, sem testeknek életeknek, sem tisztességeknek, jószágoknak veszedelmével ez aránt nem gondolnak, Királyok, Fejedelmek, nagy Vrak naponkint azon vadnak, forgódnak, mint szaporítsák, öregbitsék kincseket. Valaki erre nékik tanácsal, segedelemmel jelen vagyon, az a legjób és haszonra termet ember. Meszsze földről-is nagy költséggel elhozzatnak ez ilyen.

Sokan *extorque*állyák és ki csigázzák az alattok valóknak jobbágyoknak pénzeket, sok csudás módon és mesterségessen, és ki sziják, szopiák őket mind tetemekig, az szegénységnek nagy jaygatásokkal, panaszokkal és siránkozó kiáltásokkal: az kiknek nagy nehéz sérelmes munkával kell keresnie, az mit az nagy Vrak fel dösölnek, és udvari pompáskodásokra haszontalanul költenek.

Nem szegyenlette az *Caligula*³⁸ Császár, minekutánna a Tiberiustól hágot kincset elpazárlotta volna egy esztendőben, magát dulásra, fosztásra, nyuzásra adni, és mindenféle módon az mint meggondolhatná, az pénzt felkeresni. Tisztességgel mondván, Kurvás bordély házakot építetet, az pénz kedvéért, még az önnön saiat váraban-is, és ugyan kényszerített-is mindeneket hogy

1.

Caligula elköltöt egy esztendőben 67500000 forintot.

a Őrszó: ségeknek,

oda járjanak; és megbizonyította az *historia*, hogy abból sok pénzt vásárolt, midőn minden latrorságra, fertelmességre kaput és aytót nyitott. Es ez az pénz ő nála oly igen kedves volt, hogy ő maga meztelen vetkezödvén beléie heverednék, midőn magát akarná éllesztetni, örvendeztetni. Az törvény tételből, itiletből, az jutalomnak summáiaból, az mellyért itiltének negyvenedet kellet néki adni. A piatzra sütőfőző konyhákból, az napszámosoktól, valahonnan s-valamint lehetet, de mindenütt pénzre tett szert: ugy hogy még az^b [115:] házassodás sem maradhatot adó ravás³⁹ fizetésnélkül. Ez útálatos fősvénségen méltán csudálkozhatik minden ember, hogy az Romai Császár az pénz keresésre ilyen ezközőkhöz fogion; az kinek hiszem⁴⁰ nem ragadományból, hanem az ország jövedelméből kellene élni. De adta volna Isten, hogy az *Caligula* sok száz esztendőkkel ez előtt meghólt volna, és sok *Caligulak*at utánná ne hagyot volna. Az kik ez mái napon-is effele, és hasonló kereskedést, nyuzást fosztást ne üznének, gyakorlanának.

Dulcis odor lucri azt mondgyák, *ex re qualibet.*^c Ki nem szeretné az szép aranyat, akar az honnan költ legyen? Es ezt nem csak köz emberek cselekszik, hanem még azok-is, kiket az Isten *de fece vulgi exemit,*^d egyebektől, helyyel, tisztességgel, méltósággal dicsőséggel megkülömböztetet, Királyi, Feiedelemi, Grofi, Nagyságos, Vri nemes fő rendbe állatott, helyheztetet. Ezek között az alittyák némellyek hogy mindenek szabadok ő nékiek, és nem csak megnyuzhattyák az ő jóbbagyikat, hanem még az mellet az kalmárkodásban kereskedés üzésben-is igen serényen szorgalmatoskodnak; az ő felséges Feiedelemi, Grófi, Nemes Vri rendeknek méltóságoknak felötte nagy kissebitésére, gyalázattyára, csufoltatására. Es közöttök némellyeknek mind egy, akar ök mivel kereskedgyenek, ha szinte szalonnával, sóval, vas-

b Őrszó: házaso-

c Édes a pénz szaga, bárhonnan való is.

d a nép söpredékéből kiemelt

sal, posztóval, börrrel, katlanokkal és egyéb effélékkel, az mely az ő földökön nem terem; és az mikkal az városbéli szegény köz emberek szokták magokat táplálni. Akarminémü legyen-is^e az kufárkodás, csak pénzt hozzon mind egy ő nékik.

Ez ilyenek nem csak az rendekben való külömbiséget^f [116:] törlik el, az mellyeket az Isten rendelt ez földön; hogy az Feiedelem, Vr, és Nemes ember: Feiedelem, Vr, és Nemes ember legyen. Hogy az Pólgár, Aros ember, Kalmár, szatócs; Pólgár, Aros ember, kalmár és szatócs legyen: Az paraszt pór; pór paraszt legyen. Mert egyébkint, az ő felséges, Nemességes rendeket, Nemeket fő állapattyokat, efféle pólgári élet kereséssel, becstelenekké tészik. És innét mind Isten előtt, és minden emberek előtt oly kevés dicséretet nyernek, mint régenten amaz Darius Persiai nagy Király nyert vólt. Kit az ő alatta valók azért neveztek vólt *Institornak*, vagy Kalmárnak, hogy ilyenképpen való kalmárkodással, kufárkodással, és az alatta valóknak nagy terheltetésekkel, ráiok vetet sok ravasz adókkal, nagy fővenségétől viseltetven gazdagitaná magát.⁴¹

Darius.

Mert az Persák, az ő felséges Királyokat Cyrust, az ő tökéletes és igazság szerető vóltáért, és az ő alatta valókhöz mutatott szeretetiért nevezték es hitták *Atyanak*; Cambisest az ő fiát, mivel hogy Vri módon viselte magát, VRnak: Dariust pedig KALMárnak.

Cyrus.

Cambyses.

Darius.

Es az Vespasianus⁴² Császár, az ő nagy dicsőséges nevét, az mellyet ő az ő Császári jószágos cselekedetivel nyert vólt, nem kevés gyalázattal kormosította, midőn ötett az fővenség kezdené ösztönözni; és hogy az ő Császári jóvedelmivel nem akarna meg elégedni. Hanem mindenféle uton, módon, nagy adókat, vámokat, harmintzadokat kezdene felvetni, mely miat semmi rend és kereskedés bátorságos nem lehetne. De még az küldősök sem lehettek mentségesek, kik az ő kül-

Vespasianus.

e Discursus: legyeny-is

f Órszó: törlik

dolásokból-is adót adtak. Végre annyira költ az dolog, hogy az húgyra vizellett-re-is^g [117:] adót vetne. Mely midőn az fia ezt panaszul fordította volna elő, egy arany forintot vonszon elő, és azt az fiának orra eleibe tartya, azt kérdvén, hogy ha az arany gonosz illatu volnaé, és hogy az fia azt mondta volna, hogy Nem: Mond ö: *Atqui ex lotio est.* Maga lám az húgyból vágon.

Az mint az Neápolisi Ferdinand Király-is⁴³ az ö jó hírét nevét hasonló vizelleti, hugyi kereskedéssel kalmarkodással kissebbitette és szennyesítötte meg.

Margareta.

Es az *Margareta*,⁴⁴ Daniai és Norvegiai Királyné aszszonynak-is kevés dicséretire vagyon az historiákban, hog nem csak az ö alatta valókat, jobbágyokat mindenképpen nyuzta, fosztotta, mellesztötte; hanem ezt az gyalázatos adóvetést-is feltalálta, kigondolta, hogy azok, minden tehén farktól, kémény kürtötöl, tüzhelytöl és házasalástól adót adnának.

Licinius.

Es mivel az Franciaiak régenten az Romaiaknak minden hólnapban adót adtanak, az Licinius⁴⁵ az ott való Tisztartó, hogy annyival töb adót vehetne, az esztendőnek tizenkét hólnapit, havait, tizen négyre fordította és változtatta.

Edvardus.

Polydorus lib[er] 17. azt iria az Angliai Első Edvardus Királyról, hogy ez *Anno* 1 2 7 9. egy parancsolatot bocsátot ki, hogy mind azok, az kik föld örökséget birnának, meg mutatnák és bizonyitanák micsoda törvényi igassággal és titullussal birnák ök az jószágot. Es ezt ö azért mivelte, hogy ez fogás által sok embereknek jószágot magához vonhatná. Mert jól tudta hogy az hadak miat sok levelek, pecsétek vesztenek volna el; sokak ismét régiség miatt avultak és vesztek meg, és kezek közzül ki fogytanak.^h [118:]

Ez illyen vérszopó Nadályok, az kik mind Isteni és emberi törvény ellen, az ö alattok valókat mind az tetemekig megnyuzzák, és veléioeket csontyokból-is ki szívják, az Istennek lelkétöl

g Órszó: adót

h Órszó: Ez il-

igy szólítottatnak meg: Hallyátok meg ti Iacób házának feiei, és ti Feiedelmek az Izraélnek házai-
ban: Ti néktek kellene olyanoknak lennetek, kik az törvént tudjátok. Ti pedig gyűlölitek az jót, és az gonoszt szeretitek. Lenyuzzátok ti azoknak bőröket, és az ő husokat az ő csontyokról, és meg-
észitek az én népem husokat. Es midön nékiek bőröket levontátok, meg törítetek még az ő csontyai-
kat-is, és fazékba hányjátok, és mint az húst à katlanban. Annakokáért midön ti-is az Vrhöz kiáltandotok, nem halgat meg titeket: hanem el-
reyti ti elöletek az ő színét abban az időben: az mint ti azt meg érdemlettétek az ti gonossá-
gokkal.

Es Esaiasnak 49. részében *v[ersus]* 26. Fenyve-
get az Isten és mond: En azt mivelem, hog' à önnön husokat egyék meg az te nyomorgatóid, és nyuzó fosztóid, és az önnön saiat vérecek meg-
részegüllyenek mint az édes bortól. Mert azt teszi imez:

*Plectatur simili poenâ qui talia fecit.*¹

Az Isten hasonló büntetéssel vér,

Az mely vétkekben téged ő gyakran ér.⁴⁶

Es az *Pomponius I[uris] C[onsul]tus* imigy szól: *m[andamus] l[oco] nam hoc natura 14 ff. [=Digestum] de cond[itione] in de[bitum] Natu-
rá hoc aequum est, neminem cum alterius detrimen-
to fieri locupletiore.*¹

Természettül az belénk öltva vagyon,

Más kárával senki ne gazdagóllyon.

Hanem Istennek áldásából várja,

Hogy légyen ő kenyere, táplálása.^{47, k} [119:]

i Olyan büntetéssel lakol az ember, amilyenek cseleke-
detei.

j Utalunk a „nam hoc natura” helyre, a Digesta 14. könyvében a tartozás jogi helyzetéről. A természet igaz-
ságos rendelése az, hogy senki ne gazdagodjék meg más
kárára. (Pomponius 50. 17. 206.)

k Őrszó: Az

Az nagy Vraknak példáiokat követi az köz ember. Pólgár, pór, parasztság, kalmár, timár, és mindenféle mester ember, mindenféle módot, véget felkeres és meggondol, mint teheszen sok jókra, gazdagságokra szert. Az áros ember igen vigyáz az alkalmazatosságra, mindenféle okos *praktikákat* forral éyjel nappal, fút, jár kél széllal ez világon, nem aluszik, nem nyuytozik az ágyon, nem gondol sem vizen sem földön semmi veszedelemmel, szerencsére veti testét, életét az áldot pénzért. Egy summába, sokféle tört és hálót hánnak vetnek az egyigyüveknek. Igen készek serények, minden álkalmatosságra. Es ugyan még sincsen most oly serényen tanúlt okos szemes áros ember, hogy más reá jövén ötett meg ne fortélyozná és törbe ne szoritaná: Szemét ki tolya, smesterül bánik véle.

Ierem. 5. v. 26, 27, 28.

Találatnak az én népem közt Istentelenek, ugymond az Vr Isten, kik kétfelé fülelnek, mint az madarászok, és tört hánnak, melyben az embereket megfogiák, mint az kalitka hogy madarakkal teli, ugy az ő házok telék álnoksággal. Innen lettenek naggyá és gazdagokká; meg kövéredtenek, fényessek, az istentelenek-is meghalatták gonosz cselekedetét. Igaz itilettel nem itélnek, az árvának igaz itéletet nem tésznek, az szegényeknek igasságokat-is nem szolgáltatták ki. Ezt ne látogassamé én meg azt mondgya az Vr: és ez ilyen népet ne büntesseé meg az én lelkem?

Cap. 2. v. 1. 2.

Ezen panaszolkodik Micheas Próféta, és szinéről, szörökről megiria őket, hogy gonoszra szándékoznak az ő ágyas házokban, hogy mihelt meg virrad azonnal véghez vigyék. Magokhoz vesznek, vonsznak mezöket, szántó föl-^l[120:]deket, és az mely házat meg szeretnek, azonnal elveszik. Igy üznek tésznek hatalmasságot, erőszakot, kinekinek házokban, és akar kinek az ő örökségében. Nem alusznak, ugymond az bölcs Salomon, hanem ha gonoszt cselekedtenek, és nem nyugosznak mig kárt nem tésznek. Mert istentelenségnek kenyerét észik, és erőszaktételnek borát iszszák.

Prov. 4. v. 16.

l Órszó: deket,

Es panaszkodik az Habacuc Proféta, hogy az istentelen bényeli azt, az ki jámborb nálánál. Mindeneket vonnak az ő horgokkal, és megfognak az ő gyalomokkal, és bé takarítyák az ő hálóiokban: Es örülnek osztán annak, és igen vigadnak. Es azért áldoznak az ő gyalomoknak, és füstölési illatot tésznek az ő hálóioknak, (az az, köszönik azt az ő mesterséges álnokságoknak, *praktikái*oknak serény gyorsaságoknak) mivel ezek által az ő részek oly kövér, és az ő étkek tellyes lett sirral.

Hab. 3. v. 13, 15, 16.^m

Annakokáért ottan otta[n] kivetik az ő hálóiokat, és nem szünnék meg embereket foytogatni és ölni. Az mely lészen az ő keresztyénségtelen nyuzások, fosztásokból, az mellyel az ő felebaráttynak kenyereket kivonszák száiókból, és az ő elességeket eltolvaiollyák, és à menyiben ő raytok áll, megfoityák, megölik. Az mint Syrac mondgya; Az szegénynek semmie nincs, hanem egy kicsiny kenyere, az ki töle azt el vészi, gyilkosa az ő néki. Az ki felebaráttynak kenyerét elveszi, gyilkosa leszen annak. Igen szép mesterségesen megiratta az szent Lélek ez fellyül való mondásokban, ez mostani csalárdságra, nyuzásra, fosztásra, ragadozásra és usorásságra vetemedet világnak tulaydonságát, természetét, szokását:^m az mint hogy ő nála mind tudván vagyon ez világ fiainak minden álnok *praktikái*ok álnok igyekezetek, csalárd tokmálódások.ⁿ [121:]^o

Cap. 34. v. 23, 16.º

Mert mivel hogy magokat mindenestől fogván az Mammonnak és annak szolgálattýára adták, és magokban azt tellyességgel elvégezték, eltökéltették hogy meg gazdagullyanak, pénzt, marhát, jószágot gyüjtsenek, rakásollyanak öszve, hogy azokért ök-is ez világon valakiknek láttassanak, és nagy jól, és frissen élhessenek, lakhassanak, nem nézvén azt, hogy nem ez vólna igaz úta, az dicséretes és tekintetes élet megszerzésének, hanem inkább azzal ellenkező út ez, az mint oda fel

m Discursus: sokását

n Órszó: Mert

o A 121—122. lapon élőfej: Negyedik Rész, Az Gazdag-ságban nincsen semmi tellyességes.

egy részént meg mutatódott. De ö nálok mind semmi, valami nem pénz, és nem nyereség. Ellenben semmi haszna, semmi tekinteti, becsületi nincsen az Istenségnek, jószágos cselekedetnek, vérszerint való atyafiúságnak, atyák anyákhoz való szeretetnek, atyafiakhoz való hivségnek. Hahol pénzben jár a dolog, ezek mind elfeleytetnek, szem elől elhárítatnak, semmi házassági hiveségel, szeretettel nem gondolnak ez aránt, az pénz helyet hátra vettetnek mindenek: Az mint Erasmus szól: *Negotiorum genus nihil habet sacrum, praeter unum pecuniae lucrum, cui se totos ceu Deo consecrarunt. Hoc pietatem, hoc amicitiam, hoc honestum, hoc famam, hoc divina pariter et humana omnia metiuntur.*^p Minden Isteni és emberi dolgoknak, ügyeknek, földieknek és mennyieieknek szaladniok kell az nyereség előtt, nem kedveznek ez aránt sem Istennek sem embernek. Nincs ez ellen sem *templum*, sem *calastrom*,^q sem koporsók, sem az meg hóltaknak tetemek nem bátorásigosok az pénz nyereség ellen. Az mint ezt Hircanus, Herodes, és Darius példái megmutatták:

Vy országok, uy szigetek kerestetnek fel, eleveznek az uy [122:] és ő világra. Altal ásnak hegyeket, völgyeket: felkeresik az földnek mind érfolyásit, az mely noha anyánk minékünk. Egnéhány száz ölnyre az földbe alá bocsátkozik az ember az aranyért és ezüstért. Az Aros emberek eltávoznak feleségektől, gyermekeiktől: nincsen csendes nyugodalmok, igen kevés az ő kedves óráiok.

*Impiger extremos currit mercator ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per
imbres.*^s

p A kereskedelem semmi szentet nem ismer a pénzbeli nyereségen kívül, amelynek mint Istennek áldozzák magukat. Ezzel mérik a jámborságot, barátságot, becsületet, hírt, minden isteni és emberi dolgot.

q klastrom

r Órszó: az ő vi-

s Serényen fut a kereskedő a távoli indiaiakhoz, tengeren, sziklákön, vízen át menekülve a szegénység elől. (Horatius: Epistolae I. 1. 46–47.)

Az pénzért nagy serénységgel az Kalmár,
Földet, tengert, hegyet, völgyet mind meg
jár.⁵⁰

Az Keresztységnek ellenségét-is erőssíti ember az nyereségért; mindenféle hadi erőt szerszámot visznek annak, álgut, vasat, golyóbit, fűvet, szénát, gabonát, eleséget, és így vastagították annak hatalmát, és fegyvert adnak kezében, mellyel őket veri vágja, és még ennél-is inkább fogja verni.

Az vitélő szolgáló ember-is, hasonlatosképpen szerencsére veti testét, életét, és az ő lelkét óránként kezében árura hordozza, az bizontalan hó pénzért. Mind Muszkának, Töröknek, sőt még az ördögnek-is szolgálna az pénzért. Országok, népek, várak, faluk, városok; Királyok, Fejedelmek, Vrak elárultatnak eladattatnak az pénz nyereségért.

Az pénz szerez orvokat, lopókat, tolvaiokat, gyilkosokat, verfelyes játékosokat, csufbolondokat, kurvákat, paykosokat, latrokat.⁵¹ *Non hospes ab hospite tutus.*⁵² Itt meg bátoros az gazdag az vendégtől, egy baráttya embernek baráttyától. Es egy atyafi az másiktól. Egy szomszéd az másiktól. Az *meum* és az *tuum*, mindenben az *dissidium*.^{4, 53} Ha hól pénzre kél az dolog, ott minden alá s-fel forog. Ot^u[123:]^{tan} minden barátságos emberek, tisztbéli társok meghasonlanak, egymástól elválnak, szakadnak. Es ugy lészen mint az Syrách mondgya: Miképpen az oroslány az vadakat megészi az erdőben, azonképpen észik meg az gazdagok az szegényeket; az mint a kevélyeknél böcstelen az alázatos; azonképpen az szegény utálatos az gazdagnál. Az kevély hamissan cselekedik, annakfelotte még igen csátog, pattog. De az szegénynek szenyvedni kel, sőt még meg kell köszönni.

Nem láttjuké naponként és nem tapasztalljuké meg nagy sérelminkel, siralminkal, mit mivellye-

t Az enyém és tied mindenkor széthúzást okoz.

u Órszó: tan

v A 123 – 124. lapon előfej: Negyedik Rész, Az Gazdagságokban ninesen semmi tellyességes.

Cap. 18. v. 23, 24.

vers. 4.

nek nagy sok emberek, csak az pénzért és jószá-
gért: és hogy nagy tisztességre, méltóságra mehes-
senek, jó *praebendát*^w nyerhessenek, az ő előbbeni
igaz *Religio*okról el haiolnak, és az már meg-
esmért, és megvallot igazság mellől el állanak,
1. Tim. 4. v. 1. az mint sz[ent] Pál Apostal régen megjövendőlte;
hogy effélék sokan léznek az utolsó időkben,
az kik elhitésekre, bálványozásokra és hamis
tudományokra haylanak, lelkek esméreti ellen:
Apoc. 17. v. 5. és az fene *bestiak*nak bélyegét felvészik az ő hom-
lokokra, és isznak annak mérges pohárából.

Es az mit az nagy Proféta az Daniel még régen
megjövendőlt vólt, annak láttyuk valóságos bé
tellyesedését: hogy az mint Iudas Christust az
1. Mach. 2. pénzért elárulta, és az Antiochus Capitányi az
Matthatiast, pénznek, tisztességes állapotnak
ajánlásával akarták és próbálták az igaz *Religio*-
ról elhaytani: Azonképpen, mondgya az Daniel,
Dan. 11. v. 38. hogy az Antichristus⁵⁴ azoknak, az kik ő nékie
az Maosimot segítik erőssíteni mellyet ő választot;
nagy tisztességet tészon, és őket Vrakká tészon
sok jószágokon, és nékiek az or-^x[124:]szágot
jutalomul ki osztya. Mert az ördögben-is benne
vagyon ez természet, hogy pénzt, tisztességet
igérien, ajánlyon azoknak, az kik ötet imádgják;
és nem szégyenlette ez világnak minden javaival
megkinálni az Vr Christust, hogyha ő néki eleibe
borulván ötet imádná. Hát egyebeknek aján-
dékön adnáié? maga imádtatása nélkül?

Matt. 4. v. 9.

Nagy bánatunkal láttyuk, hallyuk, hogy sok
emberek ily esztelenségre vagy gonosságra vete-
mednek, hogy az pénz kedvéért, az menybéli Vr Is-
tent az Legföb jót elhadgyák, és megtagadgyák:
Frigyet és szövetséget szereznek az ártalmas ör-
döggel, az Istennek és az embereknek szünhetetlen
ellenségével: és magokat testestől lelkestől (szörnyü
meg gondolni, szörnyeb ki mondani, sokkal ször-
nyüsesb megcselekedni) az fő gyilkosnak tulay-
donul adgyák. Es ezt pedig csak valami kevés
pénzért avagy ez életnek rövid gyönyörüségéért

w járadékot, szolgáltatást
x Órszó: szágot

mivelik. Meg fosztyák magokat az örökké való dicsőségtől és örömtől, egy világi rövid örömöcskéiért, az mely kevés esztendőig tart, és vólta-képpen ugyan nem-is öröm, hanem merő szű fáydalom, nem gyönyörűség, hanem keserü kedvetlenség: csak hog az ördög az ö szemeiket és szivöket úgy meg vakította, csábitotta, varáslotta, hogy valamieket ök gyönyörűségnek és örömnek tartsanak, à mellyek való igassággal csak tündéres, tettetés tünések, vak látások.

Az mint meg tapasztaltatot, hogy az Sátán azoknak, az kik ö néki adták magokat, eleven szenet, izzó tüzet adot eleikbe meg enniek, mely nékik oly igen édesnek és jó izünek tertzett, mint akar mely drága étek ez földön, etc.

Nemde nem szánandó dologé ez, hogy az élő Isten-^y[125:]^znek képeré teremtetet ember: az Istent az ö teremtoiét; Christust az ö Idvözitöiét, megváltöiát; az szent Lelket az ö hiveséges vigasztalöiát elhadgya; à szent Keresztségnek szövetségét az Istennek vissza veti, az drága nemes lelket, mellyet Christus az ö drága vérével kereset, az kegyetlen ördögnek, az pokolban örökké való gyötrelémre és kinzásra oda adgya, és magát annakfelötte, testestöl lelkestöl veszedelemre veti, hogy ö ez földön-is, egy óráig, egy szempillantásig életo felöl bátorságos ne lehessen: Hanem félni kell néki azo[n], hogyha ez ö dólga ki tudódik, és à *Magistratus*^{aa} és Feidelemség kezébe esik, vagy tüzzel égettetik meg, avagy egyéb halállal öletik meg. Ez adatik néki az ö kevés pénzéiért, avagy kicsid gyönyörűségekéiért, az mellyért magát az ördögnek adta, az ki végre ily jutalmot ad ö néki, mint az hóhér az ö szölgáia szokott adni az gonosz tévönek.

O nyomorult pénznek szerelme! o veszedelmes méreg! mint foglalhatod így el az embereket, hogy fordíthatod így el eszeket, elméieket, érzékenységeket, mint csábitod, vakítod így el, hogy

y Órszó: nek ké-

z A 125—126. lapon élöfej: Negyedik Rész, Az Gazdagságokban nincs semmi tellyességes.

aa tisztség, hivatal

te éretted Istenét, idvösségét, minden tisztaságot, igazságot, keresztyén szeretetet, és alkóságot, sőt az ő testének egészségét, lelkének örök boldogságát így elvesse szeme elől és szívéből; és te miattad ilyen idő szerint való és örök veszedelembé szándékból vesse magát testestől, lelkestől? Az egeknek-is meg kellene ettül irtozni, az fényes napnak színében változni, az föld fenekének meg kellene rendülni rajta, hogy ilyen szörnyü istentelenség férkezhessek valamely embernek szívében?

Bezzog boldogok, sőt igen igen bódogságos embe-^{ab}[126:]rek vólnánk, hogy ha mi az mi fáradozásainknak, ennyi munkálódásainknak, veszedelem próbálásainknak szorgalmatos gondainknak bár csak század részét fordítanók, az mennyei örökké való el multhatatlan lelki jóknak el nyeresére, keresésére, megszerzésére: az mennyit, ez álhatatlan tétovázó vadult világ, fordít és foglal az el mulandó testi jóknak keresésébe és megszerzésére.

2. Mint vagyon azért ez dolog, midön immár ez világ fiaí ez ő nagy munkáiokkal, fáradságokkal annyira vitték szerencséieket, hogy sok pénzt jószágot szerzettenek, mint léssen osztán annakutánna? Léssené kedves folyta örömöknek, igen jeles jól élneké, gondnélkül, szorgalmatoskodásnélkül vadnaké? Vig elmével birnaké, és vehetiké hasznát az ő nagy javaiknak? Mert az vólt az ő tzillyok, tárdgyok, az mellyet ök fel töttenek. De arra sem bocsáttya őket az ő Mammonok, gonoszul jutalmazza őket, ugy annyira hogy az ő hiv szolgálattyokra semmi örömet nem vehetnek. Mert midön azt megszerzették, az mire oly nagy szorgalmatoskodással törekedtenek, vágyódtanak; ott kezdetik osztán valóban el az ő nag szorgalmasságok, inségek, gyötrődések. Sok munkával, szorgalmass fáradsággal, veszedelemben forgásokkal keresték, találták; De sokkal nagyobb szorgalmatoskodással, szorongással és veszedelemmel biriák, örzik, az oly szorgalmas gondal szerzet javaikat. Eyjel nappal gondolkodnak azon, hová

Az gazdagság nagy
gondal biratik, tartatik.

ab Őrszó: rek vól-

kellyen fordítaniok, mint kellyen örogbiteniek ! Es ez mellet ezer szorgalmatos gond gyötri s-töri öket, hogy az tölök el ne vétessék, tolvajoltassék, el ne lopattassék, el ne csipdostessék, avagy vízben vagy kün földön ne maradgjon; avagy vala-^{ac}[127:]^{ad} mi módon kár benne ne essék. Vgyan sem akar az Bab-Isten, Mammon Vr, külömben tiszteltetni: hanom öfféle szorgalmaskodással, és fáradozás-sal kíván magának szölgáltatni. Annakfelette sok étzaka álomtalan feküsznek, gyötrödnek, török gondokkal feieket, fogyattyák faggattyák⁵⁵ testeket, életeket, és idő elöt meg ölik magokat, holot örülniek és vigadniok kellet volna és vigan élniek: Erröl mondgya Syrach: Az gazdagság felöt való vigvázások meg epezstik az testet: és azok felöl való gond el vézsi az álmot. Az ki fekszik s-gondolkodik gyakorta ébren vagyon, az mint az nagy betegség ottan ottan fölserkent.

Cap. 31. v. 1, 2.

Salamon-is mond: Mit nyér az ember minden ö mu[n]káiából, és az ö szivének szorgalmas gondgyaiból, az mellyet téssen az ég alatt ! hanem egész életének napiaiban való sérelmet, fáydalmot, javgatást; és hogy szive éyjel sem nyughatik ? hiszen héába valóság volna ez-is ?

Ecol. 2. v. 22.⁵⁶

Hogy é mind igaz légyen, igen jól láttyuk az emberekbén. Mert annyira mennek az *Mammonisták*, az szüntelen való mély gondolatokban, hogy mint helyheztessek, mire fordítsák az ö javaikat, mint nyerhessenek sokat, és magokröl jó gondot mint visellyenek. Az szomorúság ugyan ki néz szemekből, keveset szólnak. Ha ki köszön nékik, nem felelnek. Ha ember szól vélek, ök más mély gondolatban merülnek, mintha semmit nem látnának, vagy hallanának. Keves örvendetes és kedves *gestalást*, mozdulást látni ö tölök. Csak hogy midön nyereség felöl mondnak valamit, ottan fel ebrednek mint egy mély álomból; igen réssen akkor az fülök, igen könnyen hallanak. Egyébként ezer gondok alatt nyegnek, hogy

^{ac} Örszó: mi mó-

^{ad} A 127—128. lapon élöfej: Negyedik Rész, Az Gazdagságban nincs semmi tellyességes.

imitt egy haióioiok el ne^{ae} [128]: merüllyön, amott egy csalárd el ne fusson; itten az marha elnem két; amott tűz ne szaladgyon, és mindenek megégjen.

Vgy vagyon dólgek mint amaz Vargának, ki egy gazdag embernél lakot, és keze munkáiával táplálta magát, és meg elégedet azzal az mit Isten ö néki engedet az mellet örömmel vólt és vig szivel. Estve, reggel szép énekeket éneklet. örülte ezt az gazdag ember, azt gondolván, hogy ez még ugyan jó ember lehetne, mivel vigszive vólna, meg aiándékozza azért azt két száz forintal, hóg az ö maga táplálásában azzal előb mehetne, azt a pénzt bizonyára ö örömmel elvész: de az éneklés immar el nem következnek. Az gazdag ember csudálkozik, mint lenne az: hozzá szólittya az vargát, mondván: En te néked egy *summa* pénzt aiándékoztam, hogy táplálásodban előb mehes, ezen illenek néked méltán örvendezned; de én nem hallom immár hogy énekelnél, mint annak előtte, honnan vagyon ez? Ah, mond az varga, miólta ez pénzem vagyon mind azon gondolkodtam, mint fordithassam legjób helyre, hogy nyerhessek véle. Ez pénz sok szorgalmatosságot hoz énnekem és sok gondolatokat szerez; miólta ez pénz nálam vagyon minden örömem, viggasságom el költ, el enyészet. Nem kívánom többbe az te pénzedet, és vissza adgya néki. Vigan él azért osztán ismét, és örül s-énekel mint annak előtte.⁵⁷

Psalm. 39. v. 7.

Ez ám az mit az *Psalmus* mond; Vgy mulnak el mint az árnyék, és magoknak sok hiában való szorgalmatosságot szereznek, rakásra gyüytnek, és nem tudgyák ki éli meg azokat. Es az fősvény ember egyszálné⁵⁸ sem gondol azzal^{af} [129:]^{ag} az mit ö róla az emberek szólnak, jót vagy gonoszt. Oda engedi az ö nevét, csak ö sok pénzt gyüyt-hessen, akar igaz úttal, akar hamissan: és ha szinte ötett azért minden ember somfánál főző Sobráknak mondgya-is, és ha ugyan uyjal mutatgya-is nem gondol ö semmit azzal. Mint amaz az Horatiusnál:

ae Őrszó: merül-

af Őrszó: az mit

ag A 129—130. lapon élőfej: Negyedik Rész, Az Gazdag-ságban semmi nincsen tellyesség.

*Populus me sibilat: at mihi plaudo
Ipse domi, simul ac nummos contemplor in arca.*^{ah}

Hogyha az emberek meg nevetnek-is,
De házamnál ugyan örvendek még-is.
Nem gondolok mással, midőn nézéllem,
Hogy ládámban rendel sok erszény pénzem.⁵⁹

Az fősveny sobrák az Mammonnal úgy meg köteleződöt, hogy ő azt tellyességgel Istenének tartsa, mert azt oly szentségesnek tartya, hogy csak egyszer-is alig mér hozzá nyulni. Nem bír az ő maga saiát javaival. Az reszkető *chiragra* vagy *podagra*^{ai} köszvény esik közére, hogyha ez Istenhöz akarna nyulni: Nem mér abból magával-is jól tenni, inkább kész éhséget szomiuságot szenvedni, és meg-is halni, hogy nem mint az Mammonból valamit el fogyatni. Meg kiméli fősvenli az önnön testetől, feleségétől, gyermekétől. Izetlent eszik, kemény ételen rágódik, mely nehéz meg emesztésre, igen szegényül ruházza magát, egy *summaban* igen szegény és nyavalyás életet él. Hogy ez illyen nyavalyás emberen mayd inkább szánakodni kellyen, hogy nem azt felöttéb vádolni és feddeni. Mint à Poéták-is költötték az ő Tantalusokról, az mint fellyeb megértök.

*Quid rides? mutato nomine de te
Fabula narratur, congestis undiq[ue] saccis
Indormis inhians, et tanquam parcere sacris
Cogeris, aut pictis tanquam gaudere tabellis.*^{aj, ak} [130:]

Az Tantalust, Fősveny, miért neveted,
Ez Fabula te rólad szereztetett.
Mert szinte te néked vagyon így dólgod,
Midőn az sok pénzt, kincset egyyüt tartod.

^{ah} Kinevet a nép, de én tapsolok otthon, amikor pénze-
met nézem ládámban. (Horatius: Satirae I. 1. 67—68.)

^{ai} kézköszvény vagy lábköszvény

^{aj} Miért nevetesz, más névvel, de rólad szól a mese, minden-
honnan felhalmozott vagyonon alszol tétlenül és arra
kényszerülsz, hogy mint szent tárgyat, kiméld azt, és
örvendez neki, mint festett képnek. (Horatius: Satirae
I. 1. 70—73.)

^{ak} Órszó: Az Tan-

Ott heversz, ülsz, aluszol javaidon,
 Kik néked nem használnak semmi módon.
 Hanem hogy azt néha még-is nézélled,
 Mint az táblán írot képet szemléled.⁶⁰

Azért mondgya az bölcserferfiú;⁶¹ Vagyon egy gonosz az mellyet láttam az fényes nap alatt, és igen köz az ombereknél: midön valakinek az Isten gazdagságot, jószágot és tisztességet adot, és semmiből nincsen fogyatkozása, az mit az ő szive kívánhatna, és az Isten néki nom ád arra erőt, bátorságot, hogy azzal hasznára élhessen; hanem más költi azt el. Hiába valóság ez és nagy gonosz csapás.

Egy Pap Vr Historiája.

Egy nevezetes helyen meghal egy Pap Vr, és negyven ezer aranyat hágy utánna; mellyekből ő sem magával nem tett semmi jót, sem az ő tisztbéli Pap Vr társainak; mikor hozzáia mennének, egész életében csak egy kanna bort sem hozatot nékiek. De mivel hirtelenséggel *testamentum* tétel nélkül halna meg, és attyafiait utólsó akarattyáról nem tudósithatná, az Káptalan Vrak elosztyák magok között az negyven ezer aranyat, és annál inkább örvendeztették magokat véle.

Nem kevesen vadnak az kik sok jót gazdagságot gyütnek öszve, de annak ugyan semmi hasznát nem vészik; mivel az Isten ő nékik, az mint Salamon⁶² mondgya, nem adgya azt az értelmet és *gratiát*, hogy azzal élhetnének: hanem keményen takargattyák és kiméllik önnön magoknak⁶¹ nagy károokra és utólsó veszedelmekre.

Ptolomaeus.

Az mint egykor Ptolomaeus,⁶³ az Cyprus Sziget Királ-^{am}[131:]^{an}lya, minden uttal, véggel sok pénzt kincset gyüytöt öszve, és az ő alatta valóknak nem kevés nyomorgattatásokkal. Midön pedig látná hogy ő néki ez ő nagy kincseiért sokan veszedelmére és halálára incselkednének és igyekeznének, minden arany és ezüstbéli kincset, gyöngyeit,

al Discursus: magok nak

am Örészó: lya,

an A 131—132. lapon élőfej: Negyedik Rész, Az Gazdagságokban semmi nincsen tellyesség.

ao Lelkében a király a pénz szánalmas rabszolgája.

Val. Max. lib. 9. Rex animo pecuniae miserabile mancipium.⁶⁰

drága köveit egy haióba hordattya, azzal elindul az tengerre oly szándékkal, hogy ő az sok kincsel, az mellyet irégylenő és szána az ellenségnek hagy- ni, magát elsüllyeztené buritaná. De midőn im- már az tengeren vitorlázna, az Mammonhoz való nagy szerelme miatt meg nem cselekedheti, visz- sza haiózá ismét; s-mind kincsestől az ellenség tor- kába esik; az kik az marhát, kincset el prédálták és ő magát meg ölték.

Annakokáért igazán és jól mondgya à Habacuc Proféta: Iay annak az ki magát gazdagittya az más javaiból: és meddig tart az ő néki? és csak sok sárt gyüyt ő magára. Oh mely hirtelen fel- serkennek az kik tégedet mardossanak, és felébred- nek az kik téged háborítsanak, és prédáiokká kell lenned azoknak. Mert sok nemzetséget fosz- tottál meg, és azok-is viszontag megfosztnak tégedet, etc.

Iay annak az ki fösvenkedik az ő házának vesze- delmére; hogy az ő fészket magassan helyeztesse, hogy az romlástól meg menekedgyék. Az az, à kik sok pénzt és marhát gyüytnek takarnak az sze- génységnek, szükölködésnek eltávoztatására, és hogy magokat jó állapotra szabiák, és nagy jókkal birhassanak. De az te tanácskozássod, ugymond az Proféta *v[ersus]* 10. szégyenére, gyalázattyára léssen az te házadnak.

Annak felötte ezt az látás hallás-is megbizonyi- totta,^{ap} [132:] hogy sokan az ő Mammonokat oly igen szeretik, hogy nem csak nézegetik naponként azokat, szívöket azzal enyegetik vidámittyák, hanem azokba egész testekkel beleheverednek, az mint oda fel *Caligularól* emlekeztünk. Sokan az ő Mammoni buzgó szorelmekből kincses ládái- o[n] halnak meg, az mint *Crastusról* egy Goszlári⁶⁵ Praepostról iriák: hogy mindenkor étel után Ka- maráiban ment, Ládáit felnyitotta, és az ő aranyi- nak, tallérinak nézdegelesével örvendeztette, gyönyörködtette magát. Mikor pedig egyszer sokáig késnék az ő kamoráiban, és emberek jöttek volna, kik véle akarnának szólni; ez kése-

Cap. 2. v. 6.⁶⁴

Caligula.

Crastus Goszlári Prae-
post.

^{ap} Órszó: hogy

delmet az szölgák tovább nem várhatták, és midön zörgetésekkel, kolompozásokkal semmit nem érnének, és nem tudnák mint eshetet volna dólga ottben az ö Vroknak, bé rontják az aytót, és Vrokat halva feküvén talállyák az ö pénzes Szekrényén. Nagy pénz szeretetnek kell ennek lenni az embernek szivében, az melyből az Istennek szerelme, és minden jóságoknak szereteti ki költ és eltávozott. Nagy ereie ez viszont az Mammonnak, hog az emberi szüvet ily hatalmassan hozzá vonhattya, hogy az ö szerelmében és szolgálattában ugyan belé hallyon. De hol talál az Mindenható Isten ilyen szeretetett ö magához és minden Istenességhöz ez megavült és az szeretetben meghidegült és megfogyot világban? Annakokáért az Kigyó ugyan meg marad az ö Kigyóságában, ha szinte aranyas ládába zárván öriztetnék-is. Az pénz s-az gazdagság-is ugyan tövis és kóró, à mint azokat Christus Vrunk az Istennek fia nevezi, ha szinte az ö kedves édes és szép színével, fényével az emberek fiainak, és az nyomorult pénz patkányoknak sze-^{aq}[133:]^{ar}meket, szivüket megvakittyá és elfoglallya-is.

Luc. 8. v. 14.

Ezekből-is azért eléggé meg bizonyodott, hogy az mint az gazdagság és nagy jószág nem keresthetik, szeresztetik nagy munka és fáradságnélkül; oly igen nem birattathatik és öriztethetik meg, nyughatatlanságnélkül, szorgalmatos gondnélkül és veszedelemnélkül. Ki keresne azért tellyes örömet, és nyugodalmas bódog életet, az sok pénzben és jószágban? az ki minden értelemtől, esztül meg nem fosztatot volna? Meg marad azért igaz vóltában az mit az Poëta mond:

*Tantis parta malis, curá maiore metuq[ue],
Servantur. Misera est magni custodia census.*^{as}

^{aq} Őrszó: meket,

^{ar} A 133–134. lapon élőfej: Negyedik Rész, Az Gazdagságban semmi nincsen tellyességes.

^{as} Az oly sok bajjal szerzett javakat még nagyobb gondal és félelemmel őrzik meg. Keserves dolog őrizni a nagy vagyont. (Iuvenalis 14. 304–305.)

Munkával, gondal kell az pénzt keresni,
Nagyob bayjal, buval kell meg örzeni.⁶⁸

Az-is meg esik osztán ez világ fiain, hogy ez ő bálvány Mammonokra veszedelem szállyon, és lopóktól el lopassék, avagy tüztől meg égettesék, avagy az tengerbe vész; csalárdul valaki azt elkérné, és ez Istennel álnokul elszöknék: avagy valami veszély érné ötöt: az Só meg olvad az pinczében, az gabona megpárlík az padláson; meg dohlik az veremben, avagy szárnya kél: és efféle idő szerint való jóknak ártalma vesztese éri ez Mammonistákat: ott kezdetik osztán az nyavalya; söt testek, lelkek oda veszett, szaggattyák haiokat, öszve csapiák kezeket, szertelenül sirnak rivnak, jaygatnak és sivalkodnak; hogy még az kö-is meg szánhatná. Sokan meg sértik vesztek magokat, az vízben szöknék, belé ölik magokat vagy fel akasztyák.

Láddé mind ezeket mivelheti az nyomorult pénz szerelem az fősvény potrohokban, maga sohol semmi való^{at} [134:] öröm nem lehet az pénzben és a kéncsbén: akar ember nyerie, szerezzé, akar megnyerte megszerzette legyen, akar pedig elveszesse: mindenképpen és mindenüt csak merő fáradság, gond, veszedelem, nincsen benne semmi kedves élet, akar ember mit tégyen vélek. Az mint Salamon-is mondgya, hogy az gazdagság nagy siralommal, sérelemmel vész el.

De illendő volna még-is az munkának, fáradságnak szorgalmatos gondoknak felvétele, megviselése, az pénznek jószágnak megszerzéséért, hogyha az keresett gazdagság az embernek, és az övéinek jobbitásokra lenne, és az gazdagságnak annyi haszna volna, az mennyit ember magában elvél és ábrázol. Csuda volna az, mondhatnád, hogy az pénznek, jószágnak nem volna semmi haszna; hog az sok jó és marha semmire nem szolgáltana?

Hogy ha tehát meg mutatódnék, hogy az gazdagságnak semmi haszna nincs; hiszem el hinnéd osztán azt, hogy minden munka, fáradság, az

3.

Az gazdagság nagy buval vész el.

4.

Az nagy gazdagságnak nincs haszna.

gazdagságnak keresésében mind héába kél? Nincsen-is ez különben. Mert ha én azt megmutatom, hogy az gazdagság, sok jó, sem ez életnek nem használ megtartására, avagy betegségtől, haláltól való mególtalmazására; sem pedig az örök életre nincs haszna, meg kell tehát vallanod, hogy az sok jónak, gazdagságnak semmiképpen semmi haszna nincs. Az mint azt elrégenten⁶⁷ megvallotta az bölcs Salamon Király, midőn az ő Praedikátorában azt mondotta: Az ki az gazdagságot szereti, annak semmi haszna nem lészen belőle, az-is mind héába való. Mert az hol sok jószág vagyon, ott sokan-is vadnak az kik azt eszik. Es mit használ annak, az^{au} [135:]^{av} kié az: hanem hogy még-is szeméivel nézi?

Cap. 5. v. 9.⁶⁸

Mert először az mi ez életet és annak megtartását illeti, hiszem meg koll vallanunk, hogy igazán mondta légyen Christus Vrunk; Ha bővelkednék-is valakinek az ő gazdagsági, ugyan nem abból vagyon annak életo, és senki nem él attúl, hogy sok jószágga vagyon. Es ezt megerössíti az gazdagnak példáiával, az kinek földé sokat termett, és nem tudta, minden ő javait hová hadgya, az melyről odafel-is meg emlekeztünk: Kinok mind ennyi javai sem tarhatták meg az ő életét.⁶⁹ Azért mondgya Vrunk továbbá: hogy minden munka és szorgalmatosság, mellyet ember pénznek, gazdagságnak keresésére költ és forgat, hogy az ő életét megtarcsa csak héában való, haszontalanság: és szinte oly lehetetlen, az mint szinte hogy lehetetlen hóg valaki az ő testének hosszúságához egy singnyit adhasson, hogy ha ugyan soká gondolkodnék és szorgalmatoskodnék-is azon, és ugyan igen történ feiét benne-is.⁷⁰ Az mint hogy nem mi magunk adtuk az életet magunknak; szinte azonképpen meg sem tarhattyuk azt az mi pénzünkkel, és minden gazdagságunkal sem nyuythattyuk tovább. Az ki adta az életet az tarhattya meg-is. ő visel arra gondot-is, mint tartassék az meg, és

Luc. 12. v. 15.

au Órszó: kié az:

av A 135—136. és 137—138. lapon élőfej: Negyedik Rész, Az Gazdagságban semmi nincs tellyesség.

egyedül csak magának akarja ez gondot tartani. Es ha mi ez szorgalmaskodástól, gondfuttatástól magunkat meg nem tartóztatjuk, meg tudjuk azt, hogy nem vagyunk jobbak az pogányoknál. Mert az ember nem él csak kenyérral: hanem minden igével, az mely az Istennek szájából származik.

Matth. 4. v. 4.

Micsoda egyéb tehát, hanem, haszontalan héában való, sőt pogányi szorgalmatosság, az gazdagságért vigyázni,^{aw} [136:] fáradozni, és embernek magát azon törni, mint és mivel táplálja magát. Ez táplálás és az élet megtartás csak az Istenen áll. ő akar arra gondot viselni, csak hogy te-is az te hivatalodnak dólgaiban eljárj, ő néki leszen arra gondgya, mint tarcsón abban el tégedet. Nem szükség hogy oly igen fuss, száguldgy életednek el-táplálásáért, az pénz keresésre, kincs gyűjtésre. Ha azt cselekeszed pedig, felettéb és módnélkül cselekeszel; és ezt az haszontalan és pogányi fősvenységből miveled, az mely fősvenykedés mindenkor fél azon, hogy által esik az földön, és soha nincsen elege; és ilyen haszontalan hasadra való szorgalmatoskodásoddal az Istent elöszted meg, és az ő tisztiben hágtál; az ki lám gondot visel az ég alatt minden erdei madaracskákra is, és minden mezei vadakra; az tengernek minden halaira: táplál és étot mindeneket az ő bövséges jóvóltából. El feleytencé tehát tégedet? Az természetet-is ugy teremtette ő, hogy az ő táplálására oly igen sok kincse nincsen szüksége, hanem kevésel meg elégedhetik.

Matth. 6.

Psal. 145. Psal. 147.

Az Isten-is annakokáért az földnek minden szeglotit szugolyait bé töltötte teremtette dólgokkal, állatokkal az embereknek meg elégitésekre és bé töltésekre, és meg adgya naponkint kinek kinek, az ki csak alkolmasson eljárion az ő hivatalában, részét, abrakát, éledelét az ő Fejedelemi Tárházából, konyhájáról. Az ki pedig többet kíván, csak pompára, kevélységre, hogy nem mint az ő természeti kívánná, kétképpen vétkezik az ollyan. Mert meg torheli az ő szívet tobzódással,

Luc. 21. v. 34.

^{aw} Őrszó: fáradoz-

felettéb való étellel, itallal, Christus Vrunck hivéséges intése ellen: és hogy arra szert teheszen, fösvenkedik, fút, kapdos, és megcsallya felebarát-^{ax}[137:]tyát, magára vonsza az Istennek haragiát, és sok haszontalan szorgalmatoskodást szerez magának, csak hogy hasának szolgálhasson.

Cap. 28. v. 28⁷¹

Erről mondgya az Syrach: elég ez életre, ha kinek vize, kenyere, ruházattya, és háza vagyon, mellyel az ő szükségét fedezheti. Iób az szegénnek kisdéd elessége az ő saját deszka padlása alatt, hogy nem az fényes friss lakás más idegeneknél.

Midas.

Ha pedig ellenben az bolond Midas Király⁷² azt kívánnyja, hogy valamihez nyul, mindgyárt merő arannyá válllyék, mivel ő néki az Istenektől, az mint az Poéták *fabulallyák*,^{ay} olyan kérése engedtetet vólt meg. Mely miatt mayd meg-is hólt volna, ha ötet az Istenek fel nem segítették volna. Mert midön az ő kérése szerint minden arannyá változnék, valamit ő meg illetve, akképpen az étel, italis, mihelt hozzá nyulna, vagy szááiával illetve menten merő arannyá lenne. Mellyel az pogány bölcs Poéták azt akarták jelenteni; hogy az sok pénz, nagy gazdagság nem használ ez életnek eltarására.

Pithius.

Herod. lib. 7.

*Pithius Bithinicus*⁷³ mayd minden *privata personak*, közrendő emberek közt, kikről az Historiákban emlekezet vagyon, leggazdagb vólt. Mert ő aiándékozta Dariusnak az Persiai Monarchának amaz arany szőlő tövét, az melyről az historiák gyakran emlekeznek; és sok tonna aranya becsültetett, az mint oda fel megemlítettük. Ez *Pithius*, *Xerxesnek* az megemlitet Darius fiának, mind egész ő seregével, midön az Görögök ellen menne, és akkor az földön huszon háromszáz ezer emberrel vólna, szállást adot, és frissen és gazdagon tartotta, vendéglette, és azoknak szép aiándékokat osztogatott. Annakfelötte arra aiánlot-^{az}[138:]ta magát, hogy ő maga mind ennek az

^{ax} Órszó: tyát, ma-

^{ay} mesélik

^{az} Órszó: ta magát,

egész hadi népnek öt hólnapi sóldgyát meg fizetné és gabonával eltartaná: csak hogy az Király az ő öt fia közzül ő néki egyget othon hadna, és ne vinné el véle az hadba, hogy lenne kivel vénségében magát vigasztalni. Es elsőben-is mindgyárt az Királynak kész pénzt négy száz ton[n]a aranyat aiándékozot.

Ez *Pithius*nak ilyen szokása vólt, mivel néki sok bányái vóltának, azokban minden ő embereinek éyjel nappal munkálkodniok kellett, senkinek ebben nem kedvezett. Ebből ő néki nagy rakás aranya gyült. De azonközben az föld miveletlen maradt, és rövid üdö mulva oly nagy drágaság és éhség lett, hogy az miat sokan eldőlnének és meghalának. *Pithiust* pedig az aranynak szerelme oly igen elfoglalta, hogy ő azzal igen kevesset gondolna. *Supplicaltak*^{ba} az szegény emberek, de mind hiában. Végre öszve gyűlnek az tiszteletes aszszony népek, és bátorságot vévén az *Pithius* feleségének könyörögvén eleiében esdesnek, és siránkozásokkal arra haytyák, hogy az ő ügyeket felvenné. Es mindgyarást kenyeret bövségessen, és mindenféle drága étkeket készített merő aranyból nagy mesterséggel. Es midön az ő Vra à Bányákról nagy éhen szomjan haza jöne, és parancsolna, hogy az étel elkészitessék, elhozattassék: Elő hozatnak néki az arany kenyerek, és arany étkek, mellyet ő igen kedvellet. Es midön immár ez arany ételt eléggé nézte vólna, és ez mesterséggessen készített szépséggel magát gyönyörködtette vólna, meg hadga hogy el vigyék, és az ételt fogaik el. Az felesége ismégint⁷⁴ drága szép Sávós étkeket tiszta sárga aranyból készitetteket hozat elő, ő pedig ételt kíván, meg elégelte immár az^{bb} [139:]^{bc} aranyat; nem csak az szemeit, hanem az hasát-is meg kellene tölteni. Szerelmes Vram, mond az eszes Aszszonyiállat, ugyan-is azt kívánnák az mi szegény embereink-is, és mivel hogy az bányá-

Polyanus lib. 6. Coelius li[b]. 19.

ba alázatosan könyörögtek

bb Órszó: aranyat;

bc A 139–140. — 143–144. lapon élőfej: Negyedik Rész, Az Gazdagságban semmi nincsen tellyesség.

kon való nagy és kemény munkálkodás miatt, az földet nem mivelhetik, éhol kel meghalniok, és rövid idő mulva, hogy ha mind így haytatnak az bányászi munkára, egy eleven sem marad közöttük. Az halál ellen őket az arany, à mellyet nagy rakásokkal ásnak, meg nem őrizheti és őltalmazhattya.

Az értelmes aszszonyiállatnak, eszes tanácsa, bölcsen cselekedése, ideiekorán való értelmes beszédo, megörvendozteti az ő férjét, elfordittya kedvetlenkedését, és az következendő nagy veszedelmet elhárítottya: mint az Abigail az David historiciájában. Az kit azért à jobbágyoknak sok *suppliciasok*^{bd} meg nem indithattanak, meg győzi azt az aszszony az ő alkotmas időben való okos és értelmes cselekedetivel, bölcs beszédével, hogy szokot szándékát elhadná; Felesége tanácsát vészi, és az ő népének földöknek mivelését, szántását megengedi. Innen-is azért nyilván vagyon az, hogy az nagy gazdagság az embernek életét meg nem tarthattya. Seneca.

Si ad naturam vixeris, nunquam eris pauper, Si ad opinionem, nunquam eris dives. Exiguum natura desiderat, opinio immensum.

Ézt az pogány által értotte, hogy minékünk méltán szégvenlenünk kellene, hogy ha ez aránt, hihetetlenbök lennénk, és kisseb hitűek az pogányoknál. Azt mondgya az: Hogy ha te à természet szerint élsz, soha meg nem szegényedel; hahol pedig, az emboreknek közönséges vélekedése szerint kezdesz élni, soha gazdaggá nem lehetsz. Az termé-^{be}[140:]szet keveset kíván, az *Opinio*^{bf} sokat. És Boëtius.

Neque enim fugare indigentiam copiam possumus, sed pluribus opus habent adminiculis divites, ad tuendam pretiosi suppellectilis varietatem. Et permultis indigere, permulta qui possident, res ipsa testatur. Contraque minimo indigere, minimum qui possident, et abundantiam suam naturae necessi-

bd könyörgésük

be Órszó: szet ke-

bf Vélekedés

tate, non ambitus sui superfluitate metiuntur.^{bg}
Az az, Az sok jószág bőv gazdagság, el nem vészi az szűkölködést, és semmit nem használ az szegénység ellen. Az gazdagok mivel sok jót birnak, sokra-is vágon szükségek annak megtartására és előb mozdítására. Ellenben mivel hogy az szegényeknek kevesek vagyon; szükségek-is kevésre vagyon. Az gazdag annakokáért, noha sok jókkal bir, ugyan nem gazdagb az szegénynél, és az szegénynek sincs kevesebie, mint az gazdagnak.

De azt mondod te; arra szolgál nékem az én sok jóm, hogy az én örökösömmek hadgyam, hogy véle meg gazdagullyon. Ez-is merő bolondság. Mert gondolsza meg micsoda az, az mit az te örökösödnek gyűjtesz, midön néki sok jót, marhát szerzesz, és mi légyen az mit nékie hagysz utánnad? Nem gyűjtesz, nem hagysz néki utánnad egyebet, hanem *Irritamenta malorum*, csak merő azon bünre való alkolmatosságot és minden gonoszra való gerjesztést, gögyögetést,⁷⁵ az mint az régick szokták mondani.

Nagy munkáddal, fáradságoddal kerested, gyűjtötted te azt ő nékik; és néked elég savanyun esett annak keresése, gyűjtése, azoknak sikkal izentlenbül csik annak ismeg széllyel hintése, és az emberek közzé pazárlása. Az te fiaid leányid az ő nagy *patrimoniumokra* tamaszkodnak,^{bh} [141:] és azért-is semmit nem tanulnak. Az nemes höselkedéshöz⁷⁶ lésson jób kedvek, hogy nem az *studiumhoz*, avagy mivhöz, kereskedéshöz. Ifiúságokban azért semmit ollyast nem tanulnak, az mivel magokat vénségekben tudnák táplálni. Es mivel az ő *patrimoniumokra* bizták magokat, azt ok igen könnyen el-is költik, nem csak az készpénzt pedig, hanem házokat, örökségeket, az mel-

bg A gazdagsággal nem menekülhetünk el a szűkölködés elől, sőt a gazdagoknak több segítségre van szükségük értékes, sokféle készletük megvédésére. Azt, hogy sokat nélkülöz, akinek sok van, maga a valóság bizonyítja. Ezzel szemben keveset nélkülöz az, akinek kevese van, és aki gazdagságát a természet diktálta szükséggel és nem túláradó nagyravágyásával méri. (Boëthius II. 5.)

bh Órszó: és azért,

lyekből ő nékik semmi szála semmi gerenda nem akad torkokon: Hogyha Szerencsétlenség és veszedelem hozzá nem érkeznék-is, és te magad azt gondolnád: hogy annyira töttél immár szert, hogy gyermekidnek-is elég lészen: nem lészen szükségek hogy más ember lába alá szorullyanak, *studium*-mal vagy egyéb tanulással töriék feieket, kár volna hogyha az ifiuság gyenge virágának valamit kellene szenyvedni. Sokkal jób bársony süvegecskét feltenni és egy szép tol cimmert belé, hogy arról esmériék az bolondot. Selyemből kötött harisnyát, duplás sarut kell lábokba adni, és jó ideiën nemeskedésre, gögösködésre kell őket szoktatni. Mert ugyan végre-is nemes urfiakká kell lenniök, elegek vagyon egész életekben.

Hogy pedig ez ilyen gyengén neveléssel az gyermekek megvesztegetödnek, midön az atyák anyák, ottan hamar utzán sétálókká akariák őket tenni, annak osztán buvát láttyák nagy szübéli fáydalommal; és meg kell eszmélleniek, hoó ez így Nemessültecske,⁷⁷ az ő *Patrimonium*at meg emésztötte, elköltötte, minek előtte, alig ment volna el róla az bölcsö illattya. Akkoron a szülök magoknál senkire egyébre nem vethetnek, és kívánnák, hogy azokat az jókat se öök, se az ő gyermekeik soha szemekkel se látták volna.^{bi} [142:] Mert ugy ez dupla veszedelmet se fiaikon, se jószágokon nem értek volna.

De azt alitod te, hogy nem kel azon félni, nem fog az fiok arra vetemedni, nem kezdí szinte ugy magát viselni! De magadot csalod meg ez féle képzéseddel. Mert a pénzes igen kényes. Ha pedig szinte az gyermekek-is ugyan *patrissal*andnak,^{bj} és ugyan pénz kívánó erök nőttek volna ő benneök, hogy öök is mint tennen magad, nagy gazdagság szerzésre igyekeznének: de ugyan még-is az rólad maradt gazdagsággal hitványul osztozhatnak: midön egyik az másiknak semmit nem akar elengedni, feddés, morgás, egyenetlenkedés, pörködés, törvénykezés, és sok egyéb efféle veszél ne-

bi Órszó: Mert

bj az atyjukat követik

vekedik, szaporodik köztök, hogy nékiek az ö gazdagságok, örökségek csak *materia litis*, porlekedésnek, villongásnak oka s-eszköze leszen, és kívánhatnák hogy az *pesti* mezőn, vagy az Duna fenekén⁷⁸ veszet volna minden gazdagságok.

Hát hogyha az nagy gazdagság, *per fas et nefas*, törvény szerint, s-törvéntelen, erőszakkal és usoráskodással és hamissággal gyűjtetett volna? Az mint hogy ez mostani időben kicsid⁷⁹ az eleség, nagy az drágaság, és olly serény az kereskedés, nem könnyen gyűjthetni igazán és jó lelki esmérettel sok pénzt és nagy gazdagságot; így-is azért az örökösöknek kevés hasznokra szolgál. Az mint az látás-hallásból való példa beszédek bizonyíttyák. Ebül gyűjtöt szérdéknék,⁸⁰ ebül kel elveszni. Hamis keresménnek kincse, nem szál harmad örökösre. *Mal quesit mal perdit*, Az mint nyerte, úgy vesztette. Miként az Syrac-is szól: Minden aiándéknak, és hamis jószágának el kel veszni. Az hamissak-^{bk}[143:]nak gazdagságok mint az patak megszáradnak. Az Istenteleneknek maradéki nem bocsátanak sok ágakat, és à hamissaknak gyökerek meredek kösziklán helyheztettek. Ollyanok mint akar mely folyóviznek partyába akadot taytékok, minekelötte gyümölcsöt teremtenének, kiszaggattatnak.

Hogy ezek mind így legyenek az mindennapi látáshallás bizonyittyá. Midőn láttyuk, hogy jeles nagy *familiák*, nemzetek elfogynak, fogyatkoznak, és szemlátomást elenyésznek. És az hamissan gyűjtöt kincs, gazdagság, az örökösök kezekben mayd mint ha elolvadnak elfolynak, hogy sohol ne talál-tassanak: és nem használ az ellen semmi sobrakság, semmi kiméllés, sem fóltozás sem gyámolítás.

Amaz Candiaj^{bl} Nagy Vrnak igen sok pénze vólt, az mellyet Segéd fogadással-is keresett. És midőn gazdagságát akarná mutogatni, Kérdette az idegen vendégeket, mely felé vólna utok, és ha vól-naé afféle pénzek, az melynek odá az hová ök mennek érteke, keleti volna? és ha ki örömet

Cap. 40. v. 12, 13, 14,
15, 16.⁸¹

Candia Vr.

bk Őrszó: nak
bl krétai

olyan pénzt akart volna váltani; előhozatta pénzes ládáit, melyek külömb külömb pénzel voltak rakvák; Kinek kinek minémü pénz kellene szabadon hadta őket hogy ollyat vegyenek, az megnyit akarnának. De à pénzt az szekrényekben, vagy pénzes ládáokban sorral rendel ugy öszve verte kalapácsolta, oly sűrűven egybe sotulta,⁸² hogy senki semmi ereivel abból semmit ki nem vehetne. Igy csufolta játszottatta meg pénzével az jövevényeket, és ez ő néki kedves tréfáia volt és nagy gyönyörösége. De halála után az ő fia igen jól ki tudta szedni, és egyik ládát az^{bm} [144:] másik után meg tudta üressíteni, semmi csiptető horogra fogóra nem volt ez aránt szüksége. Feltöri rontya, az szekrényeket ládákat. Es vig kedvel költi barátival, társaival, örvendeztette véle magát mig tartott. De végre elfogy az jó pénz. Kölcsönt kezd kérni az hol töle lehetett. Az sem tarthatot sokáig, mert az emberek meg várták az fizetést. Mind háznak, jószágnak oda kellett lenni, jóbaráti, kedves társai elköltek, az meghitel-is elfogyot. *Summa* ez: *Miseriat* kellet olvasztani *cum aceto*.^{bn} Es adóssági miatt nagy inségre jút. Ferdinand Királynak-is haragiában esik, élete-is szerencsén forog: ugy hogy kívánta volna hogy ez sok pénzben, gazdagságban soha része ne lett volna. Mert az szegénység ötet sokkal jobb életnek követésére tanította volna, és kevesebb bünt és gonosságot cselekedet volna, és ifiúságában oly dologhoz fogott volna, az mellyel vénségében magát tisztességessen eltáplálhatta volna.

Cap. 5. v. 12, 13.⁸³

Iob. 20. v. 4, 5, 6, 10.

Igy telik bé az mit az bölc Salamon mond az ő Praedikátorában: Vagyon gonosz nyavalya, mellyet láttam ez világon, tudniillik mikor az gazdagság az ő Vrának veszedelmére vagyon, és abból az ő fiának semmi nem marad kezében. Es az Iób könyvében mond Zophar: Nem tudodé hogy igy volt mindenkor az dolog, miolta emberek voltanak az földön: Hogy az Istentelennek dicsé-

^{bm} Órszó: másik

^{bn} Nyomorúságot kellett olvasztani ecettel. (Értsd: Nyomorúságot és sanyarúságot kellett elviselnie. Betuleiusnál: „Summa er muste miseriam schmeltzen eum aceto.” 220.)

reti nem soká tart, hogy ha az ő magossága szinte az éjig érne-is, és az ő feie az felhőket illetné-is, de ugyan el vész végtére mint az gané. Es kóldulni mennek az ő fiai. Mond Syrac-is: az Istentelen fiaknak örökös jószágok el vész. Micsoda bódult esztelenség azért, ilyen nagy fáradsággal,^{bo} [145:]^{bp} munkával és veszedelemben forgással, sok pénzt, jószágot öszve hordani, gyüytteni, feleidnek nagy kárával, és lelki esméretednek megsértésével, holott annak az gazdagságnak semmi hasznát nem veheted: sem magadra nézve, az mint imént meg mondaték, sem pedig örökösldre, kiknek a te nagy gazdagságod nem csak nem használ; hanem még testeknek, lelkeknek-is meg győzhetetlen kárában veszedelmébe eyti őket; és azok által nem csak mindenféle vétkekben és gyalázatos bűnökben keverednek: hanem az által arra jutnak, hogy te néked ők halálotat kívánnják; hogy ha te ő nékik az gyüytött gazdagság után még töb ideig akarnál élni: avagy tellyességgel ugyan halálotdra-is szándékoznak és incselkednek; csak hogy ők az pénzhez juthassanak, és azon ő magok kedvök szerint regnálhassanak, uralkodhassanak?

Azt alitodé hogy ilyen Istentelenség ne szállhasson az te gyermekidnek szívékbe? Mentse meg Isten kegyelmesen attól őket, és minden jámbor fiakat. Mindazáltal nem köz embereknek: hanem Királyoknak, nagy Vraknak gyermekeiknek példái bizonyittyák. Mint igyekeztenek légyen azok az önnön attyoknak halálotkra; az melyek ő nékiek sokáig élni láttattanak, és az véget nagy háborut, támadást, inségot, nyavalyát szerzettenek országokban és városokban.

Nemde nem száz és huszon öt fiai valának *Artaxerxes*nek:^{bs} nem bizonyittyáké az históriák hogy ezeket többire mind meg kellet néki ötlettetni? Azért hogy ez nem emberhez illendő gonosság reáik bizonyítatnék; hogy az ő attyoknak halálára szándékoztanak. Az mi időnknek pél-^{bq}[146:]

Artaxerxes.

^{bo} Órszó: munká-

^{bp} A 145—146. és 147—148. lapon élőfej: Negyedik Rész, Semmi bizonyos és tellyességes nincs az Gazdagságban.

^{bq} Órszó: láí gyü-

dái gyűlölségessek, nem szükség azért meg említeni.

Sokkal bátorosabbak azért az szegények az ő fiaik felől, kiknek nincsen bővölködő gazdagságok, és az ő életek sokkal nyugodalmasb és bodogságosb. Mert mit használ az gazdagnak, ugymond Salamon, hogy ő az szélben munkálkodott; Egész életében mind az setétben ült, nagy sanyaruságban, betegségben és szomorúságban. Az te fiaidnak azért tisztességes nevet hadgy utánnad, az kicsid jóval, az mellyet az Isten te néked engedett az te hivatalodnak munkáia által, és az ő kegyelmes áldása által, sokkal előmenetelesb és használatosb lészon az ő nékiek, hogy nem ha magadat felötte igen fárasztván és sanyargatván ő nékik nagy kincset, gazdagságot szerzenél és rakáslanál; és miattok magadnak nyughatatlan szorgalmatosságot szaporitanál, lelked esméretinek nagy sebessítésével: és nékiek csak *Irritamenta malorum*, és gonosságra való kiszítést gögyögetést hadnál: az melynél mi lehetne nagyob bolondság és bódultság.

Maraszthatsz jóllehet kiméllotes takarikosságoddal valamit az te munkádból az te fiaidnak, hogy azzal osztán előmenetelek, életke lehessen; és holtod után kuldos táskára ne jussanak. Mert midön néked arra, az Isten utat és eszközt mutat, és te azt elakarnád mulatni és megvetni, avagy pedig mindent föl akarnál dösölni, aláb való lennél ugy az pogánnál, és az hütöt meg tagadnál az mint szent Pál szól. 1. *Tim[otheus]* 6. *v[ersus]* 10.⁸⁷

De ez sziny alat nem kell te néked fösvénykedned, nyuznod, fosztanod, usuráskodnod, sok pénzt, kincset, gazdagságot gyüytened, az mely sem néked sem ő nékik nem^{br} [147:] használ az mint megmondaték. Novellyed Isteni félelemben azokat, jártasd az *Scholában*, tanítasd tisztességes mesterségre, kézi munkára, avagy kereskedésre, igaz kalmárságra; hogy osztánnan⁸⁸ ön maga tudgya magát eltáplálni. Es arra szoktasd őket, hogy

Bookes. 6. v. 16. 16.⁸⁶

Ephes. 6. v. 6.

br Őrszó: használ

való igasságnak tartsák azt, hogy az jó hír név, az mellyet örökségül hadgysz ö nékik, legyen à Legjób *Patrimonium*, és örök jószág: és hogy arrais szorgalmas gondgyok légyen, hogy osztán ök-is tisztességes nevet hadgyanak utánnok az ö gyermekeiknek. Es így nyilván megmaradhatnak. Mert azt mondgya az bölcS Syrac: Meglásd hogy meg tarcs jó híredet nevedet: mert az te néked inkább megmarad, hogy nem mint az arannak ezer temérdek kincsei. Az élet akar mely jó légyen is, de ugyan csak kevés ideig tart, de az jó hír név, örökké megmarad. Es Cicero-is mond: *Optima siquidem haereditas, quae a parentibus traditur liberis, omni patrimonio praestantior gloria est virtutis et rerum gestarum.*^{bs}

Cap. 41. v. 16, 16.

Nem hagyhat atyád te néked jób kincset,
Mint ha néked hágy tisztességes Nevet.⁶⁹

Dicséretessen mondották az Pogányok: de sokkal becsületesebben cselekedte *Phocion*⁹⁰ az Athenási fő Hadnagy: hogy midön ö nékie az Macedoniai Philep Király nagy szép tekintetes *summa* pénzt küldött volna hazához az ö véle való barátságának megnyeresére; nem akarta elvenni. Az hozzá küldöt követek igen kériK hogy à Király aiándékát ne vetné igyen meg, hogy egyszer s mind az hatalmas Királyt-is, az ki az ö barátságát kívánná, aiándékával egygüt megne utálná. *Phocion* azt mondgya, hogy ö néki nincs oly nagy kincserre szüksége, nem-is vólna hasz.^{bt}[148:]nos ö néki. Hogyha néki maga személyében nem kellene-is (mondanak az követek) hiszem kellene az gyermekeinek; kik az ö halála után azzal mind rendek szerint élhetnének, tisztességes nevéket megtarthatnák: az mely azoknak igen nehezen fogna esni; mivel igen kevés gazdagságot hagyhat nékiek. Arra azt mondgya *Phocion*: *Si mei similes fu-*

Phocion.

bs A legjobb örökség, mit apa hagyhat gyerekeire: az erénynek és tetteknek a dicsósége, amely minden családi vagyonnál becsesebb. (Cicero: De officiis I. 121.)

bt Örszó: nos ö

*turi sunt, idem hic agellus, qui me ad hanc dignitatem
 evexit, illos alet: Sin dissimiles; nolo ipsorum luxu-
 riam his opibus alere.* Ha az én gyermekim én
 hozzám hasonlók léendének, tehát ez az én kis
 jószágocskám, az mely engemet ez méltóságra
 emelt, őket-is eltáplálja: Ha pedig az én ter-
 mészetemtől elvetemednek, és az *virtusok*ban,
 jószágos cselekedetekben hozzám hasonlók nem
 lesznek, nem akarom azzal a kincsel, az kivel en-
 gemet kínáltak, az ő kényességeket, tobzódásokat
 erőssíteni.

Dicséretes mondás volna ám ez a Pogány ember-
 től, mellyért méltán-is nyerte imez vezeték nevet,
 hogy *Bonus Phocion*, jó *Phocion*nak hivattat-
 nék. Az ő tökéletes elméiéért, és világos értel-
 méért, és az idő szerint való jóknak meg vetéséért,
 mellyeknél az *virtusok*nak^{bu} szerelmét fellyeb be-
 csüllötte.

Lib. 8. cap. 5.

Sabellicus írja, hogy ő felöle az Görög országi
 Bölcsék között sok ideig való villongás volt, hogy-
 ha *Alexander M[agnus]* völté nagyob, hogy nem
 mint *Phocion*, az ki *Alexander* aiándékát meg-
 vetette. Mert midön *Alexander* alittaná; hogy ötöt
 pénzelt meggyözhetné, avagy az mint mi szoktunk
 szólni, annak szemét ki tolhatná; küld néki Asiá-
 ból Athenásba száz mása aranyat. Midön ő nékie
 ezt eleibe vinnék, azt kérdi. Miért küldené ő néki
Alexander, egyéb A.^{bv} [149:]^{bw}thénási Pólgárok fe-
 lött, olyan nagy aiándékot. Azért ugymond,
 hogy ő téged igaz tökéletes jeles jó fő embernek
 tart és becsül. Hadgyon ollyannak tehát engemet
Alexander, mond az *Phocion*, és ne hitessen el,
 s-ne vesztegessen meg engemet az ő aranyával.
 El mégyen azért előlök; de amazok házában-is
 utánna mennek. Holott midön látnák miként
 volna az ő háza minden pompaságnélkül rendelve,
 és az ő felesége az szolgálókkal eggyüt, ő maga-is
 vaylalná⁹¹ és sütné az kenyeret, annál keményeb-
 ben rayta lesznek, ugy mint kiknek ugy tetze-

bu erényeknek

bv Ország: thenási

bw A 149—150. lapon élőfej: Negyedik Rész, Semmi
 tellyességes nincsen az Gazdagságokban.

nék, hogy volna hová pénzét költeni: Mert nem ékes dolog^{bx} ugymondnak ök, hogy olyan nagy Királynak baráttya és ilyen dicséretes fő Vr, oly kemény és sovány életet éllyen. *Phocion* azzal semmit nem gondol; Hogy pedig szerencsére venné észébe hogy egy vén ember menne ott el szakadozot köntösében, azt kérdi az hozzá küldöt követektől; Hogy ha alittyáké ötett oly jónak mint amaszt. Miért nem, ugymondnak ök. Ha lám ez, ugymond *Phocion*, sokkal szegényebbül él hogy nem mint én: és az ő kicsidével még-is meg elégszik: Rövid szóval, ha el veszem az aiándékot, avagy élek azzal, avagy nem. Ha véle nem élek; az mint hogy ugy nékem nem-is használ, csak hiában fog állani, és *Alexander* sokkal jobban élhetne véle, hasznosb-is volna ő néki, hogy nem ennékem. Ha olvészem pedig és véie élek vagy hasznát veszem, tehát ugyan szinte csak annyi haszna benne *Alexander*nek mint nékem: Mert mind kettönknek igen kevés dicséreti következik belöle; hogy ő azt pénzel akarta véghöz vinni; az mit törvénnel s-igassággal nem cselekedhetett. És így az arany Athenásból^{by} [150:] *Alexander*nek vissza vitetett. Innen mondgya *Plutarchus*, hogy ez bölcs ember, ez ő cselekedetivel nyilván ki mutatta, hogy ő sokkal gazdagb volna *Alexander*nál; ugymint ki az övével meg elégednék, és az *Alexander* kincs nélkül nem szükölködnék.

Ez példát követte az *Xenocrates*-is.⁹² Mert midön néki *Alexander M[agnus]* harmintz *talentum* aranyat küldene tisztelő aiándékul, és az követek arról ötet tudositának, marasztya őket ebédre. Semmit pedig többet sem drágábbat nem készítet egyebet, hanem csak mint egy kicsid köz ebédet. Midön másod napon az követek töle választ várnak, kinek kellyen az aranyat leolvasniok? Hogy hogy, ugymond *Xenocrates*, nem láttátoké tegnap az én ebédemen, és az én életemnek módgyán nem vöttéteké eszetekben, hogy nékem oly nagy kincsre nincsen szükségem.

Xenocrates.

^{bx} Discursus: ékes, dolog
^{by} Órszó: *Alexan-*

Socrates.

*Socratesnek-is ez dicséret tulaydonitatik, hogy soha semmi aiándékkal és adománnyal senki ötett meg nem gyözhetette.*⁹³

Cap. 2. v. 18, 19, 20.

Mind ezekből immár eléggé megláztik, hogy embernek nem szükség az ő gyermekéiért nagy jószágra, kéncre vágyódní, fösvenkedni és sok kincset gyüytetni, és azok miatt Lelke isméréit meg nehezíteni; melyről Salamon-is mond az ő Praedikátorában: Gyülöltem én minden munkámat-is, mellyeket én munkálkodom az nap alatt. Miért hogy elhagyom azt oly embernek, ki én utánam fog élni. Es ki tudgya ha bölcs lészené vagy bolond, az ki uralkodandik minden én munkámon az mellyeket cselekedendém-is, és mellyet bölcsen szerzendek az napnak alatta. Ez-is hiában valóság. Annakokáért én el fordítám^{bz} [151:]^{ca} magamat, megfogván reménségtől az én elmémet, minden munkám felől, mellyel munkálódtam ez világon.

Rehabeam. Roboam.⁹⁴

Es az mit itten mond, végezetre ő néki-is olyan képpen lett dólga, midön fiát Rehábeamot hadgya utánna: az kiben nem sok eszesség és értelem vólt; és ugyan uralkodot azért az ő attyának munkáián, de semmi jót nem szerzett. Az mint azért az nagy gazdagság, sem annak az kié az, sem az ő örökösének nem használ és nem szolgál: azo[n]képpen semmi fogyatkozást sem vehet és üzhet el. Sem senkit gazdaggá nem tehet: az mint fellyeb megmutattuk. Es hogy csak azok legyenek gazdagok, az kik az övékkel meg elégednek, és az ő javokkal élhetnek, világossan kimutattuk. Mert az ki magát munkáiával táplállyá és megelégedik, nyugodalmas élete vagyon annak: ez az kincs felöt való kincs találás. Es az Isten Lelke mondgya: Bódog az ki féli az Vrat, és kezének munkáiával táplállyá magát; bódog vagy, és jól lészen dólgod.

Syrac c. 41. v. 18.⁹⁵

Psal. 128. v. 1. 3.

Nem-is segítheti az gazdagot az ő sok kincse, jószága csak egy nyavalyáia ellen-is: egy betegséget, egy hideglélésecskéiét el nem veheti, el nem

bz Őrszó: magamat,
ca A 151—152. lapon élőfej: Negyedik Rész, Semmi tellyességes nincs az Gazdagságokban.

üzheti. Sokkal kevesbé orvosolhattya az léleknek nyavalyáit: és csak egy kísértetet sem enyhíthet meg.

Noha *Heliogabalus*⁹⁶ és *Caligula* alá s-fel jártak az aranyban, söt egész testekkel benne hevertének, de ugyan ilyen módon sem távoztathatták el az ő szívöknek keserü kísértetit.

*Non domus, aut fundus, non aeris acervus et
auri,*

*Aegroto domini deduxit corpore febres,
Non animo curas.*^{cb, cc} [152:]

Sem házad, pénzed, jószágod, öröked,
Csak egy hideg lelést sem üz el tőled.
Sem lelki sérelmedet nem gyógyította,
Noha szived azt szüntelen ohayta.⁹⁷

Sokkal inkább nehezíti, sebheti, szaggattya az telhetetlenség az lelket és az lelki isméretet: hogy az embereknek az szübéli nagy fáydalomnak miatta, nem csak kevés jó óráiok vagyon ez földön; hanem az szomorúság és keserűség miatt elbádágadnak és időnek előtte megemésztődnek.

Salamon mondgya imezt, *Suavis est homini panis mendacii*. Gyönyörűséges előszer embernek az álnoksággal kereset kenyér, de annakutánna megtelik a száj kövecsekkal.

Prov. 20. v. 17.

Es Habacuc: Az kövek az köfalokból te ellened kiáltanak, és az fa éppületekből az gerendák te ellened bizonságot tésznek. Az az, oly félelmes és rettegő lelki isméretek lészen, hogy az házban a gerendáknak pattogásától-is, avagy valami csak mozdullyon-is elrémülnek. Es sz[ent] Iób mondgya: Mintha áspis kigyónak mérgét szopta volna bé, és az viperának fulákia öli meg. Mind az gonosz lelki esmérétről mondatnak; az mely mint az *vipera* és kigyó ugy mardos, és az mint *D[ominus]*

Cap. 2. v. 11.

Cap. 20. v. 16.

cb Sem a ház, sem a telek, sem az ezüst- és aranyhalom nem üzi el a gazda beteg testéből a lázat, sem lelkéből a gondokat. (Horatius: Epistolae I. 2. 48–50.)

cc Órszó: Sem

Luther az margon magyarázza; halálos és szübbeli keserüséget hoz.

Az miképpen azért hogy az beteg ugyan beteg, ha szinte szép aranyas ágyon fekszik-is, avagy valami roszzsas nyoszolyán, ugyan semmit nem szolgál az, az egésségre: Így az fősvény sobrák-is ugyan sobrák fősvény, és mindenkor^{cd} beteg az ő lelkében, és soha nincsen elege; hanem csak gonosz lelki esméreti; ha szinte arannyal borítatnék bé-is. De az ki az övével megelégszik, mindenkor egésséges az, és csendes szível vigad, és jó lelki esméreti vagyon^{ce} [153:]^{cf} az ő kicsinnye mellett. Igazán mondgya azért az Syrách: Az sobrák embert nem illeti az gazdagság: és mit tenne^{cg} az fősvény eb az pénznel és gazdagsággal? Az ki sokat gyüyt, és magával sem tézzen jól belöle, az olyan másoknak gyüyti azt, és egyebek laknak azzal jól. Az ki magának jót nem tézzen, hogy cselekednék az mással jól? Soha nem örvendezhet az ő jovaiból. Nincsen ártalmasb dolog, mint ha valaki önnön magának sem kívánnya semmi javát, és igaz csapás ez ő rayta az ő gonosságaért. Tégy jól fiam, te magaddal, az tiédből, és add meg az Vrnak az áldozatott, à mely ötet illeti. Gondold meg hogy nem mulat az halál, és igen jól tudod minémü szövetséged vagyon à halállal.

Hogyha azért az sok jó és gazdagság semmit nem használ, nem segít az testnek és léleknek betegsége és nyavalyáia ellen, sokkal kevesbé üzheti el az Halált, nem-is nyuythat semmi segítséget az ellen. Ha valakinek ugyan nagy rakás arannya vólna-is, és azt minden nap és óránként nézten nézné, avagy ugyan belé heverednék, affelöl az halál ugyan nem mulatna, avagy ha jelen vólna, azzal el nem üzettetnék.

Midön egy sobrák fősvény halálos ágyában fekünnék, egy egész medentze aranyat hozat eleibe, belé kap mind két kezével,⁹⁹ azt alitván hogy

cd Discursus: minden kor

ce Órszó: az ő ki-

cf A 153—154. — 157—158. lapon élőfej: Negyedik Rész, Semmi tellyességes nincsen az Gazdagságokban.

cg Discursus: metzene

vigasztalást és betegségének könnyebbitését, és az halál ellen tanácsot és segítséget talállyon benne; fohászodik es mond: oh kinek hagylak én titöket verös rökácskák!

Más egy, marokni aranyat nyél à torkába, alitván, hog az halál ellen bátorságot lellyen. Más megint az halál ellen egy sákot vont magára az mely belöl merö arannyal^{ch} [154:] völt béboritva. De mind ezek sem használhattak semmit nékik. Az halált sem pénzelt sem arannyal el nem üzhetni.

Ha azért az nagy kincs, gazdagság ez életre, magának vagy az övéinek megtartására, avagy az testnek és léleknek nyavalyái ellen, és az halál ellen való óltalmazására nem szolgál és nem használ: tehát sokkal kevesbé használ az örök halál ellen: avagy az örök életnek megnyerésére, mely nem pénzen vétetik, mert az Christus vére által szereztetett: Hanem inkább ártalmas, midön ember az ö bizodalmát az bizontalan Mammonban helyezteti, és ez idő szerint való jókban: és azt mondgya az ö aranyának: Te vagy nékem Istenem.

Minden historiák bizonyittyák, és az minden napi látás hallás mutattya, mely sok emberek estenek nagy veszedelemben az ö gazdagságok miatt. Mely igen gyülöltetik némely, irégységgel terheltetik, öldöztetik az ö javaiért. Sokan az ö jószágokért hamissan, ártatlanul vádoltattak, eladattak, elárultattak, titkon és nyilván megölettek elvesztettek. Azért igazán mondgya Syrac: Sokan vesztek el az ö pénzekért, és szemek előtt való veszedelemben estenek. A kik az aran[n]jak áldoznak, azokat megeyti az, és meg fogia az eszteleneket. Nem az ö Szöleiéért ölettette meg Naboth? Hasonlóképpen nagy veszedelemben eset Ezechias-is, az melyről oda fel emlékeztünk. És az tobzódó gazdag-is elvész testestöl lelkestöl.

Az világi historiákban erröl sok példák vadnak: Cn[aeus] Lentulusban, az Romai fő emberben, az Romai Lepida gazdag nemes aszszonyban. Vono^{ci} az Persiai Király az övéitöl elüzettetet, és az

1. Pet. 1.

Az gazdagság veszedelemben viszen.

Cap. 31. v. 6, 7.

1. Reg. 21. v. 13.

Luc. 16.

Cn. Lentulus.

Lepida.

VONO.

ch Örszó: völt bé-
ci Discursus: aszszonyban Vono

Tiberius. Romai Tiberius Császárhoz folyamo-cj[155:]dott, de mivel sok pénzt, gazdagságot hozott véle, Tiberius-tól árúlóiu megöletik az ő javaért.¹⁰⁰ *Svetonius*¹⁰¹
Calligula. iria, hog *Caligula* Császár egy *sententiában* negyven Romai pólárokat itilt halálra álnok sziny alatt, csak azért hogy azoknak jószágokhoz juthasson.

Midön egyszer játékából felkölt volna és elő ballagott volna, és két sok jószágú Lovas vitézlöt elő menni látott volna, mindgyárt fogságba veteti őket, és minden jószágokat *confiscaltattya* elfoglaltattya. Es így örömmel tér jádzó társaihoz, és mond: Még egyszer sem vontam oly jó oxtábla sántzot¹⁰² mint most.

Hogy egykor *Francia* Országban, az játékban penze elfogyra, az leggazdagbakat megöletette, és mindeneket él praedáltatta, ismég ottan à játékos cinkosihoz ment és így szolt: mely igen aggódtok egy néhány *drachmakért*, vagy forintért. En azonközben sokkal külömb sántzot vontam: ötvenszer száz ezerszer való száz ezer *drachmat*, avag arany forintot, mely téssen öt százszor való száz ezer forintot, avagy öt száz tonna aranyat. Es midön ez vérszopó fősvény eb, az *Iulius Priscus* Tisztartót, az kit egyeb dologért ő néki bé adtak vólt, megöleti, azt alitván hogy nagy kincset talállyon nála. Mond azért. Engem igen megcsalt. Ambár élt volna. *Nihil enim morte dignum possedit*. Mert nem hagyot annyi jószágot, az mellyért megöletést érdemlett volna. Es így senki bátorsággal nem élhetet ez dihös vérontó eb alatt, az kinek valami gazdag jószágocskáia vólt, ki ki minden az ő gazdagsága miatt minden szempillantásban, halálos veszedelemben forgott. Midön pedig à gazdag emberek igen vének vólnának, azokat élni had-ck[156:]ta, kiket tudna, hogy már soká nem élhetnék javokat. De megrendeli, hogy *testamentumban* ötett tegyék örökössé; azokat becsületben-is tartotta, attyának, annyának, öreg attyának, ösének, ükinek, hivta őket, az mint à historia mondgya. Igazán mondgya azért

cj Őrszó: dott,
ck Őrszó: ta, kiket

az böles Boëtius: *O praeclaram opum mortalium beatitudinem, quam si adeptus fueris, securus esse desistis!*^{cl}

Ihon az kellő bódogság,
Az sok pénz és az gazdagság!
Mellyet mihelt te megnyertél,
örömed mellől el estél.
Töle vártál bátorságot,
De néked félelmet hozott.¹⁰³

Illyen módon igyekezett Nero¹⁰⁴ az böles Senecának halálára az ő sok pénzéért. Mert készen volt harmadfél száz tonna aranya. Midőn ezt észébe venné, minden ő kincsét kész akarva Nero-nak adgya; így akaria jelen való veszedelmének eleiét venni. De nem használhatott véle. Mert az vérszopó eb és háláadatlan *Discipulus*,^{cm} hívéséges *praeceptorát*^{cn} az fürdő házba öleti meg.¹⁰⁵

Seneca.

Igy estenek sok jeles emberek az ő gazdagságok miatt halálos veszedelembé. Az Nagy *Pompeius*, az hatalmas *Croesus*, az leggazdagb Romai Pólgár mester *Crassus*: *Gabinius*,¹⁰⁶ az Görök fő orator *Demosthenes*,¹⁰⁷ mert őt-is gyötrötté az pénz kórság. *Timogaras*¹⁰⁸ az Athenásbéliek követe *Artaxerxeshöz*. Az Görögöknek erős vitéz Feiedelme az *Timotheus*,¹⁰⁹ és egyebek.

Nem használhatott azért ez *Timotheus*nak, hogy az *Olinthiusokat*,¹¹⁰ *Byzanthiusokat* meghóldoltatta: *Samus* szigetét megvötte, egész *Lacónicat* megpusztította: *Pelopon-*^{co}[157:]*nesust*, és egyéb tartományokat az tenger mellyékén: Azo[n]-képpen az *Lacedaemonbélieket* az Athenas városnak az ő hazáiának aláia vetötte. Az sem használt néki, hogy az ő attya à *Conon* oly jeles jó feiedelem völt, ki az Görögöknek szabadságokat oly igen mególtalmazta.

Timotheus.

cl Ó, halandó kincsek adta boldogság, ha elnyerted azokat, megszűnsz nyugodt lenni. (Boëtius II. 4.)

cm tanítvány

cn tanárát

co Őrszó: *nesust*

Illyen formán kellett veszni amaz igen jó szerencsés *Polycrates*nek is.¹¹¹ Mert mivel *Oraetes*, az *Darius* Király Hadnadgya, tudná azt hogy *Polycrates* erőssen szomiuhozná az^c pénzt, azzal akaria azt megfogni. Nyólcz ládát töltet meg kövekkel, és fellyül arannyat hintet reá. Követit küldi hozzáia, nagy barátságot kerekít, azt tetteti mint ha *Dariustól* elakarna szakadni. Tudná azt-is, hogy sok pénzre vólna szüksége ez hatalmas hadra, az mellyet viselne. ő néki pedig vólna szép *summa* aranya, mellyel egész Görög ország megvétethetnék, mellyet ő oda adna kölcsön az hadi szükségre, hogyha ő véle frigyvet vetne és hozzáia menne. *Polycrates*ben meg posdul az arany ér. Elküldi baráttyát *Menandert*, azt az aranyat megnézni. Midön ez külömbet nem vélne, hanem hogy az merő arany vólna, és erről *Polycratest* tudósitaná, fel készül és maga-is elmégyen *Oraeteshöz*. Mindelektől keményen intetik, hogy ne hidgyen *Oraetes*nek, rettentik álmodozási-is; az *Oraculumok-is*^{cp} minden gonoszt jövendölnek. Az önnön saiat leánya nagy siránkozván kéri hogy othon maradna; megbeszéli nékie az ő veszedelmes álmát, nagy könyhullatással kéri, kíséri mind az haióig. De az pénznek átkozott szerelme oly igen elhatalmazot rayta, hogy mind ezek ő rayta semmit nem fogának. Oly igen elharagszik az önnön leányára, és megeszükszik, hogyha békével megjövendek ugy-^{ca}[158:]mond, fogadást tészek azon, hogy sok esztendőkig ki nem házásítatol. Ezt ő békével megszenyedné, csak az ő szerelmes attyát békével és jó egészségben megjöni láthassa; De ugyan még-is nem türheti, hanem nagy zokogásokkal, süro könyves szemmel kéri hogy hon maradna, mert semmi jót nem vádolna az ő szive. Midön azért *Polycrates*, *Oraeteshöz* jut, megfogia ötett, s-egy nagy magas hegyen kereszt fára szegeszteti, az mint ez elöt-is megmondottuk. Es így fosztatik meg életitől ez igen jó szerencsés nagy nevezetes személy, midön más idegen pénzen oly igen kapdosna.

cp jóslatok is
ca Órszó: mond,

Aristoteles.

*Multi propter divitias periere, multi sibi et aliis
necem intulere,
Ergo solituae tu causa pecunia, vitae es,
Per te immaturum mortis adimus iter.*^{cr}

Atkozot pénz én előlem bár el vesz,
Ki ennyi sok fő rendeket elvesztesz!
Inségben eytesz, szeresz bút, bánatot,
Vntalan forralsz nyughatatlanságot.¹¹²

Illyenképpen járt egykor az Görög *Nicephorus* Császár,¹¹³ midőn meg elégithetetlenül szomiuhozna az Oláhok aranyát, gazdagságát, és többet kívánna tőlök hogy nem ök értekekkel fel érnék. Oly igen megbusittya azoknak Királyát ez ő nagy méltatlan terheltetésével, hogy fegyvert fogna, és kevés néppel de nagy busulással, bosszszonkodással reá üt az Görög Császárra, megfutamtatván meg veri: Es így jelesb Lovas nemesb vitézivel együt levágattatik. Feie az ellenségétől elütetik, és az agya kaponyáiából egy ivó edényt csinálnak ezüstbe foglalván. Azzal az Oláh Király az italt az ő Tanácsosira és vitézire köszöni így szólván: Így kel annak szomiuságát mególtani, az ki az ő javaikat olyan igen szomiuhozta, hogy az különben meg nem óltathatnék.^{cs} [159:]^{ct}

Az mint hasonlóképpen az Parthusok *Crassus*nak az Romai Pólgár mesternek: *Mithridates* Király *Rutilius*nak:¹¹⁴ *Tomyris* aszszony *Cyrus*nak, hogy az ő kincsekre való telhetetlen szomiuságokat, ugy enyhítették és óltották meg, olvasztot aranyat töltvén azoknak arany szomiuhozó torkokba.

Ezen módon vesztenek el testestől, lelkestől *Hophni* és *Pineas*, az tobzodó gazdag.¹¹⁵ Az haszizlaló sobrák Nábál, és az Egyház tolvayló *Heliodorus*.

Nicephorus.

Hophni, Pineas. 1. Sam. 4. 11. Nabal. 1. Samuel. 26. v. 2. Heliodorus.

^{cr} Sokan tönkrementek a gazdagság miatt, sokan szenvedtek halált, vagy öltek meg másokat. Tehát pénz, te vagy a szomorúság oka, pénz, általad kerülünk a halál korai útjára.

^{cs} Örszó: Az

^{ct} A 159–160. lapon élőfej: Negyedik Rész, Semmi tellyességes nincsen az Gazdagságban.

2. Mach. 3. 2. Iudas
Mach. 2. Mach. 10.
Cambyses.

Alex. Mag.

Severus.

Iudas Machabaeus feddi az *Simonianusok* fősvénységét. *Cambyses* megnyuzatta az aiándékért à hamis törvény tévő bírót:¹¹⁶ *Alexander M[agnus]* hasonló okért vétette feiét *Polymachus*nak:¹¹⁷ *Severus* Császár,¹¹⁸ *Vetronius Thurinust* füstel foytatta meg, mivel hogy pénzért füstöt adna: az az, hog az embereket hiában való és semmis ígéretekkel tartaná és pénzt venne tőlök. Es hogy lehetne elég időnk arra, hogyha azoknak példaiot mind béhoznók, az kik az pénzért és gazdagságért külső inségre és nagy veszedelemre jutottanak.

Az historiákban számtalan sok példái fordulnak élönkben, nagy Hadi vezéreknek, Királyi és Fejedelmi Tanácsosoknak, Tisztartóknak, Biráknak, *oratorok*nak^{cu} és egyebeknek; kik az pénz kedvéért az ő Vroktól elszakadtanak, hitöket esküvéseket elfelejtötték, országokat, tartományokat, népeket, városokat, várakat, Királyokat, Fejedelmeket és Vrakat eladtanak, elárultanak: pénzrel magokat elhadták csábitani, meghadták vakítani; hogy az igasság mellől elállanának. Hamis igyeket javallottanak, avagy az ő Vrokat halhatatlan kegyetlenségre, az szegénységnek ki^{cv} [160:]saytólására, elviselhetetlen nagy terhekkel való nyomorgatására oktatták és tanították, és mindenféle utakat, *practicakat*, fortélyokat kigondoltak hogy Vrokat, magokat gazdagíthatnák. De mind azzal-is ugyan nem nyertek egyebet, hanem jóllehet egy ideig Vrok kedvét, szeretit: de az Istennek nagy haragiát és büntetését vonták magokra, és végre ön magokat mind Vrokkal egyetemben, testeknek, lelkeknek, országoknak, népeiknek vesztésére és örök veszedelemre vitték, eytették, taszigálták.

O gyalázatos megvakitatott világ! hová gondolsz? mire törsz, s-vágyódsz ilyen igen? mit sietsz ily szertelenül az te romlásodra, veszedelmedre! Sok hászontalan munkát, fáradságot szerzosz magadnak, testednek lelkednek nyug-

^{cu} szónokoknak
^{cv} Örszó: saytólá-

hatatlanságot, veszedelmet. O nyomoruságos emberek, ihon mely nagy munkával, gondal, fáradtsággal és veszedelemben forgással, horgollyátok vondozzátok össze az idő szerint való jókat: Mely nagy inséggel szorgalmatoskodással biriátok, tartyátok s-örizitek azokat: mely igen nag' siralommal keserüséggel vesztitek ismég el? Holott azok, nem erre, sem az örök életre; nem csak nem használnak; hanem sokkal inkább és minden módon, magatoknak, és az tiéiteknek felötte igen ártalmassak és veszedelmesek, az mint ekkédig eléggé megmutattatott.

III.

Hogyha ez Világnak javai állandó örömet hozhat-naké?* [161:]^b

AZ mint eddiglen¹¹⁹ megmutogattuk, hogy semmi igaz, semmi tellyességes öröm ez világnak nagy gazdagságiban nem találhatik: azonképpen ennek-utánna azt mutassuk meg, hogy az sok jószág és nagy gazdagság semmi állandó örömet nem indíthat, támaszthat azoknak szivökben, az kiket az megeléghithetelen fősvénység elfoglalt és szüntelen kinoz.

Mert az miképpen hogy minden emberi dologok elmulandók, azonképpen ez világnak javai-is, az mulandóságnak és romlandóságnak avagy rothadandóságnak aláia vadnak vettetvén: Annak-okaért az öröm-is és az bódog élet, az mellyet ez világ az nagy gazdagságban keres, nem csak hamiss és tellyességtelen, hanem mindenestölfogva álhatatlan és ingadozó. Azt bizonyította Syrách-is. Minden mulandó dolognak végének kell lenni, és az kik azokban forgolódnak, azok-is oda léznek azokkal együtt. Az látás hallás-is megmutattya, hogy az gazdagságok gyakorta előb elhadgyák az ő Vraikat, hogy nem mint, ök azoktól

Syrach. 14. v. 20.

^a Őrszó: Az mint

^b A 161—162. lapon előfej: Negyedik Rész, Semmi állandóság nincs az Gazdagságokban.

Matt. 6. v. 30.

elhagyattatnának. Az sz[ent] Irás az gazdagokat, és mind az emberi dólgoakat, hasonlittya az mezei virágokhoz, az kik ma vadnak és szépen virágoznak, hog embernek a szive-is mayd ugyan virágozhatnék töle. Hólnap pedig megszáradnak, és az keméntzében vettetnek. Szent Iakab mondgya, hogy az gazdagok, mint az fünek virága elmulnak. Fel kél az Nap az ö hévségével, és az fü meghervad, és virága el esik, és az ö szép színe elvész: ugy hervad el az gazdag-is az ö dólgaiban.

Iob. 1. v. 11.¹⁰

Psalm. 39. Syrach. 14.

Matt. 6. v. 20.

Az gazdagságokról pedig azt mondgya az Istennek fia, hogy azok az molynak és férgeknek aláiak vettette-^c[162:]nek, hogy azokat az lopók ellopják, és meg ássák: az ellenség elprédálhattya: tüztől, víztől, és a^értől, széltől meg emésztetnek. O nyomorult Mammon, elvaiut¹²¹ bálvány isten! az ki csak egy leghitvánb ellenségecskéie ellen sem mentheti, és nem óltalmazhattya magát! Hanem el kell szenvedni, hog a moly, szú, féreg, az apró állatocskák, bogárotskák megemészsék. Mint lehetne hát annak az ki ötött biria valami maradandó segedelmére akar minémü nyavalyácskáiban! Nem szégvenedteké meg sok magok biró dus emberek? ez ö Istenektől elhagyattanak, és végre kóldus páltzára jutottanak?

Dionysius.

*Dionysius Syracusanus*¹²² nemde nem hatalmas gazdag Király valaé *Siciliában*? nem valaé nagy kincse, hatalmas hadi ereie, nem valánaké szántalan haiói? Es oly országa volt, (az mint ö maga szokot dicsekedni) az mely eröss vas és gémánt lántzal vólna megkötve és vastagítva? De ugyan még-is oly szegénységre jutott az ö fia, hogy Athénasban koldulással keresné kenyerét! Végre osztán *Schola* mesterré lett, de nem talált tanítványokat.

Croesus.

Croesus-is nagy Király vala *Lydiában*, és magát legbódogságosb embernek tartotta ez egész földön. De meg kellet néki végre azt az napot érni, hogy mind egész országa, pénze, gazdagsága, az mellyel oly igen pompáskodott és kevélykedet, töle el-

c Őrszó: nek, hogy

vétetnék, és ő maga egy nagy fa rakásra vitetteték fel hogy megégetnék.

Hasonlóképpen *Belisarius* az ő erős férfiúi jószágos cselekedetiért *Iustinianus* Császárnál, (az mint fellyeb mondatott) oly nagy méltóságra, tisztességre és gazdagságra jutot, hogy ő néki *Iustinianus* Császár tulaýdon^d [163:]^e pénzt véretne. De oly nagy szegénységre jutott végtére: hóg Constancinápolyban az sz[ent] *Sofia Templumanak* kapui elöt koldulná kenyereét.

Belisarius.

Henricus ez néven Romai negyedik Császárt, az Pápa letészi Császári székiböl; Honnan oly szegénységre jut, hogy az *Spirai* Püspöktöl, az kit ő emelt vólt az oda való Pispökségre, nem többet hanem csak valami *officiolum*, vagy Egyházi szolgálatocskát, vagy *Caplanságot* kérne, hogy még-is lenne magát honnan táplálni, és az mint ő maga szólt, az Isten annyát szolgálhatná, mivel hogy még irni és olvasni tudna, és az karban énekelni. De csak azt sem nyerhette meg az háláadatlan Pispöktöl. Mellyen ő nagy keservesen *lamentalt* és siránkozott; és mondott az közel állóknak: Könyörüllyetek, könyörüllyetek és raytam barátim, az kiket én nagy tisztességre és jószágokra emeltelek; mert az Vrnak keze illetet meg engemet. Végre pedig az önnön fiátúl, az kit az Pápa az ő helyébe állatott, és az Atya ellen izgatott, egy tömletzbe vettetett, melyben az büz és éhség miatt keservesen végezte életét.¹²³

Henricus, IV.

Töb példákat mutat az minden napi próbálat. Szemeink elöt láttyuk mely erőssen állyon ez világnak ez istene, az övéi mellet, még az leg-hivsésesb szolgainál-is; mely könnyen elhadgya őket, és szomoru szegénységre és nyomoruságra veti taszigállya az övéiket.

Es ha szinte ez az bálvány, az kinek oly hiven és serényen szolgálnak, valami kedvet és hivséget mutat-is az Mammonistának, az miglen él; de ugyan elhadgya azt halálában. Mert hiszem nem

^d Őrszó: pénzt

^e A 163—164. lapon élöfej: Negyedik Rész, Semmi állandóság nincsen az Gazdagságban.

- Eocl. 6. v. 14.¹⁸⁴
 1. Tím. 6. v. 7.
- Pssalm. 49.
- Cap. 11. v. 18, 19.
- Luc. 12. v. 20.
- Eocl. 5. v. 14.¹⁸⁵
- v. 17, 18, 19.¹⁸⁶
- Cap. 20. v. 6, 7, 8, 9.
- hosztunk semmit ez világra, semmit innen ki sem
 viszünk velünk. Mezitelen jöttünk ez^f [164:] világ-
 ra, mezeitelene[n] kell elmennünk-is. És ki tudja,
 mely közel legyen az ő kimulásának orátskáia? Mi
 hasznunk lészen akkor à mi nagy gazdagságunkban?
 Az kik az ő kincsekhöz gazdagságokhoz támasz-
 kodnak, ugymond szent David, és bizakodnak az
 ő sok jószágokban; ha szinte sokat élnek-is, ugyan
 meg kell azért halniok, és jószágokat másnak kell
 hadniok.
- Igy szól az Syrach: Némely sokat keresz, gyüyt,
 takar, és az által meg gazdagul, és azt gondollya,
 hogy ő ugyan nagy dologra tett szert; és mond:
 Nó immár jól lakom, élek, eszem, iszom az én
 javaimból, és nem tudja, hogy oly közel legyen
 az ő oráia; és hogy mind másnak kel hadni, és meg
 kell halni. Szinte mint amaz dús pórnak monda-
 ték. Ez északán meg kívánnják az te lelkedet és
 kié lészen à te gyüyteményed? Salamon-is azt
 mondgya: hóg; az mint ő mezeitelen jött az ő annyá-
 nak méhéből, ugy mégyen viszontag el-is, az mint
 ő el jött, és semmit nem viszen el véle az ő munkáiá-
 ból. Ez-is egy gonosz nyavalya; hogy ugy mégyen
 el az mint jött. Mit használ tehát osztán néki, hogy
 ő az szélben, füstben munkáldodot, etc? Iónak
 látzik azért (ugymond továbbá) ez énnékem, hóg
 szép dolog, midön ember eszik, iszik, és jó kedvel
 lakik, minden munkáiában, az ki mellyet téssen az
 nap fény alatt, egész életének napiaiban abból az
 mit Isten ő nékie ad, mert az az ő része. Mert az
 kinek Isten gazdagságot, jószágot és hatalmot ad,
 hogy abból egye, igya az ő részét, és örvendgyen
 az ő munkáián, Istennek adománya és ajándéka az.
- Ha pedig ti gazdagok, mind ezeknek, az mik
 eddiglen mondattanak, helt nem adtok, hanem azt
 fületek mel^s [165:]^hlöl bocsáttjátok, és megvetit-
 tek; ugyan megtudgyátok azért; Ha szinte az
 ti magosságtok, az mint Ióbⁱ szól, innen az eget fel

f Őrszó: világra,

g Őrszó: löl bo-

h A 165—166. lapon élőfej: Negyedik Rész, Semmi állan-
 dóság nincsen az Gazdagságokban.

i Discursus: jób

éri-is, és az ti feietek az felhöket illeti, de végre ugyan elmúltok mint az gané. Hogy azok, az kiknél nag tekintetben vóltatok, azt fogiák mondani, hún vagyon ö? mint az álom elmulik, azonképpen ti sem találatok meg, hanem mint az éyjeli látás el tüntök, elenyésztek. Az mely szem az elöt titeket látott, nem lát titeket többé, és az ti helyeiteket nem nézelli többé. Az ti gyermekeitek mond továbbá; koldulni mennek; és az ti kezetek fáradságot ád néktek jutalomul: az ti lábaitok jól meg fizetik tinéktek az ti titkos büneiteket, és ti veletek együt feküsznek az földben. Munkálkodtok de nem veszitek hasznát, és az ti javaitokkal más emberek osztoznak, és nem örülhettek azoknak. Mert elnyomtátok ti, és elhadtátok az szegényt. Házakot vontatok hozzátok, az mellyeket nem ti éppitettetek.

vers. 10.

vers. 18.¹³⁷

Annakokáért meggondold oh ember, az végét minden dolognak. Mond az Syrach: Meggondold az végét az melynek nincs vége, és az időnélkül való időt, az melynek nem-is léssen soha vége: Midön az idő és az orá el jövend, az mely ki nem marad.

Cap. 7 v. 40.

Gondollyátok és eszmélyétek ugyan valóban meg ti gazdagok, kik az jószágra, kincsre oly igen törtök, vágyódtok, és oly előlthatatlan geriedező szomiusággal keresitek: gondollyátok meg és iriátok bé szíveitekbe, az mit az Istennek fia mond; és mely panaszszal kiált reátok: Oh mely igen nehéz az gazdagnak menyországban bé menni! Sokkal könnyebb az Tevének az tö fokan által menni,^J [166:] hogy nem az gazdagnak menyországba. Iay néktek gazdagoknak, elvöttétek vigasztaltástokat! Iay néktek, kik megelégedtetek, mert ismég megéheztek. Iay tinéktek, à kik most nevetek, mert viszontag sirnotok kell. Gondollyátok meg ugyan még-is, és szüntelenül füleitekben zengedezzenek, emez *lamentatiok*, és siralmas kiáltások az gazdagoknak, és hozzátok hasonlóknak pokolban: Mit használ mi nékünk az gazdagság, az kevélységgel együt: elmultanak mind azok mint az árnyék, és az hirtelen elmuló kiáltás!

Matth. 19. v. 24. Marc. 10.

Sap. 5. v. 8, 9, 10.¹³⁸

J Órszó: hogy

Mint az vizek habiain elmenő haió, mely mikor elmégyen nem találta meg az ő nyomdoka, sem az ő menésének uta az habokban, vagy mint az égen elröpülő madár, semmi jelensége nem találta az ő elmenésének, az ő szárnyának mozgatásával ugy mégyen az égen hogy azon az ő elmenésének semmi nyoma nem találta. Vagy mint az el lőtt nyíllal eloszlattatott ég azonnal öszve mégyen, annyira hogy nem tudhad annak elmenését. Mi is azonképpen születetvén elfogyatkoztunk, és az jóságunk semmi jelét nem mutathattuk.

Luo. 16.

De mit használt a gazdagnak pokolban az ő nagy gazdagsága! és mit fog használni mind örökké? Az időtől fogva hogy meghólt, mind ez óráiglan sem vehet az egy csöp vizecskét, csak arra sem tehet abból szert, hogy a pokolbéli langban olszáradot nyelvét megnyihithetné. Mindene ide maradot, és az ő öcsei bátyjai, ha *poenitentiát* nem tartottak, ugyan azon nagy sok jóban gazdagságban, szinte olyan módon otték itták az pokolbéli tüzet és langot. No immár gazdagok, mond sz[ent] Iakab: Siritok jaygassatok, az ti rátok következő nyomoruságtokon. A^k [167:]^l ti gazdagságitok megrohadtak, az ti ruháitokat az moly megötte, az ti aranyatokat és ezüstötöket az rosda megfogta, és azoknak rosdáiok tézsen bizonságot ti ellenetek, és megemészi az ti testeiteket mint az tűz, kincset gyüytötök magatoknak az utolsó napra. Gyönyörüségben éltetek ez földön és buiálkodtatok, és az ti sziveiteket legeltettétek, mint egy áldozati mézszárlásnak napiára.

Iacob. 5. v. 1, 2, 3, & 5.

Mivel azért az ekkédig béhozot dólgozból eléggé meg érthetni, hogy semmi igasságos, semmi tellyeséges, semmi állandóságos nincsen az sok pénzben, nagy gazdagságban, és hogy az nagy gazdagság nem csak nem használ semmit, hanem sokkal inkább ártalmas annak az kié az, és az ki azt nagy szorgalmassággal, fáradsággal keresi, futtya, üzi: Nincs azért jób, és hasznosb tanács: hanem

k Őrszó: ti gaz-

l A 167. lapon élőfej: Negyedik Rész, Semmi állandóság nincsen az Gazdagság,

hogy naponkint mind jobban jobban megszokiuk, az sok pénzt, nagy gazdag kincset utálni, úgy mint semmire kellő, haszontalan, veszedelmes és ártalmas dólgot, és ne-is üzzünk, szaggassu[n]k arra semmiképpen, és ne fáradozzunk keresgélésében; Hanem elégedgyünk meg azzal, à mink vagyon, és az mit Isten adott mi nekünk. Es mindeneknek elötte keressük az örökké való mennyei kincset, jószágot, az tellyességes és állandóságos gazdagságot, az melyben igazán örvendetes és nyugodalmas élet találtatik; és az Istenes *Bernarda* felkiáltunk és mondgyuk: *O Spiritus qui desursum estis, quid vobis cum infimis?*^m

O ti nemes és Istenes jó Lelkek,
Kiknek menyből, Istentől eredetek!
Földi jókon sok pénzen ne csügjetek,
Hanem mennyei jókat keressetek.^{129,n} [168:]

^m Óh, lelkek, akik odafönt vagytok, mi dolgotok van a földiekkal?

ⁿ Órszó: öTöDIK

ÖTÖDIK RÉSZ.

HOGYHA AZ NAGY TISZTESSÉG ÉS EZ VILÁGI DICSŐSÉG HOZZONÉ ÉS SZEREZZENÉ NYUGALMAS BÓDOG ÉLETET ÉS IGAZ TELLYES ÉS ÁLLANDÓ ÖRÖMET.

Vagyon más oly neme-is az embereknek ez földön, az mellyek nem oly igen üznek, törnek àz sok pénz szerzésre és gazdagság keresésre: hanem nag' igjekezettel és minden elmélkedésekkel nag' tiszteletességet, méltóságot és dicsőséget kívánnak, keresnek és halásznak: arra igazittyák minden ö dólgaikat, azon vadnak minden ereikkel, azon fáradoznak minden gondolattyokkal serénykedésekkel, hogy nagy állapotra mehesse- nek, magoknak nagy nevet szerezzenek, hogy minden ember tudgyon mit ö felölök szólni, hogy mindenektől tiszteltessenek, nagyra becsültessenek, és hogy utánnok nagy hirt, nevet, dicséretet hagyassanak.

Mennél nemessebb elméiük az emberek, és főbb nemből és eredetből valók, annál inkább üznek, szaggatnak és vágyódnak az nagy tisztességre, méltóságra és nagy dicséretes hirre névre, és neveknek örökké tartó halhatatlan emlékezet szerzésre.

Alexander Mag.

Mint az Nagy Sandoron megláztik, midön ö még csak kis uracska^a vólna, ottan ki tört és tündöklöt belöle az nagy dolgokra való igyekezet, és az nagy tisztességnek, dicsőségnek kívánása és szereteti. Midön egyszer hallaná hogy az ö attya az *Philippus*^b Macedoniai Király az asztal-^a[169:]^b nál az ö nagy gyözedelmével, nagy dólgaival, hatalmas cselekedetivel, *victoriaival*^c kérkednék és dicsekednék, nem örült ö azon semmit, hanem

^a Örszó: nál az

^b A 169—170. és 171—172. lapon élöfej: Eötödik Rész, Mind ez világ dicsőségre vágyódik.

^c gyözelmeivel

fordul az több Nemes gyermekekhez és mond: *Nihil mihi reliquum faciet pater*. Ihon semmit nem hágy meg nékem az én apám, az mivel én-is nagy nevet szerezhethék magamnak! azt alitván hog nincsenek immár több népek hátra, az kiket ő győzne meg és hódoltatna, és honnan ő-is dicséretet nyerhetne. Mikor néki az többi feleltek volna, hogy mind azok az miket az attya véghez vitt és szerzet volna, mind ő néki lenne javára; Mond ismét *Alexander*, mit gondolok én azzal, ha nagy ország száll rám-is örökben az atyámtól, ha én magam azhoz semmit nem adok, tehetek és szerezhetek, az mellyel én-is oly nagy dicséretet, hirt nevet nyerhetnék. Es micsoda indította egyéb ez jeles nagy Királyt, hogy midön fel nőtt volna, hogy mayd ez egész világot hadával eltöltené, hanem hogy magának örökké való nagy nevet szerzene; és hogy *Achillest*, az kit Homerus oly igen megdicsér, örömet akarná követni, *aemulalni*^d és meghaladni, az miként hogy *Achiles-is Hectort*³ *aemulalta* és követte, és Nagyságos vitézi cselekedetekkel igyekezet-is meg haladni.

C[aius] Iulius Caesar, az ki elszánta, végezte magában, hogy az Nagy Sandort kövesse és *aemulallya*, midön Gadesbe⁴ ment volna, és az *Hercules Templumában*⁵ az Nagy Sandor képét látná, nagyot fohászokodot, azért hogy ő akkori idős korában, melykorban Sandor mayd az egész világot meghódoltatta, még semmi dicseretes dőlgöt nem vitt volna véghöz.^e [170:]

Iulius Caesar.

Ez dicsőségre vágyódás és tisztesség kívánás, az mint hogy az mi első szüléinknek esetiből származik, az kik Istennel egyenlökké kívántak lenni.⁶ azonkeppen ez mái napon sincsen senki, az ki annak valami részetskéiét az ő szivében nem találná. Veheti ember eszébe csak az kis gyermekekben-is, hogy ok mely örömet kívánnak dicséretetni és tiszteltetni; mely serényen igyekeznek azon, hogy az ő hozzáiok hasonló társaikat meg győzhessék, hogy azokat meghaladhassák, fellyül

^d versengeni

^e Órszó: Ez dicső.

mulhassák; mely igen bánnyák, mely igen szégyenlik mikor mástól meg győzettetnek és meghaladtatnak.

*Cyrusban*⁷ az Persiai hatalmas Királyban, jó ideiein kimutatódott, hogy nagyra vágyó elméie volna: Mert midön gyermekkorában az töb gyermekektől játékos társaitól Királya tétetnék, oly pompással, gögössen tudta magát Király módra viselni, hogy mindenek csudálkoznának rayta, noha csak egy pásztor fia volna, az mint alittatnék. Szépen ki osztja közöttök az tisztet. Az igazságot, törvént őrizi, szolgálattya, megbünteti az kinyeseket és csintalanokat. Es midön egy Vrnak fiát meg büntette volna vétkéért, megmondgya az az attyának és panaszol reáia; *summaia* ez, hogy *Astyages* Királynak-is bémondatik, az ki ez *Cyrust* (mely ő néki leányátul való unokáia volna, noha ő azt, nem tudná, mert az leánya gyermekét meg ölni parancsolta vólt midön születnék, de egy pásztor reá találván feltartotta) hozzáia hozatná; megfeddi őtet, hogy egy szegény pásztor fia lévén, az töb nemes gyermekken való regnalást uralkodást felvötte, és nem általlotta olyan nagy Vrnak fiát meg büntetni: *Cyrus*, oly nag bator^f [171:] szivel és vidámsággal felel, (hogy ő azt cselekedte, az mi az olyanhoz illik az kit arra választottak és emeltek) úgy hogy *Astyages* az ő termetin maga viselésén, beszédén fő nemes elmeiét veszi eszébe, és azt gondollya, hogy lehetetlen hogy ez paraszt pásztor fia volna, az mint osztán valóban-is megérti, tapasztallya. Mert midön jobban megtudakozná, végére mégyen és feltalallya, hogy ez *Cyrus* az ő leányának a fia volna, az melyet ő elvetni és megöletni parancsolt vólt. Mikor pedig osztán *Cyrus* emberkorra jutott volna, semmi munkáit, fáradságát nem kiméllette, hogy ő magának nagy és dicséretes nevet szerzene, az mint meg-is lett.

Mivel azért ez tisztesség kívánás minden emberben természettül oly igen belé nőtt, de kiváltképpen a fő nemből valókba, és nagy éles elmékbe;

f Őrszó: szivel

és ugyan minden emberek oly igen keressék az megtiszteltetést, dicsőséget, és az nagy nevet: Ennek utánna immár azt lássuk meg és tudakozzuk fel, hogyha az nag méltóságok, dicsőségek, tisztességek legyenek az igaz, tellyességes, és álhathatos jó: és ha nyugodalmas bódog életet szerezheté és igaz örömet?

I.

Hogyha az tisztesség és a dicsőség légyené az igaz jó, és ha igaz örömet s-bódog életet szerezzené?

NEM kedvelli bizonyára és nem javallya azt az Mindenható Vr Isten, hogy az embereknek fiai csak lefüggesszék csüggeszszék kezeket, és semmi munkához ne fogianak,⁸ se az féle dógokra ne igyekezzenek, az mellyek által tisztességes nevet és dicsé-⁸[172:]retet szerezhessenek magoknak; mert azért-is teremtette azokat az önnön képére és ábrázattýára; nem hogy hivolkodók legyenek, és vétkekre adgyák magokat: hanem hogy minden tisztességre, tisztaságra és jóságos cselekedetre s-jámborságra igyekezzenek és vágyódgyanak, a melyre ön magától tisztességes név, becsület és dicséret s-dicsőség következik. Vadnak *servilia*, szolgálai, *ingenia*, elmék, az mellyek semmi tisztességre, dicséretre nem vágynak, nem igyekeznek, az *virtus*nak magos hegyét hágni nem kívánnyák, sommi jóságos cselekedetekre magokat nem adgyák, mellyel magoknak dicséretes nevet nyernének; hanem igen keveset vagy semmit nem gondolnak azzal, akar jót s-akar gonoszt szóllyon ember felölök. Azért mondgya Syrach: Moglásd hogy meg tarsc jó hiredet nevedet; mert jobban megmarad az te néked ezer aranyi kincsnél. Az élet akar mely jó légyen-is, de ugyan csak kevés ideig tarthat, de az jó Név örökké megmarad. Cicero mondgya: *Est angusti animi atque demissi, honores et dignitates contemnere*. Az ki az tisztességet és jó Nevet semminek tartya, annak igen szolgálai alávaló el-

Cap. 42. v. 15, 16.⁹

⁸ Őrszó: retet sze-

Spartani.^h

méie vagyon. Az *Spartanusok*, ugy nevelték az ő gyermekeket, hogy dicséretes Névre és tisztességre vágyódnának, hogy felötte igen örvidenének, mikor öket dicsérték, és igen elszomoródnának, mikor öket megvetnék. De az mellyekben vötték eszekben, hogy nem igen gondolnának véle, akar öket dicsérné valaki, akar pedig gyalázná, az olyanokat ök mint alkolmatlanokat meg vetötték; és semmi oly jeles dólgot reáiók nem biztanak. Arról mondgya továbbá *Cicero: Honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloriá.*¹ [173:]^k

Az tisztesség el tart jó mesterséget,
Sok jószágra fel indit nagy elméket.
Minden munkát ember azért fel veszen,
Az miböl néki dicsősége lészen.
De hol az tudomány nem tiszteltetik,
Ott csak rusnya fesletség nevedik.¹⁰

Az nemes és jeles jó indulatos¹¹ elmék minden serénységgel és szorgalmatossággal azon vadnak, hogy tisztességes és dicséretes nevek lehessen. Attól nem kiméllik semmi munkáiókat, fáradságokat, nem szánnyák semmi kincseket, jószágot, nem gondolnak sem testeknek, életeknek gyötrelmével, veszedelmével: kinzást, halált mind készek megszenyvedni, csak hogy tisztességes nevet hagyhassanak utánnok. Innen mondgya *Cicero: Trahimur omnes laudis studio, et optimus quisque maxime gloriá ducitur.*¹

Az kik mennél nemesb természetűek,
Tisztességre leginkáb igyekeznek.
Hogy ök jó hirt és nevet nyerhessenek.
Az ö nékik koronájok, szép kincsek.¹²

^h spártaiak

ⁱ A megtiszteltetés táplálja a művészeteket, és a dicsőség mindenkit tevékenységre sarkall.

^j Órszó: Az

^k A 173—174. lapon élőfej: Eötödik Rész, Dicsőségre vágyódik minden.

^l Mindnyájunkat a dicsőség vágya vezérel, és a legkiválóbbat is főleg a hírnév vonzza. (Cicero: Pro Archia poeta 26.)

Cato maior. Perfecti homines, et excellentibus ingeniis praediti excitantur spe gloriae.^m

Ez földön az job és bölcseb emberek,
Tisztességtől dicsőségtől gerjednek,
Tudományra, mesterségre vágyódnak,
Hogy jó hirt és jó nevet talállyanak.¹³

Ez nem gonosz bizonyára, nem-is feddendő, mert micsoda vad és rusnya élet következnék, hogyha az nem vólna. Minden tisztaság, tisztesség, tökéletesség oda lenne; minden bűnre, gyaláztatra aytó, kapu nyittatnék, hogyha senki az jószágos cselekedet által tisztességes jó névre nem igyekeznek. Hogy pedig azért az tisztességre és dicsőségre való szorgalmatos vágyóldás, és annak keresésében való serény fáradozás nyugalmas bódog életet adgyon, és igazⁿ [174:] örömet hozzon, szinte az, az mit mi mostan tagadunk.

Oka ez, mert ez ilyen keresés az nyugodalmas életet sokkal inkább háborittya, hogy nem mint segitené. Es hóg ez világ annélkül-is nem igaz jószágos cselekedettel és Istenességgel, hanem az jószágok neve alatt, és hamis színe alatt keresi az nagy nevet és az maga dicséretit az köz embereknél. Kevés emberek keresik, gyakorlyák valóságossan az jószágos cselekedetet, de még-is ugyan mind nagyra akarnak becsültetni, tiszteltetni és dicsértetni. Az jó név pedig s-az tisztesség és az dicséret, nem egyébként, hanem az jószágos cselekedetek által és igaz Istenes jámborság által szerezethetik, és találtatik. Söt à tisztesség és à dicséret ugyan magától követi az jószágot és az Isteneséget, az mint hogy az árnyék ezköz nélkül, követi az testet. Ha különben esik, és valaki jószágos cselekedetnélkül akar dicsértetni és tiszteltetni; tehát az à dicséret nem igaz dicséret, hanem csak hamis színy, és csalárd kendőző festék, nem-is méltó igaz tisztelet nevezetire. Az

^m A tökéletes és kiváló elméjű embereket a dicsőség reménye sarkallja.

ⁿ Órszó: örömet

mint az olyan jóságos cselekedet-is, az honnan ez tisztesség származik, nem igaz jóság hanem csak hamis színye az jóságos cselekedetnek és csak festet színyes Istenesség. Ez hamis színy mayd mind ez egész világot elfoglalta és elhitette, tévelyítötte, hogy minden ember magát érdemesnek tartya, tiszteltetni akar és dicsértetni, még pedig ennek nem igaz jóságos cselekedet által akaria szerit tenni: hanem az jóságos cselekedetnek hamis színe alatt és merő képmutatás alatt akaria az embereket megcsalni, és szemeket kitolni.

Kevély ez ilyen és felfuvalkodott, frissen¹⁴ viseli magát^o [175:]^p és pompáskodik. Egy szót sem szól, az mely egy arany forintot nem érne, az mellére beszéll,¹⁵ és minden lépésit meg olvassa az utzán. Ez gondolatoss keménységnek és álhatatos elmésségnek színe alatt azt keresi, hogy igen tiszteltessék és dicsértessék; ez pedig valósággal csak azon kevélység és színes szentesség.

Más megint szelid engedelmesnek és alázatosnak mutattya magát, kicsidnek tartya és igen sloytnak¹⁶ tetteti magát, és ez tulaydonított és festékelt alázatossággal¹⁷ keresi az dicséretet és tisztességet megnyerni: Holott szüvében tellyes kevélységgel. Imez mutogattya gazdagságát; amaz szegénységét mutattya; mindenik azzal akar dicséretet, tiszteletet nyerni. Egyik szép öltözetivel kevélykedik, és az által akar nagynak láttatni: az másik régi avult rongyos ruhát visel, és nagy alázatosságot jelent, az által-is akar láttatni és dicsértetni. Es így csalárdkodik az egész világ, és így csalattatik meg; az *Religion*nak és Istenességnek költöt hamis színevel.

Ennekokáért hogy egyszer *Laërtius*¹⁸ látná az *Rhodusbéli* ifiakat drága szép ékes öltözetekben pompásson elő sétálni, azt mondgya: *Hic fastus est*. Nagy kevélység ez. Hallyák ezt az *Lacedaemoni*¹⁹ hösek és nemes ifiak. Es felötte alávaló

Laërtius.

^o Órszó: és pom-
^p A 175—176. lapon élöfej: Eötödik Rész, Semmi igaz nincsen az dicsőségben.

roszszas ruhákban öltöznek, hogy az *Laërtius*^q láttya így szól: *Hic alius est fastus*. Ez meg más neme az kevélységnek.

Ilyenképpen csufoltat meg *Socratest*ől az *Antisthenes Philosophus*, és azt kevélységben vádolta, hogy egy föltos ő köntöst vött volna reáia, s-azt mindennek mutogatta, és egy igen alázatos embernek akarna láttatni és dicsér-[176:]tetni.²⁰ Mert mind egyféle kevélység, ugymond *Erasmus*: *Vilitatem amictus ostentare, et delicato cultu sese venditare*. Mind azon egy kevélység, szép friss öltözetben negédeskedni, és az alávaló rosszszasban tekintéltetni kívánni, és alázatosnak tartatni.

Sokkal jobban tudta az bölc *Plato* magát alkalomzatatni, az ki minden dólgoiban *auream mediocritatem*, az közép mértéket ugy el tudta találni, hogy semmiben nem tudnák vádolni. Annakokáért noha öltözetivel nem frisselkednők,²¹ de ugyan szerette azért az tiszta ékességet. Ellenben *Diogenes Cynicus*²² igen rusnyán és moslékosan viselte magát és azáltal akart nagyra becsültetni és tiszteltetni. Hogy egykor az *Plato* házához ment volna, és látná az falokat, padokat, asztalokat szép posztókkal kárpitokkal megécsitetvén, lábaival tapodgya azokat, és mond: *Calco fastum Platonis*. *Platonak kevélységét lábaimmal tapodom. Plato pedig igazán felel néki: Calcas, sed maiori fastu*. Tapodod, de nagyobb kevélységgel.

Ez *Diogenes* természeti szerént igen tisztesség kívánó volt, és felötte igen kívánt magának nagy nevet szerzeni; de mivel hogy vékony ereiü jószágos cselekedetivel arra nem érkezot, azt még-is az jószágos cselekedetnek és az alázatoságnak színe alatt akarta megnyerni.

Kiveszi azért magát az emberek társaságából, sokkal külömb²³ életett kezd, hogy nem egyéb emberek. Nem akar semmi házban lakni, külön lakik egy hordóba: ez volna néki háza és calastroma,²⁴ abban hever éyjel nappal, mint a kamasz.²⁵

Antisthenest neveti
Socrates.

Erasmus.

Diogenes.

q Discursus: Laërtius

r Órszó: tetni.

Es ez ő hordó házát mind az napra fordította, à mely felől világositana s-fénlenék, és magát úgy me-s[177:]^uleggette. Megvetet minden meg tisztelest az mellyel kínáltatott. Semmit tulaydonul nem akart birni; hanem az mit az természet néki adott azzal akart megelégedni. Midön látna egyet az kezéből innya, elveti az ő csészéiét vag káforkáiát,²⁶ az melynél töb házi edénye sem vólt: és mond osztán; imé nem tudtam, hogy az természet az embernek, lám ivó edént-is adott vólt.

Szüntelenül azzal szokot kérkedni, *tragicas se ferre, et implere execrationes*,^u hogy ő igazán nyavalyásságos ember vólna, és minde[n] embernek átka, szitka vólna. Minden emberektől eltaszitatnék, sem háza, sem jószága nem vólna, sem hazáia, sem pólgári szabadsága, annakfelötte kóldus vólna, és csak rayta valóia sem vólna.²⁷

Midön egyszer ötett látná *Aristippus*²⁸ hogy parét mosna, mond néki, *Si Dionysio adulareris ista non esses*. Ha *Dionysius* Királynak akarnál hizelkedni, nem kellene efféle parét enned, sem ilyen nyomorultul élned: Erre mindgyárt megfelel *Diogenes*, és megfordítván annak szavait, mond: *Imo si tu ista esses, Dionysio non aduleris*. Hogyha efféle köz parét szoktál vólna enni, nem szükség vólna *Dionysius*nak hizelkedned.

De mind ez ő szegénységés életében-is oly nagy akaratu elmével vólt, hogy az Nagy Sandor Királynak sem engedne, és csak jó szót sem adna annak. Mert midön *Alexandert* az Görögök az *Persak* ellen való hadi népeknek Vezérévé választották vólna; Minden *Philosophusok* eljöttek, mind közélről, meszszéről, és köszöntötték szerencséték *Alexandert*, De hon maradt *Diogenes* az ő hordoiában, és keves gondgya vólt *Alexanderre*. Csudálkozik^v [178:] ezen *Alexander*, fel készül, elhosszáia megyen. Midön azért az hordóhoz jutot vólna, mely az nap fényre vólt forditva, és ötöt

s Őrszó: legette.

t A 177–178. és 179–180. lapon élőfej: Eötödik Rész, Semmi bizonyos nincsen az dicsőségben.

u tragikus átkokat túr és igazolja a gyalázkodásokat
v Őrszó: ezen A

megszólítaná és kérdené, hogyha volnaé valamire szüksége? Kéri ötött *Diogenes*, hogy félig az verőfényből el állana. Mert azt venné el tőle az mit ő nem adhatna, értvén az napnak verőfényét.

Téli időben hideg vízzel öntötte meg magát, kün állott és erőssen fázot egész teste, reszketet keményen. Midön ezt *Plato* látná, mond az népnek, az mely nézné, és igen szánakodnék ez *Diogenes*en, *Si vultis commiserari Diogenem, abite*. Ha valóban könyörülni akartok ő rayta, mennyetek el, és ne nézzétek! Mert ő igen jól értette, hog ezt *Diogenes* merő kevélységből cselekedné, és tisztelet kívánságból.

Azért mondgya továbbá *Laërtius*, hogy *Diogenes* az ő szegénységében akaratosb vólt, és szivében sokkal kevélyeb és fellyeb héazó, és inkább tettet magának, hogy nem *Alexander M[agnus]* az ő egész Monarchiaiában, birodalmában.

Pogány példa ez jóllehet, de előnkbe iria és ábrázollya mind azáltal ez egész világnak képmutató vóltát. Es kiváltképpen az Lelki renden valókét, barátoknak apáczáknak szinyes tettető életeket. Mert nem külömb életet élnek az képmutatók, és minden ő dőlgök arra igazítatott, hogy az Istenségnek, szüzességnek és sanyargó életnek szine alatt, mindenektől becsültessenek, tiszteltessenek és dicsértessenek, az mint hogy azzal az egyigyü világnak szemeit mesterségessen megvakították. Az szent Irás ez külömbséget adgya előnkben az igaz és hamis jóságos cselekedetnek; és abból származó igaz és hamis tisztességnek^w [179:] és dicsőségnek az Zibának és Mefibosetnek nevezetes példáiában. Az Mefiboset egyigyü és jámbor: az Ziba ravasz és álnok. De az ő álnok vóltát oly igen el tudgya röyteni az igaz jóságos cselekedetnek szine alá, hogy azzal még az bölcs sz[ent] David Királyt-is megcsallya, ugy annyira, hogy Mefibosetnek minden jószágát elvész, és Zibának engedi: és Davidot oly igen elfoglallya, hogy az Mefiboset mentségének semmi hely tőle nem adatnék.

2. Sam. 21.²²

w Őrszó: és dicső-

Iosef^x Barnabas.

Act. 4. v. 36. 37.³⁰

Ananias.

Act. 5. v. 12.

Caligula.

Ezent még nyilvánban láttyuk Iosef^x Barnabasnak és Ananiasnak két ellenkező példáiban, az Apostalok cselekedetiről írot könyvben. Iosef^x Barnabás az uy Ecclesiának első félelmes és üldözés miatt veszedelmes állapotjában és szükségében el adgya szántó földét, és az pénzt egyigyü szüből az Apostalok lábai eleibe viszi: hogy azzal az szükség szenyvedő anyaszent Egyháznak segítségül légyen. Mely dólgaért oly dicséretes nevet nyér, hog' ő az Apostaloktól, Barnabas, *filius consolationis*, vigasztalásnak fiának neveztetnék. Midön ezt látná Ananias, örömet ő-is szert akar na tenni ez ilyen Névre, dicsőségre. El mégyen az ő feleségével, el adgya ő-is az ő örökségét, az árrát viszi az Apostalok lába eleibe: de egy részt eldug belöle, az mellyel mégis az jelen lévő szükségben magának gondgvát viselhetné. Mivel pedig hog' nem tökéletes szivel járna, és nem igaz való jósággal; hanem a jóságnak, és az adakozásnak színe alatt akar magára gondot viselni, és így hamis színy alat akar magának jó hirt, nevet szerzeni: Nem csak nem nyeri azt meg az mit keres; hanem kinyilatkozik az ő csalárdsága, hogy ő az szent Lélek ellen hazudot vólna. Mellyért gyalázatosan megszegyenülvén, az Istennek itéleti-^y[180:]ben esett, és feleségével egyetemben hirtelen halállal kellett meghalni.

Illyen igen nagy képmutató vólt *Caligula* Császár-is, kiről azt írta *Svetonius*,³¹ hogy azt oly igen kénzotta az tisztesség kívánás, hogy gyakorta panaszolkodnék azon hogy az ő ideiében semmi alkolmatosság nem esnék, semmi nyilván való ellenség és nagy had az ő *regnalásában*^z nem indulna, az mely által az ő jóságos cselekedetét, vitézségét megmutathatná, és látná ez egész világ és megtapasztalná, micsoda nagy *virtus* szorongana ő benne. Azt-is kívánta, hogy nyitná meg a föld egyszer az ő száíát, az mint az előtt, és ő-is mint az *Marcus Curtius*,³² hazáiának szabadításá-

x Discursus: Ioses
y Őrszó: ben eset,
z uralkodásában

ra, és nevének örök dicséretire, belé ugranék. Szokása^{aa} volt hogy döghalált, éhséget, hadat és egyéb effele veszélt kívánna, melyben magát oly erőss férfinak mutathatná, mint *Alexander M[agnus]*, *Scipiones*,^{ab, 33} *Iulius Caesar* cselekedtenek, maga mind csak kérkedés és merő tisztesség kívánó dicsekedes volna. Az Nemet hadban,³⁴ midőn semmi dólga nem vólt, az erdők és fák ellen vitte ki az ő hadi népet: sereget rendelt, és az fáknak ütött, azokat vágta, lötte, mint ha mind ellenség vólt volna. Hadakozot az tenger ellen-is, és az hadi neppel csigabigákat, szedetett az tenger parton. Az vólt az ő praeda nyeresége, ragadománya, az mellyet az ellenségtől elvont. És osztán az földön egynihány kicsid haiókat vitétt Romába, hogy megmutatná minemü nagy szerencsen és veszedelembé forgot volna à tengeren. Ir az Tanácsnak és az Pólgárságnak, és felötte keményen feddi, rongállya őket, hogy Romában menyegzősködnének, vendegeskednenek, és nagy örömben él-^{ac}[181:]^{ad}nenek, holot azonközben az ő Vrok és feiek, az vele való hadi neppel, földön, vizen, nagy inseqben és veszedelemben forgana.

Gorombául tévelygenek azért mind azok, az kik magokkal elhitetik, hogy ők igaz jószágos cselekedetnélkül, csak annak szine alat-is nagy tisztességre, hirre névre, és dicsőségre szert tehetnek. Azonközben pedig megvotik az eszközöket, mellyeket az Istennek Lelke ő maga rendelt az tisztességnek és dicséretes névnek megszerzésére.

Annakokáért az Isten igéje ez ilyen hamis szinnel tettetes jószágnek szine alat tisztesség és nagy név kereső embereknek kemény *Lectiot*^{ae} ad eleikbe: Ha valaki láttatik magának valaminek lenni, holot semmi, az olyan önnön magát csallya meg. Minden ember azért az maga csele-

Gal. 6. v. 3, 4, 5.

aa Discursus: Sokása

ab Discursus: Alexander M. Scipiones

ac Órszó: nenek,

ad A 181—182. lapon élőfej: Fötödik Rész, Semmi bizonyos nincsen az tisztességben dicsőségben.

ae olvasmányt

kedetit próbálja meg, és dicséreti lészen ő magában és nem másban. Mert minden ember az ő maga terhét hordozza. Syrach-is mond: Meglásd fiam, hogy az te Isteni szolgálátod képmutatás ne légyen, és ne szolgálj ő néki hamis szüből; Ne keress dicsőséget az embereknél képmutatás által: és jól meglásd mit beszéllesz, mit hisz, és mit kezdesz. Es ne vesd igen fel magadat, hogy le ne essél, és meg ne szégyenülj. Es az Vr az te álnok okoskodásodat ki ne nyilatkoztassa: és tégedet nyilvánossággal az emberek előtt le ne hagyítson; azért hog ő néki igaz Isteni félelemben nem szolgáltál, és hamis vólt az te szived. Ez bizonyára szép tanítása az bölcs embernek, az kiben kétségnélkül az Istennek Lelke munkálkodott.

Ez mellé adgyuk az *Seneca* tanítását-is. Ez jól lehet Pogány vólt, de ez különbséget igen által látta, azért szól^{af} [182:] imigy: *Conscientiam potius quam famam attende. Sed plerique famam; pauci conscientiam verentur.*^{ag} Azt érti, hogy az az igaz dicséret és tisztesség, az mellyet az minnen lelkünk esmérati ád minékünk, azt kel nekünk megexaminálnunk, mit mondgyon az dologhoz, és nem azt az mit az emberek mondanak. Es az 60. *Epist[ola]* *Illud praecipue nos impedit, quod cito nobis placeamus, si invenimus qui nos viros bonos dicant, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus. Non sumus modica laudatione contenti: quicquid in nos adulatione sine pudore congescit, tanquam debitum prendimus. Optimos nos esse sapientissimosque affirmantibus assentimur, cum sciamus eos saepe multa mentiri: adeo quoque indulgemus nobis, ut laudari velimus, in id, cui contraria quam maxime facimus.*^{ah} Igen szép mondás, azért akarám egészen ide írni. *Summa*ia ez:

af Őrszó: imigy

ag Inkább a lelkiismeretedre, mint a hírnévre fordítsd figyelmedet. Többen tisztelik azonban a hírnevet, és kevesen a lelkiismeretet.

ah Különösen az gátol minket, hogy gyorsan megtetszünk magunknak, ha olyan valakire akadunk, aki jónak, okosnak, szentnek mond minket. Nem elégszünk meg a szerény dicsérettel: minket megilletőként fogadjuk el, amivel csak elhalmoz a szemérmetlen hízelkedés. Egyetértünk azok-

Nagy akadály és ártalom ez nekünk,
 Hogy magunknak felötte igen tettünk.
 Ha dicsérnek hizelkedésből minket,
 Nagy örömet elhiszünk mindeneket.
 Ha mondgyák hogy vagyunk jók, Istenessek,
 Iámborok, igazak, igen elméssek:
 Ha bölcseknek, tudósoknak mondatunk,
 Vgy tetik hogy immár megbodogultunk.
 Azt vélyük hogy ez illetén tisztelet,
 Minket tellyességgel igazán illet.
 Holott azonban szívünk mást bizonyét,
 Hogy az jóságunk mutattuk csak színét.
 Söt az minnen magunknak szereteti,
 Vgy meg vakit, velünk azt mivel teti,
 Hogy abból-is akarjunk dicsé tetni,
 Az mellyel ellenkezöt szoktunk tenni.³⁶

Micsoda hát az igaz tisztesség és
 dicsőség?^{a1} [183:]^{a1}

AZ igaz dicsőség semmi nem egyéb, hanem az mi tulaydon lelkeink esméretinek valóságos bizonyossága, és egyéb Istenfélő tisztességes és értelmes embereknek jó bizonyosság tétele, az *Virtus*-ról és az jóságos cselekedetről és Isteni félelemről, az mellyekkel mi minden tettetes és képmutatás nélkül, Istennek tisztességére, és felebarátunknak szolgálni igyekezünk, és azokat cselekedetink-is megmutattjuk és bizonyittjuk:

Az ki annakokáért valósággal és igazán olyan, az minémünek kellyen lenni, avagy az kinek akar tartatni, tehát méltó tisztességre és dicséretre, és méltán mondathatik és tartathatik tisztességes embernek; és ő magának és az övéinek-is méltán szerezhethet és hagyhat jó hirt nevet és dicséretes emlékezetet.

kal, akik erősítgetik, hogy mi vagyunk a legbölcsebbek, jóllehet tudjuk, hogy ők gyakran sokat hazudnak: annyira kedveljük magunkat, hogy azt akarjuk, hogy amiatt is megdicsérjenek, amit a lehető legrosszabbul vittünk véghez. (Seneca VI. 7; a hivatkozás téves, helyesen 59. levél.)
 a1 Órszó: Az igaz

a1 A 183–184. lapon élőfej: Eötödik Rész, Semmi bizonyos nincsen az dicsőségben tisztességben.

Vrnak felelme.
Syrach. 1. v. 11.⁹⁷

Ezent bizonyította az Istennek Igéie, midőn mi nekünk az kút feiét, az melyből az tisztesség és jó hír név származik, majd mint egy ujjal mutatya, és azt nevezi Vrnak felelmének, *Psal[mus]* 111. *v[ersus]* 10. Syrach-is mond: Az Vrnak felelme dicsőség, dicsekedés, öröm és ékes korona. Es ez ilyen igaz tisztesség és dicsőség, nemzi osztán az igaz és valóságos örömet, az mint ottan mondgya Syrac az 12 versb[en]. Az Vrnak felelme vidámittya meg az szívet, és örömet ad és vigasságot mind örökké. Sőt annyira dicséri az Isteni felelmet, hogy azt merie mondani: hogy forrása és kút feie legyen minden bölcseségnek, és hogy az légyen az bizonyos, való Isteni szölgálat, mely az szívet jóvá kegyessé teszi, örömet ad és vigasságot. Meg gazdagit és minden jókat hoz vele. Megtölti az házat az ő adományival,^{ak} [184:] és minden kamarákat az ő kincseivel. Ez az Vrnak felelme az bölcseségnek kezdeti, és az hiveknek szüveiknek mélységében vagyon, és egyedül csak az választot aszszonynál lakozik; és egyedül csak az megigazultaknál és hívöknél, és gazdag békeséget és idvösseget ad.

Phil. 4. v. 8. 9⁸⁸

Mert ez eszközét mutattya sz[ent] Pál az tisztességnek és dicsőségnek: Az mellyek igazak, az mellyek tisztességesek, az mellyek igaz cselekedetek, az mellyek tiszták, az mellyek szerelmetesek, az mellyek jó hírűek. Es ha mi jóság, és ha valami dicseret, azokról gondolkodgyatok. Az régiek azt mondták: *Verum decus in virtute positum est. Honor est virtutis praemium et perpetuus comes.*^{a1}

Tisztesség az virtusnak koronája,
Az jóságnak tisztesség ö jutalma.³⁹

Ez Isteni felelemnek pedig nem hamis festet kendőzött Isteni felelemnek az melytől az szü száz mélyföldnel távolbb vagyon; hanem igaznak

ak Őrszó: és min-

a1 Az igazi ékesség az erényben van. A tisztesség az erény jutalma és örökös társa.

valóságosnak kell lenni, és az Isten parancsolat-tyából kell származni. Az mint fellyeb az Iesus Syrachból meghallók.

Gyűlölik az emberek az képmutatást, és hamis tettét, és nem-is szenyvedhetik. Annakokáért az dicseretes *Augustus* Császár-is, nem szenyved-
hette az képmutató hizelkedőket. *Pestes rerum-publicarum et aularum*. Minden jól rendelt közsegi rendnek és Vrak udvarinak, ártalmas mételyének és dögletinek nevezte azokat.

Augustus,

Alexander Severus udvarában vólt egy *Vetronius Thuringus* nevü; nagy remenségnek illatozó füstit adta az emberek szemek eleibe. Mindennek igerte, mondta; az kinek az Császárnál dólga vólna; mely igen jól forgatná, veghez^{am} [185:]^{an} vinne ő annak dólját, és megszerzené az Császárnál. Nagy aián-dekokat fel vótt az emberektől, sokat igert nekik, de semmit meg nem cselekedet. Neha azt tettette mint ha szinte az Császár kamaráiából jöne, ő felsegetől, és azoknak dólgoakat igen jól elővitte vólna és jó karba állatta vólna, maga semmi nem vólt benne. Magától-is nemelykor kedves feleletet adott az embereknek, az Császár hírenélkül. De az festet hamis sziny nem álhát meg sokára. Midön azert vegre az sok panaszok által ez dolog az Császárnak füleben esik és jól megértven, oly igen megharagszik, boszszonkodik ez álnok csalárd-kodóra, hogy azt nyakon ragadtattya, közönseges helyen, az piatzon egy szoborhoz kötteti, és füstel, göszszel foytattya, öleti meg, azt kiáltatván: *Fumo pereat, qui fumos vendidit*. Meltó és alkalmas dolog, hogy füstel hallyon meg, az ki csak füstöt párát, s-hiába való szót adot penzen el az embereknek. Es ez lett igaz büntetese.

Vetronius, vel Verconius.

Az sz[ent] Irás ez illyen embereket hasonlittya az polyvához porhoz, pozdoriához, az mellyeket az szél elragad és szellyel hint. Az süllyedet *Sodoma* helyen termett almákhoz, mellyek szepek kívül, de belől telek porral, hamuval, és párával.

Psal. 1. v. 4.

^{am} Órszó: vinne ő

^{an} A 185–186. lapon élőfej: Eötödik Rész, Semmi bizonyos nincsen az dicsőségben.

Matth: 7. v. 26. & 23.
v. 37.⁴⁰

Es Christus Vrunk oly kába emberhöz hasonlíttya őket, az ki az ő házát fővenyen éppiti. Az fellyől feierített mázolt koporsóhoz, kik kívül szépnék látzanak fénlenek, belől pedig rakvák büzzel, undoksággal.

Romaiak.

Templum virtutis, honoris

Az Romaiak ez dólgot az ifiúságnak, és egyebeknek akarván szemek eleieben adni; évegre két *templumokat* csináltattak, és egyiket *Templum virtutis*, jóság *templumának*; az másikat *Templum honoris*; tisztesség *templumának*⁴⁰ [186:] hitták. Azok pedig úgy vóltak éppitetvén, hogy embernek az jóság *templuma* által kellene az tisztesség *templumában* menni: egyébképpen bé nem mehetne. Mellyel azok az bölcs emberek azt akarták jelenteni, hogy lehetetlen vólna, az tisztességre és dicséretre jutni egyébkint, hanem csak az igaz jóságos cselekedetnélkül, hiv serénységnélkül és való Istenességnélkül.⁴¹

Es az miként hogy, nem kell az *virtusnak* tette-tes festett színünek lenni; azonképpen nem-is gondol az *virtus* és jóságos cselekedet *Rumusculis et inanibus vulgi verbis*,⁴² à köz embereknek dicséretekkel hiába való tiszteltetéssel, mellyek többire mind úgy itilnek az dolog felől, az mint mellyiknek nőt az agyára az orralika, nem érthetik az dólgot *fundamentoma* szerint; hanem az jóságos cselekedetnek csak festett színével-is mindgyárt elhadgyák magokat hitetni, és dicsérik az szidalom-ravalót, és szidalmazták az dicséretre méltó dólgot.

Lib. 8. Moral.

Igazán mondgya azért *Gregorius*; *Qui pro virtute, quam agit, humanas laudes desiderat, rem magni meriti, vili pretio venalem portat*. Az ki az jóságos cselekedetet serényen követi, cselekeszi, és azért igen akar az köz emberektől tiszteltetni, dicsértetni, az úgy cselekeszik, mint az ki az draga nemes kincset, igen ócson és igaz pénzen el adgya. Találatnak annakokáért sok jámbor tökéletes emberek, kik minden ő cselekedéseket elmulatásokat, arra igazittyák, hogy azok által nem csak nem kívánnak láttatni, dicsértetni, az mint az kép-

⁴⁰ Őrszó: hitták

⁴² az emberek fecsegő, üres szavaival

mutatók szoktak cselekedni: hanem úgy rendelik az ő dolgokat, ügyeket, hogy tellyességgel ne kívánnyanak azzal az emberektől tiszteltetni, láttatni és dicsértetni. Es azok az igaz ke-^{aq}[187:]^{ar} restyének, à kik felöl mondgya az Isten[n]ek fia, hog az ő balkezek nem tudgya, mit cselekedik az ő jób kezek,⁴² és inkább akarnak az ő mennyei atyoknak tetzeni, hogy nem ez földön az embereknek kedveskedni. Mikor azért az képmutató Phariséusok az utzáknak szegelettyeken imádkoznának, hogy láttatnának minden emberektől, és az trombitákat futatták, midön alamisnát adnának. Amazok pedig azt mondgyák az Davidal: *Non nobis Domine, non nobis*. Nem nekünk Vram, nem nekünk, hanem à te nevednek adgyad az dicsőséget. Az mint ebben példáiok ő nékiek az Istennek örökké való fia, az ő Idvözítőiök; az ki noha csudákat és jeleket tenne, sántákat, vakokat, és némákat süketeket gyógyitana, de ezért ugyan nem kívánt dicsértetni, hanem igen mogtiltotta őket, hogy senkinek ne mondanák. Es keményen feddi az Sidókat, hog az emberektől kívánnának és keresnének tiszteletet, dicséretet, és az tisztességet, az mely csak az Istentől származik, semminek tartanak.

Ezt az ő mestereknek és Vroknak példáiát sz[ent] Péter, Ianos és az töb Apostalok-is hivségessen követték, valamikor ök sántákat,⁴⁴ beteget, gyógyítottanak, halottakat feltámasztottanak,⁴⁵ és egyéb csudákat cselekedtenek, mindenkor minden dicsőséget magokról az Christusra háritottanak, fordítottanak, és nyilvánssággal megvallották, hogy ök ez ilyen csudákat az Vr Iesus Christusnak nevébe cselekednék, és azt inkább titkolták, hogy nem az nép elöt azzal dicsekedtenek volna, avagy azok által nagy tekintetességet kívántanak volna magoknak nyerni.⁴⁶ Azonképpen Pál és Barnabas, midön Lystrában, egy születése-^{as} [188:]től fogva való sánta embert, egy szavokkal

Matt. 6. v. 5.

Psal. 115. v. 1.

Christus.

Iob. 5. v. 44.⁴⁴

Apostalok Peter és Ianos.

Act. 4. v. 10.

Paulus Barnabas. Act. 14. v. 8. ⁴⁷

aq Őrszó: restye-

ar A 187–188. lapon élőfej: Eötödik Rész, Semmi bizonyos nincsen à dicsőségben és tisztességben.

as Őrszó: töl fog-

meggyógyítottak volna, és őket azért mindenek Isteneknek tartanák, kiáltanának üvöltőnének, hogy Istenek jöttek volna alá hozzáik embereknek hasonlatosságában, Barnabást Iupiternek, és Pált Mercuriusnak nevezvén, és ökröket, koszorukat hoztanak elő, hogy nékiek áldozzanak: Akkor ez Apostalok az nép közé tudulnak, megszagattyk ruháikat, kiáltanak és mondnak: Ti emberek, szerelmes atyánk fiai, mit cselekesztek? Mi-is halandó emberek vagyunk, mint ti. Annakokáért noha sz[ent] Pál többet munkálkodot, hogy nem mindnyáian az töb Apostalok, de még-is legkissebnek nevezi magát, az Apostalok között, az ki nem volna méltó hogy Apostalnak hivatnék. Es à Tessalonicabéliekhöz azt iria, és az Istent hja bizonságul, hog ő semmi tisztességet az emberektől, sem az Tessalonicabéliektől, sem egyebektől, semmi ő munkálkodásiban nem kívánt, és nem keresett.

1. Cor. 15. v. 9. Ephes.
3. v. 8.

1. Thess. 2. v. 6.

Bartholomaeus.

Bartholomaeus,⁴⁸ noha az mint iriák, Királyi nemből való volna, nem szégyenlette még-is az szegény nemből való Apostalokkal egygüt járni, és vélek az *Evangeliumat* prédikálni ez széles világon.

Bernard.

Szent *Bernard*,⁴⁹ noha az nála való Isteni szép aiándékokért és Istenes vóltáért, igen dicsértetének ez egész világon, és az fő Pápaságra-is és nagy méltóságokra felmehetett volna: de magát még-is mindenkor kicsidnek alávalónak tartotta, és minden tisztesség kínálástól elfordult, és semmi méltóságot fel nem vött.

Gregor. Mag.

Azonképpen *Gregorius Magnus*, Romai Pispök, hog egykor ötett egy ember szemben, igen meg dicsérné, azt^{at} [189:]^{au} mondotta, *Precare hospes Deum, ut fiam aliquando iis dignus, quae mihi tribuis, etc.* Kéried az Istent jó barátom, hogy valaha légyek méltó azokra az dicséretre, tisztességre, az mellyeket nékem tulaydonitasz. Es te se légy méltatlan arra, hogy azt az Istentől meg

at Őrszó: mondot-

au A 189–190. lapon élőfej: Eötödik Rész, Semmi bizonyos nincsen az dicsőségben.

nyerhessed, és úgy mind kettőnknek meg lészen az mit kívánhatnánk.⁵⁰

Az *Xenocrates*ről azt iriák, hogy midőn egy azt mondaná néki, hogy ő az ő nevét, dicséretét oly messze széllyel kiteriesztette volna; annak ő azt felelte légyen: *Ego pro isto officio bonam repono gratiam, efficiens ut vera praedices*. Azt alította ez, hogy ez ő hizelkedésével nagy aiándékot fog nyerni tőle; De *Xenocrates* mond néki. Köszönöm jó barátom, hogy ilyen jót emlitesz felőlem, azon-is lészek minden erőmmel, hogy te és mindenek meg-lássák, hallyák, hogy én valóban olyan légyek, az minéműnek te engemet tettetz, és mondasz.

Xenocrates.

Ez ilyenek *regestumába* való az *Socrates*-is. Noha pogány volna ez-is, mind azáltal egész életében úgy viselte magát, hogy nyilván és méltán az igaz és tökéletes jámbor Nevet megálhatná, magát tellyességgel az *virtusnak* jóságos cselekedetnek és igasságnak adná. De mindazáltal csak egyszálni jelenségecskéie sem láttatnék, hogy ő ezért valakitől kívánt volna dicsértetni vagy tiszteltetni; hanem inkább minden *titulust*, meg tisztelést valamint s-valahogy tőle lehetett, mind elkerült, távoztatott. De mivel, az mint oda fel meg mondaték, az dicséret és dicsőség, mint az testet az árnyék, magától követi az jóságos cselekedetet, az mint hogy az vétket az gyalázat és szégyen vallás. Így *Socrates* akarattya ellen-is ez világon leghiresb^{av} [190:] nevesb lett. Ez ilyen Pogányok megdunnak megszégyenitnek sok Keresztyéneket, az kikhél a hizelkedés, képmutatás annyira *regnal*, hogy mayd semmit nem cselekesznek, az mi, *ad inaneam ostentationem*, nem *compontatnák*, az hiában való mutogatásra nem volna intéztetvén. Csak hogy az embereknek valami láttatos szint fordithassanak, tolyhassanak szemek eleiben, kerülnek ballagnak mint az rókácskák, térnek haiolnak mint az kigyócskák, lefüggeztik feieket és Angyali alázatosságban járulnak elő, kikhél az Istenségnek vagyon szine, de annak erejét megtagadgyák. Az ellen tészten intést

Socrates.

^{av} Őrszó: nevesb

az Syrach: Meglásd fiam, hog az te Isteni félelmed ne légyon képmutatás, és ne szolgálj ö néki hamis szüből; Ne keress dicséretet az embereknel képmutatás által, és meg nézd mit cselekedel, és mire szándékozol. Mint jelentse és nyilatkoztassa pedig ki az Isten ez ilyen képmutatást végre, és az képmutatót miképpen büntesse és szégyenitse meg, azt-is megbeszéli osztán Syrach, az mint oda fel meghallatott.

Summaja azért mind azoknak, az mellyek eddiglen béhozattattanak, hogy tudniillik, kedves az Istennél, hog ember az igaz jóságos cselekedetre igyekezzék, az melyre mind Isten elöt, s-mind emberek elöt önnön magatól igaz és való tisztesség és dicsőség következik, az embernek nagy érte való szorgalmatoskodása nélkül-is: De ez világ csak hamis sziny által és képmutatás által keresi az jóságos cselekedetet és Istenességet, nagy hirt nevet, és az dicséretet dicsőséget az köz emberek elöt. Nem adhat azért az olyan keresés semmi bódog életet, sem az szünek nem szereszhet igaz örömet. Ebben-is vagyon az fogyakozás,^{aw} [191:]^{ax} hogy ez világ nem csak ily vissza fordult módon akar tiszteltetni és dicsértetni, de még imez bódultságra vetemedik, hogy gyakorta oly dól-gokban keresi az tisztességet, az mellyek az ö természetek szerint, nem tisztességet sem dicséretet, hanem szégyent megcsufoltatást hoznak, az minémük az vétkek és minden fesletségek.

Mint lehetne az mondanád? Nem látodé hogy ez egész világ az jóság helyet, gonosságot, vétket árul és ád el. Es az ö vétkeiben és gyalázattyában akar magasztaltatni, és dicsértetni? Nincseneké nagy sokan olyanok, az kik azt alittyák, hogyha komoron néznek, mint ha szitkozódni akarnának, és ha csak elvélte⁵¹ szólnak egy vagy két szót, tehát nagy *gravitásnak*^{ay} kell annak lenni és nagy álhatatos kemény férfiúságnak? Sokan, az kik álnok *practicassok*, ravasságra serények,

^{aw} Őrszó: hogy

^{ax} A 191–192. lapon élöfej: Eötödik Rész, Nincs semmi bizonyos az dicsőségben.

^{ay} komolyságnak

Ez világ gyalázattal akar tiszteltetni.

nagy értelműeknek és okossággal sokakat meghaladóknak akarnak tartatni. Sokan midőn álnoksággal, csalárdsággal megcsallják, károsittyák felebaráttyokat, pénzt, jószágot vakarcsálnak, gyűjtnék össze, és meggazdagulnak, azt alittyák, hogy immár őket minden embereknek tisztelniük kellyen, és őket mint egy Isten gyanánt kellyen imádniok. Mert ez világnak ez dólga, mert csak azok tartatnak embereknek, azok emeltetnek nagy méltóságos tisztekre; az kiknek erszények rakva pénzöl, mert innet szüségképpen következik, hogy az fejek-is tellyes légyen bölcsességgel és nagy értelemmel, és minden dologra legalkolmatosbak. Ha sok kincsek vagyon ládáiokban, mind ez világ azt alittya, hogy feiök-is rakvák agyvelövel, csudás bölcsességgel.

Curia pauperibus clausa est, dat census honores.^{az}
[192:]

Inde gravis Iudex, inde severus eques.^{ba}

Az szegényeknek minden aytók, utak,
Mindenféle tisztekre bézárlattak;
De az gazdagoknak nyitvák mindenek,
Tanács házak, nagy Vdvarok, és tisztek.
Ha az szegény bölcsnél bölcseb vólna-is,
Nem bölcsültetnék csak egy fillyerre-is.
Az kinek sok kincs vagyon szekrényében,
Nagy bölcseség vagyon annak fejében.⁵²

Nemde, nem nagy tisztességé és dicsőségé ez mostani időben, hogyha ki keményen és derekason ihatik? Nem kedvelli s-nem dicséri minden? bizattatnaké nagy dólgok reáiok? az mint arról oda fel-is meg emlekeztünk. Némely ugyan dicsokedik vétkeivel, fajtalanságával, mely jó szerencsés vitéz légyen ő *Venus*⁵³ hadában, az *Bacchus* bayviadallyában, felebaráttyának meg csalásában, megfortélyozásában. Mint tréfálta, játszottatta

az Őrszó: *Inde gra-*

^{ba} A curia be van zárva a szegények előtt, a vagyon ad hivatalt, miatta szigorú a bíró és kegyetlen a lovag. (Ovidius: *Amores* III. 8. 55—56.)

meg amazt, miként toltta ki imennek szemét, mint rántotta nyakába az keleptzét. Ezt mint eytette ki az nyeregből, amazt mint ültette az két szék közzé.

Psal. 58. v. 1.⁴⁴

Quid gloriaris in malitia tua, ugymond az David Proféta; Mit dicsekedel az te gonosságoddai, és csalárdságoddal, te gyalázatos és megvakult világ? *usque adeo peccatores gloriabuntur?* O ti bűnöknek nyomorult szolgálai, meddig kérkedtek bűneitekkel, gonosságtokkal? Micsoda dicséretet tisztességet kerestek az gyalázatban, fertelmes vétkekben? De micsoda nyugalmas bódog életett, és igaz örömet, hozhat te néked az te vétkek gonosságod. Nincsené meg irva ugyan azon Sól-tárban *v[ersus] 7. Propterea destruet te Deus in aeternum!* Téged azért az Isten-is tellyességgel megront, és megtör, hayéködből ki ránt,^{bb} [193:]^{bc} ki töröl, és az élőknek földéből ki gyomlál. *Sela.*⁵⁵

Micsoda bolondság tőlünk, hogy azokban az dólgekban akarunk dicsértetni, tiszteltetni, az mellyek nem miéink, és nem magunktól sem à miéinktől vöttük? Mert micsodánk vagyon mi nékünk az mint sz[ent] Pál mondgya; az mit nem vöttünk volna mástól, ha pedig másunnan vöttük, mit dicsekedünk véle? Ha gazdagok, szépek, nemessek, tudósok, bölcsek és hatalmasok vagyunk, nem mi magunktól vagyunk ilyenek, hanem az Istentől. Gyalázatos rút dolog azért, az más jóvaival kérkednünk, dicsekednünk, kevélykednünk, és azokból keresnünk dicséretet, hir nevet, az mik nem miéink.

Mint szinte az ki azzal az házzal akarna kérkedni, dicsekedni, az melyben ő csak jövevény vendég, vagy valamely leánzó az kölcsön kért ruhában kevélykednék az menyeközében! hiszem nagy kábálkodás⁵⁶ volna az! Vgy cselekesznek mind azok, valakik az Isten adományival, ajándékival kevélykednek, azokat magokénak tartják, és azokban akarnak nagyra becsültetni és dicsértetni.

bb Órszó: kitöröl,

bc A 193—194. és 195—196. lapon élőfej: Eötödik Rész, Semmi bizonyos nincsen ez világi dicsőségben.

Nem ritkán esik az-is, hogy midőn némely nagyokat beszél az ő jeles cselekedetiről, azt alitván hogy nagy dicséretet és tisztességet nyer véle: azonban az értelmes emberektől csak meg nevetetik, csufoltatik, és így gyalázattya léssen az tisztesség helyett, szégyenülése az dicséret helyett, gyűlölsége az kedves barátság helyet. Az mint erről elég példánk vagyon csak az egy *Ciceroban*-is, az hatalmas és jeles *oratorban* és Romai Pólgár mesterben. Minekutánna az támadás indító *Catilinát* eltörlötte kitette volna, az ki az egész várost felakarta forgatni és el akarta rontani, pusztítani.^{bd} [194:]

Ez bizonyára jeles és dicséretes dolog volt *Cicerotól*, az mellyért mindenektől igen kedveltetett és dicsértetett. De mivel hogy ezzel ő maga sokszor kérkedett és dicsekedet, és mayd semmi oly dólgot az tanács háznál nem forgatott, az melyben è *Catilina*val való cselekedetit elő nem említötte volna. Honnét szinte azzal, az mivel nagy dicsőséget reménlet, magának és az ő nagy hírének nevének kissebséget és gyalázatot szerzett, az mellyet soha elnem törölhetne.⁵⁷ Es ha ugyan valóban megszömléllyük, micsoda bódog életett és bizonyos örömet hozhatnának s-adhatnának az méltóságok, és nagy tisztességek? Holot ez dicsőségben, méltóságban, az melyre ez világ oly nagyszorgalmas serénységgel és igyekezettel tör és vágyódik, magoktól és természetek szerint, semmi nincs benne az mi dicséretre és dicsőségre méltó volna; hanem szükség hogy másunnan származzék. Hogy ez igaz légyen innen-is megértheted. Meg kell azt vallanod, hogy az nagy méltóságok dicsőségek ez világon, mint az joknak, szinte ugy az gonoszoknak-is adattatnak, és aiánlattatnak. Hogyha azokra bizattatnak és adattatnak, az kik természetek szerint jók és jámborok, azokat ez világi tiszték és méltóságok jóbbakká és jámborbbakká nem tészik; hanem az minémük természetekből, abban az ő dicsőségeknek állapattában, az ő természeteknek vélek születet jó

bd Őrszó: Ez bi-

vólta, annyival inkább kimutatódik. Példának okáért, midőn egy jámbor ember valamely tartomán-[n]ak Fővezérévé, gondviselőiévé, vagy valamely városnak Pólgár mesterévé tétetik, leg ottan ugy kimutatódik ő benne à kegyes jámborság; hogy ha szinte az elöt-is ugyanazon, és szinte olyan jámbor vólt^{be} [195:] vólna-is; de mivel immár elő vonyatot, és az *gubernalásban*^{bf} állatott, az jámborság sokkal inkább ki látzik rayta. Es ilyenképpen látni való immár, hogy az dicsőség senkit jámborrá nem tészen. Hanem ha az tisztnek és méltóságnak dicsértetni kel, tehát azt à tiszteletességet és dicséretet attól kel venni és kölcsönözni, à ki à tisztben helyeztetet.

Agesilaus.

Ertotte ezt az bölcs Görög Feiedelem az *Agesilaus*,⁵⁸ ki mikor gondviseletlenségéből egy játék néző épületben, nem hozzáillendő alacson helyre ültettetet vólna; azt felelte, hogy semmi azon nem állana: *Ostendam, non locum viro, sed virum loco conciliare dignitatem*. Ez azt mindennek cselekedetemmel megmutatom, hogy nem az hely tiszteli meg az embert, hanem az ember szerez tiszteletet az helynek.

Ellenben pedig, ha hol valamely Istentelen gonosz ember, és természeti szerint kegyetlen, tisztességre méltóságra és dicsőségre emeltetik, láttya viszontag az ember, hog à méltóságos tiszt azt jámborbá nem tészi; hanem sokkal inkább az előbb belé röytözöt gonosságot belöle kigögyögeti;⁵⁹ Mert bizonyára midőn valaki nag méltóságra jút, à mi az elöt titkon reytve vólt az ő szívében, menten ki mutattya magát, mihelt à *regnaláshoz* fog. Es így nem leszen jöbbá az felségesb állapattul, hanem inkább à Felsőes hely és állapat, ő töle meg kissebitetik, és meggyalázódik az *regnalás*, mivel hog ez Vralkodás minden ő gyarlóságát, belső kegyetlen elmeiét és gonosságát világra s-szem eleiébe hozza, à mely egyébkint elröytetvén maradot vólna. Söt az nagy dicsőséges méltóságok mutattják ki, hogy semmi fe-

be Őrszó: vólna-
bf kormányzásban

néb, ártalmasb vad állatt ne légyen az ollyannál; az^{bg} [196:] mint *Neronak*, *Caligulanak*, *Heliogabalusnak*, *Sardanapalusnak* és szántalan sokaknak példái megmutatták és bizonyították: az mellyek noha annak előtte igen jámboroknak és szelideknek jelentötték magokat, hogy mindenek felölök igen jó reménségben vólnának, de mihelt az *regnálásra* jutottanak, hirtelenséggel elfordultanak, változtanak, és legártalmasb fene *bestiakká*, kegyetlemb *Tyrannusokká* és medve farkasokká lóttének, az mellyek láttathattanak az ég alatt: kik mindent megcselekedtek valamit kívánhattak, és elméiebbe érkezhettek. Semmi rutalmas véték, bün gyalázat nem vólt sok ö nékiek, sem Istennel sem emberekkel nem gondoltanak.

Igy lévén azért mind ezek, ebben végezzük ez első tizkelt, és ezt rekesztyük,⁶⁰ s-mondgyuk, hogy semmi bódog életet, semmi valóságos örömet, az nagy méltóságos tisztékben és tekintetes dicsőségben nem reménlhetni, nem találhatni: mivel az tisztesség, dicsőség és nagy hirnév, ez világon csak az jószágos cselekedetnek hamis színe alatt keresztek: Az tisztességben méltóságban, ö magától semmi bizonyos semmi való igaz nincsen; hanem ha valami dicsőretre való benne nagyon, annak másunnan kell származni; tudniillik az Istentől, ki az *regnálást* uraságot rendelte, és azoktól az kik az tisztben ülnek.

II.

Hogyha az tisztesség és dicsőség tellyes örömet és nyugodalmas életet szerezzené?^a [197:]^b

Noha ennekelötte megmutattatott, hogy az igaz jószágos cselekedetkből, és az Istenességből, mint tulaýdon igaz kútfeiekből származzék az Tisztesség és az jó hir Név; Mindazáltal az dolog így

bg Órszó: mint

a Órszó: Noha

b A 197—198. és 199—200. lapon élöfej: Eötödik Rész, Semmi tellyes tökéletes nincsen ez világi dicsőségben, tisztességben.

vagyon, hogy noha valaki az igaz jóságos cselekedetnek adgya magát és abban foglalatos, és az által nagy tisztességre és dicsőségre mégyen, de ugyan még sem él nyugodalmasb és bodogb életet, Mert ez ilyen méltóságoknak úta igen töretlen, egyenetlen, kemény és darabos igen nehéz és veszedelmes: sima és csuszamékony az járásra. Mert két nem jóságon vagy vétkeken mégyen által, az holot igen könnyen *exorbitálhat*^c és ki tántorodhatik, és vagy ebbe vagy amaz vétékbe ütközhetik; az dologban, vagy felöttéb, vagy kevesbé cselekedhetik. Látni való azért, hogy azok az kik nagy erővel az tisztességre, nagy méltóságra és dicséretes hirre Névre üznek, ügyekeznek, ifiúságoiktól fogva hevet, hideget megszenyvednek, szorgalmatosan tanulnak, török, fárasztják feiket, elméiket: testeket, életeket, vizen, földön, hadakban ütközetekben veszedelemre vetik. Az ki egyebek felöt valami akar lenni, és az ő mesterségében másokat meg akar halladni, nagy fáradtsággal, vérös veritékkel kell arra szert tenni, és testét, életét meg kell sanyargatni.

Cicero.

Ciceronak, gyermekségétől fogva sok savanyut, kevés édest kellett kóstolni, sok munkát fáradtságot meg kellett viselni, veszedelemben kellett forgani, hogy magának nag Nevet szerezhetne. Midön egykoron egynéhány Nemes ifiacskákat főfő emberek fiait, az kik Romában bévádoltattak vólt, hogy ök az hadi *articulusok*, és vitélő szokás^d [198:] ellen vétkeztenek, *Cicero*hoz küldtek vólna *Siciliaba*, hog azokat *procurator*^e meg mentegetné, kiket midön jeles fő módon megmentett vólna és ügyeket oly dicséretessen végbe vitte vólna, azt alította, hogy ő ez ő dólgaért Romában nagy jó hirt nevet és dicséretet nyert légyen; hogy az ő tudós bölcs mesterségéről minden ember eleget tudgyon szólni, beszélleni. Hogy azért *Siciliából* haza indulna *Roma* felé, és utában egy baráttyához ért vólna, és kérdette vólna tőle, mit

c kítaszíthat

d Ország: ellen

e ügyvédül

beszélle nének az emberek Rómában ö róla és az ö jeles cselekedetiről, úgy felel néki ez baráttya, *Tu vero Cicero, ubi hoc spacio fuisti*, Ha még azt sem hallottam hol vóltál ez idő alatt, és hol forgódtál. Halván ezt, hogy ö felöle az emberek oly keveset tudnának, szégyenlette magában, és gondolhatta mely sok kívántatnék arra, hogy ember nagy dicséretet, hirt nevet nyerne.⁶¹

Es az vén *Boëtius*⁶² ez *philosophiát* hozza bé magának vigasztalására. Mivel *Cicero*⁶³ azt iria egy helyen, hogy az ö ideiében az egész Romai birodalomnak hire Neve az *Caucasus* hegyén túl, esméretlen vólna, és még oly meszsze ki nem teriedet vólna: alittyae azért hogy egyyetlen egy embernek és egy Romai Pólgárnak neve és nagy hire oly meszsze elhatna, az melyre az egész Romai birodalom el nem júthatna?

*Osyrides*⁶⁴ Egyptomi Király, hasonlót akart kísérteni, és az egész világon magát esmértessé akarta tenni, és magának nagy dicséretes hirt nevet akart szerzeni: Nagy sokságu hadi sereget gyüyt an[n]akokáért, és minekutánna az ö Királyi feleségét az ö hiv Tanácsosának *Mercuriusnak*⁶⁵ aiánlotta vólna, és udvarának igazgatását *Herculesre* bizta^f [199:] vólna, és otthon mindent jól elrendelt vólna, azzal az ö véle való hadi néppel az egész világot bé járta, az embereket minden helyeken, szölö mivre, bor szürésre; szántásra vetésre, gabona teremtésre, barom nevelésre taitásra megtanította, jó törvényeket irott eleiekbe, és öket nyugodalmas életnek módgyára szabta, oktatta. De mit nyert azért ezzel egyebet, hanem hogy sokaknál jó hirt nevet szerzet; azonközben pedig kevés jó napiai vóltanak. Munkát, fáradságot, szorgalmatoskodást, gondot, veszedelmet látot szenyvedet, gyakorta köszönet helyett közúnatot nyert, mint az meg nevezt helyen az *Philosophia* bövségessen kimutatya.⁶⁶

A minden napi próbálat és látáshallás bizonyitya igaznak lenni, à mit *Aelianus* és *Plutarchus*⁶⁷

f Őrszó: vólna,

*Demosthenes*ről és *Themistocles*ről⁶⁸ elő hoznak. Hogy ezek az ő hazáioktól és ősi városoktól mind ketten jót érdemlett emberek gyakran szokták mondani: hogy oly nagy veszedelem, gond, munka fáradság volna az *Regnalás*ban, az dicsőséges méltóságban; hogyha ő nékik két út adatnék eleiekben, melynek eggyik az méltóságos tisztre dicsőségre, az másik a halálra vinne, és ha nékik választásra szabadság adatnék: ők sokkal örömesben az halálnak utát választanák, hogy nem az dicsőségre való utatt. Mert igen jól értették ez bölcs emberek,^g mely nagy gond, szorgalmatos fáradság és veszedelmes baylódás volna az *Regimen*ben és Igazgatásban: Mely külömb külömbféle sok szántalan dólgekban, micsoda nagy vigyázással, szorgalmatoskodással kell embernek forgani, és fáradozni; hogy mindenféle zurzavar⁶⁹ és következő veszedelem eltávoztattassék; és háboruk,^h [200:] romlások megelőztessenek. És ha ember ugyan mindeneket meg cselekedik-is, de ugyan semmi köszönetet, háláadáságot nem várhat: sőt inkább mindenektől, ifiaktól, vénektől, imillyen amollyan illetlenektől kell itiltetniek, gyaláztatniek, szidalmaztatniek. És midön magokat eléggé fáraztyák az Pólgári szabadságnak megtartásában, mindeneknek szolgálivá kell lenniek, és az ő magok szabadságát el kell vesztenie. És midön az hivséges *Regnalók*, Igazgatók, mindenekkel jól akarnak tenni, tőlök jót érdemleni, minden ő jutalmok oda lett, mindeneknél gyűlösoökké⁷⁰ lettek, és midön az kösség rendinek jobbulását kívánnák látni, az ön testeket szakasztyák, és életeket fogjattják el. Szüntelenül futnak reáiok; és sokkal több gond, és szorgalmaztató elme fáraztás vagyön feiekben hogy nem mint szörszál az ő must süvegekben, és szemecskék, izecskék az ő arany lántzokban.

Similis.

Az mint egykor az *Similis*⁷¹ nevü nagy Vr, ki az *Adrianus* Császártól oly nagy méltóságra emeltetett volt, hogy az Romai birodalomban második

^g Discursus: emkerek

^h Őrszó: romlá-

vólna az Császártól, hogy végre hivséges szolgálattya után köszönettel szabadon bocsáttatnék, ugymint hét esztendővel halála előtt, az mely időt magának élt jószágában, és venné eszében hogy hamar időn megfogna halni, imez ígéket jegyezeti az ő koporsó kövére: *Hic Similis iacet, cuius aetas multorum fuit annorum, ex quibus tantum septem vixit.* Az az, Ez kö alatt *Similis* fekszik halva, az ki sok esztendőket ért jöllehet, de azokban csak hetet élt valósággal. Azt értvén rayta, hogy miglen ő az Vdvarnál élt, nem vólt ő néki igazán élete.

Noha pedig ez nyilvánással így legyen, hogy az kik¹ [201:]¹ à nagy dicsőséges méltóságokban legyenek,⁷² kevés jó napiok, nyugodalmok, békeségek, csendességek vagyon benne; de még-is az minden napi próbálás bizonyittya, hogy sok emberek ez nyughatatlan életnek, nagy Névnék, tisztességnek elnyeréséért, nem csak marháiókat, jószágokat; hanem testeket, életeket, tudván tudva, nagy szerencsére és veszedelemre vetik. Az mint sok többek között, az Persiai *Artaxerxes*-nek és az ő Hadnagyinak *Cares*-nek és *Mithridates*-nek *Plutarchustól* megirt példái meg mutattyaák.

Mert midőn *Cyrus* az viadalban veszne ez vitézi cselekedetet tisztességet *Artaxerxes* magának tulajdonittya, mint ha egyedül ugyan csak ő verte vólna megh és vágta vólna le *Cyrust*: *Cares* és *Mithridates* az kik azt valósággal cselekedték, nem akartak ez tisztességtől megfosztatni. Az Király aiándékokkal próbállya, hogy arra bírhasa öket, hogy è tisztességet ő néki engedgyék, de ugyan sem[m]it nem használhatot. Életeknek veszedelmével és nagy kinokkal fenyegeti öket, hogyha néki nem engedendik. Azon sem ijednek meg, hanem ugyan nyilván beszéllik, hogy nem az Király, hanem ök vágta le *Cyrust*. Ezen meg busul az Király, s-előfogattya öket, és az nagy kénzás, csigazás után megöleti öket.⁷³

Artaxerxes.

i Órszó: à nagy

j A 201—202. lapon élőfej: Eötödik Rész, Semmi tellyeséges nincsen az világi tisztességben, dicsőségben.

Az *Indiaiaknál*, *Thraciaiaknál*, és *Getaknál*⁷⁴ ez a szokás, mikor az férfiú meghal, és az mint ő nálok szokot lenni, négy vagy öt felesége marad meg, tehát annak az mely ő néki legszerelmetesb vólt, magát véle kellett temettetni. Mivel ez ő nálok az Legnagyobb tisztesség, nagy villongás támad az aszszonyok között, mellyik szerette az Vrátk inkább,^k [202:] egyik az másik fölött akarna az legszerelmesbnek láttatni; nem gondol az halálnak félelmével, fájdalmával, csak hogy ő esmértessék az legszerelmetesbnek lenni. Az mellyik azért annak esmértetik és elválasztatik, szép ruhákkal felöltöztetik, és ékessen fel czifráztatik, és így mindenkézt nagy pompával vitetik az Sirhoz: és az legközelebb való atyafiától öletik meg az Sirnál, és ilyenképpen az meg holt férjével együt égettetik porrá, hamuvá, az hamva a földbe az sirba takartatik, temettetik. Az több feleségei siránkoznak, sívnak rivnak, keseregnek, jaygatnak, kinlódnak, hogy ez nagy tisztességtől megfosztattanak.

Az mint azért hogy nagy munkával szorgalmatoskodással és veszedelemmel, járhatni az nagy dicsőségre, dicséretes hirre Névre; azonképpen senki meg sem tarthattya azt, az nagy szorgalmatos gondal munkával keresett Dicsőséget és tiszteletes állapotot, testének életének veszedelemben való forgásánélkül és nyughatatlan vigyázódása nélkül. Es senki nincsen oly alá való szólgai elmével, hogy az ő tisztességes nevének csak valami kis kissebbitését-is eltűrhetné, avagy az ő böcsülletes tisztbéli állapotjának valamiben piszkálását megszenyvedhetné. Az igen jó barátságosok-is elválnak ezaránt, az legközelebb való atyafiak-is öszve háborodnak, haragra geriednek ezért. Gyakorta ez miatt országok, tartományok, és városok megháborítatnak; sok ártatlan vér ontatik ki; és szörnyü kegyetlen hadakozások indítatnak innön.

Micsoda szerzett minden nyughatatlanságot az sz[ent] *Iacob Patriarcha* házánál, az ő fiai közöt,

k Őrszó: egyik

hanem hogy *Ioseph* az ő atyától az többinél inkább szeretettnek, és hogy az ő ál-^l[203:]^m mai előjáró postái volnának az ő jövőendő dicsőségének.⁷⁵ Micsoda család meg az Bethlemi vén Profétát, az melyről emlekezet vagyon az Királyok könyvében; hanem hogy az igaz Profétát, melyet *Iosephus* Iadónak nevez, hazugságával elhitette, hogy az Vr Istennek szavát ne fogadná, és az miat az oroszlántúl el szaggattatnék, ezt mondom, hogy semmi egyéb nem mivelte, hanem az Tisztességnek ördögi nagy kívánása: Mert igen félt azon, hogy ez uy Proféta az Királynál ő nálánál talám nagyobb tekintetben lehetne, az mint gyakorta szokot olyan esni az Vdvaroknál.

Micsoda izgatta ösztönözte *Hamant Mardocheus* ellen, hanem hogy az előtt fel nem akart állani, és az Isten törvénye ellen, néki Isteni tiszteletet nem akarna tenni: mellyen ugy el bosszunkodik *Haman*, hogy *Assuerus* Királynál azt szerzi *practically*,ⁿ hog ő nem csak egyedül *Mardocheust*, hanem mind az egész Sidó nemzetséget-is tellyességgel kigyomlálya, eltöröllye. Azzal pedig semmit nem nyert egyebet, hanem önnön magát feleségestől, gyermekestől, és minden marhástól, jószágostól elvesztette, és azon akasztó fára akasztatott, az melyet *Mardocheus*nak éppitetett vólt.

Es az miképpen némely minden serénységgel, szorgalmatossággal azon vagyon, abban fáradoz, hogy az ő tisztességes nevét megtarcsa, öregbitse; azonképpen hasonló szorgalmatossággal igyekezik és örizkedik azon, hogy azt el se veszesse. Es ennekfelotte keményen izzad, fáradoz ez világ: es senki csak egy kicsid vesztését sem türeheti, szenyvedheti az ő tisztességes Nevének. Kevesen vad-^o[204:]nak oly elmével mint az sz[ent] David Király vólt, az ki könnyen eltürte,

Gen. 37. v. 4.

1. Reg. 13. v. 11.⁷⁶

Antiq. lib. 8. cap. 3.

Haman. Esther. 2. 3.
4.⁷⁷

David.

l Órszó: mai elő-
m A 203–204. és 205–206. lapon élőfej: Eötödik Rész, Semmi tellyességes tökéletes nincsen ez világi dicsőségben, tisztességben.

n mesterkedi

o Órszó: nak oly

szenyvedte, hogy az ő tisztességét szidalmazta, gyalázta az *Simei*, az ő nagy keresztében, nyomoruságában és öldöztetésében: Hadd szidalmazzon, ugymond, mert az Isten parancsolta néki. *Abisai*-nak felposdul rayta minden vére, haragia, reá akar menni és elakaria az feiét ütni; Ez a hólt eb szidgyaé ugymond, az én Vramat az Királyt? De arra azt mondgya David; Mi dólgom vágon veletek ti Zeruiának fiai? Ihon az én fiam, az ki az én testemtől származott, kergeti az én életemet; hogy ne cselekedné tehát az *Iemini* fia? Hadgyátok szitkozódni, mert az Vr mondotta néki. Talám meg tekinti az Vr az én nyomoruságomat, és jót ad nékem az ő mái szidalma helyett.

Socrates és töb békével török.

Söt kicsoda oly békességes tüdő, mint az Néhai *Socrates*, *Plato*, *Aristides*,⁷⁹ *Dion*⁸⁰ és töb sok jeles fő emberek, még az Pogányok közöt-is; az kik semmit nem gondoltak véle ha szinte rúttól szidalmaztatnának-is, tisztességekben sértegettetnének, és szörnyen gyaláztatnának.

*Pericles*⁸¹ lámpással kísértette azt házához, az ki ötet az Tanácsban nap estig rútt dolog mint szidogatta.

Socrates.

Midön *Socrates* *Xantippet*ől napotló nap estig szidatnék, boszszontatnék; és osztán csak ment volna az utzára leülni, mivel annak sok szitka miatt az házban alig volna helye, azonban onnan fellýül *Xantippe* az huddó edényből az vizelettel jól megönti lotcsantya; arra mond *Socrates*; Gondolám hogy az menydörgés után efféle zápor esső lenne.⁸²

Es mikor egy nyalka, ötett az Itilet elöt, artzul ütné;^p [205:] és ötet az ott állók intenék, hogy azt à csintalan embert bé vádolná, reá panaszlana; így szólt: Ha engemet egy számár megrugot volna, az Tanács eleibe kellene vonnom, és reá panaszlanom?

Alfonsus.

Kicsoda mostan oly jó és kegyes, mint *Alphonsus*⁸³ az Neápoli Király? az ki annak sok jóval vólt, az ki ötet háta megé leginkáb szidalmazta és rágalmazta, hírében nevében martzongotta.

p Őrszó: és ötet

Hogy *Diontis*⁸⁴ egy ember szörnyen és szünetlen szidná és rutolná, és az nép, az mint szokás, oda futna, az *Dion* semmit nem felel, hanem veszteg halgatván elmendegel; hanem hogy szinte háza aytaiánál vólna, fordul az szidalmazó felé és mond: Egy szálát sem gondolok az te szitkoddal. Ezen ugy elkeseredik busul az szitkos lator, hogy elmenvén fel akasztja magát.

Dion.

Igen szép dicséretessen említi *Ruffinus*, emezt az *Constantinus Magnus*ról: hogy midőn az *Nicenum Concilium*ban gyűlt Püspökök, egynéhányan ön köztök egymás ellen panaszló és gyalázodó leveleket adnának bé, és kiki mind maga tisztességét, hírét nevét óltalmazván, *supplicatio*ját az Császárnak nyuytaná: ő azokat az írásokat mind magához vötte, de fel sem nyitotta, meg sem olvasta, hanem azt mondotta az Püspököknek: *Deus vos constituit Sacerdotes, et potestatem vobis dedit de nobis quoque iudicandi, ideo nos a vobis recte iudicamur, etc.* Az Isten rendelt titeket Papokká, és hatalmat adot ti néktek, hogy felölünk itéletet tegyetek, és azért méltán-is itiltetünk és feddetünk mi meg ti töletek.

Constantin. Mag. Ruffin. lib. 1.

Az mi Idvözítő Vrunk *Iesus Christus* igazán valósá-⁹[206:]gos tüköre az ilyen békességes türesnek és szelid engedelmességnek, ki mikor szidalmaztatnék, senkit nem szidalmaz vala, hanem arra hadgya vala az boszszu állást, az ki igazán itél.

Christus.

1. Pet. 2. v. 23.

De mi szegény nyavalyás emberek, csak nem pattanunk fel,⁸⁵ ha ki minket csak komorotskán tekint meg-is, avagy csak egy szóval érénti-is meg az mi tisztességünket, életünket-is oda szánnjuk miatta.

Szép dolog-is bizonyára, és illendő, hogy ember gondot tartson jó hírére, tisztességes nevére. Mert igaz imez: *Crudelis est in seipsum, qui famam suam negligitt. c[ausa] nolo 12. q[uaestio] 1.* az kinek nincs gondgya hírére nevére, önnön magán kegyetlenkedő az.⁸⁶ Mindazonáltal ugyan meg kell látni, kinek kivel vagyon ügye, hogyha méltóé

q Őrszó: gos tükö-

arra, hogy ember valamit kezdgyen véle. Mert az *Tragoedia* kevéssé indul meg, az *comedianak* feddődésén és szitkain: mint amaz nagy komondor nem gondol az kutyótska ugatásával. Es ember nem tehet nagyob boszszut az ő véle ellenkezön, mint ha, azt nagyra nem tartya, és semmi ő ellenkedésével, és szidalmával nem gondol semmit. Es nem-is kell embernek mindgyárt fegyvert kapni valami szitok szóért és menten hadat indítani, hane[m] hallatlanná kell tenni, avagy mint-ha nem értené mit akarion.

Ionas. *Ionas*-is szent Proféta lévén ugyan nem volt haragoskodásnélkül, és hogy nem mint ő hazugság szólónak találatnék; inkább akarta volna, hogy az egész *Ninive*, annyi sok száz ezer emberrel együtt elsüllyedne és elveszne.⁸⁷

Coriolanus. *Marcus Coriolanus*-is⁸⁸ noha jeles Romai fő Vr volna, ki az ő hazáiát erős férfiui serény gondviselésével nagy ve-^r[207:]szedelemből szabadtotta meg, de még-is csak valami kicsiny gyalázatott sem szenyvedhetet el; hanem az Romaiak ellenségéhez adta magát, és megszállotta az ő tulaydon hazáiát. Kinek haragiát Roma városa, noha magát megaláztatván esedeznék néki, semmikeppen meg nem engesztelhetette, sem az Lelkiek, sem az világi renden valók. Végre az önnön édes anyja enyhítette meg sűrű könyhullatásával, értelmes beszédével, és mezitelenitet mellyével, emléiével, az mellyel ötett szoptatta volna, és így csendesítette le megengesztelhetetlen kemény kö szüvét az ő fiának.

Dionysius. *Dionysius Syracusanus* midön meg értette hogy az ő Verseit *Poëma* írását,^t *in Olympico certamine*^u meg nevétték volna, úgy megbusult ez megcsufoltatáson, hogy eszétől eltávoznék beléie:⁸⁹

Lycambes. az mint az *Lycambes*-ről-is olvastatik, midön *Archilochus poétától*⁹⁰ valami versekkel megtréfáltatott, gunyoltatott volna, azért hogy leányát annak nem

r Órszó: szedelem-

s A 207—208. lapon élőfej: Eötödik Rész, Semmi tellyeséges ninesen ez világi dicsőségben.

t költeményeit

u az olympiai versenyen

adta volna. Ez az kis *poétai* csufoltatást nem szenvedhette meg; hanem magát leányostól felakasztotta.

Cambyses az Persak Királya semmiképpen nem szenvedhette, hogy az ő attyafia az *Smerdes* erősebb kariu volt hogy nem ő. Annakokáért megölette az ő tulaidon ötsét; és így meg mocskolta, vesztötte mind magát, s-mind egész országát.⁹¹

Cambyses.

Micsoda bóditotta meg egyéb *Aiaxot*,⁹² hanem hogy nem nézhetné, hog ő nálánál *Ulysses* fellyeb böcsültetnék.

Honnan inditatott az szörnyüségés had *Ioas*^v és *Amasia* között,⁹³ az *Lacedaemoniak* és *Athenas* béliek között,⁹⁴ *Sylla* és *Marius* között,⁹⁵ *Iulius* és *Pompeius* közt,⁹⁶ (az mely utolsó hadban tizen egyszer való száz ezer embernél többen^w [208:] vesztenek: úgy hogy egy ekevonyó ökor az ötett ösztönözönek azt felelte emberi szóval: miért üszs így engemet: rövid időn nagyob fogyatkozás lészen emberekből hogy nem gabonából.) Ez hadakra, veszedelemre mondom, hogy semmi egyéb nem adot okot, hanem egyedül csak az Tisztesség kívánás, hogy egyyik az másiknak semmiben nem akarna engedni, egyyik az másiktól csak egy kis csufolásotskát sem akarna felvenni. Ez mái napon-is ilyen az erkölcsöség!

Mivel azért oly gondos, munkás fáradságos és veszedelmes légyen ez világi Tisztességnek, Dicsőségnek megszerzése, megtartása és elvesztése, nyilván vagyon hát innét, hogy azok, az kik nagy tisztességre, dicsőségre, méltóságos, örökké tartó hirre Névre üznek, törnek és vágyódnak, tellyeséggel nyavalyásságos fáradságos életet élnek; és hogy ilyen módon az tisztességben, dicsőségben semmi bóldog élet, sem tellyes öröm nem találattik.

v Discursus: Boas
w Órszó: vesztenek:

III.

Hogya az Tisztesség és Dicsőség áthatatos örömet és boldogságot hozzoné?

ANNakfelötte természeti ez-is minden ez világi méltóságoknak, hogy azok, mint szinte minden egyéb emberi dologok hamar elmulnak, elenyesznek és füstben mennek. avagy mint az virág elfonnyadnak, az mint *Esaias*⁹⁷ mondgya: *Omnis caro foenum, et omnis gloria eius velut flos agri, exaruit foenum, decidit flos.* Az az; Minden test olyan mint az széna fü, és annak szépsége mint az mezei virág, megszárad az fü, az virág elhull.^a [209:]^b

Nemde, nem nyavalyás, elfutó és elmulandó dologé, minden idő szerint való emberi Dicsőség? az mely nem valami zöld fűhöz, hanem elszáradot szénához hasonlítatik, és nem azokhoz az virágokhoz, az mellyeket az emberi serénység az kertekben nevel, hanem az mezei vadon virághoz, az mely ma fen áll, s-hólnap az kementzében vettek. Az mint Christos Vrunk-is, az nagy Salomon Királynak minden ő felséges dicsőségét, nem az kerti liliumokhoz hasonlítottva, hanem az mezei liliumokhoz. Söt aláb valónak mondgya, hog nem csak az egyyk-is azok közzül. Mondom tinéktek, ugymond az igazságnak száia, hogy még Salomon-is minden ő dicsőségében nem vólt ugy felöltözve mint azoknak egyyk. Azokhoz mondgya, az mezei liliumokhoz, hogy nem vólt hasonló az Salomon Király, nem az ő mindennapi ékességében, hanem minden ő fényes dicsőségében-is.

Matt. 6.

Miképpen az füst hogy az széltől elüzettenik és elszélesztetik, ugy mulik el ez világnak dicsősége is és elenyészik mint az pára. Ezent mutattya az mindennapi próbálat,⁹⁸ azt tanittya minden dologoknak természeti, ez világnak minden históriái eggyeznek ebben, hogy ez világnak minden dicső-

a Órszó: Nemde,

b A 209—210. lapon élöfej: Eötödik Rész, Semmi áthatatos nincsen ez világi tisztességben.

sege addig nevededik, miglen legföbtségére megyen, annakutánna osztán mind szálon száll, és elmulik. Es midön az embereknek fiai legfellyeb hágtanak, ottan hamar többire mindenkor hirtelenséggel és veletlenül lerohannak, és annyival meszszebben és mélyebben esnek alá, az menyivel fellyebben és magassabban hágtanak vólt fel.

Nabucodonor, annyira felment vólt az ő felséges^c [210:] dicsőségében, hogy ő arany főhöz hasonlitatnék az ő Királyi birodalmával egyetemben; az mely ez földön minden országoknál fellyeb vólt emeltetvén. De az mennyivel ő minden embereken fellyül emeltetett vólt ez földön, oly igen mélyen kellet ő néki letaszigáltatni minden embereken alól, hogy emberhez se lenne osztán hasonló, hanem az barmokhoz lenne hasonlób, az mellyek füvet esznek az mezön; az égnek harmattya alat kellene néki fekenni, miglen az ő haia olyan lenne mint az sasnak tollai, és az ő körmei mint az sasnak körmei.⁹⁹

Nabucodonor.

Midön Herodes oly igen fel ment vólna, hogy alacson állapatról Királyi méltóságra és dicsőségre emeltetnék, és azzal sem elégednék, hanem azt kívánná, hogy ő néki Isteni tisztetlet-is tennének, menten hirtelenséggel levettetett az ő Királyi székiből. Az Vrnak Angvala oly igen leveverte, hogy az önnön szolgálai, kik ötet előb Isten gyanánt tisztelték és imádták, mostan ugymint halandó embert ugy viszik temetni, és orrokot-is bé kell dugniok büdösségének miatta.

Herodes.

Act. 15. v. 23.¹⁰⁰

Xerxes az Persiai Király, oly magossan hágot vólt, az mennyire ő előtte egy Persiai Király sem ment, és oly nag sűrő hatalmas hadi sereg népe vólt földön vizen, hogy ő előtte és utánna soha egy Királynak sem vólt ez egész földön. Mellyen az ő szive-is ugy felemelkedett és fuvalkodott, hogy magát sem esmézné. Nem csak az embereknek, hanem minden teremtet dólgoznak, élő állatoknak parancsolni akart.¹⁰¹

Xerxes.

Midön az tenger szélvészszel és habokkal háborus vólna, dühös bódultságából, és ördögi kevély-

c Őrszó: dicső-

ségéből, azt ö^d [211:]^e veszzsökkal és korbátsal verettette.¹⁰² Az hegeknek ellenséges megvető levelet irt; *summa* szerint ug viselte magát mintha im[m]jár mindeneken fellyül ment volna, és néki nem csak az embereknek; hanem minden *elementumoknak*^f éltető tápláló dólgoznak szólglálniok és engedniek kellene. Mivel azért magossan fol ment, magosságról-is kellet alá esni: és az szégyennek gyalázatnak nagyobnak kellet lenni; hog nem az dicsőség és méltóság vólt annakelőtte; és midön azt alitaná, hogy egész Görög országot egyszer mind bé falhatná és elnyelné; elnyelé az ötett, és mind az ö szántalan nagy seregeit megemészte; és az ö gyalázatos szaladásában alig óltalmazhatta, menthette életét egy kis hajótskában.¹⁰³

Cyrus. Szinte olyan maga gondolatlanságban eset vólt egykor Cyrus-is. Mert midön ö néki egy lova, mely à Bálvánnak szenteltetett vólt, az Gyndes¹⁰⁴ vizébe, merült és hólt volna, az folyó vizen akarta boszszuiát megállani. Elhagyattya azért Babylonnak megszállását, az hadi népet egész nyáron mind az Gyndes folyó vizen munkálkodtatta, fárasztotta, és azt száz nyóltzvan kicsin ásoat árkokon akarta elásatni, elereszgetni, s-elfogatni. O bódult kevélység! mond az historia: *Elementis non secus ac hominibus irasci et ab iis reverentiam exigere*, az *elementumokra* nem külömben mint az emberekre haragunni, és azoktól szófogadó engedelmességet és becsületet kívánni. Minekutánna azért Babylonnak megvételeivel nagy dicsőséget nyert volna,¹⁰⁵ hasonló dicséretet keresett Tomyris Királyné aszszonnak meg győzésével-is; és nagy kevélységéből, fösvenységéből nem szükéges hadat támaszt ellene: mellyel szégyennél, gyalázatnál megcsufoltatásnál nem nyert^g [212:] egyebet. Holott az ki annakelőtte hatalmas Királyokat meggyözött, és immár Babylonnak meg-

d Órszó: veszzsök-

e A 211—212. és 213—214. lapon élőfej: Eötödik Rész, Semmi álhathatos nincsen ez világi dicsőségben.

f elemeknek

g Órszó: egyebet.

vételével ez világnak Monárcháiává löt vólna, egy aszszonyiállattól megcsalattatván, meggyö-zettetvén minden ő hadi népével egyyüt nagy gyalázatossan szégyenséggel levágattatott, és elveszett.¹⁰⁶

Az igen fel ment és hirtelen levettetett világi dicsőségnék hasonló példáiát láttjuk az Nagy Sandorban-is, ki midön nagy hamarsággal oly nagy dicsőséges méltóságra emelkedett vólna, és világbíró Monárchává lett vólna, mely sietséggel fel ment, oly hamarsággal esett le-is.

Alexander Mag.

Ezen példát láttjuk Croesusban, és Apriesben¹⁰⁷ az Egyptomi Királyban, az ki azzal kérkedet, hogy az ő országa oly igen meg vólna erőssítetvén, hogy még az menyői Isten sem ronthatná azt meg, Hasonlót látunk *Dionysius Syracusanus*-ban, *Iulius Caesar*ban; ki midön oly fel ment vólna ez világi dicsőségbe, kinél fellyeb senki nem ment az Romai birodalomban, és még sem elégednék meg véle, hanem szüntelen száíában forgana az *Plus ultra*, mind fellyeb vágyódnék; végre az Romai Tanács házba aranyas széket tétetet, és fel sem akart kelni az egész Tanács előtt; minden szavát törvény gyanánt akarná tartani, és minden hatalmat csak magának akarna tulaýdonítani, söt Isteni tiszteletet-is kívánna;¹⁰⁸ ez ő igen fel-emelkedet dicsősége nem álhatott tovább meg, hanem le kellett esni. Mert az igen felvont kéziy-is el szokot törni.

Apries.

Iulius Caes.

Es micsoda vetette le Pompeiust, hanem hogy igen felment völt dicsősége. Mert egyedül akart minden lenni, és senkit nem szenyvedet mellette ha szinte nagy méltó-^h[213:]ságos vólna-is. Azzal-is nyilván kérkedett, hogyha egyvik lábát az földre tenné, egész Olasz országot bé töltené hadi néppel. Megkellet azért romlani, és az mely tisztességet senkivel nem akart közleni, maga veszti el: és annak kel hadni az kinek irégylette. és mely dicsőséges völt életében, oly gyalázatos lett halálában.¹⁰⁹

Pompejus.

Ez az, az mit Vr Isten mond Esaiasnál,¹¹⁰ *Gloriosos terrae humiliabo*. Az dicsőségeket ez föl-

h Őrszó: ságos

dön megalázom. Es ezt mindenkoron úgy megcselekedte minden időben, és úgy gyakorlotta az *Deposuit potentes de sede*,¹¹¹ az hatalmaskodóknak levetéseket, hogy majd semmi gyakraiban nem találunk az egész világ Historiájában. Hogy meg tanulná az ember, hogy semmi nincsen ez földön mulandó és álhatatlanb, ez világi dicsőségénél, pompánál, és tisztességes méltóságánál.

Es ha szinte valaki egész életének idejében minden háborunélkül élt volna-is (az mely majd ugyan lehetetlen) az nagy dicsőségben és méltóságban, de még-is utólyára ugyan végének kellet lenni. Es az senkinek nem kedvező halál, az ki minden szempillantásban utánnunk lesködik, meg ragadgva az embereknek fiait az ő nagy dicsőségekben, és az legdicsőb Királyt-is az porba takarja, és büdös döggé teszi, utálatos edényévé és étkévé az férgeknek varas hékáknak és mérges kigyóknak.

Saladinus.

Értette ezt az jeles Egyptomi Szoltán *Saladinus*,¹¹² az ki megparancsolta az övéinek, hogy az ő halála után egy kopiára csénált vászon lepedőt hordozzanak környül temetésokor, és ezt kiáltsák mellette: *Saladinus*, az Egyptomi és Asiai hatalmas Király, minden ő dicsőségéből semmit! [214:] többet el nem viszen véle ez egy vászon lepedőnél.

Es midőn Romában úgy Pápa választatik és koronáztatik, azt iriák, hogy egy pálczára kötött kital¹¹³ kender gyuytatik meg, és ez kiáltatik mellette: *Sic transit gloria mundi*. Így kél és lobbant el ez világnak minden dicsősége.

Annakokáért minden emberi dicsőségnek, ilyen álhatatlan és mulandó voltát meg gondolván, sok jeles nagy Királyok, Vrak, Feiedelmek, az ő dicsőségeknek közepiben, az ő halandó voltokról, és minden idő szerint való dolgoknak mulandóságáról megemlekeztették magokat. Az Macedoniai Filep Király, az Nagy Sandornak attya, az Nemes ifiakkal napiába háromszor kiáltatta: *Philippe, memento te hominem esse*. Filep Király, meg emlekezzél róla, hogy halandó ember vagy.¹¹⁴

Philippus.

i Órszó: többet

Agatocles az Sicíliai Király, minden nap az arany és ezüst edények közzé, cserép edényeket rakatot az ő asztalára.¹¹⁵

Agatocles.

Villichius az Moguntiai első Ersek Kerékgyártó fia volt, és onnan ment erre az dicsőségre. Innen viselnek most-is az ott való Ersekek kereket az ő címerekben: Ez *Villichius* az ő Kamoráiba azt iratta az falra:

Villichius.

Villik, Villik, azt soha el ne feledd,
Hogy Kerékgyártó volt az Atyád néked.¹¹⁶

*Piastus*¹¹⁷ alacson állapotból Lengyel országi Királyságra emeltetvén, az ő botskorát és szűr köntösét, örök emlékezetre az ő Királyi birodalmában mind véle hordozta. Azonképpen *Lescus secundus*-is¹¹⁸ az ő darótz czondoráit, az mely akkor rayta volt mikor Királya választatnék, az ő nagy vendégségeiben és tiszteletes napiaiban eleiébe tétette, hogy szüntelen megtekintené.] [215:]*

Piastus.

Cromerus. lib. 2.
Lescus.

Mind ezekből az elő számlált példákból, mint egy világos tükörből nyilván láttuk, hogy az egész világ nagy és oktalan munkával fáradsággal, és testi lelki veszedelemmel csak az semmis pusztá árnyékhoz, elmuló füstöz és párához kapdos, midőn ez világi nagy tisztességre méltóságra és dicsőségre szaggat, à hol semmi igaz, semmi telyes, és semmi állandóság nincsen. Az mint *S[anctus] Bernardus* igazán mondotta: *Homo nunquam in honore sine labore, nunquam in praelatione sine tribulatione, nunquam in sublimitate sine vanitate esse potest.*¹

Munka, gond és fáradságnélkül senki
Nagy tisztességnek szerit nem teheti.
Soha senki nem élhet oly fő tisztben,

j Órszó: Mind

k A 215–216. lapon élőfej: Eötödik Rész, Semmi álhatos nincs ez világi dicsőségben.

l Az ember sose lehet megbecsült — gyötrelmek nélkül, kiváló — viszontagságok nélkül, felmagasztalt — hiábavalóság nélkül.

Hogy irégyi ne legyenek szüntelen.
Ez világi dicsőségre vonyítás,
Csak héában valóság és vanitas.¹¹⁹

Az kik azért efféle *vanitasra* és hiaba valóságra üznek, dicséretet, tisztességet ez földön az embereknel keresnek, és minden dólgoakat arra igazították, hogy az emberektől nagyra becsültessenek, dicsértessenek és magasztaltassanak; ez illyenek mondom, hallják meg mint mondgyon az Istennek fia: *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*. Bizony mondom tinéktek elvötték az ö jutalmokat.¹²⁰ Az böles pogány-is imigyen szól: *Vera virtus radices agit, atq[ue] etiam propagatur: ficta omnia, tanquam flosculi celeriter decidunt; nec simulatum quicquam potest esse diuturnum.*^m

Cicero.

Az igaz jóság jól meg gyökerezik,
Erössödik, tenyészik, gyarapodik.
De az mit hamissan költnek, tettetnek,
Mint az virág mind elhulnak, elesnek.¹²¹

Agesilaus

Illyenképpen midön az *Agesilaus* böles Feiedelem kér-ⁿ[216:]detnék, mint szerezhetne ember magának jó hirt Nevet, így felelt: *Si dicas optima, facias autem pulcherrima*. Ha mind szóddal, cselekedetteddel az jóságot követed, jóságos cselekedetben vagy foglalatos.¹²²

Megelégedgyünk azért azzal, hogy ha az miéinknél alkolmas jó hirünk nevünk vagyon, mellyet igaz jóságos cselekedetinkel szerzettünk, annak öregbitésére megtartására igyekezzünk, és az böles Syrach tanítását szüntelen szemeink előtt visellyük: Szerelmes fiam, örömet megmaradgy az alacson állapotban, sokkal jób az tenéked, hogy nem mind az, az mire ez világ szaggat és tör. Mennél nagyob vagy, annál inkább meg alázad magadat, és kedvességet találsz az Vr előtt.

Syr. 3: v. 19. 20. 21,¹²³

m Az igazi erény meggyökeredik, sőt ki is terebélyesedik: minden koholt dolog, mint a virág, gyorsan elpusztul: semmiféle színlelés nem tarthat sokáig. (Cicero: De officiis II. 43.)

n Örészó: detnék,

Mert az Isten legfelségesb hatalmú, de még-is az alázatosok által cselekeszik nagy dőlgokat. Az te elmédet ne bocsásd magass állapotra való vágyódásra, és ne gondolkodgyál értekednél felléy hágni, hanem az mit Isten parancsolt tenéked, abban járy el:

*Vsibus edocto si quicquam credis amico,
Vive tibi et longe nomina magna fuge,
Vive tibi, quantumq[ue] potes praelustria vita,
Saevum praelustri fulmen ab arce venit.*^o

Ha valamit hiszsz nékem barátodnak,
Tehát engedgy ez én oktatásomnak:
Ély magadnak, ne üz igen nagy Névre,
Légy csendességben, ne vágy nagy tisztekre.
Mert az ki igen magossan kezd hágni,
Le kell esni; szégyenét fogja látni.
Az kinek alacson helyen ülése,
Nem lesz annak magass helyről esése.
Az menyütő kö ütt magas cserfákat,
Nem bántya az alacson bokrotskákat.^{124, p}

[217:]^q

^o Ha tapasztalatokból okult barátodnak hiszel, élj magadnak és őrizkedj a nagy névtől, élj magadnak, és ameny nyire csak tudod, kerüld a csillogást, a szörnyű villám a legragyogóbb fellegvárból jön. (Ovidius: Tristia III. 4. 2–6.)

^p Órszó: HATO-

^q A 217–218. és 219–220. lapon előfej: Az hatodik Rész, Az drága öltözetről, ruházatról.

HATODIK RÉSZ.

HOGYHA AZ SZEP EKES ÖLTÖZET, RUHAZAT,
HOZZONE VALAMI HASZNOT AZ CSENDESZ
BODOG ELETRE, ES AZ IGAZ, TELLYES
ÉS ÁLLANDÓ ÖRÖMRE?

SOkan találtnak oly emberek, az kiknek főb-
kedvek, gyönyörúségek vagy on az szép ékes cifrás
öltözetekben, és éyjel nappal azon igyekeznek,
hogy arra szert tehessenek, és azt alittyák, hogy-
ha magokat mint az páva oly szépen felékesithetik,
czifrázhatták, mindenek meg vagy on osztán,
valamieknek kellet lenni az bóldog és nyugodalmas
életre: hogy igy immár eléggé meg ékesitettek, fel
czifráztattak, jó karban vagy on dólgoz, gyakran
tükörökben tekintelik szép öltözeteket, és azt
alittyák hogy senki nincs hozzáiok hasonló. Lát-
tyuk innen, hogy ez mostani kevely pompáskodó
világ, az ő tárafarás,¹ sinóros, gombos, vágott
metélt, varrott, perémezett öltözetekkel mely igen
pipereskedgyék, kevelykedgyék, pompáskodgyék.
Es senki nem találhat oly guggos,² búbos,³ taritup-
pos⁴ idegen forma öltözetet, hogy más mindgyárt
ne követné, és olyant ne csénálatna. Es az men-
nél disztelenb, bolyókássab⁵ formái u annál ked-
vesseb és kellemetesb ez gyalázatban borult és
megvakult világnak. Es igy egy eszélyös⁶ bolond,
sok bolyókás kábákat⁷ szerez.

De ezt még fen nyen mentegetnie k kell az gya-
lázatos pompáskodást az gyönyörúség halászó
világ fiainak: Az tisztességes öltözetet, elszeny-
vedheti az Isten, ugymond-^a[218:]nak ök, az ruhá-
zat ékesiti az embert; Vegye reá az kinek vagy on
etc. Söt ha szinte el disztelenit-is és bolondá ká-
bává téssen-is, ugyan ékesit azért, hogy az madár
az ő tollain, az eb szörén esmértethessék meg:
Mert nem tudná ember hogy oly kába galád fan-

a Órszó: nak ök,

tastikos⁸ légy, hogyha az tárafarán szabott metélt vagdalt béllett prémezet, sinórozott, boncsokos⁹ köntösödről, öltözetedről meg nem esmértetnél: az mellyekben mint amaz széltől térengetett Lövöldék,¹⁰ leppendék,¹¹ ugy fordulsz repülsz, levegsz elő, mintha valami tövis bokorból nőttél, vonyattattál volna ki. nem kell cseugetyüs fület kápádra¹² csinálni, igen esmérnek öltözetedről, enyves madarász póznádról, lépes lészádról!¹³

I.

Hogy az szep es friss öltözetek semmit nem szolgálnak az igaz örömrre: es bodog eletet sem szereznek?

KInek kinek Rendi szerint való tisztességes ruháját megengedheti az Isten: Mert önnön maga megruházta Adamot és Evat, es meg parancsolja, hogy az ő Papiát Aront ékessen felöltöztessék. Es az Istennek fia dicsérvén említi az Salamonnak szép öltözetit: es amaz gazdagot-is nem egy általlyában csak az öltözetért, hanem az felettéb való öltözettel kevélykedéséért; Es ő magát-is Christus Vrunk szépen felékesített völegényhöz hasonlítta, es az Anyaszent Egyházat az ő jegyesét szépen felöltöztetett, ékesített menyaszszonyhoz, es az, az ő ékes öltözetiben tündöklő fő Paphoz. Mind azáltal ugyan kedvetlen ő előtte, es semmiben nem tetszik ő néki az felettéb való friss pompáskodás,^b [219:] es ez világ fianak uy uy forma pompás kevély öltözetit, ruházattya; es ő benne sem hadgya azt büntetésnélkül, mint az frissen öltöző gazdagban, az melynek valóban kell erőtte örökké izzadni, es pokolbéli kénkőves langgal kell helyette öltözdögelni, hogy ez világon az drága bibor es bársony öltözetiben kevélykedett.

Az naponként való látás hallás, es jelen való példák bizonyittyák, mely igen haragudgyék az Mindenható Vr Isten ez testi gyönyörűségbe mérült mostani álhatatlan es tökéletlen világra:

b Őrszó: es ez vi-

1.

Gen. 3. v. 21. Gyűlöl Isten öltözetit kevélységet.

Exod. 28. v. 11.

Luc. 16. v. 19.

Mat. 6. v. 29.

Esa. 61. v. 10.

Luc. 16. v. 19.

holott majd mind fű és fa levél elenyészik, az ég és az föld vassá válik, víz föld, tűz, erejét, hasznát tollunk megvonsza, és egy drágaság az másikat éri, és napról napra mind inkább inkább nevededik. Noha az embereknek öltözeten nem látzik meg, mely karcsu légyen erszények és ösztövé az konyháikok.

2. De vallyons micsoda ékesség az, az mellyet ez vakult bolond világ à friss öltözetben keres? Nem ugy vagyóné hogy ezt az öltözetben való kevélykedést sem Isten, sem emberek nem kedvellik; és azzal az ember magát sokkal inkább meg ékteleníti, hogy nem mint ékesitené? Mert az illyeneket uyjal mutatták, mindenek nevetik, csufolják, és az értelmes emberek mint az repeső Lövöldékeket utállják, midön látják; ő nékik pedig ugyan meg uyjul könnyebbül szivök ez kinyes kevélykedésből. Maga ő magokban-is midön valami tiszteletes fő ember eleibe találkoznak, ruházattok miatt megszégyenlik magokatt, és megpirulnak szégyenletekben.

As felöttéb való ékesség megrutította az embert.

Mert szivök vádollya hogy ez ő illetlen öltözetekkel megéktelenítették magokat, és bolondokkal tötték. Miért [220:] kerestek tehát ti világ nyomorult fiai, dicséretet, tisztességet, ékességet, díszességet, az hol valósággal igaz ékesség nincsen. Az Istenesség és à jóságos cselekedetek ékesítik az embert, és kiváltképpen az ifiúságot. Az tudomány mesterség, tisztaság, és tisztesség ékesít és szépít titeket és nem az felöttéb való friss öltözetek.

3. Mert ha valami ékesség az drága öltözetben volna, tehát az kurvák-is, és az kurvás latrok-is ékesek és tiszteletesek volnának, mert azok gyakorta frisseb öltözetekben sétálgatnak tésztova; hóg nem à tiszteletes és becsületes személyek. Nem tehetié az tisztátalan hires kurva az ő frantzus foière, és szégyentelen homlokára az ő gyöngyös kontyát, pártáiát, koszoruiát, szinte olyan könnyen fel? és nem tekerithetié nyaka körül az ő két válla szélin levegő csipke fodor gallérát? Nem fedezhetiké szinte ugy selyemmel, bársonnyal,

Kurvák paykosok-is felékesítik magokat.

c Őrszó: kerestek

tafotával az ő fertelmes testeket, nem viselhetneké gyűröt, arany lántzot, mint szinte valamely tisztességes mátrónák, kegyes aszszonyiállatok? Ekesebbé amaz azért és tiszteletesbé azzal? Nyilván vagyon innen és bizony dolog; hogy az öltözet, igaz ékességet nem szerez.

Midön látná egykor, az Törvény szerző *Zeleucus*,¹⁴ hog' efféle öltözeti ékesség és kevélykedés mind az *Syracusanusoknál*^d és mind az *Locribélieknél* igen bé csuszott volna, oly törvént irt és adott ki ez gonosság ellen, hogy az férfiak bársonnyal, selyem ruhával semmiképpen ne ékesítetnének, és arany gyűröt ne viselnének, hanem ha szerelmeskedni járnának, és ha házasság rontásra, és paráználkodni mennének, olyankor bársonnt viselhetnének, és arany gyűröt tehetnének uyaikban. Az tisztességes gazda-^e[221:]^faszszonyoknak megengedetett volt hogy egy utánna járó szolgálot tarthatna, de ha valamely aszszony meg részegülne, tehát két leány követné. Meg volt tőlök az-is tiltva, hogy semmi aranyat testeken ne viselnének, és semmi kivarrot gyóltstot feieken: és hogy ortzáiokat semmi kendőző festékkal ne festenek, hanem csak mikor férfiek ellen paráználkodni akarnának, és az ő vélek szerelmeskedőknek akarnának tetzeni és kelleni, ugy még-is meg engedtetett, de különben nem.

Mit keresett ez fő ember egyebet, ez öltözetről való rendeléssel és törvénnel, hanem hogy az bolondoknak tutorok^g és óltalmazóioik lenne, és az ő pólgárinak és azoknak nejeinek felötte frisselkedéseket, és à nevedő po[m]pás kevélységet, meggátolná és megzabolázná, az melyből minden időben drágaság, és egyéb közönséges országi csapások és büntetések következnének. És hogy egvszer s-mind azt-is megmutatná, hogy az férfiaknak, aszszonyoknak és leányzóknak, igaz ékességek, nem az kevély öltözetekben állana, ha-

Zeleucus öltözeti rendelese.

^d syracusaiaknál

^e Ország: aszszony-

^f A 221 – 222. és 223 – 224. lapon élöfej: Az hatodik Rész, Az drága öltözetekről.

^g gyámok

nem az tiszta jámborságban és tisztességben. Az öltözeti ékesség pedig sokkal inkább fátyalan férfiakhoz, buiálkodó aszszonyokhoz, kátzér leányokhoz, parázna férfiekhez, házasság törő gazdaszszonyokhoz, fertelmes leánzókhöz illenék inkább, hogy nem mint tisztességes férfiakhoz, aszszonyokhoz és leányzókhöz.

Es miért kellene az házas férfiúnak, és az tisztességes házas aszszonynak magát oly igen ékesíteni? Kinek kedvéért és szeretetiért? Ha mely tisztességes aszszony az ő Vrának, férfiének tetzik, nem szükség egyéb embereknek oly igen tetzeni. Es annak minden felöttéb való ékes öltözetnél-^h [222:]kül és kendőzész nélkül-is tetzhetik. De ha azon kívül-is magát festi szépegeti, és másnak-is akar kelleni, könyü meg itélni mi légyen szüvébe, és mit várhatni belöle; midön annakfelötte az férfiének egy szép öltözet után mást drágábbat kellyen vennie, szerzeni, ha szinte hitelbe veszi-is akarattya ellen; hogy ha ugyan békességben akar lakni házánál. Egyébkint-is tetzhetnék a férfiének, csak hogy szinte mint az moslékos rusnya disznó ugy ne tartsa magát; hanem tiszta légyen ruháia, minden felöttéb való ékesgetés, cifraságnélkül; az mint sz[ent] Péter Apostal tanította őket: Az aszszonyiállatoknak ékességek ne légyen külső, mely vagyon haioknak feltekerésében, arannak viselésében, vagy szép palástoknak öltözetiben, hanem az szüben elröytetet ember, az szelid és csendes léleknek rothadatlanságában, mely az Isten előtt kedves és becsületes.¹⁵ Mint az sz[ent] Pál Apostal-is tanit és mond: Akarom, hogy az aszszonyiállatok, tisztességes öltözetel, szemérmességgel és mértékletességgel ékesítsék magokat, nem haioknak fodorgatásával, vagy arannyal, vagy drága kövekkel, vagy drága öltözetekkel: hanem az mint illik az olyan aszszonyiállatokhoz, kik Isteni szolgálathoz kötelezték magokat, jó cselekedetekkel: az mint hogy ellenben a férfiakról-is olyant kell érteni.

1 Tim. 2. v. 9, 10.

h Őrszó: kül és

Innen vagyon az Athenási Phocion feleségének nagy tisztességes dicséreti, az ki öltözetiben alázatosan viselte magát. Midőn egy gazdag aszszony ö néki, az ő drága ékességit, gyöngyös fátyolát, arany lántzát, arány peretzét, karkötőit, és gyűröit mutogatná, és kérdené, honnan vólna az, hogy Feiedelemné léven az ő rendi szerint, nemⁱ [223:] csénáltatna ö-is efféle ékességeket? Felel az Phocion felesége: *Mihi Phocion mundus est, iam vicesimum annum Dux Atheniensis*. Az én Vram Phocion az én ékességem, az ki immár húsz esztendőig Athenásban dicséretessen regnált, és viselte feiedelemséget. Adná Isten hogy az mi aszszony népeinknek némely része ezt meg gondolná, és tanulnának az Pogánnétől, (ha az Isten igéiből nem akarnak) tisztaságot, jóságos cselekedetet, tisztességet.

Phocion feleségel.

Sabell. lib. 8. cap. 5.

De tériünk ismét az mi fel tett tzelunkra, hogy az öltözet senkit igazán nem ékesit. Mert noha az Romai *Caligula* Császár igen frissen viselné magát, és minden nap oly pompás ékességbe öltözvén járna, mint az *triumfatorok*^k szoktanak, de ugyan még sem vólt jób az Deákné vásznánál: Merő ördög vólt affelől, utálatos szörnyü fertelmes fene *bestia*.¹⁶

Caligula friss öltözetti.

Nero, semmi ruhát nem vett másodsor reá, mindenkor vont arant¹⁷ viselt, igen ritkán selymet, vagy bársont. Lában sarui, arannyal, gyöngyel, drága kövekkel frissen mesterségesen varrattattak, ékesitettek, mindazáltal ugyan vérszopó eb vólt, és *Pestis generis humani*, Dögleletessége az emberi nemzetnek.¹⁸

Nero.

Es noha *Cleopatra* az Egyptomi Királynéaszszony, oly friss és pompás vólt drága öltözetiben, az minémü csak egy Királynéaszszony sem vólt az egész világon, de ugyan még-is, (tisztelességgel légyen mondva) szégyenséges, házasság rontó, parázna kurva vólt; és az önnön gyermekeinek szörnyüségés gyilkosa. Ez ő szégyen-

Cleopatra.

i Discursus: fesége.

j Örszó: csénál-

k diadalmenetet tartók

séges gyalázattyát minden ő vont arany szoknyái, ékességi, gyöngyel, drága kövel rakott füzött drága öltözeti sem fődözhatték el.¹ [224:]

Az fülein oly drága nagy két Nap támadati gyöngy függött, mellyeknek egyik egyik harmad fél tonna aranyra becsültetett, oly nemes szép és drága nagy volt hóg azt *Plinius, Unicum opus naturae*, az természetnek kiváltképpen való mesterséges munkáiának nevezné. Minden gyöngyök-nél, valamellyek ez világon láttattak legnagyobb, de még-is oda költötte, csak hogy az *Antonius*tól, az ki az-is igen pompáskodó volt frissen vendégeskedéssel meg ne győzöttetnék. lásd meg az egész históriát, az Második résznek *exordiumának*^m végén, mint itta meg az harmadfél tonna aranyat, egy huzomban. De ez ő kinyességét valóban meglakolta, midőn nem sok idővel az után az Romaiak megfógták, egész birodalmát, kincsét elvötték, magát Romába vitték megöletésre; holott szemivel látni kellett, hogy az második gyöngyöt az füléből erővel kiszakasztanák, és kételé metzenék, és az Romai *Pantheon* nevű *templumban* azzal az *Venus* bálvány ékesitetnék.¹⁹

Nem ékesithetnek azért az öltözetek senkit, hanem inkább okot adnak mindenféle vétkekre, szégyenre, gyalázatra; Az Istenességgel tisztasággal és jóssággal megékesitetett elme és szü ékesiti az embert.

Casp. Bruschi.

Ertette ezt *Caspar Bruschius Poéta*²⁰ *Laureatus Basileaban*; midőn ötlet egkor, mint tudós Tanítóikat, az ő gazdag *discipulusi* szép drága öltözetel meg aiandekozták volna, és azt reá vötte volna, és ugy az *templumba* és az piatzra-is elment volna. Es láttya mely nagy tisztesség tétetik néki, hogy minden ember süvegét emeli; fel áll előtte, sokkal inkább hóg nem az előt valaha. Megboszszonkodik rayta, hogy annak az ő uy köntösének nagyobb tisztességet téssz-n [225:]^onek, hogy nem

1 Órszó: Az fű-
m bevezetésének

n Órszó: nek,

o A 225—226. lapon előfej; Az hatodik Rész, Az draga öltözetekről.

mint ő magának, haza menvén darabonkint metéli, azt állatván, hogy nem az ruhát, hanem ötöt az ő bölcs mesterségeért illetné, az tisztesség.

De sokkal jobban cselekedett *Alfonsus* az Arragoniai Király, Mert midőn az övéitől intetnék, hogy magát Királyi módra frissen ruházná, és ne járna oly alázatos ólcsó köntösben, hogy annyival nagyobb tekintetben lenne az köz nép előtt: így felel az bölcs Király: *Malo moribus et auctoritate apud meos excellere, quam diademate et purpura.* Inkáb akarok én jó erköltsel, jósággal és tisztességgel tekintetben lenni az enyimeknél, hogy nem az pompás friss öltözettel.²¹

Mivel azért hóg ez így nagyon, mindenkor[*n*] minden sz[ent] jámbor bölcs és értelmes emberek megótták, őrizték magokat az friss pompás öltözetektől, és megelégettenek az közszerű öltözettel.

Mind ezek között legjelesb és legfőb az mi Idvözítő Vrunk Iesus Christus, kinek az ő öltözeti egy alsó és egy felső ruha volt, egyik posztóból, az másik kötött varrott volt. *Sabellicus*²² azt alittyta (az mint némely régiek-is) hogy ez szövetlen kötött köntös, az Vr Christussal gyermekségétől fogva az ő teste állapotjának nevedése szerint mind öregbedet, bővebbedet, és hogy nem oknélkül jövendölt az szent Lélek az Sóltárban²³ oly régenten erről az köntösről. Olvassuk bizonyára, az Pusztában búdosó Izraëlitákról, hogy 40. esztendő által az ő öltözettyek ruházattyok meg nem avúlt, és saruiok el nem szakadoztak. és az nem kisebb csuda volt azok közzül, mellyeket Isten ő vélek cselekedet.^p [226:]

Az szent Proféták, és Apostolok semmi friss lágy ruhát nem viseltenek. Illyesről azt mondgya az Bibliai Irás,²⁵ hóg kemény bőr köntöse volt légyen, és szíü²⁶ öve volt az ő ágyékán.

Keresztelő Ianosról-is azt iria sz[ent] Mathe,²⁷ hogy teveszörből csénált köntöst viselt légyen, és bőr övet az ő ágyékán. Christus Vrunk-is bizonyittyta, hogy Keresztelő Ianoson semmi lágy

Alfonsus.

4.

Példák:

Christus öltözeti.

Deut. 29. v. 9.²⁴

Proféták öltözeti. Eliasé.

Keresztelő Ianos.

Matth. 8.²⁸ & 11. v. 8.

p Őrszó: Az szent

és friss ruha nem láttatott légyen sem éreztetett. Az kik olytant akarnának látni, mennének az Királyok házaikba. Vgy vólt azért öltözve az mint az ő rendi és alkotmatossága hozta, nem friss, nem-is igen roszzsas. Azért alittyák az Tudós emberek, hogy ez à teve ször, köz gyapiu csemélet²⁹ vólt légyen.

Bernard köntöse.

Sabellicus beszéli az sz[ent] Bernardról, hogy az ő rendi szerint való ruhát viselt, nem friss, pompást, jóllehet, nem-is igen alá valót, rongyost és rusnyát; hanem szép tisztát, és azt szokta mondani: *Tunicam sordibus obsoletam, testem desideriae, atq[ue] inertiae esse, et eius vilitatem interdum ad hypocrisin spectare.* Az mocskos és lustos³⁰ ruha, rest, tunya és csunya embert mutat, és az igen rongyos és szakadozott köntösnek viselése képmutatásnak jelensége. Az minémüket ez mái napon sokat találni, az kik csak roszzsas, mocskos és foltos köntösben igyekeznek jární, csak azért hogy alázatos embereknek láttassanak.

Hebr. 11. Régi Martyrok

Az Sidókhoz írott levél azt mondgya az első *Ecclesianak Martyrai* felől, hogy széllyel jártanak ködmönökben, és kecskének bőrökben, éhségben nyomoruságban, az kikre nem vólt méltó ez világ.

Annakfelötte hiszem az ember az Istennek nemesebb^a [227:]^r teremtett állattya ez földön, és az okosságnak, értelemnek, elmének, az nyelvnek és minden *sensusok*nak, érzékenségnak ékességével, és szépségével oly felségessen meg ékesitetett az Istentől, hogy semmi külső és oktalan vad állatoktól kölcsönözöt ékesítésre ne légyen néki szüksége; Annakokáért mindennek kiváltképpen arra kell igyekezni, hogy magát leginkáb belső és véle termett ékességgel ékesgesse, diszesitse, hogy az ő elméiének aiándékít, az jóságnak szüntelen való gyakorlásával, serényen tanulással, olvasással, meggondolással felindítsa és megvidámitsa; így ékesitheti ez életben legjőbben meg magát az jó-

Az öltözet hamis ékes-ség.

q Őrszó: terem-

r A 227—228. — 231—232. lapon élőfej: Az hatodik Rész, Az drága öltözetekről.

sággal és annak cselekedetivel. Sőt az Vr Isten az ő szent Lelke által az hitnek sokkal drágalátosb és felségesb lelki aiándékival ékesített fel bennünket, az mellyeket mi bennünk az Isteni igének halgatása által és áhitatos könyörgés által az sz[ent] Lélek gerieszt, felindét, és munkálkodtat. Es így elég dicsőségessen megvagyunk ékesítotvén.

Nem oly nagy dicsőséges ékessége ez, az mellyért mi soha örökké elég hálát nem adhatunk az mi Vrunknak Istenünknek, hogy minket az mi Idvözítő Christusunk által Istennek fiaivá tett, az szent Léleknek *templumává*, lakó havlékává alkotott, melyben az egész tellyes szent Háromság akar lakozni? Hogy minket Christus az ő igasságának ruháiával, az idvösségnek öltözeti-vel, mint az völegény az ő jegyesét felöltözteti. Mint az fő Pap az ő szentséges ékességében, mi is oly dicsőségessen ékeskedgyünk és tündököllyünk az Isten szine előtt.

1. Cor. 3. v. 16.
2. Cor. 6. v. 16.

Esa. 61. v. 10.

Miért adnók tehát oly igen magunkat, az öltözetnek semmire kellő külső ékesgetésére, à mellyet az moly meg^s [228:] észon, és az férgök megemésztnek, mit igyekeznénk oly igen è bünös testnek, féreg sáknak³¹ öltöztetésére és ékesgetésére, és az mellet az lelket pusztán és mezeitelen hadni; és meg sem gondolni, mint kellene annak megékesíteni.

O ha meg gondolnók, azt az szép ékességet az mellyel az mi első szüléink az szomorú esetnek elötte vóltanak megékesítetvén; holott ök testben, lélekben fénlettenek, tündöklöttek mint az drága *carbunculus*,³² és az fényes nap, és mindenkoron kedves nyáiaszkodások és egyességek vólt az Vr Istennel! bánkodnánk bizonyára, és szomorkodnánk annak az drága szentséges ékességnek elvesztésén, és kevesebbé gyönyörködnénk szorgalmatoskodnánk az öltözeti ékességnek keresésében.

O ha meg gondolná az bódult világ, mikor gondolta légyen Adam és Eva, hogy magokat fige

s Őrszó: észon,

levéllel fedezgessék, takargassák? Az esetnek előtte szépen fel valának ékesítetvén az Istennek képével, ábrázattyaival.³³ De hogy az szomoru eset meglön, hogy az Istennek ábrázattját tölök elveszték, úgy vették eszekbe hogy mezitelenek vólnának. Akkor gondolkodtak osztán arról, mint ruházhatnák magokat az figefa levelekkel. Mikor nyitattott pedig meg az ő szemek, hogy mezitelenségeket megláthatnák? Előb nem, hanem hogy az Istennek ábrázattya, az sátánnak szégyenséges ábrázattyára változott, és ök azt az ördögnek és halálnak rútalmas ábrázattját öltözték fel, akkor kezdtek öltözetet, ruházatot keresni. Mikor ruházta fel azért öket az Isten az bárány bőr ködmönnel?³⁴ Nem akkoré, midön immár az örvendetes paradicsomból kiüzettének vólna! midön immár az szomoru számkivetés-^t[229:]nek siralmas völgyében, fáradságos munkáiokhoz kezdenének!

Miért kevélykednék tehát oly igen az friss öltözetekkel? Az melynek inkább az mi nyavalyáságunknak, szomoru esetünknek, az mi büneink büntetésének jelenségének és meg emlekeztetésének kellene nálunk lenni! Mint valamely fogoly-nak, az ki az ő gonosz tételéért halálra *sententia*ztatott, de valamely fő Vrnak kérésére élete megengedtetnék, ilyen ok alatt hogy egész életének minden napiaiban, azt az instrangot, az mollyel fel kollet vólna akasztatni, nyilván mindenek látára nyakán hordoznia. ő pedig osztán elmenne, és azzal az kötéllel, à melynek az ő bünéről való megemlekeztetésnek kellene lenni, még nag' frissen kevélykednék és negédeskednék, Szinte azért nem öltöztette az Vr Isten az mi Szüléinket selyemben, bársonyban, hanem csak köz bárány bőrben, hogy azzal ő sz[ent] Felsőge nekünk azt jelentené; mely igen ellene vólna ő néki, hogy ez világ nyavalyás fiai; az ő bünös vóltokra emlekeztető istrangból, arany lántzot csénálnának nyakok környül, selyem ruhában, bársonyban pompáskodnának, kevélykednének. Mind ezekből

^t Örszó: nek si-

azért eléggé megérthetni, hogy az szép friss drága öltözetekben semmi igaz bódogságu élet nincsen, sem az szívben nem szerezhethet igaz örömet az ékes öltözet és ruházat.

II.

Hogyha azért, az ékes öltözet hozhate embernek tellyesseges es alhatatos örömet?* [230:]

Hogy à fris ékes és pompás öltözetek sem[m]i tellyes és állandó örömet nem szerezhethnek, megtetzik imez okokból; hogy azok az szünek szomorúságát sérelmét meg nem enyhithetik, el sem vehetik. Ha valaki oly ékessen öltöznék-is mint Salomon,³⁵ és oly drága pompással mint az Croesus,³⁶ de ugyan nem üzhethné azzal el az ő szüvének szorgalmaztató gondolatit, keserüségét fáydalmit. Bé fedezheti jóllehet az ő buval bánattal és keserüséggel tellyes mellyét, szüvét à szép friss öltözzettel, de à szorgalmaztató sérelmet, fáydalmat nem kisebbiti sem el nem csendesitheti. Ióllehet némelleyek szép bársonyban, selyem ruhában, nestben, nusztban, párdutzban rókában öltözzvén frissen járulnak elő; de ha az ő szüvöknek barlangoskáiban bétékinthetnél, nézhetnél ezerféle szomorúságot, bút, bánatot, keserüséget, sérelmet, fáydalmat találnál benne, az mellyeket az ő ékes öltözetek el nem vehetnek.

Es mivelhogy, az mint oda fel megemlitök, hogy az Vr Isten igen gyüli az öltözeti kevélységet: igen könyü azért az kevély öltözzettel, friss pompáskodással, annak naponkint való uyításával az Istennek haragiát fel indítani és arra fellegerieszteni; hogy öket búsulásában meglátogassa és megbüntesse, az mint erről igen világos példánk vagy az Herodesben.

Mert midön ez az Romai Császárnak tisztességére *Caesareaban* nagy drága *Theatromi* játékot szereztetne, felötte szép aranyas drága köves friss öltözetet vött reáia. Azzal ő jó reggel az játék

1.

Az öltözet bút nem enyhít.

2.

Friss öltözet Isten haragját gerjeszti.

* Őrszó: Hogy

Act. 12. Iosephus lib.
26. Antiq. cap. 17.⁴

néző helyben, fel ül az ő magossan felemelt Királyi székiben. Midőn azért az fényes nap az ő a-^b[231:]ranyas öltözetire tündöklenék, és oly csudás villamú ragyagással fémlenék, az ő udvari hizelkedő szolgálai az Király széki eleibe borulnak, és ötet Isten gyanánt imádgják, hog ő nékik irgalmazna. Ez dolog mivel ő néki igen tettzenék, és friss öltözetiben igen fel fuvalkodnék: artzul veri érte az Istennek angyala, ugy hogy az szék-ből alá taszitatnék, és ottan hamar az ő büneiben szörnyen meg halna és elveszne.

3.

Friss öltözött vesze-
delmet hoz.

Ptolomaeus.

Es sokan az ő ékes és drága öltözetekkel való pompáskodások miatt, testeknek, életeknek nagy veszedelmében estenek, és sok Királyok, Fejedelmek, Vrak, országokat, jószágokat és népeket elvesztették. Az mint az Iuba Király fiáról *Ptolomaeusról*³⁸ olvassuk az *Svetoniusban*. Kit *Caligula* Császár hozzáia hivatott, és nagy frissen és tisztességben tartott. Midőn pedig egyszer azt az játék néző helyre vitte volna véle: Es minden ember szemeit ő reá forditaná, mivelhogy igen drága szép ruhában volna; ugy meg iréglyi, bosszszullya ezt az *Caligula*, mert fél-is azon, hogy az nép ez ifiú Vrat ugy meg szerethetné, hogy idővel ő hozzá vonnának, és Királylá választanák. Annakokáért titkon megöleti. Ez vólt haszna az ő drága öltözetinek.

Demetrius.

Demetrius Király-is³⁹ midőn igen el menne ez ilyen pompáskodásban, egy Királyi köntöst ollyat csénáltat, az melyre az egész egek forgása az csillagokkal, *planetákkal* egybe, arannyal, drága kövekkel csuda szép mesterséggel volna csénálva és ékesítve. és hogy azt először reá vötte előljáróul az népnek szemei elejében; és oly nagy gyűlötségben esik, hogy egész Macedonai birodalmát oda veszti. Es soha osztán oly bátor szívű Király nem vólt, az ki ez öltözetet reá merte volna venni.^c [232:]

Croesus.

Az Lydiai *Croesus* Királynak historiáia igen isméretes: Mely igen gögösködöt Királyi öltözetiben. De ez ő po[m]páskodása miatt országát

b Őrszó: ranyas

c Őrszó: Az

és minden kincsét elvesztette, és annakelőtte testének s-életének nagy veszedelmében esett.

Nem kevesen estenek egyebeknél gyűlölségben, irígységben, némellyek meg-is ölettettenek az ő friss ékes öltözetek miatt, midőn azokban másoknál fellyel akarnának láttatni.

Az látott hallot próbálat-is bizonyította, hogy országok, tartományok, városok vesztenek, pusztultanak el, az öltözetekkel való kevélység miatt. Es gyakorta meg leszen az; midőn az országban, és városokban, az férfiaknak öltözetek és kiváltképpen az aszszonyoknak változik, ottan hamar változása következik utána, vagy az Egyházi rendelésnek, avagy az pölgári s-kösségi igazgatásnak.

Az mint minnen magunk, az N[émet] országban, nagy helyére hozhatatlan kárunkal meg tapasztaltuk, és vettük eszünkbe.

Carolus Quintus Császár idejében, sok idegen és jövevény nemzetség járt alá s-fel Német országban, ezt látván sok emberek, (az mint szokások az Németeknek, hogy akar mely uy forma öltözeteken kapnak, és minden uyságot majom módra követnek) idegen módra kezdtek öltözni ruházódni. Hogy ezt látná az bölcs és eszes vén Wirtenbergi *Huldericus Hertzeg*,⁴⁰ nagy erős keménységgel megtiltya az ő Tartományiban, az idegen uy öltözeteket, és gyakorta mondotta: Az idegen öltözetek, idege[n] erkölcsöket; az idegen erkölcsök idegen vendéget hoznak az országba. Meg sem csalta ötöt ez ő itéleti. Mert ottan^d [233:]^e hamar az után *Anno 1547* hogy az Császár az *Saxoniai* választó Feiedelmet, és az *Hassiai Philep Landgraviust*⁴¹ megfogta, nagy kárával látta Német ország, az idegen öltözetek, micsoda idegen vendégeket hoztanak az országban, és azok micsoda csintalan fortélyozásokat cselekedtenek légyen.

Ez dicséretes *Huldericus* Feiedelmnek tiszteletes fia *Christophorus*,⁴² ki az attyának nem csak

4.

öltözeti változásra, más változás-is következik.

Huldericus Ludovicus.

d Őrszó: hamar

e A 233. lapon előfej: Az hatodik Rész, Az drága öltözetekről.

az birodalomban lött örököse, hanem annak minden Istenességét keresztyéni és Feiedelmi jóságos cselekedetét igazán követte, és à tékozló költség vesztegetést és kevélységet természet szerint gyűlölte, midőn nagy szívének fáydalmával látná, hogy nem csak az vitézlkőnél, hanem az pólároknál is és egyebeknél amaz utálatos ördögi formás öltözet és hoszszu bőv lompos nadrág oly igen bé csuszna mászna, és annyira terjedne, hogy annak semmi módon elejét nem vehetné, és el nem hagyathatná. Végre ez tanácsot találta; hogy az hóhért vagy az Bertent,⁴³ ilyen rút bövséges szárközépig lenyult lompos plundrába⁴⁴ öltöztette, és megparancsolta, hogy abban jöjjön udvarhoz, és ugy járion az Piatzon, az utzákon és mindenüt széllyel, hogy mindenekkel láttassa magát és kellő lomposát: Erre osztán az pólárok és az ifiak tették az rutalmas lompost, és szégyenlették viselni az hóhér öltözetéhez hasonlóságáért. Mely dicséretes példát osztán sok Feiedelmek, Vrak és fő városi pólár mesterek követtének. Ezek azért így lévén: és hogy semmi bódog élet: semmi igaz, tellyes és állandó öröm ne légyen az friss öltözetben, hanem inkább ezekkel ellenkező találtassék az drága ékes ruházatban: Bizonyos tehát az-is,^f [234:]^g hogy az Legfőb jó nincsen az frisselkedő pompás drága öltözetben.

f Őrszó: hogy

g A 234. lapon élőfej: Az hetedik Rész.

HETEDIK RÉSZ.

HOGYHA AZ SZEPSEG, EKES TERMET HOZZONE IGAZ, TELLYES ES ALLANDO ÖRÖMET, ES BODOG ELETET?

Vagyon még egy szép ékesség, az mellyel è világ magát cifrázza, ékesgeti, az melyre igen vágyódik, és mellyet igen nagyra becsül, az melyben az ő bódlog életét, örömét és gyönyörüségét keresi, és az Legfőb jót-is abban itéli lenni. az mely az ember testének szép termeti, és artzulattyának szépsége. Ez-is egyyk ez világ javainak, és az testnek javai közzé tartozik. Mivel pedig hogy ez jó-is változás alá vagyon vettétvén, mint szinte az szerencse ön maga, és minden ő javai, ide tartozik azért ennek meg gondolattya-is.

Az ifiú világ oly nagynak tartya az szép termetett, és oly nagyra becsüll, hogy némely ugy bizék az ő szépségéhez, mint az Bak az ő szarvához; megvét egyebeket, és magát tartya legjóbnak, söt minden embereknél legjób szerencésnek. Innen vagyon, hogy midön látná Absolon, hogy az ő szépségével minden akkori embereket fellyül mulna,¹ oly igen el kevélyedet, negédesült, hogy azt vélné, hogy ez földön nem vólna jób ember nálánál; és ő vólna arra méltó, hogy Királyá lenne, és nem az Attya; az kit magához képest megútált, és végre azt az országból-is ki-^a[235:]^büzte. Es az ő szépségének örök emlékezetire egy oszlopot-is emeltetett az Ierusálem völgyén.

Es *Herodotus* bizonyittya, hogy *Darius* az Per-sak Királyya, az ő maga képenek *Thraciaban* az viz³ mellett *Theatrumot*, játék néző helyet ép-pitetett; ilyen felibe iratással: *Eddig hozta az Darius*,

Absolon.

1. Reg. 14.^a

lib. 4. Darius.

^a Órszó: üzte.

^b A 235—236. lapon élőfej: Az hetedik Rész, Az szépség-ről, szép termetről.

Histaspis fia az nagy Kiraly, Persianak és ez egész vilagnak nagy Kirallya, az legiob és legszebb minden embereknel ez földön, az ő hadi nepeit, az Scythiaiak ellen.

Noha azért ez világ az ő szépségével oly igen pompáskodik, dicsekedik, de mi ugyan mindazonáltal megmutogattyuk, hogy az testnek szép termeti nem tartozik az legfőb jóra: mivel az sem igaz, sem tellyes és sem állandó jó: Es semmi igaz tellyes, és álhatatos örömet nem szerez, bódog életet sem adhat. Mellyet szükségképpen megcselekednék, hogyha az volna az Legfőb jó, avagy ugyan ahoz tartoznék.

I.

Hogy az szep termet, nem igaz, tellyes és állandó io.

Ő magában bizonyára nem megvethető, és nem szidalmazandó az Testnek szép termeti, mert jó ajándéka az Istennek, és dicséreti vagyon az Isten igéiében-is. Kiváltképpen midőn az szép termettel egyyüt, az jóságnek szereteti, Isteni félelem tisztaság, szüzesség és tisztesség-is vagyon: Es az szép és ékes termetü testben, szép, szüz, kegyves, szelid és alázatos lélek-is lakozik.

Syr. 26. v. 20.

Mi mondathatnék az szép termetről dicséretesb és dicsőségesb, annál az mit Syrách mond az szép és jámbor^c [236:] tisztességes, jóság szerető aszszonyról: Nincsen ez földön som[m]ji drágalátosb, az tiszta kegyes aszszonnál. Minémü az Vrnak magasságban feltámadott fényes napia, olyan az jó aszszonyiállatnak szépsége az ő házának ékeségére. Minémüek az szent gyertya tartóban fénlő szövétnékek, olyan ennek ábrázattyának szépsége az ő megállapadott ideiében. Az álhatatos elméiü aszszonyiállat olyan mint az arany oszlop az ezüst *fundamentumon*.

Azonképpen az Isteni szent Irásban nagy dicséretetek vagyon az ő szépségekről és egyszer s-mind Istenfélő vóltokról jóságokról, tisztaságokról és

c Őrszó: tisztessé-

tökélletes tisztességekről imez szent aszszonyoknak, Saranak,⁴ Rachelnek,⁵ Rebeccanak,⁶ Esthernek:⁷ Es az Iuditól-is kiváltképpen mondatik, hogy Istentől néki ez kegyelem adatott, hogy szereimetes vólt légyen tekintetre, mivel nem vakmerőségből, hane[m] az Isten[n]lek dicséretire, ékesítötte vólna fel magát. Midön azért ez az kettök együt lehetnek: à szépség és az jóság, semmi aranyhoz, drága köhöz nem hasonlitathatnak, hanem minden kincset fellyül mulnak.⁹ Nincs-is ez földön semmi szerelmetesb; mindazáltal inkább kell nézni az jóságra, és az Isteni félelemre, hogy nem mint az szépségre. Ha pedig mind kettő együt lehet, tehát oly nagy kincs, az mellyet még az böles Salomon Király sem dicsérhet eléggé meg: és azt mondgya, hogy drágáb az gyöngynél. Az ő urának szive reá bizhattya magát, és eleségből, marhából nem lészen fogyatkozása, jóval illeti az ő férjét, és nem gonoszszal egész életinek napjaiban. Gyapiat keres és lent gyüyt öszve, és munkálkodik az ő kezeivel. Ollyan ő mint az áros emberek haióia, nagy meszszöl¹⁰ bé-d[237:]^ehozza az ő eleségét; és az többi azon helyen. Syrách-is mond az előb megnevezet helyen: Bódog az férje az jó aszszonyiállatnak, két annyit él az ollyan. Az serény gondviselő aszszony örömet, vidámságot szerez az ő férjének, és nyugodalmat szerez annak. Az jóságos cselekedetü aszszonyiállat drága szép aiándék, és annak adatik az ki az Istent féli. Akar gazdag s-akar szegény légyen, de vigasztalása ő nékie. és ötet mindenkor megörvendözteti. *Item v[ersus]* 16, 17, 18. Az aszszonyiállatnak édes beszéde gyönyörködteti az ő férjét, és annak csontait meghizlallya az ő tudománya. Istennek adományja az vesztegletes¹¹ és jó akaró aszszonyiállat, és semminek nincs oly nagy árra, az kinél az fellyeb nem becsültetnék.

De az szépség az jóság és Isteni félelemnélkül, tisztaság és serénység nélkül, nem méltó hogy

cap. 16. v. 4.^a

Prov. 31. v. 11, 19,
13, 14.

cap. 26. v. 1. 2, 3, 4.

d Őrszó: hozza

e A 237—238. — 243—244. lapon előfej: Az hetedik Rész, Az szépségről.

ember meg-is tekincse, avagy valamire becülye, Sőt annyival inkább őrizkedgyék ember tőle, az mennyivel szebb az jóság nélkül való aszszonyiállat, mert annál inkább elhitet és nagy kárt tehet az ő szépségével. Azonképpen az szép ifiú legény-is az Isteni félelemnélkül, és az jóság és tisztesség nélkül való, önnön magát és egebéket elhitethet, és veszedelembe viheti. Az mint az bölc Salomon *Prov[erbia] cap[ut]* 31. *v[ersus]* 29. hivséges intést téssen, és az elöl bocsátot dicséretit az Istenes aszszonyiállatnak, és mind azt az egész ő könyvét ezen végezi *Fallax gratia et vana est pulchritudo, etc.* Csalárd az kedvesség, és héában való az szépség. Az mely aszszonyiállat féli az Vrást, ez dicséretet szerez ő magának. Es az 6. *cap[ut]* *v[ersus]* 25. Ne kívánnjad az ő szépségét az te szivedben, és meg ne fogattassál az ő szömöldökétől. Az 11. *caput* 22. *versében-is* [238:] hasonlóképpen szól: Az okosságnélkül való szép aszszonyiállat, olyan mint az disznó orrában az arany peretz. Syräch-is hoszszu *registrumat* tölt el az jóság nélkül való szép aszszonnak gyalázatos vétkeivel; és hiven int azon: hogy el kellyen távoztatni és mond: Meg ne csalattassál attól hogy ő szép; és ne kívánnjad ötet azért. *v[ersus]* 19. Mert nincsen nagyobb álnokság az aszszony álnokságánál. Ismét: Nincsen ravaszszab fő az kigyó feiénél, és semmi harag nem keserüb az aszszonyiállat haragiánál. örömesben laknám az oroszlánnyal és sárkánnyal, hogy nem az gonosz aszszonyiállattal, *etc.* Ismét az 42. *caput*ban imigyen int: *v[ersus]* 12, 13, 14. Ne nézdegeld az szép embert, és az aszszonyiállatok között ne üly. Mert az mint az ruhákból moly jö ki, azonképpen sok gonosz jö ki az aszszonyiállatokból. Bátorságosb az gonosz férfiúval lenni, hogy nem az nyáias aszszonnyal, az mely megszégyenit és meggyaláz.

Mivel azért az szép termet az jóság és tisztesség nélkül ártalmasb inkább, hogy nem mint hasznos volna, és inkább bántására vagy az igaz, tellyes és állandó öröme, hogy nem azt elősegítené,

f Őrszó: hason-

söt oka minden nyavalyának, veszélynek: Mit mondgyunk hát azokról az kik természet szerint nem szépek, de hogy ök-is előkelhessenek, az férfaktól, ifiaktól meg szeretettenessenek, kenik, festik magokat, az Istentől teremtett szépségekkel, természetekkel meg nem elégednek, hanem sokkal szebbekké akariák magokat tenni, hogy nem az Isten őket teremtötte. És mivel hogy jóságos cselekedetek által, Istenességek tisztasságok, jámborságok által házasságra nem mehetnek: ezzel az ördögi kevélységgel, csalárd szinességgel akar-nak előkelni.^g [239:]

Ki nem mondhatni mely nagy veszetség, és vakmerő Istentől elfordult, világhoz és ördöghöz haylott szívnek jelensége légyen az^h festözés, kendözés. Kiváltképpen ha aszszonyok az kiknek férfiek vagyon, azok festik kenik magokat, utálatosság az mind Isten előtt és mind emberek előtt. Mert ki kedvéért cselekeszik ezt? kit akarnak azzal megcsalni? kit akarnak szerelmekre gerieszteni? Bizonyára nem az férfieket, mert azok anélkül-is szeretik az házassági hittel való kötelességért. Azt mondom annakokáért, hogy az mely aszszony ugy keni, festi magát, ha szinte nem parázna-is, de parázna és Istentelen szive és elméie vagyon.

Azt mondgya az Vr Isten Esaias prófétánál: Mivelhogy az Sionnak leányi kevélyek, és felemelt nyakkal járnak, festet ortzáiokkal, fényes szemekkelⁱ idestova pillogatnak, tétova poroszkálván járnak, és az ő lábokkal nagy zengést bongást szereznek. Azért az Vr megkopaszittya az Sion leányinak teteieket, és az Vr az ő szemérmeket megmeziteleniti. Az napon elveszi az Vr az ő lábokon való saygo¹⁴ ékességeket, az retzés főkötoeket, és az kösöntyüket, az jó illatra való függöket, arany lántzokat és az fátyolokat, az birétromokat,¹⁵ szép csizmákat, szoros ruhákat, melyre való ékességeket és az fülön függöket. Az arany

Festözés kendözés.

Cap. 3. v. 16. 17.¹⁸
Haragszik Isten az
cziátrázkodásért.

g Őrszó: Ki nem

h Discursus: és

i Discursus: fényes, szemekkel

gyűröket, és az orrokon függő ékességet. Az in-
neplő ruhákat, palástokat, fédeleket, és az gom-
bos töket: Tüköröket, vékony gyóltásokat, keszke-
nöket, ketzéleket.¹⁶ Es léssen az drága illat helyébe,
büdösség: és az drága párta ő helyébe, szakadozott
és elteriedett ruha, és az szép fodor hay helyébe,
kopászság: és az szorító ruha helyébe, szoros sák:
és az szép gyengesség helyébe az napnak sütése.
Mind ezek lész-J[240:]nek ugymond az Vr az te
szépséged helyet. Az te férfiad fegyver miatt
hullanak el, és az erőssek az hartzon vesznek.
Bánkodnak pedig és sirnak az te kapuid, és el-
pusztítatván Ierusalem az porban ül. Akkor az idő-
ben hét aszszonyiállatok, megragadnak egy férfiat,
és azt mondgyák: Az mi kenyerünket eszszük, és
mi magunk ruházzuk magunkat, csak hogy az te
nevedről neveztecsünk, csak hogy elvétecsék mi
rólunk az mi nagy gyalázatunk.

Nézsze hogyha ez mondás az mostani pompásko-
dó világnak minden féle frissen ékesgetését, ken-
dőzését, czifraságát nem eléggé elő *pingallyae*?
Es mint tetűdgyék az Vr Istennek ez ilyen festet
himeskedés: és ez kovélységre minémű büntetés
következék: mind megaláltatik ez Esaias által
megíratott mondásban.

Es micsoda csalta meg az mi első szülünket
egyéb, hanem az almának szépsége. Melybe idő
szerint való és örök halálra csömörlötenek, min-
den nyavalyát, nyomoruságot magokra és az
egész emberi nemzetségre vontanak; és az vélek
teremtett saiat szépséget és dicsőségeket elvesz-
tötték. Innen vagyon hogy ez mái napon-is min-
den test csak széna: és minden ő dicsősége mint
az mezei fünek virága. Innen vagyon hogy az első
és uy világ, az ő első és jób virágát és szépségét
elvesztette, és minden teremtet dőlgek megrom-
lottanak és fogyatkoztabbakká lettenek.

Es midön az Istennek az első *Patriarcaktól*
való fiai, az embereknek leányit látnák hogy szé-
pek vólnának, és azzal az szépséggel ugy el csá-
bitatnának és el hitettetének, hogy azok közzül

j Őrszó: nek ugy-

Gen. 3. v. 6. Rom. 5.
v. 12.

1. Cor. 13. v. 22.

Esa. 40. 6. Psal.
103: 15.

Gen. 6. v. 1, 3. 4.¹⁷

külömbösnélkül elvinnék az mellyiket akarnák, és azokkal vér ellen-is fertelmeskednének,^k [241:] oly igen reáíok goriedet az Istennek haragia: hogy nem csak imez szomorú szózatot hallatná: Bámom én hogy teremtettem az embert. Minden testnek vége előmbe jutott: Minden test megferteztette az ő utát. Soha többé az én lelkem nem vetekedik az emberek felől, mivel hóg testek, mindazáltal engedek nékik megtérésre száz húsz esztendőt, mert akkor az emberek sokkal hosszab életüek vóltnak:¹⁸ hanem az ő szemeknek legeltetését, gőnyörködtetését: az vizözönnel-is úgy meglátogatta, hogy minden test elveszne, és az ő szép termete, ékessége, az halálnak szörnyü utálatos képévé válnék.¹⁹

Az szépség azért és ékes termet nem igazán jó, nem-is használ az bódog életre, hanem sokkal inkább bántására vagyon annak.

II.

Hozhate az szep termet tellyes örömet?

SEmmiképpen nem. Mert nagy bünökre ádot sokaknak, sok vétkekre gvalázatos buiaságra, kevélységre és kényességre haytya az embert. Az szépség sokakat meg fosztot tisztességétől, sokakat paráznaságba és nagy vétkekbe kevert és sillyesztett. Micsoda tötte az Istennek szive szerint való emberét David profétát gyilkossá és paráznává, hogyha nem az Bethsabének szépsége? Honnét országából ki üzetett, ágyasi meg fertezettettek, gyermekei vér ellen paráználkodtanak, egymástól megölettettek, és minden féle nyavalya, nyomoruság innen származott.

Az idegen országi aszszonyoknak szépsége boldonditot-^a[242:]ta úgy meg Salomont, hogy az Istentől el szakadna, és idegen Isteneknek szolgálna: *Astaroth*nak, az Sidoniusok bálvány Isteneinek; és Milkomnak az Ammoniták utálatossá-

DAVID. 1. Sam. 11.
v. 12. 13.º

SALOMON. 1. Reg
12. v. 1, 8, 4.º

k Őrszó: oly igen

a Őrszó: ta úgy

gának. Az mely rettenetes dolog az olyan bölcs és nagó Királytól; az ki Ierusalembe az egy igaz elő Istennek tiszteletire az dicsőséges *Templumot* építtette,²² az kinek ön maga megjelent az Isten, szólt véle, magát véle megismértette, és az bálványozástól oly igen megtiltotta, hogyha ugyan az megerősített Királyi országát megakarná tartani.²³

M E D U S A.

Medusáról azt tanítták az *Poëtak*,²⁴ hogy az ő szépségével minden ő szeretőit, vagy kövekké, vagy pedig oktalan állatokká változtatta, és hogy szinte ezen ő ereiét az ő feie mind meg tartotta, még mikor az nyakáról elválták volna-is.²⁵ Mit akartak ezzel az *poëtak* vagy pogány proféták egyebet jelenteni és tanítani; hanem hogy az aszszonyiállatoknak szépségek némely embert oly ige[n] el csábitnak, elhitetnek, hogy ő mint az oktalan vad állat oly bódultul és dühössen mégyen az szépség után, úgy megvakítatván az szerelemtől, hogy nem tudgya mit cselekedgyék, bünre és gyalázatra vetemedik: nem használ néki semmi intés, megfeddés, tanácslás és büntetés: Vgy megkeményedik az ő szive mint az kemény kova kö, és nem lágyíttathatik meg. Azt alíttya hogy az legföb jót immár megnyerte, és nincsen már bódogb ember nálánál ez földön, mivel annak szerét teheti az mit szive kíván. Ha rövidségre nem igyekezném, sok szántalan példákkal meg mutathatnám, mely nagy bünre, gyalázatra, nyomorúságra és veszedelemre vetemedtenek némellyek az szép termetnek vak^b [243:] szerelme miatt; melyről az sz[ent] Írásban-is példáink vadnak.

S A R A A. Gen. 12. v.
11. & 20. v. 1. 2.

Sárának szépsége, az ő férjét Abrahámot az minden hívöknek attyát két izben csak nem életének veszedelmében taszította: annakfelötte *Pharaon*nak egész Királyi udvarát, az mint hasonlóképpen *Abimelec*nek udvarát-is csak nem nagy veszedelembé hozta. Így esett dólga *Isac*nak-is *Abimeleckel* az *Philisteusok* Királyával Gérárban.

Rebecca. Gen. 26. v. 8.

Joseph. Gen. 39. v. 20.

Josephnek-is izében esett²⁶ az ő szép termeti, mert fogságot kellett miatta viselni: noha ártatlanul.

b Őrszó: szerelme

Lucretia²⁷ testét életét vesztette szépsége miatt.

Lucretia.

Hona minden aszszonyoknál szebb vala az egész pogánságban; de szörnyü nagy veszedelmet szerzet szépségével; hogy egész Görög országot hadba rezzenténé,²⁸ midön ötett Paris elragadta és elvitte volna. Az ő szép termete miatt vesztenek el az legerösb és hiresb jeles fő vitéz emberek: országok népek megdulattak, prédáltattak, rablat- tak, városok faluk megégettettek, pusztitattak, és az egész Troiai birodalom tövéből ki rontatott.

Helena.

III.

Az szepseg es ekes termet nem allando.

HA ki meg gondollya mely igen nem állandó az szépség, és mely hamar és mely könnyen meg- változzék, bizonyára nem keres az olyan semmi állandó örömet abban. Az mint ez földön hogy minden dolog mulandó, azonképpen elmulik az szépség-is. Es az mint az idő mindent megemészt, azonképpen megemésztí az idő embernek szépségét-is. Betegség, szorgalmatos gond, bú, fárad- ság, vénség és az halál;^a [244:] ezek az moly fér- gek, az mellyek az embernek szépségét megrágiák, megeszik: Azért mondgya Esaiias: Minden test olyan mint az fű, és annak szépsége mint az mezei virág; megszárad az fű, le esik az virág.

Cap. 40. v. 6.

Seneca.

*Breve donum est pulchritudo^b et exigui temporis, et
velox celeri pede labitur.^c*

Ovidius.

*Forma bonum fragile est, quantumq[ue] accedit
ad annos,
Fit minor, et spacio carpitur ipsa suo.*

^a Órszó: ezek

^b Discursus: pulchritudo

^c Csekély ajándék a szépség, kis ideig tart és gyors lábon hamar továtúnik.

*Non semper violae, nec semper lilia florent.
Et riget amissá spina relicta rosá.
Et tibi iam venient cani formose capilli:
Iam venient rugae, quae tibi corpus arent.^d*

idem.

*Ipsa decens facies, longis vitiabitur annis,
Rugaq[ue] in antiqua fronte senilis erit
Iniicietq[ue] manus formae damnosa senectus,
Quae strepitum, passu non faciente venit.^e*

Az szépség, hidgyed, igen romlandó jó,
Elmuló és kevés ideig tartó.
Mennél közelebb jut te hozzád az vénség,
Annyival meszszeb fút töled az szépség.
Mint az szép virág Nyári melegségben,
Es az liliom s-viola az kertben,
Az rosa-is nem mindenkor virágzik,
Ha kemény szél éri elhúll, leesik.
Az szépség-is elmulik azonképpen,
Mert az idő meg emészti hirtelen.²⁹

Mind ezekből az béhozott példákból és igaz mondásokból nyilván vagyon, hogy nincsen az szép természetben, ékes ábrázatban az *Summum bonum*, az legfőb jó. Mivel semmi való igaz, semmi tellyes és álhatatos benne nincs, nem-is adhat semmi bizonyos, tellyes és állandó örömet.^f [245:]^g

d A szép alak törekeny jó, s ahogy múlnak az évek, annál kisebb lesz, és saját nagysága emészti el. Nem virágoznak mindig a violák és a liliomok, és a rózsza elhulltán megdermed a tövis. És már jönnek szépen fehér hajszálaid, már jönnek a ráncok, melyek végigbarázdálják testedet. (Ovidius: *Ars amatoria* II. 112.)

e ugyanő. A ragyogó szépség megromlik hosszú évek múltán, öreg homlokodon öreges ránc lesz, és ráteszi kezét alakodra a káros öregség, mely zajtalan léptekkel közeleg. (Ovidius: *Tristia* III. 7. 36.)

f Órszó: NYOL-

g A 245–246. lapon élőfej: Az nyoltzadik Rész, Az pompas épületekről.

NYOLTZAD RÉSZ.

HOGYHA AZ NAGY KEDVES EPÜLETEK IGAZ,
TELLYES ES ALLANDO ÖRÖMET S-BODOG
ELETET HOZHATNAKE ES SZEREZHETNEKE?

AZ ki ez világot szellel¹ meg tekintéli, az olyan-
nak még más *obiectuma*^a fordul szeme közé, ez
világi örömmek. Illyenek az pompás drága szép
éppületek. Az mellyekben sok emberek keresik
az ő gyönyörüségeket és legfőb örömöket. Es ha
ők nag ékes házakat, és várakat és gyönyörüséges
kerteket éppithetnek, abban vágon nekik minden
gyönyörüségek, minden öröömök. Es midön ők
nag fényes házakban laknak, vagy (à mint Esaias
mondgya) egy házat à másikhoz vonhatnak, ez
egész földön mindeneknél legszerencséssebbeknek
és bódogbbaknak alittyák magokat.

Esa. 5. v. 8.

Ennek világos példáiát láttyuk Nabugodonozor-
ban az Assyriai Monárchában, az kiről az szent
iras említi, hog igen gyönyörködöt légyen az nagy
pompás éppületben, és szíve abban felfuvalkodot
és kevélykedett, és így szólt: Ez à nagy Babylon,
mellyet én éppitettem Királyi házamnak az én
nagy hatalmommal, az én dicsőségemnek tisz-
teletire.² Iosephus hozza bé *Berosusból*,³ hogy
nem elégedet az nagy ékes várral, az melyben az
ő előtte valók udvart tartottanak, és az *Semiramis*
Királyné aszszonytól⁴ éppítettet volt: hanem sok-
kal dicsőségesbet és pompásabbat éppítettet; és
sok szóval mondgya hogy lehetetlen dolog, hogy
annak drága ékességét, fényes czifrázattját e-^b
[246:]léggé megirhatnák; az mely drága ékességü
felötte nagy éppületet 15. napra elkészítettet, és
elvégeztetett. Hogy ha ez igaz valóság, bizonyára
sok ezer munkásoknak és mester embereknek szük-

Nabugodonozor.

Lib. 1. contr. Appium
Gramm.

^a tárgya

^b Órszó: léggé

ség vólt ott jelen lenniék. Mely mellé kertet-is éppitetett, mellyet nagy bólt haytásokra helyhez-tetett, melyben mint az erdön, oly igen nagy fák nöttének.

Nincs szándékunk hogy itt előszámlállyuk mind az hatalmas nagy éppületeket, az mellyekről az historiákban széllyel emlekezet vagyon: Kivált-képpen *Plinius*ban, mert az igen meszsze teriedne: hanem csak egynéhány nevezetesbokról akarunk megemlekezni.

Salomon templuma és vára. 1. Reg. 6. 7.

Antiq. lib. 8. cap. 5.

Ki nem csudálkoznék, midön az szent Irást olvassa az Salomon *Templumáról* és Királyi házáról? Mert minekutánna hét esztendöt éppitetet vólna az *templumon*, tizenhárom esztendeig munkálkodtatott immár az ő házán avagy várán, minekelötte elvégeztetnék. Melyről bővségessen ir *Iosephus*, de mi rövidségnek okáért csak imez kevés szókat irjuk ide: Nehéz vólna (ugymond) előszámlálni mind az dicsőséges ékességet, czifrás szépséget: mind pedig az sok szántalan folyosókat, cellákat, kamorákat, tornácokat, palotákat, mind az föld alatt valókat, és az magassan felvitt éppületeket. *Summa* szerint az egész éppület merő szép feier marvány köből, Cedrus fákból, aranyból és ezüsből állott. Az falak és bóltozatok arannyal vóltak megburitva, és az aranyban drága kövek vóltak foglaltatva, és drága szép mesterséggel vóltak kiformalva, az mint az *templum* bóltozati és falai-is hasonlatosképpen vóltanak megékesitve.^c [247:]^d

CYRUS.

Cyrus az Persák Királlya oly pompás dicsőségü szép házat csénáltatott, hogy az köveket mind arany kötésekkel foglaltatná öszve, asztalokat, padokat merő aranyból és ezüsből csénáltatott, az falokat arannyal vonyatta bé és buritotta meg: de kiváltképpen az bólt haytásokat vonyatta meg arannyal, és az égnek egész forgását ugy formáltatta ki, hogy az csillagok helyett drága kövek csillag módra tündöklenének.

c Őrszó: *Cyrus*

d A 247—248. lapon élöfej: Az nyóltzadik Rész, Az Pompás éppületekről.

De mind ezeket fellyül haladgya az Romai Nero Császár, ki oly várat épített mely szép városhoz volna hasonló; és azt tüzzel égettette meg; és osztán an[n]ál-is pompásbat és dicsőségesbet épített, és azt *Auream domum*, Arany várnak nevezte, melyben az ő lakó helyei vóltnak, mint az alma kerekdéd gömbölyüen építetve, melyben az egész egeknek járása arannyal és drága kövekkel csillagostól vólt kiformalva, czifrázva: és az egész lakóház minden huszon négy órára egyget fordulna mint szinte az csillagos égnék forgása.⁵

Es az miképpen hogy Absolon legszebb vólt az ő ideieiben, az ő szépségének örök emlekezetire egy igen nagy szép oszlopot emeltetet fel Ierusálem völgyén: Azonképpen cselekesznek ez mostani időben-is sok Királyok, Feiedelmek és Vrak, és nagy értékü gazdag dús emberek, mivel láttják azt hogy ő nékik ez idő szerint való bódog életben semmiből fogyatkozások nincs egyéb az halhatatlanságnál; hogy így magoknak örökké való halhatatlan nevet szerezzenek, mert tudgyák hogy ugyan el kell mulniok, azért költenek annyi pénzt, marhát, kincset az dicsőséges nagy pompás épületekre. Eppitenek hatalmas^e [248:] városokat, erős várakat, ékes szép házakat, dicsőséges *templumokat*, calastromokat, gyönyörüséges kerteket és kertbéli épületeket, mesterségessen vizeknek felviteleit, széllyel foltatásit, és efféléket egyebet, az mellyekben ez világ foglalatoskodik, és az mely héába valóságokban az ő gyönyörüségét, és nevének halhatatlanságát keresi, és hog' utánna örök dicséretes nevet és emlekezetet hagyhasson nagy héában fáradoz.

Által ásatnak tartományokat, nagy erdőket, és öszve foglalnak, vesznek, eresztnek egymáshoz távol való vizeket, tókat, tengereket szántalan nagy sok pénz pázárlással. Elmettzenek, vonnak nagy falka⁷ földeket, egyenessen fel hoznak nagy völgyeket, megalacsonitnak nagy magass hegyeket; által vágatnak nagy erős kösziklákat. Néha az kemény földre veszik fel az tengert; hol ismét

Absolon.^e 1. Reg. 18.

e Őrszó: városo-

az földel szorittyák el másuvá az tenger vizét; és az egész természet felfordítatik, az embereknek haszontalan *curiositása*^f és elméieknek nyughatatlansága, tisztességnek módnélkül való kívánsága által. Sőt az magos hegyeket, erős kösziklákat, mellyeket az Isten és az természet az tengernek és nagy sebes folyó vizeknek partul és erős martul^g adott helyezettett, hogy az vizeknek kemény habiokat megrontsák, vissza veriék, hogy mindenek el ne merüllyenek, burullyanak; azokat sem hagyhatták helyeken, le kell szaggattatniok és el kell háritatniok. Az mély völgyekből az vizet fel viszzük az magass hegyekre. Az viznek közepén nagy magas hegyet emelünk, és az nagy völgyeken, és az holt annak előtte az tenger láttattott, mostan ottogyon drága szép paloták, pompás várak és nagy erősségek éppitetnek^h [249:]^h és láttatnak, semmi nem egyéb okért, hanem hogy az mi gyönyörüségünket legeltessük, és mayd mind Isten ellen és az természet ellen-is hadat inditsunk.

Babylon tornya.

Illyen módon az kevély Torony éppitők Babylonban oly tornyot akartak éppiteni melynek az teteie az eget érné.⁹

X E R X E S .

Hasonlóképpen az Persiai *Xerxes* Király régen ten az Athon hegvét az rayta való öt városokkal eggyüt Isthmusban az merő erős földtől elmettette.¹⁰

O Y R U S . Herod.
lib. 1.

Cyrus-is azonképpen az Gindes nagy folyóvizet, háromszáz hatvan szakadék árkolásokra vötte és bocsátotta; és az *Euphratest*, az nagy nevezetes vizet, mely Babylonon foly által, egy arra készítettett völgyre bocsátta és vötte, hog az ő hadi népe azon által lábbolhatna és gázolhatna: és ugy venné és gyözné meg Babylont.

Nitocris.

*Herodotus*¹¹ ir csuda dólgot, *Nitocris*ról az Baby loni Királyné aszszonyról, miképpe[n] ez azt à Mediából igenessen Babylonban folyó *Euphrates* vizet sok ásásokkal tekorgössenⁱ körül vitette,

f fölöttébb való szorgalmatoskodása

g Orszó: és láttat-

h A 249—250. lapon előfej: Az nyóltzaadik Rész, Az pompás éppületekről.

i Discursus: tegergössen

hogy háromszor folyná környül egy Babylonhoz közel való nagy falut; ugy hogy az kik Mediából jönének vizen, háromszor kellene ahoz az Arderica faluhoz menniek, és pedig három napon. Ezt *Nitocris* azért cselekedte, hogy az Medusoknak naponkint nevedő hatalmaktól ne félne, hogy hamar és könnyen Babylonra ne jöhetnének.

Diodorus Siculus írja *Semiramis* felől, hogy ez igen nag és mayd emberi erő felett való munkával egy felotte hosszu utat, Babylonból az *Iarcieus* hegyig Mediába igen meg rövidített. Mert az hegy nem volt messze Babylontól, de¹ [250:] igen messze út volt oda, az magas hegy körül, mely völgyeken, az Tók^k és mocsárok, förtök¹² miatt, az mellyek közöslég vóltanak, és az mellyek között csudálatos úton kellett kerengeni, és kerülvén fáradozni. Ez magas hegyet ez *Semiramis* Királyné aszszony által ásatta, és az kösziklákat által vágatta, az tavokat, mocsárokat bé töltette, és így rövid által utat csénáltatott.

Az Nagy *Alexander*-is az Corinthusi Isthmust, az *Ionium* és *Aegeum* két tengerek között való kemény és erőss földet által akarta ásatni, és így mind az két nagy tengert egybe akarta foglalni, a mint egyebek-is próbálták ugyan azont. De az köszikláknak gyözhetetlen kemény vóltok miatt félben kellett hadni. Mert midön az kösziklát vágták az szemekbe szökött az éles kö morsalék.¹³

Meg kell itt emlitenünk az *Scyllat* és az *Charybdist*, az mellyekről sokat irtak, és imez példabeszéd-is származott: *Evitata Charybdi in Scyllam incidi*.¹ Ezek két nagy erős kösziklák vóltanak, kiknek egyik Messéna városnál, a másik Rhegiumnál vólt. Mivelhogy azért ez kösziklák kiváltképpen való örvént, és haión járóknak az tengeren nagy veszedelmes zenebonát inditanának: az erős vitéz *Hercules* mind kettöt nagy hatalommal és serénységgel, és arra gondolt eszkö-

Semiramis Diod. 1. 2.
c. 5.

Scylla, Charybdis.

HERCULES.

j Órszó: igen

k Discursus: Toók

l Ha *Charybdist* kikerülöd is, a *Scylla* örvényébe jutsz. (Betuleius a forrást is megjelölte, mely pontosan: Erasmus: *Adagia* I. 5. 5.)

zök által elhárította. Vgyan azon *Hercules* az *Calidoni*usoknak^m kedvéért, az *Achelous*¹⁴ viznek folyását más felé vötte, és azzal az ő szántó földeiket és réteket igen megjóbbította és gyümölcsösbökké és sirossabbakká tötte. Innen származott az *fabula*,¹⁵ hogy *Hercules* az *Acheloussal*, az mely ökor formába változott völt, megvina, és az első öszve menésben-is mindgyárt egyik szarvát le-ⁿ[251:]öszegte vóna, az mellyet az *Aetholus*oknak aiándékozott, melynek *Amaltheae cornu*¹⁶ völt neve: Melyben minden féle gyümölcsök, almák, körtvélyek, szölök vadnak, az melynek *pingalt* képe gyakorta láttatik, kiváltképpen mikor az *pictorok* képvisrók az öszi időt akariák előnkben irni.

Herculesnek tizenket munkáiról.

Mivel *Hercules*re jutott^p beszédünk, ne légyen unalmunkra, ha az ő *Duodecim labores*, tizenkét nag dólgaít itten előszámlállyuk,¹⁷ mellyeket *Eurystheus*¹⁸ az *Argaei*^q Király vetett völt reáia. Mellyekről sok írások, *picturak* és irott képek vadnak.

Először az völt reá vetve, hogy az szörnyü nag oroslánt, az mellyen semmi fegyver nem fogott, ökölle megöllye. Ez mihelt *Herculest* megláttya, menten az ő ballangiában,¹⁹ lyukába fút. utánna futamik az *Hercules*, bé dugia az ki jövő helyét, megragadgya azt és megfoytya; osztán levonsza az bőrét, és azt viselte osztán mente gyanánt.

11. Második munka ez adatot völt *Hercules*re, hogy egy nagy *Hydra* kigyót, vagy száz feiü sárkánt ölné meg, melynek, ha egy feiét elcsapná, mindgyárt más szörnyeb feie nöne helyette. Ezzel így cselekedett, meg hadta *Iolaus*nak,²⁰ hogy valamikor ez száz feiü *Hydrának* egy egy feiét el ütné, mind ott állana egy égő tüzes fáklýával, és az feje helyét megégetné, hogy vére ne folyna, és más fő

m calydoniak

n Órszó: szegte

o A 251—252. és 253—254. lapon élőfej: Az nyöltzadik Rész, *Herculesnek* tizenkét dólgai.

p *Discursus*: jutort

q *Discursus*: *Agraei*

I.
Munkája *Herculesnek*.

ne nőne rayta. Ez munkát-is így vitte véghöz, és hogy ez sárkánt megölte volna, annak az vérével az ő nyilait megkente, és az jövődö viadalra azokat megmérgecsitötte.

Annakutánna az völt néki meghagyva, hogy egy ször-^r[252:]nyü nagy Erymanthius medvét,²¹ az mely az Arcadiái mezöt és szántó földeket pusztitaná, vesztené, elevenen hozná elő. Mely néki nehéz munka völt, mert úgy kellett hozzá fogni, hogy töle *Hercules* meg ne sértetnék. De oly okossággal élt, hogy azt megfogná és *Eurystheus*nak^s vinné. Mellyen úgy el csudálkozík és elrémül ez Király, hogy féltében *Hercules* előtt egy vas hordóban buyna. III.

Negyedszer egy nagy sereg Oriásokat kellett meggyözni, kik ő ellene egy részént feyszékkel bárdokkal, más részént kövekkel, és az földből gyökerestöl ki rántott fákkal vittanak, kik közzül némellyeket meg ölt, s-az többít megfutamtatta.²² IV.

ötödszer egy régi gyors arany szarvu nagy szarvast kellett megfogni, és eleven előhozni, mellyet nagy serénységével meg-is cselekedett.²³

Hatodszor az hagyatott völt meg néki, hogy az sok szántalan madarakat, mellyek Arcadiában, az Stymphaló²⁴ város mellett való tónál lagnának, és az városnak s-az környül való tartománnak nagy kárt tennének, elüzné és elkergetné. Az mely munka noha lehetetlennek láttzanék, de gyorsaságával ugyan meg cselekedte. Mert egy igen nagy réz tárgyt csénáltatott és az tó mellett felemeltette; és midön azt verné, és annak hangossága és szokatlan csengése az egész tóra ki zöndülne, elretentek az madarak-is és úgy elrémültek, hogy csak egy sem maradna meg. V.

Hetedszer meg csufoltatására és meg gyaláztatására azt vetötték reá, hogy az Augia város Maioriát, istálóiát, mely teli völt ganéval, sárral, mocsárral бүdös locspocscsal egyedül tisztitaná meg senki segedelmenélkül. Ez do-^t[253:]log ő VII.

^r Órszó: nyü nagy

^s Discursus: Euristheusnak

^t Órszó: log ő

Holott nagy magas hegyeket és kemény kösziklákat kellett elválni, elhordani; és mind két felől nagy hegyeket kellett tölteni, melyeket *Herculis columnae*, avagy *Hercules oszlopinak*³² neveztenék.

De hogy minden pompás, munkás drága nagy éppületeket ne kellessék előszámlálnunk, az *Septem miracula mundi*, ez világnak hét csudás nagy éppületit iriuk ide, azoknak kedvekre, az kik azokat gyakorta hallják, de nem tudják mik vóltanak.

*Ez világnak hét Csudai*³³

I,
Babyloni köfalak.

N I N U S .

Ninive.

AZ első és régieb csudás éppülett ez világnak az Babylon kerítésének köfalai, avagy inkább az egész Babylon városa, mely az *Semiramis* Királyné asszonytól éppitetett. Mert minek utánna az ő *Vra Ninus*,³⁴ az Assyriai Monarcha, tizenhat esztendő alatt, egész Asiát meghódoltatta, ez győzedelemnek örök emlékezetire, az hatalmas és régi várost Ninivét éppítette, és az önnön nevérol nevezette. Az mely városnak kerületi mayd 58. Olasz mélyföldnire vólt, az mint ezer s-öt^x [256:] száz tornyai vóltanak az kerrületin széllyel. Az város kerítési köfalai Ninive körül száz *geometriai* lábnyom³⁵ magasságnira vóltanak, szélessége oly vólt, hogy három szekér egymás mellet rayta elmehetett.

De midön *Semiramis*, az ő Vrát fellyül akarná haladni, az ki ő töle megöletett vólt, az mint oda fel megmondattott, más sokkal pompásb és dicsőségesb, várost akart éppíteni, Babylonia tartományában, az mely osztán Babylonnak neveztetett. Mely városnak az mint *Plinius*³⁶ iria, hatvan Olasz mély föld vólt az kerületi, *Herodotus*³⁷ és *Diodorus*³⁸ valamennyivel külömben iriák. *Diodorus* az igen régi *Ctesias Gnidius*ból³⁹ azt iria, hogy ez városnak köfalai 3 6 5. lábnyomni magassak vóltak, az mint az hosszúsága 3 6 5. *stadiumni*⁴⁰ vólt légyen, és nem csak három szekér mint Ninivében, hanem hat szekér-is egy széltében mehetne el rayta. *Herodotus* iria hogy ez városnak száz

x Órszó: száz tor-

kapui vóltanak. Az kapu deszka helyett réz kapuk vóltak minden óldalról huszon öt kapu. De ez nagyobb hogy ez köfalak egy esztendőben csénáltattanak és végeztetnek el. Es háromszor való száz ezer emberek munkálkodtak rayta, ilyen rendel: Mivel ez város kerületi annyi *stadiumot* vagy az mélyföldnek annyi nyóltzad részét foglallya bé, az mennyi nap egy esztendőben vagyon, tudniillik 365. tehát minden nap egy *stadiumot* vagy mélyföldnek nyóltzadát kellet elvégezniek. *Semiramis*-is azért annyi népet rendelt, hogy egy nap ennyi dólgot könnyen elvégezhetnének. Innét *Iosephus* azt hozza bé *Berosusból*, az régi *autorból*, hogy az Assyriai nagy Monarcha az Nabugodonozor, minekutánna Iudeából, az hová ötett az attya Nabulassar kül-^v[257:]dötte vólna, az visszálkodó Sidóknak megaláztatására, az Sidókkal az mellyeket Babylonba vitt az fogságra, haza jutott vólna, és az attya immár meghólt vólna; ő az Babylon városát még más hat kerítéssel vétette vólna környül.

Lib. cont App. Gram.

Igen csudálatos szép ékes város vólt ez, az mely tellyességgel minden jókkal bővölködött. Az nagy *Euphrates* vize, mely az szent Irásban phratnak neveztetik, közepet folyt által rayta, mely az várost két részre osztotta, és mind az két felöl való partya oly erős temérdek köfal vólt, mint szinte környül az város kerítése. Az hol ez folyóvíz legkeskenyeb Délfelöl, tudniillik csak öt *stadiumni* szélességü, 30. lábnyomni széles hid vólt rayta, az alatta való hidlábok 12. talpnyomnira⁴¹ vóltak egymástól, nagy munkával és mesterséggel vóltak az víznek fenekéről felrakva, mind merő nagy faragot kövekből, nagy kötő vasakkal öszve foglalva, közibe öntöt önnal, mésznélkül. Az két végen Napkelet felöl és Napenyiszet felöl két vára vólt avagy erőssége, az Napenyiszeti vár három kerítéssel vólt környül vétetvén. *Iosephus* iria, hogy az harmadik várat Nabugodonozor sokkal dicsőségben építette, hogy nem az előbbeni kettő vólt. Azt-is emliti Daniel proféta felöl, hogy

Ekessége az városnak

Euphrates.

Hid.

Váarak.

Antiq. lib. 10. cap. ult.

y Őrszó: dötte

minekutánna az oroszlánok vermekből dicsőségesen megmenekedett volna; és mind az Királynál s-az egész országban, és mind az szomszéd országi népeknél, az ő csudálatos meg szabadításáért, szentségéért, bölcsességéért igen dicséretessen tiszteltetnék: ennek a meg szabadításnak örökké való emlekezetire, nem meszsze Babylontól *Ecbatanában* egy igen nagy drága szép tornyot építettett, az mely sok száz esztendőig tartott, és mindenkor megtar-²[258:]totta az ő szép fényes ékességét, színét festékét, és olyannak láttzott mint ha csak akkor építettett volna.

Daniel tornya.

Azt-is bizonyittya továbbá az historia, hogy Babylonban drága szép gyönyörűséges kertek vóltanak; az *Euphrates* vizen való bóltok⁴² felett, mellyeket nagy munkával és költséggel hoztak raktak fel az folyó viznek fenekéről, és ugy építették az egymás felött való bóltokon, oly temérdek földel rakattak töltettek fel, hogy rayta minden féle öreg fák teremhetnek, némelylek nyóltz sing⁴³ temérdekségüek-is nőttek, és mint az nagy hegyek és erdők ugy állottanak; és látásra szép kedvesek és gyönyörűségesek vóltak. Drága szép gyümölcs fás kertek-is vóltak az város köfalain belől, mind az egész város köröskörnyül.

Kertek Babylonban.

Az házak nagyob részére bóltthaytással vóltanak, két, három és négy bóltthaytás egymás felött, nagyok magassak, és igen szép czifra pompássággal ékessitettek.

Házak.

*Aristoteles*⁴⁴ és *Caelius*⁴⁵ azt iriák, hogy ez város oly nagy vólt, hogy midön egyszer az ellenségtől megvétetet volna; azok az kik az más végfelé laktanak, azt harmad nap mulva vették osztán eszekbe.

Nagy az Babylon.

Az mi legdicsőségesb láttatott ez városban, az *Belus Iupiter*⁴⁶ *templuma* vólt, legjelesb s-dicsőségesb *templuma* az ő Felségesb Istenöknök, *Semiramis* által, az mint az historiák mondgyák, szinte az város közepén négszegü formán vólt építetve, melynek mindenik óldal fala egy fertály Olasz mélyföldni hosszu vólt.

Templum Babylonban.

z Őrszó: totta az

Ennek az *templumnak* közepén oly hatalmas nagy torony volt, de belől nem volt hézag, hanem merő tellyes volt mind magassága s-mind temérdeksége egy *stadium*-^{aa}[259:]ni volt, az az, egy Olasz mélyföldnek nyóltzad része. Ezen az tornyon meg más hét egyenlő magasságu tornyok voltak, de à mellyeknek temérdekségek hová fellyeb mind inkább vékonyodtanak, úgy hogy ez toronnak egész magassága egy Olasz mélyföldni volt. Az grádicsok és környül az folyosók, oly mesterségesen voltak építetvén, hogy ember mindenüt megnyugodhatott, és az eleséstől bátor-ságos lehetett.

Torony Babylonban.

Az torony teteién *Semiramis* egy kápolnát építetett, az melyben három *statuakat*,^{ab} vagy képeket helyezettetett, *Iupiterét*, *Iunoét*, és *Opisét*,⁴⁷ mindeniket 40. lábnyomni magasságra, merő mind tiszta aranyból. Az *Opis* képe pedig egy arany székbe volt formálva, és az lábainál két orosz-lányok állottanak, és szörnyü nagy két kigyók fekütnének. Ez képek előtt egy 40. lábnyomni hosszu, és 12. lábni széles merő arany asztal állott: az asztalon két nagy drága Királyi ivó edények állottanak, és két füstölő edények, és az asztal előtt három pohárok mind merő aranyból. Mellyeknek egyik *Iupiternek* szenteltetett, tizenkét száz Babyloniai mását⁴⁸ nyomott. *Summa* szerint mind az egész arany ez kápolnában egybe vettetvén, szám szerint téssen 5340. öreg Babyloniai mását,⁴⁹ az többet téssen tizenkét száz ezer tonna aranyból. Mely drága nemes prédáia lett *Cyrusnak* mikoron Babylont osztán megvötte.

Kápolna Babylonba.

Semmi historiában nem olvassuk, hogy valahol oly nagy dicsőséges és erős vár építetett volna, mint az harmadik vár Babyloniában; attól az egytül elválva, melyről *Herodotus* ír, hogy az *Deioces* Királyné⁵⁰ építetett Mediában, mely *Ecbatanának* neveztetett. Hét kerítéssel volt^{ac} [260:] környül erőssítve az à vár, és mind magas-

Lib. 1.

Ecbatana.

aa Órszó: ni volt

ab szobrokat

ac Órszó: környül

sab volt az egyik az másiknál. Nem az falak magassága miatt, hanem az hegynek, az melyen állott, mivolta szerint, az mely lassan lassan mind fellyeb fellyeb emelkedett. Mindenik kö falnak, az alsótól elválva, csak az teteie láttzott, melyeknek mivel mindenik kiváltképpen való színnel festetett meg, és az két utólsók, és az hatodik ezüsttel, az hetedik arannyal, felette szép pompások és gyönyörűségessék voltak látásra. Ez várban őriztetett akkoron az Királyi kincs.

II. Masodik csudaia ez vilagnak.

Templum Dianae.
Act. 19. v. 28.

Plin. lib. 36. c. 14.

AZ második csudás épületi ez világnak, volt az drága szép ékes *Templuma* Diánának *Ephesus*-ban. Melyről sz[ent] Lukács *Evangelista*-is emlékezik az Apostoli cselekedetben: midőn azt kiáltanák: Nagy az *Ephesus*béli Diána. Ez *templum*on egész *Asia* 220 esztendeig épített, az mint *Plinius* írja: még pedig mocsáros és vizenyős helyen, hogy föld indulás miatt valaha kára ne esnék. Hogy pedig keményen meg-is állana, az *fundamentum*át törött holt szénnel megegyített gyapiuból vetették. Igen magasan volt ez *templum* építve. Hosszasága 425. lábnyomnira ért, szélessége 220. *Geometrias* talpnyomni volt. Száz és huszon hét Királyok nagy mesterséges ékeséggel és drága nagy költséggel emeltettek beléie 127. czifrás oszlopokat. Az ászok talpak⁵¹ szarufak merő *Cedrus* gerendák voltak, az aytók *cyparissus*^{ad} fákból voltak csénáltatva. Midőn ez *templum* 400. esztendeig állott volna, *Plinius* ideiében, szinte oly uy volt, mint ha csak akkor csénálták volna, oly szorgalmatos gondal, és mester-^{ae}[261:] séggel volt alkotva, erőssítve és ékesítve.

Herostratus.

Egy igen gonosz lator ember még-is az tisztesség kívánó *Herostratus*, midőn látná hogy jószágos cselekedetivel magának hirt nevet nem szerezhetne, de mindazáltal valamiglen ez világ tartana, hogy ő róla emlékezet lenne, ezt az drága szép *temp-*

ad ciprus
ae Órszó: séggel

lumot felgyuytotta, és tüzzel meg égette, 13. Septemb[ris] szinte azon az napon, mellyen Alexander M[agnus] született. Annakokáért az Ephe-susbéliek parancsolatott adtak ki, hogy feie vesztése alatt senki ez égető lator tolvaynak az után nevét ne említené, hogy annak szerit ne tehetné az mire vágyódott.⁵²

Harmadik csudaia ez vilagnak.

EZ világnak harmadik csudás éppületi, az Egyptomi Pyramisok és Labyrinthusok vóltanak. Az Pyramisok nagy temérdek magass tornyok Egyptusban az Nilus víze mellet, alatt szélességek, oda fellyeb mind hegyesbek, de belől nem üressék, hanem merön töltöttek. Az legnagyobbik Cheopise⁵³ vólt az Egyptomi Királyé. Négy szegü vólt, és oly széles hogy mindenik szegeleti vagy ódala, à mint Herodotus iria, 80. hóld föld hosszányira vólt,⁵⁴ Iugera 80. Egy iugerum annyi föld, az menyit két ökör egy nap meg szánthat. Húsz geometria lábnyomni széle, hossza meg annyi.

Plinius és Theodorus⁵⁵ bizonyittyák, hogy három százszor való száz ezer és hatvan ezer emberek húsz esztendeig munkálkodtak csak ez egy Pyramison, és mind erős kösziklából, négyszegre vágott darabokból rakták, de előb mindenekre szép ékes formáiu kepeket faragtak váytak, mellyeknek egyyik sem vólt kissé húsz talpnyominál. Felötte^{af} [262:] nagy erős szörnyü munkával jutottak hozzá, az kösziklának keménysége miatt nehéz vólt kivágni, faragni; és felötte nehéz iszonyu meszsze uton kellet az Nilus vizére hordani, az kösziklás Arabiának kietlen hegvéből kellet kivágni, és nagy fáradsággal kellet az Nilus mellé hurtzolni, feszegetni, és az haiókra rakni, és az Africus hegy alá vinni, az holott egy igen fővényes helyen vólt az Pyramis éppítve, az hol osztán semmi nyoma, jelensége annak ne láttzanék, hogy ott valaha emberek vóltak vólna, az

111.

Pyramides Egyptumban.

Legnagyobb Pyramis.

Plin. l. 36. c. 12.

^{af} Órszó: nagy

kik ezt fel éppítették volna, oly igen szép apró főveny volt körül az éppület mellet, hogy semmi kő morsalékot ember ott eszébe nem vehetne. mint ha az a nagy éppület magától termett volna ott, avagy az Istenektől tétetett volna oda. Ez nagy erős éppületre azt mondgya *Herodotus*, hogy csak petreselyem, vereshagyma, és fokhagyma, költ el, 1600. mása arany érő. a mely tézzen kilentzvenszer való száz ezer és hatvan ezer koronás aranyat. Az mellyet örök emlekezetre ez Pyramisre fel irtanak. Es ez kiváltképpen való csuda, hogy közepében ez toronnak nagy vermet csénáltak, az melybe bé vötték az Nilus vizét.

Asichis. Az negyedik Király ez Cheopis után volt Egyptumban az Asichis.⁵⁶ Ez mind az ő előtte valókat meg akarta haladni, annakokáért egy Pyramist éppitetett merő égotett téglákból, és hogy azt elvégeszte volna, imez felibe való írást jegyeztette reá: *Ne me coeteris Pyramidibus compares, quae tantum illis praeccello, quantum Iupiter coeteris diis. Nam fundum lacus conto verberantes, quod luti conto adhaerescbat, id colligentes me composuerunt, et in talem mensuram redegerunt.* Ne hasonlits engem az töb Pyramisokhoz,⁵⁶ [263:] mely oly igen fellyül haladom azokat, mint az Iupiter az töb Isteneket. Mert az sár melyből ez éppület ál, az Tónak fenekéről nagy hoszszu csákllyákkal halásztatott, s-vonyatot ki, az mely reáiók maradt ragadva, abból éppitettek engem ilyen naggyá és magassá.

Az Labyrinthusokrol.

IDE tartoznak az Egyptomi, Cretai és Lemnosbéli Labyrinthusok avagy csudás várak. Ezek között legrégieb és legnagyobb az Egyptomi, legmesterségesb az Creta szigetbéli. Ezek iminnen származtatnak. Az időben, az mint régi szokás volt, Egyptomban tizenkét Királyt választottak, ezek az mint egy értelemnek, szivel, elmével voltak életekben: azonképpen mindnyáian kimulások

ag Órszó: mely

után azon egy sirba, egymásmellé akartak temetkeztetni és helyheztetni. Hogy ők ennek az következendőknél örök emlékezetit hagynák, azt végeztek, hogy az ő temetségekre, egy igen szép drága Labyrinthust, avagy csudálatos várat építsenek az ő közönséges költségekkel igen igen szép ékessen faragot czifrázott kövekből, és mind merő azon bálthaytásokból. Ez épület tizenkét udvarokra vólt osztva, hata északra, s-hata délre, egymás ellenébe való kapukkal. Egy közönséges köfállal környül kerítve. Kétféle kamarái vóltanak, némellyek az föld alatt, némellyek az föld fölött es egymás felet vóltanak^{ah} építetve. *Summa* szerint az kamarák száma 3500. sok körüljárói, pitvarai vóltak sok aytósok à mellyek könnyen eltévlyitötték az embert, és az előbbi pitvarba vitték. Minekelötte pedig ember az csudálatos környüljáróba jutna, az magass dicsőséges palotákba és szép ékes mu-^{ai}[264:]lato sétáló helyekre érne, az mellyekre 90. lépczös^{aj} grádicson kellene felmenni, és minekelötte ezt eljárta, immár-is elfáradot az ember. Hogyha valaki ez csudás várban igen tudós, esméretes, igen jártas út mutató embernelkül akarna járni, (egy nagy gombolyag czérnanélkül, az mellyet az hova menne mind addig vonna) oly igen meg tévelyednék, hogy soha semmiképpen belöle ki ne jöhetne, az mint sokakon meg esett. Belöl ez az csudálatos vár, drága szép verös de feiér csepekkal megtarkált márvánkő oszlopokkal, jeles bálvány képekkel, Királyi *statuakkal*, álló képpekkel, ábrázatokkal, *crocodilusokkal*, kik ő nálok szentésesek, és az Egyptomi Királyok koporsóit ékesitötték. Az falak mindenütt szép ékessen meg vóltak képekkel irva, *pingalva*, mesterségessen iratósok. Némely kamoráknak aytaji oly mesterségessen és csudálatossan vóltak csénálva, hogy midön azt fel nyitnák, oly zendülést indított, mint ha rettenetes mendörgés lett vólna.

Egyptumi labyrinthus.⁵⁷

^{ah} Discursus: vóltanak

^{ai} Órszó: lato sétá

^{aj} Discursus: lépczös

Diod. 1.4. cap. 13.

Az másik Labyrinthus vagy csudás vár, az Creta Szigetben vagy Candiában, amaz jeles fő mester *Daedalus*tól,⁵⁸ az Egyptominak példáiára volt építve. Az mely jóllehet mesterségesb volt, de csak század részényi sem volt amannak, nagyságához képest, az mint *Plinius* írja.⁵⁹

II'

Negyedik csudaia ez vilagnak.

Olympus Iupiter Temploma.

Az negyedik csuda volt Olympusi *Iupiternek templuma*, merő azon Elefánt tetemből éppitetett az legbölcsekesb mester embertől *Phidias*tól.⁶⁰

I'

ötödik csuda.

Mausolus temetése.

Ez világ ötödik csuda éppületi volt az *Mausolus*⁶¹ koporsója, temetése, mellyet ő néki az ő meghagyatott fele-^{ak}[265:]sége az Artemisia, hozzá való nagy szerelméből, oly drága mesterségesen és ékessen csénáltatott; hog' erről az *Mausolus*ról még ez napon-is, minden Királyoknak feiedelmeknek, uraknak, friss pompás drága temetések, vagy koporsóra éppítések *Mausoleum*oknak neveztetnek, Deák és Görög nyelven.

Az magassága 25 *geometria*i singnre volt, az kerületi 111. lábnyomni; és harmintz hat oszlopi voltak környül benne. Mindenik szélén vagy oldalán egy igen fő köfaragó mester, és mind az négy szélén az legmesterségesb köfaragók munkálkodtanak,⁶² és szép képeket faragtak reáia, mind az Artemisia haláláig. Annak halála után sem akartak az dologtól meg szünni, miglen azt el nem végeznék; hogy magoknak és az ő mesterségeknak örökké tartó emlékezetit hadnák. Az ötödik mester oda fel egy Pyramison vagy hegyes tornyon éppített; mely oly magass volt, mind ide alá az egész Temetési éppülett. Az hatodik mester-is megakarta magát mutatni; az teteiére egy márván köből csénált négy kerekü szekeret helyeztetett. Mellyel az egész éppület 140. talpnyomni magassága volt légven.

P I C H I A S .

^{ak} Őrszó: sége az

Hatodik csuda épület.

Ezek közzé az világ csudái közzé számlállyák⁶³ az hatalmas nagy Oszlopot-is, melyet *Semiramis* Királyné aszszony emeltetett, az melynek hossza 150 *geometriai* lábnyomni, az temerdeksége⁶⁴ 24. volt. az Arabiai hegyben csak egy köből volt kivágva, és szertelen nagy munkával, fáradsággal, sok egy más után nyuytott szekereken nagy hosszu úton mind az *Euphrates* vizéig vitetett, egy haióra tétetett, és szinte Babylonig vonatott, és az legláttatós^b és közönsé.^{a1}[266:]gesb utza úttván emeltetett fel, csuda gyönyörüséges volt nézésre.

Vl.

Semiramis oszlopa.

Az hetedik vilagi csuda.

Hetedik csudás épületi ez világnak volt az Persiai *Cyrus*^{am} Monárchának igen drága szép pompás Háza; oly frissen éppitetett, hogy az köfalai-is nem mészszel, hanem merő arannyal vólnának öszve foglalva. Asztalok, padok, székek, merő aranyból, ezüsből, és drága kövekkel vóltanak csénáltatva; az bóltozat alatt, az égnek folyása drágalátosképpen volt kiformalva, à mint oda fel megmondatot.

Ez hét csudás épületek közzé számlállyák némellyek az Ierusalemi *Templumot*. *Plinius*⁶⁵ azt tartya, hogy ez egész világon nem volt csudalatos^b és dicsösséges^b épülett, mint az mesterséges viz vitel Rómában. Melyet *Caius Iulius Caesar* kezdett éppíteni; és *Claudius* Császár⁶⁶ végezet el. Ez vizi mesterség ugy csénáltatott, hogy azon által az viz nagy messze földről Romába az legmagassab hegyekre vitetnék, oly nagy bövségessen, hogy az egész városban minden közönséges, és külön való fürdő házakat, halas tókat, házakat, utzát, fokokat, kerteket, és maiorokat vízzel elégségessen bővölködtetne. Hogy ez arra vétetnék, sok nagy kö *arcusokat*, bólhaytásokat kellett mesterségessen éppíteni,

Templum Ierusalem-
ben.

Viz vitel Romában.

a1 Órszó: gesb utca
am Discursus: Syrus

hegyeket által ásni, nagy völgyeket szertelen sok munkával fel tölteni, melyre töb ment az mi pénzünk szerint 14. tonna arannál.

Illyenképpen azért im ez világot az ő gyönyörűségével és éppületi örömeivel megtekintélők. Lásuk meg immár továbbá és tudakozzuk fel, hogy ha ez illyen öröm, igaz, tellyes, és állandó légyené, és szerezhessené bódog é-an[267:]^aletett. Azt keresi jóllehet ez világ, de keményképpen meg csalatik az ő itületiben.

I.

Az igen szep pompas eppületek semmi igaz gyönyörűséget es örömet nem adhatnak.

I. MERT annélkül-is ez illyen felöttéb pompás éppületek, az ő hamis szinekkel szépségekkel megvakittyák az embereknek szívöket, elméieket, hog'ök azokat legigazab jónak alítsák, maga valósággal nem azok; és egyedül csak az szemeket legeltetik: De az Vr Istennek ugyan vóltaképpen vissza tettzenek mennyekben.

Istennek nem kellenek.

II. Nincsen-is egyéb gyümölcsök és hasznok, hanem hog' az Istennek haragiát geriesztik, és mindenféle csapásokat és büntetéseket vonsznak magokra és az egész országra: az mint à kevély Babyloni Torony éppitök példáiából eléggé láttyuk; mely igen nem tettzet legyen az Istennek az ő kevélységek, hogy az nyelveknek szörnyü megzavarását, változtatását bocsátaná reáioik:⁶⁷ az mely még mostan-is sok egyenetlenségnek, villongásnak oka ez világon.

Haragra indittyák az Istent.

Bizonyára az szép kedves éppület ő magában nem kellett az Isten előtt, mivel hogy igen-is kedvellette az Ierusalemi *Templumnak* drága éppületit, mellyet azzal-is megmutatott, oly becsületesnek és szentségesnek tartván azt, hogy Davidot mivel ő sok hadat viselt vólna, és vért on-

2. Sam. 7. v. 11.

an Őrszó: letett.

ao A 267—268. lapon élőfej: Az nyoltzadik Rész, Az pompás éppületekről.

tott volna, nem tartaná illendőnek arra, hogy az éppitené azt ö nékie: hanem az békességes Salomonnak kellett osztán azt éppitetni. És hogy osztán elvégeztetett, két.^{ap}[268:]szer^{ap} jelent meg néki az Isten és meg bizonyította, hogy néki tettezenék és kedves volna ez éppülett. És mint tett-hessék az Istennek midön az ö háza nem éppite-tik, meglátni az *Haggaeus* profétánál. Miért nem kedvel tehát az Isten minden ékes pompás ép-ületeket? azért hogy az emberek nem együgyü szüből éppitik, hanem nagy hiában valóságokat üznek az éppítésben.

Mert némellyek csak kevélységből és negédség-ből éppitenek, és csak mutogatni, láttatni akariák az ö pompásságokat, frisségeket, gazdagságokat, nagy értékeket, hatalmakat, kiváltképpen való bölcsöségeket, nagy értelmeket fitogattvák.

Vgy éppit Nabugodonozor és mond: Ez à nagy Babylon az mellyet én éppitettem az én dicső-ségemnek tiszteletire, etc.⁷⁰ Ezért téssen fenyege-tést az Isten az *Amos* profétánál, Megeskütt az VR (ugymond az proféta) az ö Lelkére, azt mond-gya az *Zebaoth* Vr Isten; hogy gyülölöm à Iacob-nak kevélységét, és iszonyodom az ö Palotáiktól: és városokat-is kézbe adom minden benne való-kkal együtt: és ha szinte tiz férfiak maradnak meg-is egy házba, de ugyan meg kell halniok, etc. Mert az Vr parancsolta meg, hogy megütögessék, tán-gallyák az nagy házakot, hogy meg hasadozzanak, és az kisebb házakat. hogy lyukak, réssek legyenek raytok.

Másodsor az emberek fiai nem szükségre valót éppitnek, hanem felötte pompássan, hogy magok-nak örökké tartó nagy nevet szerezzenek. Vgy éppitettének az Babyloniai Torony éppitők hogy emlekezetett hadgvanak útánnok. Ez pedig mi-némü bolondság és héába valóság^{aq} [269:]^{ar} légyen, meghallottuk odafel az 5. cap[utban] *Chrysostomus* mondgya: *Domos aedificemus, ut habitemus,*

^{ap} Órszó: szer je-

^{aq} Órszó: légyen,

^{ar} A 269—270. és 271—272. lapon élőfej: Az nyóltzadik Rész, Az pompás éppületekről.

1. Paral. 29 v. 1. á
2.^{ap}

1. Reg. 9. v.

Hag. 1. v. 4.

Amos. 6.

2.

Gen. 11. 4.

non ut superbiamus. Vgy éppitsünk házakat, hogy benne lakhassunk, nem hogy vélek kevélykedgyünk.

3. Az emberek harmadszor éppitnek csak magoknak gyönyörködtetésére, testeknek, szemeknek kedveskednek éppületekkel, csak jól lakást üznek az ő házaikban, és földi paradicsomokban; sőt azokban az ő menyországok ez földön. Sz[ent] Ianos pedig azt mondgya: hogy el mulik ez világ, és az ő kivánsága.

1. Iohan. 2. v. 17.

4. Sokan éppitnek házakat és erősségeket bálványozásokra; de miképpen lészen az? Vgy lészen, hogy magokat az ő házaikra, és erős váraikra bizák, azokban vetik reménségeket; és így mindgyárt bálvánt emelnek az ő szüvökben, és elhadgyák az Mindenható Istent, az ki az szüvel egyedül akar birni; és az teremtet dólgoakra csüggenek függenek. Mint tetüdyék⁷¹ pedig ez az Istennek, azt nyilván ki jelenti *Ieremias* prófétánál: Az te nagy akaratod, és szüvednek kevélysege megcsalt tégedet, mivel az kösziklák hasadékában lakol, és magas hegyekkel birsz, és azt mondod az te szüvedbe: ki taszitana le engemet? De ha olyan magassan raknál fészket-is mint az Sakeselyő, de ugyan onnan-is le vonszlak tégedet azt mondgya az Seregeknek Vra.

Cap. 49. v. 16.

Gyakorta az emberek bátorkodással és fősvénkedéssel-is éppitnek; és csak azt gondollyák mint gazdagulhassanak meg, mint csallyák, fortélyozák és nyuzzák meg az szegénséget, és az házaikat prédált jókból, ragadományból éppitik, az szegényeknek vérekkal, veritékekkel;^{as} [270:] sőt az szegény özvegyeknek, árváknak nyomorgatásokkal, megfosztatásokkal, ki üzetésekkal és elkergetésekkal. Kiknek ez Istentelen, fősvény, telhetetlen és irgalmatlan világ az ő kedves édes házokat, néha merön csak erőszakkal elveszik, tolvaiollyák, néha törvény s-igasság szine alatt veszik el tőlök. Az kikre az Mindenható Isten jajt kiált az Esaiasnál: Iay azoknak az kik házokhoz más házakat szakasztanak, és az ő szántó földökhöz más szántó

Esa. 5. 8.

as Őrszó: sőt az

földeket, mind addig miglen semmi hely ne maradvon, hogy egyedül csak ők biriák az földet. Szemeiben és füleiben vadnak ezek az *Zebaoth* Vrnak. Fogadgyuk hogy sok házaknak el kell pusztulniok; az naggyai és az szép ékessei pusztán fognak állani. Es az harmadik *caput*ban 14. versben:⁷² Tellyes az ti házatok az szegényektől el prédált marhával, mellyen az köfalon való kövek, kiáltanak, és az padláson való gerendák felelgetnek: az az, bizonytságot tesznek az ő ragadományikról. Iay annak az ki az ő jószágát öregbiti más ember jovaiból! vallyons' meddig tart? csak nagy sárt gyüyt magába. Azt mivelé Achab, midön gyönyörűség kívánó szemeit vetette volna az Nabot szőlőiere, csak sok ganét vona magára, gonosz lelki esméretet, Istennek haragiát és büntetését.

Habac. 2. 3. v. 6.⁷³

Achab. 1. Reg. 21.

Annakfelötte gyakran esik az, midön az emberek sietik pompásson éppíteni házaikat, el felejtik az mi Vrunkat Istenünket; és nem kicsiny héában valóság az, mely minden ház éppitést megveszteget, hog' semmi igaz öröm és gyönyörűség az ház éppítésből ne jöhessen. Arról panaszkodik az Vr Isten az *Haggaeus* profétánál: Azt mondgya ez à Nép: Nem ideie meg hogy ember az Isten há-⁷⁴[271:]zát éppitse! De ti néktek vagyon idötök, hogy az ti szép bölthaytásos házaitokban lakoztatok, és az én házamnak pusztán kell állani. Mostan azért azt mondgya az seregeknek Vra: Gondolyátok meg mint lészen dólgotok: Sokat vettek de keveset hoztok bé abban, *etc.* és az ki pénzt gyüyt, likas erszénybe rakia azt. Sokat vártok, de kevés lészen. Es ha szinte házatokhoz hordgyátok-is, de porrá tészem azt. De miért ugymond az Seregeknek Vra! Azért hogy az én házam így áll pusztán; és ki ki mind az ő házára siet; azért tartoztattya meg az ég az ő harmattyát ti felötetek, és az föld az ő gyümölcsét, *etc.*

6.
Istentelenség.

Hag. 1. v. 2. 3.⁷⁴

Mivel azért ez drága pompás éppületek, az megemlitett hiában valóságért, az Istennek nem kedvessek, és az ő büntetésére adnak okot, abból eléggé

at Őrszó: zát: p-

nyilván nagyon, hogy az igen friss pompás házak épületek, semmi igaz örömet és gyönyörűséget^{au} nem adnak, és semmi bódog életet nem szereznek.

II.

Az szép pompás épületek nem hoznak semmi tellyes örömet.

Mivel szükség kívül építtetnek, csak pompáskodásra és gyönyörűségre, és semmi hasznot sem hoznak; azonképpen semmi tellyes örömet sem adhatnak. Es ha ember meg tekintené azt az gyönyörűséget, az mellyet remélni hogy ő véiend az ő építéséből, és azt ellenében vetné az munkának, fáradságnak, szorgalmatos gondoknak, veszedelmeknek, nyughatatlanságnak járásnak, futásnak, költségnek, pénz fo-^a[272:]gyatásnak, az mellyeket meg kell szenyvednie az kik nag házakat, palotákat építenek: Igy bizonyára az gyönyörűség igen kicsid öröm és gyönyörűség, annyi sok munkához, fáradsághoz és szorgalmatoskodáshoz képest.

Midön pedig immár az épület el végezödött, el nyeriké és el fogaiké az emberek az kereset gyönyörűséget és kívánt örömet? feltaláltáké az szép örvendetes és nyugalmas életet? Meg tanit arról minket az legbölcsebb építő mester az Salomon; az ki többet építet talám hog nem akar mely ember ez földön, ez azt mondgya az ő predikátorában: Felötte igen nag dolgokat cselekedtem, építték magamnak házakat, ültetéek magamnak szőlöket: csénálék magamnak kerteket, és almás kerteket, mellyekben ültetéek mindenféle gyümölcsöző termőfákat. Csénálék magamnak halastókat, hogy abból öntözném az gyümölcs termőfáknak erdeiét: De midön tekintenék minden én dolgaimra, mellyeket cselekedtenek vala az én kezeim és az én munkáimra, mellyeket szorgalmatossággal szerzettem vala: és imé ezek mind héa-

Cap. 2. v. 5. 6. & 11.

^{au} Discursus: gyönyörűséget
^a Órszó: gyatás.

ban valóság, és az léleknek gyötrelme, el annyira hogy nincsen annak semmi haszna az Nap alatt.

Némely csénáltat magának igen szép gyönyörűséges mulató házat, nagy szorgalmatoskodással készített igen szép ékes kertet, azt reméli hogy abban magát nagy kedvessen meg nyugottya, enyegeti,⁷⁵ és meg úyittya, és az szorgalmatos gondoktól, megmenekedhetik: de veszi osztán eszébe hogy igen igen megcsalatott; mert az szorgalmatosság, gondolatos nyughatatlan mindgyárt nyomába következik reáia, és ez ő szép kertében, sőt még nyugodalmának ágyában sem hágy békét néki.^b [273:]^c

III.

Az szep pompas éppületek nem állandok.

NOha ez régiek felötte igen sokat munkálkodtak és fáradoztak abban, hogy ök vastag erős éppületeket csénáltatnának, az mellyek meg gondolhatatlan sok időkre el tartanának, de igen meg hibázott reménségek. Mert az idő azokat mind meg emésztette.

Ióllehet az Daniel tornya, az mint megemlitetet, midön négy száz esztendeig állot volna, oly ugyan látzot mint ha csak akkor éppitetet volna, de mostan immár ugyan sem helye sem vége nincsen meg. Hol vagyon az nagy és dicsőségessen éppitetet Babylon városa? El veszet, elromlot, mint az Sárkányok⁷⁶ lakó helye, és Strutz madarak legelő barlangia, és elől talállyák ott az erdei vadak az mezei vadakat, és az vad ember kiált az ő társának, ott nyugoszik az boszorkány és ott talál nyugalmas helyet; ott rak fészket à bagoly, etc. Söt ollyanná löt mint Sodoma és Gomorra, az mely legszebb völt az országok között ez földön. Illyen nag romlása és veszedelme lett ennek à szép gyönyörűséges városnak,⁷⁷ az mint az Vr

Esa. 34. v. 13. 14.

^b Örszó: III.

^c A 273—274. és 275—276. lapon előfej: Az nyoltzadik Rész, Az pompás éppületek nem állandók.

Isten az ő szent prófétáinak száíok által annak előtte megjövendőltette.⁷⁸

Hun vannak az szertelen nagy Pyramisek, csudálatos Labyrinthusok, és jeles nevezetes éppületek? hol vadnak mind az *Miracula mundi*, Ez világnak hét csudái? Nemde nem elromlottaké, söt nem el enyiszodteneké? Hol vadnak az dicsőséges pompás paloták, az Császári nagy *Theatrumok*, *Amphitheatrumok*, kevély erősségek, az gyö-^a[274:]nyörüséges kertek Romában, az mellyekről minden historiák emlekeznek? hol vadnak a sok hires neves nag városok? az hova mindenek kívánkoztak, és az áros népek kereskedésre mentek? Hol vadnak Német országnak tulsó részén északra, az tenger melléki nagy árukkal kereskedő városok? Hol vagyon *Iulín*?⁷⁹ Hol vagyon *Bardevicum*,⁸⁰ az igen régi hatalmas város, mely Roma előtt 25. esztendővel éppitetet volt? hol *Viszbut*,⁸¹ és az többi?⁸² Nemde nem mind el veszteneke egymás után ennek előtte ugymint 400. esztendővel, midön *fatalis terminusok*^b el érkezet? Akkoron azok virágoztanak. Ezek felöl az városok felöl, az mellyek mostan oda az északi tenger mellékén virágoznak, akkor senki semmit nem tudot. Egy sem volt közzülök ennek előtte 500. esztendővel, hogyha ennekutánna annyi esztendeig meg maradnaké, csak Isten tudgya. Országoknak, városoknak, uralkodásoknak vagyon bizonyos ideick, melyről oda alá bővebben lészen beszédünk.

*Lubeca*⁸³ 1140. esztendőben éppitetett, *Rostochium*⁸⁴ Anno 1160. *Riga*⁸⁵ 1200, etc.⁸⁶ ezek *florealnak*^c mostan. De hol vannak az *autori* és elkezdői, *fundalói*? Az mint senki nem tudgya kik voltanak légyen, az kik mind az nagy Pyramiseket éppítették. *Plinius* egymás után 12. Historia írókat számlál elő, az kik *de Pyramidibus*^d irtanak, és mind ezeknél, hogy végére nem mehet annak tulaydonságképpen, hog külön akar mellyik Pyramist mellyik Király éppitette; ezen panaszozkodik,

Lib. 56. cap. 33.⁸⁷

a Ország: nyörüsé-

b végzet rendelte idejük

c virágoznak

d a piramisokról

mondom, és így szól: *Iustissimo casu oblitteratis tantae vanitatis authoribus!* Azt alitván hogy az Istennek kiváltképpen való intézéséből és büntetéséből lett légyen, hogy ez ő nagy munkával és sok költséggel^e [275:] keresett végeket, czélyokat el nem érték; tudniillik az ő neveiknek örökké tartó emlékezetit, az mellyet oly héába valóságban az ő alattok valóknak, az szegény jobbágyoknak nagy verős veritékekkel akartak magoknak szerzeni.

Es ki tudgya, talám az Izraël fiainak-is az 400. esztendők alatt, midön az Egyptomi szölgálatnak házában éltenek, nehéz sár gyurással, téglavetéssel, és egyéb udvarhoz való szölgálattal, ezeknek az héában valóságoknak éppítésében kellett fáradozniok; mivel az Egyptomi Királyok efféle rabota⁸⁸ munkával örömet terhelték öket, mint idegen nemzetet, félvén azon hogy valami képpen nyakokra ne nevedgyenek.⁸⁹

Es mivel hogy gyakorta hirtelen való változása, vége esik, ez illyen drága éppületekkel keresett örömmek és gyönyörüségnek, ugyan nem adhatnak az nagy szép pompás éppületek semmi állandó örömet.

Azt gondollya bizonyára Nabugodonozor, hogy ő magát valóban meg gyönyörködteti az ő Királyi szép Palotáiban; de hirtelen az öröm nagy keserüségre változik: Midön imez Isteni szózat hallatik: Nabugodonozor, te néked mondatik: Elvételik te tőled az te országod, és elüzetel az emberek közzül, és az mezei vadakkal kell lenned, füvet, szénát kell te néked enned mint az ökörnek.

Igen rövid öröme lehet amaz gazdag pórnak szent Lukácsnál, az ki azt mondgya vala: En le rontom az én csüireimet, és nagyobbakra éppitem; és azt mondom az én lelkemnek: Vigadgy oh én lelkem; Sok esztendökre készitet eleséged vagyon: De az Isten monda ő néki: Bo-^f[276:]lond ez étzakán meg kívánnják te tőled az te lelkedet, és kié leszen az mit készítettél.

Nabugodonozor.

Dan. 4. v. 28. 29.

Gazdag. Luc. 12. v. 18
19.

e Örszó: kereset

f Örszó: lond

Cyrusnak-is mely rövid öröme és gyönyörúsége lett legyen az ő ékes drága palotáiban, meg említettük oda fel. Mihelt azok el készültek, hadba megyen az Massagéták ellen, és semmiét osztán többé nem láthatta.⁹⁰

Sokan szép uri házakat éppitnek, és midön azt gondollyák hogy azokat sok esztendőig birhasák, azokban örvendezzenek, gyönyörködgyenek, legottan elő jö az keserü halál, és ki kívánnya öket az ő kedves házaikból, az ő feleségektől gyermekeiktől, és minden ő remélet örömöktől és gyönyörködésektől. Midön alig végeszték el házaiknak éppítését, le feküsznek és meghalnak.

Ó nyavalyás, ő nyomorult, ő szánandó életek minden embereknek! Ó mely kába, bolond és héába való szorgalmatoskodással terhelik magokat à nyomorult Adam fiai! Miért nyughatatlankodnak ilyen igen? Oh mely bódog emberek vólnának, hogyha csak ezerez részét forditanók-is az mi szorgalmatosságunknak az örökké való haylékokra; és ez idő szerint valóságban, az örökké való haylékokat éppitenök, és oda ügyekezniék, hogy az mi szegény lelkünk, midön osztán ez haylékát el hagyandgya, és itt maradandó városa többé nem lehet, kész lakó helyet talállyon mennyekben. Es midön ez haylékunknak földi háza elbomol, más éppületünk lehessen^g Istentől, nem kézzel csénáltatott, hanem örökké való, menyben. Es ne keresnök oly igen az mik itt alat vadnak, hanem azokat az mellyek oda fel vannak. Es sz[ent] Daviddal mondanók; Miképpen kívánkozik az Szarvas az folyó vizekre, akképpen ^h[277:]ⁱ kívánkozik az én lelkem te hozzád Isten! Szomiuhozik az én lelkem az élő Istenhöz! vallyons' mikor mehetek el, hogy bé mutassam magamat az Vr előtt? és így bizonyal az Istennek jóvólta és irgalmassága követne minket életünkben, és lakoznánk az Vrnak házában hosszsu ideiglen! Es ugy megelégitetnénk az ő házának gazdag javaival, és az ő gyönyörúsé-

^g Discursus: lehssen

^h Órszó: kíván-

i A 277—278. lapon előfej: Az nyóltzadik Rész, Az pompás éppületekről.

Luc. 16. v. 9.

Iob. 14. v. 2.

2. Cor. 5. v. 1.

Colos. 3. v. 2, 3, 4.⁹¹

Psal. 42. v. 1.

Psal. 25. v. 6. Psal. 23.
v. 6.

Psal. 36. v.

ges folyó vizeivel megittatnánk. És azt mondanók: Mely igen szerelmetesek az te haylékid ő Seregeknek Vra! Az Vrnak tornáztiban való menetelnek kívánsága miatt, el fogyatkozik az én lelkem, az én szívem és testem kíváncznak az élő Istenhöz. Mert az veréb-is talált házat, és az fecske fészket magának, melyben helyezteti az ő fiait: tudniillik az te óltáridnál én Istenem és én Királyom! Mert egy nap jób az te tornáztidban, hogy nem masutt ezer nap. Inkáb akarnék az én Istenem házának küszöbén ülni, hogy nem mint lakni az gonoszoknak haylékokban.

Psal. 84. v. 1, 2, 3, 4.

11.

Ezek vóltanak kezdettől fogva minden szent Patriárccháknak és prófétáknak gondolati, ezek vóltanak az ő sziveiknek áhitatos fohászokadási és buzgó kívánsági. Semmi nagy friss palotákat nem kívántak ez földön építeni. Nem figgeztették szemeket az iratos mesterséges éppületekre, ékesen faragott művekre, gyönyörűséges mulató házakra: hanem fel emelt fővel, szível, az mennyet és annak ékességét nézelték, az mint *Philo*⁹³ bizonyította az Abrahámról. Innen igen szépen mondgya *Lactantius: Multo praeclarior est, et homine dignior coelum, quam caelata intueri.* Sokkal jób és emberhez illendőb az eget, hogy nem az faragott mivet nézni, és szemlélni. *Et hoc pulcherrimum opus intermi-] [278:] cantibus astrorum luminibus, tanquam floribus adornatum, quam picta et ficta et geminis distincta mirari.*^k

Iob. 8.⁹⁹

Hebr. 11.

Sokkal jób nekünk az eget szemlélnünk,
 Tündöklő csillagival együt néznünk:
 Hogy nem ez földi czifrás szép miveket,
 Mesterséggel formált, irott képeket;
 Mivel minket ugy teremtett az Isten,
 Hogy az égre nézhessünk egyenessen:
 Oda fel tekintsünk tehát szüntelen,
 És dicsérjük az Istent sziveinkben.⁹⁴

j Őrszó: *cantibus*

k Sokkal dicsőbb és emberhez méltóbb az eget nézni, mintsem a domborműveket. És inkább ezt a gyönyörű művet csodálni, melyet a csillagok felcsillanó fényei virágként díszítenek, mint festett, kitalált és eredetítől különböző dolgokat.

KILENTZEDIK RÉSZ.

AZ NEMESSEGRŐL ÉS VITEZLŐ URASAGROL.

AZ emberi Nemzetségnek virága és ékessége; és az jóságnak s-Istenességnek igaz jutalma az Nemesség, és az vitézlő Vraság, melynek Istentől is vagyon eredeti: az ki az emberi nemzetből némellyeket, kik jóságokkal voltak megékesítetvén egyebeken fellyül emelt, és abban az tiszteletes állapotban és rendben állatott és helyheztetett. Mert azt akaria az Isten, hogy különbség legyen az jóság között, és az vétség között, az restség között és az serétség között: és hogy azt az különbséget minden ember láthassa: Es hogy az rendeknek különbsége legyen: hogy némellyek parancsollyanak, jó törvényeket, rendtartásokat szabianak; az többi engedjenek, szót fogadgyanak, az rendelések szerint éllyenek: Hogy illyenképpen az emberi nemzetség csendesz nyugodalomban és békességben eggyütt élvén, az tisztesség, tisztaság és fenyték mind ez egész világon megtartassék.^a [279:]^b

Az kiket azért az Mindenható és egyedül bölcs Isten arra választott, hogy egyebek felibe állatassanak, és felsőb méltóságba és tiszteletesb rendbe emeltessenek és helyheztenessenek, avagy az kik által ő sz[ent] Felsége nagy dolgokat, és az emberi nemzetségnek szükséges és használatos cselekedeteket akar véghez vinni. Az ollyanokat egyebek felött, jelesb elmének aiándékival, kiváltképpen való szübéli bátorsággal és főb jóságos cselekedetekkel-is ékesített meg. Söt még előttök

^a Őrszó: Az

^b A 279—280. — 293—294. lapon élőfej: Az kilentzedik Rész, Az Nemességről.

sok esztendőkkel-is, hogy következendők lennének megjövendőltette.

Az miképpen hogy az jeles Monárcháról az *Cyrus*ról bizonyította az sz[ent] Irás, hogy midőn az Isten, az Izraél fiait az Babyioni fogságból ki akarná szabadítani: Az Assyriusoknak avagy Medusoknak, az kik alatt fogságban vóltanak, kevély pompáskodásokat, büneiket megakarná büntetni, és az Persiai Monárchiat avagy Császárságot akarná támasztani: és è felséges dologban *Cyrus*-sal akarna élni, ezt ő annakelőtte nem csak megjövendőltette az ő sz[ent] prófétaí által, hanem ő magát-is, nagy sok idővel az előt, mikor még az Izraél fiai soha Babyioniai fogságban sem vóltak vólna, tulaydon néven nevezette. Mert így szól az Vr Isten Esaias által, az mely Achab Király idé² élt: En vagyok az Vr, az ki mindeneket cselekeszem, ki *Cyrus*nak azt mondom: En pásztorom ő, és minden akaratomat véghez viszi, azt mondván az Ierusalemnek: Megéppítettel: és az *templum*nak: megfundaltattatol. És az következő *caput*nak 1. versében: azt mondgya az Vr Isten; az ő meg kenet Királyáról az *Cyrus*ról, kinek az ő jób kezét fogtam, hogy ő előtte meghóldoltassam az népeket, hog^e [280:] az Királyoknak derekokat megerötelenitsem, hogy ő előtte megnyissam az aytókat, hogy az kapuk bé ne zároltassanak. En te előtted mégyek, az egyenetleneket meg egyenesitem, az értz kapukat meg rontom, és az vas zárokat el töröm, Es néked adom az el reytött kincseket, és titkos helyre tétettetett gazdagságokat, hogy megtudgyad hogy én vagyok az Vr, ki tégedet neveden nevezlek, én Izraélnek Istene, az én szolgámért az Iacobért és választott Izraelemért, neveztelek tégedet nevedről. Neveden hivtalak én tégedet minekelötte te engemet nem esmérnél. En vagyok az Vr, és nincsen nálamnál töb. Es ő maga *Cyrus* megvallya ezt az ő kibocsátott *Edictum*ában és parancsolattyában: Ezt mondgya *Cyrus* az Persiai Király, az Menynek *Vra* Istene, az egész földnek birodalmát nékom

CYRUS. CORES.¹
mind egy.

Esa. 44. v. 24. 28.

Chron. 36. 22.

2. Chron. 36. v. 23.

c Őrszó: az Kirá-

adta, és ő megparancsolta énnékem hogy az ő házát megéppitsem Ierusalomben az Iuda földén. Az ki azért az ő népe közzül akaria éppíteni azt, az ő Vra Istene légen azzal, mennyen hazáiába.

M O S E S.

Azonképpen midön Isten az Mosest választotta volna, az Izraël fiainak Egyptumból való kihozására, ötett jeles fő aiándékival ékesítötte fel:³ Hogy osztán Iosuét támasztotta, hogy azokat Moses halála után, az Iordanon által az dicséretnek földére bé vinné, és azt közöttök elosztaná, kiváltképpen való feiedelmi bátorságos elmét adott nékie.⁴ Illyen módon Iudát,⁵ Gedeont,⁶ Iosephet⁷ Samsont,⁸ etc. az Izraëlitáknak az Philisteusoktul való megszabadításokra kiváltképpen való jóságokkal, és nagy erősséggel aiándékozta meg.

I O S U É.

D A V I D.

Davidot választotta az ő népének legeltetésére és erro^d [281:] ötöt felékesítötte elől ellátó gondviselőséggel, erősséggel, Istenességgel;⁹ Salomont nagyob bölcsességgel, hogy nem mind az ő előtte való Királyokat.¹⁰

D A N I E L.

Danielt és az ő társait, nagy és kiváltképpen való csudálatos mesterséggel, bölcsességgel és eszeséggel aiándékozta meg, hogy az mennyei és elreytöt titkokat, megtudakozná, kijelentenék, és illendök lennének az Persiai birodalomnak igazgatására, vezérlésére.¹¹

Az látás hallás, és az minden napi próbálat bizonyittya, hogy Isten az fő nemből születettek, kiváltképpen való jóságokkal, Vri bátor elmével és serény értelemmel ékesíti meg. Kiváltképpen való jób szerencsét-is szokot azoknak engedni. Ezt mi nagy csudánkkal láttuk, az N[agy] Alexanderban,¹² Darius Histaspisben,¹³ Iulius Caesarban¹⁴, noha pogányokban: De kiváltképpen, Mosesben,¹⁵ Davidban,¹⁶ Sammuellenben,¹⁷ és egvebekben, az mellyekben az Vri fő elme hamar még à böcsöben kitettzet és kimutatódott.

Moses. Exod. 2. v. 2.¹⁸

Az Moses artzulatttyában nagy Vri elme tündöklött, midön az ládácskában fekünnék, és az Nilus

d Őrszó: ötöt fel-

vízében vettetett vólná. Az mellyet az Pharaó leánya mindgyárt meg látott ő benne, és annak-okaért könyörült ez szép kedvessen pillogató szerelmetes gyermekeken, felvötte azt és osztán fia gyanánt tartotta.

Mely igen nagy Vri bátorságos elme láttzot ottan hamar meg Davidban, még gyermek korában, innen megtettzik, hogy még gyenge ifiacska lévén medvékkel és oroszlánokkal mért megvini, mellyeket meg-is győzött, és csak kezével öklével megfoytotta, meg ölte.

Az *Alexander Magnus*ban, oly jeles Vri bátorságos^e [282:] elme mutatódott ki ottan hamar ifiacska korában: hogy amaz nevezetes *Bucephalus* lovat, az kit senki meg nem szelidithetet, meg sem zabolázhatott, nagy értelmességgel és okossággal. megzabolázta, fékeszte és meg nyergelte; mellyért az ő attya örömében ötett megcsókólná ezt mondván: *Quaere fili, par tibi regnum; siquidem non capit te Macedonia*. Fiam keress más országot magadnak, à mely az te jeles fő elmédhöz illendő és egyenlő légven. Mert Macedonia kicsid kezd te néked lenni.²⁰ Es ő maga *Alexander M[agnus]* midön az *Darius* Király annyát, feleségét és kis gyermeskéiét megfogta vólna; fel veszi egykor à gyermeket, és mivel abban kiváltképpen való fő uri elmét venne eszébe, mond az *Ephaestio*-nak: *Quam vellem Darius vel tantillum ex hac indole habuisset*.²¹ Igen akarnám, ha *Darius* ilyen elméü völt vólna, mint ez à kis gyermecske.

Es mit cselekeszik egyebet *Xenophon*, az ő könyvecskéiben *De paedia Cyri*,^f hanem az *Cyrus*-nak véle született jóságát, jeles fő elméiét iria meg? Nem elég nagy jelensége valaé az jeles jó elmének, nemes jóságnak, jövendő nagy bátorságnak, vitézlő nagy erősségnek; hogy midön vadászásra vélek el menne, hogy valami serény szarvast látna elő ugrani, és morgolódo medvét nézne elő ballagni, magának nem kedvezvén, à kegyetlen vadnak néki ment, és semmi véle való

DAVID.
2. Reg. 17.º

ALEXAND.

Cyri Paedia.

^e Órszó: elme mu-

^f Kyros neveléséről (Kyropaideia)

szolgálaktól, drabantoktól nem engedte magát megtartóztatni.

ALFONSUS.

Szinte ezent iriák *Alfonsusról*, az Arragoniai Ferdinánd Király fiáról, hogy akkori gyermek korában, egy haragos medvét megfutamatott volna, nem hadta el, hanem erdőken cserén, bokrokon, mocsárokon, veszedel-^s[283:]mes helyeken, az hol az medve magát őrizni akarta, mind utánna vólt; és mind az sebes Iberus^h folyó vizig, melybe az medve belé szökött. Es noha az övéi kiáltának utánna, és igen ijesztenék az reá következhető veszedelemmel, de ugyan semmiképpen meg nem szünt, mignem az medvét elérte, és által verte.²²

Olvassuk az szent Irásban és egyéb historiákban, hogy jeles fő embereknek, jó és nemes *ingenium*joknak és uri elméieknék, még gyermekkorokban kimutatódat és meg láttzot jelensége; ugymint Samuélnek,²³ Augustonnak,²⁴ Bernardnak,²⁵ Chrysostomusnak²⁶ és egyebeknek.

CICERO.

Az *Ciceró*ról iriák,²⁷ hogy még ifiacska korában ki tettzet mi lenne ő belöle. Mert az *Scholaban* ugy viselte magát, hogy nem csak az ő *Praeceptor*i és egyéb deák társai: hanem az ön Szüléi-is, s az Romai pólgárok csudálkoztanak az ő jeles nagy jó *ingenium*ján, és sereggel mentek az *Scholaban*, és ötett nagyon csudálkozván nézték és halgták, mint tanult, és mely gyors és serény vólt minden dologban.

Annakokáért hogy tzélunktól meszsze ne távozzunk, láttyuk hogy az Isten, az ollyant à ki által ő nagy jeles dólgot akar véghöz vinni, fő éles értelemmel megaiándékozza és tekintetes méltósággal ékesiti fel, és egyebek felött való szép adományokkal láttya, hogy akarki-is meg lássa, hogy az Istentől hivattatott arra az nagy dologra, és töle vezéreltetnek és igazgattatnak, és hogy ez földön az Istennek képét és igazságát kellyen viselniék.

g Őrszó: mes he-
h Ebro

I.

Az Nemesseg az iosagnelkül nem igaz io.¹ [284:]

EZ Kútföböl vagyon eredeti az Nemességnek, midön azok, az kik az Istentöl kiváltképpen való jósággal meg ékesítettének, és hadakban, viadalokban emberül, tisztességessen és erős vitézmódon viselték magokat; avagy egyébképpen jó tanácsokkal, értelmes végezésekkel, mesterségekkel, serény alkalmaztatásokkal, ékessen szólásokkal hazáioknak használtak, szolgáltának, és attól jót érdemlettenek; paissal, sisakkal, törrel, fegyverrel, az Császároktól, Királyoktól, Fejedelmektől, Vraktól, avagy egész országtól meg tiszteltettek és megaiándékoztattanak: és azzal az egyéb köz emberektől megválasztattak, különböztettek, és azoknál fellyeb emeltettek.

Eredeti az Nemességnek.

Illyenképpen, midön David amaz iszonyu nagy Goliátot meggyőzte vólna, nem csak az aszszonynepek éneklettek ő néki tiszteletire: hanem Saul Király, az ő jóságos cselekedetiért, vitézi bátorságáért nagy tisztességre emelte, hogy leányát adná nékie és fiának választaná.

DAVID.²⁸ 1. Sam. 18.

Azonképpen David, minekutánna az jeles fő vitéz Ioáb első vólna, ki az megszállot Iebus városának felötte magas köfalát meghágta;²⁹ ez ő vitézi bátorságos elméiéért meg nemessitette, vitézlő urrá tötte, és az egész ő mezei Seregének³⁰ fő Kapitányává tötte.

IOAB.

2. Sam. 8. 1. Chron. 27.

Igy az Ioseph Pharaótul; Daniel az Dariustól³¹ és Balthasartól.³² Mardochaeus az Assuerustól, *etc.* az ő nagy jeles értelmekért, jóságokért, bátorságos elméiekért, erősségekért, tisztességes vóltokért, hivségekért, meg nemessítették megtiszteltettek vitéz Vri rendre emeltettek, Királyi ruhákkal, gyűrökkel, arany lántzokkal, paissal, sisakkal,¹ [285:] tiszteletes *titulus*sokkal, hogy hazáioak attyainak neveztetnének, és egyeb vitézlő Nemességnek jeleivel meg aiándékoztattak és egyebek előtt megtiszteltettek.

Gen. 41. Dan. 2.³³

Esther. 8.

i Órszó: Ez kút-
j Órszó: tisztele-

Ez szokás még mostan-is meg tartatik az Császarak, Királyok, Fejedelmek és nagy Vrak udvaraikban: hogy azok meg nemessitessenek, az kik hadakban, viadalokban, ütközetekben egyebek felett jeles jól forgolódtanak, és erős vitéz módra viselték magokat: avagy egvébkint jószágos cselekedetekkel, bölcseségekkel alkotmos helybe[n] serénkedésekkel szolgáltanak, és jót érdemlettenek. Mert az miképpen hogy az jószágos cselekedet örökké tart és meghalhatatlan: azonképpen meg kívánnya az igasság, hogy az jószágos cselekedetnek jutalma-is örökké tartó légyen, és az következő ágazatokra és csemetékre-is kiterjedgven.

Annakokáért az jószágos cselekedet annya az vitézli uri rendnek, *fundamentuma* és eredeti az Nemességnek; és dicséretes, gazdag, bővséges kútfeie az nemes méltóságoknak és dicsőségeknek. Melyből, ellene mondásnélkül az következik, hogy az jószágnélkül és igaz Istenességnélkül, az Nemesség ő magában semmi, de ha szinte valami volna-is, de ugyan nem az igaz jó, és semmi igaz örömet és bódog életet nem adhat.

Az miképpen azért hogy ez egész világon semmi nincsen kedvessé, szerelmetesé, szebb, dicsőségesé, szentségesé az Nemességnél, midön az, jószággal és Istenességgel meg vagyon ékesitetvén: viszontag ez világon sohol semmi nincsen utálatosé, szörnyüségésé az Nemességnél, hogy ha jószágnélkül és Istenességnélkül vagyon, avagy^k [286:] midön az vitézli uri rendüek gyalázatos vétkekre és gonosságos bünökre adták magokat.

Mert ha az jószág ki aluszik, elóztatik, tehát az Nemesség-is ki óltatik, az mely nemességnek lelke és élete az jószágos cselekedet, és csak pusztá neve marad az vitézli nemes Vrnak. Az mint hogy az ember nem ember osztán, hanem csak holt test, és bűdös dög, midön az lélek az főb rész, az testől eltávozik: azonképpen hogyha az Nemessék az jószágos cselekedetre nem adgvák magokat, csak pusztá nevét viselik az Nemességnek, és midön

k Őrszó: midön

az gyalázatos vétkekben fetrengenek, semmi náloknál utálatosb nincsen ez földön.

Némely felötte igen kérkedik az ő nemes eredetivel, és négy avagy tizenhat őseit,³⁴ eleit, tudgya előszámlálni. De mivel semmi nemes cselekedetét nem mutattya, csak hiába való az ő dicsekedése. Dicsekedik vitézlő Vri rendével, maga semmi vitézlőhöz illendő dólgot nem cselekedik; Söt inkább csak az sok vétkekben, bünökben és gonoságban foglallya magát.

*Quid tibi Nobilitas, quid clarum nomen avorum?
Si servus vitiiis factus es ipse tuis.¹*

De mi haszna az te Nemességednek?

Mit ád néked hire Neve ösödnek?

Ha te szolgáláia s-rabja vagy az bünnek,
Förtöjeben heversz minden vétkeknek.³⁵

Innen nyilván az következik, hogy bizonynal az nemes atyáktól anyáktól való testi születés által senki ilyen igaz nemessé nem születetik; hogy ha önnön magát jóságos cselekedet által, Istenesség által, és vitézlő nemes dólgoznak cselekedése által nem nemessiti. Es viszontag,^m [287:] hogy igazán nemes ember az olyan, az ki magát tisztességgel és jóssággal, mesterséggel, tudománnyal, nemességés és vitézlő cselekedetekkel nemessiti; hogy ha szinte alacson rendü Szüléiétől születet-is, és ha az ő eleiének hoszszu *registrumát* elő nem számlálhattya-is. Es hogy valósággal az emberek fiai közt nincsen egyéb külömbség, hanem csak az mellyet az jóságos cselekedet szerez. Az mint azt az pogány *Ovidius*-is értette és látta, s-azért mond:

*Si modo non census, nec clarum nomen avorum,
Sed probitas magnos, ingeniumq[ue] facit.ⁿ*

l Mit ér a nemességed és őseid dicső neve, ha büneidnek szolgáljává válsz.

m Órszó: hogy

n Nem a pénz, és nem az ősök híres neve, hanem a jósság és a szellem tesz nagygyá. (*Ovidius: Ex Ponto I. 9. 39.*)

Minem mindgyárt nemesnek íteltetik,
 Az ki nagy nemes ágból születtetik:
 Avagy kinek sok pénze gazdagsága,
 De soha nem láttatik nemes dólga:
 Iósága és Istenes kegyessége,
 Az embernek ő igaz nemessége.³⁶

Boëtius.

*Quid genus et proavos strepitis?
 Si primordia vestra,
 Autorem Deum, spectes,
 Nullus degener extat,
 Ni vitiiis peiora fovens
 Proprium deserat ortum.*^o

Mit hányod, veted te nemességedet.
 Nézd meg inkább az te eredetedet.
 Mind szegény s-gazdag Istentől származik,
 Egyenlő eredetünk innen láttzik.
 Meg nemessit kit kit az kegyes jóság.
 Nemtelenné tézsen az rút gonosság.³⁷

Innen kérdi az *Seneca, Quis ergo generosus?*
 Kicsoda azért az Nemes? meg felel: *qui a natura
 ad virtutem bene est compositus*:³⁸ az kinek termé-
 szetitől haylandósága vagy az jóságos cseleke-
 detre. Az annakokáért az igaz nemes,^p [288:] az ki
 az ő nemes eredetit, ágazattyát nemességes cse-
 lekedetekkel ékesíti. Nemtelen az, az ki az ő
 nemes rendit gyalázatos vétkekkel mocskollya
 és fertőzteti, és annyival inkább mennél fellyeb
 való rendből születet. *Horatius*.

*Omne animi vitium tanto conspectius in se
 Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur.*^q

o Miért dicsekedtek törzsetekkel és őseitekkel? Ha terem-
 tődöt, az Istent nézed, nemtelennek senki nem születik,
 csak a rossznak kedvezve, bűnei miatt fajzik el. (Boëtius
 III. 6.)

p Őrszó: az ki az

q Annál szembetűnőbb a lélek minden vétke, minél
 nagyobbnak tartják azt, aki vétkezik. (Iuvenalis 8.
 140–141.)

Mennél felségesb az te tiszted, rended,
Annál láttatósab minden te vétked.³⁹

E

Hogy pedig ezt néked szokásunk szerint példa által mutassuk szemed eleibe: Tekincs meg az *Caligulat*.⁴⁰ Nemde, nem felséges Császári rendből való valaé ez? ő maga sem akarta az *Agrippa* Királytól,⁴¹ hanem az *Augustus* Császártól származását vallani. Sőt azzal-is dicsekedet, hogy ő az Istenektől születet vólna; az Istennek *simulacrumi*, és képei közé-is mert^r állani, és úgy imádtatta magát, tulaýdon papokat rendelt, az kik néki füstölő illatot szereznének, és néki áldoznának. Mit használt pedig mind ez ő nékie? mivel mindenféle vétkekben fetrengene, és rútalmas gyalázatos életet élne? Mennél felségesb vólna, és mennél feljeb akarna tiszteltetni, annál tetteteseb, és láttatosb vólt az ő fertelmes gonossága, és minden embereknél nyilvánóságosb vólt rútalmas dólga. Holot az ő nemes nemzetit és eredetit, gyalázatos és szégyenséges vétkekkel förtöztetné mocskolná, jób vólt vólna néki, hogy olyan felséges eredetből ne lett vólna.

Azonképpen *Alexander M[agnus]* minden embernek csufoltatása lött, midőn az jóságától bucsut vővén, kevélységre, kegyetlenkedésre, tobzódásra és egyéb vétkekre adta magát. Es mennél fellyeb való vólna, és mint Isten, és Istenektől származott úgy akarna tiszteltetni, minden em-^s [289:]berektől annál inkább megvettetett.⁴² Mit használt akkor ő néki az ő felséges nemes helyről való születése, midőn ő minden gonosságnak és gyalázatos vétkeknek lett szolgálíává.

Mivel hogy azért az Nemességnek minden ő diszességét és ékességét, másunnan kellyen kölcsönözni és venni, tudniillik az jóságos cselekedetektől, mellyeket ha nem^t cselekeszik, ő magában mezitelen, és az embert nem segíti, nem nemesíti: hanem inkább, az mint megmutatódott, meg-

CALIGULA

^r Discursus: ment

^s Órszó: berektől

^t Discursus: hanem

vetötté tészí, és így az nemesség az jóság nélkül csak magára nézve, semmi igaz jó nem lehet; semmi igaz örömet nem hozhat, sem bódog életet nem adhat.

II.

Az nemes eredet semmi tellyes örömet nem hoz.

AZ miképpen azért hogy az Nemesség ö magában, és az jóság nélkül meggondoltatván, semmi bizonyos és igaz örömet nem hozhat, azonképpen tellyes örömet sem adhat. Mivel az nemességi eredet-is ö magában, az jóság nélkül, nem tellyes jó, mert csak ideig való jó, és nem szolgálhat az embernek idvösségére, hanem csak ez idő szerint való életire használ; és annélkül-is az jóságos cselekedet nem szereztethetik nagy munka, szorgalmatosság és veszedelemben való forgás nélkül.

Mert mivelhogy az mint oda fellyeb megmutatuk, csak az jóság nemessit igazán meg; tehát nyilván vagyon az, hogy az Nemeseknek felőtte igen szükséges, hogy az ö nemes Nemeket, ágazatokat, semmi gyalázattal, hamis-^a[290:]sággal, vétkekkel meg ne mocskollyák; és egyebek felőtt igyekezzenek az jóságokra és azokkal magoknak ékesítésére. Söt mennél fellyeb való légyen az Nemes, mentől régieb és dicsőségesb az ö eredeti; annál inkább szükség magát az jóságos cselekedetekre adni; és minden ereivel arra kell igyekezni. Vgy hogy ö néki az ö nemessége egyéb se légyen, hanem minden napi *incitamentuma*, és ösztönözése, az jóságra és az Istenességre, nemességes, dicséretes és vitélző cselekedetekre. Es ö néki mayd mint egy szövetsége, kötése, mely által az jósággal ugyan öszve kötötötett csatlatott, oly erőssen, hogy attól semmiképpen el nem fordulhat, se annak szerelmétől el nem válhatik: Az mint az régi

Boëtius.

^a Őrszó: sággal,

*degenerent.*⁴³ Ha az Nemességben, valami jó vagy, azt alitom hogy ez legyen: hogy az nemesek-re mint egy szükségképpen vettetett, az nemesség-höz illendő jóságos cselekedetekre való gondviseles, hogy az ő régi eleieknek nemes és jóságos cselekedetü nyomdékokat kövessék.

Ez pedig nem lehet nagy fáradságos munkánélkül és veszedelemben forgásnélkül. Mert ifiúságotól fogva arra kell magokat adniok, jóságos cselekedetekben, és vitézlő uri dólgookban kell foglalatoskodniok, és ez nehéz úton,^b meredek, magas hegyre kell el felhágniok. Annakokáért az Nemesség tellyes jó sem lehet, nem-is adhat tellyes örömet, sem nyugodalmas bódog életet nem szerezhet; mivel ennyi fáradságos munkával, és veszedelemben forgással jár.^c [291:]

III.

Az nemesseg semmi állandó örömet nem ad.

AZ Nemesseg-is azért, az mint egyéb emberi dólgo, igen nem állandó jó; az melytől az emberek fia i igen könnyen megfosztathatnak. Mert ha szinte valaki nagy nemes ágból születet-is, nagy könnyen oly nemtelen és tisztesség ellen való dólgot cselekedhetik, az mely által az ő nemességét és vitézlő uri állapattyát elveszti, és elvétetik mind paisa s-mind tzimmerre. Avagy pedig, hogy ha az ő fő nemes eredetivel igen felfuvalkodik, ahoz bizakodik, kevélykedik, gögösködik, pattog, és egyéb embereket megutál: Legottan rayta az Mindenható Isten, az mely főb nemes nálánál, sőt az ki mindennél legfelségeseb, leveti és megbünteti ötet, és amaz *Deposuit* játékát kezdi véle; az melyről az sz[ent] Szüz Maria énekel:⁴⁴ Es az *Pharao*,⁴⁵ *Holofernes*, *Antiochus*,⁴⁶ *Nabugodonozor*, *Darius*, *Balthasar* és *Haman* példái bizonyityák.

Meglássák azért az Nemes Vraink, és igen örizkedgyenek, hogy azt az mit nagy munkával, fá-

^b Discursus: útó

^c Órszó: III.

radsággal, és veszedelmekben való forgásokkal, a jóságos cselekedet által kerestének és szerzettenek, az jószág ellen való vétkek által el ne vessessék. Es semmit olyat ne cselekedgyenek, az mely által az ő nemes rendeken valami *macula* és gyalázat esnék. Mert mennél nemessebb valamely dolog, annál hamarab megmocsokoltathatik és meg rontódhatik. Az nemes Napkeleti gyöngy, sokkal hamarab elolvad az eröss etzetben, hogy nem az egyéb köz gyöngy.⁴⁷ Midön az^a [292:] veres Carmasin bársonyon valami *macula* esik, soha ki nem vehetni belöle. Azonképpen az nemes személyen-is, ha valami gyalázat esik és *macula*, elveszi az ő nemességét, és nemtelenné teszi magát.

Ezt akarták az régi Romaiak ki példázni és ábrázni: midön az nemessek és *patriciusok* ő nállok arany hóldocskát viseltenek az ő saruikon, az mellyet az ki nemes *patricius* nem vólna, nem szabad vólt viselni. Egy falka⁴⁸ arany vólt, mint az uy hóld, midön elsöben világosit, ugy vólt formálva: jelentvén azzal az szerencsének és minden emberi dólgoznak álhatatlan vóltát. Mert az mint hogy az hóld az ő világosságában gyakorta meg változik; azonképpen az Nemeseknek-is, az Szerencsének sokképpen való változását kell várniok. Az hóld előszer csak kicsid világossággal jön elő, hogy azt ember alig esmérheti, de mind nagyob léssen mind addig, miglen az ő tellyes világával az nappal ellenben álván dicsösködik. Lassan lassan osztán ismét fogyni kezd, miglen minden világosságát elveszti, és tellyességgel elenyészik szemeink elöl, midön az nappal *convungal*tatik, és egygyüve járul. Igy kell az nemeseknek, az régi vitézlő uri rendnek eljegyzések által megemlekeztetniük, hogy ök az nem állandó Szerencsének sokféle változási alá legyenek vettvén; és hogy nem mindenkor lenne ő nékiek világos hóld tölte. Hanem hog könnyen meg lehetne az hogy az nálok egy ideig fénylett szerencse, fogyni térne, és az ő *lunulajok*, hóldocskáiok elveszhetnek. Az mint öket az Isten *Esaiás* által fenyegeti. Ne

Esa. 3.

a Órszó: veres

kevélykedgyenek azért, és az ő fő nemességekhöz oly igen ne támaszkodgyanak, bizakodgyanak: hanem mennyivel^b [293:] ök eredetek, születések szerént föbségesek; annál alázatosbbaknak mutatassák magokat minden emberekhez. Oh mely nagy jószág és igen szép ékesség, midön az jeles fő emberek alázatosok és szelidségessek.

Meg kell azt-is látniok hogy az *Phaethon* szekere-t úgy vezessék és az Isteni félelemnek közép utát úgy megtartsák, hogy se jobbkézre, se balra igen ki ne térjenek, és magokat szekere-stől lovas-tól nyakra före alá ne hagyítsák, az mint régen az *Poétak* arról *fabulaltanak* és példázat által szóltanak.⁴⁰

Phaëthonnak, ugymond, az Nap fiának nagy hartzá tusakodása volt az *Epaphussal* az *Iupiter* fiával, az ő nemes eredetéről. Egyik felségesb eredetünek tartotta magát az másiknál; Hogy pedig minden emberek megértenék, meglátnák mennyivel nagyobb és főb nemes volna *Phaëthon*, azon kéri az ő atyát az Napot, hogy engedné meg néki, hogy bár csak egy nap vezethetné az Nap szekere-t. Az atya semmiképpen nem akarná engedni, félvén azon hogy nem jól fogna lenni az dolog, mivel az fia még igen ifiu volna az igazgatásra. De midön az atyát szüntelen untatná, megengedi végre az atya: és ez tanitást adgya eleiébe; hogy mind csak az közép utat tartsa: De az fia el feleyti ez jó intést, és úgy vezeti az Szekere-t, hogy midön néha az földhöz közel járulna, az nap hévségével az földet megegetné, néha mikor meszsze távoznék az Szerecseneket az ő országokban az szokatlan nagy hidegséggel szomoritaná. Az atya nem akaria hogy ez egész világ és minden ember el veszszen, hozzá kell az dologhoz fogni, és menydörgő villámással és menyütő kövel kell az fiát az Szekérről levetni.^c [294:]

Az *Phaëthon* az *Poétak*nál jegyez egy olly tudatlan, mérész, kevély és sok dólgozhoz kapdosó ifiat, az ki az ő igazgató tisztiben, mindeneket

N.B.

^b Őrszó: ök ere-

^c Őrszó: Az *Phae-*

reformálni, és újab formára akar szabni; uy törvényeket akar rendelni, és az előbbieket mind elakaria változtatni. Azonban pedig mindeneket öszve ront, zurzavar, és az eget földet öszve elegyiti keveri. *Luther Márton* igen helyesen mondgya az 45. *Psal[mus]* magyarázattyában, hogy: Az *Phaëthon* egy ifiu *Regnalo*, az mely tizenegy *regulat* tzilt akar eltalálni s-elütni, az holott csak kilöntz vagyon.⁵⁰ Annakokáért nagy előlátó gondviselés, Isteni félelem és Keresztyéni imádság kívántatik ahoz, hogy az kik az Vr Istentől ez tiszteletes rendben állattanak, az ideig való uralkodásnak Szekerét ugy vezessék, hogy meg maradhassanak meg tartathassanak.

Mivel hogy azért az Nemességi eredet és születés minden ö ékességét, valóságát másunnan vészi, tudniillik az jóságos cselekedettől, és az jóságnélkül sөmmi haszna nincs; hanem inkább ártalmas: nagy szorgalmas gondokkal, munkával, veszedelemmel szerzettetik és biratik, annak felötte az Szerencsének és az ö álhatatlanságának aláia vettetett; Nem-is lehet tehát az Nemesség az igaz tellyességes és álhatatos jó, és az *Summum bonum*, avagy az Legföb jó, az mellyet most keresünk.

AZ TIZEDIK RÉSZ.

AZ NAGY URAK GRATIAIAROL, KEDVERÖL, KEGYELMERÖL.^a [295:]^b

Mivel mi ez világnak minden kiváltképpen való jovain által járván felkeresgéllyük, hogy ha azoknak valamelyikben az *Summum bonum*, az Legfőb jó, feltaláltassék, melynek az mint el kezdésünkben megemlitök, imez három tulaydonsági vadnak: hogy az, igaz, minden hamisságnélkül, tellyességes, minden fogyatkozásnélkül, és állandó, minden eszvesztésnélkül való légyen: Továbbá azért az nagy Vrak Kegyelmében-is kerössüksze immár. Mert láttyuk mely igen vágyódgyék arra-is mind ez világ; és minden ereiével elméiével azon vagyon minden, hogy az Királyoknál, Feiedelmeknél, nagy Vraknál, és minden felsőb tisztokban állatott, hatalommal, jószágokkal értékesb embereknél, kedvességbe, és kegyelemben lehessen: az mellyért sokat próbál, sokat megcselekeszik, sokat izzad, fáradoz, nagy véres veritezést megszenyved; és ezt kiváltképpen az Vdvarokban láthatni, mint legyen ott az dolognak folyása; holott nagy serénységgel minden azon igyekezik, hogy néki kegyelmes Vra lehessen, Vranak kedvében lehessen. Nem mindenkor igaz jószággal pedig, hanem kedveskedéssel, s-hizelkedéssel-is, oly igen tudgyák nagy sietséggel az ő Vroknak minden akarattyára magokat mesterségesen formálni, alkalmaztatni. Azoknak kedvekre szólnak avagy halgatnak, mennek avagy állanak, nagy vigyázások, gondgyok vagyon annak értékére, mire légyen természeti szerint haylandósága az

^a Órszó: Mivel

^b A 295—296. — 317—318. lapon élőfej: Az tizedik Rész, Az nagy Vrak kedvéről.

Vrnak, s-az szerint intézik magokat, az szerint szabiák minden erkölcsöket, beszédeket. Ha Vrok örömet isznak, örömet ök-is. örömet hallya maga dicséretit, dicsé-^e[296:]rik minden ö szavait, minden tételit, hagyásit, az éig felmagasztallyák. Ha örömet szerelmeskedő, buiálkodó, keményen segítik Vrokat arra; *Summa* szerint minden go[n]-dolattyokat arra igazittyák; le nyomnak, tapodnak, meg szólnak, gyaláznak, megakadályoznak, szomoritnak sok tisztességes jámbor embereket. Gyakran sok kevély hazugságokat görditnek Vrok eleiébe: csak hogy nagyoknak tartassanak és kegyelemben lehessenek. Es ha arra szert töttenek, azt alittyák hogy igen jól halásztanak, s-igen jó renden vagyon szénáiok; ö érettek löttek az könyörgések, és nálok immár az *Summum bonum*, és ök az legbódogságosb emberek ez földön.

De mivel az Vdvari életről egész könyvek vadnak irattatván,¹ mi ezt csak röviden forgassuk, és mutassuk meg hogy ez világ az ö ilyen vélekedésében igen megcsalatik, és hogy az *Summum bonumot*, az mellyet az Vrak kegyelmében keresett meg nem szerezheti; és hogy az Vrak kedvében *gratia*jában, semmi igaz, tellyességes, sem állandó nincs semmi, és bódog életet, s-igaz örömet sem adhat.

I.

Hogy az Uruk kedve, kegyelme nem igaz io.

MInt lehetne az, az igaz jó, mint adhatna az bódog csendes ez életet, az mi az Istennek felötte igen nem tettzik? Mert meghatta Isten az első parancsolatban, hogy az mi bizodal munkat csak ö benne helyhez tessük, és semmi egyéb teremtet állatban ne bizzunk. Sz[ent] David-is azt mondgya: Igen jó az Istenben bizni, és nem reménleni az embereken. Sok-^d[297:]kal jobb az Vrban bizni hogynem mint az feiedelmekben. Es Ieremiásnál

Exod. 20. v. 2.

Psal. 118. v. 8. 9.

Cap. 17. v. 5.

c Órszó: rik min-
d Órszó: kal job

ugymond az Vr; Atkozott az férfiu, ki bizik az emberekben, és erősségét helyezteti az testben, és az ő szüve eltávozott az Vrtól. Másutt ismét mond sz[ent] David: Ne bizzatok az Feiedelmekben, kik embereknek fiai, és nincsen szabadításra való erő ö benne.

Psal. 146. v. 3.

Bizonyára az nagy Vraknak kedvekbe lenni, és *gratia*jokat kegyelmeket érdemleni, ö magában nem bün, mivel azt az Isten az ö kiváltképpen való kegyelmességének jelenti, midön Iosephnek,² Hesthernek,³ Danielnek⁴ és egéb ö szerelmes fiainak, ez jó téteményét mutattya, hogy az ö Vrok előtt kegyelmet találtak. Es midön Isten efféle eszközt mutat, hogy mi igaz való jószág által, tisztesség, hivség, és Istenesség által, kedvességet, szeretetet, kegyelmet szerezhetünk magunknak az Istennél, Feiedelmeknél és nagy Vraknál és mindeneknél, nem kel azt elmulatnunk,⁵ megvetnünk: hanem mint Istennek adományát örömet vegyük, és Istennek érötte hálákat adgyunk, és azon-is igyekezzünk, hogyha Isten szerint, tisztességgel és jó lelki esmérettel lehet, az Istennek kegyelmében, és minden embereknek kedvekben és barátságokban lehessünk, és a menyiben mi raytunk áll, minden emberekkel békességben éllyünk.

Rom. 12. v. 16.

De bün az, midön ember az nagy Vraknak kedvekben, kegyelmekben helyezteti szüvének bizodalját, hiedelmét, és magát emberre bizza, és nem az VR Istenre. Ellene vagyon ez az első parancsolatnak, és igazán bálványozás-is. Vehettyük azért kedveket az embereknek-is, de szívünket, az mellyel, az Isten egyedül akar birni, azokra ne figgeszszük.* [298:]

Ez-is ide járul, hogy sokan az nagy Vrak kedvét nem igaz jószág által, hivség és tökéletes tisztesség által, hanem az jószágnak színe alatt, tettettet hivség által, hizelkedés, vádoskodás, és árulkodás által és egyéb vétkek által halászszzák és keresik az *gratiat*. Mivel è gonosz *accidentiak*^f járulnak

e Órszó: Ez-is

f véletlen körülmények

hozzá, és ez világ ilyen módon vadászszja keresi az Vrak *gratia*ját, haragra indittya az Istent, és azt az mi ő magában jó, gonoszsza változtattya, bün[n]jé és gonossággá teszi, megveszti és rontya az jót, és az gonoszra csügged,^g és semmi bódog élete és igaz öröme nem lehet belöle. Arra kell azért minékünk igyekeznünk, hogy minden hizelkedés s-hamiskodásnélkül nyerhessünk kedvet és jó akaratott mindenektöl: erönk szerint örömost szolgállyunk minden embereknek, de azonba arra ne bizzuk magunkat, hanem kiváltképpen azt keressük, hogy az Istent szemeink előtt visellyük, magunkat egyedül csak ő reá bizzuk, csak az ő kegyelmességével, jóvöltával vigasztallyuk magunkat, és mi terhünket ő reá vessük, és az ő gondviselésére hadgyuk magunkat. Es ő néki aiánlyuk az mi utainkat, és jól mindent megcselekeszik ő, és jól vezérli az mi járásinkat, és gondunkat viseli, és a meg igazultakat nem hadgya mind örökké az nyughatatlan habozásban.

Psal. 55.

Psal. 37.7

I A C O B. Gen. 32.
v. 20.

Ennek igen szép példáiát láttyuk az Iácob Patriárkában; ez el mégyen Lábántól az ő hazáiában, maga tudta azt hogy ő igen megharagitotta az ő bátyját Esaút, kívánnya annak engedelmeségét, aiándékot küld néki mindenekből valamivel Isten ötett szerette; és mond: Meg engesztalem ötet az elöl küldött aiándékkal, osztán ugy látom meg ötet, talám hozzá vészen engemet. Ez eszközzel él jól-^g[299:]lehet, de nem hadgya csak abban, hanem főb bizodalmát, remenségét, az Istenbe veti, helyhezteti; ahhoz nyuytya imádságát:^g O én atyámnak Abrahámnak Istene! és az én atyámnak Isaknak Istene, Vram ki énnékem azt mondád; Eredgy haza az te földedbe, az te rokonságid közzé, és jól tészek te veled. kisseb vagyok minden te jó téteményidnél, és igasságodnál, mellyet cselekedtél az te szolgálóddal. Mert egy páltzával mentem által ez Iordán vizén, mostan pedig hét seregem vagyon, Szabadics meg engemet, az én bátyámnak kezéből, az Esaunak kezéből, mert félek ő töle, etc.

Iacob imádsága.

g Őrszó: lehet,

Es noha ez elfordult világ mostan effélét meg-
 utál, hogyha ki az hizelkedést szüből gyüli, és
 néki igaz jósággal akar szölgálni: söt haragszik
 az illyenre. Szereti pedig ellenben azokat, az kik
 ö néki száia izént beszélnek, az mint amaz örömost
 halgattya, és egyéb embereket igen bé tudnak
 szózni, és tisztességes ártatlan embereket rutul
 megszoktak gyalázni. De az tökéletes szivü em-
 bernek nem kel ezen megindulni, hanem az el
 kezdett Istenességben eléb kell menni; és mindenek-
 nek szölgálni, az Istentöl néki adott aiándékokkal:
 De mindazáltal csak egy emberbe sem kell biza-
 kodni; hanem egyedül csak az Vr Istenben kell
 kinek kinek remenségét, bizodalját, helyhöztenni,
 mint előb-is mondók: Es ugy hozza ki az Isten az
 ö igasságát, mint az világot, és az ö itéletit mint az
 délt. Mert az Vr szereti az itiletet, és el nem hadgya
 az ö szenteit: de örökké megöriztetnek; az hitet-
 leneknek maradékok kivágattatnak. Szereti az Vr
 az igazakat; erőssége ö azoknak nyomoruságok-
 ban. Es ö vélek vagyon az Vr, és megsza-^h[300:]
 badittya öket. megmenti öket az Istentelenektöl,
 és meg segíti öket; mert ö benne biznak.

Psal. 37. v. 6. v. 38. 39.*

Másodsor továbbá azért sem lehet az Vrak
 kedve, kegyelme, igaz jó, nem-is hozhat igaz
 bódogságot, mivel az embernek szabadságát el-
 vészi és elfosztja, és azt mayd mint egy rabiává
 szölgáiává teszi annak, az kinek kedvét, kegyelmét
 oly nagy kívánsággal keresi. Az mely szabadság,
 megbecsülhetetlen nemes és drága kincs; sem
 arannyal se[m] semmi jóval fel nem válthatni,
 bódog és nyugodalmas életet-is szerezt. Az hol
 pedig semmi szabadság nincs, nincsen ott semmi
 nyugodalmas bódog élet-is. Es az ki másnak szölgá-
 jáa, elvesztette az, az ö drága nemes kincsét az
 ö szabadságát ez földön.

2.

Az ki azért nagy serénységgel és igyekezettel
 keresi hizelkedése által az nagy Vraknak kedvét,
 kegyelmét, oda vesztette minden szabadságát, és
 annak rabiává lett az kinek kedvét kereste: Annak
 kedvére kell ö néki szölni vagy halgatni, menni,

h Őrszó: badittya

jöni, és állani, minden életét, dólját nem az ön maga akarattya szerint, hanem amannak kedvére és akarattyára. Nem azt kell néki szóllani és cselekedni az mit ő akarna, hanem az mit más akar és kedvel, még maga akarattya ellen-is. Az mely merő nyomoruság, és az igaz tökéletes szívü embernek felötte nehéz szolgálát. Mind azért az-is igaz, hogy ez emberek, noha ily kemény szolgálatra köteleztettek, még-is úgy megvakítottak, hogy ez ő szolgálai rabi szolgálattyaikat nem értik, nem tudják, hanem azt alittják hogy ők igen jó szerencsések, és bódog életet élnek.

Ez-is meg esik nagy gyakorta, hogy ez ilyen embe-[301:]rek, az kik oly nagy szorgalmas serénységgel, hízkeléssel, térdepeléssel, hayladozásal nagy Vraknak kedvekbe, kegyelmekbe szinlik magokat, elvélté avagy soha nincsenek oly jó szüvel, az mint külsöképpen mutattják magokat. Az ilyen hízkelők, az kik annyi térdet feiet haytnak, nagy szerelmessen, tiszteletessen mutattják magokat, gyakorta magok hasznát, nem az Vrokét keresik: Többire mind latorsággal tellyes szégyentelen hízkelők, igazán *Eceboliusok*,^j és *Vertumnusok*,¹⁰ vagó oly álhatatlan szón annyai, kik arra fordittják mentéieket az honnan az jó szerencse fúy. Mig Vroknak szerencsés állapottyok, nagy kedvessen beszélnek, hízvéget tettetnek: De ha az szerencse változik, és Vroknak szorulása esik, nem állják meg helyeket; söt többire azok első, kik töle elszakadnak.

SEMEI.

Ennek példáját láttyuk *Semeiben* az David udvaránál. Miglen az Királynak jól vólt dólga, senki nem vólt az udvarba urához hízvégesb: senki nem vólt készeb szolgálatu, senki nem vólt nagyob *gratiaban*, kegyelemben. Midön pedig az Szerencse az Királytul valamiglen elfordulna, *Semei-is* elfordul tölle. Es senki nem vólt osztán az Királynak nálánál ártalmasb, es szörnyüségesb ellensége, és ha lehetett vólna töle csak egy kanál vízbe-is elvesztette vólna. Az mit azért régen titkon

sum. 16. v.

i Órszó: rek, az
j Discursus: Ecebolus

viselt álnok udvari szívében, kiüt immár belőle, midőn az Király az ő gonosz fiátul Absolontul kiüzetik országából: és azt reméli hogy Absolon Királykodásában fellyeb hágion alafáia:¹¹ Igy szidalmazza azért Davidot: Eredgy, eredgy te vérszopó és Istentelen ember, vissza adgya mostan te néked az VR az Saulnak minden háza népének véré, az ki helyében te Király-^k[302:] kodol. Többek-is voltak efféle jólsütek az David udvarában az kiktől jobbat várt volna: az kik nem külömben, mint hivséges tanácsosok mutatták magokat. Mostan azért hogy az veszedelem reá rohant, láttya és vészi eszébe mely hivséges tanácsosi vóltanak légyen Achitofel¹² és egyebek. Es mely hitlenek vóltak hozzá Doëg,¹³ Siba,¹⁴ Ioab,¹⁵ Amasa,¹⁶ nagy bánatos sérelmével oléggé vötte eszébe. Láttyuk azért hogy még az szent Király udvara sem vólt efféle embertelen embereknélkül.

II.

Urak kedve nem ád tellyes örömet.

Mint lehetne valakinek tellyes öröme az nagy Vrak kedvéből, kegyelméből, holott az ő *gratia*-jokat, kedveket, annyi munkával, szorgalmatossággal, veszedelemben forgással kell keresni, megszerzeni; és midőn megnyerettek nem kevesebb szorgalmas gondal, fáradsággal kell megtartani és őrizni. Ha mi rendel elő akarnók számlálni, mind miket cselekedgyenek az nyavalyás emberek, hogy nagy Vrak kedvét nyerhessék: és hogy magokat az miatt nem csak testeknek, életeknek, tisztességeknek és jószágoknak veszedelmére adgyák; hanem még lelkeknek idvösségét, bódogságát-is szerencsére s-veszedelemre vetik, nyughatatlan gonosz lelki esméretekkel, nagy bűnökkel hazudozással, rágalmazással, árulással, csudálatos fortélyokkal, *practicakkal*, mesterséggel; mind ezeket, mondom, hogy ha rendel, s-

^k Őrszó: kodol.

példákkal elő akarnáiuuk számlálni és szem eleibe mutatni arra felötte sok idő kívántatnék.^a [303:]

Thurinus Vetronius.

De csak imez egy Példáia-is *Thurinus Vetronius*nak, *Alexander Severus* udvarában, eléggé megmutattya, à melyről oda fel emlekezetet tettünk. Az ki az embereket kék füstel, csalfa, csalárd beszéddel játszottatta meg, söt ugyan az Császárt ö magát-is. Annakokáért füstel ölette meg-is. Efféle *Thurinus*ok mostan-is elegen vadnak az nagy Vrak és Feiedelmek udvariban.

Ier. 9. v. 4, 5, 6, 9.¹⁷

Az ilyenekről panaszolkodik az Mindenható Isten az Profétánál; Az ö hamis nyelvek merö halálos nyilak: Az ö száiokkal barátságossan szólnak az ö felebarátikkal, de szívökben incselkednek¹⁸ azok ellen. Egy atyafi meg csallya az másikat, és embernek baráttya elárullya az ö baráttját. embernek felebaráttya megcsallya az ö felebaráttját. és nem szólnak csak egy igaz szöt-is. Azon igyekeznek mint csalhassa meg eggyik az másikat, és azt saynállják, hogy gonoszszaabbul nem cselekedhetnek. Avagy mind ezekért nem látogatomé meg öket? azt mondgya az Vr: vallyon nem állé boszszut az lelkem ez ilyen nemzet-ségen az minémü ez?

Psal. 5. v. 5.

Ihon ez mondásban mely világosson, s-tulaydon színéről megiratik és kimutattatik ez mostani világ, és az udvari élet, de az büntetése-is melléie vettetik. Az mint Sz[ent] David-is mondgya: Nem oly Isten vagy te, ki gyönyörködgyél az Istentelenségben; nem lakik te nálad az gonosz, nem álhatnak meg az te szemeid előtt az kevélyek, gyüölöd mind az gonosz cselekedöket. Elveszted az kik hazugságot szólnak: az vérszopó és álnokságnak emberit gyüölöli az Vr.

Psal. 64. v. 4, 5, 6, 7.

Másutt-is előnkbe iria ez udvari trágárokat,¹⁹ és mond:^b [304:] Megélesitik mint az szablyát az ö nyelveket. kik az ö mérges szavokkal lövöldöznek mint az nyilakkal. hogy titkon lövöldözzék az ártatlant nagy hirtelenséggel; nagy hirtelenséggel lövöldözik azt, és nem félnek. Megerössítették

^a Órszó: De csak

^b Órszó: Megéle-

magokat az gonoszban, szóllanak arról hogy tört
vessenek; és azt mondgyák: kicsoda láttya őket?
Tudakoznak nagy álnokságokat, megemésztenek
azokkal, az mellyeket nagy álnoksággal találta-
nak, oly mélységes és titkos az ő szübéli *practi-*
cája, álnoksága. De utánna teszi az büntetést-is
v[ersus] 8. 9. 10. De meglövi az Vr őket az ő nyilá-
val, és nagy hirtelenséggel megostoroztatnak, és
az ő magok nyelvekkel megütköznek ő magokba,
és megrettennek az kik láttyák. Es megláttyák
minden emberek, és beszélik az Vrnak dólógát,
és az ő cselekedetét megértik. Másut-is hasonló-
képpen panaszozkodik: Az vaynál sikosb az ő
aiakok, és beszédek, de hadakozó háboruság va-
gyon szüvökben; Az ő szavok simáb az faolaynál,
de azonban mezeitelen fegyverek. Ez igékből
énekli *Buchananus*.²⁰

Psal.

Lacteus blando fluit ore rivus:
Bella cor spirat fera, svavio[r]q[ue]
Balsamo sermo, secat instar ensis
Vulnere coeco.^c

De rayta lész büntetése, *v[ersus]* 24. Te azért
Isten az verembé tasztod őket, mert az vérszopók
és álnokok az ő életeknek felét sem élük meg.
Mond az bölcs Syrách-is: Az fondorlókat és két
nyelvöket gyüöllyétek, mert sok békességben lé-
vöket elvesztetnek. Az két nyelvü sokakat meg-
háborított, és elszélesztette azokat egy országból
másba.

Oap. 29. v. 15. 16.

Hogyha az Sidósági Királynak *Herodesnek*²¹
Vdvarát *Iosephus*ból megnézzük valósággal meg-
tapasztaljuk mely^d [305:] igazán szólt légyen
sz[ent] David és az bölcs Syrach. Mert midön
Antipater, az *Herodes* ravasz és álnok fia látná,
hogy az ő attya igen gyanakodó vólna, és szünte-

Herodes Vidvara.

^c Tejpatak folyik nyájas ajakán: ádá az háborút lehel szíve,
és balzsamnál simább beszéde. Titkon kardként meg-
sebesít.

^d Őrszó: igazán

len félelemben élne, hogy az országból ki ne üzettenék, mellyet ő törvéntelenül, kegyetlenséggel, vérontással vont vólt magához. (az mint arról oda aláb, midön az főb jót az Királyságban, ország-lásban fogiuk keresgélni bővségesen szállunk): Es pedig szinte ő maga vólna, az ki az annyával azon okoskodnék, mint üzhetné el az attyát, és az Királykodáshoz juthatna. De semmiképpen nem jelenti, hanem inkább az attyához adgya magát, véle tartya, és megszóllya, az attyánál, bévádollya mind az két ártatlan attyafiát; és azt költi reaiók hogy az Királyi koronára vágjódnának, és addig szaporittya vádolását, árultatását, rágalmazását, hogy mind két attyafiait *Alexandert* és *Aristobulust* az annyokkal Mariamnesvel együt megöletteti az gyanakodó attyával. Es így *Antipater* nem nyeri azt meg az mit keres, és nem csak nyughatatlan életet szerez magának, hanem az attyával s-attyafiaival azt cselekeszi hogy soha Királyi országoknak ne örülhetnének. Nem csak magának szerez veszélt, hanem ártatlan attyafiait veszelelemre taszittya, és az attyának szüvét nagy fáydalomba, sérelembé eyti, és az önnön ártatlan attyafiaival együt sokakat megfoszt életektől.

M E D I U S.

Menyi zenébenát,^e háborut támaszt az szégyenes-hizelkedő *Medius*²² az Nagy *Alexander* udvarában? Beadgya és megrágalmazza az udvarnál az legtisztességésb és hivségésb Tanácsosokat. *Alexandert* nagy bódogtalan gyanakodásra indittya, mint ha azok ő néki halálára in-f[306:]cselkednének. Mely miatt az egész udvari igazgatás, az mely annakelőtte szép ékessen és bölcsen vólt rendelve, és jeles bölcs és tudós emberekkel bővelkednék, oly igen megzavaritatik és felforgattatik, hogy az legbecsületésb, tekintetésb bölcs *Vrak*, *Callisthenes*, *Parmenio*, *Philotas*²³ etc. szörnyen megölettetnek. Ez az *Medius* az udvari cselédet egy más között rágalmazásra szokta tanítani, és az megszólásra, gyalázásra imezt mondogalván szokta gerieszteni és izgatni; *Calumniare*

e Discursus: zanabonát

f Órszó: cselked-

audacter, semper aliquid haeret.^g Keményen és bátran rágalmaz mindent, hanem igaz-is, és ártatlansága kinyilatkozik-is, ugyan mind egy; mint ha valakit megsebesitenél, ha meggyógyítatik-is ugyan megmarad az seb hely. Vgyan marad az nagy Vrak szívébe valami kis szálkáia az gyanuságnak, az ártatlan emberekhez, és hiv szolgákhoz.

Ióllehet vóltanak jeles nagy kegyes Feiedelmek-is, és oly Vrak, kik ez illyen álnok rókákat, árulókat, hizelkedőket meg nem halgattanak, Vdvarokban sem szenyvedték, mint *Augustus, Constantinus, Theodosius*, és sokan egyebek.

Kiváltképpen az Magyar országi Mátyás Királyról említi az historia, hogy semmiképpen nem engedte hogy az ő Vdvarában valaki vádoskodnék, és egyebeket megszólna, kiváltképpen az ő Tanácsosít és egyéb feiedelmi és uri személyeket.

Es hogy egykor *Pius II.* Pápa,²⁴ az Madrusi Miklos Püspöket Magyar országba ez Királyhoz bocsátta vólna követségbe, némely dólgoznak véghöz vitelére; és az Király az Pápa tiszteletire nézve ez Pispöket örömet látná, és^h [307:] egész télen nála tartaná, és néki minden jó akarattját, jó téteményét mutatná, ez alkolmatossággal az Pispök az Feiedelmeknél és az főfő Vraknál az Vdvarban, esméretségben és barátságba színli és avattya magát: hogy azért immái azoknál barátságos vólna, az Királynak-is titkos barátságába akar jutni, és jót akar töle érdemleni: Kezdi azért az országnak némely fő renden valóit az Királynál vádolni, megszólni, mintha nem jó szivel és hivséggel vólnának ő Felsőséghez, és álnok csalárdságot és árulataást forralnának. Az Király előlátóan és eszessen cselekedik, az Püspök pusztaszavára nem akar mindgyárt *inquisitio!*ⁱ indítani az Vrak felöl, nem-is hiszen néki: Mindazáltal hog egyszer az Püspöket, és annak az Vrak ellen, naponkint uytott vádolását megpróbálná, megvisgálná, és hogy annélkül-is nagy nevezetes gyü-

MATTHIAS.

^g Bátran rágalmaz, valami mindig odatapad.

^h Órszó: egész

ⁱ vizsgálatot, nyomozást

lések rendeltetett volna az Feiedelmeknek és Vraknak az udvarnál; Kérdését kezdi az Király véletlenül az Püspöktől; Becsületes Vr Pispök, sokszor sokat mondottál énnékem valami árultatás forralásról én ellenem és ez ország ellen, az mellyet kiváltképpen való feiedelmek és Vrak kezdettek volna. Ithon azért mostan az fő fő rendek egybe gyüjtettnek, jelents meg azért az ön jelen létekbekben, mellyek legyenek azok, az kik afféle árultatást forgatnak elméiekbekben az melyről szólt kegyelmed, hogy azokra kegyelmed ráiok bizonyítsa. Az Püspök megnémul, elszégyenül, és bocsánatot kér. Mond azért az Király: Ha az Pápát nem nézném, megmutatnám azt, hogy semmi követhöz nem illik az, hogy Feiedelmek és Vrak udvarában, kiváltképpen idegen országban, háborgást, villongást, és visszavonyást inditson, tisztességes^j [308:] embereket és fő Vrakat testeknek, életeknek veszedelmébe hozzon. Annakokáért valóban hagyom és parancsolom néked, hogy két napok alatt innen elmeny, mert nyilván oly példát tészek raytad, hogy az egész világ megértse, hog az Magyar országi Matyas Király tellyes szüből gyüjllyön efféle mesterséget, vádoskodást, és hizelkedésből való rágalmazást.²⁵

AUGUSTUS.

Ezen dicséreti vólt az Romai *Augustus* Császárnak-is, az ki az hizelkedő vádoskodást, mint az dögöt ugy gyüjlölte, utálta; az mint felöle *Svetonius* bizonyította.²⁶

SIGISMUNDUS.

Szokta Sigmond Császár-is²⁷ mondani: *Odi veluti pestem adultores*, mint az mérges merigy dögöt ugy gyüjlölöm az hizelkedöket.

Az Neápolyi dicséretes *Alfonsus* Király, ez földön semmit inkább nem gyüjlött, nem szenyvedhetett, mint az hizelkedöket, hamiskodván vádolókat, rágalmazókat az udvarban,^k és azokat *pestem Principum*, Feiedelmek és Vrak dögleletinek nevezte.²⁸

*Titus*²⁹ és *Vespasianus*, az hizelkedő vádosokat, beadókat embert megszöllókat veszszővel verettette.

j Orszó: embere-

k Discursus: udvardan

Midőn egykor Sigmond Császárt egy felötte igen hizelkedvén szemben dicsérné, és Istenekhez hasonlitaná, oly igen el haragszik reá, hogy sokaknak jelen létében artzul csapia, és hogy ez mondaná: *Cur me caedis Imperator?* Miért üt engem Császári Felséged. Felel az Császár: *Cur me mordes adulator?* Miért marsz engemet te hizelkedő. Nem különben tartotta annak szemtelen hizelkedését, az ortzátlan ebnek mardosásánál.

De mire hoznánk sok pogány példákat erről bé, min-[309:]deneknél jelesb és drágáb példa az szent David: az ki semmi hizelkedőket és rágalmazókat nem akart az ő udvarában szenyvedni; az mint az ő udvari *psalmus*aban ő maga bizonyítja: Az gonosz szívű ember távól léssen én tölem, az gonoszokat hozzám sem bocsátom. Az ő felebaráttjoknak titkon való rágalmazóit, elvesztem. Hamis emberek nem tartok én az én házamnál, az hazugokat elüzöm én tölem.

Es hogy az mi *propositumunkra*, tzélunkra, (az honnan valamennyire eltértünk vala) ismég vissza tériünk; im láttyuk azt szemekkel, hogy az embereknek fiai, az nagy Vrak kedvének kegyelmének keresésében, megszerzésében nem csak nagy munkával fáradoznak, és testeket életeket vetik veszedelemre; hanem még lelkeiknek örök idvőségét, bódogságát-is próbára és szerencsére vetik az Vrak kedvéért és kegyelméért. és az megemért és megvallott igasságot avagy mindenestől fogva meg tagadgyák avagy *dissimulallják* és eltitkollják. és mindenféle *Religio*hoz ugy tudgyák magokat *accommodalni* és szabni; hogy az *Latinusok*nál, jó *Latinusok*, az Magyaroknál jó Magyar hütön valók legyenek.³¹ Sőt az mit az Vra hiszen, azt hiszi az szolgálja-is az Vrának kedvéért: és ilyenképpen igen jó *Eceboliusok* és *Vertumnusok*.

Az *Ecebolius*ról azt iria az Egyházi *Historicus Socrates*; hogy az Császári udvarban élt légyen: és mikor Keresztyén Császárok *regnálnának*, ő-is vélek jó keresztyén vólna, és buzgó szeretőie az

Sigismundus.

Aeneas Syrius.**

DAVID.

Psal. 101. v. 4, 5, 7.

Ecebolius.
cap. 13. lib. Hist.
Eocl. 9.³⁸

1 Órszó: denek-

Religionak; de mikor ismét pogány Császárkod-
 nék, mindgyárt elhagyta az igaz hűtett, és az
 pogány bálványozáshoz alkalmaztatta magát:
 Midön^m [310:] pedig az *Iulianus* Császár³³ az Isten-
 től meg büntettetnék és megölettetnék, *Ecebolius*
 ismét keresztyénné lett: az keresztyének *Temp-
 luma* küszöbe mellé fekütt, az által menő emberek-
 kel tapodtatta magát és nagy képmutatóanⁿ azt
 kiáltatta magáról, *Calcate salem insipidum!* Ta-
 podgyátok^o az izetlen sót.

VRIAS. 2. Reg. 16.
 v. 16.

IASON. 2. Maccl.
 4. v. 7.

Az Bibliai Historiában-is meg vagyon irva,
 hogy az *Urias* fő Pap, az Istentelen *Achab* Király³⁴
 kedvére, jóvallotta s-megengedte, hogy az pogány
Religio hévitetnék az Ierusalemi *templumban*!
 és az Istentől rendeltetett Isteni szolgálát meg-
 változtatnék. Az mint az Istentelen *Iason*-is cse-
 lekedet *Antiochus* Királynak³⁵ hizelkedvén. Mind
 kettő örök gyalázatott hagyván utánna.

III.

Az Urak kedve nem allando.

MELY állandó legyen néha az Királyok, Vrak és
 Feiedelmek kedve és kegyelme nem csak az Isten
 igéie bizonyittya eléggé meg, hanem minden idő-
 ben az Példak-is megmutatták. Tekincse meg ember
 Mosest az Egyptomi udvarban,³⁶ Illyest az Achab
 Királyéban,³⁷ Esaiast az Akazéban,³⁸ Ieremiast
 az Iojakim³⁹ és Sedekias udvarában,⁴⁰ Danielt és
 az ő társait, az Assyriai, vagy Chaldeai udvarban:⁴¹
 Michat⁴² és Amost⁴³ és sokat többeket, kiknek csak
 nevéknél előszámlálására-is sok idő kívántatnék.
 Solonnak,⁴⁴ Platonak, Dionnak,⁴⁵ az Croesus és
 Dionysius Syracusanus udvarában talált *gratia*jok,
 kedvek, kegyelmek nem sokáig tartott.

Papinianus.

Midön az jeles fő *Iurista Papinianus* az *Anto-
 nius Bas*-^a[311:]*sianus*⁴⁶ Császárnak attyafián tött
 gyilkosságát, (ki az ő attyafiát Getat az biroda-

^m Őrszó: pedig

ⁿ Discursus: képmutatólan

^o Discursus: Tabodgyátok

^a Őrszó: *sianus*

lom miat, az anyya ölében az hová elötte szaladot vólt, által verte), nem akarná megmenteni és törvénnyel palástolni, de azt mondaná: *Non ta[m] facile excusari parricidium, quam perpetrari.* Az atyafiun való gyilkosságot sokkal könnyeb megcselekedni, hogy nem mint menteni. Nem csak mindgyárt oda vesztett minden *gratiat*, udvari kedvet, kegyelmet, hanem testének, életének veszedelmében esett igaz mondásáért, és sok jeles emberekkel együt meg-is öletett.

Illyen az udvarnak dólga. Nem szenyvedhetik az nağ Vrak, hogy nékiek megmondassék az igaz. Az ki azért az ő lelki esmérétit szabadságában meg akaria tartani, és az mi tisztihöz illik meg akaria cselekedni; azt nyilván elkell néki hinni s-várni, hogy az esik rayta, az mi *Prexaspesen* esett az *Cambyses* tanácsosán.⁴⁷ Mert midön ez az Királyt megintette vólna az ő mindennapi tobzódása részegeskedése felöl, hogy nem illenék olyan hatalmas *regnalohoz*, az naponkint való részegeskedés, mert ugy soha eszéssé nem lehetne; sem az birodalmat jól nem igazgathatná. Megparancsolta az Király néki, hogy az önnön fiát felhozatná, az meglévén, az Király az gyermeket elő állattya, egy kézijat fog kezébe, és mond *Prexaspesnek*: hogy megtudgyad mely igen vétkeztél hogy engemet megfeddettél, mint ha én az részegség miatt nem viselhetnék gondot az Birodalomra, lássad azért hogy én az te fiadnak az szüvét eltalálom löni; hozzá lövén azért az gyermeknek szinte az szivét talállya. Ez lön jutalma az gyermek attyának, az ő hivséges szolgálattyaért és jó intéséért.^b [312:]

Sokkal jobban cselekedet pedig az Daniai Király ne[m]ből való dicséretes Ersebeth, az Møklenburgi Néhai Vlrík Hertzegnek⁴⁸ felesége: Mert hogy egykor egynéhány udvari emberek nem örömost hallanák az keményen megfeddő praedikációkat az *templumban*: azt iriák, hogy ő felesége így felelt légyen: Tudok én egy jó fogást, az ellen, hogy az praedikátorok mi reánk ne fedgyenek:

Prexaspes.

Elisabetha Danica.

b Őrszó: Sokkal

Alázzuk meg magunkat az Isten előtt, esmériük meg bűneinket és hadgyuk el azt, az miért minket az mi lelki pásztoraink feddenek, és így többé nem feddődhetnek mi reánk. Így cselekesznek mindenkoron az értelmes dicséretes Vrak, Feiedelmek.

De többire mind különben vagyon az dolog; Mert *Invidia* aszszony, az Irégység ugy *regnal* az Vdvarokban; hogy sokan, az kik sok ideig, sokat szolgáltnak az udvarban, egyebektől könnyen bévádoltatnak, meg gyaláztatnak, hazugsággal, rágalmazással terheltetnek, olyat-is fognak reáiók, az mi még álmokban sem jöt elméiekben, kiváltképpen pedig az olyanoktól gyaláztatnak, az kik láttják hogy egyébképpen elő nem mehetnek, sem uroknak kedvét, kegyelmét jószágok által meg nem nyerhetik, de mindazáltal ök-is ugyan nagyra akarnának menni.

Igy lett dólga az drága fő vitéző Belisariusnak *Iustinianus* Császár udvarában. Ki vólt nagyob *gratiaban*? Kicsoda becsültetett nagyobra az egész Romai birodalomban az ő nálánál? *Iustinianus* Császár pénzt veretet ennek tisztességére: az mint oda fel béhoztuk. Szive szerint hivséges-is vólt az Császárhoz. Es midőn ötett Császári méltósággal kinálnák, semmiképpen nem akarta felvenni. De^d [313:] ugyan meg kellot azért néki végre érzeni tapasztalni, mit tehessen az irégység. Mert oly igen ártatlanul rágalmaztatik és adatik bé az udvarban, hog à Császár nékie ki tolyattya szeméit, és elveszi néki minden marháíát, kincset, jószágát, és oly nagy szegénységre jutattya, hogy az sz[ent] *Sophia templuma* előtt feküvén keresné kenyérét *Constancinápolban*.

DANIEL.

Illyen játékot kezdett az Irégység Daniellel-is és az ő társaival *Darius* és *Nabugodonozor* udvaránál, de az Isten ugy intézte az dólgot, hogy az önnön feiekre fordult az mit kezdettek vólt. Az kik Danielt az oroszlánok vermébe vitték vólt, önnön magok hányattattak osztán beléie.⁴⁹ Es az kik az három férfiaknak az tüzes kementzét

Tres viri.

c Discursus: golog
d Órszó: ugyan

béfütötték, feleségestől, gyermekestől ön magok égettettek meg benne.⁵⁰ Hámánnak-is azon akasztófán kellett meg halni, az mellyet Mardochéusnak csenáltatot vólt.

Hamam Esther. 7.

Ezent egy időben magán próbálta és érzette az Holsatiai dicséretes Henrik Feiedelem, az Angliai *Eduardus III.* Királynak⁵¹ udvarában; az ki ez Holsatiai Hertzeget igen kedvellette, az ő jószágíért: és vitézi bátorságáért és jó erkölcséért; Annakokáért az egyéb Angliai Feiedelmeknél, Vraknál fellyeb-is tartotta. Az mellyet keményen boszszulottak, s-bántak amazok; azon igyekeznek azért hogy életét elveszessék: és az Királynak távol létében elhitetik az Királyné aszszonnyal, hogy ez az Német az ki Feiedelemnek tettetü magát, igazán nem Feiedelmi nemből, sem valami nagy nemes renden való vólna, és még-is ő Felségétől az Királytól náloknál fellyeb emeltetnék és tiszteltetnék: és azt az orosz lány által könnyen megpróbál-f[314:]hatnák. Mert az orosz lánának természetiből ilyen tulaydonsága vagyon, hogy megtudná az Nemes vért az Nemességtelentől választani. Kedvezne az nemes nemzetnek és Feiedelmi vérnek, és semmiben annak nem ártana. Bocsáttatná ki csak ő Felsege étzakára az orosz lánat az mely az udvárban vólna, ottan eszében vehetné kiki minden az Németnek Hertzegejét. Reá beszélik az Királyné aszszont, elindul az trágárkodás:⁵² az orosz lány el bocsáttatik éjelre. Tudták pedig hogy *Henricus*nak ez vólna szokása, hogy ő jó reggel mindennél előb fel kelne, és az vár közép udvarán sétálna körül; és megnézegetné az kapukat és egyéb dólgoakat. Midön azért szokása szerént ez reggel-is ideien fel kelne, és hogy az grádicson félig fel öltözvén, és egy kard lévén hólna alatt, alá ballagna, eleiébe mégyen nagy agyarkodva az haragos szörnyü vad, és néki akar menni. Nem retten meg az *Henricus*, hanem nagy bátran ezt mondgya: *Quiesce canis ferox.*

Henricus Dux Holsatiae, fervens appellatus.⁵

e Tüzesnek nevezett Henrik, holsteini herceg.

f Órszó: hatnák.

g Discursus: trágáskodás

Feküdj le te dühös eb, mindgyárt le fekszik lábai előtt az oroszlány; hozzá nyul ő, és kézzel fogván az ketretzbe viszi, az honnan kijött vólt.

Ezt-is beszéllik továbbá effelöl az vas *Henric* felöl, hog' egykor az Angliai Vrakkal az udvarban, véletlen az oroszlán kalitkáia mellet állana; mond azért nékiek: Vagyoné közzületek igazan nemes és Feiedelmi vérböl való, az ki olyan; cselekedgye ezt utánna: Megnyittya azért az istállót, vagy oroszlány ketretzét, bé megyen és az ő maga koszoruiát feiéböl kivészi, és az szörnyü haragos oroszlánnak feiébe tészti, ismét az többihöz mégyen és mond: Ha vagyon köztetek az ki bizik az ő nemes vérehöz s-eredeti-^h[315:]höz, mennyen bé, és hozza ki az én koszorumat. De senki nem mérte azt próbálni, hanem szégyenkedvén elballagtak onnan.

Es hogy így légyen az dolog az udvarnál, arról nem szükség sok példát bé hoznunk ez világi historiákból, rakva az szent irás efféle példákkal. Mi vitte egyéb Ioábot arra, hogy az jeles fő vitéz Abnert által verné s-megölné; hanem hogy azt alitaná, hogy Abner nagyob *gratiában*, kegyelemben volna David Királynál, hogy nem mint ő.

Micsoda miatt vészett élete az Istenes jámbor Gedaliasnak, hanem az irégség miatt. Mert igen boszszullotta az Ismaél, az ki Királyi nemböl való volna, és egyebek-is az kik föbbek vólnának az udvarban, hogy Gedalias alacsonb helyböl való lévén, ő náloknál fellyeb emeltetnék, és az Nabugodonozor Királytól *Regnalová* és igazgatová választatnék, és rendeltetnék azokon, az kik az Babyloniai fogságba vitéskor, hon Iudeában meghagyattanak és maradtak; Annakokáért titkon *conspirálnak* és öszve beszélnek ellene, vendég-ségbe hiják, és vassal vendéglik, s-megölik.

Az Hamant immár megemlítettük. Mi vólt pedig oka az ő busult haragiának Mardokéus ellen? Nem vólt egyéb, hanem hogy nem akart előtte felállani, és ötött az Isten törvényje ellen nem akarta imadni, noha azt minden egyéb nemzetség meg cselekedné. *Iosephus*⁵⁴ ez Historiát bövsé-

h Őrszó: höz,

Crantzius in Saxon. lib.
9. c. 24.

IOA B.

2. Sam. 3. v. 27.

Gedalias. Ioseph. lib.
10. Ier. 41. v. 3.⁵³

H A M A N .

gessen megírván, hozzá téski; hogy ez Mardoké-
ustól való meg nem tiszteltetés, vagy meg gyalá-
zás ő néki oly keservesen esett, hogy az Mardo-
kéus halálával meg nem elégedhetnék, hanem ő
érette az egész Sidó nemzetséget¹ [316:] elakarná
törteni. Es akkoron immár Assverus⁵⁵ Királynál
mayd elvölt feledve az à hivség az mellyet Mardo-
kéus ő velle cselekedett, midön ötett testének,
életének jelen való veszedelméből megszabaditaná,
megjelentvén az árultatást az mellyet Assverus
ellen forraltak vólt.

Ezen dologról *Seneca*-is mondhatna nekünk
valami énekczt: Ez az *Nero* Császárnak *Praecep-
tora* vólt ifiuságátul fogva és nála nagy kegyelem-
ben vólt, ugy hogy *Nero* nagy jószágot-is adna
nékie: De annál sokkal többet szerzett ön maga, az
ő bölcs mesterségével, ékessen szóllásával és se-
rénységével. Végtére elfordul az *gratia*, elkél az
kegyelem: nem egyéb okért, hanem hogy ennek
gazdagsága, sok jószága, az háláadatlan *Discipu-
lus*nak és hitetlen vérszopónak igen viszketteté
és mardosná az szemeit, és ő néki igen meggaz-
dagultnak láttzot lenni. Vötte ezt eszébe *Seneca*,
és ideién eleiét-is akarta venni: annakokáért
*Neron*nak szabad akarattya szerint oda engedí
jószágát, azt vetvén elő, hogy ő immár vén ember
vólna, ennyi jószágnak ő immár gondgyát nem
viselhetné. Es végre az udvarból-is kiveszi magát.
De semmivel nem használhatott semmit, sem
életét meg nem menthette. Mindazáltal az ő hiv-
séges és szorgalmatos tanításáért még-is ez udvari
gratiat, hozzá háláadoságot nyerte, hogy meg-
engedettnek néki, mely halálnak nemével akarna
meghalni, azt választaná, mivel ugyan meg kel-
lene ölettetni. O háláadatlanság! O tudos ember
ellen, és bölcs tanító ellen dühös kegyetlenség!
O hivséges szolgálatnak udvari gonosz jutalma!
Hogy azért külömben nem lehetne, az fördöház-
ba mégyen az vén jámbor ember, és az ereket tes-
tén mind¹ [317:] meg vágattya, és így végezödött

SEN ECA.

Tacitus.⁵⁵

i Órszó: elakar-
j Órszó: meg

Clytus.

élete. *ταῦτα τελεῖ τῶν πόνων.* Ez jutalma az munkának; úgy mond *Plutarchus*, *Clytus* felől. Ez *Clytus* mentette meg életét *Alexander Magnus*-nak az *Granicus* folyóvíznél kis *Asiában*. Mert *Alexander* immár egy *Persának* akadótt volt kezébe, az ki az ő sisakiát le-is ütötte volt, és csak ölni akarta. *Clytus* fordította el az veszedelmet, az mint megemlítő. De mi lett jutalma néki ezért? *Alexander* ötöt bódult részegkorában az társaság között megölte.⁵⁷

Aratus Sicyonius.

*Aratus Sicyonius*⁵⁸ igen nagy barátja volt az *Macedoniai Királyoknak*. De azok ő néki végre lassu mérget készítettek, mely ötett mindenestől meg emésztené. Az ki osztán hogy utolsó vétét vetné ki, mond az jelen lévő barátinak; *ταῦτα εἶναι ἐπίχειρα τῆς βασιλικῆς φιλίας.* Ez hasznom benne, hogy *Királyok* voltak barátim.

Symmachus. Boëtius.

Szinte így jártanak *Symmachus*⁵⁹ és *Boëtius*-is, az *Theodoricus Veronensis*^k *Gothus Király* udvarában: méltán mon[d]hatni azért:

*Aula est, olla scatens ferventibus escis,
Saepius incautis quae nocuere labris.¹*

Az Udvar oly fazék, mely méreggel for,
Melyből gyakran halált eszik sok jámbor.⁶⁰

Ezt nagy károkkal vötték eszekbe, és megtapasztalták sokan, az kik nem akarták hinni; hanem az udvari életben magoknak merő aranyas hegyeket ígértenek és reménlettenek, de sokkal különbet találtak. és igen későn bánták meg bolondságokat; midőn az kegyelem helyett kegyetlenséget; az gazdagság helyett, szegénységet; az dicsőség helyett köldusságot; az dicséret és tisztesség helyet, szé-m[318:]gyent, csufoltatást nyertenek némely udvarokban. Noha azért mi ezt nem minden udvarokról akariuk értetni; mivel tudjuk hogy vadnak sok *Keresztyén* udvar tartások-is, az hol

k *Veronai Theodorik*

l Az udvar olyan fazék, amelyben tüzes étkek fortyognak, és gyakran ártanak az óvatlan ajkaknak.

m Órszó: gyent,

az jó rendelés, tisztaság, tisztesség és az igazság-is megtartatik; mindazonáltal ugyan láttyuk azt-is, mint folyon ez világnak állapotja. Annakokáért az vdvaroknál, és az nagy Vrak kedvekben és kegyelmekben, semmiképpen nem kerestethetik és nem találtatik à *Summum bonum*, avagy Legfőb jó, mivel az nagy Vrak kedve és kegyelme, nem bizonyos igaz, nem tellyességes, és nem állhatatos jó: hanem hamis, tellyességnélkül való, és nem allandó, az mint egyéb javai ez világnak: Es semmi igaz, tellyes, és állandó örömet, és csendesz bódog életet nem adhat: az mellyet meg kellene cselekedni, hogy ha az *Summum bonum* az nagy Vrak *gratia*jában és kegyelmében találtatnék. Annakokáért elkerüld és fusd, az mint töled lehet, ha eszed vagyon, az Vdvari életet. Ha pedig ugyan oda hivattatol, és az udvarban kell lenned, Ely szüntelen Isteni félelemben, ajánlyad Istennek az te utaidat, ne bizd magad igen az Vrak kedvére, kegyelmére, és mindenkoron megemlekezzél az bölcs Salomon mondásáról: Mikoron le üledesz enni az Vrral, szorgalmatossan reá vigyáz mi vagyon te előtted, mert kést vernél az te torkodban, ha mértékletlen lennél.

PROV. 23. v. 1.

TIZENEGGYEDIK RÉSZ.^a [319:]^b

HOGYHA AZ *SUMMUM BONUM*, AZ LEGFÖB IO, AZ KIRALYSAGBAN ES NAGY URASAGBAN TALALTASSEKE?

LAssan lassan mind fellyeb fellyeb megyünk ez világi dólgoznak és az Szerencse javainak meg-gondolattyában, és immáron szinte arra jutottunk, az mi legfelségesb ez földön; tudniillik az Király-ságokra és nagy Vraságokra; hogy ott-is keresnök az *Summum bonumot*, az Legföb jót. Mert holott ez földön semmi felségesb, dicsőségesb nincsen az Királyi országlásnál és Vraságnál: és hogy ha ugyan ez földön valamely helyben állapotban tisztben s-rendben kellyen az Legföb jót találni, tehát nyilván az nagy Vraságban és *regnáló* rendben kellene keresni és feltalálni. Mert lám mayd mind megjártuk, visgáltuk ez világnak javait; hogyha valahol az à Legföb jó igazán és minden hamisságnélkül, és fogyatkozásnélkül tellyesnek, és minden változásnélkül állandónak találtathatnék, de fel nem találtuk. Mivel ez földön semmi nincsen hamisság, fogyatkozás, és változásnélkül.

Es bizonyára midön láttyuk, hogy ez világ az Királyságért, *regnáló* uraságért oly nag dólgoakat cselekedgyék, minden erejével hatalmával vágyódgyék az uralkodásra, életét jószágát és mindenét az kinek miye è földön vagyon, mind reá költi, szerencsére veti; meglátzik innen valóságosan, hogy ez világ, ez földi Királyságot, és à *regnáló* uraságot tarcsa az ő nagy kincsének, *Summum bonumának*, Legföb javának, és magát igen bódog-ságosnak itili, hog ha szüvének ez ilyen kívánságának szerit teheti, és azt meg nyerheti.^c [320:]

^a Őrszó: *Hogy-*

^b A 319—320. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Vraságról.

^c Őrszó: Sok

Sok Királyok, Feiedelmek s-nagy Vrak, minden ö *Datumokat*, bizodalmokat, reménségeket az ö nagy erősségekben hatalmas birodalmokban, jól rendelt országokban, és az ö nagy értékekbe helyeztetik. Nabugodonozor midön az Nagy Babylon varosát néznéie, és az jeles erősséget, az mellyet abban éppített; felfuvalkodik szüvében, és az ö nagy dicsőségében, mint egy tükörben, nézdegeli magát: Ez, ugymond, az à nagy Babylon, az mellyet én éppitettem Királyi házamnak, az én nagy hatalmammal, az én dicsőségemnek tisztességére.

Nabugodonozor. Dan. 4. v. 27.

*Apries*¹ az Egyptomi Király-is, ugy el bizta magát Királyi országával, hogy ezt mondaná: Vgy megerössitettem én az én országotat, hogy még az Istenek sem vehetnék el azt én tölem !

A P R I E S.

Dionysius Siracusanus azzal szokott kérkedni, hogy az ö országát két erőss Adamas köböl² csénált lántzal kötötte meg és övedzette környül.³

Dionysius.

Bizonyára az örök Mindenható Isten, ez földön az Vraságot, az Királyokat, Feiedelmeket, oly felséges méltósággal és dicsőséggel ruházta fel, és mint Isteneket ugy tisztelte őket meg, ez földön maga képébe, az ö országának tisztviselőivé tötöte, maga helyett ugy mint helytartókká rendelte, hatalommal erőssitette. Fegyvert kötött oldalokra és Királyi páltzát adott kezekbe. És az ö maga koronáiat mint egy letévén, az ö feiekké tötöte. Innen élnek, tündöklének oly nagy tisztességben, és dicsőségben, nagy friss pompával vadnak, arannyal, ezüstel ékesitettek mindenektől nagyra becsültetnek, és mayd Istenek gyanánt tiszteltetnek; drága szép házakban, erős pompás várakban,^d [321:]^e palotákban laknak. Innen ez egész világ mind azt alittyta, hogy soha semmi bódogb és dicsőségesb élet nem lehetne, és ha ugyan kerestetnék valami *Summum bonum*, tehát tellyességgel szinte itt találatnék meg.

Peal. 82. v. 1. Sap. 6. v. 4. Prov. 8. 15. 16. 2. Chro. 36. 23.

Dan. 5. v. 18. Rom. 13. v. 1. 1. Pet. 2. v. 13.

Továbbá mayd ollyannak-is látzik, hogy minden emberekkel ugyan vélek született légyen az nagy

^d Órszó: paloták-

^e A 321—322. lapon élöfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről és Vraságról.

Vrasásra való vágyóldás, és természettől légyen haylandóságok az *Regnalásra*. Mivel az Isten az természetett ugy teremtette, hogy inkább akarion uralkodni, hogy nem más fellyeb való alatt jobbágykodni. Minekutánna Isten az embert uralkodóiuul rendelte minden állatin, vadain az földnek, az égnek minden madarain, minden halain az tengernek, és minden csuszó mászó állatokon.⁴ *Salustius*-is vötte az haylandóságot eszébe és ezt mondta: *Natura hominis avida est imperii.*^f

Az természet adta ezt az emberben,
Hogy uralkodásra vágyódgvék minden.⁵

Láttjuk ezt az kicsiny gyermekekben, mely örömet uralkodnak az hozzáiok hasonlókön; mint kívánnák raytok az birodalmat.

Alex. Mag.

Az Nagy *Alexanderről* iriák,⁶ hogy még ifiacska korában vágyódott az uralkodásra; midön az *Philosophusok*at hallaná *disputalni*, hogy nem csak egy vólna ez világ, hanem többek-is vólnának keservesen sirt rayta, hogy még csak egyyiknek sem lehetett vólna Vra.

Dionysius.

Es hogy az *Dionysius Siracusanus*nak-is kedvesb völt életénél az ő Királyi országa, mint az *Historia* bizonyittya, az mellyet *Coelius Rodiginus* feljegyzett.

lib. 22. Antiq. lect. c.
17.

Mert midön kezdetiben az ő országglasának, (mellyet^g [322:] ő nagy okos ravaszságával és igen serény szorgalmasságával vonyot vólna magára) az országnak egynihány tekintetesitől, kik ötet nem akarták esmérni,⁷ hanem ellene *conspiralt*anak, keményen megszállatott vólna, és nagy szorongásban vólna: Es az ő jó baráti és tanácsosi azt tanácsolnák, hogy az országot jó akarattýából meg adná, hogy ha életét meg akarná tartani, és az ő ellenséginek csufoltatásokra nem akarna jutni: és hogy csak ez egy eszköz vólna, az jelen lévő halálból kimenekedésre: Láttya történet szerint

f Az emberi természet a hatalomra vágyik. (Sallustius: *Iugurtha* VI. 3.)

g Őrszó: ő nagy

hogy egy ökröt vágnak le; hogy az egy ütással mindgyárt lerohan:⁸ Mond azért az ő Tanácsosinak, *Nonne deforme esset mortem adeo celerem expavescentes, tantum relinquere principatum*. Nem rút dolog volnaé, jó Vraim, az haláltul való félelem miatt ily jeles országot elhagyni, holott az halál oly hamar meglészen és hirtelenséggel elmulik.

Mivel azért mind ez világ, és kiváltképpen az fő nemes elméiüiek, az nagy Vraságra oly keményen, szorgalmassan és életeknek és jószágoknak nagy veszedelmével-is igyekezzenek és vágyódyának, minden tzillyokat arra igazittják, à bódog életet és az legfőb jót abban keresik: Lásuk meg és vizsgállyuk meg szorgalmatossan, az Vraságokat és *regnáló* birodalmokat, az minémüek ő magokban legyenek, nem ugy, az mint az köz népek szeme közé tündöklének: és valóban megértekezzük feltudakozzuk, hogy ha az gyakorta béhozott tulaydonsági az *Summum bonum*nak, az Legfőb jónak az országlásokban, Vralkodó rendben megtaláltassanaké, és ha az országló méltóságok, oly örvendetes és bódog életet adhatnaké, az minémü abban alitatik lenni.^h [323:]

I.

Hogyha az Urasagban és regnalo állapotban bizonyal igaz bódog élet, es valo öröm talaltatike?

NOha mind ez világ az Feiedelemtség felől és Vraság felől ilyen értelemben vagyon, de igen meg hibáz az ő itileti, és igen megcsalatik reménységében. Mert sokkal különbben tanit minket az szent Irás, minden ez világi Királyságokról, Vraságokról, és méltóságokról, és az mindennapi látás hallás, és próbálat-is különbbet mutat. *Esaias* azt mondgya: Minden test olyan mint az széna, és minden ő dicsősége mint az mezei

Cap. 40. v. 6.

^h Őrszó: I. *Hogy-*

i A 323—324. — 331—332. lapon élőfej; Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemstégről, Vraságról.

fünek virága. Es az bölcS Salomon Király, minek-utánna nagy szorgalmatossággal, nem csak meg-hánta vetette volna ez világnak minden dólgaít, az mellyekben minden emberek forognak, és az mit ök legdicsöségesbnek és felségesbnek tartnak: hanem az önnön maga Királyi *Maiestass*aban, Felséges dicsöségének tükörében nézte volna meg, és valóságossan megfontolta volna; azt kiáltotta: *Vanitas vanitatum et omnia vanitas*. Felötte igen nagy hiában valóság, azt mondgya az Salomon Király, felötte nagy hiában valóság, ezek mindenek hiában valóság.

Mellyel azt akarta jelenteni, hogy noha az Császárok, Feiedelmek, Királyok, Vrak, nagy dicsöséges méltóságban ülnek: nagy fényes, friss, pompás, jeles életet élnek; ha pedig ember életeket minden részeiben vóltaképpen megtekintéli, szemléli, ugyan csak merö hiában valóság minden ö dólgok. Hogy ha szinte valaki mind ez egész vi-^l324:jlágot magáévá tötte volna, maga alá hóldoltatta volna-is; és ez egész világon sokkal fellyeb dicsértetnék Salomonnál ö magánál; ugyan még-is megkellene végtére vallani, hogy mindenek hiában valóságok vóltanak. Ha mindent megjár, kerül fordul alá s-fel; de ugyan nincsen semmie egyebe ö nékie, mind abból az ö dicsöségéből à mely dicsösége vólt egész életében, hanem nagy munkáia, fáradsága, szorgalmatoskodása, szivének sérelmes bánattya, és hogy igazán mondta légyen Salomon, hogy *Vanitas, vanitatum, et omnia vanitas*.

IOHANNES. Rex
Aragoniae.

Az mint ennekölötte ugy mint száz negyven esztendővel, az Arragoniai Istenes vén Ianos Király,⁹ ez illyen minden *Regnalasok*nak Vrakodásoknak *vanitasát*, hiába valóságát, szántalan sok szorgalmatosságát, fáradságos munkáiat, és veszedelemben forgását, annak felötte nyavalyás-ságos életeket minden hatalmas Feiedelmeknek és Vraknak; az ö utólsó óráián nagy indulatos szávaival, és keserves könyhullatásával siratta: Mert midön kemény hideglélésben fekennek igen vén

j Örszó: lágot

korában Anno 1479. és érzéné hogy közel vólna az ő vég óráia, és immár Istenével vólna töredelmes ügye, az Vrvacsoráiával élne, az szent Írásból *Evangeliumat* és *Psalmusokat* olvasatna előtte. Arra osztán nagy mélyen el ájul, hogy minden azt alitaná, hog' elköltözött vólna, kezei lábai mind megmerevedtenek. De ismét megpihen, felnyitva szemeit, és megnézelli az környüle állókat, és nagy keserves és siralmas *gestalassal* mond: *O vanas hominum cogitationes! O miseros omnes, qui ad principatus adspirant, qui divitias, opes et nimios honores affectant!* O hiában való kába gondolati minden embe-^k[325:]reknek ez földön! O mely nyavalyásságosok azok, az kik nagy Vraságra, *regnalásra*, ez világnak javaira, gazdagságira dicsőségére vágyódnak és üznek, törnek! O mely bódog állapotban élnek az szegények! mely csendesz és nyugodalmas az ő életek, az kik ortzáioknak veritékivel eszik az ő kenyereket, és kezeiknek munkáival élnek! O nékem nyavalyás embernek micsoda vólt életem? Mit használt nékem nyavalyásnak az én Királyi országom, dicsőségem, és az nékem egész életemben mutatott tisztelet és becsület? Micsodám vólt egyebem azokból, hanem szüntelen való nagy fáradságos munkám, testemnek lelkemnek veszedelemben való forgása, és az én *Regnalásom*nak hosszu idejében, kevés jó óráim és napim vóltanak. Iay nékem nyavalyás és bódogtalan embernek, hogy még csak most illyen későre esmérem meg ez világnak csalárdságát és hiába valóságát; és sokkal jobb életet éltem vólna, hogy ha nem Király, hanem csak köz paraszt ember lettem vólna. Ezeknekutánna felemeli szemeit, és az Vr Iesust nagy buzgósággal és sürü könyhullatással hija segítségül, Oh szentséges Vr Iesus, én hivséges megváltóm, kegyelmezz meg és kedvezz énnékem nyavalyás méltatlan szolgádnak! Könyörüly raytam oh én kegyelmes Vram Iesu, és fordicsd el szemeidet az én büneim elől; Nem az én érdememért, Vram: hanem az te mond-

Iohan. Mar. lib. 18.
 Rer. Hispa.

k Őrszó: reknek

ALFONSUS.

hatatlan jó vóltodért, és véghetetlen irgalmasságodért, és az te Keresztfán való keserves halálodért, az mellyel te, minket szegény embereket az örök haláltól megmentettél és megváltottál: midőn ez ő imádságát nagy buzgósággal alig mondaná ki, elköltözött. Az mint ezen Istenes Királynak dicséretes^l [326:] öcse-is, az Neápolyi *Alfonsus* Király, (Ki az ő Istenességéért, bölcseségeért, jóvóltáért, vitézlő bátorságáért soha eléggé nem dicsértethetik) szintén ezen módon, à *Regnalások*-nak és minden ez világi dicsőségeknek ilyen elmulandó hiában valóságán, siralmas szókkal panaszkodván kegyessen múlt ki ez világból.

PHILIPPUS
BONUS.

Es mely hamis és semmire kellő légyen ez világnak és *Regnalások*nak öröme és dicsősége, arról az Isten félt dicséretes Belgiumi Hertzeg *Philippus*,¹⁰ vezeték nevén *Bonus*, nagy gyakorta asztalánál sokat szóllot az ő Tanácsosival. Ennek egykor kedve érkezik arra, hogy vacsora után az udvarból egy piatz helyre az ő tanácsosival alá ballagjon, találtatik ott az piatzon fekenni egy igen megrészegült ittas ember, hogy semmi érzékenysége, esze elméie helyén nem volna, Ez emberen ő az ő idő szerint való dólgoznak és kiváltképpen az Királyok és Fejedelmek életinek hiában valóságát meg akaria próbálni, és tapasztalni. Megparancsollya hogy menten fel vegyék, és vigyék fel az várba, egy szép palotába, szép tisztán levetkeztessék, és egy igen szép fejedelmi ágyba fektessék^m le, mind reggelig miglen ki aluszszá itasságát. Egynihány udvari Vrfiak, és nemes gyermekek választatnak arra, kik azt szép frissen felöltöztessék, ő néki nem különben mint ha önnön maga volna az fejedelem, hiven szolgáltanyanak és udvarollyanak, és semmit egyebet se jelentenének, hanem hogy ő fejedelmek és Vrok volna. El bé viszik az *templumban*, onnan meg haza az asztalhoz: ott nagy gazdagon tálnakⁿ, ételeket fognak: Etel után nyáiaszkodnak,

l Őrszó: öcse-is

m Discursus: fekessék

n Discursus: tálnak

tréfálódnak, mulató kertbe sétálnak, miglen az vacsora ismét elkészül.^o [327:] Ez ember nem tudja mint jutott ő ez dicsőségre: és mivel hogy tetzik az állapot, nem sokat kérdeződik, gondoskodik, jóvá hágy mindeneiket, kíváná-is hogy ez ilyen élet soká tartana; úgy is alkalmaztatya magát az dologhoz, mint ha mind úgy kellene lenni. Az vacsora után az vigság tévők, musikák rendeltetnek elő, szökés tántzolás kezdetik; és ez ismét oly igen megrészegitetik, hog az ő szokása szerint mint az disznó eldöl, leheveredik. Ottan amaz előbbi palotába vitetik, levetköztetik az feiedelmi ruhából, az ő régi tzondoráiában öltöztetik, és ismét azon helyre vitetik ki az piatzra, az holott felvétetett vólt. Ott fekszik mind addig miglen reggel felszerken: Néz kétfelé, tekintél tétova, és veszi eszébe hol légyen, gondolkodik az előbbi dicsőségéről, és nem tudja ha álmában vólté, avagy ugyan valóban úgy lett légyen dólga. De ugyan azon helyen láttya lenni magát, az holott estve, hogy tovább nem mehetne, lefekütt vólt, és elsöben jó kedves fekvése-is vólt midön köágyipraepostá lett vólna. Végre ugyan arra hadgya hogy álom vólt légyen, álm gyanánt-is beszélli az embereknek. Midön ezt az Feiedelem megérti, mond az övéinek: Elő Isten; im csak ez emberen-is mint egy eleven tükörben úgy láttyuk; hogy minden világi dicsőség, és minden Királyoknak, Feiedelmeknek életek, nem egyéb, hanem csak hiában való álm, és árnyék.

Ez historiát egykor David *Chytraeus* beszéllette elő az ő *Chronicumában*, az *Ludovicus Vives*¹¹ *epistolaiból*; és ily szép igékkal végezi historiáiát: *Quid interest inter diem illius, et nostros aliquot annos? nihil penitus, nisi quod haec est* [328:] *paulo diuturnius somnium, ac si quis unam duntaxat horam, alter vero decem somniasset.* Micsoda külömbség vagy azért ez embernek egy napia, egy napon feiedelmi élete között, és az mi egész életünk között? Tellyességgel semmi; csak hogy

^o Órszó: Ez em-

^p Órszó: paulo

az mi életünk valami kevéssé hosszab álom az övénel: mint ha valaki csak egy óráig, más pedig tiz óráig álmodozna. Es ki taníthatna minket nyilvánban meg az Királyoknak, Fejedelmeknek állapattyokról, dicsőségekről, hogy nem mint ön magok az Fejedelmek és az nagy Vrak?

Annakokáért *Damocles*, egy hizelkedő az ifiab *Dionysius Syracusanus* udvarában, midön az *Dionysius* kedvére naponkint dicséerné az Királyok dicsőséges életét, és *Dionysius* az ő *maiestas*ában és dicsőségében bóldognak mondaná: Kérdi egykor tőle *Dionysius*, hogy ha akarnáé azt megpróbálni, mely dicsőséges és jó vólna az Királyi élet? Miért nem ugymond az hizelkedő, hogy ha Isten hírelt, és tisztességgel meglehetne. Nosza, megpróbálhatod. *Dionysius* ötöt szép ékes Királyi székebe ülteti, szép aranyas menyezot alatt, drága szép asztalt vettotet eleiébe, minden készületivel, arra ételt italt, arany és ezüst edényekben, és valami kívántatik az Királyi pompára, és az Vdvari Vrfiak és nemes inasok-is oda vadnak eleiébe rendelve. Ezek *Damocles*nek szólgálnak, udvarolnak az asztal elöt nem külömben mint Királynak. Es kedves szép musikákis zengedeznek, és semmi gyönyörköttető Királyi dicsőségből nincsen semmi fogyatkozás. Tettzenék *Damocles*nek ez ilyen élet. Észik, iszik, örvendez, és az repülő madarakra hadgya az szorgalmatoskodást. Mikor immár szinte na-⁹[329:]gyob vigasságban vólna, feltekint, és veszi eszébe, hogy egy éles pallos csak egy lofarkból való ször szálon függ az ő feie felött. mindgyárt el kell és elenyészik minden öröme, vigassága, minden szempillantásban fél, retteg azon, hogy feiére esik az pallos; megváltozik az szine, nem kell az étel néki, az rósa koszoru-is néha kiesik feiéből. *Summa* szerint, nagy buban bánatban vagyon, nem-is kíván egyebet, hanem hogy engednék meg, hogy felkelhessen. Nem kívánná többé ez ilyen bódogtságot, sem az Királyi életet.

Dionysius élete.

Es bizonyára ha mi ez *Dionysius*nak életétt megnézzük az mint azt *Cicero*¹² megiria, igazán

q Órszó: gyob

nyavalyás élet volt az olyan *maiestas*ban és dicsőségben. Holott azért mindent megcselekedhetnék, és mindennel birna, de ugyan nem tohetete azért annak szerit, az mit oly nagy munkával, fáradsággal keresett. tudniillik nem nyerhette azt meg, hogy csendességes bódog élete lehessen. Annakfelotte szünetlen veszedelemben forgott, és csak egy szempillantásban sem volt bátorságos élete. Noha azért sok baráti vólnának és hiv tanácsosi, de ugyan csak egyyikre sem mérte magát bizni. Es hogy semmi barbélytól ne kellene félni, az leányit szoktatta arra, hogy az ő haiát elnyirnék, végtére még az önnön saiát leányinak sem hihetett. Az Camara körül az melyben hált mély árkott ásatott; és midön az népnek valamit akart megbeszélleni; nem ment az szokott helyre: hanem az várból, vagy valamely magass toronyból szállott nékik. Es az mi legnyavalyásságosb, még ez nyomorult életből sem mulhatott ki, mikor örömetst kívánta vólna-is. Ily nagy veszedelemmel kellett néki életét eltölteni, mivel nagy kegyetlenül jutott vólt az országhoz.^r [330:] Innen mondgya Cicero: *Huius vita ut compendio dicam, nihil tetrius, miserius, detestabilius excogitari potest.* Hogy *summaban* mondgyam, ugymond, semmi nyomoruságosb nyavalyásságosb, szörnyeb, utálatosb nem lehetett ennek életinél!

Olvastatik egy Királyról, az kit soha nem láttak nevetni; Hogy soha oly kedves, nevetséges dólgot nem fordithattak, hozhattak eleiébe, hogy valami mosolyodásra indithattak vólna. Az udvari nemessek csudálkoznak rayta, nem tudgyák mint vadnak az ő Vrokkal, és mi légyen oka ez szomoruságnak, Kérik az Király öcsét, hogy okait meg tudakozná; meg cselekeszi az ötcse. Mond néki az Király: Hónap megtudod az okát. Azonközben egy mély vermet készítet, és azt tüzzel eleven szénnel megtölteti: arra egy ő széket tétet, de Királyi szünyeggel buritattya bé, Királyi ruhába öltözteti az ötcset, Királyi süveget tészon feiébe és Királyi *sceptrumot* páltzát ád kezébe, és parancsollya hogy

Nem nevető Király.

^r Órszó: Innen

az megékesitet székbe ülljön: Asztalt készítet eleiébe, drága étkeket és italt rakat reá, arany, ezüst edényekkel együtt, mindenféle vigságtévő szerszámok-is elő állatnak. Rendel négy fegyveres legényeket-is, igen éles és hegyes kardokkal, egyet eleiébe, mást háta megé, amaz kettőt két oldala felől. Ezek reá tartják minden felől az kardok hegyét, úgy hogy egy felé sem mozdulhat, fordulhat: az feie felibe-is egy kardot köttetett selyem szálra. Midőn ez így vólna rendelve, mond az Király: Ió öcsém, örvendez immár és légy jó kedvel, egyél, igyál, csufolkodgyál és neves, hiszem Királyi dicsőségben ülsz. De annak semmi örömhöz, sem ételhez italhoz nem vólt^s [331:] semmi kedve: izzad veritékezik, az Musica zengés sem örvendeztetheti. Mert valamely felé fordulna, alól s-fellyül, minden felől halálos veszedelme vólna. az nevetés el drágult nála. Csak felkelést kívánna, Ez dicsőség, multság többé néki nem kellene. Látodé jó öcsém, (mond a Király) honnan légyen, hogy én soha nem nevetek, hanem mindenkor szomorú vagyok. Mert olyan veszedelemben, az melyben te most vagy, ülök én naponkint. Király vagyok jóllehet és nagy nevem vagyok: nagy tisztességet-is tésznek nékem az én szolgaim és mindenek: megvayon Királyi asztalom-is és egyéb minden *Regalia*,^t s-dicsőségem: de az mellettestemnek életemnek szüntelen való veszedelmében forgok. Mert régi romlékony széken ülök, mellyet ledőléstől szüntelen félték. Mivel semmi Királyi ország nem áll oly erőssen, hogy had által, támadás és árultatás által, és szántalan sok egyéb módon meg ne rontathassék; és az Királyok az ő székekből igen könnyen levettethetnek. Felöttem vayon pedig az kemény Itilő Bíró menyekben, az kinek mind testemen, lelkemen hatalma vayon. az kinek én egész életemről az mely csak egy vékony tzérna szálon függ, és egész *regnalisom*ról mihelt kívánnya szoros számot kell adnom. Alattam az pokol az ő tüzes langiával, az

s Őrszó: semmi

t királyi jövedelem

melytől iszonyodom és irtozom. Ha előmbe tekint meg gondolom sokféle veszedelmeit hátra maradt életémnek. Ha hátra nézek, tehát szomorkodom elmúlt életemen, mellyet tudatlanságban, tévelygésben és vétkekben fogyattam el. Mind két felől szomorít, és gyötör az sok szorgalmatos gond, munka, fáradság, veszedelem és háborúság, az mellyek az *Regnalas*-u[332:]ban elő fordulnak, az mellyekkel naponként gyötörődnek, az kik az *Gubernatioban*v forognak. Ithon látod okait, jó öcsém az én szomorúságomnak, és miért oly szűk én nálam az nevetés. És ilyen életek ez földön minden *regnalóknak*, akar az mely dicsőségesnek láttassék-is.

Igen jól értette ezt amaz nagy Vr-is, az mely midőn az Királyi süveg az koronával együtt néki aiánlattatnék és eleiébe tétetnék, sokáig nézi, nem örömetst venné fel, és mond: O ha tudnák sokan, menyi szorgalmatos gond, munka, fáradság és veszedelem légyen te alattad, nem venne fel téged ha az utzán az sárba találna-is.

Mivel azért ez világnak legfőbb dicsősége-is, csak 2. hiában valóság és nyomorgás: minden időbéli nagy jeles emberek, és nemes elméiüek irtoztanak ez ilyen dicsőségtől: Es az nagy Hatalmassaknak és *Regnalóknak* életeket oly igen távul és meszsze elkerülték, az mint jól tudták, hogy ez élet az *Summum bonumtól*, az igaz valóságos bódog és nyugodalmas élettől mely igen távul légyen.

Moses keményen és sokáig vonyogatta magát, és igen nem örömetst vötte fel, hogy az Izraél fiaín Hertzeg legyen az Egyptomból való kihazatásra.¹³ MOSES.

*Svetonius*¹⁴ írta *Germanicus*ról¹⁵ az *Caligula* attyáról. Midőn az *Augustus* halála után, az hadi népet kivánná és választaná Romai Császárnak *Tiberius* ellen, előszer magát sokképpen és sok beszéddel mentette, de mivel semmit nem tehetne, ki rántotta Dakosát, és ugy tett mint ha magát által akarná verni. Hogy pedig ez sem használt Germanicus.

u Órszó: ban elő
v kormányzásban

semmit, sokfélét gondolt, hogy az vitézlők elméi-
ket szelidíthetné, enyhítené, és az *Tiberius*ra
háríthatná. Es sokkal^w [333:]^x örömesben akart
magán *privatus*, és tisztelnélkül élni: hogyanem mint
magát oly nagy szorgalmatosságba, gondokba
avatni, az mellyeket véle hozna az *Regnalis* és
Birodalomi igazgatás.

Es az Saxoniai első *Henric* Hertzogról¹⁶ írja
Crantzius: hogy minekutánna ötöt az Romai
Pápa Császárrá választotta volna, és ő ez dicső-
ségtől magát vonyogatná és mentené; sok bölcs
és értelmes emberek kezeket felemelték az ég felé,
és hálákat adtanak az Istennek hogy ő nékiek
ily alázatos Vrat engedett volna.

II.

*Hogyha az nagy Regnalisokban es Urasagokban,
tellyes öröm es bodog élet talaltatike?*

AZ Királyságokban és Nagy Vraságokban is
nincsen tellyes bódogság, és tellyességes öröm
sem találtatik azokban. Minekutánna az^a nagy
munkával, gondal, fáradsággal, testi lelki vesze-
delemmel, néha nagy bünnel, kegyetlenséggel,
vérontással, hamissággal, csudálatos *practicakkal*,
mesterséggel kerestetik, találtatik és biratik,
elhagyattatik és elvesztetik.

Vgy vagyon bizonyára, hogy az Királyi Országlá-
sok, *Regnalisok* és Vraságok nagy ajándéki az
Istennek. Es semmi Feiedelemség nincs, hanem
csak Istentől: és csak ő maga, az ki az Vraságokat
transferallya, osztja és intézi, az mint oda fel az
Isteni szent Irásból megbizonyítatott. Midőn
azért nagy Vrak az Királyságokban, Tartományok-
ban és Városokban, az *Regnalisra*, igazgatásra,
szü-^b[334:]^blettetnek, avagy rend szerint való eszkö-
zök által mennek és jutnak, tehát rend szerint

^w Őrszó: örömes-

^x A 333–334. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az
Feiedelemségről és Vraságról.

^a Discursus: azok

^b Őrszó: lettetnek,

való tiszttben hivatalban^c vadnak, és Isten előtt kedves állapotban, és vig elmével járhatnak el tisztekben, és az igazgatásnak terhét jó szível viselhetik; és kériék-is az Istent, hogy őket bölcsességnek, tanácsnak, és értelemnek, (az melyeket Isten az *Regnalókkal* bővebben szokott közleni,) lelkével, és csendes békességes bódog birodalommal igazgatással áldgya meg, és mind ezeket ő szent Felségétől el-is váriák.

3. Reg. 3. v. 9. Igy könyörög Salomo[.n]

Ez ilyenek vigaztalthattyák magokat az Isteni igazgatással, annak őrizésével és őltalmazásával: hogy Isten őket sz[ent] Lelkével vezérli, hog jól és dicséretessen *regnalhassanak*, *Gubernalasok*-nak terheit megkönnyebiti, megenyhiti őket, az ő angyalinak kegyes őltalmazásával környül vészi, minden ellenséges reáiók ütéstől megörizi; és az *Regnalásra* minden áldását nyuytya, terieszti, hogy az birodalom alatt valókat ugy igazgassák, hogy előszer-is az Vr Christusnak, az ő országok, tartományok, városok, házok és szivők kapui, aytai, ablaki megnyittassanak: hogy az dicsőségnek Királlya hozzáiok bétérien; és sok gyümölcsöt hozhasson. Annakutánna hogy az fenyíték, tisztaság, tisztesség, itilet és igasság őltalomban legyenek: Idő szerint való békesség kerestessék, megszereztezzék, előb mozdittassék és megtartassék, és hogy az ő alattok valók, nyugodalmas és csendeséges életet élhessenek, minden Istoni félelemben és tisztességben, hogy az jóság és az igasság öszve találkozzanak, az igasság szeretés és az békesség egymást csókolgassák.

Ezről meg omlekezteti magát *Artaxerxes* az ő ki-bo-^d[335:]^ccsátott levéli parancsolattyában, az mely olvastatik az *Estherhöz* adatott tódalékban *cap[ut]* 13. *v[ersus]* 2. Ióllehet hatalmas Király nagyon én, és legnagyobb ez földön, mindazáltal nem akarám magamat elhinni az én hatalmamban, hanem igyekezem az kegyelmessen és szelidségesen való *regnalásra*, és az jó békességet, az kinek

c Discursus: havatalban

d Órszó: csátot

e A 335—336. és 337—338. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről, Vraságról.

mindenek örülnek, meg akarom tartani: hogy kiki mind csendességben élhessen és kereskedhessék.

Noha pedig bizonyos igaz ez; mindazonáltal minden időknek naponkint való példái bizonyították, hogy sok Királyi országok, Fejedelemségek, Vraságok, Isten ellen vétetnek el, minden törvény és igazság ellen vonyatanak és foglaltatnak el; hatalommal erőszakkal, *practicakkal*, álnok csalárdsággal: még pedig nagy munkával, gondal, fáradtsággal, és lelki testi veszedelemben való forgással.

Etheocles. Polynices.

Alig vagon régieb historia az pogányságban, mint à mely az *Etheocles*ről, és *Polynices*ről¹⁷ vagon irva, kik ketten az Thebai birodalomnak igazgatását, úgy intézték, és ilyen okokkal osztották meg egymás között, hogy egyik az másik után egy egy esztendeig *gubernálná* és igazgatná. *Etheocles*nek, az ki első esztendőben *regnalna*, oly jó izüen esik az *regnalas*, (ugy mint kevesett próbált ifiu embernek) hogy esztendő elmulva, nem akarna engedni az ötcsének; inkább akar minden törvének és igazságnak ellene cselekedni. Annakokáért imezt szokta gyakran mondani: *Si ius violandum est, regni causa violandum est, in caeteris pietatem colas*. Hogyha az törvént s-igasságot meg kellyen sérteni, bántani, az *Regnalásért* és *Vraságért*^f [336:] kell megcselekedni; egyéb dólgekban gondot tarthatz az Istenességre és igazságra. Mit nyert pedig ő ezzel? Ez fogadásnak esküvéssel ígért hiveségnek ilyen erőszakkal való hamis megszegésére nag had következik, siralmas viaskodás és szörnyü vér ontás: mely miatt mind à egész Thaebai birodalo[m] elrontatik, az régi nagy időbéli *Cadmus* nemzetsége, maradéka eltöröltetik: Hét jeles fő Görög Fejedelmek vágatnak le: Az dicséretes Thebae városa, tövéből ki hanyattatik és felforgattatik: és mind a két atyafiak elvesznek az viadalban, bayvásban, mellyre egymast hívták, és az rendelt helyen egymást által vertek. Az ő bódogtalan ányyok Iokasta aszszony, az egyik fiának testé-

Euripides in Phoenissis.¹⁸

Iocasta.

f Órszó: kell

ből kivonván az hegyes tört, az fia felött által verte magát, és nem vólt semmi vége az szörnyüses nyavalyának.

Igazán mondgya azért az bölcS Syrach: hogy az erőszakért hatalmaskodásért, hamisságért és fővénységért vitetik az ország és az Regnálás egy néptül más népre.

Cap. 10.

Es midön *Caius Iulius Caesaris*, ez *Eteocles* mondását; *Ius in armis*, az mint előb mondaték, mindenkor szájában forgatná,¹⁹ és az regnalásért az igazságot-is sértegetné, az törvényi igasság^g ellen cselekedné, ő-is minden igasság ellen, midön Romában törvény teni az Tanács házba ment vólna, huszon-harom sebet téven rayta ölte meg.²⁰ Efféle példák sokak találatnának az Írásban.

Es így az regnalásnak és Vraságnak elvételéért, megh szerzéseért nem csak az törvényi igasság vettetik el szem elől; és utáltatik meg: hanem az Isten önnön maga-is, az ki merő azon igazság, és minden természettül való törvényi igazság, az Istentől az emberek szüveiben óltatott,^h [337:] plántátlatott szeretet, mind hátra vettetik; és ha midön arra kél az dolog, hogy ember valamelly Fejedelemségre vagy Vraságra mehessen, legottan ez pokolbéli tűznek langjától felgerjesztett, Vralkodásnak szerelme, kivánsága oly buzgoságos, oly tüzes, hogy sem szülejeknek az fiak, sem az atyafiak nem kedveznek egy másnak. Elóltatik ez aránt minden házastársi szeretet, minden vérszerint való rokonság, sógorság eltemettetik, egyik megéteti, foytya, le vágja, megöli az masikat.

2.

Az atyák anyák könyen oly ördögi gyanoságban esnek az ön fiaikhoz; megfoytják megölik azokat, hogy ök annyival bátorságossábban regnalhassának.

1.
Atyak gvülösége
fiak ellen.

Herodes az Sidok Királya, midön sok fiai volnának, és szüntelen félne azon, hogy az ő fiai ötet ki ne üznék országából, az mellyet ő vérontással és

Herodes fiai.

g Discursus: törvényisgasság

h Órszó: plántál-

kegyetlenséggel vont vólt magához: többire mindenkit megölte, felmészárlotta; még az ő Királyi nemből való feleséget-is Mariamnest sem kimellette az mint oda alá bőségessen megmuttattuk.²¹ *Augustus*¹ Császár azért midőn ez ő dühösködését értette vólna, azt mondta legyen: *Malle se Herodis suem, quam filium esse*, hogy örömesben lenne disznaja Herodesnek, hogy nem mint fia.²² Mivel az Sidoktól meg tiltatott az disznó hus étel, és ugy bátorságosb lehetne az *Herodes* meg ölesétől.

Athalia. 2. Reg. 11.
v. 1.

Athalia Királyné aszszony *Iudaeában*, az *Ioram* felesége, midőn hallaná, hogy *Ioram* halála után, az ő fiat *Ochoziast* megölte vólna, el végezi magát, hogy mind megölye az Királyi nemből valók: csak azért hogy egyedül ő maga *regnalhatna*; mellyet meg-is cselekedet. Egyedül [338:] csak *Ioaz*, *Ochoziasnak* kissebik fia, *daykajával* egyetembe röytetet el, *Ioseba* által, *Ioram* Király leánya által, és titkon az templumban neveltetett fel. Es csak ez *Ioas* hia vólt, hogy az istentelen kegyetlen vén Királyné dihössége^k által *Sz[ent]* *Davidnak* egész nemzetsége el nem fogyatkozott és ki nem töröltetett.

Ez példátul nem igen különböz, az mint az *Laodice*.²³ az *Cappadociai Királyné* aszszonyról; Az melly hogy az *Vra* megholt vólna, ő maga *regnalhatna*, és osztan az önnön fiaitul az *Regnalásból* ki ne tudatnék és ki ne tétetnek; ötöt az fiai közzül méreggel ölt meg, de az hatodik akarattya ellen-is életében megtartatott. Az mely osztán, hogy az annya az népnek egy támadas indításában, mint *Athalia*, megöletett vólna, annak helyébe állott az *regnalásba*.

Cleopatra.

Az pompaskodo, tisztességhalászo kevely *Cleopatra* Királyné,²⁴ hogy egyedül ő *Vralkodhatnék*, az fiaiinak, az kik^m méltán az birodalomra vágyódtak, nagy ellensége vólt, az egyiket megfoytotta; az másiknak mérges pohárt készítet. De az csalárd-

Sabellius lib. 3.

i Discursus: Angustus

j Órszó: csak

k Discursus: döhössége

l Discursus: Vralkodhatnék. az

m Discursus: ki

ság kinyilatkozot; és az fia arra készeriti, hogy ő maga igya meg az mérges pohárt, az mellyet ő nekie készítet.

Illyen ördögi méreg ám az *Regnalásnak* kíván-sága, hogy nem csak az természettül az atyoknak szüvökben be óltot fiaikhoz való szereteteket oltya el: hanem azt az szeretetet, keserő méreggá, és megelégíthetetlen halálos ellenkedéssé változtattya.

Innen vagyon hogy az *Pontusi Mithridates* király az ő fiát, mellyet az *Cimmeriusok*, *Bosphorus* és *Colchus* tarto-ⁿ[339:]^ományi népek, magokon *regnalo* Királnak kivantak, és az attyának nem akartak többé alatta lenni, arany lántzal köttette meg, fogságba vettette, és ott foytatta meg, minden igasság elle[n], természeti és atyai szeretet és hiveség ellen. Hasonló ördögi dühösségből, az fiának két kicsiny fiait, azoknak annyát, és az sayát leányának három gyermekeit, az önnön öcscsét szörny kegyetlen gjanóságából megölette, ez dühös fene bestia és nem ember, az ki méltó hogy az kegyetlen tyrannusok példái között megemlitessék, mint az mint az *Pilatus* az *Credóban*.

Illyen nem emberhöz illendő dihösség olvastatik *Deiotarusról*²⁵ az *Galatak Királyáról*. Kinek sok fiai voltak, hogy azért ő néki azoktul nem kellett félni, és hogy az országot akadozásnélkül és megszaggatásnélkül csak egynek hagyhatná utána, az többit tulaydon kezével mind megölte. Nem külömben (ugymond *Plutarchus*) mint az kertész az szőlőben az soc fiatal szőlöveszszök közzül, az mellyek egy tövön nőttek, csak egyet hágy felnöni, az többit mind le metéli, hogy az, az egy annyival erősebb legyen.

Meg mutattya az Isten ígéje-is és az minden napi példák, és világi historiák bizonyittják, hogy ez meg elégíthetetlen *Regnalást* és *Vraságot* szomjuhozás, az fiaknak szüvökben, az ő szerelmes attyokhoz való minden természeti fiui szeretetet^p, hiveséget és bezületet kiölt és elenyést, és

Mithridates.

Sabellius lib. 3.
Enn. 6.

Dejotarus.

2.

Fiak példai atyok ellen.

n Órszó: mányi

o A 339–340. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Fejedelemségről és Vraságról.

p Discursus: fiúi szeretet

csakhogy az *regnaláshoz* juthassanak, azokra mernek támadni, az kiknek minden fiui félelemmel, tisztelettel, becsülettel, szeretettel és hiveséggel méltán tartoznának; azokon akarnak *regnalni*, uralkodni: Söt gyakran oly b6-^q[340:]dult dihösködésre vetemednek, hog az *regnalásért*, azoknak törjenek életékre, és néha azokat életektöl-is megh fosztyák, kiktöl, Isten után, életeket vöttek. Es ilyen istentelen példákat találni még az szent írásban-is, bizonyára nem az köz emberekben, hanem az legföbbségekben, söt az David Király fiaiban-is.

Absolon.

2. Sam. 13.^{9*}

Mert az *Absolon* az David fia, kire az attya haragut, az öcscsén tött gyilkosságaért,²⁶ de ismek kegyelmében vötte,²⁷ és életét mayd mint egy másodszor adta, titkon szekereket csináltat, lovaszokat szerez, szolgálkat és drabantokat fogad: az egész Izraélnek szüvét hizelkedö tettetes maga viselésével, édesbeszédével ugyan magához lopja. Csökollya az embereket, kérdezi azoknak ügyöket; hátmegül megszölyya, kissebiti az attyát. Illyeket szól: O ha én volnék biró az Országban, hogy minden ember hozzam jöne, az kinek valami dolga és törvényi ügye volna, hogy azt én felsegitenem el intéznem. Es így nem csak az birodalomra, *regnalásra* vagyódik; hanem oly hevenyében fogja az dolgot, hogy az ö vén attyát, az országnak annyi jávára szolgálk királt, és az Istennek szent Profetáját, ki üzi az országból: Még azzal sem elégeszik, söt halálára igyekezik, meg szégyenítését gyalázattyát keresi,²⁹ ágyasit meg ferteszteti fenyés nappal, az népek szeme láttára. Az kösseg-is sereggel tódul hozzája,³⁰ és nálók immár feledékenségbe ment Davidnak minden jótétemenye, hog öket meg szabadította az *Philistaeusok*nak és minden ellenségeknek kezéböl,³¹ és oly szép királyi birodalmat rendelt közöttök: minden néki adott hitökröl, esküt igéretekröl elfeletkeztenek.† [341:]^s

q Örszó: dult

r Örszó: Azon-

s A 341—342. és 343—344. lapon élöfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feidelemségröl, Vraságröl.

Azonképpen az Masik fia *Adonias* sem indul meg az nag' iszonyu büntetése[n], és az ő bátyjának Absolonnak veszedelmén és gyalázatos halálán; az országlásnak kívánsága ötöt oly igen elfoglalta, hogy minden előbleni példákat elfeelytene, az mellyeket látot, mely nagy hiveséges gondgya viselését nyuytotta mindenkor az Isten az ő attyára, Davidra, mint otalmazta ez ő hiveszolgálóját minden ellenségi ellen. Midön immár az attya meg vénhedet meg erőtelenült, feltámad ellene, *Ioabnak* és *Abiathar* fő Papnak segedelmekkel: magat koronáztattya megh, de ne[m] soká tart koronás királkodása. *Nathan Profeta* és *Betsabe* â Salomon annya arra viszik az királt, hogy Salomont választaná királnak. Mely miat *Adoniasnak* és *Ioabnak*, el kél élettek, *Abjathar*-is megfosztatik papi tisztitől.³³

Caelius Rodiginus egy igen szomoru példat számlál elő *Iustinusból*, és azt tartya hogy ehez hasonló példát sohol ne legyen.

Artaxerxes az Persiai király száz tizenöt fiakat nevelt, ezek közül csak három vólt igaz ágyból való: *Darius*, *Ariarathes*, *Ochus*. Így nevezte őket, noha másut más neveken neveztetnek. Midön pedig veszi eszébe, hogy az öregbik az *Darius* az regnalásra királságra vágyódnék, minden Persiai törvény s-zokás ellen még éltében királlyá teszi azt, hogy így ön magának és az ő házának nyugodalmat szerzene, és hogy az ő maga életét-is bátorságossá tenné. De ezen által veti magát az nagy veszedelemben. Mert *Darius* ottan hamor el felevti az ő attyának^t ily nagy jótéteményét: az ki ötöt még maga éltében, Persiában soha nem hallot szokas szerint, királlyá tette, ez dolgáért,^u [342:] az mely még hallatlanb dolog, mind birodalmát és mind életét el akarja venni. Es az min inkább csudálkozhatunk, hóg ez ő szándékát ötven öcscseinek jelentette vólna meg, és ez dolog felől azzockal együt tanácskozot, azok közzül csak egy sem találkozot, az ki ez ellen tanácsolt

Adonias. 1. Reg.
v. 5.³¹

Lib. 11. Ant. lect. c.
17.

Artaxerxes.

^t *Discursus*: atsyának
^u Órszó: az mely

vólna, avagy az mellynek nem tettzet vólna, és ellene állot vólna.

Oka ez támadásnak és rút gyilkosságnak csak ez vólt: hogy attya az Coronával egygyüt, az ő legszebbik ágyasát-is az Aspasiat néki nem adta: Kellő szép ok, ugymond az Historia, sockal gyalázatosb és rutalmasb, azon fertelmes gyilkosságnál. De az mindenható Vr Isten, az ki ez világot, és minden ez világi dolgokat, Császárokat, királyi országokat bir és igazgat, és annak adgya az kinek akarja; ezt az arúló igyekezettet az attja elle[n] nem tötte szerencsésé. Az *Conspiratio* és árultatás kinyilatkozik. *Darius* elővonyatik; Halálra ítéltetik feleségéstől gyermekestől. Annakfelötte mind azon attya fia, kik ez szörnyü és hallatlan attya elle[n] való gyilkosságra *consentiál*tak^v, és azt jóvalloták, feleségikkel, gyermekeikkel egyetembe megölettenek.

Antipater.

Azonképpen, söt sockal gyalázatosabban cselekedet *Antipater*, az Macedonia *Cassander* király³⁴ fia, ki az ő annya ellen az *regnálás*nak szégyenséges kivánságából, mind az fene bestia ugy dühöködöt, nem hogy az vétet vólna ellene, és ezt érdemlette vólna, hanem hogy *Antipater* azt gondolná, mint ha az annya à Coronát örömben az ő kissebbik fianak *Alexander*nek holot megholt vólna az attyok, inkább kivanna, hogy nem mint ő nékie: azért ölte meg az anyyát. Es semmit nem használt véle az^w [343:] aszszony hogy magát elégségessen meg mentené, ártatlanságot szem elejében adná. Annyi siralmas kérése, keserves könyhullatása^x, mellyet hullatot életének meg engedéséért, és annyi Vraknak érte való esedezése^y sem menthette meg semmiképpen az haláltól. Muttatta fiának az ő emleit az mellyel ötöt szoptata, testet méhet az mellyben hordozta, és ez világra hozta. Minden renden való nepek, szegények, gazdagok szüvökszerint szánakodtak rayta, és mindenek siránkoztak és könyves szem-

v megegyeztek

w Ország: aszszony

x Discursus: könyhullatása

y Discursus: egedezése

mel keserülték, csak az kegyetlen és irgalmatlan fiu, az szörnyü meg indulhatatlan dühös fene vad, nem gondol semmit véle. Inkáb egy napot, egy orát sem akarna élni; csak hogy az annyát láthassa szeme elöt meg ölettetni. Az mellyben ugyan egyéb sem lehetet, ugyan megkellet lenni. Mellyen mind az környülállók eliszonyodtak, és mindnyájan keservesen sirtanak. ö pedig egy-szálné sem szomorkodott hanem örömmel nézte az megölt annyát. Oly nagy vólt ez istentelen Tyranusban az *Regnalasnak* szerelme, hogy az ön természet szerint való saját annyának nem kedvezne, sem siralmas könyörgését meg nem halgatná, sem térdesését nem tekintené.

Illyen fene bestia vólt az *Vitellius-is*,³⁵ ki midön egy vén varasló kurvátul megértötte vólna, hogy ugy erössitetnek osztán meg az ö országa, hogy ha az ö annyának halálat által élhetné, és így az vén kofanak szavára az annyát *Sextiliat* megöleti.

Es az historiákban igen esmeretes Persiai *Cosroës* király,³⁶ az ö attyát *Hormisdad* azért üzte ki országából és ölette meg, hogy az ö öcscsét az *Regnalásban* ö nálánál fellyeb^z [344:] becsölte. De az Vr Isten az ö igaz iteletiböl ugy intézte, hogy az mint ö cselekedet az ö jámbor attyával; szinte azonképpen bánt ö véle-is az ö fia *Siroës* hasonló ügyében: midön ö-is ö kisseb fiát az *Siröest* az Birodalomra méltóbnak itilte vólna.

Carolus Magnus az istenes, tudos és bölc Csaszár, az ki mint egy tüköre, példája minden Csaszári, királyi joszágos cselekedeteknek, hiveségnek, tökelletességnek és igaz atyai szeretetnek, az ö gyermekeit isteni félelemben, szép tudományokban, és keresztyeni jóságokban nevelte fel. Mellyről az *Historicusok*^{aa} sokat irnak: De ugyan meg-is sok bút, gondot, munkát, és fáradságot szerzet neki az *Pipinus* az ö fia, az görbe hátú, pupos mellyü, és sánta nyomorék ember. Ez az ö jeles vitéz attyát országából ki

Vitellius. Sabel. 1. 3.
Svetonius.

Cosroes. Fulges. 1. 9.
c. 11.

Egnatius. lib. 5. c. 9.

Pipinus.

z Órszó: becsülte.

aa Discursus: Historicus

csakhogy az *regnaláshoz* juthassanak, azokra mernek támadni, az kiknek minden fiui félelemmel, tisztelettel, becsülettel, szeretettel és hívességgel méltán tartoznának; azokon akarnak *regnalni*, uralkodni: Söt gyakran oly bó-^q[340:]dult dihösködésre vetemednek, hog az *regnalásért*, azoknak törjenek életékre, és néha azokat életektől-is megh fosztyák, kiktől, Isten után, életeket vöttek. Es ilyen istentelen példákat találni még az szent írásban-is, bizonyára nem az köz emberekben, hanem az legföbbségekben, söt az David Király fiaiban-is.

Absolon.

2. Sam. 13.^{9*}

Mert az *Absolon* az David fia, kire az atya haragut, az öcscsén tött gyilkosságaért,²⁶ de ismek kegyelmében vötte,²⁷ és életét mayd mint egy másodsor adta, titkon szekereket csináltat, lovaszokat szerez, szolgálkat és drabantokat fogad: az egész Izraélnek szüvét hizelkedő tettetes maga viselésével, édesbeszédével ugyan magához lopja. Csókollya az embereket, kérdezi azoknak ügyöket; hátmegül megszölyya, kissebiti az attyát. Illyeket szól: O ha én volnék biró az Országban, hogy minden ember hozzam jöne, az kinek valami dolga és törvényi ügye volna, hogy azt én felsegitenem el intéznem. Es így nem csak az birodalomra, *regnalásra* vagyódik; hanem oly hevenyében fogja az dolgot, hogy az ö vén attyát, az országnak annyi jávára szolgálk királt, és az Istennek szent Profetáját, ki üzi az országból: Még azzal sem elégeszik, söt halálára igyekezik, meg szégyenítését gyalázattyát keresi,²⁹ ágyasit meg ferteszteti fenyés nappal, az népnek szeme láttára. Az kösseg-is sereggel tódul hozzája,³⁰ és nálok immár feledékenségbé ment Davidnak minden jótémenye, hog őket meg szabadította az *Philistaeusok*nak és minden ellenségeknek kezéből,³¹ és oly szép királyi birodalmat rendelt közöttök: minden néki adott hitökröl, esküt ígéretekröl elfeletkeztenek.† [341:]^s

q Örszó: dult

r Örszó: Azon-

s A 341—342. és 343—344. lapon élöfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feidelemségröl, Vraságröl.

Azonképpen az Masik fia *Adonias* sem indul meg az nag' iszonyu büntetése[n], és az ő bátyjának Absolonnak veszedelmén és gyalázatos halálán; az országlásnak kívánsága ötöt oly igen elfoglalta, hogy minden előbleni példákat elfeelytene, az mellyeket látot, mely nagy hiveséges gondgya viselését nyuytotta mindenkor az Isten az ő attyára, Davidra, mint otalmazta ez ő hiveszolgálóját minden ellenségi ellen. Midön immár az attya meg vénhedet meg erőtelenült, feltámad ellene, *Ioabnak* és *Abiathar* fő Papnak segedelmekkel: magat koronáztattya megh, de ne[m] soká tart koronás királkodása. *Nathan Profeta* és *Betsabe* â Salomon annya arra viszik az királt, hogy Salomont választaná királnak. Mely miat *Adoniasnak* és *Ioabnak*, el kél élettek, *Abjathar*-is megfosztatik papi tisztitől.³³

Adonias. 1. Reg.
v. 5.³³

Caelius Rodiginus egy igen szomoru példat számlál elő *Iustinusból*, és azt tartya hogy ehez hasonló példát sohol ne legyen.

Lib. 11. Ant. lect. c.
17.

Artaxerxes az Persiai király száz tizenöt fiakat nevelt, ezek közül csak három vólt igaz ágyból való: *Darius*, *Ariarathes*, *Ochus*. Így nevezte őket, noha másut más neveken neveztetnek. Midön pedig vcszi eszébe, hogy az öregbik az *Darius* az regnalásra királságra vágyódnék, minden Persiai törvény s-zokás ellen még éltében királlyá teszi azt, hogy így ön magának és az ő házának nyugodalmat szerzene, és hogy az ő maga életét-is bátorságossá tenné. De ezen által veti magát az nagy veszedelemben. Mert *Darius* ottan hamor el felevti az ő attyának^t ily nagy jótéteményét: az ki ötöt még maga éltében, Persiában soha nem hallot szokas szerint, királlyá tette, ez dolgáért,^u [342:] az mely még hallatlanb dolog, mind birodalmát és mind életét el akarja venni. Es az min inkább csudálkozhatunk, hóg ez ő szándékát ötven öcscseinek jelentette vólna meg, és ez dolog felöl azzockal együt tanácskozot, azok közzül csak egy sem találkozot, az ki ez ellen tanácsolt

Artaxerxes.

^t Discursus: atsyának

^u Órszó: az mely

vólna, avagy az mellynek nem tettzet vólna, és ellene állot vólna.

Oka ez támadásnak és rút gyilkosságnak csak ez vólt: hogy attya az Coronával egyyüt, az ő legszebbik ágyasát-is az Aspasiat néki nem adta: Kellő szép ok, ugymond az Historia, sokkal gyalázatosb és rutalmasb, azon fertelmes gyilkosságnál. De az mindenható Vr Isten, az ki ez világot, és minden ez világi dolgokat, Császárokat, királyi országokat bir és igazgat, és annak adgya az kinek akarja; ezt az arúló igyekezettet az attja elle[n] nem tötte szerencsésé. Az *Conspiratio* és árultatás kinyilatkozik. *Darius* elővonyatik; Halálra ítéltetik feleségestől gyermekestől. Annakfelötte mind azon attya fia, kik ez szörnyü és hallatlan attya elle[n] való gyilkosságra *consentiál*tak^v, és azt jóvalloták, feleségikkel, gyermekeikkel egyetembe megölettenek.

Antipater.

Azonképpen, söt sokkal gyalázatosabban cselekedet *Antipater*, az Macedonia *Cassander* király³⁴ fia, ki az ő anyja ellen az *regnalás*nak szegyenséges kivánságából, mind az fene bestia ugy dühöködöt, nem hogy az vétet vólna ellene, és ezt érdemlette vólna, hanem hogy *Antipater* azt gondolná, mint ha az anyja à Coronát örömben az ő kissebbik fianak *Alexander*nek holot megholt vólna az attyok, inkább kivanna, hogy nem mint ő nékie: azért ölte meg az anyyát. Es semmit nem használt véle az^w [343:] aszszony hogy magát elégségesen meg mentené, ártatlanságot szem elejében adná. Annyi siralmas kérése, keserves könyhullatása^x, mellyet hullatot életének meg engedéséért, és annyi Vraknak érte való esedezése^y sem menthette meg semmiképpen az haláltól. Muttatta fiának az ő emléit az mellyel ötet szoptata, testet méhet az mellyben hordozta, és ez világra hozta. Minden renden való nepek, szegények, gazdagok szüvökszerint szánakodtak rayta, és mindenek siránkoztak és könyves szem-

v megegyeztek

w Órszó: aszszony

x Discursus: könyhullatása

y Discursus: egedezése

mel keserülték, csak az kegyetlen és irgalmatlan fiu, az szörnyü meg indulhatatlan dühös fene vad, nem gondol semmit véle. Inkáb egy napot, egy orát sem akarna élni; csak hogy az annyát láthassa szemé elöt meg ölettetni. Az mellyben ugyan egyéb sem lehetet, ugyan megkellet lenni. Mellyen mind az környülállók eliszonyodtak, és mindnyájan keservesen sirtanak. ö pedig egyszerű né sem szomorkodott hanem örömmel nézte az megölt annyát. Oly nagy vólt ez istentelen Tyranusban az *Regnalasnak* szerelme, hogy az ön természet szerint való saját annyának nem kedvezne, sem siralmas könyörgését meg nem halgatná, sem térdesését nem tekintené.

Illyen fene bestia vólt az *Vitellius-is*,³⁵ ki midön egy vén varasló kurvátul megértötte vólna, hogy ugy erőssitetnek osztán meg az ö országa, hogy ha az ö annyának halálat által élhetné, és így az vén kofanak szavára az annyát *Sextiliat* megöleti.

Es az historiákban igen esmeretes Persiai *Cosroës* király,³⁶ az ö attyát *Hormisdad* azért üzte ki országából és ölette meg, hogy az ö öcscsét az *Regnalásban* ö nálánál fellyeb^z [344:] becsölte. De az Vr Isten az ö igaz iteletiböl ugy intézte, hogy az mint ö cselekedet az ö jámbor attyával; szinte azonképpen bánt ö véle-is az ö fia *Siroës* hasonló ügyében; midön ö-is ö kisebb fiát az *Siröest* az Birodalomra méltóbnak itilte vólna.

Carolus Magnus az istenes, tudos és bölc Csaszár, az ki mint egy tüköre, példája minden Csaszári, királyi jóságos cselekedeteknek, hiveségnek, tökelletességnek és igaz atyai szeretetnek, az ö gyermekeit isteni félelemben, szép tudományokban, és keresztyeni jóságokban nevelte fel. Mellyről az *Historicusok*^{aa} sokat irnak: De ugyan meg-is sok bút, gondot, munkát, és fáradságot szerzet neki az *Pipinus* az ö fia, az görbe hátú, pupos mollyü, és sánta nyomorék ember. Ez az ö jeles vitéz attyát országából ki

Vitellius. Sabel. 1. 3.
Svetonius.

Cosroës. Fulges. 1. 9.
c. 11.

Egnatius. lib. 5. c. 9.

Pipinus.

z Órszó: becsülte.

aa Discursus: Historicus

akarta üzni, és életét-is el akarta veszteni, és helyete akart *Regnalni*. oly nagy vót benne az országlásnak kivánsága; hogy noha az attya tekintvén az ő nyomorék bénna állapottyát, gyorkorta, midön meghibázna igyekezetiben, ismeg kegyelmébe venné, és tölle sokat elszenyvedne; de meg-is ugyan nem szünnék megh az dühös^{ab} bódultságában előb^{ac} menni, és mind uyjab uyjab támadást inditana; nem gondolván meg mely illetlen, és alkolmatlan vólna az *regnalás*ra, mely dolgáért az attya-is végre egy Kalastromba rekesztette.

Es hogy mindenek lathassák és érthessék, mely szertelen nagy szörnyü utálatos bünt cselekedgyenek az Fiak, az kik az ő attyoknak halálokra igyekeznek vagy azokat megölik: az jeles fő Oratornak az *Ciceronak* szavait ide irom.^{ad} [345:]^{ae}

Athéne városa midön *Cicero* idejében virágoznék, nagy hire neve hirdettetet az egész világon. Ez városban lakot az Törvény szerző bölcs *Solon*. Ki annak az városnak szép rendtartásokat és törvényeket szabot, az mellyekkel ott mind éz mai napiglan élnek. Ez *Solon*, midön töle kérdenék, miért hogy az ő egyéb törvényei közöt büntetést nem rendelt vólna azoknak az kik attyokat, annyokat megölnek: azt felelte, hogy ő nem gondolta, hogy oly rettenetes szörnyü vétket cselekedhetnek az ember. Bizonyára igen bölcsen cselekedet ez *Solon*: hogy az olyan bün ellen nem rendelt büntetést, az mellyet az ő ideje elöt soha senki nem cselekedet. hóg az olyan iszonyu gonosságra okot ne adna inkább, hogy nem mint azt megtiltaná. Mert csak az sincs veszedelmnélkül, midön ember valami szokatlan vétket csak meg emlitis. De mennyivel bölcsebben cselekedtenek az mi eleink? Az kik midön látnák, hogy nem vólna oly szörnyüség^{af} nagy rút

ab Discursus: dühös

ac Discursus: előb

ad Őrszó: Athéne

ae A 345–346. lapon élőfej. Az tizenegyedik Rész, Az Fejedelemségről, Vraságról.

af Discursus: szérnyüség

vétek, az mellyet az elfordult feslet emberek meg nem mernének cselekedni; azoknak azért az kik attyokat, annyokat megölnék, bölcsen ki gondolt büntetést rendeltének; hogy az kik az természeti és vélek termet szüleikhez való szereteteket meg nem gondolnák, az ilyen szörnyüeseges és rettenetes bűnnek eltávoztatására: nagy és nehéz büntetés által röttentetnének el arról: Azt rendelték azért, hogy ez ilyen fene gyilkosokat tehén hőrbe varranák, és az vízbe vetnék.

Oh jó és értelmes gondolatból előlellátóság!³⁷ Nemde így azt az embert az természetnek egész közönséges folyásából nem ki akartaké vetni, és tellyesselégel úgy eltör.^{ag}[346:]leni, mintha soha nem-is vólt vólna? Azt egyszer s-mind minden Elementomoktól égtől, tüztül, földtől és víztől el akarták fogni és tiltani. Mivel azt életetül meg fosztotta, az kitől nékie élete vólt. ötét-is annak-okaért méltatlannak itilték mind azokra az dolgokra, az mellyeckel minden emberek és ok-talan állatok élnek: tudniillik az négy elementomokra. Arra sem alították méltónak, hog az vad állatoknak vetessék elszagatásra: azért hogy azockal az vadackal az emberek élnének az ő ételekre és táplálásokra, és nem illenek hogy azok ilyen átkot vagy átkozot dögleletes gyilkost meg illetnének. Csupa mezeitelen sem akarták az vízbe vetni: hogy azzal meg az vizet-is, az mellyel ember mindent tisztit, nem akarnak megh ferteztetni és tisztátalanítani. Vgyan csak tellyesselégel semmit nem akartak ezek az régi értelmes bölcs emberek az ilyen rutalmas gonosságos latornak megengedni azokban, az mellyel az emberek naponkint élnének. Mert micsoda hasznosb az élő embernek életének megtartására, az égnél, az mellyet beszívunk, és kilehellünk!^{ah} az hólt-nak micsoda szükségesb az földnél, az mellyben takartatik és nyugoszik: az tüznélkül, viznélkül sem lehet az ember, azért fosztották meg az régiek mind ezektől az ilyen iszanyatos gonosz-

^{ag} Órszó: leni,

^{ah} Discursus: kilehellunk

tévő embert. El az tehen bõrben az mig élhet,^{ai} de ugy hogy semmi eget nem vehet.³⁸ Meghal, de az tetemeinek nem kel az földet megilletni, az melly minékünk közönséges anyánk. Ides-tova hanyáttatik az vizi haboktól, és sohol nin-csen maradandó helye és nyugodalma.

3. Bizonyára ez földön az *Regnalásnak*, *Vráságnak*, nincs^{aj} [347:]^{ak} erősséb és tartosab kötele, mint az atyafiui hűség, szeretet, és egyesség: â melly kötelet az természet ön maga füzte fonta öszve: ugyan lattyuk mind az által, hogy az *Regnalásnak* szerelme miat, ez kötél és természeti szövetség gyakorta szõrnyen felbontatik és kegyetlenül elszaggattatik: és még az egymásközt^{am} szerel-metesb atyafiak-is az Birodálomért, országlásért egymásra támadnak, és mint az haragos orosz-lanyok, medvék egymásra esnek, egymást öldözik, martzongják, vágják, foytyák, megölik. Es inkább akarnak minden isteni s-emberi igasság-nak törvénnek ellene cselekedni, hogy nem mint az uraságot egyik az másiknak engedné: Az mint oda fel nyilván való példát látánk az két atyafiak-ban *Eteoclesben* és *Polynicesben*.

Atyafiak ellenkedése^{aj}

Cadmus maradéki:

Pelopidák.

Palaeologusok.

Innen vagyon hogy az *Cadmus*³⁹ maradéki, és az *Pelopidák*⁴⁰ nemzetsége^{an} oly szõrnyen veszte-nek el, az atyafiui villongas és haborgas miat. Az mint az *Palaeologus* atyafiak-is,⁴¹ magokat és egész ö birodalomokat az egymás közt való egyenetlenkedéssel veszítették el mindenestõl fog-va. Az szent Irás bizonyittya, hogy *Abimelech* hetven fiait õlte meg egy kõvön, hog csak egyedül urálkodhatnék.

Abimelech. Iudic. 9.
v. 5.

Ioram. 2. Ohro. 21. v. 4.

Az *Ioram-is* hét vér szerint való attyafiait õlte megh, és nem keveset veszített az kívált-képpen való fő fejedelmek, urak nemzetibõl, az õ feleségének Athaliának az Achab leányának

ai Discursus: migélhet

aj Órszó: erősséb

ak A 347—348. lapon élõfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségrõl Vrásagrol.

al Discursus: ellen kedéséne

am Discursus: egy másközt

an Discursus: nemzetséges

izgatasából; hogy az országlást egyedül birhatná és meg tarthatná.

Az mint *Caracalla-is*⁴² az ő atyafiát *Getat*, hasonló okért verte által az annyanak ölében: mivel az atya *Severus* úgy rendelte vólt, hogy mind ketten együt igazgassák és birják az Vrasságot és birodalmat.⁴⁰ [348:]

Caracalla.

Es mivel *Cambyses* egy semmire kellő álomlátás miat oly gyanakodóvá löt az ő atyafia *Smerdes* ellen, kiváltképpen^{4p} hogy *Cambyses* nem vólna oly erős mint ez, hogy azt nem általlaná^{4q} megölni.

Cambyses.

Rettenetes az mit *Diodorus* az ő első könyvének kezditiben beszél az *Typhonról*,⁴³ hogy 26. hozzá eskütteckel, Osyrist az Aegyptomi királt ő néki atyafiát megfogta, és megölte. és az mely hallásra iszonyu, azt annyi darabokra vagdalta, az mennyen az véle öszszve esküttek voltak, és mindeniknek egy egy darabot vetet elejekbe, hogy őket annyival inkább megkötelessitse, hogy tölle el ne szakadhassanak: hanem úgy mint kik véle egyenlo bünnel és gonossággal, az országlást és birodalmat, segítették meg venni, és oly nagy szörny kegyetlenkedéssel kellett szerzeni, annyival hivebben segítsék megoltalmazni és megtartani. De az büntetés ugyan nem maradot azért el: Mert nem sok idővel az után az Isistöl az Osyris feleségétül, az ő fiának Orisnak segedelmével, mind az huszon hat hozzá eskütteckel egyetemben meg ölettettek.

Typhon. Diod. l. 1. rer. antiq.

De sokkal nagyobb csuda hogy ez Vralkodásnak kívánsága nem csak az férfiakban, hanem az aszszonyokban-is találtatik. az kik nem kevésb kegyetlenkedéssel és vérontással vágyódtanak az Vraságra és *Regnalásra*.

Mert *Cleopatra*ról az Aegyptomi királnéról ólvassuk, hogj az ő edes öcsset Arsinoët az templumban ölte meg, és egy atyafiát méreggel vesztette el, hogy az birodalmat egyedül magának tarthassa.⁴⁴

Cleopatra.

⁴⁰ Órszó: Es

^{4p} Discursus: királképpen

^{4q} Discursus: általlaná

Celeuce.

Az ő leánya *Celeuceis* azon bordából szőtt, mert nem meszsze esik az alma az fájátul. Ez-is hasonlóképpen az *ö^{ar}* [349:]^{as} nényét *Cleopatrá*t az Syriai Királynét, az templumban ölette meg. Es az miszörnyüségeseb, midön ez az Isten aszszony képét erőssen megfogta volna, és semmiképpen nem hadná magát attul elszakasztani, meg parancsolta, hogy ha el nem bocsatana az bálvánt, mind az két karját elválnák, az mely meg-is let. Mely bizonyára szörnyü^{at} kegyetlenség vólt az aszszonyi állattól.⁴⁵

Es meg ez mostani időben-is találtatik afféle nem jó az Török birodalomban; valamennyiszer uy Császár választatik, ha annak szinte száz attyafiai vólnak-is, de azok sem várhatnának semmit egyebet az bizonyos halálnál, az látás hallás^{au} bizonyittia. Mi csak egy példát irunk ide Cuspiniusból.

Amurates.
Mahumetes.

Amurates II. Török Császár, midön halála oráján vólna, az ő öregb fiat (*Mahometem II.*⁴⁶ az kinek ő utánna kellet uralkodni) nagy sok könyhullátással kérte, hogy az ő legkisscb fiat Tursinest az ki csak 18. hónapi vólna, megtartaná és ne ölne meg. Az melyet megigért ugy vagjon à attyanak, de ne[m] állatta meg. Mert mihelt az attya elhunta szemeit, mindgyart futva megyen az Camarába[n], az melyben az gvermek tartatot, neveltetet, fekke talállya az böcsöben, és ő rea masolyodván; nem indul ő azon megh, hanem felrántva és az falhoz^{av} akarja csapni; védelmezi ogj Moses nevü hivséges baráttya, és igen kéri hogy ne ferteztesse kezét ártatlan vérről! Azt megnyeri mégis az kegyetlen Tyrannustól, de illy ockal, hogy ő maga Moses öllye meg mindgyart az gyermekeket, meg cselekeszi Moses és menten egy désa vízbe megfoytya az kis gyermekeket, az kegyetlen tyrannusnak jelenlétében.

ar Őrszó: nényét

as A 349—350. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről és Vraságról.

at Discursus: szörnyü

au Discursus: hallás

av Discursus: falhos

Sietséggel futamodik az anyya, lattya az földön hal-[350:]va fekünni. Szörnyü az mit cselekezik, az mint meggondolhatni, sikolt, jaygat, minden s-eltölt nagy jaygatással, üvöltéssel; oda szánnya életet-is az nagy remülésben, és keményen átkozza az Tyrannust, és keservesen rikolt, siránkozik, végre le rohan, és hólnak láttatik; Felvéteti az Tyrannus, és enyhíteni, élleszteni parancsollja. Szép szóval kérelleli mint édes anyyát, és vigasztallya az mint legjőbban tudgya. Nem lehetet különben, és immár megh sem változtathatik. Tudgya régi idöktöl fogva való Szokásat az Hotomannika^{aw} nemzetnek, hog csak egynek kellyen regnálni. és az többinek szükség mind megölettetni. Mert az mint hogy egy az Isten mennyekben, és csak egy nap vagyon az égen, azonképpen az Török Birodalomban sem lehet töb egy Vrnál, egy királynál. Legyen csendességben azért, ö leszen az megholt fia helyet-is hívséges fia; Es hogy az ö hívséges elmejét érezze, kérjen töle, az mit akar, s-meg adatnék nékie. Az Császárné buslakodik, haragszik, és hogy egyebet nem tud mit tenni, az Mosesre fordul haragja, az ki az gyermeket megölte, azon akarja boszszuját kitölteni: Kéri hogy ez Moses adassék ö kezébe: Mindgyárt megkötik annak kezeit lábait, és kezéhez adatik. Az aszszony ragad egy éles kést, felmetzi az melljét, kiáltva Moses az Vrat, emlékezteti hitire, hívségére. De sommi haszna. ki mettzi testéböi szüvét máyját, és az ebeknek veti. Es midön így megállotta boszszuját megczendeszedik végtére.

Az miképpen azért hogy országokban, Tartományokban és városokban való *Regnalások*, és Vrakodások, az isteni félelemnek, igasságnak hátra vetésével, atyafiui sze-^{ax}[351:]^{ay}retetnek, hívségnek elnyommasztásával kerestetnek, vonyatnak és szereztetnek: azonképpen gyakorta, az Istennek szent nevének vissza való élésevel-is,

aw otomán

ax Órszó: retet-

ay A 351—352. és 353—354. lapon élöfejt: Az tizenegyedik Rész, Az Fejedelemségröl, Vraságról.

Religio szine alatt.

Religionak szine alatt, és egyéb efféle képmutató-sok^{az} által nyerettetnek, és birattnak el.

Mert tudja azt ez világ, hogy semmi nincsen oly hathato ez földön az emberek elmejének elfoglalására és hozzá haytására, mint az Religio. Hogy azért országlast és uraságot vonhasson magához ez világi ember, vissza él az Religio-val.

Ieroboam. 1. Reg. 12.
v. 28.

Olyan módon cselekedet *Ieroboam*, midőn az Izraëlnek tiz nemzetségét magához vonta volna,^{ba} és félne-is azon hogy ismeglen elszakadhatnának tőle; hogyha esztendőnkint felmennének Ierusalembe az rendelt innepi szenteletre: Egy uy istentelen Religiot gondolt és két arany borjukat csináltat; egyiket Béthelbe, az másikat Dánban helyhez teti, és mond: Es szinte oly nagy tisztességre volnának méltók, noha ő általa csináltattak volna, mint szinte az Ierusalemi templum, az mely csak Salomon által csináltatott volna, és meg-is annyira becsültetik. Soha oly ostaba dolog nem hozattathatik elő az bálványozó eretnekektől, hogy ne taláthatnának oly emberek az kik azt javallanák és be ne venneek. így let az dolog itten-is. Ottan elfeleytetik az Isten igéje az Izraël népénél, és szemek elöl, s-szüvökből távul tétetik, és az mint szokot lenni, ha elkezdetik az eszelyösködes, legottan egy tévelgés után más tevölges követkézik, és hova tovább mind mélyebben esnek beléjük. Így löt dolga *Ieroboam*-nak-is. Nem völt elég az Borjuckal való bálványo.^{bb}[352:]zás; Magasságokat éppit, füstöltet, illatoztat és áldoztat azokon, Papokat nem az Leviták közzül rendel, ha nem az népnek lég aláb valói közzül. Oltárokat éppitet mindenüt széllyel, változtattya, más időre szabja az ünnepeket. egy summába, felforgattya az egész religiot: hogy az tiz nemzetseg, az különböző és ellenkező Religio által, az *Iuda* nemzetsegetül ugy elszakasztatnék és elválnék, hogy soha semmi

az Discursus: képmutások

ba Discursus: volna

bb Órszó: zás;

viszsa térés és ismöglen meg egyesülés ne reméltetnék.⁴⁷ Noha meg hirdeti az Semaja Profeta, hogy ez az elszakadás az Istentől volna, az Salomon[n]ak büneiért. 2. *Chron[ica]* 11. *v[ersus]* 4.^{bc}

Ezt az Mahomet-is⁴⁸ az Törököknek autora és kezdője, és az Mahameti Alkoranos Hütnek fundálója, az ravasz álnok és ördögös mesterseget értő ember, igen jól értette: Hogy sok tőle függöket lelne, és uraságát erőssitené, azt mondta: Hogy ő véle az Isten beszélné, az ki ő néki ez tudomant menyből jelentette volna meg. Azzal kérkedet, hogy ő szinte az Orionig, az égi lattatos csilágig emeltetet volna fel, és nagy Profetája volna ő az Istennek. De gonosz fogyatkozás vólt bene, mert gyakran elütötte és törte az korság,⁴⁹ Hogy pedig ő azt eltitkolná, azt költötte, hogy mikor ő néki oly nehezen volna dolga, az *Gabriel* angyal beszélné olyankor ő véle. Egy galambot szoktatot ő arra, hogy az ő füléből venné. Midőn ez lenne az nép előtt, azt mondotta, hogy az Sz[ent] Lélek volna az â galamb, és az ihletné és adna ő beléje az mit kellene cselekedni. Az *Sergius* barátanak, és *Antiochenus* Ianosnak segedelmeccel forraltatok és kohlották és irtak az Alkorant és az Török Religiot, és hüt vallást. Rut zurzavar dolog,^{bd} [353:] mind Sido s-Keresztyén vallásból toldoztatot foldoztatot öszve. Melyről böven ir *Polydorus Virg[ilius] de Invent[oribus] R[erum] l[iber]* 7. *c[aput]* 8.

Meg kellene itt azt-is említeni, mely nagy álnok ravassággal, serény csalardkodással, csudálatos practikákkal fogásokkal, árultatással varáslo ördögösséggel kerestessék^{be} gyakorta az regnálás és Vrálkodas, de sok volna azt itt elő számlálni.

Diodorus l[iber] 2. az egy *Artabanus*⁵⁰ példájával mutattya meg, mely felötte igen szelidíthetetlen legyen az embereknél és szégyenséges regnálás és uraság kívánás. Midőn az Persiai *Xerxes* király Görög Országból dolgat véghöz

Cuspinian. In vita Mahometi.

4.

Sok felső álnok csalárd-sággal.

Artabanus.

bc Discursus: 2. *Chro n. v. 4.*

bd Őrszó: mind

be Discursus: és kerestessék

nem vihethvén, szégyennek menne haza, *Artabanus* azon igyekezik, mint ölhesse meg az királyt, és az királyságot magára és az ő fiaira vonyhassa.

Az bėjáro *Camaras Mithridates* segedelme által éjél be megyen az király hálóházában, és az királt agyon üti aluttában; Siet menten *Artaxerxes*höz az *Xerxes* király kisseb fiához, és meg jelenti néki, hogy az ő öregb bátyya az *Darius* megölte volna az ő attyát: Az birodalmat magához akarná koporitani, és azonképpen ő nékie sem fogna kedvezni: Gondot viselne azért dolgara, és elejét venné, és az attya halálaért boszszut állana, maga életet otalmazná, és az attyának gyilkosát ölné meg; örömost véle lenne és meg segitené. Az ifiacska meg retten ez hiren, és hogy látná az attyát az vérben fekenni,⁵¹ elhiszi szavát *Artabanus*nak, siet az bátyyához az ki az ő ágyán nyugodot, ez busult ifiü alitván, hogy csak tettetné nyugovását, és mindgvárt által veri és megöli azt. Midön *Artabanus*^{bf} [354:] álnok dolga illy elömeneteles volna, azon tanácskozik fiaival, mint vesztethné el az ifiü *Artaxerxes* is. Rea üt arra az ő fiaival egygyüt, meg sebesíti, de nem halálos sebbel; Mellyel elszalad *Artaxerxes*, erőssíti, békötteti magát; Megfogja *Artabanus*t, és az sok kenzasok után minden fiaival és háza népével egyetembe megöleti. Es így vesztette, sillyesztette magát és minden ő nemzetét ez *Artabanus* az *Regnalis*nak szerelme, kivánsága által, holot ha az magaéval türt volna, csendességben, békességben és tisztességes nyugodalomban élhétet volna.

Hasonló practikával és álnok mesterséggel csélekedet *Perseus*-is⁵² az Macedoniai *Filep* király fia. Ki az ő jeles vitézlő attya fia alá *Demetrius* alá addig áskált, és annvit vit véghöz, az attyánál, hogy azt gyanóságba hozná, mintha az attyanak életére törnek, és Coronájára vágyódnék: mely hamis vádolásra meg-is öletik az attya parancsolattýából. Es mind ezeket *Perseus* csak azért szötte, fonta, mivel látná azt hogy az ő attya fia *Demetrius* az ő szép jószágért, vitezi módra

bf Őrszó: álnok

indult bátorságos elmejeért mindenektől inkább szeretetnék, és azért igyekezett azon hogy láb alól eltörölhetné, elvesztené; és az atya halála után az birodalmat egyedül magának tarthatná. Az mint ezeket *Titus Livius* bövségessen megírja az Tizedik könyvének vége felé, *Decad[um]* 4.

Minemü csudalatos practikával és csalárd álnoksággal élt Gyges, az ki láthatatlanna tudta tenni magát, mikor akarta, azt pedig egy gyürője által, az mellyet uyjában hordozot. Mellyet midön ugy fordítot, hogy az köve belől volna kezébe, senki nem láthatta ötöt, de mikor az^{bg} [355:]^{bh} drága kö, kívül volna az kezén, minden ember jól látná. Ez alkolmatosság által be megyen az királné aszszony kamarájában, és véle hál, és annak tanácsából megöli az királt, s-elveszi az királynét, és Lydiai királya leszen. Innen mondgyák ez példát: Ennel az Gyges gyürője vagyon, *Erasm[us] in Chiliad[ibus]*.⁵³

Így ír *Cromerus*⁵⁴ egy *Lescus* nevüröl, az ki igen vágyoldot az Lengyel országi királyságra, és egy csudas álnok practikát gondolt. Mert midön az királynak halála után az uy királynak választásán nem eggyvezhetnének, Tettzet az Ország Senatorinak, Tanácsinak, Sorsra, szerencsére bizni az választást: és á végre egy bizonyos napon az Pállya mezön tarka lovakon futtatnának, és az ki elől az tzilhoz jutna, az lenne az király. Hogy az nap eljö, ez *Lescus* az futtato helyen hegyes vashorgokat röytetet el titkon, az mellyekben az lovak meg akadván meg esnének, botlánának: az ő Lovának pedig, labai alá vasat csináltatot, az minemü akkor még szokásba[n] nem vólt, hog annak az lábsértő vas horgok ne artanának és megh ne akadékoznák: Vgy esik pedig történet szerint az dolog, hogy két ifju legények az elöt való nap, hogy az Pallya futtatásnak kellene lenni, játékban az tzélhoz futtatnak, hogy az ki előb oda jut, legyen király. Futtokban megütköznek az el-

Gyges. Oeel. Rod. I. 6.
cap. 11.

Lescus Lengyel királságot kíván.

bg Órszó: drága

bh A 355–356. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről Vrásagrol.

dugot vashorgokban,^{bi} keresik az fővényben, megtalálják azokat, eszkebe tartják azt az helit másod nap, midőn mind az Senatorok, az ő tarka Lovaikon öszvegyülnének, és az tzilhoz szaguldani indulnának, ez két legényeknek egyik gyalog^{bj} indul vélek az futáshoz, nevetik azt az többi. Mivel pedig mind az töb lovak megakadoznak az^{bk} [356:] lábkapó horgokban, *Lescus* előb jut az tzilhoz: ő utánna mindgyárt az ifiu, az ki gyalog indult az futásnak. Minden ember csudálkozik azon, hogy kinekinek lova botlik s-akadoz: csak az *Lescusé* nem; ki azt az helyet az hol az horgok voltak elröyvtve, elkerülte; azt alittyák hogy Istentől kiváltképpen való csuda volna, mellyel ez *Lescust* választotta volna királlyá. *Lescvén* azért lovokrol mindnyájan tisztelik, imadgyák mint királlyokat, üdvözlík, szerencsézík királlyságát.

De hogy ez ifju legény által az csalárdság^{bl} ki nyilatkozik, és az lólábkapó horgok feltaláltatnak, és az ló labain való vasak-is előhozatnak, rea bizonyodik *Lescusra* az csalárdság, meg szégyenül: és az többitől darabról darabra vagdaltatik. Es osztán arra az szolgál legényre, az ki *Lescus* után elsőben gyalog oda ért, megyen mindeneknek sorsa, voxa, és sententiája, hogy azt illetné igazán és méltán az királlyság: Ez köz kiáltásra menten az főfő rendek-is reá haylanak, királlyá választják az ifiu legént, és Masodik *Lescusnak* nevezik.

Így löt azért ez *Lescus* véletlenül és csudálatosképpen királlyá Lengyel Országban, és jó ideig bölcsen és dicséretessen regnált, és mindenektől tisztességben tartatot az ő *Keresztyéni* jeles joságos cselekedetiért. Es az ő régi alaton állapattyanak emlekezetire, az mellyben ő az elöt volt, az ő rozsaszas köntösét, az mely szolgál legény korában, az választás^{bm} elöt volt rayta, véle hordozta; az ő regnálásában naponkint ele-

bi Discursus: vazhorgokban

bj Discursus: gyalok

bk Ország: lábkapó

bl Discursus: csaláradság

bm Discursus: válsztás

jében tettete, hogy az ő királyi dicsőségében magát el ne hinné.

Szinte illyent olvasunk az Siciliai *Agatocles* királyról.^{bn}[357:]^{bo} is, kinek ez vólt szokása, hogy az ő Asztalára az arany s-ezüst credencias edények közzé, cserép edényeket-is rakatna, magat arra emlekeztetvén, hogy ő csak egy szegény fazekas fia lévén, királýságra jutot vólna.

Darius-is csuda fortellyal és trágáru⁵⁶ az ő Lovainak szenteltetése által megyen az Persiai Császárságra.

De igen nevetséges, az mit *Sabellicus* beszél Semiramisról, mely az Ninusnak az Assyriai királnak *concubinaja* vagy ágyassa vólt előszer, s-ottan hamar osztán házastarsa let, és királné aszszony. Vegre minekutánna az Vrát meg ölte vólna, az Birodalmat egyedül ömmaga gubernálta és birta. Az mely illyen módon let. Ez az ő szép ékes termetivel ugy elfoglalta Ninust; és szerelmetes okos beszédével ugy elbolondította, hog az nagy szerelemnek miatta tellyességgel nékie adná magát és szólgájává tötte. semmi nem vólt oly nagy, az mit tölle kerni nem merné, és hogy az meg merné tölle tagadni. Annakokáért midön egykor az kérné, hogy engedtetnék meg ő néki hogy csak egy napon regnálna ő helyette. Megigéri néki az király, meg-is adgya közönséges parancsolattal; hogy kiki minden engedgyen egy napon az királyné aszszonnak és szófogado legyen. Hogy az á nap eljö, az *Semiramis* az ő szép ékeségében, leg fenyeseb öltözetiben, meg koronázva, felül az királyi székben, nagy sereg darabantokkal környül vétetven magát, nagy sok nép füt, gyül hozzá, kiki minden kívánnya látni az egy napi rövid birodalmat; az királyné aszszony előszre⁵⁸ csak apros dolgokat parancsol: hogy azok mind véghez vitetnének, lassan lassan mind nagyobbakat és nehezbeket. Ezek mind az ő kívánsaga^{bp} [358:] szerint véghöz vitetnek; Végre midön látná,

Agathocles.

Darius. Herod.⁵⁶

Semiramis. Sab. lib. 1.⁵⁷

bn Órszó: is-ki-

bo A 357–358. lapon élőfej: A tizenegyedik Rész, Az Feidelemségről, Vraságról.

bp Órszó: szerint

hogy ő nékie mindenekben örömet akarattya cselekeszik, az legnagyobbakra és felségesbekre igyekezik: Azt kívánja hog az királt ő magát hoznák elő. Előhozatik. Meg kötozni parancsollja: meg kötozik: hadgya hogy megölyék: megölik. Így az egy napi regnálásból, allando birodalom leszen: és ecképpen megtartya az koronát: és osztán nagy bölcsen, szerencsésen és dicséretesen országólt, nagyságos dolgokat cselekedet, hatalmas országokat meg holdoltatot, és birodalmába haytot. Babilont meg vötte: szertelen nagy köfallal, az mint oda fel meg mondatot, meg keritette, környülvötte, nagy magas oszlopokat emeltet. *Iupiternek* dicsöseges templomot csináltatot, az értzet ő találta, és effele jeles emlékezetes dolgokat többeket cselekedet, az melyet férfiui személy-is és nagy vitézlő erős VI-is alig cselekedhetet volna.

Az bolondos *Ninus* királnak pedig jól eset jutalma, ki az szerelemtől úgy meghadta magát bolondítani, hogy az birodalmat és koronát, az mellyek ő nékie ajánlattak és reája bizattattak, egy aszszonynak adta, az mely nem illet volna hozzája.

Az Királyi birodalmok es nagy Vraságok. nagyob munkával, fáratsággal igazgattatnak és tartatnak meg.

AZ mint azért hogy nagy munkával, fáradással, söt bünnel gonossággal, álnoksággal és csalárd practikákkal szeresztetnek és kerestetnek az nagy Vraságok, Országoknak, városoknak^a [359:]^b regnalási és igazgatási: azonképpen azok⁵⁹ nem keveseb munkával, fáradtsággal, és néha nagyob kegyetlenséggel egyeb bünökkel^c tartatnak meg egy ideiglen.

Mert noha, az mint oda fel is említök, az Királyok, Fejedelmek és nagy Vrák, egyebek, az kik az regnalásban és gubernáló tisztekben ülnek,

^a Órszó: regnalási

^b A 359—360. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről, Vraságról.

^c Discursus: bünékkal

Isteni tisztben, nagy Majestásban és dicsőségben élnek: úgy hogy minden ember azt alítsa, hogy tellyességgel bódogságos életet éllyenek, és ki ki minden kívánna ez ilyen tisztességre emeltetni: mind az által eléggé megmutattuk immár oda fel; hogy az ilyen dicsőség csak merő *fucus*, hamis és csalárd sziny legyen; és hogy ez egész földön semmi renden való embernek, fáratságosb, nyavalyásságosb, szomorúságosb gyötrelmesb, és veszedelmesb élete nincse[n], mint azoknak az kik az^d nagy *Regnalásokban* és nagy *Vraságokban* élnek.

Mellyen felötte keservesen panaszkodik Moses az Istennek hívséges szölgája, és életinél inkább kívánná halálat, és feddődik-is az Istennel az busulásnak miatta, és mond: **Miért nyomoritád ilyen módon az te szölgádat, és miért nem találék kegyelmet az te szemeid előtt, hogy az egész népnek terhét én reám vetnéd? Avagy én tölem fogantatotté mind az egész nép, avagy én szültemé ötet, hogy azt mondog^e ennékem: Hordozd^f ötet az te kebeldben, az miképpen hordozni szokta az dayka à szopó gyermeket, az földre az mellyről meg esküttél az ő attyoknak? Nem viselhetem mind ez egész népet. Mert erőm felöt vagyon. Hogy ha így cselekeszel te én vélem, kérlek öly meg engemet, ha te előtted kedves vagyok, és ne lás-sam az én nyavalyámat.^g [360:]**

Mely igéckel az Profeta, az *regnálásnak* nagy nehézségeit mint egy élő szinnel előnkbe mutattya, és mindenek úgy mint szemei eleibe adgya. Mert ő maga egynihánszor voltaképpen megh próbálta, magán tapasztalta, menyi nyavalya, nyomorgás, szorongás, és veszedelem legyen az *Regnalásban*: Holot ötet az nép egynihánszor akarta megkö-vezni,^h és gyakorta feltámadtak ellene^h, söt még az ön saját bátyyátul Aarontul, és Nényetül Miramtul sem maradhatot busitatlan és háborítás

Moses. Num. 2.º

Num. 11. v. 12. 13. 14.
15. 16.

Num. 22. v. 1.º

- d Discursus: az az
- e Discursus: mondot
- f Discursus: Hordozt
- g Órszó: Mely
- h Discursus: ellenek

nélkül, Summa ez, hogy felétte igen meg sanyargatot ember volt ő ez földön, abban az ő félséges hivatalában. Es ez mai napon-is¹ holot⁶³ az *Regnalásokban* terheltetési nehézségei hova tovább mind öregbednek, micsodak egyebek az *Regnalók* és az igazgatok, hanem keményképpen sanyargatott emberek ez földön, és minden embereknek szolgálai? Nyelvel ki nem mondhatni az szorgalmatos gondot, munkát, fáradságot, szoromgatást, veszedelmet és az egyéb terheltetéseket, az mellyekben az királyok, fejedelmek az országokban és városokban nyegnek, baylódnak és veszékednek; akar az ő életek mely ékesnek, pompásnak és dicsőségésnek láttassék-is.

Alexander.

Micsoda életet élt *Alexander Magnus, Iulius Caesar, Pompeius*? Nagy volt külső szynye dicsőségeknek, de valósággal minden életek rakva volt merő szorgalmatossággal, munkával, fáradsággal, és naponkint s-orankint veszedelmekben forgottanak.

C. Iulius Caesar.

Iulius Caesar, egész életet hadakban, szüntelen való munkában és veszedelmekben sok meszsze utakban, csatákban, ütközetekben fogvatta el. Midőn immár az birodalom¹ [361:]^k nála volna, megjő Romába, nyugodalomnak akar ülni: s szinte ottan véletlenül reá ütnek az Tanácssházánál; és kegyetlenül meg öletik.

Artaxerxes. Plutarcus
In vita Artab.⁶⁴

Vgyan azonképpen let dólga az nagy Pompejusnak-is. Mely nagy szorgalmatosságban, fáradságos munkában fogyatta életet az *Artaxerxes* az Persiai nagy Monarcha. Csak imment-is emlékezénk róllá. Minekutánna nagy munkával fáradsággal, sok hadak és ütközetek által birodalmát meg erőssítette, körülötte szélyvel békeséget szerzet, azt reménlette hogy immár meg nyughatik és az ő munkáinak hasznát veheti: de ott kezdetik előszer-is el az ő nagy szerencsetlensége, veszedelme az ő házán: az mely az Birodalmon való egyenétlenség miát, elolthatatlanul gerjeded

i Discursus: mei napon. is

j Órszó: nála

k A 361–362. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről és Vraságról.

és égten ég. Az fiai, egyik az másik felöt akarná az Coronát elnyerni, és mindenik kívánnya az Birodalmat még az atya élteben. Honnét sokkal nagyobb nyughatatlansága, fáratsága és munkája vólt; hogy nem mint az elöt az külsö ellenség miát, és ö ellene partolok és támadás inditók miat. Azt-is reménli hogy még mindenek-is elejét veheti, és az feilobbant tüzet mególthattya. Es mivel láttya hogy az fiai az *Regnal*áson veszekednek: Az ö-öregbik fianak Dariusnak fejében teszi fel az Koronát, és még maga élteben *Regnal*óvá teszi. Es azt hiszi hogy így immár békeséget szerez az ö házának és az öveinek, de uyjokban lobban fel az nagyob veszedelem, és dihösködö tüzláng mind inkább inkább akar lobogni és égten égni. Mert az ö háláadatlan fia az *Darius*, az *Aspasiat* kéri az atya ágyasát, az kit csuda szépségeért az atya oly igen szeretne, hogy nékie nem adhatná. Innen ez az at-^l[362:]tyának halálára igyekezik, és kötést teszen ellene. Hogy ez kinyilatkozik; önnön magának kel az fiát vádolni, és annak hohérává lenni, és maga fegyverével kel mególni. Ez löt szomorú vége Dariusnak. De az *Artaxerxes* nyomorgásinak ugyan még sincsen vége. Háram fiai vadnak még ugyan. Ezeket közzül-is égyfik az másik felöt akar urálkodni, és az Birodalomhoz jutni; és uyjáb *conspiratiot* és hitlenséget inditnak, és mindenik külön szerez tölle függöket. *Ochus* az legkisseb és legifiab, de bátorságosb szivü és nagy akaratu, azon gondolkodik, miként törölhetné el láb alól az ö két bátyyait *Ariaspest* és *Arsámest*, az kik ö nékie utában állának. Annakokáért mint az ravasz róka, igen vigyaz érkölcsökre, és jól meg gondollya azoknak természeteket. *Ariaspest* igen jámbor és tisztá életü és az ö jószágos cselekedetiért, mind az egész országnál kedves és kellemetes, és mindenektül az Fejedelemségre az kívántatik. Az *Arsames* hadokozó és bátor szivü vitez. Azért inkább kedvellete ötet az atya: és örömesben néki engedte vólna az Coronát. Az jámbor *Ariaspest* az go-

I Örszó: tyának

nosz *Ochus* álnoksággal, az erős vitez *Arsamest* hatalommal akarja elnyommasztani. Arra bérli azért az atya bójáróit, *cubiculariusit*, mivel ők mindenkor az királnál vadnak, az *Ariaspes*nek mindenkor füleibe csiripellyenek, és véle elhitesék, hogy az ő atya ötet igen gyűlöli, sőt ugyan nem-is nézheti, sem szenyvedheti. De az ő öccsét^m *Arsamest* nagy szüve szerint szeretné, és azt-is akarná maga helyet királlyá tenni: ötet pedig meg akarná öletni. Noha pedig ebben az atya semmit nem tudna, de ők ez hamis vádolást naponkint annyira üzik, nevelik,ⁿ [363:]^o szaporittyák, hogy az ifiu urfiát úgy elszomorították, rémitik, hogy mindenestől fogva kétségé leszzen az atya kedve és kegyelme felől: nem különben mint ha minden órában csak szörnyü kénzásokkal való halálra ragadtatnék. Ennek elejét akarván venni mérget veszen bé és megöli magát.

Hogy ez immár oda vólna, arra szegödteti bérli, *Ochus* az *Harpatest*, hogy *Arsamest* által ütné és megölné: mely ugy-is leszzen. Az nyavalyás atya, az ki immár nagy vénségre jutot vólna, midön láttya, hogy az veszedelemnek semmi vege nem vólna, és hogy az ő nemzete maradékan ön magokban, minde[n] ellenségnek bé ütése nélkül elfogyna, és semmi jóbbulást, bodogb állapotot nem remenlhetne, halálra gyötni magát életének kilentzven negyedik esztendejében meghal.

Hiszem elég világos tüköre ez minden *Vdvárnak*, és az nagy *Regnalók* és *Vralkodók* nyavalyasságos életeknek, és tündöklő tettetes dicsőségeknek ez földön. Ez az mellet példa-is, az mellyben nyilván láttyuk, mely igen vágyódgyék az emberi természet az *regnalásra* és *Vraságra*, mind annyi nagy munkával, fáratsággal és veszedelemmel sem gondolván; és minden természeti, vérszerint való atyafiui szeretetet^p, hivséget hátra vetvén. És

m Discursus: öccsét

n Örszó: szaporit-

o A 363—364. — 367—368. lapon élőfej: Az tizeneggyedik Rész, Az Feiedelemségről, *Vraságról*.

p Discursus: szeretet

midön azt megh szerzette, mely nagy szorgalmatos gondal bírja és örizi azt.

Es ha mi erre még egy világos példát kívánnánk az mi itiletünk szerint semmi illendöb és alkolmatosh nem lehetne ez dológról, mint az Herodesnek az Sidoságnak királyának, felete sanyarú életének és keserü udvartartásának példája. Az mely Historiát mivel hogy *Iosephus*, há-⁹[364:] rom könyvben bövségessén megirt, az olvásóknak kedvekre rövid summába vonyván így hozzuk elő.

Herodes az királyságot és *regnalást* nagy munkával, fáratsággal, szertelen nagy pénz költséggel és sok vérontással vonta magához. Midön Ierusalemet és az egész *Iuda* országot elbirta volna: az ő előtte *regnaló* királt *Antigonust*, (kit az ő jámborságáért, dicséretes *regnalása*ért minden ember szeretet és becsüllöt) az *Antonius*nak külte, kinek ő az *Herodes* izgatására, bárdal üttette el az fejét. Hög ilyen módon az *Antigonus*nak dicséretes Neve ez gyalázatos halálnak neme által, az Sidoknál meghomályosítatnek és megkissebitenék. Az kik oly igen tartottak az *Antigonushoz*, hogy közölök egynihányan, semmi kénzással, csigázással nem vitethetnének arra, hogy Herodest királyoknak neveznék, avagy tartanák. Azzal *Herodes* meg nem elégedet: hanem még az országnak főfő rendi közöl 40. jeles személyeket ölet meg egyszer s-mind az kik *Antigonussal* tartották. és naponkint minden külömbség nélkül mind öltön ölette valahol felaláltathatta az *Antigonushoz* vonyókat, oly nagy serénykedéssel pedig, hogy minden nap vigyázókat állatna az kapukra, hogy az megöletteknek holt testek közöt^r valamely *Antigonisták* az szckéren elevenen ki ne vitetnének.

Es noha ily rettenetes kegyetlenséggel erőssítette volna meg birodalmát, még sem nyughatot soha. Szüntelenül félt azon, hogy talám ugyan volna még valaki az királyi nemből, az ki egykor

Herodes.

Antiq. 1. 15. 16. 17.

Ltb. 15. c. 1.

Antigonusnak feje vétetik.

q Órszó: rom

r Discursus: testek, közöt

Lib. 15. c. 3.

csak feltámadna, és ötöt ki üzne. El végezi azért magában, hogy az király nemből valókat tellyes-séggel eltörlené. Abból az királyi ágbol^s [365:] való Aristobulust, az ő feleségének Mariámnest atyafiát, nem sokkal az elöt fő pappá tötte völt. Midön pedig venné észébe, hogy ez fő Papot az ő jelés jóságíért és hogy az Antigonusnak királyi nemzetségéből való vólna, az Sidok felötte igen szeretnék és becsüllenék: Csálardul megölette; ilyen formán: Rendelt egynihány embereket, kik ő véle az folyo vizben fürödnének, és trefalódásnak színe alatt az vízbe bugtatván meg foytának.

Aristobulus elmerített.

Hircanus.

Hircanus völt egyedül még hátra, ki Babylonban völt főpapjok és fejedelmek azoknak az Sidoknak, az kik az Babyloniai fogságból hozza bocsátaskor, az Persiai birodalomban szabad akarattyok szerint ott maradtak völt, az mellyektől nagy becsületben tartatot. Ezt *Herodes* szép szóval és nagy ígéreteckel hozzá hivta és hozatta, és elsőben nagy tisztességben tartotta; annakutánna oly színy alatt, mint ha utánna lesködöt vólna és â királyságra vágyódot vólna megölette az nyoltzvan esztendő jó Papurat. Szándekozot arra-is hogy Cleopatrat-is az Egyptomi királyné aszszont megölesse, mivel értené hogy nem vólna jó akarattal hozzája.

Cap. 5.

Az ön fiai közt-is villongás völt ugyan ackorban. az versengés és haborgás innen támadot; hogy *Antipater* az kisebb fia, nagy kívánsággal gerjedezne az királyi *regnalásra*. Mivel hogy pedig ez ő szándekának az ő két mostoha atyafiái, *Alexander* és *Aristobulus* akadékára vólnának; és utánban állanának, az annyockal Mariamnessel egyetemben; *Antipater* az ő atya nennyenek Saloméának és az annyának segedelmével, oly igen béárullyák Mariamnest az Herodesnél, hogy noha igen szeretné, de meg-is^t [366:] nagy ártatlanul megöleti: Az mint ottan hamár az Annyát-is *Alexandrát*. Mint ha az-is vétkes vólna abban,

s Őrszó: való
t Őrszó: nagy

hogy *Herodes* méreggel ölettsék meg. Hogy azért az idő alatt *Aristobulus* és *Alexander* Romában, *Iulius Caesarnál* volnának, és osztán hazajöttek volna, minden embereknél, nagy szeretetben volnának, és az attyok-is igen szeretven őket, megházosította mind kettőt, és nagy tisztességben tartotta. *Antipater* és *Salome*, könnyen meg itilhatték, hogyha ez két ifiu Vrak így előmen[n]lek; az ő anyyok halálát Salomé és egyebeken, meg kezdik egykor torolni, az kik azt hamis vádolásokkal árulójul megölették.

Annakokáért azon igyekeznek mindenképpen, hogy ez két atyafiat-is az attyoknál Herodesnél gyanóságba hozzák az ő rágalmásosokkal és vádoskodásokkal; mintha az attyoknak halálára lesködnének és incselkednének: és az ő édes anyyok ártatlánul megöletéseért boszszut akarnának állani: noha elmejébe sem tünt az soha csak egyyicknek-is. De mivel ők meg nem szünnének, hanem az vádolást és ragalmazást igen szaporítanak, az két ifiak-is arra néha valami segítő okot-is adnak, (mint ifiu emberek némelly oly szót eytenek, hogy azoknak még el nem engedtetnék tellyességgel, az kik az ő anyyokat Mariamnest hamis árulókkal, vadolásokkal megölették.) végre *Antipater* és *Salome* Herodest úgy elfoglallyák, csabították, hogy gyűlölség és gyánóság gerjedgyen és nevedegyék szüvében az két fia ellen; és midön az vádosok *Herodes* elmejét azok ellen annyira el kerítették volná, modot és ezközt akar arra keresni, mint alázhatná és nyommaszthat-^u [367:]ná le kevélységeket és vakmerősegeket ez Mariamnestől való két^v fiainak. Mert ez vétkekben voltak hamissan bévádoltatván. Elöveszi azért az alatsonb rendü anyátul való fiát, *Antipatert*, és amazok felöt maga mellet nagy tisztességben tartya, és úgy tészén, mintha rövid időn azt akarná maga helyet királságra emelni. Hogy azért *Antipater* véletlen ez *gratias* tisztességre jút, ott kezdetik osztán válóságosban el az két

^u Órszó: nále

^v Discursus: tét

atyafiaknak rágalmaztatások árultatások ez à annélkül-is^w gyanossággal eltölt attyoknál. De mind más rendelt személyek által, hogy az álnok ravassága ki ne tetüdjék; Az két attyafiaknak, az kire tulaydonságként nézne az ország, és királyi nemből való születések volna Mariamnestől, ez dolog igen nagy nehezen eset, és nag sérelmekre vólt. és néha sok könyhullatással-is siratnák az ő annyoknak halálát. Néha magok türetlensegekből oly szavok-is esnék, mintha az attyok felől panaszolkodnának, hogy az ő ártatlan annyokat megölette volna, és őket-is immár tellyességgel meg akarná vetni és tölle eltaszittani. Ez illyeneket amazok az kik arra rendeltetvén szüntelen környülök⁹⁵ vólnának mint tettetet barátik naponkint menten meg vitték az udvarba Saloméának és Antipaternek, ezek mindgyárt sockal többet adván hozzá bé mondatták az királynak. Innen azért Antipatert az király amaz kettőnek, lenyommasztására annál-is fellyeb emeli, és az annyát-is az udvarba hozzá veszi, és így Romába küldi, hogy ott *Caius Iulius* Császárnak-is *gratia*jában kedvébe juttassa. Mind ezek amaz kettőnek, kik semmi becsületben nincsenek, nem kicsin busulásokra vagyon.^{x y} [368:]

Ljb. 16. c. 7.

Antipater Romában nagy becsületben vagyon az Császárnál, és semmit nem bánt inkább mint hogy immár az két vádolt attya fiait az attyánál naponkint nem rágalmazhattya, és nem vádoltathattya, igen fél azon, hogy az Attya elméje viszontag ismet amaz két attyafiaihoz ne haylana az ő távollétében, és az ő tanácskozási kine nyilatkoznának. Annakokáért levelei által mozgattya dolgát Saloméánál és az attyánál; az mellyekben mind két attyafiait keményen ruttollya, gyalazza, szidalmazza, szörnyiti, mintha oly nagy szorgalmatos gongya volna az attyának bodog állapattyára még távól létében-is. Annyira viszi az dolgot, hogy *Herodes* el az Császárhoz megyen,

Herodes fiait vádollya.

w Discursus: annélkül-is

x Discursus: vagyunk

y Órszó: *Anti-*

és mind az két bevádolt fiat előállattya, és reájok panaszol és őket keményen vádollya, hogy méreg szerzessel mivel igyekeznének néki, hívséges attyoknak, halálára, és Coronájára; noha ötet az Császár szabadon hadta azon hogy az országban, azt tenné örökössé, az mellyik ő hozzá legjőbban és leghívségesben viselné magát. Es hogy hozzájok az illet vólna inkább, hog' josággal és Istenes jámborsággal és fiui becsülettel és engedelmességgel egyik az másickal vetekedet vólna, és minde[n]ben azon igyekezet vólna, hog' az attyának kedvét találta vólna, és ugy ment vólna osztán az Coronának elbirására. Mostan pedig ő ellene oly nagy gyűlöségre gerjedtek, hogy magok életének veszedelmével-is ő nékie halálára igyekeznének. Es hogy érdemelhetne vólna ő ezt ő töllök? Hiszen magoknak meg kel azt vallániok, hogy őket ifiuságoktul fogva uri és fejedelemi tisztességben nevelté, tartotta, Császár ő Felségénél az Vdvarban, minden féle nemes vitezlő dolgokban^a [369:]^{aa} tanitatta, és hog' az Vdvarból hazajöttek őket királyi némből megházásitotta, és mindeneket meg cselekedet valami illet az hívséges atyához. Mellyért ez jutalmat akarnák adni, hogy néki csak ez egyyet se engednek s-türhetnék, hogy az nagy munkával, fáradtsággal kereset országot, egy kevés ideig békeséggel birhatná, és hasznát vehetné. Es így minden törvény s-igasság ellen, sőt az természettül plantaltatot szeretet ellen az ő életének elvesztesére igyekeznének. Ez ő játékokat ő sok ideig türte, látatlanná tötte. Mind ezeknek felötte az ő atyai kegyes elméjét hozzájok még ebben-is megmutatná, hogy ő az mint ő néki hatalma és igassága-is vólt vólna arra, hogy őket ömaga meg büntethette vólna, de hogy ötet tellyességgel semmiben ne vádolhatnak és igazán semmi panaszok ne lenne, őket ide az Császárhoz, ugy mint közönséges Patronussok és jótévü promotorok^{ab}

z Órszó: tani-

aa A 369—370. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről, Vraságról.

ab támogatójuk

elejébe hozta, hogy önnön felsége látná és itilné meg ügyeket. Kérné azért, hogy ez ő ilyen szörnyű igyekezetek ne esnék nekik hiába, hogy magának-is ne kellene életének veszedelmében forgani. Az mint hogy 44. ő magoknak-is az fiainak, az kik ily gonoszságos incselkedéseket jól tudgyák nem hasznos, és nem-is illendő hogy az nap fényet nézhessék.

Midőn azért mind ezeket *Herodes* nagy indulatos szüből az Császár elejébe beszélene, az két ifiu urak nem turtethetik meg szemeket könnyhullatástól. Hogy az attyok szavát elvégeszné-is, az nagy keserves sirásnak miatta sokaig nem szolhattak egy szot-is.^{ac} Nem-is tudták ez csudás ügyben mit kellyen kezdenisk.

Mert mint két felé nehéz volna az dolog; Hogy ha^{ad} [370:] az attyok ellen mondanának és azt hazuságban vádolnák; de sokkal nehezebb volna hogy ha ez ügyben magokat bűnössé hagynák. Azonközben mind az jelen valók és az Császár ő maga-is nagy szüvök szerint szánakoztak roytok és az attyok sem tartoztathatta meg magát az sirástól. Végezetre az öregbik az *Alexander*, meg gondolván attyának szavait, ahöz fordult és imígyen szólt.

Alexander felel az panasza-ra.

Mely attyai kedvel és kegyes elmével vólt mi hozank mindenkor[n] kegyelmed mi szerelmes atyánk, és mostan-is mely jó szivel legyen, eléggé megláttzik, ebből az mi ellenünk inditot törvény tételből és reánk panaszlásából. Mert ha valami veszedelmünkre és gonoszunkra való vólt volna szüvében kegyelmednek, tehát^{ae} minket az mi kegyelmes és közönséges Patronusunknak és promotorunknak à Császárnak elejében nem hozot volna, és az panaszt ő Felsége elöt nem tötte volna, innen láttyuk atyánk hogy nekünk utólo veszedelmünket nem kívánod s-nem keresed; hanem inkább megtartásunkra igyekezel. Mely az mi ügyünket annál inkább meg nehezíti, mivel mi magunk sem itélnök életre méltoknak magunkat,

^{ac} Discursus: szöt-is

^{ad} Órszó: az attyok

^{ae} Discursus: te hat

hogy ha ez dologban vétkesek vólnának, az melyben minket bévádoltanak. Söt inkább akarunk arttatlanul meghalni, hogy nem ilyen gyanóság felőlünk lévén, töb ideig élni. Adná pedig az jó Isten, hogy mi elégségesek vólnánk arra, hogy az igazságot nap fény elejében hozhatnok. Az mely az *Calumnia* és rágalmazas által elnyomat-tatik; és mi haszna így az mi életünknek hogy ha az édes atyánknál ilyen gyanóságban kellyen maradnunk? Vgy tettzhetnék jóllehet mivel az mi anyánk elvesztetet, és mi-is immár időnkre ér.^{af}[371:]^{as}tünk, mint há mi az *regnalás*ra vágyodnánk. De gondoltassék még, hogy ha szintén ezen, az miben mi vádoltatunk, vólna ügyök egyebeknek-is, ugyan nem tulaydonitathatnék nyilvánssággal nékiek. De ez szörnyü^{ah} dolgot valakire vallani, nem elég itt az puszta gyanúság. Bizonyára szükség hogy nagyobb jelenségi legyenek ez ilyen rettenetes véteknék. Kicsoda bizonyithattya azért azt mi reánk, hogy mi vagy mérget készítettünk vólna, avagy valami *Conspirat*iot indítottunk vólna, vagy titkon valakikkel szövetséget vagy valami kötetést töttünk vólna, vagy valakit pénzel vagy ajándékkal berletünk vólna valamire, vagy titkon irtunk volna valami levelet atyánk ellen: avagy valami módon fogtunk vólna kezünckel valamihöz, az onnan effele gonosz igyekezet kibizonyittathatnék avagy csak akar miképpen (az mint az rága)mozók mivelnek) kicsigáztathatnék avagy kitekertethetnék. Bizonyára nehéz dolog az egyenletlenség az Vdvarban, kiváltképpen az Fejedelmi személyek között. Es mit nem tehet az jövendő *regnalás*nak remen-sége az gonosz természetüekben; az mellyek az ártatlan jámboroknak minden féle sérelmet, bánatot és veszedelmet forralnak, koholnak? Mireánk bizonyára soha öröcké semmi gonósságot nem bizonyithátnak: Ellenben pedig lehetetlen-is mi-

af Órszó: tünk,

ag A 371—372. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről Vráságról.

ah Discursus: szörnyü

nékünk hog minden rágalmazokat megtzáfollhassunk, az ollyannál az ki az ő füleit mi előttünk bédugja, és az mi rágalmazóinknak szüntelenül nyitván tartya. Hogyha szinte valami oly szót^{ai} hallottak volna-is valaha tölünk, de az-is ugyan nem kegyelmed ellen, mi édes atyánk ellen vólt, hanem az rágalmazok ellen mondatot. Hogy^{aj} [372:] ha valamelyikünk némellykor szerelmes anyánkat siratta, nem azért lét, hogy az meg öletet, hanem mivel immár megöletet, az ollyanoktul gyaláztatik és ragalmaztatik, az kikhöz nem illenék. Es mint vágyódnánk mi az ország-lásra, atyánknak életében, holot minékünk annyi királyi tisztesség adatik, az mellynél többet nem reménlhetnénk az birodalomban. Es reménlhet-tük vólnaé az *Regnalást*, hogyha az édes atyánkat megöltük vólna? Inkáb kellet vólna bizonynal az szörnyü halált várnunk, és hogy az föld nyelt vólna el bennünket. Szenyvedhetet vólnaé az birodalom alat való tisztességes nép efféle attyok megölö *regnalokat*, gyilkosokat raytok uralkodni? Es engedhették vólnaé hogy az te töled éppitetet szentséges templumban ily attyok vérével fer-teztettek mentek vólna bé! Es ha szinte egye-beckel semmit nem gondoltunk vólna-is, ez iij szörnyüségnek véghez vitele után, mint mehet-tünk s-menekedhattunk vólna meg ez jelen való Császár Vrunck elöt, és ő Felségének méltó ha-ragja elöt. Nincsen ugy szerelmes atyánk, nem nemzet kegyelmed oly istentelen és értetlen fia-kat, kik ezt jobban ne értenék és ne tudnák: bódogtalanban lehetnek jollehet az rágalmazoknak beadások által, hogy nem kegyelmednek szerel-mes attyánk és az te ügyednek használatos vólna. Hozhatnánk többeket-is elő magunk mentségére, de mi szükség azt mentegetni, az mi soha nem vólt nemis léssen soha öröcké. Csak ezen kérjük azért mostan az mi Legkegyelmességesb Császár Vrunckat, az ki most minekünk ez dologban bi-ránk; hogyha lehetséges hogy az mi Vrunck attyánk

ai Discursus: szöt
aj Órszó: ha vala-

szüvöböl kiszakaszthassa és tellyességgel kivethesse és^{ak} [373:]^{al} kiöblithesse az mi felölünk bé vöt gyanósságot, és ugy akar mely nyomorúságosan kel-is még-is kívánánk élni: Ha hol pedig nem, és hogy az mi édes Vrunck atyánk, mi miattunk ugyan szüntelen való félelemben élylen, sockal örömesben akarunk inkább meghalni, hogy nem ö néki ellene és busulására^{am} élni, az kitöl életünket vöttük. Ez besséd által mindeneknek szüvök nagy könyörületességre indult ez ifiu Vraknak ártatlan ügyökhöz: És az Császár öket az ö szüvében immár-is mentségesseknek tartya, minekutanna *Herodes* az ö gyanóságának és vádolásának semmi fundamentomát, okát elő nem mutathatná, és mint egy benne maradtúl állana ugy hogy mayd magának vólna szüksége arra, hogy valaki mentené. Végezetre hogy az Császár egy ideig gondolkodot vólna, ezt mondgya: Hogy ez ifiu Vrak ebben völtak vigyázatlanok, mivel nem viselték mindenképpen ugy magokat, az Attyokhoz, hogy annak semmi gyanósága ne indulhatot volna^{an} hozzájuk. Osztan fordul *Herodes*höz, és azon kéri hogy minden gyűlöséget, gyanúságot fiaitul való idegenülest, tellyességgel félen tegyen, elfeleitsen, és elmejéből ki vessen. Intis az ifju Vraknak, hogy attyoknak térdéhez essenek, békéllyenek. Az attyok ezt nem várja, hanem eleiket akarván venni, felkél és egymas után nyakokra esik, és nagy sürü könyveit hullátván csokollya öket. Mellyen mind az jelen valók, nemesek, nemtelenek, nagy szübéli könyörületességre és sirásra inditattanak. És minekutanna mindnyájan az királynak hálá adó köszönöketeket nyuytották vólna, kiléptenek: és vélek egygyütt *Antipater*, ki ez csudas játékot így forralta ingattogalta, de^{ao} [374:] magát nem jelentette, hanem inkább szinessen gratulal, és

ak Órszó: kiöblit-

al A 373—374. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről, Vraságról.

am Discursus: büsülésára

an Discursus: vólna

ao Órszó: magát

szerencséi, üdvözli atyafiait, hogy az attyokkal meg békéltek volna.

Lib. 15. c. 11.

Minekutánna azért *Herodes* az *David* király korporsóját megdulta és három ezer mása ezüstet abból kitolvaylot volna, az Istennek büntetése annál keményebben meg ragadgya. Es az ő háza hova tovább mind nyughatatlanb és csendesegtelenb vált, és maga élete-is mind nehezeb és terheseb let. Mert oly háborgás, visszálkodás, egyenetlenkedés, és belső hadhoz hasonló ellenségeskedés; Mellyek közt kiváltképpen való vólt az *Antipater*nek az ő két atyafiai ellen való titkos tanácskozása és practikálása, és mindazáltal olyanak tetteti magát mintha ő volna az ki azokat mentegete, barátságossan viseli magát hozzájuk, hogy minden dolgokat vizsgálhatna és kitudakozhatná, hogy annyival könnyebben hozzájuk férhetne. Es nagy serény álnokságával arra-is birta az attyát, hogy az alitaná, hogy egyedül csak *Antipater* volna ő hozzá jó és hiveség. Ennek partyán volna az *Herodes* fő Lovász mestere-is avagy Praefectusa, Gondviselője *Ptolomaeus*, Nemis cselekednék *Herodes* ennélkül semmit; és ennek az annyának tánácsanékül. Annakokáért könnyen azok ellen izgathatnák az királt, az kiket ők gyűlölnének. Ez igen boszszullyák ismoglen az két atyafiák, és azoknak feleségek, hogy ők oly meg vetettek vólnának. Es az *Alexander* felesége Gyláphira gyűlöli viszontag Salómét. Salome-is nagy szerenséggel az *Aristobulus* feleségéhez az ő Leányához csatollya magát, és elméjét elfordittya az Vratul, hogy el arulná, valamit az két atyafiak^{ap} [375:]^{aq} együt léteken, az ő megöletet annyókról, és attyokrol, ő rola-is Salomérol, és az vélek tartókról szólánák. Mind ezeket Salome osztán menten megvitte az királynak. Hóg csak egy nap sem volna az mellyen *Herodes* ezzel és efféle unalmas dolgockal nem baylódnék és nem busitatnék. De az nyavalyás *Herodes* hova tovább, mind inkább gyöttret-

^{ap} Órszó: együt

^{aq} A 375—376. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről és Vraságról.

tetik. Az ő atyafia Pherorás megutálja az ő leányát, az kit néki akart adni, és azon kézben egy kurvát tart magánál, az mellyet örömeiben hordoz véle. Mellyből sok villongás támad. Ez Pheroras keményen szóllya rágalmazza az királt, (gonosz hamis szüből, csak hogy az atyát és fiait öszve veszthesse) az *Alexandernél*, mintha az király titkon az *Alexander* feleséget Glaphirat szeretné, és tovább magát az szerelemben meg nem tartoztathatná és mérsékélhetné.^{ar} Ezen el rémül *Alexander*; és midőn az attya, Glariphirának minde[n] jóval vólna, és naponkint valamivel megtisztelné, mellyet noha mind az fiáért cselekednek, de *Alexander* ezt, az rágalmazóra nézve, mint arra értené, mintha az ő feleségéhez való illetlen szerelméből cselekedné. Miglen magát megeszméli, bátorittya, és az Pheroras beszédét, az attyának nagy könyhullatással megemlíti. Mellyért keményen exostulál, panaszkodik, feddődik Pherorással. Hogy dolgát az nem tagadhatná, az Saloméra hárittya: ez pedig álhatatosan tagadgya, de úgy hogy az kettőző elme könnyen kitettzenék belőle. Annakokáért *Herodes* mind Pherorást és Salomét, öcseset, hugát tőlle elküldi; és annál inkább közte^{oo} osztán *Alexandert* szeretni, azért hogy oly tékélletes szüvel vólt, hogy ez dolgot tőlle el nem titkolná.^{aa} [376:]

De ez sem tart sokáig, mert egy valaki, az *Antipater* kisztéséből és titkos formálásából megbeszéli az királynak, hogy az ő három bójárai nagy sok pénzel meg béreltettek *Alexandertől* az attyának megölésere. Ez ismét nem kevéssé szomorittya és gyötri az királt. Ki keményen meg examináltatya és vallattya, az Comornikokat vagy bójárokat: Kik nem szenvedhetvén az nagy kénzásokat reá vallotak *Alexanderre*, és azt-is jelentik nagy kinyokban, hog az főb Tanácsok és az főb Capitanok-is mind ő véle tartanak. Innen *Herodes* még annal-is nagyob rémülésben esik, úgy hogy immár senkire nem

ar Discursus: mérkélhetné

as Őrszó: De ez

merné magát bizni: mindenek felől egy aránt gyanakodik, itt kezdetik még az sullya.⁶⁷ Kiki mind hogy veszedelmét eltávoztathassa, tisztította, menti magát az ő aytaja előtt, és hogy néki inkább hitele, batorsága lehessen, mast vádol bé; Mely miat nagy sokan ölettetnek meg, hogy végre szinte ugy az vádolok mint az bévádoltak, egy aránt ölettetnének. Es mivel ez szönyü nyavalyában semmi vég nem lenne, hogy egyszer bekesége lehetne, mindeneken ki ád, és minden szolgálit kiküldi Vdvarából, meg az belseb Tanácsosit és jób barátitis, kiket nagy tekintetes vóltok miat nem ölehetne megh.

Ezeket mind az álnok *Antipater* vitte végbe, és az attyát ugy elhitette, foglalta, hogy csak ötöt alitaná hivségésnek, és hogj egyebek mind halálára igyekeznének. Annakokaért arra-is könnyen rea birja az attyát, hogy valakiket ő tudna, hogy *Alexanderrel* tartanak nagy seregenkint kenzásra vonyattatnanak. Kik közzül egy meg vallotta kinnyában, hogy *Alexander* és *Aristobulus* egymás közt^{at} [377:]^{au} szövetséget vetöttek, és arra esküttek, hogy az attyokat az vadássatban megölyék, és osztán Romába mennyenek az Coronának az Császártól való meg kérésére. Levele-is találatot legyen *Alexandernek*, melyben panaszolkodik öcscsének, hogy az attya uyjobban annyi földet és népet adot vólna *Antipaternek*, az mellynek jövedelme 200. talentum lenne esztendönkent. Azt alitván *Herodes*, hogy egyszer immár elégséges okat találta, hogy *Alexandert* nyakon köttve az fogságba vetesse: és minden barátit annak, keményen kénoztattya, csigáztattya, hogy valami bizonyost vehetne ki belölök. Es noha semmire szert nem tehetet ugyan még-is megölette; és oly nagy félelmet és remülést szerzet az Vdvarba: hogy sohol senki nem merne egy másnak hinni, és végre mayd minden megünna életet-is.

^{at} Őrszó: szövet-

^{au} A 377–378. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről, Vraságról.

Többek között egy azt-is vallotta, vagy mondotta bé az attyának, hogy *Alexander* irta Romába egy barattyának, hogy kérjék meg az királytól, hogy ő Romába szólitassék, és ő meg jelentené az Császárnak, az ő ellene való arultatást, és hogy az ő attya az Romaiak ellen Mithridatessel tartaná. *Alexander* ön maga midön látná hogj az attya mindent elhinne, és ő immár életét meg-eléglette és megunta, küld az attyának viszontag négy olyan leveleket, magátul az attya ellen. Meg vallyá hogy tanacskoztak, practikáltak legyen ő ellene, és hogy az szövetségben az ő attyafia *Pheroras*, és minden ő titkos Tanácsosi ben[n]e vólnának és az ő huga *Salome* ő véle paraznalkodot és fertelmeskedet vólna. Es minden dolgok arra igazittattak, hogy ő meg ötlettessék, hogy osztán kiki mind ked.^{av}[378:]ve szerint élhetne. Nem kellene immár semmi vallatás, kinzás, csigazás; az vallás meg vagyon.^{aw}

De ottan hamar az után, nem kicsiny munkával, az Cappadociai *Archelaus* király által, kinek leánya *Alexandernál* vólt, az attyával meg békéltetet. Vólt pedigh egy *Eurydes* nevű az Vdvárbán, az kinek az jó *Alexander* sokat hit vólna, mivel ő velle az álnok ember nagy barátságot vetet vólt, de valamit tölle hallot mind megvitte *Antipaternek*, és végre az attyának-is. Két Drabantok-is kinoztattak meg, és az kenzásban az ártatlan *Alexanderre* vallottanak Levelek-is irattanak az ő Nevével és az ő keze irásához hasonlók. Maga azokat az *Diophantus* író Deak csinálta.

Az *calumniak*, rágalmazások-is mellyeket *Antipater* naponkint forralt, formalt, ugy meg sokasodtanak, hogy *Herodes* tellyességgel elhinné, hogy az két fiai ő neki ugyan csak halálára incselkednének; kiváltképpen hogy az elfutás rajok bizonyodot vólna, hogy *Archelaushoz* akarnának menni; az kinek leánya vólt az *Alexander* felesége, és az-is mondatot, hogy ők onnan *Archelaus* segedelmével Romába mennének, és az attyokat,

av Órszó: ve szerint

aw Discursus: meg, vagyon.

az ki immár-is az Császár haragjában volna az *Syllesius*nak hamis vádolásából és rágalmazásából; bé vádólnáják, melyet *Archelaus* semmiképpen igazzá nem hagyot.

Midön pedig *Herodes* az ő fiait, az Császárnál ismeglen vádollya, és az Császár megengedi néki, hogy az mi ez aránt az igaz volna, azt kezdené és azt tenné; mindazáltal felötéb ne sietne, hanem az dolgot igaz megesmertetésre vinne. Gyüyt azért *Herodes* más fel száz ferfiakat,^{ax} [379:]^{ay} kiket biracka hágy; panoszol az fiaira és bévádollya azokat, de nem állattya elő őket, hane[m] ügyeknek meg hallásánélkül, sok vélek tartockal egygüt, kiváltképpen az 300. tiszt viselőkkel, meg sente[n]tiáztatta. Ezeket *Herodes* mind *Alexandriában*; az ő két fiait pedig *Alexandert* és *Aristobulust* *Sebasteben* ölette meg.

Cap. 4. 6. 7.

Hogy ezek eltöröltetnek, *Antipater* minden álnoksággal tulaydon csak az atya ellen incselkedik, és azt^{ax} cselekeszi hogy Egyptomból egy oly méreg hozzattaték, az mellyel az öveinek kezek által megölettessék. Romába megyen, hogy senki eszébe ne venné, mit akarna; és midön ez méreg nem elég erős lenne, annal-is erősebet küld; de végre ez mind meg tudódik, elárultatas^{ba} által kinyilatkozik. *Herodes* haza kívánnya Romából *Antipatert*, és nyilvánvalóval vádollya mint ez nyughatatlanságnak okát.

Cap. 8. 9.

Hogy, az ő bátyait, megölettette. Mostan immár ő magát az attyát-is, ki ötet annyira tartotta; mindeneken fellyül emelte, és az ő Testamentum levelében *successorának*, utánna következendőnek rendelte és választotta, és véle minden jót cselekedet; halálára igyekeznék. Es midön reá bizonyodnék-is, semmit mentségére nem tudna mondani, és nem felelhetne. Végre azt-is azért az Császárnak jóvallásából megöleti. Es ottan hamar ő magais életének hetvenedik esztendeiben megholt.

Ez historiát azért beszéllem ilyen böven elő,

ax Órszó: kiket

ay A 379—380. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről, Vraságról.

az Discursus: az

ba Discursus: elárultas

hogy imez ketöt cselekédnem. Előszér hogy az *Regnalok*nak, *Vralkodók*nak munkas fáratságos, nyavalyas és veszedelemben forgo életeket minden embereknek szemek elejében adnám. Másodszer, hogy minden ember mint egy vilá-^{bb}[380:]gos tükörben látná, mint forgodgyanak nem kevesen, többire mindenkor az álnok hirnév vesztéssel, rágalmazással, árultatással, bé adással megszólással udvarokban: mely nyughatatlan nyavalyás és veszedelembé forgo élet legyen az udvarokban. Hogy osztán azt-is megmutatnám, mely igen mélyen bé gyökérezet legyen az embereknek szüveikbe az *Regnalás*nak uraságnak kívánsága, és nyughatatlán nyavalyás életnek szerelme; Mely kívánság és szerelem az embernek minden esztét, elméjét úgy elveszi, hogy meg se gondolhassa mit cselekédgyék. Csak ő az országlássra, uraságra mehessen, minden életét, minden előmenetelét, szerencsétjét szem látomást való el-tavoztathatatlan veszedelemre veti.

Innen az-is nyilván vagyón, mely nagy szüvek sérelmével, szorgalmotossággal, és fáradozással vesztik el az emberek az ő *Vralkodások*okat, *regnalások*okat. Sockal inkább halálra vetik magokat, örömesbén ki ontyák sok szántalan embereknek véreket, megölik tulaýdon gyermekeiket, feleségeket, és minden vérszerint való rokonságikat, hogy nem az *Vralkodástól* meg válnának, úgy hogy arról nem szükség töb példákat előhözni.

Mivel azért hogy onnyi munkával fáratsággal, szorgalmatoskodással, veszedelemmel, kegyetlenkedéssel, és ártatlan vér ontással szerzettessenek, bírattassanak és vesztessenek el az *Regnalások*ok, *Vralkodások*ok. Megtettzik ismetlen ezekből az mellyek bövségessen előszámláltatának, hogy semmi *Summum bonum*, sem nyugodalmas bódog élet, sem tellyes öröm ne legyen ez világi *Vralkodás*-^{bc}[381:]^{bd}ban sem az nagy *Vraknal*, *Királyok*nál, sem az ő udvaraikban, az fel nem találhatik.

bb Őrszó: gos tükör-

bc Őrszó: ban,

bd A 381—382. és 383—384. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről, *Vraságról*.

3.

Az regnálás nagy sérelmmel, nem örömet hagyatik el.

III.

Hogyha az Királyságok és Vasságok állandóké és adnaké állandó örömet?

Miképpen hogy valami ez világon vagyion, minden elmúlik, és semmi állandó nem találtatik, hogy az romlandóság és mulandóság alá ne vettetnék. Sőt az mindennél nemessegesb emberi teremtet emberi állat, ki az Istentől minden látható teremtet állatokon urrá tétet, elmúlik, elfogyátkozik és meghal: Azonképpen az birodálmoknak-is vagyion *Fatalis periodusok*, az Istentől rendelt, meghatározot idejek, esztendejek, az mellyeken azok elkezdetnek, nevedeknek — és vegre megént el kellyen fogyniok.

Az 4. Monarchia, azoknak kezdől.

Az első Monárchia vólt az Assyriusoké, mellyet Nimrod kezdet, ez világ teremtésének, (az szokot^a számlálás szerint⁶⁶) 1786. esztendejében, Az viz özön után és az Babylon városának éppétese után 130. esztendőben. Mert kezdetül fogva mind az megnevezet időkiglen, ez világon az Atyai⁶⁹ Hatalomnak vólt érteke, és az régieb és eledesb⁷⁰ atya vólt minden nemzetségben az előljáró Fejedelem, az mellynek az többi mind örömet jó akarattal engedtek. De hogy az embernek gonossága öregbednek, az Isten az világi regnálásokat ugy rendelte az gonoszoknak az által való megtzáfolására. Es ez az első és leg dicsőségesb Monárchia, kised eredetből hamar időn ugy nevedet, hogy Daniel Profetánál Aranyfőhöz hasonlitassék; és leg^b[382:]töb ideiglen állot az ő tellyes erejében. Tudniillik, 1648. esztendeig és ugy mult osztán el.

Dan. 3. v. 32.⁷¹

Az Második Monarchia az Persaké vólt és az Medusoké. Az *Cyrus* által kezdetet, Babylon városának megh vétele után, és az utólsó Assyriai Monarchának megölese után, mely Danielnél Balthasárnak,⁷² Herodotusnal⁷³ Labinithusnak neveztetik: ez világnak 3 4 3 4. esztendejében kezdetet, midön az első eltöröltet, és csak 200. esztendeig tartot.

^a Discursus: sokot

^b Órszó: töb

Az harmadik Monarchia az Görögöké, az *Alexander Magnustól*, Babylon városának megvétele után, és az Persiai birodalomnak elrontása után, ez világnak 3 6 3 4. esztendeiben kezdetet; és 286. esztendeig állot, s-osztán elmúlt, el költ.

Az negyedik Monarchia, az Romaiaké, *Iulius Caesartól* és *Augustustól* kezdetet. Melynek kezdetit közönségesen számlállyák ez világnak 3920. esztendejétől. Es immár ez mi időnkig, 1640. esztendőig tartot, de lassan lassan igen kissebedik, és az kis Antichristusi káromló szarvacska, az mely nagyokat beszél immár három királyi országokat vesztes ki belőle, és az ő hatalmának is el kel mulni végtére. Es az negyedik állatnak-is meg kel ölettetni, és az tűzbe kel vettetni. Mert mindeniknek ideje és oraja szabatot, és határozatot, úgymond az Daniel, meddig kellyen mindenikének állani és tartani. Csak hét esztendő hia pedig, hogy ez utolsó Monarchia annyi időt nem tartot, az mennyit az első. Es minekutánna az káromló szaru az Magasságosnak szenteit rontya, és igyekezet időket és törvényeket megváltoztatni, és nékie az ő kezébe egy^c [383:] idő, és egynehány idők, és egyfél idő adattak volna: Vgy tétetik osztán az itilet: és elvételik ereje, hatalma, fundamentomából ki töröltetik, és elvesztetik. De az birodalom, erő és hatalom az egész ég alatt, az mindeneknél Magassagosbnak szentséges népének adattatik, az kinek országa örökké való, és minden hatalom ő néki szólgál és enged.

Az egyéb királyi országoknak-is, Fejedelemségeknek, és Vraságoknak az Tartományokban és városokban vagon Periodusok, és szabot terminusok, határok, meddig tartsanak és meddig kellyen állaniok. Es megmutattják az historiák, hogy semmi országlás vagy Vraság az országokban és városokban öt száz esztendő felöt valami igen nagy változásnélkül meg nem álhatot, némelyek mégh kevesse ideig tartottanak. Söt mayd minden ötven esztendőben, valami nagy nevezetes változás esik az religioban és kösségi igaz-

Dan. 3. v. 33.^M

Ab An. Ch. 1609.

gatásban. Hogy némellyek felnevekednek, némellyek szállanak és le rohannak.⁷⁵ Es többire mindenkor egy Vráságnak nevedése az másiknak, fogyása és veszedelme.

2.
As királyok magok-is
váltakozás alá vettettek.

Nem csak az Vráságok *regnalások* vágnak pedig ilyen módon az mulandóságnak alája vetteten, hanem azockal egyetemben az királyok-is, az fejedelmek, Vrak és igazgatók, az kik azokat fundálták, avagy kezekben tartván birják. Nincsen oly királyi ország, oly erősség, oly jól rendelt igazgatás, nincs oly hatalmas hadi sereg, az mely az elmulandóság ellen magát otalmazhatná.

Sok királyok, fejedelmek és Vrak nem lehettek bátorságosak^d az önnön feleségektől, tulaydon gyermekeiktől,^e [384:] vér szerint való attyok fiaitól és rokoniktól. Tanácsosiktól és Darabantiktól és azoktól az kikre bizták magokat. Az kiktől gyakorta gyalázatosson elárultattanak, és meg ölettetnek.

Ecclies. 4. v. 14.

Az látás, hallás és próbálatís igaznak mutatya az mit *Salomon* mond az ő Praedikatorában: Némelly az fogságból megyen az királyi meltságra. Némely az ki királyságában születet, meg szegyenedik. Ez igen gyakorta megleszen; sok pelda-is vagon róla.

3.
Ki mint tet mással,
ugy tessnek ő vele-is
egyebek. Adonibesek.

Iudic. 1. v. 6.

Adonibesek hetven királyokat tartot fogva, kiknek hivelkeket kezeiken, lábaikon mind elmetéltette, és ugy szedetete vélek az kenyér morsalékot az ő asztala alatt. Annakutánna ötet-is meg fogta Iuda Izraëlnek birája, és az mint ő másnak cselekedet, ő nékijs ugy let dolga. Kezei és lábain való hivelkejének elvagattatása után, az Iuda asztala alatt kellett néki-is kenyér morsalékot szedegetni. Az mint ön maga megvalya. Az mint én cselekedtem, az Vr ugy fizetet meg ennekem.

Regulus.

Es az mint *Boetius* beszél *Regulus*rol⁷⁶ az Romai polgár mesterről, hogy az Carthagobélieket, kiket az hadban megfogot az tömlöttbe szokta vetni. De ottan hamar hogy ötet-is az Carthagobéliek megfogták öt-is viszontag az Fogsagba vetötték és hasonlót hasonlóval fizettek.

d Discursus: bátorságos

e Órszó: vér sze-

Azt bizonyította továbbá, hogy az Egyiptomi *Busyrides*⁷⁷ királynak szokása volt, hogy az mely idegenek oda mennének, megölne és az Isteneknek feláldozná. Es osztan ő maga-is *Herculestól* szinten úgy áldoztatot fel.

Busyrides.

Megemlítettük oda fel *Leontiust*, az ki *Iustinianus* Császárt megfogta, és az orrát elmettette, és számki ve-^s[385:]^htésben üzte. Ezt *Tyberius* ismét megfogta, az orrát elmettette, és fogságba vetette. *Tyberius* *Iustinianus* megjövén az számkivetesből megfogta, és megölette, az mint *Leontius* az ki az ő orrát elmettette volt, melyet ő abban az fogságban, az kiben ötet *Tyberius* vetötte volt találván, sok kinzásockal büntette meg. *Iustinianus* viszontag, *Philippicus* ölte meg és Császárrá let öhelyette & c. Az mint továbbá *Anastasius* cselekedet *Philippus*nak arról az Historiák bizonyítanak.

Leontius.

Ezek a példák igazságát erősítik, az *Salomon*-bol oda fel tet Regulát: Hogy sokan az fogságból királyságra mennek, és az ki az királyságra születet, eltaszítatik.

Azonközben tiszta mero igazság az-is; hogy az hamisságért, erőszakért és fősvénységért, az királyság egy nemzetről másra megyen. Az melyet midőn *Nabugodonozor* király nem értene, az Isten álom látás által mutatta meg néki, és önnön magán^l értette meg magával.⁷⁸

4.

Királyság egy neprol masra száal. Nabugodonozor.

Es noha az Egyiptomi *Apries* király azzal kerkednék, hogy az ő országa oly igen meg volna erősítetve, hogy még az Isteneknek-is lehetetlen volna meg venniük:^l mind az által ugyan valóban észébe kellett végre venne, az mit annak előtte nem akart hinni, hogy az V Isten ugyan erősebb volna azért az királyi Országnál. Vgy mint az ki azt nem csak elvesztette, hanem az szolgálaitól kötéssel foytattot meg.

Herodotus. lib. 2.

Noha az Siciliai *Dionysius* király-is dicsekedet azzal, hogy ő az ő fiának *Adamaskö* Lantzal

Dionysius.

f Discursus: Egypptomi

g Órszó: tésben

h A 385—386. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Feiedelemségről Vráságról.

i Discursus: mahán

j Discursus: meg venniég

erössitetet, környüktöztetet országot hagyna utánna: De ugyan elszakadoztak azért azok az Lántzok, és az ő fia kiüzettetet az* [386:] országból, és koldulni kellett, és kenyért kéregetni.

Psal. 2. & 24.

Syrac. 10. v. 8.

Mert midön az királyok, fejedelmek és Vrak arra vetemednek, hogy az ő magok erejebbe^l, hatalmokban bizakodgyanak, és az minden királyoknak királyát megutállják, meg vetik, és magokat annak, mint Vraságoknak adójának, felséges Vroknak engedelmisséggel alája nem akarjak adni, sem az ő fenytését, tanítását nem akarjak venni; avagy ő néki az ő Országoknak kapuit, aytait nem akarják felnyitni, és Tartományikba és városikba nem akarják bé bocsátani: meg vetik az ő Igéjét, üldözik az ő anyaszent Egyházát és hiv szolgálait, kegyetlenül bánnak az alattok valokkal, jóbbágyickal. Szükségképpen annak kel következni, az mit az Sz[ent] Irás annak ellötte meghirdetet, hogy az királyi országnak, és Vraságnak egy nemzetségről másra kel menni. Mert az *Dionysius* lántzai, *Vis et metus*, erőszak és röttentés, nem erössitik és nem otalmozzák meg az országot: Hanem az Religio, és az fejedelemség allat valoknak az ő Vrokhoz való szeretetik. Ez az két adamas köből való Lántz, az mellyek minden *regnalás*okat megerössítének és meg tartnak.

Mert ha az Fejedelemség az igaz Religiónak előb gyámolításával és killyeb plántálásával az Istent jó akaro patronusává teszi, és barátságos oltalmazójává; tehát ugy az Religio oly kötel, mellyel az fejedelemségnek szüve, az alatta valókhöz, és az Vraság alat valóknak szüvök az ő Vrokhoz fejedelmekhez erössen öszve köttetik és csatoltatik. Es ha ide oly *regnalás* és igazgatás járulánd, hogy az jóbbágyok érzik és vehetik eszkebe hogy az Vraság nékik szüvök szerint javokat kívánnyá; tehát kettös léssen az kö-^m[387:]ⁿ tés, melly az *regnalást* és az Vraságot ugy meg kötözi és erössiti, hogy semmi külső hatalom által

k Őrszó: ország-

l Discursus: erejekben,

m Őrszó: tés,

n A 387—388. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rész, Az Fejedelemségről és Vraságról.

megh nem rontathatik. De az holot ezzel ellenkező dolog gyakoroltatik: az Religio kételkedésbe vonyatik, avagy egy része nincs josszivel hozzáf; és az *regnalás*is kinyességgel és kegyetlenkedéssel viseltetik, az jóbágyoknak egy jó szó sem adatik, ot az Vraság nem soká álhat meg.

Es hogy az Caputot egész elvégezzük, meglátzik mind ezekből, az mellyeket mind eddiglen béhoztunk, hogy az királykodásban, *Regnalás*ban és Vraságban az *Summum bonum*, az legfőb jó nem találtatik; sem pedig igaz, tellyes, és állandó öröm azokban nem leletik. és hog az királyok, fejedelmek és Vrak semmiképpen nem oly csendes, nyugodalmas és kívánatos bódog életet élnek, az mint külöképpen látzhatnak: Hanem sokkal inkább nagy gyakorta legnyavalyásabb és gyötrelmesebb emberek ök ez földön, az kiknek egy órában, szempillántásban sincsen nyugodalmak, békeségek: és sem élettek sem Vraságok felől bátorságosok nem lehetnek.

Annakokaért elégedgyék meg kiki minden azzal az állapattal, az mellybe Isten ötet rendelte, ne kívánnyon fellyeb valót, hogy ha esze vagyon, az mint *Sirach* tanit: Fiam, meg maradgy örömet az alatson állapotban, mert jób az mind annál, az mellyre ez világ vágyóldik. Kiváltképpen pedig kiki mind azon legjen és arról gondolkodgyék, hogy önnön magán Vrálkodgyék, Vra legyen maganak és birodalma legyen az ön saját indulatin: hogy te regnály ö raytok, és nem ök uralkodgyanak te raytad. Mert ez á legjób és dicséretesb Vrálkodás, az mellyre^o [388:] minden embereknek kellene vágyódnio, az melyben nyugodalmás bódog élettek és jó lelki esmeretek-is lehet.

Ez az Vraság, midön ember Vrá ön magának, minden hatalmas Vraknak Vraságokat fellyül mullya ez földön. Nagy Sandórét, *Iulius Caesaret*, Pompejusét, Hannibálét, Samsonét, és egyebeket, az kik jollehet országokat népeket meg gyöztének elbirtanak, ön magokat pedig meg nem gyözhettek és nem birtak magokkal, hanem ez viadalban meg csöckentenek, és elnyomattattanak.

o Őrszó: minden

Azért mondgya Salomon: Iób az hoszszu tüdő az erősnél: és az ki uralkodik az ő indulattyán jób annál, hogy nem az ki várost véssen meg.
Qui recte faciet, non qui dominatur erit Rex.^p

Ansonius.

Mondhatsza meg ki legyen Vr, és királ' ?
Az, acki indulatin Vr, és regnál.^q

*Tunc omnia iura tenebis,
Cum poteris rex esse tui.*^q

Boëthius.

*QVi se volet esse potentem;
Animos domet ille feroces;
Nec victa libidine colla
Foedis submittat habenis.
Etenim licet indica tellus
Longe tua iura tremiscat,
Et serviat ultima Thule;
Tamen atras pellere curas
Miserasq[ue] fugare querelas
Non posse, potentia non est.*^r

AZ ki hatalmas és Vr akar lenni,
Tanullya tanitasomat érteni.^s [389:]^t
Magán kezdessék ő urálkodása,
Indulatit bölcsen birja, fogdossa.
Tisztassággal életet ékesitse,
Magát vétkek igajában ne eytse.
Mi haszna ha ki ez Földet mind birja,
Hogyha ő maga rút bünöknek rabja.
Mert ha saját indulatiddal nem birsz,
Hatalmat magadnak hiában igirsz.^u

p Nem az a király, aki uralkodik, hanem az, aki helyesen cselekszik.

q Akkor lesz a tied minden hatalom, ha képes leszel magadon uralkodni.

r Aki hatalmas akar lenni, saját vad lelkén legyen úrrá, és vágytól legyőzve ne hajtsa nyakát rút járomba. Remegjen bár ítéleteidről az indiai föld, és szolgáljon a legtávoli Thule; mégis, ha nem tudod elűzni a sötét gondokat, és nem tudsz elmenekülni a nyomorult panaszok elől, az nem hatalom. (Boëthius III. 5.)

s Órszó: Magán

t A 389—390. lapon élőfej: Az tizenegyedik Rés, Az Elmének iavairól.

TIZENKETTÖDIK RÉSZ.

AZ ELMÉNEK JAVAIRÓL.

Eckediglen *Corporis et Fortunae bona*, az testnek és szerencsének javait nézegettük, visgaltuk, és azokból akartuk ki keresni és feltudakozni, találni; hogy ha az *Summum bonum*, avagy az Legfőb jó: igaz, tellyes és állandó öröm, az nyugodalmas bódog étellel együt abban találtasséké. Nem csak nem találtuk pedig azt meg az mit kerestünk; hanem azzal tellyességgel ellenkezöt leltünk és tapasztaltunk meg.

De vadnak még töb jók-is, mellyeket *Animi bona*: Elmének javainak neznek; az mellyek sockal föbbek, nemesbek, dicsőségesbek, hogy nem az Testnek és az Szerencsének javai: Mind az mellyek; Bölcsesség, Ertelem, Tudomány, mesterség, jóság és tisztesség &c. Mellyek azért neveztetnek elmének javainak, mivel az embernek elméje és lelke forgatya azokat, és azok által munkálkodik, cselekeszik. Es meg kel azt vallanunk, hogy mind az legtudósb Philosophusok, és világi bölcs emberek azt^a [390:] tartották és tartják, hogy az Legfőb jó, *in bonis animi*, ezekben az elmének jovaban legyen: hogy az bódog nyugodalmas élet; igaz tellyes és álhatatos öröm ezekben találtassék. Mert ezekert az jókért tartották ök minden egyéb embereknél fellyeb valóknak magokat. Es azokat dicsértek s-tartották bódogoknak, az kik az Istentöl bölcseséggel, tudománnyal és jósággal vólnának megajándekozva. Es sok idő telnek benne, ha ez helyen minden ö sententiaiakat^b és értelmeiket, (mint irjon és disputállyon érről akar mellyik) ide akarnók béhozni.

^a Őrszó: tartot-
^b mondásaikat

Aristoteles,¹ *Cicero*,² *Socrates*³, *Plato*,⁴ felőtte igen dicsérik és magasztalják az joságot. *Virtust* vagy joságos cselekedetet: és annak szeretetiben helyheztetik az Legfőb jót, és azt mondgyák; hogy az joság szerzi az igaz csendes bódog életet.

Es bizonyára ha az egességes épp elmés, okosság, meg tekint minden teremtet, dolgokat, ez világnak minden jovait és mindent az mi az ég alatt vagyon, és egyiket az masikal egybe veti, nem itilhet különben, hanem azt kel állatni, rekeszteni,⁵ hogy semmi nincs nemességésb, szerelmetesb, dicsőségesb és jobb ez földön, mint az bölcsesség, tudomány és joság. Annakokaért nem-is állathat különbet, hanem hogy az legfőb jót, *in animi bonis*, az elmének javaiban kellyen keresni: és hogy az kik, ez jókat megh nyerték és megszerzetek, igazán bódog emberek legyenek.

Innen vagyon hogy az *Studia sapientiae et virtutis*, az tudományi mesterségek, és a joság, nem csak az köz emberecknél hanem az leghatalmasbaknál-is minden-c[391:]^dkoron becsületben és nagy tekintetben vóltanak és tartattanak, és tölök az bölcs értelmes tudos, ékessen szólo emberek szeretettel tiszteltettek és mindenkor minden jóval vóltanak ez illyenekhöz.

Alexander.

Az világ biro Nagy *Alexander*, az tudos embereket igen szerette, és nagyra becsüllötte. Es az ő Vdvara mint egy *Academia* vagy fő Iskola, tellyes vólt tudos embereckel, kiket valahová ment mindenkoron nagy sereggel véle hordozot.⁶

Dionysius.

Dionysius Syracusanus-is szerette és nagy becsületben tartotta az tudos embereket, és amaz igen hires neves bölcs embereket. Diont és Platót, nagy kölcséggel és sok pénzel hozatta udvarában, és egy ideig őket magánál tartotta.⁷

Scipio Africanus,⁸ *Ptolomaeus Philadelphus*, *Augustus*,⁹ *Iulius Caesar*,¹⁰ *Adrianus*,¹¹ *Severus*,¹² *Constantinus Magnus*,¹³ *Theodosius iunior*,¹⁴ *Carolus Magnus*, *Sigismundus I.*¹⁵ Császárok az mint hogy

c Órszó: koron

d A 391–392. lapon élőfej: Az tizenkettődik Rész, Az Elmének iavairól.

magok személyekben-is tudos és bölcs fejedelmek és Vrak vóltanak; azo[n]képpen tudos embereket örömet láttanak és tartottanak mellették: szerették azokat, tisztelték, becsülték, allapattyokat fellyebvítették, és hozzájuk minden jockal vóltanak.

Sigmond Császár dolgát némely Vdvari nemes urfiak nem igen kedvelték; hogy ő Felsége az tudos embereket promoveálná és azokat emelné elő; és ő reájok nem tekintene. Mellyet midön vöt vólna eszébe, mond: *Illos merito observo, quos natura prae aliis excellere voluit*: Azokat én méltán tartom becsületben, az mellyeket az természet-is nálatoknál fellyeb emelt.^o [392:]

Sigismund.

Es midön ez dicséretes Császár az jeles tudos *Iuristát Georgius Fiscellinust*,¹⁶ szentölt vitezze tenné vagy megh nemessitené, és véle az Ország gyűlésére Basileába menne, és az Tanács háznál öszve gyűltek vólna, meg széppen *Fiscellinus*-is kételkedik, hogyha az tudos emberekhez üllőne, avagy az Szentelt vitező nemes rendek kozzé. Végre magát meggondolván, a vitezők kozzé hajol: Mond akor nékie az Császár. *Stulte agis, quod literis militiam praefers. Nam ego mille equites uno die crearem; Doctorem vero unum mille annis non effecerim*. Bolondul miveled, hogy az vitező rendet nagyobra tartod, hogy nem az tudos embereket. Mert én egy nap ezer embert nem nemessithetek, de ezer esztendeig sem tudnék egyet doctorrá tenni.

Illyen tisztességben, becsületben vóltanak akor az időben az bölcs nagy értelmű dicséretes Császároknál az tudos emberek. Mosta[n] egy peczér inas gyakorta nagyobra becsültetik az Vrak udvarában, hogy nem valamely tudos ember.

De nem sockal ez előttis, és ez mi időnkben, vóltanak és vadnak királyok, Fejedelmek és Vrak, kik nem csak *Studia literarum*, az tudományokat, tudos embereket^f szeretik, becsülik, szegény Deakokat tartnak, táplálnak, Academiaikat és gymna-

e Őrszó: Es mi-

f Discursus: emberek

siumokat fundálnak: hanem az kik ö magokis, ifiúságotul fogva serényen tanultanak, és ez által magoknak dicséretes és dicsőséges nevet szerzettenek ez egész világon.

Ferdinandus. Stephanus.

Vdalricus.

Nemde nem tudos bölcs és értelmes vólté az nehai *Ferdinand* Császár,¹⁷ Az Lengyel Országi István király¹⁸ és az⁵ [393:]^h Pannoniai dicséretes Hunyadi Matyas király.¹⁹ Es az *Megapolitanus* Vlik hertzeg; kinek dicséretes *regnalásában* fundáltatot az Rostokiümi Academia avagy közönséges fő Iskola; mellynek megtartására tekintetes fejedelmi jövendelmet és segedelmet rendelt.²⁰

Augustus. Christianus.

Hasonlatosképpen az *Saxonia* választó fejedelmek-is *Augustus*²¹ és *Christianus I.*²² az Vitebergai¹ és Lipsiai¹ Academiákat dicséretessen megtartottak, és éppen s-viragozolan hatták utánok az mostan *regnalóknak*.

Az dicséretes Brunsvigai Hertzegok nem igen régen éppítették és fundálták az Isten igejéhez és az Tudományokhoz való szeretetekben, az Helmostádi Academiát.²³

Azonképpen az Brandeburgumi Hertzegék-is az Odera vize mellett való Francofurti Academiát nagy dicséretekre éppítették.²⁴ Es az Hassiai Land-graviusok^k az Marpurgit.²⁵ Mely dologert örök emlékezetben leszen Dicséretes Nevök valamiglen az szép tudományok ez világon megtartatnak.

I.

Hogyha az elmének javai szerezhetneké bódog életet, és adhatnaké igaz örömet?

ES ki nem tudná hogj az szép tudományi mesterégek, és nyelvek, bölcseseg és á joság, az Istennek drága nemes ajándeki legyenek, ö Felségétől az embereknek kegyelemből és irgalmasságból

g Őrszó: Pannonia
h A 393—394. lapon élőfej: Az tizenkettődig Rész, Az
i Wittenberg
j Lipcse
k tartománygrófok

adassanak és ajándékoztassanak: De meg-is megmutattuk azt, hogy ezekben az elmének javai-
ban, se ta-¹[394:]laltassék és ne legyen az *Summum bonum*: az Legfőb jó: és hog ezek sem adnak semmi bódog életet, avagy, ugyan semmi igaz, tellyes és állandó örömet nem szerezhhetnek.

Mert noha az *animi bona*, az elmének javai, Isten ajándeki legyenek; tudni való mind az által hogy velünk nem úgy születtenek, mint az *Corporis et fortunae bona*, az testnek és az Szerencsének javai: Hanem nagy szorgalmatos gondal, munkával, fáradsággal, veritéckel, ifiuság idejétül fogva való serénykedéssel, főtöréssel, keresztetik^m és szerzetetik, és embernek egész élete belé fogy és keves jó napokat lát mellette, az tanulással testét, fejét erőteleníti, betegesíti.

Mivel az tudományok és joságok magas Hegyének igen szoros és szellyel meszsze kerengő uta vagyon, az mely igen csuszamékony, sikamló, hátahoporjás, kietlen, vad, mindenféleⁿ tövissel, kóroval bé nőt. Az melyben sokan meg-is ütköznek, és az tanulástul elirtoznak. Ha az tanulást némelly elkezdé-is, de ha az nehéz, hosszu és veszedelmes utat látandgya, tekenti előtte, az mellyen által kellyen verekedni, oly igen eliszonyodik, hog az Studiumat, és az Tanulasat Istenre bizza és elál mellöle.

Annakfelötte az nehéz fáradságos munka mellet, nincsen egyéb az Studiumban, Tanulásban szegénységénél, nyavalyánál és koldusságnál. Mert noha némellyek nagyra mehetnek az tanuság által, de azra csak némellyek tehetnek szert, az kik Tudományok, mestersegek által, serény értelmek és ekeszen szóllások által előmehetnek. Azoknak-is pedig ottan az szerencse játékjához kel magokat alkalmaztatniok, ez világnak kel hizelkedniek,^o [395:]^p és az joságot, igazságot, töké-

1.

Tudomány s-jóság munkával szerzetetik.

2.

Az tanulas, koldulás.

l Órszó: laltassék

m Discursus: keresztetik

n Discursus: mindeféle

o Órszó: és az

p A 395—396. lapon élőfej: Az tizenkettődik Rész, Az Elmének iavairól.

letes jámborságot egy ideig Iános Pap Országában²⁶ kel bocsátaniok, és ott kel azokat számkivetésben buydosztatniok, miglen ök azonban érszények töltetik.

De nagy részént ugyan merö koldusok, és nincsen annyi értekek hogy magokat és az öveiket eltáplálhatnák. Söt^a még szajokba vetö fallattyokat-is megolvassák, nem-is adnak többet nékik, hane[m] az megnyit alég ehetnek meg. Sok jó ingeniumó jambor tanult, elmés ifiak budosnak széllyel az országban, és nem talalnak táplálásokra valót. Egy summában, koldulással keresi kenyéret az tudomány, és semmire nem becsültetik.

Salomon.

Mind ezeket az bölcs Salomon-is igen vette eszébe. Mert ki vólt nálánál az nap alat bölcséb, tudosb, és értelmesb? Iollehet ö ámmellet szegénységet nem szenyvedet, de mennyi munkajában fáratságában vólt legyen nékie, meg jelenti azt az ö Praedikator nevü könyvében^r, midön mond: En *Salomon* Praedikator, királya valék Izraélnék Ierusalemben; adván az én elmémet mind azoknak vizsgálására és bölcsen meg tudakozására, mellyek lesznek az égek alat; Ezek mind hiába való foglalatosságok, az mellyeket az Isten adot az emberek fiainak, hogy azokban gyötrenék magokat. Láttam minden dolgokat, mellyek lesznek az nap alat, és imé mind ezek hiában valóság, és az léleknek gyötrelme, Adtam annak felötte az én elmémet az bölcseségnek tudására, és minden esztelenségnek és bolondságnak megtudására, de megesmerem ezt-is lenni az léleknek nyomoruságának, mivelhogy az bölcseségnek sokságában sok busulas vagyon, és valaki ö.^s[396:] regbiti az bölcseséget öregbiti az gyötrelmet.

s.

Bölcsöséget

követ
irégység.^t

Es ha szinte valaki nagy szorgalmas munka, faratság alat volna-is, és az mellet szegénységgel, koldussággal baylódnék-is, ez még mind szenyvedhetöb vólna, és gyamolsága lehetne: De ennek

q Discursus: sot

r Discursus: könyvében

s Örszó: regbiti

t Discursus: irégység

felötte ide járul az gyalázatos irégység, az melly az emberek életét gyötri, keseríti, fázaztya és mindéneket meg veszteget. Mert ha némely, másnál vala mennyivel többet tanult, rayta mindgyárt az *Invidia*^u ebagnö,²⁷ az szégyentelen bestia, irégyli ez ö néki, minden erejével ellene akar állani, meg szollya, meg rágalmazza, meg kissebeti, szidalmazza, gyalázza, reformál benne mindent és felfogat. Mellyen némely jámbor tudos személynek szive megszakodhatna, és az nagy faydalom s-bánat miat meghasádozhatna, hog az ö jó ügyekezettel töt s-elviselt munkáját, fáradságát illy hitván helyre költötte, illy gonoszra vonyassék, és azokért igy nyomdostassék és tapodtassék.

De még ez gonoszt nem elégli az *Invidia* az rutalmas kofa, hanem az minden napi próbát bizonyittya, és nyilván tanit minket, hogy sokak, az ö Tudományok, jeles elméjek és serény értelmek miat, testeknek, éléteknek és jóságoknak veszedelmébe jutottanak. Mert ez aránt igen zugodik²⁸ dulful az *Invidia*, az irégység, és az jól tanult és tudos ember után addig olálkodik, incselkedik, mindenféle álnok praktikával és ravasz mesterséggel, miglen azt tellyességgel elnyomja és labalól eltollya és ki töröllye.

Illyenképpen az *Socrates*, az kit az *Oraculum-is* ez földön minden embereknél bölcsebnek esmert²⁹ és bizonyi-^v[397:]^wtot, amaz Scholabéli Bányosok irégysége által öletet meg.

*Tertullianus*³⁰ nagj böles tudományokkal ékesétetet egyhazi tanitót, gyüöltek, irégységből mardosták, és öldözték az önnön Tanító társai, az *Romanus clerus*,^x az Romabéli hizlalt Canonikosok.^y Mellyen szüve ugy elbusult, és elkezeredet, hogy ez dologért, (az mellyet nem dicsérhetni) az igaz tudomány mellöl el áll, az Romai Ecclesia-

4.

Tudomány és jóság
soknak veszedelmet
hoz.

Socrates.

Tertullianus.

u Irigység

v Örszó: tot, a-

w A 397—398. lapon élőfej: Az tizenkettődig Rész, Az elmének iavairól.

x római egyház

y Discursus: Caninikosok

tol elszakad, és az *Montanus* eretnekségére³¹ adgya magát.

Nasianzenus.

Szinten ilyen módon vólt dolga, *Gregorius Nasianzenus*nak,³² az jeles fő tanítónak.

Athanasius.

Nem külömben Sz[ent] Athanasiusnak-is, az ki az ő tudos voltaért, ékessen szolásaért, buzgosagaért és Istenes jamborságaért az *Alexander*-től és az töb *Arriánusok*tól, az kik az tudományban közel sem vóltak hozzá hasonlók, felette igen meggyüölttetet, rágalmaztatot, és öldöztetet. Mit nem szöt font, kent, vont erre az sze[n]t emberre az mord *Invidia*? mennyi calumniával, rágalmazással terheltetet tőle, minden felső és alsó rendeknél? Micsoda hazugsággal nem vóltak rayta? és mennyi álnok practikákkal, csalárdkodással nem incelkedtek utánna?

Ez jutalma az jóságoknak és istenességnek ez vilagon! Ez az szép bódog és nyugodalmas élet, az mellyet nekünk az elmének javai szereznek.

Erről mondgya, és erről panaszkodik az bölcs *Salomon* király; Megh nézem az bölcseséget és tudosságot minden dolgokban, ott-is mind gyüölöli egyik az másikat: ez-is mind hiába valóság és munka.³³

Elmének javai kevélyé téznek.

Nem ritkán esik az-is, hogy ezek, az elmének drága² [398:] nemes javai, az mellyek noha természetek szerint, az embereket, szelidségre, nyájáságra és alázatosságra kisztik, mind az által nemellyek, kik midön láttyák, hogy valami kevésel^{aa} másnál töb ajándékokkal birnak, sokakat mondom, efféleket meg kevélyitnek, felfuvalkotacká és nágra vágyódocká téznek, csak magokat tarttyák nagyoknak, bölcseknek, értelmeseknek: Egyebeket pedig az semminél-is aláb valónak tartatnak; és ez illyeneknek az ő szemeik elöt merő bolondoknak, és kábaknak kel lenniük. Ez illyen negédeskedők pedig többire mindenkor amaz félig tudossok, az kik valamit *superficialiter* felllyül el az színén,³⁴ de fundamentoma szerint semmit nem tanultak. Innen mondgya Szent

1. Cor. 8. v. 1.

z Őrszó: nemes
aa Discursus: kévéysel

Pal: hogy, *Scientia inflat*, az tudomány felfuvalkodtat. Ellenben az kik igazán és fundamentomossan tanultanak, igen jollátták, melly aránt legyen fogyatkozások, és annyival alázatosabbak, és egyebeket magoknál sokkal bölcsőbbeknek alitnak és tartnak.

Mert igaz az mit az pogány bölcs Poëta mond:

Ovid. de Ponto.

Didicisse fideliter artes.

Emollit mores, nec sinit esse feros.^{ab}

Az ki jól tanult és igazán tudos,
Szelid erkölcső az, és alázatos.³⁵

Mind ezekneknek felötte ide járul, az Istenek drága szép ajándékival való gonoszul élés. Vgy hogy, midön *in animi bonis et donis*,^{ac} az elmének efféle javai mellet, ember valami nyugalmas bódog életet, és igaz, tellyes örömet remélnene, az véle való vissza éles mind megh veszteget viszontag mindeneket.

6.

Elmének javaival
vissza éles.

Mert láttyuk ez aránt, hogy az Istennek ajándékával az embereknek fiai, nem élnek annak tisztességére, az ki^{ad} [399:]^{ae} azokat ő nékik adta: sem nem az végre élnek vélek, az mellyre adattanak: tudniillik felebaratíknak hasznára és épületekre, és az Christus egész testének gyarapítására, az mint Sz[ent] Pál tanit:³⁶ Hanem csak magoknak hasznokra, javokra, hogy azok által felemelkedhessenek, nagy méltóságra, tisztességre mehessenek, az köz embereknel nagy dicséretet nyerjenek; hirt nevet szerezzenek az tudatlanocknál, hogy egyebeknél, bölcsőbbeknek, tudosbagnak és értelmesebbeknek láttassának, és tartassanak.

Söt annyira megyen dolga éz elmei jóknak, hogy az emberek az kiknek ezeckel az Isten tisztességére;

ab Ha híven elsajátítjuk a tudományt, az megszelídíti erkölceinket és nem engedi elvadulni. (Ovidius: Ex Ponto II. 9. 47–48.)

ac az elme javaiban és adományaiban

ad Ország: azokat

ae A 399–400. és 401–401. lapon élőfej: Az tizenkettődik Rész, Az elmenek iavairól:

és felebarátiknak javokra kellet volna élniek: az helyet vissza élnek vélek az Vr Istennek becseltenségre és kissebségére. és az ő szentséges nevének gyalázáttýára: és az ő feleiknek rómlásokra és veszedelmekre. Az mint azt ez világon az szemmel látás füllel hallás bizonyittya: és sok példákkal meg bizonyíthatnók, hogy ha ez munka kezünk közöt, reménsegünk felöt immár-is szándékunknál killyeb terjedet és nagyobra nevedet.

Ekessen szólás

Ottan azért csak az egy *Eloquentianak*, ékessen szóllásnak példájával mutassuk és bizonyítsuk meg. Bizony dolog, hogy az Ekessen szólás az Istennek drága szép ajándéka, az mely által az Istennek tisztessége, szent neve és országa meszsze kiterjesztetik, az Keresztieni Religio és tudomány előb plantáltatik: az községi igazgatás, itilet és törvény szolgáltató meg tartatik, és sok hasznos és idvösséges dolgok vétethetnek véghöz.

Ha pedig az emberek ez szép adománynyal gonoszul^{af} élnek az anyaszent Egyházban, az Ischolákban, Tanács-^{ag}[400:]házakban, Törvény tételekben, contractusokban, Szerződésekbén, öszvebékélésekben, és minden egyéb emberi dolgokban, és ügyökben: akarkiis könnyen meg itilheti, mely szörnyü veszélt indithasson az Isten anya szent Egyházában ez ilyen vissza élés, és az jónak nem jól forgatása. Mely nagy kára, szakadása lehessen ez nem jól éles által, az igazságnak, Keresztyeni tudománnak, és Religiónak, mennyi hadak, háboruk, támadások, vérontások forraltassanak, és menyi gonoszra az által okok adattathassanak, mely nagy veszedelmet az ékessen szólo emberek indithassanak tamaszthassanak! arról kicsiny jól és igazán szól Sz[ent] lakab: Az nyelv igen kicsiny tag, de nagy dolgokat indit. Imé egy kicsiny tűz mely nagy erdöt meg éget? az embernek nyelve-is tűz, és minden álnokságnak örvénye; acképpen helyeztetet az nyelv az mi tagaink közöt, mely mind az egész testet meg szep-

Cap. 3. v. 5. 6. 7. 8.

af Discursus: gonoszül
ag Órszó: házokban,

lősiti, mely az gehennának tüzétől felgerjesztetik.^{ah} Mert minden vadaknak, madaraknak és csuszomászó állatoknak, és tengerben uszkálóknak természetik meg enyhítetik és meg enyhítettet az emberi természetül. De az nyelvet senki meg nem enyhitheti: gonosz állat az mit meg nem enyhíthetsz, tellyes halálos méröggel.

II.

Hogyha az Elmének javai, tellyes örömet adhatnaké?

AZ mint immár azért mind ezekből kitezik elégségesen, hogy semmi bódog életet, sem igaz örömet, az elmének javai minékünk nem^a [401:] hozhatnak; azonképpen semmi tellyes és álhatatos örömet sem szerezhhetnek; mivelhogy ön magokban-is nem tellyesseknek és fogyatkozttaknak találhatnak^b ez életben. Vgy vagyon bizonyára, az mint oda fel-is meg említük, hogy az Istennek jeles szép ajándéki, az elmenek javai, és nagy ékessegei, nemes és drága kincse az embernek, és ő magában mayd tellyességes-is. De ez romlóságban, az veszet emberi természet annak tellyes tökéletes vóltára nem érkezhetik: mert valóságosson mondatik imez â Sz[ent] Páltól: hogy, az embereknek elméjek meg homályossitatot. Es az Syrakis mond: Nagy sokak ennél-is nagyobbak rőytettenek el, keveset látunk az ő cselekedetiben.

Ephes. 4. v. 8.¹⁷

Syr. 43. 35.²¹

Ilyenképpen szól az Bölcseségnek könyve-is:^c Az halandó embereknek okoskodások félelmesse, hibássok, és álhatatlánok az ő gondolattyok. Mert az rothadandoság alá vettetet test meg nehezeti az lelket, és ez földi lakás az sok gondockal még tölt az elmét ugyan levonsza. Es az mellyek ez földön vadnak azokat csak alig foghattya meg, és mellyek kezeink közöt forognak azokat-is nagy mu[n]kával talállyuk meg. Az mellyek

Cap. 9. v. 14. 15. 16

ah Discursus: fegerjesztetik

a Órszó: hozhat-

b Discursus: talátatnak

c Discursus: Bölcsességnekönyve-is

pedig menyben vadnak, kicsoda tudhattya meg azokat?

Ioh. 3. v. 8. Ha azért az testi, természeti és emberi dolgokat fel nem túdakozhattjuk:^d Sockal kevesbé mehetünk végére az mennyei és lelki dolgoknak. Mint az Istennek fia mondgya *Nicodemus*nak: Az szél fú, és hallod az ő zugását, de ugyan nem tudod azért honnon jő, és hová megyen. Ha midőn földi dolgokrol szólok tinektek, nem hiszitek, hogy hinnetek el, ha mennyei dolgokat mondanék? Bizonyára merő setétség az embereknek szívökben,^e [401:] és az vélek születet vakság felötte nagy.

2. Cor. 2. 14. Az lelkes ember meg nem foghattya azokat, az mellyek az Istennek lelkéjé: bolondságnak tetzik ő néki, meg sem tudhattya azokat. Meg setétült és homályosodot az ő értelmek. Setétség burította el az földet, homályosság az népeket, ugy mond az Profeta *Esaias cap[ut] 60. v[ersus] 2.*

In artibus et scientiis, minden tudományokban és mestersegekbe[n] ez földön, sok *defectivák* sok nem tellyességesek találatnak, és az egész *Philosophiában* sok *anomala* sok hibas és fogyatkozot dolgok vadnak, az mellyek jób fundámentomat kívánnának; az mellyet igen jól értnek s-tudnak azok, az kik csak valami kevesse forgottak-is benne. Es sok vagyon még elröitve *In rerum natura*, az természetben, a mellyeknek még fondame[n]tomos végre nem mehettek. és az hová még az emberi okosság, elme, és értelem fel nem érkezet, az mint Iesus Syrakbol ez elöt egykévással meghallók. Es Sz[ent] Iob-is mond: Nagy dolgokat cselekedik az Vr, az mellyeknek végére nem mehetni: és sok csudákat téssen, mellyeket meg nem számlálhatni.

Iob. 5. v. 5.³⁴

Noha igaz, hogy azok az Defectusok-is, az Tudományi mesterségekbe[n], és ő magokba[n] az elimének javaiban vadnak: hanem az mi értelmünknek erőtelenségében vadnak, az mely az igen felségés dolgokat még nem foghattya. Es szinte ez, az min panaszkodunk. Innen-is vagyon,

d Discursus: rúdakozhattjuk

e Órszó: és az

hogy az Elmének javai semmi bódog életet nem adnak, sem tellyességes örömet nem szerezhetnek, és szüveinkben állandó vigaságot nem indítanak. Mivel-[402:]^fhogy mi ez gyarloságos erőtlenségben azoknak tökéletes tellyességere nem juthatunk és nem érkezhünk.

III.

Hogyha az elmének javai állandóké.

Miképpen minden dolog ez világon, és ez világ ö maga-is minden ö dicsőségével egyetemben elmulik; azonképpen elmulnak, elfognak végre az elmének javai-is. Az értelem kissebbedik,^a az emlékező elme meg fogjátkozik; Az jószághoz, Istenességhez, tisztasághoz è tisztességhez való szeretet meg hidegül ez avult meg hidegült világban, és végre elvetemedik és vetekké s-gonossággá valik.

Cicero idejében egy *Grammatikus* az ö vensége miat elfelejtette, elvesztette minden ö mesterséget, tudományát, hog még csak az betüket sem esmerhette. Az mint az jeles fő *Tanito Georgius Trapezuntius*,⁴⁰ ki az Deak és Görög nyelvet hasznosson promovealta, venségében minden tudományát mesterséget elfelejtette, mint ha soha csak egy betüt sem tanult volna. Az *M[arcus] Aurelius Caracalla*. Császár, ifiusagátul fogva serényen tanult, de végre ismét mindeneket elfelejtet, mintha az tudományokról egész életében soha semmit nem hallot volna.

Trapezuntius.

Caracalla.

Oly igen nagy az emberi értelemnek gyengesége és erőtelensége, hogy ha valamely dolgot naponkint nem forgatunk s-benne nem forgunk s-nem gyakorlunk, és otta[n] rea nem emlékezünk, igen könnyen elfelejthetjük. Mely hamar meg felekezünk^b jó barátinkról, az mellye-^c[403:]ket egynéhány

f Órszó: hogy

g A 402—403. lapon élőfej: Az tizenkettődik Rész, Az elmének iavairól.

a Discursus: kissebbedig

b Discursus: felet kezünk

c Órszó: ket egy-

esztendők előtt esmertünk,^d vélek együt forgotunk? Hogy ha vélek szembe találkozunk, ugyan alkalmas ideiglen nem jút eszünkben, kik legyeknek.

Mely könnyen meglehet valami kicsid eset által, valamely betegség által, hirtelen meg ijesztes, meg remüles miat, avagy egyéb effele nyavalyas-leeses miat, hogy ember minden *Ingeniumát*, értelmét, memoriaját elméjét mind elveszesse! Sokak megiszszak, eszik, zaballyák minden érzekenségeket, értelmeket, okosságokat, elméjeket. Az melyekről nem keves példákat hoz bé *Plinius Lib[er]* 7. *cap[ut]* 2. az mint egy kövel meg hagyítottól, az ki az miat minden mesterségét, tudományát elvesztette feleytette. De egyebkint minden dolgot megtarthatot elméjében. Hasonlatosképpen emlékezik másról-is, kinek egy magas ház heazatról kö eset az fejére, mely vtán az önnön anyjának attyafiainak minden rokoninak neveiket elfeleytette. Azt-is emliti egyről, az ki egy betegsége által, minden szolgainak, szolgálóinak nevöket elfeledte: Es az Messala *Corvinus Oratoról*⁴¹ azt írja, hogy minden elméjét elvesztette, ugy hogy az ön tulydon nevet sem tarthatná elméjében.

Thracés. Azt írják az Thraciaiakról, hogy oly tompa elméjük vóltanak, hog négynél többet nem tudtak olvasni. Nemde nem az Isten Igéje bizonyittyaé, hogy Nabugodonozor az Istennek reá bocsátásából és büntetéséből az ö okosságát és értelmét elvesztette legyen, és az oktalan állathoz let hasonlatossá. Annakokaért kijs vettetet az emberek közzül: és szénát ött az mezön mint az barom. Söt még az igen jeles nagy *Ingeniumok*-is éreznek valami fo-^e[404:]gyatkozást és gáncsot s-hibát magokon, hogy olyat-is elfeleythetnek, az mely nem kevés dolgokban ál, és ha feljegyzö pennával nem elnénk, mely igen kéveset tarthatnánk meg fejünkben?

Messala Corvinus.

Thracés.

Nabugod. Dan. 4.

^d Discursus: esmertünk

^e Órszó: gyat-

^f A 404—405. lapon élöfej: Az tizenkettödik Rész, Az Elmének iovairól.

Lám némellyek effele feledékenséget amaz jeles elmejü ferfiakban, *Ciceroban*, *Plutarchusban*, és *Aristotelesben*-is vöttek eszekben, és feljegyezték.

Es az *Didimus Grammaticus*rol-is azt irják, hogy egy historiát valóságosan és keményen tagadot: Az â historia pedig az önnön saját kezével írot könyveiben megh mutattatot, az melyről elfeletkezet völt.

Vgyan meg kel annakokaért vallanunk, hogy az elmének javai sem állandók, állandó örömet sem adhatnak. Es mivel azok sem igazságosok és nem tellyessek; tehát semmi igaz, tellyes örömnök sincsen ö benne: és így semmi bódog életet, és az legföb jót azokban nem reménlhettyük.

Illyenképpen végezzük azért el az mi eckorиг nyuytot *Discursusunkat*, és *Disputationkat*: hogy az fen meg emlitet *Corporis*, *Fortunae et animi bonis*, az *Testnek*, *Szerencsének*, és az *Elmének* javaiban, az igen sokszor kivánt *Summum bonum* avagy *Legföb jó*, az melyre ez világ fiai minden valóságos serény igyekezettel szorgalmatossággal, nagy veszedelmeckel-is törnek üznek és vágyódnak, nem leletik, és semmiképpen azokban fel nem találtatik. Imez tulaydonsaga szerint az *Legföb jónak*: Hogy igaz vólna minden hamisságnélkül; tellyességes minden fogyatkozásnélkül; álhatatos minden elvesztésnélkül, minden elváltozás, elmulásnélkül. Sem annak *Effectumi*, mun-^g[405:] kálkodási, tudniillik az bódogsagos és kivanatos csendes élet, igaz tellyes és állandó öröm abban nem éreztetik.

Az minden jósnáknak, kegyességnek, kegyelemnek, és irlgalmasságnak attya, uyítsa meg és igazgassa, vezérellye az mi sziveinket az ö Szent *Lelkével*, hogy mi azt az *Legföb jót*, az mely ot fen vagyon,^h azⁱ holot *Christus* vagyon, ülvén az *Attyának* jobján, és nem azt az mi à földön vagyon, keressük, s-oda azokra vágyódgynak,

Didimus Grammaticus.

Colos. 3. v. 1. 2.

g Órszó: kalko-

h *Discursus*: fen, vagyon

i *Discursus*: ez

és az Apostallal, s-az Profetával szünetlenül mondgyuk: Abba, szerelmes atyánk &c. Vram csak te enyim légy, en nem gondolok semmivel, akar az mely igen jó legyen-is ez világon. Nem leszen osztan semmiből fogyatkozásunk, akar fen való s-akar alaton állapotban és rendben legyünk, kineckinek az ő hivatalában elege leszen, Melyben meg-is nyughatik. Végezetre ez siralomnak völgyében való futásunkat, munkálkodasinkat, fáradozasinkat, szorgalmatoskodasinkat^j megeléglvén, az nyugodalomba megyünk. Mellyet az irgalmas Vr Isten mindnyajunknak engedgyen meg kegyelméssen az ő szerelmes Fiaért â Christus Iesusert,

AMEN.

Dicsőség egyedül az Istennek.

V E G E^k

REGISTROMA AVAGY MVTATO

táblája az Reszeknek és azoknak főfő tziokelyeinek, az mellyek ez *Discursusban* fogláltatnak, és meg Magyaraztatnak.

- I. Rész. Ez világnak sokféle javairól és azoknak külömbégekről.
- II. Rész. Hogyha az Legfőb jó az Testnek javaiban találtasséké*?
  1. Ha az Gyönyörüségekben találtasséké bizonyos öröm és igaz bódogság?
  2. Hogyha az Testi gyönyörűség tellyes bódogságot és örömet szerezzené?
  3. Legyené az Gyönyörűségben állandó öröm?
- III. Rész. Hogyha az Legfőb jó az Szerencsébe találtasséké?
  1. Valami igazán bizonyos találtasséké az Szerencsében?
  2. Hogy az nagy Szerencse semmi tellyes örömet nem hoz.

Peldai azoknak.

    1. Kiket örvendeztetet meg az Szerencse elsöben, és vegtére meg szomoritot?
    2. Az kiket az Szerencse elsöben megszoritot, és végre osztán meg örvendeztetet.
    3. Kikkel ellenkezet az Szerencse elsöben és utolban, középkor pedig kiket megörvendeztetet?
    4. Kiket örvendeztetet meg az Szerencse előszer és utólszor, középszer pedig szomorgatot.
  3. Hogy az Nagy Szerencse nem szerez állandó örömet és bódogságot.
- IV. Rész. Hogyha az Legfőb jó ez Gazdagságokban találtatiké?
  1. Hogyha az gazdagság igaz örömet és csendes bódog életet hozhaté?
  2. Az sok jóság, gazdagság tellyes örömet szerezheté?
  3. Hogyha ez világnak javai állandó örömet hozhatnak?

* Discursus: találtasséké

- V. Rész. Hogyha az nagy tisztesség és ez világi dicsőség szerzené nyugalmas bódog életet és igaz, tellyes és állandó örömet?
1. Hogyha az tisztesség és a dicsőség, igaz jó legyené, és ha igaz örömet és bódog életet szereze?
- Micsoda legyen tehát az igaz tisztesség dicsőség?
2. Hogy az tisztesség és dicsőség tellyes örömet és nyugodalmas életet szerzené?
  3. Hogyha az tisztesség és dicsőség álhatatos örömet és bódogságot hozzone?
- VI. Rész. Hogyha az szép ékes öltözet ruházat hozzoné valami hasznót az csendes bódog életre, és az igaz tellyes és állandó örömré?
1. Hogyha az fris szép öltözetek semmit nem szolgál-naké az igaz örömré, és bódog életet nem szere-zneké?
  2. Hogyha azért az ékes öltözet hozhaté embernek tellyességes és álhatatos örömet.
- VII. Rész. Hogyha az szépség ékes termet hozzoné igaz tellyes és állandó örömet és bódog életet?
1. Hogy az szép termet nem^b igaz, tellyes és állandó^c jó.
  2. Hozhaté az szép termet tellyes örömet?
  3. Az szépség és ékes termet nem állandó.
- VIII. Rész. Hogyha az nagy kedves épületek igaz tellyes, és állandó örömet s-bódog életet hozhatnaké.
- Herculesnek tizenket munkairól.
- Ez világnak hét csudai.
1. Az igen szép Pompas épületek semmi igaz gyönyörüséget és örömet nem adhatnak.
  2. Az szép pompas épületek nem hoznak semmi tellyes örömet.
  3. Az pompas szép épületek nem állandók.
- IX. Rész. Az nemességről és vitézlő Vraságról.
1. Az nemesség az jóság nélkül nem igaz jó.
  2. Az Nemes eredet semmi tellyes örömet nem hoz.
  3. Az nemesség semmi állandó örömet nem ad.
- X. Rész. Az nagy Vrak gratiájáról, kedvéről, kegyelméről.
1. Hogy az Vrak kedve kegyelme nem igaz jó.
  2. Vrak kedve nem ad tellyes örömet.
  3. Az Vrak kedve nem állandó.

b Discursus: termet, nem

c Discursus: allándó

XI. Rész. Hogyha az *Summum bonum* az legföb jó az királyságban és nagy Vraságban találtasséké?

1. Hogyha az Vraságban és regnáló állapotban bizonyal igaz bódog élet és való öröm találtatiké?

2. Hogyha az nagy regnálásokban és Vraságokban tellyes öröm és bódog élet talaltatiké?

Az királyi birodalmok és uraságok nagy munkával, fáratsággal igazgattatnak és tartatnak meg.

3. Hogyha az királyságok és Vraságok állandóké, és adnaké állandó örömet?

XII. Rész. Az elmének javairól.

1. Hogyha az elmének javai szerezhethnéké bódog életet és adhatnaké igaz örömet?

2. Hogyha az elmének javai tellyes örömet adhatnaké.

3. Az elmének javai állandóké?

V E G E.

XI. Rész. Hogyha az államnak bizonyos az költője az királyság-

ban és nagy Varsághoz találtassék?

1. Hogyha az Varsághoz és nem más államban bizony-
nyal igaz bédogót és való örök találtatik?

2. Hogyha az nagy regnálóidőben és Varsághozban
állás örök és bédogót találtatik?

Az királyi bédogót és országok nagy munkával,
látványos javakkal és tartással meg.

3. Hogyha az királyok és Varsághoz államból, az
szabók állandó örök?

XII. Rész. Az államok javairól.

1. Hogyha az államok javai javakkal bédogót
élet és szabók igaz örök?

2. Hogyha az államok javai állás örök szabóknak?
3. Az államok javai állandó?

V E G E

1
27

101
102

JEGYZETEK

Szövegünk alapjául Szenci Molnár Albert *Discursus de summo bono c.* munkájának első, 1630-as lőcei kiadása szolgált (RMK I. 594). E kiadás tartalmi és formai beosztását híven követtük. A szövegben található zárójelbe tett számok az eredeti lapszámokat őrzik. Ezért következik a 100. lap után a 102., illetve ezért szerepel kétszer a 401. lap. A szövegközlés módja tekintetében az RMPE I. kötetének 426–427. lapján feltüntetett elveket követtük.

A jegyzetelésben azonban eltértünk az előző kötetek gyakorlatától. Kétféle jegyzetek kísérik a szöveget:

A *lábjegyzetek*, melyekben a szövegkritikai észrevételek (a szöveg eredeti képéhez szervesen hozzátartozó órszavak, élőfejek, a szövegben kijavított sajtóhibák hibás eredetije), és az előforduló nem értelmezett latin kifejezések, valamint idézetek magyar fordításai szerepelnek forrásmegjelöléssel együtt. Itt jegyezzük meg, hogy az élőfejeket lappáronként tüntettük fel. Az első számmal jelölt lapon mindig a fejezet számát jelző sorszámnev + „Rész”, a következőn pedig a fejezet tartalmi összefoglalása található. A lábjegyzeteket betűkkel jelöltük.

A *tárgyi jegyzetek* a bibliai idézetek helyét (a bibliai könyvek megjelölésekor mindig a magyar megnevezést alkalmaztuk), a történetek forrásának megjelölését, forráskiigazításokat [a Rövidítések jegyzékében feltüntetett kiadások alapján, a liber (könyv), illetve caput (fejezet) számának a feltüntetésével], valamint az előforduló történelmi, mitológiai példák főszereplőinek tömör, rövid jellemzését tartalmazzák. Előfordul, hogy ugyanarról a történetről vagy személyről több alkalommal szó esik. Ilyenkor a kötetet lezáró névmutatóban dőlt számmal adtuk meg, hányadik oldalon található bővebb jellemzés a kérdéses személyről. Az egyes történetek magyar irodalomban való előfordulásának összegyűjtését — eltérően az RMPE I. kötetétől — nem tekintettük feladatunknak, a magyar *Discursus* fordítás volta miatt.

A tárgyi jegyzetek között szerepel egy-egy régies magyar szó, kifejezés értelmezése is. Ezek készítésekor természetesen figyelembe vettük Szenci Molnár Albert szótárait is. A verses idézetek magyar fordításainak német megfelelőit, melyek az RMKT Szenci Molnár Albert költői munkáinak szentelt kötetéből (XVII/6) hely hiányában kimaradtak, ugyancsak a tárgyi jegyzetek tartalmazzák. A tárgyi jegyzeteket fejezetenként újrakezdve számokkal jelöltük.

A kötetet *Rövidítések jegyzéke, Szójegyzék és Névmutató* zárja le.

A *Discursus* margóján szereplő rövidítéseket nem oldottuk fel, azok feloldását a *Rövidítések jegyzéke* tartalmazza. Ugyancsak itt kaptak helyet — mint már említettük — a források általunk használt kiadásainak címei is.

A Szójegyzék összeállításának elvében az RMPE I. kötetét követtük. Tartalmazza a szövegben előfordult idegen és régies szavak magyarázatát.

[DEDICATIO]

¹ Darholtz Ferenc Sáros megyei földbirtokos. Feltehetőleg fia annak a Darholtz Kristófnak, aki Balassi emlékére epitaphium-gyűjteményt adott ki, s Rimay irodalmi tevékenységét nagyban támogatta. (Eckhardt Sándor: *Balassi Bálint kortársai*. ItK 1943. 132–39. — Jenei Ferenc: *A Balassi-hagyaték történetéhez*. ItK 1966. 190–97. — Pirnát Antal: *Rimay Epicediumának latin kísérő szövegei*. ItK 1966. 197–208.) Bethlen Gábor fejedelem hűséges szolgálataiért 1621-ben földbirtokkal jutalmazta (Kerekes 92), 1624-ben mint Szendrő várkapitányának utaltatott ki neki és katonáinak pénzt (Radvánszky 184), végrendeletében pedig „egy aranyos kupát” hagyott rá (Bethlen Gábor végrendelete 66). A kor írói közül többen elismerték: Szepsi Csombor Márton 1620-ban az *Europica Varietas*-ban Németország leírását, Frölich-Dávid 1637-ben Lőcsén kalendáriumát ajánlotta neki. Darholtz Ferenc fia, Darholtz Kristóf Kassán 1639-ben *Novissima tuba* címmel megjelentetett latinból fordított dialógusgyűjteményét apjának ajánlotta, köszönetet mondva a róla való gondoskodásért.

² Finta Sáros megyei község.

³ Hyllyó = Hilyó, helység Abauj vármegyében.

⁴ A Példabeszédekben.

⁵ Ailianos XIV. 47.

⁶ Zeuxis i. e. V. századi híres görög festő az alsó-itáliai Hérakleiból.

⁷ Görög Ilona = Helené, Zeus és Léda leánya, Menelaos felesége, akit Paris, Priamos és Hekabé fia elszöktetett, és így a trójai háború okozója lett.

⁸ árnyékozták = körvonalazták, leírták.

⁹ Minerva az istenek atyjának, Juppiternek nő nélkül született leánya, a tudomány, a művészetek és a harc istennője. Megfelel a görög Pallas Athénének.

¹⁰ Deákul = latinul.

¹¹ Utalás a Dictionarium 1604-es nürnbergi kiadásának ajánlólevelére.

¹² Nestór Pylos, élisi város királya, legidősebb a Trója alá vonult achaiai fejedelmek közül.

¹³ Értsd: latinul tanuló.

¹⁴ Hieronymus 8. Hieronymus említi Philón Márkra vonatkozó elismerő szavait is.

¹⁵ Ptolemaios Philadelphos (i. e. 309–246) Egyiptom kormányzója. Apja, Ptolemaios Sótér politikai és kulturális törekvéseinek a folytatója. Szenci Molnár Albert Grammaticá-jának ajánlólevelében a nyelvtudomány szükségességét felismerők között említette Ptolemaioszt.

¹⁶ Utalás a Septuagintára, melynek keletkezését Szenci Molnár Albert a bibliakiadás előszavában részletezte.

¹⁷ Értsd: ahol.

¹⁸ Pantainos az alexandriai katekhéta iskola első, névről ismert vezetője volt 200 körül.

¹⁹ Clemens Alexandrinus (150 k. — 211—218 k.) tudós egyházatya, túlnyomórészt Alexandriában tanított.

²⁰ Origenés (185—254) tudós egyházatya, bibliamagyarázó.

²¹ Tryphón alexandriai görög grammatikus Augustus korában.

²² Dionysios 247—265 között Alexandria püspöke.

²³ Anatolios 449—458 között konstantinápolyi püspök.

²⁴ Pierios alexandriai presbiter, a katekhéta iskola előljárója a III. század utolsó évtizedeiben.

²⁵ Theón IV. századi alexandriai matematikus, asztronómus, állítólág a költészettel is próbálkozott.

²⁶ Athanasios (296—373) görög egyházi író, egyházatya, 328-tól Alexandria püspöke.

²⁷ Didymos alexandriai grammatikus az i. e. I. században.

²⁸ Ambrosius Alexandrinus az alexandriai egyház diakónusa, előzőleg az eretnek Valentinus követője volt, Origenés hatására tért át a katolikus hitre.

²⁹ Maximus Philosophus IV. századi cinikus filozófus, aki áttért a katolikus hitre, a konstantinápolyi püspöki széket sokféle eszközzel próbálta, mégsem tudta megszerezni, ezért „pseudo-episcopusként” tartjuk számon.

³⁰ A bolognai egyetem csak a XI—XII. század fordulóján alakult meg. Az egyetem alapítását nem eredeti alapítási híradások alapján II. Theodosius (uralk. 408—450) római császárra vezették vissza, és 433-ra tették. Szenci Molnár kronológiája olyan értelemben helyes, hogy Ágoston egyházatya 430-ban halt meg.

³¹ A lyoni iskolákban több tudományt oktattak a középkorban.

³² Szenci Molnár Albertnek ez az adata teljesen alaptalan. Valószínűleg Wales igen korai kereszténnyé válása okozta a tényleges egyetemalapításnál korábbi alapítás legendáját.

³³ Trier egyetemet a város 1473-ban alapította.

³⁴ Nagy Károly (742—814) frank király, III. Leó pápa 800-ban római császárrá koronázta. Számos hadjáratot vezetett (longobárdok, szászok, avarok, dánok, északi szlávok ellen). A keresztény kultúra terjesztőjeként püspökségeket, kolostorokat, iskolákat (nem egyetemeket!) alapított egész birodalmában.

³⁵ Hunyadi Mátyás (uralk. 1458—1490) Magyarország királya. Könyvszeretetről, könyvgyűjtéséről Szenci Molnár Albert másutt is megemlékezett. *Dictionarium*-ában és *Lexicon*-ában Balduinus, ill. *Cursus Historiae*-jából idézte a Mátyás kulturpolitikájára vonatkozó részt. Itt, a *Discursus* bevezetőjében tulajdonképpen az ott részletesen elmondottak summáját adja.

³⁶ A Bizánc 1453. évi elfoglalása után megszilárdult török uralomra céloz Szenci.

³⁷ János Zsigmond (1540—1571) erdélyi fejedelem, Blandrata György tanácsára a gyulafehérvári iskolát egyetemmé akarta fejleszteni, de korai halála miatt ez a terv nem valósulhatott meg.

³⁸ Petrus Ramus (1515—1572) francia humanista és eklektikus filozófus, a skolasztika ellensége. Logika és aritmetika terén kifejített munkásságával nagy hatással volt Apácai Csere Jánosra (Bán Imre: *Apácai Csere János*. Akadémiai, Budapest 1968. 196), Szenci Molnár pedig nyelvi módszerét vette át Grammatiká-jában.

³⁹ Blandrata György (1515—1588) az antitrinitárius (unitárius) irányzat mérsékeltbb ágának elterjesztője Erdélyben.

⁴⁰ A *dok* a Blandrata György terjesztette antitrinitárius tanra vonatkozik, melyet a szentháromsághívők istenkáromlásnak tartottak.

⁴¹ Báthori István 1571–1576 között erdélyi fejedelem, 1576-tól Lengyelország királya.

⁴² Giacomo Zabarella (1532–1589) a padovai arisztotelianus iskola utolsó képviselője. A padovai arisztotelianizmus magyarországi hatásáról l. Pirnát Antal: *Arisztotelianusok és antitrinitáriusok* (Gerendi János és a kolozsvári iskola). Helikon 1971. 3–4. sz. 363–392.

⁴³ Bethlen Gábor (uralk. 1613–1629) erdélyi fejedelem.

⁴⁴ „A fehérvári collegium épületére hatezer forintot... Annak felette huszezer forintot, kész pénzt azon collegium tartására, az kiben Gubernátor öcsémuram osztasson ki a keresztény városokra — Kolozsvárra, Váradra, Debrecenre és egyéb helyekre a tanács által, hiteles és jó lelkiismeretű embereknek értékre, a kiknek a tanács akarja; de a capitalis summát be ne vegyék, hanem successive, a ki hiteles ember, mit kér belőle, a tanács adja ki; de annuatim decem pro centum levén az interesse, avval tartásák a collegiumot, annuatim kétezer flor. lévén az interesse-flor. ... Ezek felett a tokaji hegyen a Hétszőlő nevű szőlőt in perpetuum ez collegiumhoz; ezekkel együtt Enyedet cum omnibus pertinentibus, ezen fehérvári collegiumhoz in perpetuum ugymint: adójával, dézmájával; azon képpen Miriszlót, Fel-Enyedet, Décsét, Musinát, Hidast; bessenyei és henningsfalvi portiot ezen collegiumhoz...” (Bethlen Gábor végrendelete 72–73.)

⁴⁵ Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor fejedelem özvegye és Bethlen István, a fejedelem öccse 1629–1630. szeptember 28-ig voltak Erdély kormányzói.

⁴⁶ L. a bevezető tanulmány „Ziegler pályája” c. fejezetét.

⁴⁷ meg öregbitvén = kibővítvén.

⁴⁸ Kramer Antal lőcsei kereskedő. A Kramer család 1601-ben kapott nemesi levelet (Kempelen VI. 263), címerük a szóban forgó Betuleius-kiadásban a címlap hátlapján megtalálható.

⁴⁹ Szenci Molnár Albert Bruno Brewer könyvkereskedővel valószínűleg már 1613 októberében megismerkedett. Váczy Gergely Molnár számára frott memorialjában ugyanis azt ajánlotta, hogy Lőcsén Bruno Brewert keresse fel (Napló 386). A Napló szerint 1613. október 30-án „kísértette Máriai Pál Márkusfalváról Lőcsére” Szencit. Azt, hogy kinél tartózkodott, nem tudjuk, feltételezhetően követte Váczy Gergely tanácsát.

⁵⁰ Zénón a sztoikus bölcséleti iskola megalapítója az i. e. IV. században. Történetét l. Diogenés Laertios VII. 1. 19.

⁵¹ Antisthenés (i. e. 455–360) a cinikusok iskolájának megalapítója.

⁵² Utalás a harmincéves háború előtti időkre.

⁵³ Herepei János feltételezése szerint Erzsébetnek, Szenci Molnár Albert lányának a férje valószínűleg kolozsvári szász nemzetiségű polgárember lehetett (Adattár 28).

⁵⁴ A Monaki családról l. RMPE I. 465.

⁵⁵ Molnár Albert és a Máriaiak között az ismeretség és a kölcsönös megbecsülés már Szenci Molnár 10-es évekbeli itthon tartózkodásakor kialakult. Ekkor Szenci Váczy Gergely 1613. október 20-án Kassán kelt memorialját (Napló 386) követve, 1613. október 27-én Máriai Zsigmondot Harasztón, 30-án pedig Máriai Pált Márkusfalván felkereste (Napló 61). 1617-ben hálával nevezte meg mindkettőjüket azok között „a becületos fő emberek” között, akik itthon tartózkodásakor „jótéteményeekelis bizonyítotac hozzam kegyelmes és szeretetből valo jo akarattyyokat.” (RMKTVII/6. 486.) Egy évvel később pedig a magyar protestáns egyház oszlopas embereiként emlegette őket a „Jubileus esztendei praedicatio” Scultetus előljáró-

beszédének kiegészítésében (Napló 348). A Máriaesi család már Bornemisza Péterrel is kapcsolatban állt. A *Foliotopostilla* szerint Máriaesi Pál Bornemisza Péter sógora volt, és támogatta munkáját. (Nemeskürty István: *Bornemisza Péter az ember és az író*. Akadémiai, Bp. 1969. 412.)

⁵⁶ Chytraeus Dávid (1531–1600) protestáns teológus és történétíró, a rostocki Pädagogium, majd egyetem tanára. *Onomasticon*-ját Szeenci Molnár Albert Dictionarium-a szerkesztésekor felhasználta.

⁵⁷ David Hilken (1560 k. – 1610) 1585-től fontos szerepet vitt Riga politikai életében. A városi tanács főtitkára volt, több alkalommal képviselte III. Zsigmond lengyel király előtt a várost. Kulturális téren különösen nagy szervezőkészség jellemezte: ő alapította az első nyomdát Rigában; iskolákat, kórházakat szervezett. 1601-ben a városi tanács hazaárulónak nyilvánította és száműzte.

⁵⁸ Spilenberger Sámuel (†1655) Bethlen Gábor udvari orvosa volt, II. Mátyás halálos ágyához is meghívták konziliumra. Több orvosi könyvet írt. Teplicen papírmalmot alapított.

⁵⁹ Spilenberger Jónás valószínűleg Sámuel rokona, Nagy Iván nem említi (X. 329).

AZ ELSŐ RÉSZ

¹ Értsd: egyike.

² Értsd: nem engedhető meg.

³ elnéz = végignéz.

⁴ Értsd: és világi örömet kedvelté.

⁵ marha = vagyon.

⁶ alit = vél, gondol.

⁷ szaggatnak = törnek.

⁸ kardoskodnak = viaskodnak.

⁹ Értsd: kockára.

¹⁰ festet szín = látszat.

¹¹ Citrin: sárgaszínű kvarc, ékkövek is használják.

¹² Glasiasticusis: a szó első, üveg jelentésű tagja alapján valószínűleg opál vagy kalcedon.

¹³ isméglen = megint csak.

¹⁴ elintézésink = elrendezésünk.

MASODIK RÉSZ

¹ Pontosabban: János 1. lev. 2: 16.

² kardoskodásban = viaskodásban.

³ A Kyklópsok Uranos és Gaia gyermekei, nagyerejű óriások, akik a későbbi római hagyomány szerint Vulcanus kovácsműhelyében dolgoztak. A „kyklopeios bios” (kyklópsi élet) a homérosi költeményekben szereplő Polyphémosz óriás alakja révén vált közmondásossá.

⁴ Sardanapalus bujaságáról hírhedt, legendás asszír király, általában az utolsó asszír uralkodóval, Assurbanipallal azonosították (uralk. i. e. 668–629).

⁵ Bacchus Juppiter fia, a bor istene, a görög Dionysosszal azonosították. Bacchus ökleleti = Bacchus lovagi tornája.

⁶ nódicsák = buzdítják.

⁷ igyenes = egyenes.

⁸ pepecseléseket = bohóságokat, izetlenségeket.

⁹ gystalásokat = gesztikulálásokat.

¹⁰ Pontosabban: Sirak 31: 28–29.

¹¹ A modern bibliakritika szerint a Dániel 5. részéből idézett történet főszereplője Belsazár király. Balthazár pedig a falon feltűnő írás megfejtőjének, Dánielnek a neve. Az 1908. előtti bibliakiadások csak Balthazár királyról szóltak, a prédikátorok is az ő nevével idézték e bibliai történetet (pl. Kecskeméti A. János: XXXIV. prédikáció. RMPE III. 313 skk.).

¹² Lukács 16: 11–32.

¹³ Nagy Sándor (i. e. 356–323) makedón király, hadvezér, rövid idő alatt hatalmas birodalmat hódított meg. — L. Plutarchos: Alexander és Curtius.

¹⁴ Persepolist, Perzsia fővárosát egy Thais nevű hetéra kívánságára gyújtotta fel Nagy Sándor i. e. 331-ben.

¹⁵ fegyverderék = mellvért.

¹⁶ Heliogabalus (uralk. 218–222) kicsapongásairól hírhedt római császár — l. Historia Augusta.

¹⁷ l. Mózes 19.

¹⁸ Tiberius (uralk. 14–37) római császár, Augustus unokaöccse és utóda.

¹⁹ Biberius = iszákos, a hibere (=inni) latin igéből.

²⁰ Pomponius Flaccus 17-ben consul, Tiberius jó barátja, Szíria helytartója.

²¹ Lucius Piso Caesar apósának a fia, pontifex, i. e. 15-ben consul, majd a Város praefectusa.

²² Plinius: Historia XXXIII. 148.

²³ Ez a történet Paulus Diaconus *Historia Longobardorum* c. művében nem szerepel.

²⁴ Xerxés (uralk. i. e. 485–465) perzsa király, I. Dareios fia. I. e. 480-ban hadjáratot indított Hellas ellen, Salamisnál döntő vereséget szenvedett. Az idézett anekdotát l. Valerius Maximus IX. 1. In externis 3.

²⁵ Marcus Antonius (i. e. 83–30) Caesar-párti politikus és hadvezér, a második triumvirátus tagja, Kleopatra szeretője. Az egyeduralomra törő Octavianus i. e. 31-ben Actiumnál megsemmisítő vereséget mért rá.

²⁶ Kleopatra (uralk. i. e. 51–30) az utolsó egyiptomi királynő a Ptolemaios-dinasztiából.

²⁷ Érted: ez eddig csak a föle (fölslege) volt, most jön a java.

²⁸ Plinius: Historia IX. 58.

²⁹ Érted: oda ne vesszen.

³⁰ eltekintélünk = szétnézünk.

³¹ Epikuros (i. e. 341–270) materialista filozófus, aki a poliszrendszer felbomlását tükröző filozófiájában a „rejtve” és „háborítatlanul” élő, környezetétől nem függő egyén boldogságát hirdette. Az érzéki élvezetek elsődleges voltát csak követői az epikureisták vallották.

³² l. Mózes 7: 11–24.

³³ Máté 24: 38–39.

³⁴ l. Mózes 6: 7.

³⁵ servet = húsító ital.

³⁶ malosa = mazsolaszőlőből készített bor.

³⁷ Alicanticum az „Alicante” mediterrán szőlőfajtából készült erős vörös bor.

³⁸ Hipocrassa = fűszeres bor.

³⁹ gyakdosnak = megszúrnak, megböknék.

⁴⁰ Máté 14: 3–11.

⁴¹ Judit 12–13.

⁴² Kambyés (uralk. i. e. 529–522) Kyros legidősebb fia. 525-ben elfoglalta Egyiptomot. Későbbi háborús kudarcai után a szenvedély kerítette hatalmába — l. Hérodotos III. 30–32, 37–39.

⁴³ továbbad = alább, később.

⁴⁴ Betuleius német verse (35):

Die Wollust gwiss ein Quelbrun ist,
Daraus all böss entspringt.
Ein falschen Schein, der Frewd allein,
Die Wollust mit ihr bringt.
Gross Hertzeleidt, aus falscher Frewd.
Man allezeit erwirbt.
Die zarte Frucht, der edelen Zucht,
Darunter gar verstorbt.

⁴⁵ Betuleius német verse (35):

Ach zeitlich Wollust, Pracht vnnnd Frewd,
Bringt nur Pein, Schmerz vnnnd Hertzeleidt.
Kurtz ist die Frewd, die dich ergetzt,
Ewig es dein Gewissen letzt.

⁴⁶ Helyesen: Prédikátor 1, 2: 18–19.

⁴⁷ ez aránt = e tekintetben.

⁴⁸ Betuleius német verse (37):

Auffzeitlich Frewd, Ergotzlichkeit,
Folgt vielmahls Rew vnd Hertzeleidt.

⁴⁹ Helyesen: Sirak 11: 29.

⁵⁰ Betuleius német verse (38):

Also gefelt es GOTT allzeit
Dass sey kein Frewd ohn Trawrigkeit.
Es schicket GOTT bey einer Frewd,
Viel tausent Schmerztn vnnnd Hertzeleidt.

⁵¹ Attila (400 k. — 453) a hunok királya. Birodalma a Kaukázustól a Rajnáig terjedt. Kísérletet tett a nyugati gót birodalom leigázására is (catalaunumi csata, 451), Itáliában egészen Rómáig nyomult előre.

„Flagellum dei”-nek először a Szent Lupus troyes-i püspökről szóló VIII–IX. században keletkezett legendában nevezik. Kassiodóros szerint Attila halála 453-ban Ildikóval való házasságkötésekor következett be orrvérzés miatt. A halálával kapcsolatos más feltevéseket l. Thierrynél: *Attila-mondák*. Pest 1864. Attilát a magyarok királyának Szenci Molnár Albert nevezi, Betuleius a „hunok királya”-ként említi.

⁵² II. Henrik (uralk. 1547–1559) francia király, uralkodása alatt bontakozott ki Franciaországban a vallásháború, mely IX. Károly idején a Szent Bertalan-éjen (1572) érte el tetőfokát.

⁵³ A protestáns Anne du Bourg parlamenti tanácsost 1559 decemberében, Henrik halála után elevenen megégették.

⁵⁴ Momgomeris = Montgomery, a skót gárda kapitánya, aki a király halála után Angliába menekült. Felvéve a protestáns hitet, visszatért Franciaországba, részt vett a vallásháborúban. 1574-ben a Grève téren lefejezték.

⁵⁵ Gyürü-öklelés: lovagi játék, melynek során lóhátról lándzsával vagy rúddal egy felfüggesztett karikába kellett szúrni.

⁵⁶ à holot = ahol.

⁵⁷ VI. Károly (uralk. 1380–1422) francia király, betegsége a Bretagne-i hadjáratban tört ki rajta. A róla szóló történetet l. Aemilius X. A francia történelem ezt a vigalmat „le bal des Ardents” (a lángoló bálja) néven tartja számon.

⁵⁸ Értsd: jól.

⁵⁹ A Satyrusok Bacchus kíséretéhez tartoztak, alakjukban keveredtek az emberi és állati tulajdonságok.

⁶⁰ Helyesen: Krantz: Saxonica X. 5.

⁶¹ Lajos (=Ludolf) 1192–1205 között volt magdeburgi érsek.

⁶² Betuleius német verse (48):

Drumb kein Frewd bestendig ist,
In der Welt glaubs dieser Frist.
Vnfall kompt bey Frewdentagn,
Verkehrt die in Weh vnnd Klagn.

⁶³ eckedig = eddig.

⁶⁴ sze = nosza, rajta.

⁶⁵ elfogattya = elfogyasztja.

⁶⁶ Értsd: nem bizakodhat.

⁶⁷ Ésaías 5: 13.

⁶⁸ 1. Mózes 39.

⁶⁹ Helyesen: Sirak 19: 2–3.

⁷⁰ patéltatik = ütlegettetik.

⁷¹ Példabeszédek 23: 35.

⁷² Értsd: rossz szájjal.

⁷³ L. a bevezető tanulmányt: 42. l.

⁷⁴ Sirak 31: 1.

⁷⁵ Betuleius német verse (55):

Das Schwerdt das frist manch Mutterkindt,
Vom Trunck vielmehr gestorben sindt.

⁷⁶ Helyesen: Ésaías 5: 11, 14.

⁷⁷ Pontosabban: Rom. 8. A 12. rész már konkrétan keresztény élet-szabályokat rögzít.

⁷⁸ Pontosabban: Rom. 8: 8.

⁷⁹ Máté 18: 3.

⁸⁰ Gal. 5: 16.

⁸¹ 1. Kor. 6: 9–11, 2: 3.

⁸² Helyesen: 7: 14.

⁸³ Helyesen: 9: 9, 11.

⁸⁴ Máté 10: 39, 16: 25; Márk 8: 34–35; Lukács 9: 23–24; 17: 33; János 12: 25.

⁸⁵ 2. Thess. 3: 7–10.

⁸⁶ 1. Tim. 3: 1–13; Ti. 1: 5–9.

⁸⁷ 2. Kor. 12: 10.

⁸⁸ Prédikátor 12: 16; Máté 16: 27; Rom. 2: 6–8.

⁸⁹ János 12: 35.

HARMADIK RÉSZ

E fejezet részeinek számozása igen következetlen. A második részfejezeton belül négy kisebb egység tárgyalja a Szerencse forgandóságát. Ezeket a részfejezetekhez hasonlóan római számokkal jelöli a Discursus.

¹ történetből = véletlenül.

² Dániel 2: 37–38, 4: 27.

³ Kroisos (uralk. i. e. 560–547) a Mermnadák dinasztiájából származó utolsó lyd király, gazdagsága közmondásos. Solónnal való itt szereplő története eltér a Hérodotosnál közölttől (I. 32).

⁴ Solón i. e. 594-ben Athén archónjaként nagyszabású társadalmi reformokat hajtott végre. Bölcsessége, igazságossága politikai tevékenységében és költészetében egyaránt megmutatkozik.

⁵ Lucius Cornelius Sulla (i. e. 138 – 78) római diktátor. Elbizakodottságáról l. Plutarchos: Sulla 34.

⁶ Polykratés i. e. 538 – 522 között Samos tyrannosa. Szerencséről l. Hérodotos III. 39 – 44.

⁷ Guelfek a XII – XIV. században a pápa párhívei.

⁸ Platina beszél Hugolinusról (in vita Nicolai IV.), aki azonos a Dante Poklában szereplő Ugolinóval (l. e fejezet 116. jegyzete).

⁹ Thules mondabeli egyiptomi király, aki körülhajózta a földet, és a világ végének tekintett Thule-szigetnek nevet adott. A Serapistól kapott kereszténység gondolatát sugalló választ részletesen vizsgálja Borzsák István. (*Az antikvitás XVI. századi képe*. Akadémiai, Budapest 1960. 331 – 336.)

¹⁰ Gygés (uralk. i. e. 680 – 652) Lydia királya, a Mermnada-dinasztia megalapítója. Plinius (Historia VII. 47) és Valerius Maximus (VII. 2) szerint Pythiától, Apollón jósnőjétől akarta megtudni, van-e boldogabb ember nála.

¹¹ Serapis egyiptomi istenség. Tisztelete a Ptolemaiosok korában lépett előtérbe.

¹² Pl. Sallustius: De coniuratione Catilinae 8.

¹³ Betuleius német verse (68):

Das Glück ist blindt, vñnd blendt fürwar,
Die sich auffs selb verlassen gar.

¹⁴ Betuleius német verse (68):

Das Glück die Weissheit hindert sehr,
Dass sie nicht kan fortkom[m]en mehr.

¹⁵ 1. Sámuel 18: 25.

¹⁶ A 25. részt nem idézi a Discursus.

¹⁷ Helyesen: 2. Sámuel 15: 2 – 12.

¹⁸ apolgattya = csókolgatja.

¹⁹ 2. Sámuel 18: 1 – 18.

²⁰ Eszter 3 – 7.

²¹ Publius Cornelius Scipio Africanus Maior Hannibal legyőzésével szerzett magának dicsőséget (i. e. 202, Zama). Később azonban ellenségei vesztegetés vádjával illették, miután az Antiochos elleni háborúból hazatért, s csak Tiberius Gracchus közbenjárása mentette meg.

²² Sókratés (i. e. 469 k. – 399) athéni filozófus. 70 éves korában az ifjúság megrontásának és új istenek hirdetésének vádjával halálra ítélték és kivégezték.

²³ Platón (i. e. 427 – 348/7) athéni filozófus, Sókratés tanítványa. Ideális államát Szirakusaiban akarta megvalósítani. Az idősebb Dionysios Szirakusanos az udvarában vendéghént tartózkodó Platont kiszolgáltatta a spártai követeknek, akik rabszolgának adták el. Kiszabadulása után az ifjabb Dionysiostól is menekülnie kellett.

²⁴ Lucius Annaeus Seneca (i. e. 4 – i. sz. 65) a késő római sztoikus filozófia legnagyobb képviselője. Tanítványa, Nero öngyilkosságba kényszerítette.

²⁵ I. Dareios (uralk. i. e. 521 – 485) perzsa király. Thrakia, Makedónia meghódítója. Athén elleni hadjárata azonban sikertelenül végződött.

²⁶ Cnaeus Pompeius Magnus (i. e. 106 – 48) római hadvezér és politikus, az első triumvirátus tagja. A Caesarral vívott polgárháborúban, i. e. 48-ban Pharsalosnál vereséget szenvedett, elmenekült; Egyiptomban ölték meg.

²⁷ Caius Julius Caesar (i. e. 100—44) római politikus és hadvezér, az első triumvirátus tagja. 48-ban Pompeiust legyőzvé kísérletet tett az egyeduralom megvalósítására. Uralma nem volt hosszú életű, 44 márciusában meggyilkolták.

²⁸ Hérodotos VII. 186.

²⁹ Gvilelmus Budaeus = Guillaume Budé (1468—1540) francia humanista polihisztor. I. Ferenc könyvtárosa.

³⁰ III. Dareios (uralk. i. e. 336—330) perzsa király.

³¹ Betuleius német verse (74):

Wenn dir das Glück wohnt freundlich bey,
So gedenc, dass es im kein Ernst sey.
Es stelt sein Netz, sich dich wol für,
Das Vnglück helt dir für der Thür.

³² Az érvek felsorolása Betuleiusnál 1—4-ig tart, Szenci Molnár csak a 4. pontot jelöli meg.

³³ A „quatiunt” jelen idejű állítmány az eredeti Horatius-szövegben jövő időben szerepel. A Betuleius-szövegben is megfigyelhető időváltoztatással nagyobb hangsúlyt kap az állítás (75):

Bey guten Tagen oft das Glück verblendt,
Wendet sich aber vnnd nimpt kein gut Endt.

³⁴ el = nagyon.

³⁵ Betuleius német verse (75):

Viel besser ists mit denen bewandt,
Die das Glück nie habn erkandt,
Als die es hat zuvor erfrewt,
Vnd nun gestürtzt in Schmerz vnd Leith.

³⁶ Boëthius II. I. Betuleius német verse (76):

Wie helstu doch so viel vom Glück?
Welchs sich verkehrt all Augenblick.
Denn es ist dir nicht mehr bereit,
Als Angst, Noth, Klag vnd Trawrigkeit.
Weil du es dann kanst halten nicht,
Wens von dir wendet sein Gesicht.
Was kan denn das Glück anders seyn,
Dann ein Vorbodt künffeiger Pein.

³⁷ Római fő Pólgár mesterben = consulban.

³⁸ Betuleius német verse (77):

O du vnbeständige Glück,
Du lest doch nimmer deine Tück.
Wie gantz plötzlich eilig vnd schnell,
Verkert vnd endert sich das Spiel.
Es wandelt sich all Lust vnd Frewd,
In Jammer, Noth vnd Trawrigkeit.

³⁹ Sallustius: Iugurtha XLI. 3.

⁴⁰ negédségre = büszkeségre, fennhéjázásra.

⁴¹ Publius Ventidius Bassus Antonius egyik leghűségesebb párthíve és alvezére. A parthus Pacorus felett i. e. 38-ban aratott győzelmet.

⁴² Cicero: Philippica XII. 23, XIV. 21. Masurius Sabinus római jogtudós volt az I. században. Plinius Ventidius sorsának elbeszélésekor hivatkozik rá.

⁴³ tisztartó = quaestor.

⁴⁴ Romai Bíró = praetor.

⁴⁵ legfőb Püspök = pontifex maximus.

⁴⁶ Eunapius: Vita Aedesii.

⁴⁷ Ablabios krétai király, aki a kereszténység felvétele után I. Constantinus kegyeltje lett. II. Constantinus azonban 338-ban megölette.

⁴⁸ Constantinus Magnus = Nagy Constantinus (uralk. 306–337) római császár. Római (312) és milánói (313) ediktumában vallásszabadságot hirdetett.

⁴⁹ Volaterranus XIII.

⁵⁰ Igazgatóiává és Gondviselőivé = vicarius Italiae és praefectus praetorio.

⁵¹ Valerius Maximus VI. 14.

⁵² Caius Marius (i. e. 157–86) plebejus származású hadvezér és államférfi. Élete végén Sullával szemben vereséget szenvedett.

⁵³ Iugurtha (uralk. i. e. 118–104) Numidia királya. Hosszú háború után 104-ben végezték ki a rómaiak.

⁵⁴ Német és Cimbriai = teuton és cimber.

⁵⁵ Pontosabban: Valerius Maximus VI. 14.

⁵⁶ Alkibiadés (i. e. 452–404) politikus és hadvezér a peloponnésosai háborúban. Kezdetben Athén, majd Spárta, később újra Athén oldalán tevékenykedett.

⁵⁷ Plutarchos: Alkibiadés; Valerius Maximus VI. In externis 4.

⁵⁸ Értsd: megosztottak rajta.

⁵⁹ Helyesen: Zsoltárok 91: 1, 2.

⁶⁰ Helyesen: Zsoltárok 44: 5.

⁶¹ 2. Mózes 1: 22.

⁶² 2. Mózes 2: 2–3, 5–9.

⁶³ Szerecsenek = etiópok.

⁶⁴ Pontosabban: Josephus Flavius II. 10; 11.

⁶⁵ 2. Mózes 3: 1, 8–10.

⁶⁶ 2. Mózes 20–32.

⁶⁷ Jákob sorsában többek között fiának, Józsefnek elvesztése majd visszanyerése bizonyítja a szerencse hatalmát — I. 1. Mózes 37, 45.

⁶⁸ Jób elvesztette családját és vagyonát, de Istent mindvégig nem tagadta meg — I. Jób könyve.

⁶⁹ Joást, Jeruzsálem királyát pártütők ölték meg — I. 2. Királyok 12: 20.

⁷⁰ VII. Gergely 1073–1085 között volt római pápa. Pápasága idején indult meg az investitúraharc, melynek során II. Kelemen ellenpápanak választották, a Canossát járt IV. Henrik pedig fegyveresen betört Rómába. A németek ellen behívott normannok feldúlták Rómát, maga a pápa száműzetésben halt meg.

⁷¹ Sarra Columnnus = Sciarra della Colonna római hercegi családból származott. VIII. Bonifác pápa ellenségnek nyilvánította, megfosztotta vagyonától, sőt a pápát fogságba is ejtette Anagnin (VIII. Bonifác és a Colonnák háborúját I. Dante: Pokol XXVII. ének).

⁷² Ludovico Sfortia (= Sforza) olasz hercegi család tagja, Milánó ura. 1499-ben XII. Lajos megfosztotta hatalmától és börtönbe vetette.

⁷³ Servius Tullius a monda szerint Róma hatodik királya volt. Szabadon bocsátott rabszolgá fiaként került hatalomra. Saját veje ölette meg, s leánya, Tullia szekerével átgázolt atyja holttestén.

⁷⁴ Fustidius senatort ugyan Sulla proscibálta, de sikerült életét megmentenie; 36 év múlva Octavianus és Antonius újra felvette a proscibáltak listájára, mivel Sulla idejében megmenekült a száműzetéstől.

⁷⁵ Lucius Fulvius eredetileg a római köztársaság ellen lázadó tusculumiak consulja volt, majd ugyanabban az évben átállt a rómaiakhoz, és diadalmenetet tartott a tusculumiak feletti győzelméért.

⁷⁶ Lucius Caecilius Metellus i. e. 251-ben római consul. Sikerrel harcolt a pun Hasdrubal ellen, i. e. 241-ben a Vesta-templom égésekor vesztette el szerne világát.

⁷⁷ 1. Sámuel 19, 21, 22, 23.

⁷⁸ 2. Sámuel 2: 1–10.

⁷⁹ 2. Sámuel 3, 4.

⁸⁰ 2. Sámuel 5: 17–25, 8: 1.

⁸¹ Értsd: Hadadézer.

⁸² 2. Sámuel 8: 2–14.

⁸³ 2. Sámuel 10.

⁸⁴ 2. Sámuel 13.

⁸⁵ 2. Sámuel 14: 33.

⁸⁶ 2. Sámuel 15: 13–37.

⁸⁷ 2. Sámuel 16: 21–22.

⁸⁸ 2. Sámuel 18: 9, 14–15.

⁸⁹ Augustus (uralk. i. e. 27– i. sz. 14) korábban Octavianus, a második triumvirátus tagja, a római császárság megalapítója. Szerencsétlenségéről l. Suetonius: Augustus 81, 63, 65.

⁹⁰ Betuleius német verse (93):

Das Glück treibt gar ein seltsam Spiel,
Mit grossen Herrn oft vnd viel.
Es ist kein Stund, kein Augenblick,
Da es nicht braucht sein List vnd Tück.
Drumb sich dich für ist bald gethan,
Das sich das Glück verkehren kan.

⁹¹ II. Justinianus (uralk. 685–695), keletrómai császár. 695-ban taszította le Leontios a trónról, őt pedig 698-ban II. Tiberios Aprimaros űzte el. A történetben szereplő „török Chaganus” Terwel bulgár-török fejedelem, azaz kán (uralk. 702–718), ő segítette vissza II. Justinianust a bizánci trónra 705-ben. Justinianus második uralma sem volt tartós, 711-ben Philippikos Bardanes végleg megfosztotta hatalmától és két évig uralkodott.

⁹² Chersona = Cherson, régi város a Krím félszigeten.

⁹³ A Sybilla-könyvekre ügyelő papi testületnek, a quindecimvirinek egyik tagja volt.

⁹⁴ Lovas sereg hadnagya = magister equitum.

⁹⁵ Plinius: Historia VII. 45.

⁹⁶ tanácsbéli Vr = senator.

⁹⁷ Betuleius német verse (96):

Gantz wunderbahr vnd seltsam ist,
Des Glücks Lauff zu aller Frist.
Drumb traw ihr nicht, sich dich wol für,
Das Vnglück stehet dir für der Thür.

⁹⁸ Betuleius német verse (97):

Das Glück macht Frewd vnd Trawrigkeit,
Vnd Trawrigkeit auss grosser Frewd.

⁹⁹ Betuleius német verse (97):

Wenn dich das Glück freundtlich thut ansehn,
Hab acht, es kan nicht lang bestehn.

Wie Glass hell soheint, doch bald zerbricht,
Also das Glück, drumb traw ihm nicht.

¹⁰⁰ Amasis (uralk. i. e. 569–526) egyiptomi fáraó. Polykratés szövetségese volt a perzsák ellen. A Hérodotos-forrás helyesen: III. 43.

¹⁰¹ Betuleius német verse (98):

Auffs Glück folgt Vnglück gewiss,
Die Frewd beym Glück nur Falschheit ist.

¹⁰² nékiket = némelyeket, egyeseket.

¹⁰³ Saul a Benjáminita Kis fia, akit Isten Sámuel utódjával szemelt ki – I. 1. Sámuel 9–12.

¹⁰⁴ Eszter Susánból való árva zsidó leány, aki Ahasvérus (= Xerkés) király felesége lett – I. Eszter könyve.

¹⁰⁵ Machabeusok: zsidó család, mely i. e. 167-től 63-ig a zsidóság élén állott, és harcát vezette Antiochos ellen (167), ill. a szír hadak ellen (164). 104-től fogva királyi címmel uralkodtak 63-ig, amikor is Pompeius elfoglalta Jeruzsálemet – I. Machabeusok könyvei I–III.

¹⁰⁶ Villichius (†1011) 975-től mainzi érsek. Politikai és kulturális tevékenysége egyaránt kimagasló volt. A XIII. századtól terjedt el az a hagyomány, hogy kerékgyártó fia volt.

¹⁰⁷ Agathoklés fazekasmester fia volt, i. e. 317-ben Syrakusai korlátlan ura lett.

¹⁰⁸ A „deposuit” Lukács 1: 52. versére utal: „Deposuit potentes de sede et exaltavit humiles.” Máriának ez az éneke a *Magnificat*.

¹⁰⁹ Hámán gazdag fejedelem Ahasvérus udvarában, Mardocheus és a zsidó nép vesztét kívánta. A király azonban őt végeztette ki – I. Eszter 7.

¹¹⁰ Vasti Ahasvérus asszonya, aki nem teljesítvén férje parancsát kegyvesztett és megvetett lett – I. Eszter 1.

¹¹¹ Adonibesek (Adonibézek) a Józsué halála után harcot kezdő Juda ellenfele Bézekben, akivel olyan kegyetlen módon bántak el üldözői, mint ő tette korábban foglyaival – I. Birák 1: 5–7.

¹¹² IV. Henrik (1050–1106) német-római császár. Az investitúra-kérdésben összeütközésbe került VII. Gergely pápával (Canossa-járás). Élete végén fia fellázadt ellene, s lemondásra kényszerítette.

¹¹³ ittegyen = itt, itten.

¹¹⁴ siria = zsírja.

¹¹⁵ Hérodotos III. 122–125.

¹¹⁶ Hugolinus Dante Poklában ellenségének, Rogerius (= Ruggieri) érseknek a koponyáját rágja, és szomorú szavakkal idézi fel övéi halálát – I. XXXIII. 1–90.

¹¹⁷ Ghibellinek a XII–XIV. században a német-római császárok pártján álló olaszok voltak.

¹¹⁸ Belisarius (505–562/563) a keletrómai birodalom jeles hadvezére. Prokopios *De bellis* c. művében részletezi hadi sikereit, *Anekdotái*-ban pedig a magánembert jeleníti meg.

¹¹⁹ Plinius: *Historia* VII. 26.

¹²⁰ Francia ország = az ókori Gallia.

¹²¹ Németek = az ókori germán törzsek.

¹²² Alexia = Alesia, város Gallia Lugdunensishen.

¹²³ Caesar tetteit Plutarchos Caesar-életrajza alapján foglalta össze a *Discursus*.

¹²⁴ Agamemnón Mykéné királya, a Tróját ostromló görögök fővezére.

¹²⁵ Héraklés (Hercules) Zeus és Alkméné fia, mitikus félisten.

¹²⁶ Achilla = Achilles.

¹²⁷ Betuleius német verse (107–108):

Auff Erden ist gewesen zwar,
Kein grösser dann *Pompejus* war.
Noch ist er wordn so arm vnd bloss,
Dass er fiel seim Vasal zu Fuss.
Vnd der da war ein solcher Heldt,
Dass er bezwang die gantze Weldt,
Der ist jetzt worden so elendt,
Dass armer Mensch nie wart erkänt.

¹²⁸ Bírák 13–16.

¹²⁹ Jonathán Saul fia, a fiatal Dávid barátja (1. Sámuel 20), apjával együtt a filiszteusokkal vívott csatában esett el (1. Sámuel 31: 2).

¹³⁰ Hannibal (i. e. 249–183) az ókor egyik leghíresebb hadvezére. A második pun háború lezárását jelentő béke megkötése után a rómaiak kiadatását követelték (i. e. 196–195). Száműzöttként Szíriába, majd Bithyniába menekült, ahol is 183-ban öngyilkos lett.

¹³¹ Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43) 63-ban római consul. Pompeius párthíve, majd Caesar megölése után Antonius nyílt ellensége lett. Ézért Antonius emberei végeztek vele.

¹³² Démosthenés (i. e. 384–322) athéni szónok és államférfi. *Philippicá*-ban Fülöp és a makedónok ellen buzdított. A makedón uralom idején elszigetelődött, majd megmérgezte magát.

¹³³ Marcus Licinius Crassus Dives (i. e. 114–53) római consul, az első triumvirátus tagja, a birodalom felosztásakor Szíria helytartója. A parthusok ellen viselt hadjárata kudarcra végződött és életét veszítette.

¹³⁴ V. Károly (1500–1558) német-római császár és spanyol király. A reformáció, ill. I. Ferenc francia király ellen sokat hadakozott. 1556-ban kudarcai miatt a San Juste-kolostorba vonult vissza.

¹³⁵ Regnerus dániai uralkodó a IX. században. Tetteit l. Saxo Grammaticus *Gesta Danorum* IX.

¹³⁶ Orcades szigetek = Orkney-szigetek Skóciától északra.

¹³⁷ Plutarchos: Sulla 36.

¹³⁸ Sveno (uralk. 986–1014) dán király.

¹³⁹ Iulin város Pomerániában.

¹⁴⁰ Értsd: adót vetnek magukra.

¹⁴¹ Értsd: készítve.

¹⁴² halkal = csendesen, lassan.

¹⁴³ Erik (uralk. 985–1000) svéd király; Olahus = Olaf (uralk. 995–1000) Norvégia királya.

¹⁴⁴ Értsd: megsértés nélkül.

¹⁴⁵ leányival = szolgálóival, kísérvivel.

¹⁴⁶ Kyros (Cyrus) (uralk. i. e. 559–529) az óperzsa Achaimenida-dinasztia megalapítója. Babilon, Lydia és a kisázsiai görög városok meghódítója — l. Hérodotos: I. 108–130; Labynétos elleni hadjáratáról: I. 188–192. Kyros tetteit Kákonyi Péter, Varsányi György, Bogáti Fazekas Miklós és Cserenyi Mihály verses históriákban dolgozta fel. (Király György: *A Cyrus-monda széphistóriáinkban*. ItK 1919–1921. 84–98.)

¹⁴⁷ Astyagés (uralk. i. e. 584–550 k.) méd király, Kyros nagyapja anyai ágon.

¹⁴⁸ Ésaiás 44 : 28, 45 : 1.

¹⁴⁹ Dániel 6 : 28.

¹⁵⁰ A massagéták a Kaspi-tengertől keletre lakó, szkítákkal és szakákkal rokon nép. Kyros ellenük való támadását l. Hérodotos I. 201, 207–208, 211–214.

¹⁶¹ Hérodotos szövege szerint Kroisos nem a Szerencséről, hanem az emberi dolgok körforgásáról beszél.

¹⁶² lecsepültetett = leveretett.

¹⁶³ Jób és Jóbáb hasonló nevük ellenére nem azonosak. Jóbáb edomita király volt, Jób pedig „Uz földjének lakója” — I. Jób 1: 1.

¹⁶⁴ Aristaeus talán az alexandriai bibliafordításnak, a Septuagintának a keletkezését összefoglaló levél írója (i. e. II. század második fele).

¹⁶⁵ Augustinus XX. 19. 4. Ambrosius: Commentaria in XII. Epistolas Beati Pauli.

¹⁶⁶ A bibliai szöveg szerint Isten engedélyével a Sátán sanyargatta Jóbot. A Discursus koncepciója tehát azonosította a Sátánt és a Szerencsét.

¹⁶⁷ Értsd: egész testét fekélyek, kelések, varak lepték el.

¹⁶⁸ Jób 42: 10–17.

¹⁶⁹ Hérodotos I. 32.

¹⁷⁰ ottogyon = ott, akkor.

¹⁷¹ Hérodotos I. 86–87.

¹⁷² Betuleius német verse (127):

Wenn dich das Glück lacht freundlich an,
So gedenck dass sichs bald wenden kan.

¹⁷³ Jób 1: 21.

¹⁷⁴ Betuleius német verse (130):

Im Glück dich nicht erhebe zu gach,
Das Vnglück trag auch mit Gemach.

¹⁷⁵ Betuleius német verse (130):

Traw nicht zu viel
Des Glücks spiel,
Auch nicht verzag
Im Niederlag.

¹⁷⁶ Betuleius német verse (130–131):

Wenn vber dier,
Mit gross Begier,
Das Glück freundlich thut schweiben.
So soltu nicht,
Merck mein Bericht,
Dich gar zu hoch erheben.

Wenn wiederumb,
Mit Vngestüm,
Vnglück einher wil brechen.
Stell ein dein Klag,
Mit nicht verzag,
Kanst dich nicht besser rechen.

¹⁷⁷ Aloicius emblémája (Rimay János Összes művei 140) és Dürer *Die Nemesis* című metszete (Dürer-album 56. kép) ezt a Szerencse-ábrázolást mutatja.

¹⁷⁸ Betuleius német verse (132):

Das Glück auff einer Kugel schweben
Ist abgemahlt, nun merck mich ebe[n].
Rundt ist die Kugl, steht nicht gewiss:
Also das Glück gantz vnstet ist.

Die Kugel rundt leufft [f]risch vn[nd] schnell:
 Das Glück stehet nicht auff einer Stell.
 Was oben war, siehet man jetzt vnden:
 Das Glück verkehrt sich alle Stunden.
 Verdrehet sich gar wunderlich,
 Oftt in einem Nun vnd Augenblick.
 Es drucket diessn, erhebet jennen,
 Hiebey das Glück solt lernen kennen.

¹⁶⁹ Sesostrius = II. Ramses (uralk. i. e. 1298–1232) a XIX. dinasztia királya Egyiptomban, uralkodása alatt élte fénykorát az egyiptomi birodalom. Történetét — mely a régi magyar irodalomnak szinte legtöbbször ismételt közhelye volt (vö. RMPE I. 308, 585) — l. Diodóros I. 58.

¹⁷⁰ Curtius VIII. 14.

¹⁷¹ Artabanos Xerxés nagybátyja és tanácsadója volt — l. Hérodotos VII. 45–46.

¹⁷² Démokritos (i. e. 400–370) görög materialista filozófus.

¹⁷³ kiáldogalhat = kiáltozhat.

¹⁷⁴ Pontosabban: Sirak 40: 1–5.

¹⁷⁵ Pl. Prédikátor 1, 2, 6.

¹⁷⁶ Utalás a Máté 7: 26-ban található példázatra.

¹⁷⁷ Seneca: Consolatio ad Helviam matrem 5.

¹⁷⁸ Értsd: elhatárolást csináltam.

¹⁷⁹ Jób 2: 7, 19: 25.

¹⁸⁰ postáia = hírnöke.

¹⁸¹ Sirak 11: 27.

¹⁸² A Péter-levél megjelölt helye téves. Tartalmilag Máté 19: 30, 20: 16 és Lukács 16: 25 illik a fejtegetésekhez.

¹⁸³ Pontosabban: Máté 10: 31.

NEGYEDIK RÉSZ

¹ negédeskednek = büszkélkednek, fennhéjásznak.

² Helyesen: Zsoltárok 49: 7.

³ Pontosabban: Zsoltárok 144: 12–13, 8.

⁴ Betuleius német verse (145–146):

Mein liebe Seel mir wechst mein Gut,
 Sey frisch vnd hab ein freyen Mut.
 Lass dier nicht wachsen grawe Haar,
 Hast Vorrath jetzt auff ma[n]che Jahr.
 Hör aber zu, was sagt dir GÖTT,
 Du toller Narr halts nicht für spott:
 In dieser Nacht nimpt hin der Todt,
 Dich weg von hie mit grosser Noth.
 Was wird dann sein dein grosses Gut,
 Wo wird denn bleybn dein frischer Mut.

⁵ Helyesen: 2. Királyok 20: 12–13.

⁶ 2. Királyok 20: 16–18.

⁷ Pontosabban: 2. Krónika 1: 15.

⁸ 1 tonna = 100 000 koronás arany.

⁹ Budaeus: De asse III.

¹⁰ 1. Királyok 9: 11.

¹¹ *Fragmenta Eupolemi 2. Die Fragmente der griechischen Historiker* von Felix Jacoby III. C. Leiden 1958. 732.

¹² Itt 1 talentum = 7700 koronás arany, ezt a későbbi fejtegetések során elfogadhatatlannak tartja.

¹³ A talentumnak mázsával való azonosítása önkényes, semmiféle összefüggésben nincs a mázsa később szokásos átváltásával. L. még az e fejezethez frott 18. jegyzetét.

¹⁴ Ha 1 talentum = 26 kg = 600 koronás arany, akkor 1 koronás arany = 43 g.

¹⁵ Siclus = sékel, babiloni eredetű bibliai-héber súlymérték, 1 sékel = 16,37 g.

¹⁶ Saturnus az ősi Itália királya, akit a rómaiak a görög mitológia Zeus által trónjáról letaszított Kronosával azonosítottak. Korának, a bőség, egyenlőség, erkölcsösség, büntelenség ideális állapotának nosztalgikus jellemzését sok latin remekmű örökíti meg (pl. Vergilius: IV. ecloga; Ovidius: *Metamorphoses* I. 89–112).

¹⁷ II. Hircanus i. e. 67-től 63-ig Juda királya, s miután Pompeius elfoglalta Jeruzsálemet, főpap, Heródes 31/30-ban végeztette ki.

¹⁸ Itt 1 font 0,33–0,45 kg; 1 tonna pedig kb. 60 kg és nem 1000!

¹⁹ Arbaces a médek mondai hadvezére, Ninive lerombolója — I. Budaëus: *De asse* III.

²⁰ ő reá az várost megszállotta = ellene harcolva a várost megszállta.

²¹ Hermolaos Nagy Sándor ellen összeesküvést szőtt, ezért i. e. 327-ben kivégezték.

²² Iohannes (= III. Iván) 1462–1505 között moszkvai orosz nagyfejedelem — I. Cromerus XXIX.

²³ I. Szolimán (1495–1566) török szultán. Uralkodása alatt élte virágkorát a török birodalom. Szigetvár ostrománál halt meg.

²⁴ Betuleius német verse (156):

Wer viel der roten Füchse hat,
Der ist ein grosser *reputat*.

²⁵ Betuleius német verse (156):

Was klagestu so, dass schon verbey,
Die Gülden Zeit vergangen sey.
Die Gülden Zeit ist noch verhanden,
Dann Gold regiert in allen Landen.
Nach Golt vnd Gelt ein jeder stelt,
Gelt, Gelt, schreit jetzt die gantz Welt.
Kein Kunst, kein Tugent wirt geacht,
Nach Golt vnd Gelt ein jeder tracht.
Also glaub noch zu dieser Frist,
Die Gülden Zeit verhanden ist.

²⁶ Betuleius német verse (157):

Gelt jetz vnd vber all regiert,
Gelt auch all Vntugent gebiert.
Gelt bricht Glaubn, Trew vnd Ehr,
Gelt lest das Recht nicht walte[n] mehr.
Gelt hindert die Gottseligkeit,
Stift Mordt, Raub, Brandt, Vneinigkeit.
Verkehret die Religion,
All Gottedienst vnd Tugent schon.

²⁷ Anaxagoras (i. e. 499—428) athéni filozófus. Felfogása szerint az Ős-kóoszt az Ész hozta lökészerzően mozgásba.

²⁸ Kratés a cinikus filozófiai iskola képviselője az i. e. IV. században — I. Diogenés Laertios VI. 87.

²⁹ Betuleius német verse (164):

Es ist ein gross, nun merck mich eben,
Also nach Gut vnd Reichthumb streben.
Dass du sein weist zu brauchen recht,
Vnd dabey bleybest from[m] vnd schlecht.
Vnd es dich nicht thue stürzen bhendt,
In Sünd, Noth, Schandt, vnnd all Elendt.

³⁰ sobrákb = fősvényebb.

³¹ Tantalos azért bűnhődött, mert saját gyermekét, Pelopsot egy alkalommal feltálalta az istenek lakomáján. Kínjainak leírása erkölcsi célnak példázatként szerepelt már Horatiusnál is (Satirae I. 1. 66—67).

³² Betuleius német verse (169):

Wenn schon des Gelds man het so viel,
Den Sandt am Meer ist ohne Ziel,
Oder wenn man het so viel der Wahr,
Als Stern am Himmel leuchten klar.
Würd doch der Mensch, ists nicht ein Plag,
Mit nicht einstellen seine Klag.
Ob schon der reiche fromme Gott,
Genug eim jeden geben thut.
An Ehr vnnd Gut zu aller Frist,
Dem Reichen alls zu wenig ist.
Schreyt immer mehr, mehr muss ich han,
Er kan sich nicht genügen lahn.

³³ Betuleius német verse (170):

Wer ist reich? der da hat sein gflug.
Wer arm? der nimmer hat genug.

³⁴ Háportoni: Curtius IX. 575.

³⁵ Betuleius német verse (171):

Der Geitzhals ist,
Wenn ers nun wist,
Seins Vnglücks ein Vrsache.
Der Geitzhals thut,
Doch sonst kein gut,
Dann wenn er ligt im Sarche.
Was wolst von Gott,
Als nur den Todt,
Einm Geitzhals besser wünsche[n].
Dann er kein gut,
Im Leben thut,
Noch jm, noch eingem Mensche[n].
Doch hat er nicht,
Nim des Bericht,
Kein erger Feindt auff Erden
Dann er ihm ist.
Zu keiner Frist,
Kan er seins Guts fro werden.

Wo wenig ist,
Wenig gebrist,
Dem Geitzhals mangelt viele...
Hat sein gefug,
Doch immer gnug,
Kan nicht kommen zum Ziele.

³⁶ L. a bevezető tanulmányt: 42. l.

³⁷ Betuleius német verse (172):

Ob wol der Geitzhals wer so reich,
Dass er nicht hette seines gleich.
Liess er ihm doch genügen nicht,
Wie man das jetzt für Augen sieht.

³⁸ Caius Caligula (uralk. 37–41) római császár — I. Suetonius: Caligula 40–42.

³⁹ ravás = rovás.

⁴⁰ hiszem = hiszen.

⁴¹ Hérodotos III. 89.

⁴² Vespasianus (uralk. 69–79) római császár a Flaviusok dinasztiájából — I. Suetonius: Vespasianus 23.

⁴³ I. Ferdinánd (uralk. 1458–1494) Nápoly királya, Mátyás feleségének, Beatrixnek az apja.

⁴⁴ Margit (1353–1412) Dánia, Norvégia, Svédország királynője, „Észak Semiramisá”-nak is nevezték.

⁴⁵ Valószínűleg Marcus Licinius Crassusnak, a triumvirnek idősebbik fiáról van szó, Marcus Crassusról, aki az i. e. I. század közepén Caesar alatt quaestorként működött Galliában.

⁴⁶ Betuleius német verse (182):

Mit gleicher Müntz bezahlet Gott,
Eim jeden wie ers gborget hat.

⁴⁷ Betuleius német verse (182):

Die Natur vns hat geleret wol,
Dass niemandt sich bereichen sol,
Mit andern Schaden vnd Verderb,
Sondern mit Gott sein Brot erwerb.

⁴⁸ Helyesen: Habakuk 1: 13, 15–16.

⁴⁹ Csak a 25. verset idézi.

⁵⁰ Betuleius német verse (187–188):

Vmb Geldt vnd Gut,
Die Welt viel thut,
Vnd lest sich nichts verdriessen.
Zu Wassr, zu Landt,
Vbr See vnd Sandt,
Der Kauffman drumb muss reysen.

⁵¹ verfelyes = kockajátékos; paykos = fosztogató, rabló; lator = szoknyapecér, asszonybolond férfi.

⁵² Ovidius: Metamorphoses I. 144.

⁵³ Ugyanez a gondolat található Csokonai Vitéz Mihály „Az estve című versében: „Az menyém, a stied menyvi lármát szüle”. (Csokonai Vitéz Mihály válogatott művei. Szépirodalmi, Budapest 1960. I. 33.)

⁵⁴ Az Antichristus az Isten országának megvalósulása ellen harcoló hatalom. A Bibliában l. még: 1. János 2: 18, 22; 2. János 7; János jelenései 11: 17, 12 stb. A XVI. századtól a protestáns polemikuskok a pápasággal azonosították.

⁵⁵ faggattyák = gyötrik.

⁵⁶ Helyesen: Prédikátor 2: 23–24.

⁵⁷ Ugyanez a témája La Fontaine *A foltozóvarga és a bankár* című meséjének. Csakhogy ott a bankár azért ad pénzt a vargának, hogy mégtartása gondot okozzon neki, és elveszítse éneklő kedvét.

⁵⁸ egyszálné = egyáltalán.

⁵⁹ Betuleius német verse (198):

Ob schon die Leut mich lachen auss,
So geh ich doch mit Frewd zu Hauss.
Frag nichts darnach, wenn ich schaw an,
Die Beutel schwer im Kasten stän.
Das rote Goldt, die Füchlein gut,
Erfrewen mir, Hertz, Sinn vnnd Mut.

⁶⁰ Betuleius német verse (199):

Was lachestu des *Tantali*,
Die Fabel ist gemacht von dir.
Denn so gehts dir, wenn du viel Gelt,
Zuhauff gebracht auss aller Welt,
Als dann ligst vber deinem Gut,
Dass dir kein Nutz noch frommen thut.
Allein dass du es schawest an,
Wie ein Bildt, sonst hast nichts davon.

⁶¹ Prédikátor 6: 1–2.

⁶² Prédikátor 5: 14.

⁶³ XII. Ptolemaiosnak (i. e. 111–51) Egyiptom királyának a fivére, Cyprus királya.

⁶⁴ Helyesen: Habakuk 2: 6–9.

⁶⁵ Goslar: város Németországban, Hannovertól nem messze.

⁶⁶ Betuleius német verse (204):

Mit grosser Mühe, Sorg vnd Gefahr,
Wird Gelt vnd Gut erworben zwar.
Noch mit viel grösser Mühe vnnd Noth,
Besessen wird das grosse Gut.

⁶⁷ elrégenten = nagyon régen.

⁶⁸ Pontosabban: Prédikátor 5: 10–11.

⁶⁹ Lukács 12: 20.

⁷⁰ Lukács 12: 25.

⁷¹ Helyesen: Sirak 29: 25–26.

⁷² Midas mitikus fríg király, akit Dionysos isten azért jutalmazott meg, mert Silénost, tanítóját visszavezette hozzá.

⁷³ Bithyniai Pithios gazdag polgár az i. e. V. században.

⁷⁴ ismétint = megint, újra.

⁷⁵ gögyögetés = csábítás, csalogatás.

⁷⁶ hőselkedés = hadakozás, harc.

⁷⁷ Nemesültecské = nemesifjú.

⁷⁸ L. a bevezető tanulmányt: 42. l.

⁷⁹ kicsid = kácsike.

⁸⁰ szórdéknek = szerzeménynek, zsákmánynak.

⁸¹ A 15. verset nem idézi.

⁸² Értsd: összeszorította. ◆

⁸³ Pontosabban: Prédikátor 5: 13–14.

⁸⁴ Helyesen: Sirak 41: 9.

⁸⁵ II. Artaxerxés (uralk. i. e. 404–361) perzsa király.

⁸⁶ Pontosabban: Prédikátor 5: 16–17.

⁸⁷ Helyesen: 1. Tim. 6: 4.

⁸⁸ osztánnan = aztán.

⁸⁹ Betuleius német verse (225):

Kein besser Erbgut mag dir' werden,
Von Eltern dein auff dieser Erden.
Viel köstlicher denn all das Gut,
So man von Eltern erben thut:
Ein ehrlich Nam mit Ruhm vnd Preiss,
Kein bessern Schatz auff Erd ich weiss.

⁹⁰ Phókión (i. e. 402/401–318) athéni politikus.

⁹¹ vaylalná = szakasztaná.

⁹² Xenokratés görög filozófus, a platóni-Akadémia vezetője az i. e. IV. században.

⁹³ Caelius Rhodiginus XXI. 40.

⁹⁴ 1. Királyok 12, 14; 2. Krónika 10–13.

⁹⁵ Helyesen: Sirak 40: 18.

⁹⁶ Historia Augusta – Heliogabalus 23.

⁹⁷ Betuleius német verse (232):

Dein Hauss vnd Hoff noch all dein Gut,
Kein Fieberlein vertreiben thut.
Viel weniger hilfft es fürwar,
Der Seelen Kranckheit vnd Gefahr.

⁹⁸ A 11., 12. verset is idézi.

⁹⁹ Pontosan így hal meg Grandet, Balzac regényének hőse. (Balzac: *Emberi színjáték* III. Eugénia Grandet. Ford. Vázsonyi Endre. Magyar Helikon, Bp. 1963. 630.)

¹⁰⁰ Tiberius a patrícius Lentulust azért ölette meg, mert minél előbb hozzá akart jutni a vagyonhoz, amit az ráhagyott; Lepidát megvesztegetés vádjával ítélte el, mivel az gondját viselte egy gazdag özvegy polgárnak, s Tiberius félt, hogy az asszony öröklí a gazdag vagyonát; Vonótól, a parthusok elűzött királyától pedig elvette magával hozott kincseit, és őt is megölette – 1. Fulgosi IX. 4.

¹⁰¹ Suetonius: Caligula 38.

¹⁰² oxtábla sántzot von = oxtábla kockát mozdít.

¹⁰³ Betuleius német verse (240):

Siehe welch eine feine Seligkeit,
Das grosse Gut dir hat bereit.
So bald dus nur hast vberkommen,
Hat es dir alle Frewd benommen.
Dass dir solt machen sicher leben,
Hat dir nur Furcht vnd Angst gegeben.

¹⁰⁴ Nero (uralk. 54–68) zsarnokságáról hírhedt római császár a Claudius-dinasztiából.

¹⁰⁵ Tacitus: Annales XIV. 52–56; XV. 60–64.

¹⁰⁶ Gabinius i. e. 58-ban consul, Pompeius párthíve és hadvezére volt. Két alkalommal pert indított ellene a senatus, és száműzte; Caesar engedélyével tért vissza Rómába i. e. 49-ben.

¹⁰⁷ Plutarchos: Démostenés 14.

¹⁰⁸ Plutarchos: Artaxerxés 22.

¹⁰⁹ Timotheos athéni hadvezér. I. e. 375-ben hazaárulás vádjával illeték, mivel Samos szigeténél nem ütközött meg a makedónokkal a viharos időjárás miatt — l. Cornelius Nepos 13.

¹¹⁰ Olinthiosok = Olynthos, chalkidikéi város lakói.

¹¹¹ Hérodotos III. 122—125.

¹¹² Betuleius német verse (243):

Fahr hin, fahr hin, du schönes Geldt,
Du stürztst so manchen feinen Heldt,
Bringst ihn in Noth, vnd Todtsgefah
Vnruhesam Leben macht fürwar.

¹¹³ Nikephoros (uralk. 802—811) keletrómai császár. Palotaforradalommal jutott hatalomra. A történetben szereplő oláhok királyán valószínűleg a bolgár fejedelmet kell érteni.

¹¹⁴ VI. Mithridatés Eupatór (uralk. i. e. 121—63) pontusi király. Publius Rufus Rutilius i. e. 105-ben consul. Adózsarolással megvádolták, Ázsiába száműzték, itt került kapcsolatba Mithridatésszel.

¹¹⁵ Lukács 16: 19.

¹¹⁶ Hérodotos V. 25.

¹¹⁷ Plutarchos: Alexandros 69.

¹¹⁸ Septimius Severus (uralk. 193—211) római császár — l. Historia Augusta: Severus 36.

¹¹⁹ eddiglen = eddig.

¹²⁰ Helyesen: Jakab 1: 11.

¹²¹ elvaut = erőtlen, tehetetlen.

¹²² Id. Dionysios Szrakusános (uralk. i. e. 406—400) Szrakusai tyrannosa. Hatalmának nagyságáról l. Diodóros XIV. 7, 8. és XVI. 5. Ifj. Dionysios (uralk. 367—356): Szrakusai tyrannosa, sorsáról l. Diodóros XVI. 70.

¹²³ Ez a történet-jórészt kitalálás. Igaz ugyan, hogy IV. Henrik német-római császárt fia, V. Henrik lemondásra kényszerítette, de nem börtönözte be. IV. Henrik Lüttichben (= Liège) halt meg 1106-ban.

¹²⁴ Pontosabban: Prédikátor 5: 15.

¹²⁵ Pontosabban: Prédikátor 5: 16.

¹²⁶ A 17. verset nem idézi.

¹²⁷ Pontosabban: 19. vers.

¹²⁸ Helyesen: Bölcsesség 5: 9—14.

¹²⁹ Betuleius német verse (258):

O ihr edlen Seelen gut,
Die ihr von Gott herrühren thut.
Was bkümmert ihr euch doch so sehr,
Vmb jrdisch Gut, Gelt, Pracht und Ehr:
Nembt euch vielmehr der Güter an,
Die ewig seyn vnd nicht vergahn.

ÖTÖDIK RÉSZ

¹ kis uracska = úrfi.

² II. Philippos (uralk. i. e. 379—336) makedón király.

² Achilleus Péleus és Thetis fia, a trójai háborúban a legvitézebb görög harcos. Hektór Priamos és Hekabé fia, a legvitézebb trójai harcos.

⁴ Gades = Cadiz főnciai gyarmat Hispánia délnyugati részén.

⁵ Suetonius: Julius Caesar 7.

⁶ 1. Mózes 3: 1–13.

⁷ Hérodotos I. 114–116.

⁸ 1. Mózes 3: 17, 19: 2. Thess. 3: 10.

⁹ Helyesen: Sirak 41 : 15, 16.

¹⁰ Betuleius német verse (266–267):

Ehr, alle freye Kunst erhalt,
Fördert die Tugendt mannigfalt.
Dann wenn also gestellet an
Die Sach, dass man hat Ehr davon,
Kein Arbeidt man da sparen thut,
An freye Künst vnd Tugent gut.
Wenns aber wird also verkehrt,
Dass man kein Kunst noch Tugent ehrt,
Wer wolt vmbsonst sich vnterstahn,
Solch grosser Mühe zu nemmen an?
Wer wolt sich plagen also sehr,
Von Jugent auff mit Arbeit schwer?
Wer wolt mit Sorg vnd Fehrligkeit,
Vmb sonst zubringen seine Zeit?
Darümb wo Kunst vnnnd Tugent schwer,
Belohnet wird mit Ruhm vnd Ehr,
Da blühet Kunst vnd Tugentd gut,
Vnd sich gar weit aussbreiten thut.
Wo aber gschicht das Gegenspiel,
Vnnnd man die Kunst nicht achtet viel,
Die Tugendt auch beliebt nicht,
Ein wüstes wesen man da sicht.
Die Kunst nimpt ab, hat kein Gewin,
Zucht, Tugent, Ehr selt gar dahin.

¹¹ Értsd: jóindulatú, jó szándékú.

¹² Betuleius német verse (267):

Je edler die Naturen seyn,
Jemehr sie Fleisses wenden eyn,
Dass sie erwerben Lob vnd Ruhm,
Das ist ihr Cron, Frewd vnd Reichthumb.

¹³ Betuleius német verse (268):

Die allerweisseste Leut auff Erden,
Durch Ehr vnnnd Lob erwecket werden,
Dass sie nach Kunst vnd Tugent streben,
Wagen daran, Gut, Lieb vnd Leben.

¹⁴ frissen = pompásan.

¹⁵ mellyére beszéll = halkan, lassan beszél.

¹⁶ slejt = schlecht = rossz, selejt.

¹⁷ tulaydonított . . . alázatossággal = tettettet alázatossággal.

¹⁸ Ailianos Diogenés Kynikosról mondja el ugyanezt a történetet (IX. 34).

¹⁹ Lacedaemoni = spártai.

²⁰ Diogenés Laertios II. 5. 36.

²¹ frisselkednék = pompáskodnék.

²² Diogenés (i. e. 404–323) cinikus filozófus, Antisthenés követője.
A róla szóló történeteket l. Diogenés Laertios VI. 2.

²³ külömb = másféle.

²⁴ calastroma = itt: zárkája.

²⁵ kamasz = kutya.

²⁶ káforka = bögre.

²⁷ Ailianos III. 29.

²⁸ Aristippos (i. e. 435–366) görög filozófus, a kyrénéi hedonista iskola megalapítója az i. e. V. században. Aristippos és Diogenés párbeszéde nem egyezik meg a Laertios-életrajz megfelelő részletével. Ott ezt olvashatjuk: Diogenés egyszer, amikor éppen zöldséget mosott, az arra elhaladó Aristippos szemrehányóan így szólította meg: — Ha hozzászoktál volna, hogy zöldséget egyél, nem környékeznéd az uralkodók palotáit. — Mire az: — Ha társalkodni tudnál az emberekkel, bizony nem mosnál zöldséget. — A változtatás a Discursus mondanivalójának megfelelően történt.

²⁹ Helyesen: 2. Sámuel 16: 1–4.

³⁰ Helyesen: Ap. Csel. 5: 1, 2, 5.

³¹ Suetonius: Caligula 31, 45–46.

³² Marcus Curtius i. e. 362-ben Rómában egy mély szakadékba ugrott, hogy áldozatával betöltse a mélységet — l. Livius VII. 6.

³³ Utalás Scipio Africanus Maiorra, a már említett római győztre és örökbe fogadott fiára: Scipio Africanus Minorra, a kitűnő hadvezérre és államférfira, aki i. e. 146-ban a harmadik pun háborúban Karthagót feldúlta.

³⁴ Német = germán.

³⁵ Pontosabban: Sirak 1: 36–40.

³⁶ Betuleius német verse (282):

Das hindert vns, merckt meine Lehr,
Dass wir vns selbst gefalln zu sehr.
Wann einer ist der vns nur rühmbt,
Mit Heucheley seyn Wort verblümbt:
Wie wir so feine Leute seyn,
Gottfürchtig, fromb, heilig vnd rein,
Gelart, verstendig, klug vnd weiss,
Dünekt vns wir seyn im Paradeiss.
Ein solcher Ruhm gebühr vns ebn,
Dawieder sol kein Mensch nicht strebn.
So vnter des doch vnser Hertz,
Vns vberzeugt ohn allen Schertz,
Dass viel daran gelogen sey,
Wie *Seneca* bekennet frey.
Ja vber das seyndt wir noch mehr,
In vnser Lieb verblindet sehr,
Das wir wolln seyn gelobet viel,
In dem wier thun das Gegenspiel,

³⁷ Helyesen: Sirak 1: 10–11, 5, 15, 13.

³⁸ Csak a 8. verset idézi.

³⁹ Betuleius német verse (285):

EHR ist der Tugent Lohn,
EHR ist der Tugent Cron.

⁴⁰ Pontosabban: Máté 23: 27.

⁴¹ A két templom Rómában a Via Appia mellett, a Porta Capena közelében állt. Cicero (*De deorum natura* II. 61; In Verrem IV. 121), Livius (XXVII. 25, XXIX. 11, 13) és az őket forrásul felhasználó szerzők (Valerius Maximus I. 1. 8; Plutarchos: Marcellus 28) szerint történetük egészen más: Marcus Claudius Marcellus i. e. 222-ben a gall háborúban Clastidiumnál fogadalmat tett: ha győz, Rómában szentélyt emel Honosnak és Virtusnak. A pontifexek testülete azonban ellenezte, hogy két istennek közös szentélye legyen. Így Marcellus felújította az i. e. 233-ban Quintus Fabius Maximus alapította Honos-templomot, és mellé építtette Virtus-templomát, melyet 16 év múlva i. e. 205-ben fia szentelt fel.

A XVI. században Alfonsus nápolyi király egyik bölcs mondásában szerepel a két templom helyzetéből levont moralizáló következtetés. (*Dicta et facta quaedam Alphonsi Regis Aragonum et Neapolis, ex libris quatuor Antonij Panormitae*. Lipsiae 1592. I. 11.)

⁴² Máté 6: 3.

⁴³ Helyesen: János 5: 44.

⁴⁴ Ap. Csel. 3: 1–10.

⁴⁵ Ap. Csel. 9: 32–42.

⁴⁶ Ap. Csel. 4: 10.

⁴⁷ Pontosabban: Ap. Csel. 14: 8–16.

⁴⁸ Bartholomaeus = Bertalan apostol (Máté 10: 3; Márk 3: 18; Lukács 6: 14; Ap. Csel. 1: 13) a hagyomány szerint Indiában prédikált.

⁴⁹ Szent Bernát (1090–1153) a clairvaux-i cisztercita kolostor megalapítója és apátja.

⁵⁰ Sabellicus X.

⁵¹ elvélte = ritkán.

⁵² Betuleius német verse (296–297):

All Thür zu grossem Ehrenstandt,
Den armen ich verschlossen fandt.
All Thür dem reichen stunden offen,
Zu Rathhaus vnd zu Herren Höfen.
Der arm, ob er gleich wer so weiss,
Wie Salomon So alt vnd greiss
Wie Nestor vnd Methusalach,
Ein Gauch must er seyn all sein Tag.
Der reich, wenn er hat Geldes viel,
So must er seyn der best im Spiel.
Er must seyn klug, verstendig gar,
Wie ein Ruhe voll Muscaten war.

⁵³ Venus a szerelem istennője a római mitológiában.

⁵⁴ Pontosabban: Zsoltárok 51: 3.

⁵⁵ A Sela a zsoltárokban egy-egy gondolati egység lezárulását érzékeltető szó. (*A complete dictionary of ancient and modern hebrew by Eliezer Ben Yehuda of Jerusalem*. Vol. V. New York–London 1960. 4064–4065.)

⁵⁶ kábálkodás = bolondozás.

⁵⁷ Plutarchos: Cicero 19–22, 24, 28–30.

⁵⁸ Agésilaos (i. e. 455–361) spártai király, sikerrel harcolt a perzsák ellen és a peloponnésosi háborúban.

⁵⁹ kigögyögeti = kicsalja.

⁶⁰ rekesztjük = berekesztjük, befejezzük.

⁶¹ Plutarchos: Cicero 6.

⁶² Anicius Manlius Severinus Boethius (480–524) latin író, filozófus, államférfi Nagy Theodorik szolgálatában. 524-ben börtönbe vetették, majd

lefejezték, mivel védelmébe vette Albinust, akit a keletrómai császárral, Justinussal való levelezéssel és Theodorik elárulásával vádoltak. A börtönben írta *Consolatio Philosophiae* című művét.

⁶³ Cicero: *Somnium Scipionis* VI. 22, idézi Boëthius II. 7.

⁶⁴ Osyrides = Osiris, Egyiptom főistene, túlvilági bíró, akit testvére, Typhón megölt — I. Diodóros I. 17.

⁶⁵ Mercurius Juppiter és Maia nimfa fia, a görög Hermésszel azonosították.

⁶⁶ Boëthius Osirisről egyáltalán nem ír.

⁶⁷ Ailianos IX; Plutarchos: Démostenés 26.

⁶⁸ Themistoklés (i. e. 514—449) athéni népvezér, akinek döntő szerepe volt a görögök perzsák fölötti salamiszi győzelmének kivívásában (480). Később népszavazással száműzték (472), a Peloponnésosra, majd Perzsiába menekült.

⁶⁹ Értad: zürzavar.

⁷⁰ gyűlösettké = gyűlöletesekké.

⁷¹ Similis Hadrianus idején (uralk. 117—138) a császári testőrség parancsnoka volt. Sfrfeliratát I. Egnatius: *Ex Hadriano*.

⁷² levegnek = lebegnek.

⁷³ Plutarchos: Artaxerxés 11, 14—16; Géták: a Dunától északra élő népcsoport.

⁷⁴ Valerius Maximus II. 6, 14.

⁷⁵ I. Mózes 37: 7—9.

⁷⁶ I. Királyok 13: 11—24.

⁷⁷ Helyesen: Eszter 3, 4, 7.

⁷⁸ Pontosabban: 2. Sámuel 16: 6—11, 13. A magyar bibliafordításban Seruja szerepel.

⁷⁹ Aristeidés (i. e. 530—467) athéni politikus és hadvezér. Kezdetben Themistoklés ellenfele, az athéni konzervatív földbirtokosok vezetője. Themistoklés ellene fordította a közhangulatot, és népszavazással száműzték (483). Három év múlva, a perzsa hódítás veszélyekor visszahívták, amikor is Themistoklés politikáját támogatva, bátran küzdött a „barbárok” ellen. Béketűrését különösen száműzetésével és száműzői iránti későbbi megbocsátásával kapcsolatosan emeli ki Plutarchos (7, 25).

⁸⁰ Dión (i. e. 409—353) Platón tanítványa, a syrakusai Dionysios uralmának a megdöntője, zsarnok, népellenes politikája azonban nem lehetett tartós. Kallippos összeesküvést szőtt ellene és megölette.

⁸¹ Periklés (i. e. 495—429) athéni politikus, 445-től hadvezér. Az athéni demokrácia fénykora az ő nevéhez fűződik.

⁸² A *Discursus* a Diogenés Laertios-féle Sókratés-életrajzban található megfelelő történetet erősebb változatban adja elő. Laertiosnál (II. 5. 17) Xantippé Sókratést vízzel önti le.

⁸³ Alphonsus (uralk. 1416—1458) Aragónia, Nápoly és Szicília királya — I. Panormita IV. 28.

⁸⁴ Alexandriai Diónról van szó — I. Erasmus: *Adagia* VIII. 39.

⁸⁵ csak nem pattanunk fel = ugyancsak felpattanunk.

⁸⁶ Ez a mondás Gratianus *Decretum*-ában (2.12.1.10) Augustinus *Sermo de communi vita clericorum* című művéből vett idézetként fordul elő.

⁸⁷ Jónás próféta könyve.

⁸⁸ Caius Marcius Coriolanus (i. e. 525—488) patrícius származású hadvezér és államférfi — I. Livius II. 34—40; Plutarchos: Coriolanus 20—22, 30, 34—36.

⁸⁹ Diodóros XIV. 109.

⁹⁰ Archilochos (i. e. VII. század) Paros szigetéről származó görög költő.

Lykambést azért kergette halálba, mert az irigy gazdag megtagadta tőle, a szegény poétától lánya kezét.

⁹¹ Hérodotos III. 30.

⁹² Aias Telamónnak, Salamis királyának a fia, a trójai háborúban Achilleus után a legbátrabb görög harcos. Ulysses (= Odysseus) elleni haragjának oka az volt, hogy Achilleus fegyvereit nem neki, hanem Ulyssesnek ítélték az istenek. (Ovidius: *Metamorphoses* XIII.)

⁹³ Juda és Izrael közti testvérháborúról van szó, melyet a felfuvalkodott Amasia provokált, és amely az ő súlyos vereségével végződött (2. Királyok 14: 8–14; 2. Krónika 25: 17–24).

⁹⁴ Az i. e. 431-től 404-ig tartó athéni–spártai, ún. peloponnésosi háborúról van szó.

⁹⁵ Ez a római polgárháború első szakasza i. e. 88-tól 82-ig, mely Sulla győzelmével végződött.

⁹⁶ A római polgárháború második szakasza, mely i. e. 48-ban Caesar győzelmével végződött.

⁹⁷ Ésaías 40: 6–7.

⁹⁸ próbálat = tapasztalat.

⁹⁹ Dániel 2: 37–38, 4: 29–30. (Vö. Kecskeméti A. János: XVII. és XXXII. prédikáció. RMPE III. 193 skk. és 298 skk.)

¹⁰⁰ Helyesen: Ap. Csel. 12: 23.

¹⁰¹ Hérodotos VII. 60, 184.

¹⁰² Hérodotos VII. 34–35.

¹⁰³ Hérodotos VIII. 118.

¹⁰⁴ Gyndes: a Tigris bal oldali mellékfolyója.

¹⁰⁵ Hérodotos I. 189–191.

¹⁰⁶ Hérodotos I. 205–215.

¹⁰⁷ Apriés egyiptomi király a XXVI. dinasztiaiból, az ótestamentumi Hofra (kb. i. e. 589–570). Amasis meggyilkolta. — L. Hérodotos II. 169.

¹⁰⁸ Plutarchos: Caesar 61, 60; Suetonius: Caesar 76, 78.

¹⁰⁹ Plutarchos: Pompeius 57.

¹¹⁰ Ésaías 5: 15.

¹¹¹ Lukács 1: 52.

¹¹² Saladinus 1171–1193 között Egyiptom, 1174-től pedig Szíria uralkodója. 1187-ben véget vetett a jeruzsálemi királyságnak. Már a középkor nagy véleményel volt róla — I. Dante: *Pokol* IV. 129 és *Convivio* IV. XI. 14; Boccaccio: *Decameron* I. 3, X. 9. Szerénységéről I. P. *Iovii Elogia virorum bellica virtute illustratum*... Florentiae 1551. I.

¹¹³ kita = köteg.

¹¹⁴ Philippos szerénységéről I. Ailianos VIII. 15.

¹¹⁵ Cromerus II.

¹¹⁶ Betuleius német verse (330):

Willich, Willich, ja nicht vergiess
Daß du einés Rademachers Sohn bist.

¹¹⁷ Piast 840 k. alacsony sorból a lengyelek uralkodójává emelkedett, és az első lengyel királyi dinasztia megalapítója volt.

¹¹⁸ Cromerus XVI. századi lengyel történelmének II. könyve szerint II. Lescus a VIII–IX. században élt. 804-ben megütközött Károlynak, Nagy Károly fiának a seregével.

¹¹⁹ Betuleius német verse (332):

Der Mensch kompt nimmermehr zu Ehr,
Ohn grosse Mühe Sorg vnnd beschwer.

Der Mensch sitzt nicht in hohen standt
Ohn missgunst vndt neid allerhandt.
Der Mensch in hoher Dignitet,
Ist Eitelkeit vnd Vanitet.

¹²⁰ Máté 6: 5, 16.

¹²¹ Betuleius német verse (332—333):

Die wahre Tugend setzt ein Grundt,
Vnd wurtzelt tieff zu aller Stundt.
Was aber falsch vnnnd heuchlich ist,
Mag nicht bestehn zu keiner Frist.
Der nichtig vnd geferbter Ruhm,
Feldt weg, verwelcket wie ein Blum.

¹²² Plutarchos: Apophthegmata Laconica — Agesilai Magni LXV.

¹²³ Helyesen: Sirak 3: 18—20.

¹²⁴ Betuleius német verse (334):

So du mir gleubst dem Freunde dein,
So hör vnd merck' die Lehre mein:
Leb still für dich, fleuch eitel Ehr,
Vnnnd grossen Nam, je lengr je mehr,
Wer hoch wil steign, muss fallen hoch,
Wer niedrig bleibt, hat sein gefug.
Der Donner schlegt die grossen Eichen,
Thut nichts den kleinen Hassel streuchen.

HATODIK RÉ SZ

¹ tárafarás = izléstelen, cifrálkodó.

² guggos = nevetség.

³ búbos = csiga mód a csúcsos.

⁴ tarituppos = kipárnázott.

⁵ bolyókássab = ostobább.

⁶ eszélyös = eszelős.

⁷ kábákat = eszeveszetteket.

⁸ fantastikos = itt: csudalény.

⁹ boncsokos = láncos.

¹⁰ Lövöldék = kis pille.

¹¹ leppendék = pillangó, lepke.

¹² kápádra = esuklyádra, utal az udvari bolondok viseletére.

¹³ lépes lészádról = lépvessződről.

¹⁴ Zeleucus = Zaleukos a hagyomány szerint a legrégebb görög törvényhozó: a dél-itáliai Lokriban működött az i. e. VII. században — I. Diodóros XII. 21.

¹⁵ 1. Péter 3: 3—4.

¹⁶ Suetonius: Caligula 52.

¹⁷ vont arant = arannyal átszóttat.

¹⁸ Suetonius: Nero 25.

¹⁹ Plinius: Historia IX. 58. E történetben Antonius kedvesének, a „nagy” Kleopatrának az alakja összekeveredett leányának, Kleopatra Selénének, Juba király feleségének alakjával, akit Octavianus i. e. 29-ben valóban diadalmenetben vitetett Rómába.

¹⁰ Caspar Bruschius (1518–1559) német költő és történetíró. 1541-ben V. Károly költőjévé koronázták.

¹¹ Panormita I. 24.

¹² Sabellicus II. 8.

¹³ Zsoltárok 22: 19.

¹⁴ Pontosabban: 5. Mózes 29: 5.

¹⁵ 2. Királyok 1: 8.

¹⁶ sziú = szíj.

¹⁷ Máté 3: 4.

¹⁸ Helyesen: Máté 11: 8.

¹⁹ csemélet = posztóruha.

²⁰ lustos = szennyes.

²¹ sáknak = zsáknak.

²² carbunculus = a vörös színű drágakövek (rubin, spinell, gránát) neve.

²³ 1. Mózes 2: 25.

²⁴ 1. Mózes 3: 7, 21.

²⁵ 2. Krónika 9: 4; 1. Királyok 10: 5.

²⁶ Plutarchos: Solón 27.

²⁷ Ez a Josephus-hivatkozás téves.

²⁸ Ptolemaios II. Juba mauretaniai király fia. Caligula 40-ben ölette meg – 1. Suetonius: Caligula 26, 35.

²⁹ Démétrios Poliorkétész (uralk. i. e. 294–287) makedón király. Országát elvesztve Seleukosnak, Szíria királyának a fogságában halt meg. Plutarchos szerint a csillagos köpenyt sohasem viselte, mert az nem készült el idejében. Utódai sem merték felvenni (Plutarchos: Démétrios 41).

³⁰ Huldericus = Ulrik (uralk. 1498–1519 és 1534–1550), Württemberg hercege.

³¹ Nagylelkű Fülöp (1504–1567) hesseni választófejedelem. A német vallásháborúban a protestánsok vezére. 1547 júniusában vejével, Mórival együtt behódolt V. Károlynak, aki őt fogságba vetette, melyből csak 1552-ben szabadították ki.

³² Christophorus = Kristóf (uralk. 1550–1568), Württemberg hercege.

³³ Berten = foglár.

³⁴ plundra = buggyes bő nadrág.

HETEDIK RÉSZ

¹ 2. Sámuel 14: 25.

² Helyesen: 2. Sámuel 15: 14–37, 18: 18.

³ A folyó neve Tearos volt.

⁴ 1. Mózes 12.

⁵ 1. Mózes 29.

⁶ 1. Mózes 24.

⁷ Eszter 2.

⁸ Helyesen: Judit 10: 8.

⁹ Példabeszédek 31: 10.

¹⁰ Értsd: messziről.

¹¹ vesztegetes = csendes, nyugodt.

¹² Pontosabban: Sirak 25: 26.

¹³ Helyesen: Ésaías 3: 17–28.

¹⁴ saygo = fénylő, ragyogó.

¹⁵ birétrom = birétum = itt: fejfédő.

¹⁶ Ketzél = kecele = női felsőruha.

¹⁷ Helyesen: 1. Mózes 6: 1–3, 5–7.

¹⁸ 1. Mózes 6: 3.

¹⁹ 1. Mózes 7: 11–24.

²⁰ Helyesen: 2. Sámuel 11.

²¹ Pontosabban: 1. Királyok 11: 4–7.

²² 1. Királyok 5–8.

²³ 1. Királyok 3: 5, 9: 2–9.

²⁴ A Medusa mítoszának ez a felfogása a legismertebb antik forrástól (Ovidius: *Metamorphoses* IV. 794–803) jelentősen eltér. Medusa ugyan eredetileg Phorkys három leánya közül a legszebb volt, de Pallas Athéné szörnnyé változtatta, fejét fürtök helyett kígyókkal övezte, mivel szentélyében a tenger istenével enyelgett. Ettől fogva, aki csak a Medusára nézett, kővé vált. A Discursus-beli mítosz a Medusa szörnnyé válásának fázisát kihagyva a szépség bódító hatását kívánta illusztrálni. Ezt a célt szolgálja a Medusa szeretőinek említése és az állattá változtatás mozzanata. Mindez az ókori mitológiában nem szerepel.

²⁵ Medusa feje halála után is dermesztő hatású volt. Perseus, a szörny elpusztítója Atlast hegygyé változtatta (Ovidius: *Metamorphoses* IV. 627–662), az ellene lázadó etiópokat megölte Medusa-főse pajzsával (Ovidius: *Metamorphoses* V. 180–249), Seriphos szigetén pedig a hatalmat bitorló Polydektés vált kővé láttára (Apollodóros: *Bibliotheca* II). A Medusa-fő később Pallas Athéné pajzsára került.

²⁶ Itt: hátrányára, kárára volt.

²⁷ Lucretia Spurius Lucretius Tricipitinus római szenator leánya, akit az utolsó római királynak, Tarquinius Superbusnak a fia, Sextus megerőszkolt. Lucretia szegyenében öngyilkos lett. Ez az eset váltotta ki – a monda szerint – a királyok elűzését és a római köztársaság megalapítását – 1. Livius I. 57.

²⁸ hadba rezzentené = hadba bonyolítaná.

²⁹ Betuleius német verse (384):

Schöne ist ein sehr gebrechlich Gut,
Welchs auch gar baldt verschwinden thut.
Je mehr das Alter kompt heran,
Je ferner fleucht die Schön davon.
Gleich wie ein Blum im Sommer heiss,
Vnd wie die zarten Lilien weiss.
Wie die Violen edler Art,
Vnnd auch die Rösslein hübsch vnd zart.
Wachsen daher, wie man mag sehen,
Fein lustig, lieblich, da sie stehen:
Gar baldt kompt dan[n] ein saurer Windt,
Vnnd stöset sie an schnell vnnd geschwindt.
Da ists geschehn in einer Stundt,
Verderben sie vnd gehen zu Grundt,
Hengen den Kopff, verwelcken gar,
Wenn kompt der Herbst vnd Winter dar.
Also die Schön, merck mein Bericht,
Die Zeit verzert vnd macht zu nicht.
Wenn kompt das trawrig Alter her,
Sorg, Mühe, Gramschafft vnnd solch Beschwer.
Gar baldt vergehet die schön Gestaldt,
Der Mensch nimpt ab, wird alt vnd kalt.

NYOLTZAD RÉSZ

¹ Értsd: széjjel.

² Dániel 4: 27.

³ Berossos i. e. III. századi babilóniai pap, *Babilonika* című krónikájában a vízözöntől III. Tiglatpileasar uralkodásáig írta meg Babilon történetét.

⁴ Semiramis az i. e. III. évezredben uralkodó legendás Ninus király felesége.

⁵ Suetonius: Nero 31.

⁶ Helyesen: 2. Sámuel 18: 18.

⁷ falka = itt: rész.

⁸ martul = partul.

⁹ 1. Mózes 11: 4.

¹⁰ Hérodotos VII. 122.

¹¹ Nitókris csak Hérodotosnál említett (I. 185) babilóniai királynő volt.

¹² förtő = itt: lép, mocsár.

¹³ Pausanias: Periégésis tés Hellados II. 1.

¹⁴ Achelous: Aitólia fő folyója.

¹⁵ Diodóros IV. 35.

¹⁶ Amaltheia a csesernő Zeust tápláló egyik kecskenimfa, akinek legfőbb attribútuma a közmondásossá vált „Amaltheias kerass” — „cornu copiae”, a bőségszaru, mely a manierizmus idején kedvelt festői tárgy lett.

¹⁷ Héraklés (Hercules) munkáiról, ill. azok sorrendjéről már az ókorban különböző nézetek alakultak ki. A Discursus a Diodóros Sikulos-féle változatot (IV. 8—27) veszi át némi módosítással (1. negyedik munka).

¹⁸ Eurystheus mykénéi király, aki Héra akaratából Héraklést a 12 munka elvégzésére kényszerítette.

¹⁹ Értsd: barlangjában.

²⁰ Iolaos Héraklés ikertestvérének, Iphiklésnek a fia, aki kocsihajtóként vett részt Héraklésnek ebben a munkájában.

²¹ Erymanthos hegység Arkádiában. — Az antik hagyomány szerint Héraklés vadkant ölt meg. Szenci Molnár Albert pontosan fordította Betuleiust, aki medvét említ.

²² Óriásokkal való harc a munkák között az ókori forrásokban nem szerepel. Viszont Diodóros a medve megölésének elbeszélése után részletesen leírja, hogy még előzőleg, útban Erymanthos felé Pheloében a kentaurok hasonló módon támadtak Héraklésre, mint szövegünk óriásai. Ezt az epizódot léptette elő Betuleius „külön munkává”, a kentaurok mesebeli félig ember, félig állat lényét óriásokká változtatva.

²³ Artemis szent állata: a keryneiai szarvas, melyet Héraklés — a hagyomány szerint — egy évig üzött, majd könnyű sebet ejtve rajta, sikerült elfognia.

²⁴ Stymphaló = Stymphalos.

²⁵ A monda más változatában az Alpeios folyó szerepel.

²⁶ Minótauros Minós feleségének, Pasiphaének és egy bikának szörny-szülött gyermeke. Minós a krétai labirintusban tartotta a szörnyet, akinek a legyőzött athéniék évente hét fiút és hét leányt voltak kötelesek adóként áldozni. Minótaurost Théseus pusztította el Ariadné segítségével.

²⁷ Diomédész Arés és Kyréné fia, a thrák Bistonok királya, híres volt lovairól.

²⁸ Amazonok: harcias asszony-nép, a görögök elképzelése szerint a Kaukázustól keletre laktak. Királynőjük Arés leánya, Hippolyté volt. Szövegünkben a kentaurok megölésének önálló munkaként való előadása miatt csak említés történik az amazonokkal vívott harorról (Diodórosnál Héraklés kilencedik munkájáról).

²⁹ Géryón a Discursus követte Diodórosz Sikulós-változat szerint az ibériai Chrysaór királlyal azonos, míg más forrásokban Chrysaór háromtestű fiaként szerepel (pl. Hésiodosz: Theogonia 287 sk.).

³⁰ Kerberos (Cerberus) Plutón háromfejű kutyája, az Alvilág bejáratának őre.

³¹ A Hesperidák Atlas és Hesperis leányai, a görögök elképzelése szerint a Föld nyugati határán éltek.

³² Az oszlopok földrajzi helye: Calpe és Abila hegyfokok Gibraltárnál.

³³ Szenci Molnár Albert Lexicona 1611-es kiadásának 910–912. lapján *De miraculis mundi* címen Plinius, Gellius, Hérodotosz, Strabón, Plutarchos, Pomponius, Suetonius stb. alapján rövid összefoglalást adott a világ hét csodájáról.

³⁴ Ninus asszír uralkodó az i. e. III. évezredben.

³⁵ lábnyom = láb = 0,3 m.

³⁶ Plinius: Historia VI. 26.

³⁷ Hérodotosz I. 179–181.

³⁸ Diodórosz II. 7–10.

³⁹ Ktésiasz Kariából származó görög történetíró az i. e. V. század második felében, II. Artaxerxész perzsa király orvosa. Babilónia történetéről és mitológiájáról szóló műve töredékeit Diodórosz használta fel.

⁴⁰ 1 stadium = kb. 185 m.

⁴¹ 1 talpnyom = kb. 1,5 m.

⁴² bóltok = boltívek.

⁴³ 1 sing = kb. 0,6 m.

⁴⁴ Aristotelész: Politika III. 3.

⁴⁵ Caelius Rhodiginus VIII.12.

⁴⁶ Belus Baál sémi istenség latinus formájú neve.

⁴⁷ Valószínűleg a szerző nem Opis nimfára, hanem Opsra gondolt. Ops a föld vagy termékenység istennője, Saturnus felesége, megfelel a görög Rheának.

⁴⁸ Értsd: 1200 babilóniai talentumot.

⁴⁹ Értsd: 5340 babilóniai talentumot.

⁵⁰ Hérodotosz Déiokész királyról beszél, aki igazságosságáról ismert mész király volt az i. e. VII. században. A Discursus-ban tévesen szerepel királynóként.

⁵¹ ászok talpak = talpgerendák.

⁵² Hérostratosz gaztettét i. e. 356-ban követte el. Nevét Strabón szerint (XIV. 640) Theoponpos őrizte meg. Tehát Plinius idejében már nem állt az eredeti Artemis-templom, bár az újjáépített ephesosi szentély jelentős kultuszhely volt (Ap. Csel. 19: 23–40).

⁵³ Cheopis = Cheops (uralk. i. e. 2550–2530) egyiptomi fáraó a IV. dinasztiából.

⁵⁴ A területmértékre való utalás téves, mert Hérodotosznál (II. 124) a piramis oldalának hosszúságáról van szó: 8 plethron = 237 m.

⁵⁵ Diodórosz I. 63–64.

⁵⁶ Asichis állítólagos egyiptomi király, a IV. dinasztiabeli Mykerinos utóda — I. Hérodotosz II. 136.

⁵⁷ Hérodotosz II. 147.

⁵⁸ Daidalosz Minós krétai király építész; szobrászművész, a monda szerint a repülés feltalálója is ő volt.

⁵⁹ Plinius: Historia XXXVI. 13.

⁶⁰ Phidias = Pheidias (i. e. 500–430) az athéni demokrácia korának legnagyobb szobrászművésze. Az athéni Parthenón frízeinek készítését is ő irányította.

⁶¹ Mausólos (uralk. i. e. 377–352) Halikarnassos királya. Felesége, Artemisia i. e. 352–348 között uralkodott.

⁶² Plinius híradása szerint (XXXVI. 5) a négy kőfaragó Leócharés, Bryaxis, Skópas és Praxitelés volt; a másik két művészt nem nevezi meg. Pichias Ziegler szerint ugyancsak a hat építőmester egyike volt.

⁶³ Diodóros II. 11.

⁶⁴ temerdeksége = vastagsága.

⁶⁵ Plinius: Historia XXXVI. 15.

⁶⁶ Tiberius Claudius Drusus (uralk. 41–54) római császár.

⁶⁷ 1. Mózes 11: 1–9.

⁶⁸ 1. Paral[ipomenon] = 1. Krónika.

⁶⁹ Isten első megjelenését Salamon előtt 1. 1. Királyok 3: 5–15.

⁷⁰ Dániel 4: 27.

⁷¹ tetüdyék = tetsszék.

⁷² Pontosabban: 15. versben.

⁷³ Pontosabban: Habakuk 2: 11, 6.

⁷⁴ Idézi még a 4–6, 9, 10. verset is.

⁷⁵ enyegeti = pihenteti.

⁷⁶ Eredetileg: sakálok.

⁷⁷ 1. Mózes 19: 24–29.

⁷⁸ Jeremiás 50; Ésaías 13.

⁷⁹ Iulin város történetét Szepsi Csombor Márton így adja elő: „Iulium az Pomeranicum tenger mellett egy kis szigeten igen fris város volt, kihez kereskedésből idejében Constantinopol kiül hasonló nem találtatott... az Valdamerus Danianak Királya 1170 eszt[endőben] földig le ronta, draga szép köveit vasait országában bé hordata.” (*Europica Varietas*. RMPE I. 178.)

⁸⁰ Bardevicum = Bardewick, régi szász város, melyről Braun–Hogenberg a következő versikét idézi (44): „Anno 189. post eversam Troiam, 235. vero ante Romam a Romulo conditam...” tehát nem 25 évvel építettett Róma alapítása előtt, ahogy szövegünkben szerepel. A város 1189-ben pusztult el.

⁸¹ Visbue = Visbia = ma: Visby Gottland szigetén. Kereskedőváros, jelentősége a középkor folyamán erősen hanyatlott.

⁸² Szenci Molnár Albert fordításakor kihagyta a Betuleiusnál szereplő Vineta és Mecklenborg németországi városokat.

⁸³ Lubeca = Lübeck, melyet 1143-ban II. Adolf holsteini gróf alapított.

⁸⁴ Rostock 1218-ban nyerte el a városi jogot.

⁸⁵ Riga városát Albert püspök vezetésével 1201-ben német kereszteslovagok alapították.

⁸⁶ Betuleius említi még az 1290-ben alapított Sundtot, az 1238-tól fennálló Wismart és az 1223-tól létező Reuelt.

⁸⁷ Helyesen: Plinius: Historia XXXVI. 12.

⁸⁸ rabota = munka, robot.

⁸⁹ Mózes 1: 9–14.

⁹⁰ Hérodotos I. 201–215.

⁹¹ Csak a 2. verset idézi.

⁹² Téves hivatkozás, a megfelelő bibliai helyek hivatkozásai az előző idézeteknél találhatóak.

⁹³ Philón alexandriai hellenisztikus teológus *De Abrahamo* című művének befejezésében.

⁹⁴ Betuleius német verse (438–439):

Viel besser ist von vns gethan,
Daas wir den Himmel schawen an,

Mit seinen schönen Sternen klar,
 Die herzlich glänzten immerdar.
 Denn dass wir wölten gaffen viel,
 Nach jrrdisch Ding ohn Mass vn[nd] Ziel.
 Was sonst geschnitzt, gemahlt, geflickt,
 Mit grosser Kunst ist aussgestickt.
 Dieweil vns schuff das ewig Liecht,
 Mit auffgerichthem Angesicht,
 Nicht wie die Thier, dass wir allein,
 Der Erdt Anschawer sollen seyn.
 Sondern dass wir des Himmels Zier,
 Anschawen sollen mit Begier.
 Mit vnser Zungen loben schon,
 Den lieben GOTT im höchsten Thron.

KILENTZEDIK RÉSZ

¹ Cores = Kyros héber neve.

² Érted: idején.

³ 2. Mózes 3.

⁴ 5. Mózes 31: 23.

⁵ Bírák könyve 1.

⁶ Bírák könyve 6, 7, 8.

⁷ 1. Mózes 39: 21.

⁸ Bírák könyve 13, 14, 15, 16.

⁹ 1. Krónika 11: 9.

¹⁰ 2. Krónika 1: 12.

¹¹ Dániel 1: 17.

¹² Plutarchos: Alexandros 5, 6, 7, 8.

¹³ Dareios Hystaspés az Achaimenida-dinasztiából való Arsamés fia, Dareios apja; Parthia, majd Perzsia kormányzója.

¹⁴ Plutarchos: Julius Caesar 3, 58.

¹⁵ 2. Mózes 2.

¹⁶ 1. Sámuel 16.

¹⁷ 1. Sámuel 3.

¹⁸ Pontosabban: 2. Mózes 2: 2, 3, 5, 6.

¹⁹ Helyesen: 1. Sámuel 17: 34, 35.

²⁰ Plutarchos: Alexandros 6.

²¹ Curtius III. 12. Itt Alexandros mondása így szól: „Quam vellem Darius vel tantillum ex hac indole hausisset.”

²² Aeneas Sylvius IV. 46. Ugyanezt a vándoranekdótát dolgozta fel Arany János a *Szibinyáni Jank* című versében. (*Arany János válogatott művei*, III. Kisebb költemények. Szépirodalmi, Budapest 1953. 206 sikk.)

²³ 1. Sámuel 3:19.

²⁴ Augustinus (354—430) tudós egyházatya, hippói püspök. Tehetsége ifjúkorában retorikai és filozófiai stúdiumaiban mutatkozott meg.

²⁵ Bernátnak, a clairvaux-i kolostor megalapítójának a szellemi felsőbb-sége már gyermekkorában, tanulmányai során megnyilvánult.

²⁶ Joannes Chrysostomos (344—407), „Aranyászjú Szent János” Antiochia presbiter, majd Konstantinápoly püspöke. Fiatalkorában Libanios rétorikoláját látogatta.

²⁷ Plutarchos: Cicero 2.

²⁸ Helyesen: 1. Sámuel 17.

²⁹ 1. Krónika 11: 6.

³⁰ Értsd: hadseregének.

³¹ Dániel 6: 28.

³² L. a Masodik resz 11. jegyzetét.

³³ A 48. vers szerint Nabukodonozor felmagasztalja Dánielt.

³⁴ Utalás a később is meglevő kíváncsúságra, mely szerint a kamarásság-hoz negyedtziglen való nemességet kellett bizonyítani. A szülők — nagyszülők — dédszülők — ükszülők leírásának legfelső fokán 16 ós szerepel.

³⁵ Betuleius német verse (452):

Was sol dir doch die Adelschafft?
Die sechszehen Ahn was habns für Krafft?
Wenn du dich selber, merck mich ebn,
Zum Knecht der Sünden hast ergebn.

³⁶ Betuleius német verse (453):

Der ist nicht fort ein Edelman,
Der geboren ist auss grossem Stamm.
Oder der Gelt vnd Reichthumb hat,
Vnnd thut doch sonst kein Adlich That.
Die Tugent vnd Gottseligkeit,
Adelt den Menschen allezeit.

³⁷ Betuleius német verse (453—454):

Was rühmbstu, dich ein Edelman,
Sieh nur mit fleiss dein Vrsprung an.
Von GOtt kompt her beyd Arm vnnd Reich,
Der Ankunfft nach seyn wir gar gleich.
Die Tugent vnnd Gottseligkeit,
Macht zwischen vns den Vnterscheit.
Die Tugent Adelt vnnd erhebt,
Vnedel ist wer nicht so lebt.

³⁸ Seneca: Epistola 44. 4.

³⁹ Betuleius német verse (454):

Je höher ist von Grad vnd stat,
Der ein Vntugendt an sich hat:
Je höher wird die Sünd geacht,
Die er gethan hat vnd verbracht.

⁴⁰ Suetonius: Caligula 23, 22.

⁴¹ Agrippa Marcus Vipsanius (i. e. 63—12) Augustus hadvezére, hatalmának támasza, később veje, akivel Augustus tribunusi és proconsuli hatalmát is megosztotta. Királynak nevezése alaptalan, a XVI—XVII. század túlzó, aktualizáló antikvitásfelfogására vall.

⁴² Plutarchos: Alexandros 67.

⁴³ Boëthius III. 6.

⁴⁴ Lukács 1: 52—53.

⁴⁵ 2. Mózes 29—30.

⁴⁶ 2. Machabeusok 5, 6, 8, 9.

⁴⁷ Vö. Kleopatra gyöngye (a Discursus 15. lapján).

⁴⁸ falka = itt: csomó, rakás.

⁴⁹ Phaëthon tragédiáját legismertebb feldolgozása, Ovidius *Metamorphoses*-e alapján (II. 1—332) közli a Discursus:

⁵⁰ A kilenc cél a tekejátékból vett kép.

AZ TIZEDIK RÉSZ

¹ Ziegler itt az „Il cortegiano” témájú, az udvari életet ábrázoló könyvekre utal. Rimay János is tervezett egy ilyen munkát (Rimay János összes művei 439).

² 1. Mózes 41: 40.

³ Eszter 2: 17.

⁴ Dániel 2: 48.

⁵ Értsd: elmulasztanunk.

⁶ Értsd: a gonoszon csúg.

⁷ Főleg az 5. és 23. vers.

⁸ 1. Mózes 32: 9–11.

⁹ Pontosabban: Zsoltárok 37: 6, 28, 39, 40.

¹⁰ Eceboliusról részletesen beszél később a Discursus (309); Vertumnus az évszakok istene a római mitológiában, ezért változékonny.

¹¹ alafáia = hatalma, tekintélye.

¹² 2. Sámuel 16: 15–23, 17.

¹³ Doég nem volt Dávid szolgája, hanem Saul szolgájaként árulta el a bujdosó Dávidot, és az őt segítő papok közül nyolevanötöt megölt — 1. Sámuel 21: 7, 22: 6–23.

¹⁴ 2. Sámuel 16:1–4.

¹⁵ Joáb ugyan Dávid fővezére volt, de Dávid tudta nélkül „harci vért ontott békeességnek idején” (1. Királyok 2: 5); megölte Abnert (2. Sámuel 3: 26–29); megölte Amasát (2. Sámuel 20: 8–10), és bár élve foghatta volna el Absolont, Dávid fiát, az apa nagy bánatára végzett vele (2. Sámuel 18: 14).

¹⁶ 2. Sámuel 17: 25.

¹⁷ Pontosabban: Jeremiás 9: 8, 4, 5, 9.

¹⁸ incselkednek = itt: ármánykodnak.

¹⁹ Értsd: léhütöket, semmirekellöket.

²⁰ Georgius Buchananus (1506–1582) skót humanista költő. Leghíresebb műve a *Paraphrasis in librum Psalmorum*. *Jephte* című tragédiáját Balassi Bálint és Illyefalvi István is lefordította, azonban csak Illyefalvi fordítása maradt fenn. (RMK I. 234.)

²¹ Heródes (uralk. i. e. 37–4) Judea királya — 1. Josephus Flavius: *Antiquitates* XV–XVII.

²² Medios Nagy Sándor bizalmasa, állítólag ő mérgezte meg a királyt. (Diodóros XVII, 117).

²³ Kallisthenés Alexandros baráti köréhez tartozó görög történetíró. Hermolaos összeesküvésében való részvétellel gyanúsította és végeztette ki Alexandros — 1. Plutarchos: Alexandros 55.

Parmenión és Philótas apa és gyermeke. Mindketten II. Philippos, majd Alexandros hívei és hadvezérei. Alexandros i. e. 330-ban összeesküvés gyanújával kivégeztette őket — 1. Plutarchos: Alexandros 49.

²⁴ II. Pius = Aeneas Sylvius (1405–1464) 1458-tól római pápa.

²⁵ Galeotto Marzio XIII.

²⁶ Suetonius: Augustus 53.

²⁷ Zsigmond (1368–1437) 1387-től magyar király, 1410-től német-római császár.

²⁸ Panormita III. 17.

²⁹ Titus (uralk. 79–81) római császár, a Flavius-dinasztiából — 1. Suetonius: Titus 8.

³⁰ Aeneas Sylvius II. 47. — Idézi az általam használt Panormita-összeállítás.

³¹ L. a bevezető tanulmányt: 42. 1.

³² Helyesen: Sókratés: Hist. Eccl. 6. 38.

³³ Flavius Claudius Julianus (uralk. 361–363) az utolsó pogány római császár, akinek az egyházatyák az „apostata”, hitehagyott nevet adták, mivel uralkodásakor — bár kereszténynek nevezték — nyíltan a pogányságnak kedvezett.

³⁴ Helyesen: Akház.

³⁵ IV. Antiochos Epiphanés (uralk. i. e. 176–164) seleukida király. Hódító törekvéseit a rómaiak, hellenizáló törekvéseit pedig a Machabeus-felkelés hiúsította meg.

³⁶ 2. Mózes 2: 15.

³⁷ 1. Királyok 17, 18, 19, 21.

³⁸ Ésaías 1: 1, 7.

³⁹ Jeremiás 26, 36.

⁴⁰ Jeremiás 37, 38.

⁴¹ Dániel 3, 6.

⁴² Mikeásról van szó — 1. Királyok 22: 8, 26–27.

⁴³ Ámos 7: 10–13.

⁴⁴ Plutarchos: Solón 27.

⁴⁵ Plutarchos: Dión 8 ssk.

⁴⁶ Historia Augusta: Antoninus Caracallus 8.

⁴⁷ Hérodotos III. 34–35.

⁴⁸ III. Ulrik (1527–1603) mecklenburgi herceg.

⁴⁹ Dániel 6: 24.

⁵⁰ Dániel 3: 29.

⁵¹ III. Edward (uralk. 1330–1377) angol király.

⁵² trágárokodás = hitványság.

⁵³ Helyesen: Jeremiás 41: 2 és 2. Királyok 25: 22–25.

⁵⁴ Josephus Flavius: Antiquitates XI. 6.

⁵⁵ Assverus = Xerxés. Josephus Flaviusnál azonban Hámán Artaxerxés bizalmas embereként szerepel.

⁵⁶ Tacitus: Annales XIV. 52–56, XV. 61–63.

⁵⁷ Plutarchos: Alexandros 16, 50.

⁵⁸ Aratos (i. e. 277–214) Sikyónból származó görög vezér. Spárta ellen szövetségzett korábbi ellenségeivel, a makedónokkal. I. e. 214-ben V. Philippos mérgezte meg (Plutarchos: Aratos 52).

⁵⁹ Quintus Aurelius Memmius Symmachus a Theodosius idején működő latin szónok és államférfi Symmachus fia, Boéthius második feleségének apja.

⁶⁰ Betuleius német verse (500):

Der Hoff ist ein Topff voll haisser Essen,
Dran viel guter Leut den Todt han gefressen.

TIZENEGGYEDIK RÉSZ

¹ Hérodotos II. 169.

² Adamas = gyémánt.

³ Diodóros XVI. 5.

⁴ 1. Mózes 1: 26.

⁵ Betuleius német verse (506):

Die Natur dem Menschen hat gegeben,
Dass er thut nach der Herrschaft streben.

⁶ Háportoni: Curtius IX. 575.

⁷ Értsd: elismerni.

⁸ Értsd: lerogy.

⁹ II. János (uralk. 1458—1479) Aragónia és Navarra királya.

¹⁰ III. (Jó) Fülöp (1396—1467) burgundi herceg. 1433-tól Brabant és Hollandia ura. „Az élet álom” anekdotának a világirodalomban több feldolgozása ismeretes: Shakespeare: *Makrancos hölgy* előjátéka (*Shakespeare összes művei*, III. Vigjátékok. Európa, Budapest 1961. 77 skk.); Calderon: *Az élet álom* (*Klasszikus spanyol drámák*, II. Magyar Helikon, Budapest 1967. 139 skk.). A magyar irodalomban Szentes Regináld *Rusticus imperans* című XVIII. századi iskoladramájának tárgya (*Magyar drámai emlékek a középkortól Bessenyeiig*. Kiadta és bevezette: Alszeghy Zsolt. Budapest 1914. 445—464).

¹¹ Vives Ludovicus (1492—1540) Németalföldön és Angliában működő spanyol humanista. Pedagógiai és etikai elvei Magyarországon is hatást gyakoroltak (Pázmány Péter, Szenci Molnár Albert).

¹² Cicero: Tuscumanae disputationes V. 57—64. (I. Dionysios Szrakusanosról van szó.)

¹³ 2. Mózes 3: 11, 4: 1, 10.

¹⁴ Suetonius: Caligula 1.

¹⁵ Germanicus (i. e. 15 — i. sz. 19) igen tehetséges római hadvezér, Tiberius örökbe fogadta, de féltékeny lett hadi sikereire és rendkívüli népszerűségére. Történetét I. Tacitus: *Annales* I. 34—35.

¹⁶ I. (Madarász) Henrik (uralk. 919—936) német-római császár — I. Krantz: *Saxonia* III. 2.

¹⁷ Eteoklés és Polyneikés a tragikus sorsú Oidipus gyermekei.

¹⁸ Euripidés: Föníciai nők 524—525. sorát Cicero fordításában (*De officiis* III. 82) közli a *Discursus*.

¹⁹ Suetonius idézi Cicero véleményeként: *Caesar* 30.

²⁰ Plutarchos: *Caesar* 66; Suetonius: *Caesar* 82.

²¹ Josephus Flavius: *Antiquitates* XV. 8.

²² Macrobius: *Saturnalia* II. 4. 11.

²³ Laodiké a kappadokiai V. Ariarathés (uralk. i. e. 163—130) felesége — I. Fulgiosus: IX. 12.

²⁴ Ez a Kleopatra VI. Ptolemaios leánya volt, akit fia, X. Ptolemaios i. e. 101-ben öletett meg

²⁵ Deiotaros Rómához hű galata fejedelem, Cicero a kortársa és egyben védője volt — I. Plutarchos: *De stoicorum repugnantiis* XXXII. 4—5.

²⁶ 2. Sámuel 13: 28.

²⁷ 2. Sámuel 14: 23—33.

²⁸ Helyesen: 2. Sámuel 15: 1—4, 13.

²⁹ 2. Sámuel 17.

³⁰ 2. Sámuel 16: 22, 15.

³¹ 2. Sámuel 19: 9

³² Pontosabban: I. Királyok 1: 5, 7, 11—31.

³³ I. Királyok 2: 24—25, 28—34.

³⁴ Kassandros (uralk. i. e. 305—297) Makedónia királya, anyagyilkos fiát, Antipatroszt később mostohaapja ölte meg — I. Justinos XVI. 1.

³⁵ Aulus Vitellius a Claudius-dinasztia kihalása után (68) a Rajna menti légiók császárnak kiáltották ki. Legyőzte a szintén császárságra pályázó Othot, de néhány hónap múlva Vespasianusszal szemben alulmaradt. Anyjával való kegyetlenkedéséről I. Suetonius: Vitellius 14.

³⁶ II. Kosroés (II. Chosrau) 590—628 között uralkodott, apja IV. Hormisd 579—590-ig volt Perzsia királya.

³⁷ előlellátóság = előrelátás.

³⁸ semmi eget nem vehet = a semmi eget nem láthat és semmi levegőt nem vehet kontaminációja (vegyülése).

³⁹ Kadmos Agénórnak, Tyros és Sidón királyának a fia volt, Théba alapítója és első királya. Utódai közé tartozott Laios, Oidipus, valamint Eteoklés és Polyneikés.

⁴⁰ Aischylos *Áldozatvivők* című drámájának záró kardala (1065–1073) szerint három nemzedéken át pusztított a végzet a Pelopidákon, Pelops fiain. Atreus és Thyestés Mykéné uralmáért viaskodtak. Thyestésnek, a szerencsétlen apának saját gyermekeit találta fel Atreus. A Thyestés-sarj Aigisthos pedig unokaöccsének, Agamemnónnak lett a gyilkosa, hogy a házasságtörő Klytaimnéstrával uralkodhasson. Rajtuk Orestés állt véres bosszút, anyagyilkossága végül is kegyelmet nyert (Aischylos: Oresteia).

⁴¹ A Palaiologos családbeli bizánci uralkodók pártviszálya a XIV. században az egyre erősödő szerbeknek és törököknek vált javára.

⁴² Marcus Aurelius Antoninus Caracalla (uralk. 211–217) kegyetlenkedéséről hírhedt római császár, a Severus-dinasztia tagja. Apjának hódító politikáját folytatta. Uralkodótarsa megöléséről I. Historia Augusta: Caracalla 2.

⁴³ Typhón: Gigas, Tartaros és Gaia gyermeke. Az egyiptomi Seth istenséggel, Osiris megölőjével azonosították.

⁴⁴ Josephus Flavius: Antiquitates XV. 4.

⁴⁵ Sabellicus III. 10.

⁴⁶ II. Mohamed (uralk. 1451–1481) a legnagyobb török szultánok egyike. 1453-ban elfoglalta Konstantinápolyt és eltörölte a keletrómai birodalmat. Észak felé való terjeszkedésében Hunyadi János állította meg Nándorfehérvárnál (1456).

⁴⁷ I. Királyok 12: 31–33, 27.

⁴⁸ Mohamed próféta (570–632) az iszlám vallás megalapítója.

⁴⁹ elütötte és törte az kórság = epilepsziás volt.

⁵⁰ A Diodóros-forrás pontosabban: XI. 69.

⁵¹ Értsd: feküdni.

⁵² Perseus (i. e. 212–166) III. Fülöp fia, Makedónia utolsó királya.

⁵³ Gygés története eredetileg Hérodotosnál található (I. 8–12). Nála azonban nincs szó gyűrűről. Az anekdota Hebbel *Gyges und sein Ring* című művével került be a világirodalomba. (Hebbel: *Werke* 4. Theodor Poppe, Berlin–Leipzig 1908.)

⁵⁴ Cromerus II.

⁵⁵ Hérodotos III. 84–86.

⁵⁶ trágáru = hitvány ravaszsággal.

⁵⁷ Helyesen: Sabellicus I. Enne. 1.

⁵⁸ előszre = először.

⁵⁹ Értsd: ugyanazok.

⁶⁰ Ez a hivatkozás téves.

⁶¹ 4. Mózes 14: 10.

⁶² Helyesen: 4. Mózes 12: 1.

⁶³ Értsd: hol, amikor.

⁶⁴ Helyesen: In vita Artaxerxis, azaz Artaxerxés életrajzában.

⁶⁵ Értsd: körülöttük.

⁶⁶ Értsd: kezdte.

⁶⁷ Értsd: most jön a neheze.

⁶⁸ A zsidó időszámítás szerint a világ teremtésének kezdete az i. e. 3964. esztendőre tehető (Eduard Mahler: *Handbuch der jüdischen Chronologie*.

Hildesheim 1967). Tehát az első birodalom kb. i. e. 2168–531-ig, a második i. e. 531–320-ig, a harmadik i. e. 320–44-ig tartott. A negyedik birodalom pedig még Ziegler korában, az 1590-es években is tart.

⁶⁹ Utalás a patriarchátusra.

⁷⁰ Értsd: éltesb.

⁷¹ Helyesen: Dániel 2: 38.

⁷² L. a Második rész 11. jegyzetét.

⁷³ Hérodotos I. 188.

⁷⁴ Helyesen: Dániel 7: 8, 11, 12, 21, 25–27.

⁷⁵ le rohannak = itt: tönkremennek.

⁷⁶ Marcus Atilius Regulus római consul, i. e. 256-ban megsemmisítő vereséget szenvedett a punoktól, és fogságba esett. I. e. 250-ben a karthágóiak békét kérő követként Rómába küldték, ahol ő maga tanácsolta a senatusnak hogy ne kössön békét Karthágóval, s amikor visszatért, a punok kegyetlenül megölték – 1. Boëthius II. 6.

⁷⁷ Busyrides = Busiris a görög mitológiában Poseidón fia, Egyiptom királya. Egy jó tanácsára az országot pusztító aszály megszüntetése érdekében áldozta fel az idegeneket Zeusnak. Héraklés Géryón teheneinek elhajtását megelőzően, Egyiptomon átutazva végzett vele.

⁷⁸ Dániel 2.

⁷⁹ Helyesen: Sirak 38: 9, 10: 31.

⁸⁰ Betuleius német verse (609):

Wer ist ein Herr sag mir das an?
Der sein Gemüt bezwingen kan.

⁸¹ Betuleius német verse (610–611):

Wer ein Regent vnd Herr wil seyn,
Der hör vnd merck die Lehre mein.
Wil er angreifen recht die Sach,
An sich vor erst den Anfang mach.
Sich selber er weisslich regier,
Mit Zucht vnd Ehr sein Leben zier.
Er sol sich machen nicht zum Knecht,
Der Sünd vnd Bössheit merck mich recht.
Was hülf es ihn, wenn er ein Herr,
Der ganzen Welte worden wer?
Wenn ihm die Völcker die da leb'n,
Am End der Erden dienten ebn?
Was hülf es ihn, wenn ohn gefehr,
Er selbst ein Knecht der Sünden wehr?
Denn wer sein selbst nicht mächtig iss,
Sein Macht ist klein, glaub mir gewiss.

TIZENKETTÖDIK RÉSZ

¹ Aristotelés: Nikomachosi etika.

² Cicero: De finibus bonorum et malorum.

³ Sókratés erényről vallott nézeteit Platón dialógusai, *Alam*-a és Xenophón *Memorabilia Socratis*-a alapján ismerjük.

⁴ Platón erényről vallott nézeteit több dialógusában – sok esetben más filozófusok szájába adva – hangoztatja.

⁵ Értsd: következtetni.

⁶ Plutarchos: Alexandros 8.

⁷ Ifj. Dionysios Syrakusanosról van szó — 1. Plutarchos: Diön 4.

⁸ Scipio Africanus és unokája, Scipio Aemilianus nemcsak hadvezéri, hanem irodalomszervező tevékenységükkel is kiváltak. A körülöttük kialakult ún. Scipio-kör tagjai a görög hellenisztikus kultúra példájából kiindulva teremtették újjá a latin nyelvű irodalmat. Koruk írói közül a legjelentősebbek Ennius és Terentius voltak.

⁹ Augustus maga is kísérletezett drámaírással (*Ajax*) és epigrammaköltéssel, de egyetlen irodalmi műve sem maradt fenn. Mindent megtett, hogy principátusának létjogosultságát, dicsőítését kora legjobb művészei fejezték ki. Maecenas közvetítésével és személyesen kifejtett irodalompartoló törekvései nem voltak hiábavalók: ő ösztönözte Vergiliust az *Aeneis* megírására, és ő volt Horatius patrónusa is.

¹⁰ Julius Caesar irodalmi tevékenységet is fejtett ki. Legismertebb művei *A gall háborúról* és *A polgárháborúról* szóló emlékiratai. Nyelvészeti, retorikai érdeklődését az *Anticato* és az *Analogiáról* című elveszett művei jelzik, az utóbbiról Szenci Molnár Albert is említést tett a *Grammatica* bevezetőjében.

¹¹ Adrianus = Aelius Hadrianus (uralk. 117–138) római császár. A görög kultúra iránti rajongásáért „Graeculus”-nak (Görögöcskének) nevezték. A *Historia Augusta*-ban szereplő róla írott életrajz szerint (14) az irodalom mellett, melyet aktívan is művelt, az aritmetika, a geometria és a festészet is érdekeltte. Epikétes és Héliodórosz filozófusok, valamint a kor sok tudósa közvetlen környezetéhez tartozott.

¹² Septimius Severus (uralk. 193–211) római császárt a jogtudomány, retorika, filozófia, irodalom és a művészetek érdekelték. Megírta önéletrajzát, igyekezett megismerni a régi egyiptomi kultúra emlékeit is — 1. *Historia Augusta: Severus* 17.

¹³ Constantinus a keresztény egyházi kultúra kibontakoztatása, Konstantinápoly, az új főváros nagyszabású kiépítése révén nyerte el az utókor elismerését.

¹⁴ Ifjabb Theodosius (II. Theodosius, uralk. 408–450) keletrómai császár. Az ő idején állították össze a *Codex Theodosianus*-joggyűjteményt. Tudománypártolásáról Szenci Molnár Albert is említést tett a *Discursus* bevezetőjében.

¹⁵ Zsigmond Budát királyi székhellyé tette, Óbudán 1389-ben egyetemet alapított, nagyban elősegítette az olasz humanizmus magyarországi elterjedését.

¹⁶ Georgius Fiscellus jogi doktor. A vele kapcsolatban említett epizód 1431-ben a bázeli zsinaton játszódtott le.

¹⁷ I. Habsburg Ferdinánd (1503–1564) 1526-tól Magyarország királya, V. Károly lemondása után 1556-tól német-római császár. Bécsi kancelláriájában jeles humanisták tevékenykedtek.

¹⁸ Báthori István Erdélyben is, Krakkóban is reneszánsz fejedelmi udvart tartott. Kancelláriájához igen sok magyar tudós humanista tartozott, többek között Kovacsóczy Farkas, Gyulai Pál. Mint ismeretes, lengyelországi hadjáratára a „fogoly” Balassi Bálint is elkísérte.

¹⁹ Szenci Molnár Albert e rész fordításakor igen nagy szabadságot engedett meg magának: egyrészt nem említett több olyan várost, ahol ő maga nem járt, másrészt magyar szempontból fontos uralkodókat önállóan idézett. Az egybevetés céljából közöljük a német szöveget:

„Seyn mit weylend Käyser Ferdinand: *Stephanus I., Sigismundus* vnser löblicher König: *Fredericus II.* Könige in Polen, vnnd Dennemarck gelärte, verständige Herrn.:

Johannes Albertus der löbliche Hertzog von Mecklenburg hat in seiner Jugendt fleissig studirt, vñnd ist der Lateinischen Sprach mächtig worden, wie auch ihrer Gnaden beyde fürstliche Söhne, Hertzogen zu Mecklenburg, Johannes Christmiller Gedächtnüss vñnd *Sigismundus*.

Vlrich Hertzog zu Mecklenborg hat bey Ihrer fürstlichen Gnaden löblicher Regierung, die hohe Schul zu Rostogk, nicht allein in hoher *aestimation* lieb, vñnd werth gehalten, besonder zu deren Erhaltung einé ansehnliche fürstliche Zulag gethan.

Welcher massen die Hochlöbliche Churfürsten *Augustus* vñnd *Christian* Hochlöblicher gedächtnuss die *Vniuersiteten* Wittenberg, vñd Leipzig statlich erhalten, vn[nd] auff Ire Hochlöbliche Jetz *regirende* nachkommen *transportirt*, auch herzlich vñnd statlich vorsehen, vñd erhalten werden, ist bekandt.

Die Hochlöbliche Hertzogen von Braunschweig haben in kurzen Jahren die *Vniuersitet* Helmstat auss liebe zu Gottes wort, vñnd den freyen Künsten angerichtet.

Also haben zu Franckfurt an der Oder, zu Tübingen, Gryphswaldt bey auch *Weilandt* dero Hochlöblichen Churfürsten, Fürsten vñnd Herrn zu Brandenburg, Würtenburg, Pommern Regierung die doselbsten *Academien* gestanden *florirt*, bestehen vñnd *florirn* heutigs tags.

Hiehero gehören auch mit allen ehren vnserer benachbarte löbliche Fürsten auss Churland *Fridericus* vñd *Wilhelmus*, welche in *bonis Literis* also erzogen, vñnd solche *progressus* darein gethan haben, dass sie ein zierath der *Academien* in Teutschland geworden vñnd Ihrer Geschicklichkeit ewig lob vñnd einen vnsterblichen Namen haben werden." (616–618.)

²⁰ Rostock egyetemét 1419-ben alapították.

²¹ August (uralk. 1526–1586) szász választófejedelem.

²² I. Christian (uralk. 1586–1591) szász választófejedelem.

²³ Julius (uralk. 1568–1589) braunschweigi herceg 1576-ban alapította a helmstädti egyetemet.

²⁴ I. Joachim (uralk. 1499–1535) brandenburgi herceg 1506-ban alapította a frankfurti egyetemet.

²⁵ Fülöp 1527-ben alapította Marburgban az első protestáns egyetemet.

²⁶ A *János pap országa* képzet a XIII. századtól alakult ki egy különös levél hatására, mely János keleti keresztény fejedelem birodalmáról adott hírt. Itt a teljes egyenlőség, bőség és boldogság valósul meg. Magyar irodalmi előfordulásairól és értelmezéséről Turóczy-Trostler József írt. (*János pap országa. Magyar irodalom – világirodalom* Budapest 1961. I. 247 skk.)

²⁷ ebagnő = kutya vénasszony.

²⁸ zugodik = mozog.

²⁹ Diogenés Laertios II. 5.

³⁰ Quintus Septimius Florens Tertullianus latin egyházi író a II–III. században. 202–207 között esatlakozott a montanusokhoz és megalapította az ún. „tertullianisták” szektáját.

³¹ A montanus eretnekség a II. század végétől terjedő eretnek székta. A világvége közeledtét hirdette, és megszigorította az erkölcsöket, szokásokat.

³² Nasiansenos a IV. század második felében élt, az egyik legtudósabb görög egyházatya volt. Ziegler valószínűleg összetévesztette a sok üldözést szenvedett Joannes Chrysostomossal.

³³ Prédikátor 1: 17, 2: 1.

³⁴ Értsd: felületesen.

³⁵ Betuleius német verse (625):

Wer wol studirt, vñd ist gelart,
Der ist from, vñd von guter art.

³⁶ 1. Thess. 5: 11; Zsidók 10: 24; Ephes. 4: 11–16.

³⁷ Pontosabban: Ephes. 4: 18.

³⁸ Pontosabban: Sírak 43: 36.

³⁹ Helyesen: Jób 5: 9, 9: 10.

⁴⁰ Georgius Trapezuntius (1395–1483) tudós humanista. V. Miklós pápa titkára, majd Alfonsus király nápolyi udvarában tartózkodott. Számos görög művet fordított le latinra.

⁴¹ Marcus Valerius Messala Corvinus (i. e. 64 — i. sz. 13) római politikus és hadvezér, híres szónok. Jelentős költők tartoztak köréhez (Rufus, Tibullus, Ovidius stb).

⁴² Helyesen: a Gal. 5: 16. vers gondolati kivonata.

•

•

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- Act.** = Acta Apostolorum = Apostolok Cselekedeteinek könyve.
- Adattár** = Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, I. Polgári irodalmi és kulturális törekvések a század első felében — Herepei János cikkei. Budapest—Szeged 1966.
- Aemilius** = Paulus Aemilius: De rebus gestis . . . Francorum. Parisiis, apud Vascozanum, 1555.
- Aeneas Sylvius** = Pius II. papa: Opera quae extant omnia. Basileae, ex off. Henric-petrina. 1597.
- Ailianos** = Claudii Aeliani De varia historia libri XIV. Lugduni, apud Ioan. Tornaesium, 1567.
- Aischylos** = Aiszkhülosz drámái. Magyar Helikon, Budapest 1971.
- Alex. Mag.** = Alexander Magnus.
- Alexand. M.** = Alexander Magnus.
- Alexander M.** = Alexander Magnus.
- Ambros.** = Ambrosius.
- Ambrosius: Commentaria in XII. Epistolas Beati Pauli** = Ambrosii . . . opera omnia 2. tom. 2. pars. J. P. Migne, Parisiis 1845.
- Antiq.** = Antiquitates Judaicae I. Josephus Flavius.
- Antiq. lect.** = Antiquarum lectionum (libri) — I. Caelius Rhodiginus.
- Ap. Csel.** = Apostolok Cselekedeteinek könyve.
- Apoc.** = Apocalypsis Ioannis Apostoli = János apostol Mennyei Jelenésekről való könyve.
- Apollodóros: Bibliotheca** = Apollodorus: Bibliotheca — The library. With an English translation by James George Frazer. Harvard. Univ. Pr. — Heinemann, Cambridge, Mass.—London 1954—1956.
- Aristeas** = Aristeae ad Philocratem epistola cum ceteris de origine versionis LXX interpretum testimoniis. Ed. Paulus Wendland. Teubner, Lipsiae 1900.
- Aristotelés: Nikomachosi etika** = Arisztotelész: Nikomakhoszi etika . . . Ford. Szabó Miklós. Magyar Helikon, Budapest 1971.
- Aristotelés: Politika** = Aristoteles: Politika. Ford. Szabó Miklós. Budapest 1923.

Augustin.	= Augustinus.
Augustinus	= Augustinus Sanctus Aurelius: De civitate Dei libri XXII. Rec. Emanuel Hoffmann. Vindobonae – Pragae 1899–1900.
Ausonius	= Ausonius: Opera . . . by G. Evelyn White. Harvard Univ. Pr. – Heinemann, Cambridge–London 1931, 1949.
Balduinus	= Franciscus Balduinus: De historia universa. Basileae 1579.
Bernardus	= Bernardi opera. Rec. J. Leclercq, C. H. Talbot, H. M. Rochais. Romae 1957.
Bethlen Gábor végrendelete	= Koncz József: Bethlen Gábor fejedelem végrendelete. Maros-Vásárhely 1878.
Betuleius	= Josquinus Betuleius: Vom höchsten Gut . . . Lőcse 1609. RMK II. 383.
Boccaccio: Decameron	= Boccaccio: Dekameron 1–2. Ford. Révay József. Magyar Helikon, Budapest 1972.
Boëthius	= Boëthius: Philosophiae consolations libri 5. Rec. Guilelmus Weinberger. New York–London 1964.
Braun–Hogenberg	= Georgius Braun–Franz Hogenberg: Civitates orbis terrarum. Vol. I–VI. G. von Kempen, Cölln 1572–1617.
Biblia	= Károli Gáspár: Szent Biblia. Hanau 1608. RMK I. 411, valamint Brit és külföldi Bibl. társ. kiad. Budapest 1948.
Buchananus	= Georgius Buchananus: Paraphrasis Psalmorum Davidis poetica . . . C. Plantinus, Antverpiae 1582.
Budaeus: De asse	= Guillaume Budé: De asse et partibus eius. Lugduni apud Seb. Gryphium. 1550.
Caelius Rhodiginus	= Ludovici Caelii Rhodigini Lectionum antiquarum libri triginta. Frankfurt a M. 1599.
cap.	= caput (fejezet).
Casp. Brusch.	= Caspar Bruschius.
Cato: Disticha	= Dicta Catonis quae vulgo inscribuntur Catonis disticha de moribus. Iterum ed. Geyza Némethy. Academia, Budapest 1895.
Chro(n). = Chronica	= Krónika könyve.
Cicero	= Marcus Tullius Cicero: Scripta quae manserunt omnia. Recogn. Reinholdus Klotz. 1–5. Teubner, Lipsiae 1861–1867.
Coelius	= Caelius Rhodiginus.
Coel. Rhod.	= Caelius Rhodiginus.
Coelius Rhodiginus	= Caelius Rhodiginus.
Colos.	= Epistola Pauli ad Colossenses = Pál apostol levele a Kolossébeliekhez.
contr. Appium Gram[m].	= Contra Appium Grammaticum – I. Josephus Flavius.
Cor.	= Epistola Pauli ad Corinthios = Pál apostol levele a Korinthusbeliekhez.
Crantius I. Krantz. Cromerus	= Martin Cromerus: De origine et rebus gestis Polonorum libri 30. Oporin, Basileae 1568.

Cureus	= Joachimus Cureus: <i>Gentis Silesiae annales complectentes historiam de origine . . . ad necem Ludovici Hungariae et Bohemiae regis. Witebergae 1571.</i>
Curt.	= Curtius.
Curtius	= Curtius Rufus: <i>Historia Alexandri Magni. Ed. nova emendatissima. Tauchnitz, Lipsiae 1826.</i>
Cuspinianus	= Joannes Cuspinianus: <i>De Turcarum origine, religione ac immanissima eorum in Christianos tyrannide . . . Antverpiae 1541.</i>
Dan.	= Dániel próféta könyve.
Dante	= Alighieri Dante összes művei. Ford. Babits Mihály stb. Magyar Helikon, Budapest 1962.
Deut.	= Deuteronomium = Mózes V. könyve.
Dict.	= Dictionarium.
Dictionarium	= Szenci Molnár Albert: <i>Dictionarium Vngarico-Latinvm. Nürnberg 1604. RMK I. 393.</i>
Digesta	= <i>Digesta Justiniani. Corpus Juris Civilis, I. Recogn. T. Mommsen. Berolini 1954.</i>
Diod.	= Diodóros.
Diod. Rer. Antiq.	= <i>Diodori Rerum antiquarum (liber).</i>
Diodóros	= <i>Diodori Siculi: Bibliothecae historicae quae supersunt. Ex nova recens. Ludovici Dindorfii. Graece et Latine . . . 1–2. Parisiis 1842.</i>
Diogenés Laertios	= <i>Diogenis Laertii De clarorum philosophorum vitis, dogmatibus et apophthegmatibus libri decem. . . rec. C. Gab. Cobet, Graece et Latine. Parisiis 1850.</i>
Discursus	= Szenci Molnár Albert: <i>Discvrsvs de svmmo bono. Lőcse 1630. RMK I. 594.</i>
Dürer-album	= <i>Albrecht Dürer fametszetei és rézmetszetei. Összeállította: Fenyő Iván. Magyar Helikon, Budapest 1971.</i>
Eecl.	= <i>Ecclesiastes = Prédikátor könyve.</i>
Egnatius	= <i>Iohannis Baptistae Egnatij Veneti de Caesaribus libri III a dictatore Caesare ad Constantinum Palaeologum, hinc a Carolo Magno ad Maximilianum Caesarem. Eiusdem in Spartiani, Lampridij[ue] vitas et reliquorum annotationes. Nervae et Traiani atq[ue] Adriani principium vitae ex Dione, Georgio Merula interprete. Florentiae 1519.</i>
Elianus	= <i>Ailianos.</i>
Ephes.	= <i>Epistola Pauli ad Ephesios = Pál apostol levele az Ephesusbeliekhez.</i>
Erasmus	= <i>Desiderius Roterodamus Erasmus: Proverbiorum chiliades, jam tertium ab ipso . . . recognitas, et ex probatissimis auctoribus . . . locupletatas. Basilea 1518.</i>
Esa.	= <i>Ésaiás próféta könyve.</i>
Esai.	= <i>Ésaiás próféta könyve.</i>
Eunapius	= <i>Eunapius Sardianus De vitis philosophorum et sophistarum nunc primum Latine et Graece editus, interprete Hadriano Junio Hornano. Antverpiae, ex officina Plantini, 1568.</i>

Euripidés: Föníciai nők	= Euripidész: Tíz tragédia. Ford. Devecseri Gábor. Budapest, Európa 1964.
Exod.	= Exodus = Mózes II. könyve.
Fulges.	= Fulgosius.
Fulgosius	= Baptistae Fulgosi Factorum, dictorumque memorabilium libri IX aucti et restituti . . Antverpiae, apud I. Bellerum. 1565.
Gal.	= Epistola Pauli ad Galatas = Pál apostol levele a Galatiabeliekhez.
Galeotto Marzio	= Galeottus Martius Narniensis: De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae . . liber. Kiad. Ladislaus Juhász. Leipzig 1934.
Gell. Noct. Attic.	= Aulus Gellius: Noctes Atticae. Recogn. P. K. Marshall. 1–2. Oxonii, Clarendon Pl., 1968.
Gen.	= Genesis = Mózes I. könyve.
Genes.	= Genesis = Mózes I. könyve.
Grammatica	= Szenci Molnár Albert: Novae Grammaticae Ungaricae . . Libri Duo. Hanau 1610. RMK I. 422.
Gratianus	= Decretum Gratiani . . . denuo recognovit et edidit J. P. Migne. Parisiis 1861.
Gregorius	= Divi Gregorii Magni Opera, subjectaque comprehendentia: Liber moralium in beatum Iob . . Parrhisiis, in odibus Francisci Ragnault. 1521.
Hab.	= Habakuk próféta könyve.
Habac.	= Habakuk próféta könyve.
Hag.	= Aggaeus próféta könyve.
Háportoni: Curtius	= Háportoni Forró Pál: Quintus Curtiusnak az Nagy Sándornak viselt dolgairól irattatott historiája. Debrecen 1619. RMK I. 485.
Hdt.	= Hérodotos.
Hebr.	= Epistola Pauli ad Hebraeos = Pál apostol levele a Zsidókhöz.
Herod.	= Hérodotos.
Hérodotos	= Herodoti Historiarum libri 9. Recogn. et comment. Guilelmus Dindorfius. Graece et Latine. . . Parisiis 1877.
Hésiodos: Theogonia	= Hésiodos: Istenek születése. Theogonia. Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre. Akadémiai, Budapest 1967.
Hieronymus	= Hieronymi De viris illustribus liber. Ex recensione Guilelmi Herdingii. Teubner, Lipsiae 1924.
Historia Augusta	= Historia Augusta. Válogatás. Ford. Terényi István. Gondolat, Budapest 1968.
Horatius	= Quintus Horatius Flaccus: Opera. 3. ed. Recogn. Fridericus Klinger. Teubner, Lipsiae 1959.
Iac.	= Jakab apostol levele.
ibid.	= ibidem (ugyanott).
Ier.	= Jeremiás próféta könyve.
Ierem.	= Jeremiás próféta könyve.
Ioh.	= János.
Ioh.	= János evangéliuma.

2: Iohan.	= János II. levele.
Ioseph.	= Iosephus Flavius.
Iosephus	= Iosephus Flavius.
Iovius 1. Jovius.	
ItK	= Irodalomtörténeti Közlemények.
Iudic.	= Iudices = Bírák könyve.
Iuvenalis	= Decimus Junius Iuvenalis: Saturæ. Ed. W. V. Clausen. Oxonii 1959.
Josephus Flavius	= Iosephus Flavius: Opera. Græce et Latine. Recogn. Guilelmus Dindorfius. 1–2. Parisiis 1845.
Jovius	= Paulus Jovius: Illustrium virorum vitæ. Turcarum imperatorum vitæ. Basileæ 1567.
Jovius: Elogia	= Paulus Jovius: Elogia virorum bellica virtute illustrium... Ducalis Typ., Florentiæ 1551.
Jubileus eszteni díkáció	= Szenci Molnár Albert: Secularis Concio Euangelica. Oppenheim 1618. RMK I. 482.
Justinus	= M. Juniani Justini Epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi... iterum editit: Otto Seel. Teubner, Stuttgart 1972.
Kempelen	= Kempelen Béla: Magyar nemes családok. Budapest 1913.
Kerekes	= Kerekes György: Bethlen Gábor fejedelem Kassán. 1619–1629. Kassa 1943.
Kor.	= Pál apostol levele a Korinthusbeliekhez.
Krantz: Danica	= Albert Krantz: Dennmärckische Chronik. Übs. Heinrich von Eppendorff. Johann Schott, Strasbourg, 1545.
Krantz: Saxonia 1.	= Saxonia Alberti Krantz. Coloniae impressa 1520. = liber (könyv).
Lexicon	= Szenci Molnár Albert: Lexicon Latino-Graeco-Hungaricum. Hanau 1611. RMK I. 427.
lib.	= liber (könyv).
Livius	= Ab urbe condita libri. Editio altera quam curavit Mauritius Mueller. Teubner, Lipsiæ, 1939.
Luc.	= Lukács evangéliuma.
Luther	= Martin Luther: Die deutsche Bibel (1522–1546). H. Böhlau, Weimar 1931–1939.
Mach.	= Machabeusok könyve.
Macrobius: Saturnalia	= Macrobius: Saturnalia. Apparatu critico instruxit... Iacobus Willis. Lipsiæ 1962.
Mar. Rer. Hisp.	= Lucii Marinei opus de rebus Hispaniæ memorabilibus Compluti 1533.
Marc.	= Márk evangéliuma.
Margalits: Supplementum	= Margalits Ede: Supplementum ad opus Florilegium proverbiorum universæ Latinitatis. Budapest 1910.
Math.	= Máté evangéliuma.
Matt.	= Máté evangéliuma.
Matth.	= Máté evangéliuma.
Mich.	= Mikeás proféta könyve.
Moral.	= Liber moralium in beatum Job – I. Gregorius.

- Nagy Iván = Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal, 1–12. Pest 1857–1868.
- Napló = Szenci Molnár Albert Naplója, levelezése és irományai. Kiad. Dézsi Lajos. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1898.
- NB. = Nota bene (itt: Jegyezd meg jól).
- Nepos, Cornelius = Cornelii Nepotis Vitae. . . . Recogn. Alfred Flecheisen. Teubner, Lipsiae 1935.
- Num. = Numeri = Mózes IV. könyve.
- Ose. = Hóseás próféta könyve.
- Ovid. = Ovidius.
- Ovidius = Ovidius Naso: Opera. Ex Rudolphi Merkelii recognitione edidit R. Ehwald. Teubner, Lipsiae 1910–1915.
- Panormita = Antonius Panormita: Speculum boni principis Alphonsus, rex Aragoniae. Hoc est dicta et facta Alphonsi regis. . . . Digessit et auxit Johannes Santes, cognomento Santenus. Elzevir, Amstelodami 1646.
- Paulus Diaconus:
Historia Langobardorum = Paulus Diaconus: A longobardok története. Ford. Gombos Albin. Budapest 1901.
- Pausanias: Periégésis
tés Hellados = Pausanias: Periégésis tés Hellados – Descriptio Graeciae. Recogn. Ludovicus Dindorfius. Graece et Latine. Parisiis 1845.
- Pet. = Péter levele.
- Petr. = Péter levele.
- Phil. = Epistola Pauli ad Philippenses = Pál levele a Philippibeliekhez.
- Philón = Philonis Judaei . . . lucubrationes omnes quotquot haberi potuerunt, Latinae factae per Sigismundum Gelenium. Basileae 1561.
- Platina = Bartholomaeus Platina: De vita et moribus summorum Pontificum. [Köln] ex off. E. Cervicorni, 1529.
- Platón = Platón összes művei, I–II. Magyar Filozófiai Társaság, Budapest 1943.
- Plautus = Titus Maccius Plautus: Comoediae. Recens. . . auxit: Fridericus Ritschelius. 1–4. Teubner, Lipsiae 1871–1881.
- Plin. = Plinius.
- Plinius: Historia = Caius Plinius Secundus: Historiae naturalis libri 37. Lamaire, Parisiis 1827–1831.
- Plutarch. = Plutarchos.
- Plutarchos = Plutarchi Opera 1–4. Vitae . . . recogn. Theodor Docher. Graece et Latine. 1–2. vol. Parisiis 1846–1847; Scripta moralia. emend. Fredericus Dübner. Graece et Latine. 1–2. Parisiis 1841.
- Polyainos = Polyaei Strategematon libri octo. . . . Iterum rec. . . . Iohannes Melber. Teubner, Lipsiae 1887.
- Polydóros = Vergilius Polydorus: De rerum inventoribus libri 8. Geneva 1590.

- Pomponius I. Digesta.
 pro. = Proverbia = Példabeszédek könyve.
 Prokopios = Procopius: Opera. by H. B. Dewing in 7 vol.
 Harvard Univ. Pr. — Heinemann, Cambridge—
 London 1953—1954.
- Propertius = Sextus Propertius: Elegiarum libri IV. Ed. 2.
 curavit: Franz Dornseiff. Teubner, Lipsiae 1958.
 = Proverbia = Példabeszédek könyve.
 = psalmus (zsoltár).
- prov.
 psalm.
 Publilius Syrus = Ribbeck: Comicorum Romanorum praeter
 Plautum et Terentium et Syri quae feruntur
 sententiae fragmenta. Teubner, Lipsiae, 1898.
- Radvánszky = Radvánszky Béla: Udvertartás és számadásköny-
 vek, I. Bethlen fejedelem udvertartása. Budapest
 1888.
- Reg.
 Rhodiginus I. Caelius = Regum libri I—II. = Királyok könyve.
 Rhodiginus,
 Rimay János összes
 művei = Rimay János összes művei. Összeállította: Eck-
 hardt Sándor. Akadémiai, Budapest 1955.
- RMKT XVII/6 = Régi Magyar Költők Tára XVII. század, 6. Szenci
 Molnár Albert költői művei. Sajtó alá rendezte:
 Stoll Béla. Akadémiai, Budapest 1971.
- RMPE I. = Régi Magyar Prózai Emlékek, I. Szepsi Csombor
 Márton összes művei. Sajtó alá rendezte: Kovács
 Sándor Iván és Kulcsár Péter. Akadémiai, Buda-
 pest 1968.
- RMPE III. = Régi Magyar Prózai Emlékek, III. Kecskeméti
 Alexis János prédikációs könyve. (Dániel próféta
 könyvének magyarázata.) Sajtó alá rendezte:
 Szuromi Lajos. Akadémiai, Budapest 1974.
- Rom. = Epistola Pauli ad Romanos = Pál apostol levele
 a Rómabeliekhez.
- Ruffin.
 Ruffinus = Ruffinus.
 = Eusebii Pamphili, Ruffini, Socratis, Theodoriti,
 ... ecclesiastica historia ... Latine .. partim
 scripta, partim e Graeco a Vuolfgango Musculo,
 Ioachimo Camerario et Iohanne Christophersono
 conversa Basileae 1587.
- Sab.
 Sabel(l). = Sabellicus.
 Sabellicus = Marcus Antonius Sabellicus: Exemplorum libri
 decem. Venetiis 1507.
- Sabellicus. Enn. = Marcus Antonius Sabellicus: Rapsodiae historia-
 rum, enneadum .. In Parrhisiorum Academia
 ab Ioanne Parvo et Ascensio. 1509.
- Sallustius = Sallustius Crispus: De coniuratione Catilinae,
 Iugurtha Leipzig — Berlin 1930 — 1933.
- Sam.
 Sap. = Sámuel könyve.
 = Sapientia = Bölcsesség könyve.
- Saxo Grammaticus = Saxo Grammaticus: Danica historia libris XVI
 conscripta. Francofurti a M. ex off. typ. Andreae
 Wecheli, 1576.

Saxon.	= Saxonia l. Krantz.
Seneca	= Lucius Annaeus Seneca: Opera omnia, ex ult. J. Lipsii et J. F. Gronovii emendatione Lugd. Batav. apud Elzeviros, 1649.
Sókratés: Hist. Eccl.	= Socrates: Historia Ecclesiastica l. Ruffinus.
Strabón	= Strabonis Geographica. Recogn. Augustus Meineke. 1—3. Teubner, Lipsiae 1866.
Suet.	= Suetonius.
Suetonius	= Caius Suetonius Tranquillus: Opera, quae supersunt omnia. Recens. Carolus Ludovicus Roth. Teubner, Lipsiae 1865.
Syr.	= Sirak könyve (Ecclesiasticus).
Sz.	= szent.
Tacitus	= P. Cornelii Taciti libri quae supersunt. . . . edidit Ericus Koestermann. 1. tom. Ab excessu Divi Augusti. Teubner, Lipsiae 1952.
Thess.	= Epistola Pauli ad Thessalonicenses = Pál apostol levele a Thessalonikabeliekhez.
Ti.	= Epistola Pauli ad Titum = Pál apostol levele Titushoz.
Tib.	= Tiberius.
Tim.	= Epistola Pauli Ad Timotheum = Pál apostol levele Timotheushoz.
ult.	= ultimum (utolsó).
v.	= versus (vers).
Val. Max.	= Valerius Maximus.
Valer. Max.	= Valerius Maximus.
Valerius M(ax).	= Valerius Maximus.
Valerius Maximus	= Valerius Maximus: Factorum et dictorum memorabilium libri novem. Recens. Carolus Halm. Teubner, Lipsiae 1865.
Vergilius	= Publius Vergilius Maro: Opera. Ed. Herman Paldanus. Tauchnitz, Lipsiae 1854.
Volaterranus	= Raffaele Maffei: Commentariorum urbanorum . . . octo et triginta libri. Ab Iohanne Parvo et Ascensio, Parrhisiiis 1511.
Xenophón	= Xenophon: Scripta quae supersunt. Graece et Latine Parisiis 1938.

SZÓJEGYZÉK

accidentia	= véletlen körülmény
adamas	= gyémánt
aemulál	= verseng
alafa	= hatalom tekintély
alit	= vél, gondol
Anno	= évben
apolgat	= csókolgat
aránt	= tekintetben
árnyékoz	= körvonalaz
assessor	= ülnök
azonban	= azonközben
Balthasar	= Belsazár
Bannochora	= Bangor
berten	= foglár
Biberius	= iszákos
birétrom 1. birétum	
birétum	= fejfedő
bolt	= boltív
bolyókás	= ostoba
boncsokos	= láncos
Bononia	= Bologna
bubos	= csiga módra csúcsos
calastrom	= zárka
Calidonus	= calydoniai
Candiai	= krétai
caput	= fejezet
Carolus Magnus	= Nagy Károly
chiragra	= kézköszvény
cimbriai	= cimber
coetus	= gyülekezet, társaság
commendál	= ajánl
concurus	= összefutás, gyűlés
consenciál	= összefog, összeesküszik
conspirál	= összeesküszik
conspiratio	= összeesküvés
Constantinus Magnus	= Nagy Constantin
conversatio	= érintkezés, társalkodás
cubicularius	= szobainas
curiositas	= fölöttébb való szorgalmatoskodás
cyparissus	= ciprus

csemélet	= posztóruha
csintalan	= rossz
csügged	= csüng
datum	= cél
deak	= latin
dedicatio	= ajánlás
dedikálás	= ajánlás
defectiva	= fogyatkozás
discipulus	= tanítvány
disputál	= vitatkozik
disputálás	= vitatkozás
duskáz	= fenéig üríti a poharat
ecclesia	= közösség
eckedig	= eddig
eddiglen	= eddig
editio	= kiadás
egyszálné	= egyáltalán
el	= nagyon
eledesb	= éltesb
elementum	= elem
elfogat	= elfogyaszt
elkél	= elvész
elnéz	= végignéz
előkelhet	= kiemelkedhet
előlellátóság	= előrelátás
előszre	= először
elrégenten	= nagyon régen
eltekintél	= szétnéz
elvayut	= erőtlen, tehetetlen
elvélte	= ritkán
enyegeti	= pihenteti
epecselés l. pepecselés	
eresztethetik	= megengedhető
értékes	= vagyonos
eszélyös	= eszclős
examinál	= megvizsgál
excessus	= túlzás
exemplár	= példány
exorbitál	= kitaszít
exordium	= bevezetés
expostulál	= panaszt tesz
exul	= száműzött
ezaránt	= e tekintetben
fabula	= mese
fabulál	= mesél
faggat	= gyötör
falku	= csomó, rakás, rész
fantastikos	= csudalény
Fassáng	= farsang
festet szín	= látszat
floreál	= virágozik

font	= 0,33 – 0,45 kg
förtő	= lép, mocsár
friss	= pompás, serény
frisselkedik	= pompáskodik
fundál	= alapít
fundamentum	= alap
gögyögetés	= csábítás, csalogatás
gratia	= kedv, kegyelem
gravitás	= komolyság
gubernalás	= kormányzás
gubernatio	= kormányzás
gubernator	= kormányzó
guggos	= nevelés
gyakdos	= megszúr, megbökö
gyesztálás	= gesztikulálás
gyülös	= gyűlöletes
hadba rezzent	= hadba bonyolít
halkal	= csendesen, lassan
Hanovia	= Hanau
Hassia	= Hessen
Hebrus	= Ebro
hiszem	= hiszen
hivalkodó	= munkátlan, naplopó
holot	= ahol, hol
Hotomannika	= ottomán
höselkedés	= hadakozás, harc
ibidem	= ugyanott
idem	= ugyanó
ige	= szó
igyenés	= egyenes
incselkedik	= ármánykodik
ingenium	= értelem
iniuria	= igazságtalanság
inquisitio	= vizsgálat, nyomozás
insinuál	= belopja magát, beférkőzik
Invidia	= irigység
ismégint	= megint, újra
ismég(len)	= megint csak
ittjgyen	= itt, itten
izében esik	= hátrányára van
jó indulatos	= jóindulatú
jurista	= jogtudós
kába	= eszeveszett
kábálkodás	= bolondozás
káforka	= bögre
kamasz	= kutya
kápa	= csuklya
kardoskodás	= viaskodás

kardoskodik	= viaskodik
kecele	= női felsőruha
kép	= szobor
keztél 1. kecele	
kiáldogál	= kiáltozik
kicsid	= kicsike
kigógyögeti	= kicsalja
kita	= köteg
koronás arany	= 43 g
külömb	= másféle
láb	= 0,3 m
lábnyom	= láb
lamental	= siránkozik, sopánkodik
Landgravius	= tartománygróf
lator	= szoknyapécér, asszonybolond férfi
leány	= szolgáló, kísérő
lectio	= olvasmány
lecsepül	= lever
legfőb püspök	= pontifex maximus
lépes lésza	= lépvezző
leppendék	= pillangó, lepke
lerohan	= lerogy, tönkremegy
leveg	= lebeg
levegő	= lebegő
liber	= könyv
Lipsia	= Lipese
lovas sereg hadnagya	= magister equitum
lövöldék	= kis pille
Lubeca	= Lübeck
Lugdunum	= Leiden
lustos	= szennyes
marha	= vagyon
martul	= partul
materia	= anyag
mázsa	= talentum
megexaminál	= megvizsgál
meghiteles	= hitelező
megöregbit	= kibővít
megpurgál	= megtisztít
megszerzés	= ráadás
megvet	= kiszámít
mezei sereg	= hadsereg
Mummensantz	= álarcos mulatság
nadály	= pióca
Napenyészet	= Nyugat
Naptámadat	= Kelet
negédeskedik	= büszkélkedik, fennhéjázik
negédség	= büszkeség, fennhéjázás
nékik	= némelyek
Nemessültecske	= nemesifjú
Német	= germán

nódit	=	buzdít
nyalka	=	hencegő
Olasz mélyföld	=	14,8 km
opinio	=	vélekedés
oraculum	=	jóslat
oratio	=	beszéd, szónoklat
orator	=	szónok
Orientalis	=	napkeleti
osztánnan	=	aztán
ottogyon	=	ott, akkor
padimentum l. pavementum		
pajkos	=	fosztogató, rabló
Papia	=	Pavia
patél	=	ütleget
patrimonium	=	atyai birtok, öröklött vagyon
patrissaland	=	atyját követi
patrocínál	=	oltalmaz
patronus	=	pártfogó
pavimentum	=	padló, kövezet
penna	=	toll
pepecselés	=	bohóság, ízetlenség
plundra	=	buggyos bő nadrág
podagra	=	lábköszvény
poenitentia	=	megbánás
Polgármester Rómá-		
ban	=	consul
posta	=	hírnök
practica	=	mesterkedés
practikál	=	mesterkedik
praebenda	=	járadék, szolgáltatás
praeceptor	=	tanár
praeda	=	zsákmány
praefatio	=	bevezető
próbálat	=	tapasztalat
procator	=	ügyvéd
promotor	=	támogató
promoveal	=	művel
proscribál	=	számkivetésbe küld
proviant	=	ellátmány, élelem
psalmus	=	zsoltár
purgál	=	megtisztít
rabota	=	robot
ravás	=	rovás
regalia	=	királyi jövedelem
regestrum	=	lajstrom
registrum	=	lajstrom
regnálás	=	uralkodás
regnáló	=	uralkodó
regula	=	szabály
rekeszt	=	berekeszt, következtet

religio	= vallás, vallásosság
res publica	= gyülekezet
Rhodanus	= Rhóne
római bíró	= praetor
Romanus clerus	= római egyház
Rostochium	= Rostock
sák	= zsák
saygó	= fénylő, ragyogó
schola	= iskola
scholarcha	= középfokú tagozat igazgatója
sententia	= mondás
sententiáz	= ítél
sing	= kb. 0,6 m
sleyt	= selejt
sobrák	= fősvény
sotul	= összeszorít
Spartanus	= spártai
stadium	= kb. 185 m
statua	= szobor
subornál	= alattomban előkészít
successio	= utódlás
summa	= lényeg, összegzés
Summum bonum	= Legjobb jó
supplicial	= alázatosan könyörög
supplicialas	= könyörgés
sveciai	= svéd
Syracusanus	= syrakusai
szaggat	= tör valamire
sze/sza	= nosza, rajta
szerdek	= szerzemény, zsákmány
szerecsenek	= otiópok
sziny	= szín
szobor	= oszlop
talentum	= 26 kg
tanácsbeli ur	= senator
tárafarás	= izléstelen, cifrázkodó
tarituppos	= kipárnázott
temerdekseg	= vastagság
temporalás	= vegyítés
tereh	= teher
testamentum	= végrendelet
tetiügyék	= teteszék
tisztartó	= quaestor
titulus	= cím
Tolosa	= Toulouse
tonna	= kb. 50 kg
tonna	= 100 000 koronás arany
továbbad	= alább, később
történet	= véletlen
trágár	= léhűtő, sommirekellő
trágárkodás	= hitványság

trágáru	= hitvány ravaszsággal
Treviris	= Trier
triumphál	= diadalmenetet tart
triumphalis szekér	= diadalszekér
triumphator	= diadalmenetet tartó
triumphus	= diadalmenet
tutor	= gyám
tyrannus	= zsarnok
vaylal	= szakaszt
verfelyes	= kockajátékos
veritezés	= verejtékezés
vesztegletes	= csendes, nyugodt
victoria	= győzelem
virtus	= erény
Witeberga	= Wittenberg
zugodik	= mozog
zurzavar	= zűrzavar

KÉPMELLÉ

ÉKLET

D E
INCERTI-
TVDINE RERVM
HVMANARVM.

DISCVRSVS,
Theologicus, Ethicus, Historicus.

GEORGII CIEGLERI.

Pfal: 25.

Integritas & rectum custodient me.

Rigæ Livonum

EX OFFICINA TYPOGRA-
PHICA NICOLAI MOLLINI.

M. D. XCIIIX.

DISCURS

Von dem höchsten Gut / welchem die Welt zu allen Zeiten mit Ernst / vnd Fleiß nachtracht.

Sonsten / wegen allerhand außerselbener Biblischen Weltlichen Historien vnd Exempeln ganz anmütig vnd nützlich zu lesen.

Vor diesem durch *JOSQUINVM BETVLEIVM* zu Hanaw im Druck außgangen.

Nero aber von Newen / auff Fürnemmer guthertiger betehren müniglich zu Gutt außgelegt vnd Nachgedruckt.

Im Verlag Herrn ANTONII Kramers.

L E V T S C H /

Durch Danielem Schulz /

Im Jahr / 1618.

DISCVRSVS
DE SVMMO

BONO,

AZ LEGFÖB IOROL,
MELLYRE EZ VILAG MIDEN-
koron serényen és válóban vágyódik.

Az Bibliái és Világi sokféle Historiákért és
Példákért olvasásra kedves és
hasznos.

*Ennekelölte IOBQUINVS BEIVLEIVS
által Henoviában bocsattatott ki.*

Mellyet mostan némellyeknek kérésekre
Magyarrá forditor
S^r. M. A.

LŐCSEN Nyomtattatot,

Brewer Lőrintz által, 1630.

TÜKÖRE EZ VILAGNAK
ES MINDEN Ö ÖRÖME'NEK
és dicsőfégenek,

AZ ELSŐ RÉSZ.

Ez Világnak fokfele jovairól és azoknak
külömbfégeről.

Z legbölcsebb és értelmesb emberek, az Istentől egyebek felött nagy elmének ajándékival meg ékesítettek, minden időben vágyódtanak az *Summum bonum*-ra, az az, a Legfőbb jóra. Mert minek utánna a Mindenható Isten e világot fok és különbkülömbféle jókkal, az embernek javára bé töltötte: Azoknak pedig az jóknak egyik fokkal szebb, nemessebb, méltóságosb, hasznosb és jobb, hogy nemmint az másik: Eleitől fogván azért az Tudós emberek között fok Disputálások és kérdések inditattanak, hogy mellyik volna mindenek között, az Legfőbb és nemesebb jó, az mellyre minden embereknek kellene vágyódnio, minden ő elméjeket, gondolattyokat, minden fáradságokat és munkájokat kellyen fordítaniok és igazítaniok, hogy annak kerit tehesék és azt megnyerhesék. Es öök azt *Summum bonum*-nak, az az, Legfőbbjónak hívták.

Bölcs emberek mindenkor vágyódtak a Legfőbb jóra.

Az *Summum bonum* pedig, avagy az Legfőbb jó olly Mi legyen Legfőbb jó.

A

Kincs

DISCURSUS
DE
SUMMO BONO,
A'

LEG-FÖBB JÓRÓL,
Mellyre e' Világ mindenkoron se-
rényen és valóban vágyódik.

*A Bibliai és Világi sokféle Historiák-
ért és Példákért olvasásra kedves és
hasznos.*

Mellyet Deákból Magyarra fordított SZENCZI
MÓLNAR ALBERT

*És most a' közönséges hasznra Világra
bocsátott*

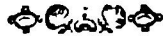

KOLOSVARATT.

M. TÓTFALUSI K. MIKLÓS 1791. Ezzendő

Tótfalusi Kis Miklós Discursus-kiadásának címlapja

Hogyez Könyvnek utollya üressen
ne maradna, tehát még-is a' kegyes Ol-
vasónak egy néhány szép intő Verseket
hozok elő.

*A' Tesli gyönyörűségben igaz Böldogság, és va-
lóságos öröm nem találtatik.*

A' Gyönyörűség olly tsorgó kút fő ,
A' mellyből minden gonosz jötön jö :
Az jó örömnék tsak hamis szine ;
Semmi igasság nintsen ö benne.
A' hamis öröm nagy ferelmet hoz ,
Ne bizzék azért bár fenki ahoz.
Sok jószágoknak szép tsemetéjét,
El-rontya, veszti minden gyümölsét.

item :

Eörome 's gyönyörűsége az testnek ,
Kárt , veszedelmet, jajt hoz te Lelked-
Rövid az öröm ' mellyet tested érez, (nek
De Lelkednek örök férelmet szerez.

E' Világi Szerentseben-is nintsen semmi igaz.

A' Szerentse ha kedvét nújtya néked ,
Nem valónak, tsak tettzesnek hidgyed,
Örizd magad, mert álnokúl hálót vét ,
Ottan reád fordít gonosz Szerentsét.

Item :

A' kit gyönyörködtett a' jó szzerentse ,
Bánattal rongállya, mert elkél kintse :

Item :

6. Négy vers a Discursus-fordításból Nyéki Vörös Mátyás Tintinnabulum
tripundantium című művének függelékében (Lőcse, XVII. sz.)

NÉVMUTATÓ

- Abigail 222
 Abimélek (Abimelec, Abimelech) 314, 406
 Abisai 280
 Abjátár (Abiathar) 401
 Ablabios (Ablabius) 145, 475
 Abner 378, 500
 Ábrahám 314, 345, 364, 497
 Absolon 119, 137, 150, 307, 319, 367, 400, 401, 500
 Achilles (Achilla) 159, 477
 Achilleus (Achilles) 249, 487, 491
 Ádám 147, 176, 293, 301, 344
 II. Adolf holsteini gróf 497
 Adónia (Adonias) 401
 Adonibézek (Adonibesek) 438, 477
 Adrianus I. Hadrianus
 Aedesius 475
 Aemilius, Paulus 471, 509
 Aeneas Sylvius I. II. Pius pápa
 Ágamemnón 158, 477, 503
 Agathoklés (Agatocles, Agathocles) 155, 289, 415, 477
 Agénór 503
 Agésilaos 272, 290, 489, 492
 Aggeus (Haggaeus) próféta 337, 339
 Agoston I. Augustinus Aurelius
 Agrippa, Marcus Vipsanius 355, 499
 Ahasvérus I. Xerxés
 Aias (Ajax) 283, 491, 505
 Aigisthos 503
 Ailianos (Elianus, Aelianus), Klaudios 86, 275, 466, 487, 488, 490, 491, 509
 Aischylos (Aiszkhülosz) 503, 509
 Akháb (Achab) 119, 339, 347, 374, 406
 Akház (Akaz) 374, 501
 Akhitófel (Achitofel, Achitophel) 137, 138, 367
 Albert püspök 497
 Albinus 490
 Alciatus, Andreas 479
 Alexandra 422
 Alexandros (Alexander Magnus, Nagy Sándor) makedón király 53, 95, 106, 115, 139, 143, 157, 159, 174, 186, 196, 230, 231, 240, 248, 249, 256, 257, 259, 287, 288, 321, 331, 348, 349, 355, 370, 380, 384, 418, 437, 441, 444, 470, 481, 486, 498, 499, 500, 501, 505, 509, 511, 512
 Alexandros (Alexander) arianus 450
 Alexandros (Alexander). Heródes fia 422, 423, 426, 430, 431, 432, 433, 434
 Alexandros (Alexander). Kassandros fia 402
 Alkibiadés (Alcibiades) 146, 175
 Alkméné 477
 Alphonsus (Alfonsus) 280, 299, 350, 372, 388, 489, 490, 507, 514
 Alsted, Johann Heinrich 21, 22
 Alszeghy Zsolt 502
 Alvinci Péter 14, 16, 18, 22
 Amaltheia (Amalthea) 322, 495
 Amasa 367, 500
 Amasia 283, 491
 Amasis 153, 477, 491
 Ambrosius, Szent 167, 479, 509
 Ambrosius Alexandrinus 88, 467
 Ammon 119, 149
 Ámós próféta 103, 126, 337, 374, 501
 Amphitruo 32, 118
 II. Amurates I. Murát török szultán
 Anániás (Ananias) 258
 Anastasios (Anastasius) 439
 Anatolios (Anatolius) 88, 467
 Anaxagoras 190, 482
 Anne du Bourg (Annas Burgeaus) 121, 471
 Anstruther 13, 14, 22

- Antichristus 208, 484
 Antigoné 27
 Antigonos (Antigonus), Judea királya 421, 422
 IV. Antiochos (Antiochus) Epiphanés 208, 357, 374, 473, 477, 501
 Antipater, Heródes fia 369, 370, 402, 422, 423, 424, 429, 430, 431, 432, 433, 434
 Antipatros, Kassandros fia 502
 Antisthenés 91, 255, 468, 488
 Antonius, Marcus 109, 115, 116, 298, 421, 470, 474, 475, 478, 492
 Antonius Bassianus I. Caracalla, Marcus Antoninus
 Apácai (Apáczai) Csere János 11, 84, 467
 Apollodóros (Apollodorus) 494, 509
 Apollón 473
 Appius Grammaticus 317, 327, 510
 Apriés (Hofra) 287, 383, 439, 491
 Arany János 498
 Aranyszájú Szent János I. Chrysostomos, Johannes
 Aratos (Aratus) 380 501
 Arbaces 186, 481
 Archelaos (Archelaus) 433, 434
 Archias 31, 252
 Archilochos (Archilochus) 282, 490
 Arés 495
 Ariadné 495
 V. Ariarathés kappadókiai király 502
 Ariarathés, Artaxerxés fia 401
 Ariaspés 419, 420
 Ariovistus 158
 Aristeas (Aristaeus, Aristeus) 167, 479, 509
 Aristeidés (Aristides) 280, 490
 Aristippos (Aristippus) 256, 488
 Aristobulos (Aristobulus), Heródes fia 370, 422, 423, 430, 432, 434
 Aristotelés (Arisztotelész) 31, 81, 239, 328, 444, 457, 496, 504, 509
 Áron (Aaron) 293, 417
 Arsa 119
 Arsamés 419, 420, 498
 Arsinoé 407
 Artabanos (Artabanus) 174, 175, 411, 412, 480, 503
 I. Artaxerxés perzsa király 412
 II. Artaxerxés perzsa király 227, 237, 277, 395, 401, 412, 418, 419, 485, 486, 490, 496, 501, 503
 Artemis 495
 Artemisia 334, 497
 Ascensius, Badius 515, 516
 Asichis 332, 496
 Aspasia 402, 419
 Assuerus I. Xerxés
 Assurbanipal 469
 Assverus I. Xerxés
 Astoret (Astaroth) 313
 Astyagés 165, 250, 478
 Athalia 398, 406
 Athanasios (Athanasius), bizánci 152
 Athanasios (Athanasius) egyház-
 atya 88, 450, 467
 Atlas 494, 496
 Atrous 503
 Attila (Atila) 120, 471
 Augias (Augia) 323
 August (Augustus) 446, 506
 Augustinus Aurelius (Ágoston, Auguston) 31, 80, 88, 117, 147, 154, 167, 350, 467, 479, 490, 498, 510
 Augustus (Octavianus) 55, 150, 263, 355, 371, 372, 393, 398, 437, 444, 467, 470, 475, 476, 492, 499, 500, 505, 516
 Ausonius, Decimus Magnus 31, 79, 196, 442, 510
 Baál (Belus Jupiter) 328, 496
 Babits Mihály 511
 Bacchus 103, 104, 127, 128, 269, 469, 472
 Balassi Bálint 66, 67, 68, 466, 500, 505
 Balduinus, Franciscus 467, 510
 Balthazár (Balthasar) 105, 119, 143, 165, 351, 357, 436, 470
 Balzac, Honoré de 485
 Bán Imre 61, 84, 467
 Barnabás (Iosef, József Barnabas) 258, 265, 266
 Báthori Gábor 7
 Báthori (Batori) István 89, 446, 468, 505
 Batizi András 67
 Bathyány Ferenc 11
 Beatrix 483
 Belisarius 157, 243, 376, 477
 Bellerus, Johannes 512
 Belsazár 470
 Benhadád 119, 120

- Bernát (Bernard, Bernardus), Clairvaux-i Szent 31, 81, 247, 266, 289, 300, 350, 489, 498, 510
- Berosos (Berosus) 317, 327, 495,
- Bertalan (Bartholomaeus) apostol 266, 489
- Bessenyei György 502
- Bethlen (Betlen) Gábor 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 27, 89, 466, 468, 469, 510, 515
- Bethlen István 16, 21, 468
- Bethlen Péter 15, 16
- Bethsabé (Betsabe) 313, 401
- Betuleius (Betulejus), Josquinius 23, 25, 26, 31, 32, 51, 61, 65, 73, 85, 90, 226, 321, 468, 471, 472, 473, 474, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 491, 492, 494, 495, 497, 499, 501, 504, 506, 510
- Bias 196
- Biberius 108, 470
- Bisterfeld, Heinrich 21, 22
- Blandrata György 89, 467, 468
- Boccaccio, Giovanni 491, 510
- Bod Péter 18, 21
- Boëthius (Boëthius), Anicius Manlius 30, 33, 34, 37, 74, 79, 80, 81, 83, 140, 141, 195, 222, 223, 237, 275, 354, 356, 380, 438, 442, 474, 489, 490, 499, 501, 504, 510
- Bogáti Fazekas Miklós 478
- Bojti Veres Gáspár 8
- Bónis György 84
- Bornemisza Péter 469
- Borzák István 473
- Böhlaus, H. 513
- Brandenburgi Katalin 16, 468
- Braun, Georgius 497, 510
- Brewer (Braier) Bruno 90, 468
- Brewer (Brevver) Lőrinc 18, 22, 81, 85, 90
- Bruschius, Caspar 298, 493
- Brutus, Marcus Junius 158
- Bryaxis 497
- Buchananus, Georgius 369, 500, 510
- Buchholtz, Arend 26
- Budaeus, Gvielmus I. Budé, Guillaume
- Budaeus, Petrus 91
- Budé, Guillaume (Budaeus, Gvielmus) 138, 183, 186, 480, 481, 510
- Bukephalos (Bucephalus) 349
- Busiris (Busirydes) 439, 504
- Caelius Rhodiginus (Coelius Rhodiginus) 221, 328, 384, 401, 413, 485, 496
- Caesar, Caius Julius 138, 143, 144, 157, 158, 159, 249, 259, 283, 287, 335, 348, 397, 418, 423, 424, 437, 441, 444, 470, 473, 474, 477, 478, 483, 486, 487, 491, 498, 502, 505, 511
- Calderon de la Barca, Pedro de 502
- Caligula, Caius 53, 56, 199, 200, 215, 233, 236, 258, 273, 297, 304, 355, 393, 483, 485, 488, 492, 493, 499, 502
- Camerarius, Joachimus 515
- Camerarius, Ludwig 11, 12, 13, 15, 22
- Caracalla, Marcus Antoninus (Antonius Bassianus) 374, 407, 455, 501, 503
- Carolus I. V. Károly német-római császár
- Carolus Magnus I. Károly, Nagy francia király
- Cassius, Caius Longinus 158
- Catilina, Lucius 271, 473, 515
- Cato Maior 263
- Cato, Marcus (Dicta Catonis) 31, 79, 170, 510
- Celeuce 408
- Cervicornus, Eucharius 514
- Chaganus 151, 476
- Cheops (Cheopis) 331, 332, 496
- I. Christian (Christianus) 446, 506
- Christophersonus, Johannes 515
- Christus I. Jézus Krisztus
- Chrysaór 496
- Chrysostomos (Chrysostomus), Johannes (Aranyászájú Szent János) 337, 350, 498, 506
- Chytraeus, David 93, 389, 469
- Cicero, Marcus Tullius 31, 65, 67, 78, 79, 80, 81, 116, 118, 136, 142, 144, 160, 196, 229, 251, 252, 271, 274, 275, 290, 350, 390, 391, 404, 444, 455, 457, 474, 478, 489, 490, 498, 502, 504, 510
- Cieglerus I. Ziegler, Georgius
- Claudius, Tiberius Drusus 335, 497
- Clausen, Wendell Vernon 513
- Clemens Alexandrinus 88, 467
- Cleopatra I. Kleopatra
- Cobet, Carolus Gabriel 511
- Coelius Rhodiginus I. Caelius Rhodiginus

- I. Constantinus (Magnus) római császár 146, 281, 371, 444, 475, 506
- II. Constantinus római császár 475
- Constantinus Palaeologus I. Konstantinus Palaiologos
- Coriolanus, Marcius (Marcus) 48, 58, 282, 490
- Cramerus I. Kramer Antal
- Crancius I. Krantz, Albert
- Crassus, Marcus Licinius triumvir 160, 196, 237, 239, 478, 483
- Crassus, Marcus Licinius, a triumvir fia 202, 433
- Crastus 215
- Croesus I. Kroisos
- Cromerus, Martin 187, 289, 413, 481, 491, 503, 510
- Cureus, Joachimus 467, 511
- Curtius, Marcus 258, 488
- Curtius, Rufus 106, 139, 186, 470, 480, 482, 498, 502, 511, 512
- Cuspinianus, Johannes 408, 411, 511
- Czófár (Zophar) 226
- Császár Elemér 45
- Cserényi Mihály 478
- Csokonai Vitéz Mihály 483
- Daidalos (Daedalus) 334, 496
- Damoklés (Damocles) 390
- Dán Róbert 84
- Dániel próféta 105, 143, 165, 208, 327, 328, 341, 343, 348, 351, 363, 374, 376, 383, 436, 437, 456, 470, 472, 478, 491, 495, 497, 498, 499, 500, 501, 504
- Dante Alighieri 473, 475, 477, 491, 511
- I. Dareios (Darius) perzsa király 138, 156, 175, 185, 186, 201, 206, 220, 238, 307, 351, 357, 376, 415, 470, 473, 498, 503
- III. Dareios (Darius) perzsa király 139, 349, 474, 498
- Dareios (Darius), Artaxerxés fia 401, 402, 419
- Dareios (Darius), Xerxés fia 412
- Dareios Hystaspés (Darius Histaspis) perzsa király 307, 308, 348, 498, 503
- Darholtz Ferenc 18, 19, 22, 86, 91, 466
- Darholtz Kristóf 466
- Dávid 119, 137, 138, 147, 149, 150, 155, 184, 185, 222, 244, 257, 265, 270, 279, 280, 313, 336, 344, 348, 349, 351, 362, 363, 366, 367, 368, 369, 373, 378, 398, 400, 401, 430, 478, 500
- Déiokés (Deioces) 329, 496
- Deiotaros (Deiotarus) 399, 502
- Démétrios (Demetrius) 58, 412
- Démétrios (Demetrius) Poliorkétész 304, 493
- Démokritos (Democritus) 175, 480
- Démostenés (Demosthenes) 160, 237, 276, 478, 486, 490
- Dengelegi Péter 19, 68
- Devecseri Gábor 512
- Dewing, Henry Bronson 515
- Dézi Lajos 11, 12, 14, 18, 21, 514
- Diana 330
- Didymos (Didimus, Didymus) 88, 457, 467
- Dindorfius, Guilelmus 512, 513
- Dindorfius, Ludovicus 511, 514
- Diodoros (Diodorus) Siculus 321, 326, 407, 411, 480, 486, 490, 492, 495, 496, 497, 500, 501, 503, 511
- Diogenés Kynikos (Diogenes Cynicus) 50, 255, 256, 257, 487, 488
- Diogenés Laertios (Laërtius) 37, 254, 255, 257, 468, 482, 488, 490, 506, 511
- Diomédész (Diomedes) 324, 495
- Dion 374, 444, 490, 501, 505
- Dion, alexandriai 280, 281, 490
- Dion, Cocceianus Cassius 511
- Dionysios (Dionysius), alexandriai 88, 467
- Dionysios Syracusanos (Dionysius Syracusanus, Siracusanus), idősebb 242, 256, 282, 287, 374, 383, 384, 390, 439, 440, 473, 486, 502
- Dionysios Syracusanos (Dionysius Syracusanus), ifjabb 444, 473, 486, 490, 505
- Dionysos 469, 484
- Diophantos (Diophantus) 433
- Docher, Theodor 514
- Doég 367, 500
- Dornseiff, Franz 515
- Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 11
- Dübner, Fredericus 514
- Dürer, Albrecht 479, 511
- Ecebolius 366, 373, 374, 500

- Eckhardt Sándor 62, 466, 515
Edward (Edvardus) óangol király 162
I. Edward (Edvardus) angol király 202
III. Edward (Eduardus) angol király 377, 501
Egnatius, Johannes Baptista 403, 490, 511
Ehwald, Rudolf 514
Ela 119
Elianus I. Ailianos
Elias I. Illyés próféta
Eliezer, Ben Jéhuda 489
Elisabetha Danica I. Erzsébet
Elzevirek 516
Ember Pál 22
Ennius, Quintus 505
Epaphos (Epaphus) 359
Ephaestio (Ephaestio) 349
Epiktétos (Epiktétosz) 83, 505
Epikuros 470
Eppendorff, Heinrich 513
Erasmus, Rotterdamus 79, 206, 255, 321, 413, 490, 511
Erdélyi János 84
Erik (Ericus) 162, 163, 478
Erzsébet (Ersebeth, Elisabetha Danica) 375
Ésaías próféta 47, 103, 104, 105, 111, 127, 129, 182, 203, 284, 287, 293, 301, 311, 312, 315, 317, 338, 341, 347, 358, 374, 385, 454, 472, 478, 491, 493, 497, 501
Eszter (Ester, Esther, Hesther) 155, 279, 309, 351, 363, 377, 395, 473, 477, 490, 493, 500
Eteoklés (Eteocles, Etheocles) 396, 397, 406, 502, 503
Eunapius, Sardinus 145, 475, 511
Eupolemos (Eupolemus) 184, 481
Euripidés (Euripidész) 396, 502, 512
Eurydes 433
Eurystheus (Eurysteus) 322, 323, 324, 325, 495
Eusebios Pamphilos (Eusebius Pamphilus) 515
Éva 293, 301
Ezékkiás (Ezechiás) 182, 235
Ézsau (Esau) 167, 364
Fabius Maximus 489
Fabricius 17
Fáraó (Pharao) 148, 314, 348, 351, 357
Fenyő Iván 511
Ferdinánd, Aragónia királya 350
I. Ferdinánd, Nápoly királya 202, 226, 483
I. Ferdinánd magyar király 446, 505
II. Ferdinánd magyar király 15
I. Ferenc francia király 474, 478
Filibertus 120, 121
Fineás (Pineas) 239
Fiscellinus (Fiscellus), Georgius 445, 505
Flavius Josephus (Iosephus) 37, 38, 148, 185, 279, 304, 317, 318, 327, 369, 378, 421, 475, 493, 500, 501, 502, 503
Flecheisen, Alfred 514
La Fontaine 484
Frazer, James George 509
Fridericus kurlandi fejedelem 506
V. Frigyes pfalzi választófejedelem 12, 13, 14, 15, 22
Frölich Dávid 19, 22, 466
Fulgosius, Baptista 403, 485, 502, 512
Fulvius, Lucius 149, 476
Fustidius 149, 475
II. Fülöp (Filep) spanyol király 120
III. Fülöp (Filep) makedón király 412, 503
III. Fülöp, Jó (Philippus Bonus) burgundi herceg 388, 502
Fülöp (Filep), Nagylelkű hesseni tartománygróf 305, 493, 506
Fülöp I. II. Philippios makedón király
Gabinus 237, 486
Gabriel arkangyal 411
Gaia 469, 503
Gáldi László 67
Galeotto Marzio (Galeottus Martius) 500, 512
Gedáliás 378
Gedeon 348
Geleji Katona István (Gelei István) 8, 12
Gelenius, Sigismundus 514
Gellius, Aulus 144, 496, 512
Gerendi János 468
VII. Gergely (Gregorius) pápa 149, 264, 266, 475, 477, 512

- Germanicus 393, 502
 Géryón (Gerion) 324, 496, 504
 Geta 374, 407
 Gigas 503
 Gilimerus 157
 Glaphira (Glariphira) 430, 431
 Góliát 351
 Gombos Albin 514
 Gracchus, Tiberius 473
 Grandet, Eugénia 485
 Gratianus 490
 Gregorius I. VII. Gergely pápa
 Gronovius, Johann Friedrich 516
 Gygés 135, 413, 473, 503

 Gyöngyösi Kiséri András 8
 Gyulai Pál 505

 Habakuk (Habacuc) próféta 205,
 215, 233, 339, 483, 484, 497
 Hadadézer 149, 476
 Hadrianus (Adrianus) 276, 444, 505,
 511
 Hadrianus Junius Hornanus 511
 Haggaeus I. Aggeus próféta
 Halm, Carolus 516
 Hámán 138, 155, 279, 357, 377, 378,
 477, 501
 Hannibal 160, 441, 473, 478
 Háportoni Forró Pál 482, 502, 512
 Haraldus 160, 162
 Harpates 420
 Hasdrubal 476
 Házi Jenő 19
 Hebbel, Friedrich 503
 Hegyi György 33
 Hekabé 466, 487
 Hektor (Hector) 249, 487
 Helené (Görög Ilona, Helena) 86,
 315, 466
 Heliodóros (Heliodorus) 239
 Heliodóros filozófus 505
 Heliogabalus 56, 107, 233, 273, 470,
 485
 Helles 160
 Helvia 480
 I. Henrik, Madarász német-római
 császár 394, 502
 II. Henrik (Henricus) francia király
 120, 122, 471
 IV. Henrik német-római császár 155,
 243, 475, 477, 486
 V. Henrik német-római császár 486
 Henrik (Henricus) fejedelem 377, 378

 Héra 495
 Héraklész (Hercules) 158, 249, 275,
 321, 322, 323, 325, 326, 439, 460,
 477, 495, 504
 Hercules I. Héraklész
 Herdingius, Guillelmus 512
 Herepei János 9, 12, 13, 17, 18, 21,
 468, 509
 Hermés 490
 Hermolaos (Hermolaus) 186, 481,
 500
 Heródes 38, 115, 185, 206, 285, 303,
 369, 397, 398, 421, 422, 423, 424,
 426, 429, 430, 431, 432, 433, 434,
 481, 500
 Hérodotos (Herodotus) 37, 95, 138,
 153, 165, 166, 220, 307, 320, 326,
 329, 331, 332, 415, 436, 439, 470,
 472, 473, 474, 477, 478, 479, 480,
 483, 486, 487, 491, 495, 496, 497,
 501, 503, 504, 512
 Hérostratos (Herostratus) 330, 496
 Hésiodos 496, 512
 Hesperidák (Hesperides) 325, 496
 Hesperis 496
 Hesther I. Eszter
 Hieronymus 87, 466, 512
 Hilken (Hilchen), David 27, 94, 469
 Hippolyté (Hippolita) 324, 495
 II. Hircanus, Juda királya 185, 206,
 422, 481
 Hoffmann, Emanuel 510
 Hofni (Hophni) 239
 Hofra (Apriés) 491
 Hogenberg, Franz 497, 510
 Holofernes 115, 119, 160, 357
 Homéros (Homerus) 188, 249
 Honos 489
 Horányi Elek 18
 Horatius Flaccus 31, 63, 67, 79, 80,
 140, 172, 206, 212, 213, 233, 354,
 474, 482, 505, 512
 IV. Hormisd (Hormisda) 403, 502
 Horváth János 67, 69
 Horváth János, ifj. 27
 Hóseas (Oseas) 127
 Hugolinus (Ugolino) 135, 156, 473,
 477
 Huldericus I. Ulrik württenbergi
 herceg
 Hunyadi János 7, 503 I. még Szibi-
 nyáni Jank
 Hunyadi Mátyás (Mátyás) 7, 8, 38,
 67, 89, 371, 372, 446, 467, 483, 512

- Iason 374
 Ildikó 471
 Ilosvai Selymes Péter 67
 Illyefalvi István 500
 Illyés (Elias) próféta 299, 374
 India 489
 Iohannes I. János evangélista
 Iohannes I. II. János Aragónia királya
 Iohannes I. III. Iván orosz nagyfejedelelem
 Iohannes Albertus I. Johannes Albertus mecklenburgi herceg
 Iolaos (Iolaus) 322, 495
 Iosef Barnabas I. Barnabás
 Iosephus I. Flavius Josephus
 Iphiklés 495
 Isbóset 149
 Isis 407
 Ismáel 378
 István király I. Báthori István
 III. Iván (Iohannes) orosz nagyfejedelelem 187, 481
 Izráel 111, 115, 120, 137, 149, 150, 203, 343, 347, 348, 393, 400, 410, 438, 448, 491
 Izsák (Isac, Isak) 314, 364

 Jacoby, Felix 481
 Jádó (Iadó) 279
 Jakab (Iakab) apostol 87, 242, 246, 452, 486
 I. Jakab angol király 13
 Jákob (Iacob) 126, 149, 203, 278, 337, 347, 364, 475
 János I. Keresztelő Szent János
 János (Ianos) antiochiai 411
 II. János (Iohannes), Aragónia királya 386, 502
 János (Iohannes) evangélista 103, 111, 112, 132, 265, 338, 344, 454, 469, 472, 484, 489, 509
 János (Ianos) pap 448, 506
 János thorni püspök 13
 János, Aranyhajjú Szent I. Chrysostomos Johannes
 János (Ianos) Zsigmond 89, 467
 Jemini (Iemini) 280
 Jenei Ferenc 80, 466
 Jeremiás (Ieremiás) 129, 204, 338, 362, 368, 374, 378, 497, 500, 501
 Jeroboám (Ieroboam) 410
 Jézus Krisztus (Iezus Christus) 20, 130, 132, 179, 192, 208, 209, 216, 218, 220, 235, 264, 265, 281, 284, 293, 299, 301, 387, 395, 451, 457, 458
 Joáb (Ioab) 351, 467, 378, 401, 500
 I. Joachim brandenburgi herceg 506
 Joás (Ioas) 149, 283, 398, 475
 Jób (Iob) 87, 142, 149, 167, 171, 177, 220, 226, 233, 242, 244, 265, 345, 454, 475, 479, 480, 507, 513
 Jóbáb (Iobab) 167, 479
 Jóel (Ioël) 127
 Johannes (Iohannes) Albertus mecklenburgi herceg 506
 Jójákim (Iojakim) 374
 Jokasté (Iocasta) 396
 Jónás (Ionas) 282, 490
 Jonathán (Ionathan) 160, 478
 Jórám (Ioram) 398, 406
 Jóseba (Ioseba) 398
 Jovius (Iovius), Paulus 187, 491, 513
 József (Ioseph) 127, 279, 314, 348, 351, 363, 475
 Józsué (Iosué) 348, 477
 II. Juba (Iuba) mauretaniai király 304, 492, 493
 Juda (Iuda) 119, 348, 410, 438, 477, 491
 Judás (Iudas) 208
 Judas (Iudas) Machabeus 240
 Judit (Iudit) 115, 119, 309, 470, 493
 Jugurtha (Iugurtha) 146, 384, 474, 475, 515
 Juhász László (Ladislaus) 512
 Julianus (Iulianus) császár 374, 501
 Julius braunschweigi herceg 506
 Julius (Iulius) Priscus 236
 Juno (Iuno) 329
 Juppiter (Iupiter) 87, 184, 266, 329, 332, 334, 359, 416, 466, 469, 490
 I. Justinianus (Iustinianus) kelet-római császár 157, 243, 376, 511
 II. Justinianus (Iustinianus) kelet-római császár 151, 152, 439, 476
 Justinus (Iustinus) 401, 502, 513
 Justinus kelet-római császár 490
 Juvenalis (Iuvenalis), Decimus Junius 31, 197, 216, 354, 513

 Kadmos (Cadmus) 396, 406, 503
 Kákonyi Péter 478
 Káldi György 19
 Kallippos 490
 Kallisthenés (Callisthenes) 370, 500
 Kálvin János 14, 20

- Kambysés (Cambises, Cambyses) 116, 201, 240, 283, 375, 407, 470
 Kapi András 16
 Kardos Tibor 27
 Kares (Cares) 277
 Károli (Károlyi) Gáspár 19, 39, 46, 510
 Károly, Nagy (Carolus Magnus) frank király 88, 160, 403, 444, 467, 491, 511
 Károly, Nagy Károly fia 491
 V. Károly (Carolus) német-római császár 160, 305, 473, 493, 505
 VI. Károly francia király 122, 471
 IX. Károly francia király 471
 Károlyi András 15
 Kassandros (Cassander) 402, 502
 Kassiodóros 471
 Kecskeméti Alexis János 470, 491, 515
 II. Kelemen pápa 475
 Kemény Zsigmond 8
 Kempelen Béla 468, 513
 Kempen, Gottfried von 510
 Kerberos (Cerberus) 325, 496
 Kerekes György 16, 466, 513
 Keresszegi István 21, 22
 Keresztelő Szent János (Ianos) 115, 299
 Keserű Bálint 9, 12, 83
 Király György 478
 Kis (Saul apja) 477
 Klaniczay Tibor 27, 28, 80
 Kleopatra (Cleopatra) „Nagy”, Egyiptom királynője 109, 115, 116, 422, 470, 492, 499
 Kleopatra (Cleopatra) Seléné 297, 492
 Kleopatra (Cleopatra) szír királynő 408
 Kleopatra (Cleopatra), VI. Ptolemaios leánya 398, 407, 502
 Klinger, Fridericus 512
 Klotz, Reinholdus 510
 Klytaimnéstra 503
 Klytos (Clytus) 380
 Koestermann, Ericus 516
 Komlowszki Tibor 83
 Konez József 510
 Konón (Conon) 237
 Konstantinos Palaiologos (Constantinus Palaeologus) 511
 II. Kosroés (Chosrau, Cosroës) 403, 502
 Kostner 14
 Kovács József 80
 Kovács Sándor Iván 15, 84, 515
 Kovacsóczy Farkas 505
 Kramer (Cramerus) Antal 90, 468
 Krantz (Crancius, Crantzius), Albert 123, 161, 378, 394, 472, 502, 513
 Kratés (Crates) 190, 482
 Kristóf (Christophorus), Würtemberg hercege 305, 493
 Kroisos (Croesus) 134, 143, 155, 166, 168, 169, 170, 182, 237, 242, 287, 303, 304, 374, 472, 479
 Kronos 481
 Ktésias (Ctesias) 326, 496
 Kulcsár Péter 15, 515
 Kyklóps (Cyclops) 103, 469
 Kyréné 495
 Kyros (Cores, Cyrus) 45, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 182, 201, 239, 250, 277, 286, 318, 320, 329, 335, 344, 347, 349, 436, 470, 473, 498
 Lábán 364
 Labynétos (Labinitus, Labynitus) 165, 436, 478
 Lactantius, Caelius Firmianus 30, 31, 345
 Laios 503
 II. Lajos (Ludovicus) magyar király 511
 XII. Lajos francia király 475
 XIII. Lajos francia király 15
 Lajos herceg 122
 Lampridius, Aelius 511
 Langhius, Carolus 35
 Laodiké (Laodice) 398, 502
 Laskai János 35, 40, 83
 Leclerq, J. 510
 Léda 466
 Lentulus, Cnaeus 235, 485
 III. Leó pápa 467
 Leócharés 497
 Leodius 12, 13, 14, 16, 22
 Leontios (Leontius) 151, 439, 476
 Lepida 235, 485
 II. Lescus lengyel király 289, 413, 414, 491
 Libanios 498
 Licinius I. Crassus, Marcus Licinius, a triumvir fia
 Lipsius, Justus 34, 35, 36, 37, 83, 516
 Livius, Titus 413, 488, 489, 490, 494

- Lobwasser, Ambrosius 68
 Lót (Loth) 114
 Lucius Piso i. Piso, Lucius
 Lucius Plancus i. Plancus, Lucius
 Lucretia 315, 494
 Lucretius Tricipitinus, Spurius 494
 Ludolf (Lajos) magdeburgi érsek
 123, 472
 Lukács evangélista 73, 87, 106, 113,
 143, 181, 190, 216, 218, 219, 235,
 244, 246, 293, 330, 343, 344, 470,
 472, 480, 484, 486, 489, 491, 499
 Lupus, Szent 471
 Luther Márton 234, 360, 513
 Lykambés (Lycambea) 282, 491

 Macrobius, Ambrosius Theodosius
 502, 513
 Maecenas, Caius Cilnius 505
 Mahler, Eduard 503
 Mahomet i. II. Mohamed török
 szultán
 Maia 490
 Makkai László 9
 Marcellus, Claudius 489
 Mardocheus (Mardocheus, Mardo-
 kéus) 138, 279, 351, 377, 378, 379,
 477
 Margalits Ede 124, 129, 513
 Margit (Margareta) dán királynő
 202, 483
 Mária, Szűz 357, 477
 Mariánnus 370, 398, 422, 423, 424
 Máriási (Mariasi) Pál 92, 468, 469
 Máriási (Mariasi) Zsigmond 92, 468
 Marineus, Lucius 387, 513
 Marius, Caius 145, 146, 283, 475
 Márk (Markus) evangélista 87, 88,
 245, 466, 472, 489,
 Marot, Clément 68
 Mars 7
 Marshall, P. K. 512
 Masurius Sabinus 144, 474
 Máté evangélista 179, 190, 192, 208,
 219, 242, 245, 264, 265, 284, 293,
 299, 470, 472, 480, 488, 489, 492,
 493
 Matthatias 208
 II. Mátyás magyar király 469
 Mátyás i. Hunyadi Mátyás
 Mausólos (Mausolos) 334, 497
 Maximilianus császár 511
 P. Mayer Erika 84
 Medgyesi Pál 20, 21, 23, 40

 Medios (Medius) 370, 500
 Medusa 314, 494
 Mefibóset 257
 Meineke, Augustus 516
 Melber, Johannes 514
 Menandros (Menander) 238
 Menelaos 466
 Mercurius 266, 275, 490
 Merkelius, Rudolphus 514
 Merula, Georgius 511
 Messala Corvinus 456, 507
 Metellus, Lucius Caecilius 38, 149,
 152, 476
 Micha i. Mikeás próféta
 Michol i. Mikál
 Midas 220, 484
 Migne, Jacques Paul 509, 512
 Mikál (Michol) 137
 Mikeás (Micha, Micheas) próféta
 203, 204, 374, 501
 III. Miklós (Nicolaus) pápa 135
 IV. Miklós (Nicolaus) pápa 473
 V. Miklós pápa 507
 Miklós püspök 371
 Milkom 313
 Minerva 87, 466
 Minós 495, 496
 Minótauros (Minotaurus) 324, 495
 Miram 417
 Miskolci (Miskolczi) Csulyak István
 18, 80
 Mithridatés, Artaxerxes „hadnagya”
 277
 Mithridatés kamarás 412
 VI. Mithridatés Eupatór pontusi
 király 239, 399, 433, 486
 Módis László 17
 Mohamed (Mahomet) próféta 411,
 503
 II. Mohamed (Mahomet, Mahome-
 tes) török szultán 38, 408, 503
 Molinaeus, Petrus 15, 23
 Molnár Erzsébet 468
 Mommsen, Theodor 511
 Monaki Erzsébet (Ersebeth) 22, 92,
 468
 Monaki Miklós 15, 22, 468
 Montanus 450
 Montgomery (Mongomerius) 121,
 471
 Móric szász választófejedelem 493
 Moses, II. Mohamed barátja 408, 409
 Mózes (Moses) 87, 115, 148, 155,
 348, 374, 393, 417, 470, 472, 475,

- 487, 490, 493, 494, 495, 497, 498,
499, 500, 501, 502, 503, 514
Mueller, Mauritius 513
II. Murát (Amurates) török szul-
tán 408
Musculus Wolfgangus (Vuolfgangus)
515
Múzsák 188
Mykerinos 496
- Nábál 119, 239
Nábot (Naboth) 235, 339
Nabukodonozor (Nabuchodonozor,
Nabugodonozor) 105, 134, 143,
285, 317, 327, 337, 343, 357, 376,
378, 383, 439, 456, 499
Nabulassar 327
Nagy Iván 469, 514
Napiersky, Karl Eduard 25, 26
Nasiansenos (Nazianzenus) 450, 506
Nátán (Nathan) 401
Nemeskürty István 469
Némethy Géza (Geyza) 510
Nepos, Cornelius 486, 514
Nero 237, 273, 297, 319, 379, 473,
485, 492, 495
Nerva 511
Nestór 87, 466
Nicolaus I. III. Miklós pápa
Nicolaus I. IV. Miklós pápa
Nikephoros (Nicephorus) 239, 486
Nikodémos (Nicodemus) 454
Nikostratos (Nicostratus) 86
Nimród 436
Ninus 326, 415, 416, 495, 496
Nitókris (Nitocris) 320, 321, 495
Noé 112, 114
- Nyéki Vörös Mátyás 80, 81
- Ochozias 398
Ochos (Ochus) 401, 419, 420
Odysseus 491
Oidipus 502, 503
Olaf (Olahus) 162, 163, 164, 478
Oláh Gábor 20
Olahus I. Olaf
Opis 329, 496
Opitz Márton 19, 22
Ops 496
Orestés 503
Órigenés (Origenes) 88, 467
Oris 407
Oroités (Oraetes, Oroetes) 156, 238
- Oseas I. Hóseás próféta
Osiris (Osyris, Osyrides) 275, 407,
490, 503
Otho 502
Ovidius Naso 31, 65, 78, 79, 151,
152, 153, 159, 188, 197, 269, 291,
315, 316, 353, 451, 481, 483, 491,
494, 499, 507, 514
- Pacorus 474
Pál apostol 129, 131, 142, 189, 198,
208, 228, 262, 265, 266, 270, 296,
451, 453, 479
Palaiologos (Palaeologus) 406, 503
Paldanus, Herman 516
Pallas Athéné 466, 494
Panormita, Antonius 489, 490, 493,
500, 514
Pantainos (Pantaenus) 88, 467
Papinianus, Aemilius 374
Paris 315, 466
Parmenión (Parmenio) 370, 500
Parvus, Johannes (Petit, Jean) 515,
516
Pasiphaé 495
Pataki Füstös János 16
Paulus Diaconus 108, 470, 514
Pausanias 495, 514
Pázmány Péter 17, 502
Pécseli Király Imre 80
Péleus 487
Pelops 482, 503
Periklés (Pericles) 280, 490
Perlaki Márton 17
Perseus 412, 503
Péter apostol 147, 178, 187, 235,
265, 281, 296, 383, 480, 492
Phaëthon 359, 360, 499
Pheidias (Phidias) 334, 496
Pherorás 431, 433
Philippikos (Philippicus) Bardanes
151, 152, 439, 476
II. Philippos (Fülöp, Philep, Phi-
lippus) makedón király 229, 248,
288, 478, 486, 491, 500
V. Philippos makedón király 501
Philippus Bonus I. III. Fülöp, Jé,
burgundi herceg
Philokratés (Philocrates) 509
Philón (Philo) 87, 345, 466, 497, 514
Philosophus, Maximus 88, 467
Philótás 370, 500
Phókión (Phocion) 229, 230, 231,
297, 485

- Phorkys 494
 Piast (Piastus) 289, 491
 Pichias 334, 497
 Pico della Mirandola 26, 27
 Pierios (Pierius) 88, 467
 Pilátus 399
 Pineas I. Fineás
 Pipinus 403
 Pirnát Antal 466, 468
 Piso, Calpurnius 31
 Piso, Lucius 108, 470
 Pithios (Pithius) 220, 221, 484
 II. Pius pápa (Aeneas Sylvius) 371, 373, 498, 500, 509
 Plancus, Lucius 109, 110
 Plantinus, Christophorus 510
 Platina, Bartholomaeus 135, 473, 514
 Platón (Plato) 31, 138, 255, 257, 280, 374, 444, 473, 490, 504, 514
 Plautus, Titus Maccius 31, 32, 118, 514
 Plinius, Caecilius Secundus 31, 108, 109, 144, 152, 153, 157, 298, 318, 326, 330, 334, 335, 342, 456, 470, 473, 474, 476, 477, 492, 496, 497, 514
 Plutarchos (Plutarchus, Plutarcus) 37, 106, 109, 116, 146, 231, 275, 277, 380, 399, 418, 457, 470, 473, 475, 478, 486, 489, 490, 491, 492, 493, 496, 498, 499, 500, 501, 502, 505, 514
 Plutón 496
 Polyainos (Polyaenus) 221, 514
 Polydektés 494
 Polydóros, Vergilius (Polydorus Virgilius) 202, 411, 514
 Polykratés (Polycrates) 134, 153, 155, 238, 473, 477
 Polymachos (Polymachus) 240
 Polyneikés (Polynices) 396, 406, 502, 503
 Polyphémós 469
 Pompeius (Pompejus) Magnus 138, 143, 157, 158, 159, 237, 283, 287, 418, 441, 473, 474, 477, 478, 481, 486, 491
 Pomponius Flaccus 108, 470
 Pomponius, Sextus 31, 32, 203, 496
 Poppe, Theodor 503
 Poppo 163
 Póros (Porus) 174
 Poseidón 504
 Prágai András 15, 62, 68
 Praxitelés 497
 Prexaspés 375
 Priamos 466, 487
 Prokopios (Procopius) 477, 515
 Propertius, Sextus 31, 32, 68, 78, 188, 515
 VI. Ptolemaios, Egyiptom királya 502
 X. Ptolemaios, Egyiptom királya 502
 XII. Ptolemaios, Egyiptom királya 484
 XIII. Ptolemaios (Ptolomaeus), Egyiptom királya 159
 Ptolemaios (Ptolomaeus), Heródes lovásza 430
 Ptolemaios (Ptolomaeus), Juba fia 304, 493
 Ptolemaios (Ptolomaeus), XII. Ptolemaios fivére 214
 Ptolemaios Philadelphos (Ptolomaeus Philadelphus) 87, 444, 466
 Ptolemaios Sótér 466
 Publilius Syrus 31, 64, 79, 80, 140, 153, 197, 515
 Pythia 473
 Radvánszky Béla 13, 466, 515
 Ragnault, Franciscus 512
 Rákhel (Rachel) 309
 I. Rákóczi György 13, 18, 20, 21, 22, 62
 II. Ramses (Sesostris) 173, 174, 480
 Ramus, Petrus 89, 467
 Rebeka (Rebecca) 309, 314
 Recke, Johann Friedrich 25, 26
 Regnerus 160, 478
 Regulus, Marcus Atilius 438, 504
 Rehábeám 232
 Révay József 510
 Rhea 496
 Ribbeck, Otto 515
 Rimay János 62, 466, 479, 500, 515
 Ritschelius, Fridericus 514
 Roboám 232
 Rochais, H. M. 510
 Romulus 497
 Roscius 404
 Roth, Carolus Ludovicus 516
 Ruffinus, Tyrannius 281, 515, 516
 Rufus, Valgius 507
 Ruggieri (Rogerius) 156, 477
 Rusdorf 16, 22

- Rutilius, Publius Rufus 239, 486
Ruttikai Ferenc 17
- Sabellicus, Marcus Antonius 37, 144, 148, 149, 152, 160, 230, 297, 299, 300, 398, 399, 403, 415, 489, 493, 503, 515
- Saladinus 288, 491
- Salamon (Salomon) 46, 86, 105, 114, 117, 127, 128, 131, 141, 149, 183, 184, 185, 191, 193, 204, 211, 214, 217, 218, 226, 228, 232, 233, 244, 284, 293, 303, 309, 310, 313, 318, 337, 340, 348, 381, 386, 395, 401, 410, 438, 439, 442, 448, 450, 497
- Sallustius (Salustius) Crispus 31, 143, 384, 473, 474, 515
- Salome 52, 422, 423, 424, 430, 431, 433
- Sámson 160, 348, 441
- Námuel 119, 137, 138, 150, 222, 239, 257, 280, 313, 336, 348, 350, 351, 366, 378, 400, 473, 476, 477, 478, 488, 490, 493, 494, 495, 498, 500, 502
- Sándor, Nagy I. Alexandros makedón király
- Santes, Johannes 514
- Sára 309, 314
- Sardanapalus 107, 186, 273, 469
- Saturnus 185, 481, 496
- Satyrosok 123, 472
- Saul 137, 149, 155, 351, 367, 477, 478, 500
- Saxo Grammaticus 160, 478, 515
- Schott, Johann 513
- Séhödel Márton 19
- Seel, Otto 513
- Sciarra della Colonna (Sarra Columnio) 149, 475
- Scipio Africanus Maior 138, 259, 444, 473, 488, 505
- Scipio Africanus Minor 259, 488, 490, 505
- Scultetus, Abraham 15, 23, 468
- Sebasté 434
- Sedékiás 374
- Seleukos 493
- Semája próféta 411
- Sémei (Simei) 280, 366
- Semiramis 317, 321, 326, 327, 328, 329, 335, 415, 495
- Seneca, Lucius Annaeus 31, 34, 65, 79, 80, 81, 138, 141, 153, 172, 176, 192, 194, 195, 222, 237, 260, 261, 315, 354, 379, 473, 480, 499, 516
- Serapis (Seraphis) 135, 473
- Sergius 411
- Seruja (Zeruia) 280, 490
- Servius Tullius 149, 475
- Sesostris I. II. Ramses
- Seth 503
- Severus, Alexander római császár 263, 368, 407
- Severus, Septimius római császár 240, 407, 444, 486, 505
- Sextilia 403
- Sextus Superbus 494
- Sforza (Sförtia), Ludovico 149, 155, 475
- Shakespeare, William 502
- Siba (Ziba) 257
- Sigismundus mecklenburgi herceg 506
- Sigismundus I. Zsigmond német-római császár
- Silénos 484
- Simei I. Sémei
- Similis 276, 277, 490
- Sirak (Sirac, Sirach, Syrac, Syrach, Syrak) 105, 118, 126, 128, 176, 178, 190, 191, 192, 205, 207, 211, 220, 225, 227, 229, 232, 234, 235, 241, 242, 244, 245, 251, 260, 262, 263, 268, 290, 308, 309, 310, 369, 397, 440, 441, 453, 454, 470, 471, 472, 480, 484, 485, 487, 488, 492, 493, 504, 507
- Siroës 403
- Skópas 497
- Smerdes 283, 407
- Sókratés (Socrates) 34, 38, 138, 232, 255, 267, 280, 444, 449, 473, 490, 504
- Sókratés (Socrates) egyháztörténet-író 373, 501, 515, 516
- Solón 95, 134, 168, 169, 182, 374, 404, 472, 473, 493, 501
- Sophoklés 27
- Sorlus 160
- Spartianus, Aelius 511
- Spilenberger Jónás (Ionas) 22, 96, 469
- Spilenberger Sámuel 22, 95, 469
- Stoll Béla 7, 80, 515
- Strabón 496, 516

- Sulla (Sylla), Lucius Cornelius 134,
 143, 160, 283, 473, 475, 478, 491
 Sveno 161, 163, 164, 478
 Svetonius, Caius Tranquillus 236,
 258, 304, 372, 393, 403, 476, 483,
 485, 487, 488, 491, 492, 493, 495,
 496, 499, 500, 502, 516
 Syllesios (Syllesius) 434
 Symmachus, Aurelius Memmius,
 Quintus Symmachus fia 380, 501
 Symmachus, Quintus Aurelius 501
 Syrithe 163, 164
- Szabó Miklós 509
 Szabolcsi Bence 67
 Szalárdi János 8
 Szathmári Pap Zsigmond 21
 Szekefi Gyula 9, 13, 14, 15, 16
 Szentés Regináld 502
 Szepesi Csombor Márton 15, 466, 497,
 515
 Szepesi Mihály 15
 Szerb Antal 8, 11
 Szibinyáni Jank 498 l. még Hunyadi
 János
 Szilágyi János György 27
 Szilágyi Sándor 17
 Szilvási K. Márton 8
 I. Szolimán (Solyman) 187, 481
 Sztárai Mihály 67
 Szuromi Lajos 515
- Tacitus, Cornelius 379, 485, 501,
 502, 516
 Talbot, C. H. 510
 Tályai Z. Mihály 20
 Támár (Thamar) 119, 150
 Tantalos (Tantalus) 194, 213, 482
 Tarnóc Márton 9, 35, 40, 83
 Tarquinius Superbus 494
 Tartaros 503
 Tasnádi Mihály 15
 Telamón 491
 Terentius Afer 505, 515
 Terényi István 512
 Termutidis 148
 Tertullianus, Quintus Septimius 449,
 506
 Terwel kán 476
 Thais 470
 Themistoklész (Themistocles) 276,
 490
 Theodoretos (Theodoritus) 515
- Theodorik (Theodoricus Veronensis)
 380, 489, 490
 Theodoros (Theodorus) 331
 II. Theodosius 88, 371, 444, 467,
 501, 505
 Theón 88, 467
 Theopompos 496
 Théseus 495
 Thetis 487
 Thierry Amadé 471
 Thira 163, 164
 Thora 160
 Thordai János 83
 Thules 135
 Thyestés 31, 172, 503
 Tiberius római császár 108, 199, 236,
 393, 394, 470, 485, 502
 II. Tiberios (Tiberius, Tyberius)
 Aprimarus keletrómai császár 151,
 152, 439, 476
 Tibullus, Albius 507
 III. Tiglatpilesar 495
 Tilly, Johann 12
 Timogaras 237
 Timotheos (Timotheus) hadvezér
 237, 486
 Timotheus püspök 171, 189, 198,
 208, 228, 244, 296, 472, 485
 Tinn Mária 13
 Tinódi Lantos Sebestyén 67
 Titus 472, 516
 Titus római császár 372, 500
 Toldy Ferenc 21
 Tolnai Gábor 9, 23, 84
 Tomyris 166, 167, 239, 286
 Tornaesius, Johannes 509
 Tornai P. Gáspár 17
 Tótfalusi Kis Miklós 81
 Traianus 511
 Trapezuntius, Georgius 455, 507
 Trencsényi-Waldapfel (Waldapfel)
 Imre 27, 79, 80, 512
 Trogus, Pompeius 513
 Tryphón 88, 467
 Tullia 475
 Turgenyev, Iván Szergejevics 11
 Turn Máttyás 14
 Turóczi-Trostler József 8, 34, 506
 Tursines 408
 Typhon 407, 490, 503
- Ugolino I. Hugolinus
 III. Ulrik mecklenburgi herceg 375,
 446, 501, 506

- Ulrik (Huldericus) württenbergi herceg 305, 493
 Ulysses 283, 491
 Uranos 469
 Uriás 374

 Váczi Gergely 468
 Váldemár (Váldamerus) 497
 Valentinus 467
 Valerius Maximus 145, 146, 214, 278, 470, 473, 475, 489, 490, 516
 Ványai Illés 14
 Varsányi György 478
 Vásárhelyi András 67
 Vascosanus, Michael 509
 Vasti 155, 477
 Vázsonyi Endre 485
 Ventidius, Publilius Bassus 144, 149, 474
 Venus 269, 298, 489
 Vercingetorix 158
 Vergilius Maro 481, 505, 516
 Verres, Caius 489
 Vertumnus 366, 373, 500
 Vespasianus 51, 201, 372, 483, 502
 Vetronius (Verconius) Thurinus 56, 240, 263, 368
 Villichius (Willich) 155, 289, 477, 491
 Virtus 489
 Vita Zsigmond 9
 Vitellius, Aulus 403, 502
 Vittiges 157
 Vives, Ludovicus 389, 502
 Vizkelety András 84
 Volaterranus (Volateranus, Raffaele Maffei) 145, 475, 516
 Vono 235, 485
 Vulcanus 469

 Wechel, Andreas 515
 Weinberger, Guilelmus 33, 510
 Wendland, Paulus 509
 White, Evelyn 510
 Wilhelmus, kurlandi fejedelem 506
 Willis, Iacobus 513
 Wittman Tibor 9

 Xantippé 280, 490
 Xenokratés (Xenocrates) 231, 267, 485
 Xenophón 349, 504, 516
 Xerxés (Ahasvérus, Assuerus, Assverus) 109, 138, 174, 220, 279, 285, 320, 351, 379, 411, 412, 470, 477, 480, 501, 503

 Zabarella, Giacomo (Iacobus) 89, 468
 Zaleukos (Zeuleucus) 295, 492
 Zebaoth 337, 339
 Zénón (Zeno) 91, 468
 Zeruia l. Seruja
 Zeus 466, 477, 481, 495, 504
 Zeuxis 86, 466
 Ziba l. Siba
 Ziegler (Cieglerus, Tegelmeister), Georgius 23, 25, 26, 28, 33, 34, 35, 36, 37, 61, 90, 93, 94, 468, 497, 500, 504, 506
 Zimri 115, 119
 Zophar l. Czófár

 Zsigmond (Sigismundus, Sigmond) német-római császár 372, 373, 444, 445, 500, 505
 III. Zsigmond lengyel király 27, 469
 Zsinka Ferenc 7
 Zsukov, Jevgenyij Mihajlovics 26

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

A szerkesztésért felelős: Nagy Tiborné

Műszaki szerkesztő: Érdi Júlia

A kötés- és burkolóterv Murányi István munkája

Terjedelem: 33,75 (A/5) iv + 0,5 iv melléklet

AK 1021 k 7578

75.1671 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

450.—

A sorozatban jelent meg

KECSKEMÉTI
ALEXIS JÁNOS
PRÉDIKÁCIÓS KÖNYVE

Régi Magyar Prózai Emlékek
3.

Sajtó alá rendezte

Szuromi Lajos

Kritikai kiadás

Kecskeméti Alexis János a XVII. század jelentős protestáns prédikátora volt. Az 1621-ben megjelent dánieli jóslatokat magyarázó könyvének újrakiadását nem csupán a könyvritkaság megőrzésének szándéka indokolta, hanem eszme- és tudománytörténeti értéke is. Kecskeméti koncepciója rávilágít egy széles körű értelmiségi réteg gondolkodásmódjára. Mély demokratizmusa, emberi igazságérzete átsugárzik az égi jóslatok magyarázatain. Dániel próféta igéit protestáns szellemenben és a magyar történelmi helyzet figyelembevételével, a bizakodás- és reménykeltés szándékával magyarázza. A 89 prédikációt tartalmazó kötet írójának érdeme, hogy a nemzeti megmaradás ügyét szolgálta.

856 oldal · Kötve 110,— Ft

2100100001776

Miskolci Egyet

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Ára: 75,— Ft

ISBN 963 05 0662 9